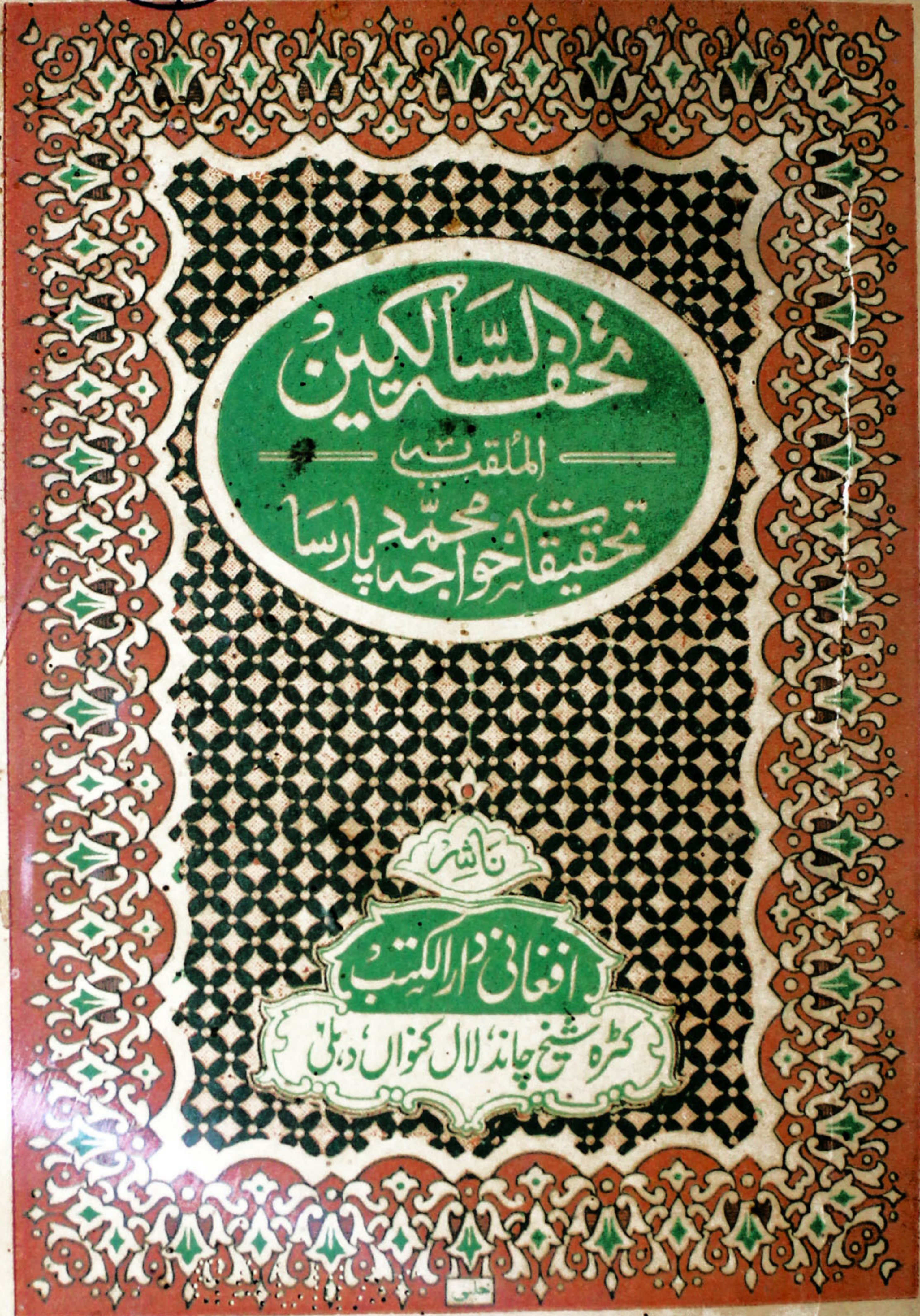

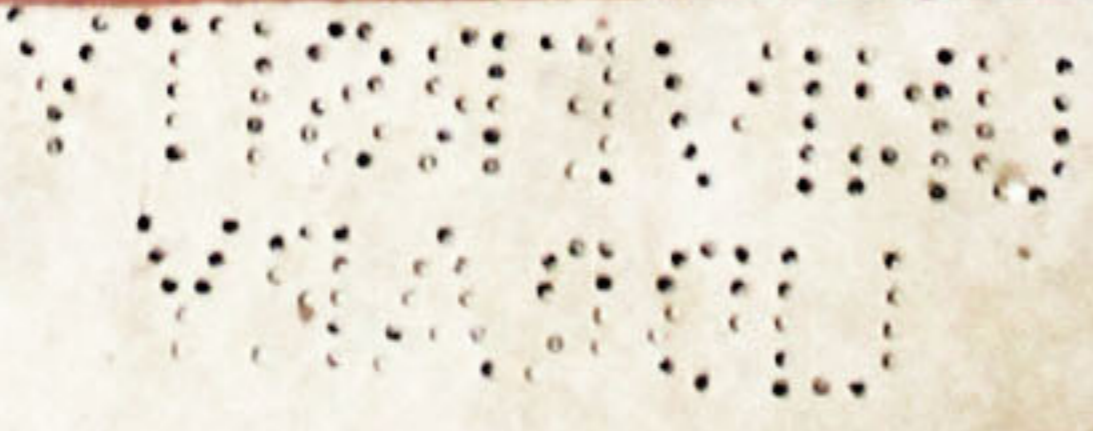
COPY RIGHTS RESERVED

مخبر السالكين
 الملقب
 بتحقيقه جواد محمد ياسا

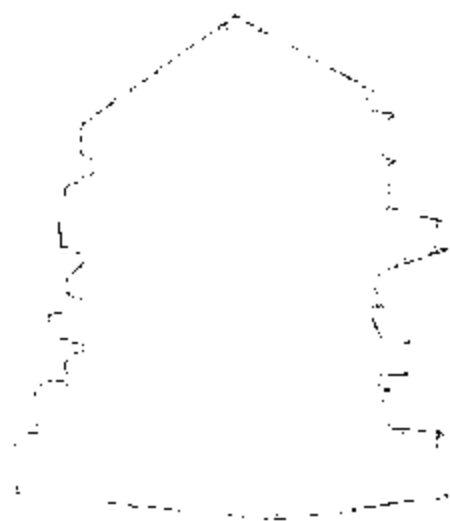
ناشر
 افغانی دارالکتب
 کٹرہ شیخ چاند لال کنواں دہلی

Price . . .

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

WWW
UNIVERSITY
LIBRARY

قَالَ الْحَدِيثُ لَا يَسْمَعُ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَاهُ

من باليف العالم المحقق والماهر المدقق الجامع بجميع العلوم المروق المخصوص من علم الشهود والوجود
والوحد الذي مدار التصوف والوحد امام ومقتداى طريقتة مولينا ومولى الشريعت
اعني حضرت خواجہ محمد پارسا الحافظ البخارى صلاً وعلیاً ووطناً وبالمدینة المنورة
مدفناً كان اول خليفة من خلفاء النقشبندية رضى الله عنه ورضى عنه

المسماى به
تحفة السالكين

الملقب به

تحقيقات خواجہ محمد پارسا

شرح اسماء الحسنی مفرداً او مرکباً وموجزاً واصطلاحاً
الصوفية وشرح الفبا مفصلاً ومبجلاً وغيره من الواجد
وعلم التصوف والشهود والوجود

باہتمام وکوشش مالاکلام وصرف زر کثیر حقیر پر تقصیر
الحاج سید علی احمد شاہ الہروی الملقب باحمدي
تاجر کتب فی بلده دارالنصرت ہرات من مضافات افغانستان

افغانی دارالکتب کٹرہ شیخ چاندلال کنواں دہلی

39104

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اخْتَرَعَ مَا هِيَاتِ الْأَشْيَاءِ بَفَيْضِ وُجُودِهِ : وَ
 كَسَاهِمِ حُلَلِ الْوُجُودِ بِجُودِهِ : وَ بَصَّرَ بَصِيرَتِهِمُ بِنُورِ وُجُودِهِ : وَ تَجَلَّى
 لَهُمْ لِيُفَنِّوْا عَنْ وُجُودِهِمْ : وَ يَقُوْا بِبَقَاءِ شُهُودِهِ : فَسُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ
 الْكَلْبَةَ عَلَى وَحْدَانِيَّتِهِ فِي الْوَهِيَّتِ بِرُهَاْنَا : وَ نَصَبَ التَّعَدُّدَ عَلَى فِرْدَانِيَّتِهِ
 فِي رَأُوبِيَّتِهِ تَبْيَانًا : وَ الصَّلَاةَ عَلَى قُطْبِ دَائِرَةِ الْوُجُودِ : وَ سَاكِنِ مَقْعَلِ
 الصِّدْقِ وَ مَقَامِ الْمُحَمَّدِ : الْمَسْئُولُ لَهُ بِالْوَسِيْلَةِ وَالرُّلْفَى : الْمَحْرَسُ
 قَصْبَةَ السَّبْقِ وَأُوْفَى : مُحَمَّدِيَا الْمُصْطَفَى خَاتِمَ الرُّسُلِ الْهَادِي إِلَى أَعْدَالِ
 الطَّرِيقِ وَ أَقْوَمِ السَّبِيلِ : وَ عَلَى إِلِهِ وَ أَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ
 وَ مُتَابِعِيهِ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ وَ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْأَقْطَابِ فِي إِثْبَاتِ
 الْقَدِيمِ سُبْحَانَهُ مِنْ طَرِيقِ النَّظْرِ وَ هُوَ مَخْرَجُ الْيَقِيْنِ أَنْ يَسْتَدِلَّ عَلَيْهِ
 بِالْوُجُودِ الَّذِي هُوَ أَعْمُ الْأَشْيَاءِ إِذْ كُوْنُهُ لَيْسَ فِي الْوُجُودِ قَدِيمٌ لَمَّا كَانَ
 فِي الْوُجُودِ مُوجِدًا أَصْلًا الْبَتَّةَ وَ ذَلِكَ لِأَنَّ الْوُجُودَ يُقْسَمُ قِسْمًا
 حَاصِرَةً إِلَى الْحَادِثِ وَ الْقَدِيمِ أَعْنَى إِلَى مَا لَوْجُودِهِ بَدَايَةٌ وَإِلَى
 مَا لَيْسَ لَوْجُودِهِ بَدَايَةٌ فَأَوْلَمُ لَيْسَ فِي الْوُجُودِ قَدِيمٌ لَمَّا كَانَ أَصْلًا
 حَادِثًا إِذْ لَيْسَ فِي طَبِيعَةِ الْحَادِثِ أَنْ يُوْجِدَ بَدَايَةَ فَإِنَّ الْمَوْجُودَ
 بَدَايَةَ يَكُوْنُ وَاجِبُ الْوُجُودِ وَ الْوَاجِبُ بَدَايَةَ لَا يَنْتَصِرُ لَهُ بَدَايَةَ
 فَيَنْتَجِ مِنْ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ قِيَاسُ بَرُهَانِي فَيُقَالُ لَوْ كَانَ فِي الْوُجُودِ
 مَوْجُودٌ لَزِمَ بِالضَّرْوَرَةِ أَنْ يَكُوْنُ فِي الْوُجُودِ قَدِيمٌ ثُمَّ يُقَالُ الْمَوْجُودُ

مَعْلُومٌ قَطْعًا فَيَسْتَجِبُ مِنْ هَذَيْنِ الْأَصْلَيْنِ رُجُودٌ مُوجُودٌ قَدِ يَوْمٌ
 بِالظُّرُورَةِ وَمَنْ حَصَلَ لَهُ عِلْمٌ ضَرْوِيٌّ يَقِينِيٌّ مِنْ تَلْوِيْقِ النَّظَرِ
 بِوُجُودِ الْبَارِي وَتَقَدَّسَ بِهِ وَبُجُودِ صِفَاتِهِ أَنْ لَا يَسْكُنَ بِنَايِكَ فَوْرَةَ
 طَلِبِهِ وَلَا يَزِيدُ التَّجَرُّفِي عُلُومِ النَّظَرِيَّةِ إِلَّا جِدًّا فِي الطَّلَبِ وَتَشَوُّقًا
 إِلَى مَزِيدِ الْإِسْتَبْصَارِ وَتَطَّلُعًا إِلَى مَا وَرَاءَ الْعِلْمِ وَالْعَقْلِ مِنْ كَشْفِ
 ذَوْتِي تَخْتَصُّ بِهِ خَوَاصُّ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ : اہل کشف و بصیرت تصفیہ باطن
 و کمال تبتل و دوام توجہ بہتہائے مقاصد خود میرسند و ہوا الاستہلاک فی شہو و جلالہ و جمالہ عز و جل
 ایشانند محبوبان لم نزل و لایزال کہ بر طہارت فطرۃ اند و ظلمات اکوان و تقلبات حدیثان ایشان
 را در نیافتہ وجود آفریدگار رابی ترکیب مقدمات عقلی می شناسند۔ اعنی السباح عن المصباح
 تبارک تعالیٰ فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ انبیا را در ادراک
 این با استدلال قوت لمس چه حاجت آئی اللہ شاک فاطر السموات والارض و چنانکہ
 وجود او سبحانہ از اکوان ظاہر پدید آت وحدت ذات او سبحانہ و تعالیٰ در ظلمات اکوان چنان اکوان
 ظاہر و ہویدا است : و اعلموا انوا فی زادکم اللہ انوار التوحید کہ توحید ہوا علیہای احوال است
 و عروہ و تقای مقامات است توحید نور کہیر یا اسرار و ان انبیا است و علیہ او ایما است و
 حقایق توحید نہ ہرہ روی کہ راہ رفت برانست ہر کہ جہاں تمکین نیافت و بمعادن تحقیق نہ رسید
 اولی ظنی است و نہ قہری : منزل اول عشق است : دوم نیستی : سوم ہستی : بالائے ہستی
 بیچ نیست : منزل اول کہ عشق است اشارت است بہ ہستی اشارت ہستی ذاتی کہ ابن
 مقامات نہایت مقامات سیر الی اللہ است سبحانہ : منزل دوم نیستی است اشارت است
 بہ ہمہ مراتب سیر فی اللہ سبحانہ کہ مراتب فنا فی اللہ است سبحانہ : حضرت یحییٰ علیہ السلام
 بِذَاتِهَا هِيَ عَبْدُكَ فَلَا تَصْرَفْ لِلْعَبْدِ أَصْلًا وَمَقَامَاتِ الْفَنَاءِ الْمَقَامَاتِ الْمَقَامَاتِ الْمَقَامَاتِ
 ما ایشاء منزل سیم کہ ہستی است اشارت است بمقامات الہیہ بالان سبحانہ و المقامات
 حاصل للعبد بعد السلوک والوصول والین و راہ عبادان قریبہ : از سخنان
 اہل کشف و اصحاب حقایق روشن و مبرہن می شود کہ کتبہ سخن سبحانہ و غیب ہوت او بہ

حقیقت مفہوم معلوم بحکس نتواند بود سبحان الملک القدوس مقربان و قدسیان یکمال
عجز خود از شہود کبریا و عزت او سجانہ معترفند کہ سبحانک ما عرفناک حق معرفتک —
سبحانک من لا یعلم ما هو الا هو و آنچه گفته اند کہ لمداع عرفنا الله سبحانہ بالاجمال نہ
موصوف بصفات الکمال فقد عرفنا الله سبحانہ حق معرفتہ بیان معرفت اجمالی است و اینکہ
گفته شد بیان معرفت تفصیلی است فمن العارفين من ليس له طريق الى معرفته الله سبحانہ
الا الاستدلال بفعله على صفة و بصفته على اسمه و باسمه على ذاته اولئک
ینادون من مکان بعید۔ و منهم من خص بحکم الغایبہ الازلیہ فی شہدہ سبحانہ
بعد المشاهدة السابقته فی معہد الست بریکم و یعرف بہ اسمائہ و صفاتہ
عکس ما یعرف العارف الاول و بین العارفين بون بلین و تفاوت بعید اذ الاول بغیبہ
معروفہ کتایم بیری خیالاً غیر مطابق للواقع والثانی لشہود معروفاً کہ مستقیماً بیری
مشہوداً حقیقیاً مطابقاً للواقع و او سبحانہ ذاتی است ازلی و ابیدی کہ موجود اشیا و قیوم
عالم ہا است۔ منزہ از شبیبہ و نظیر و مقدس از شریک و شیر و میرا از احاطہ حدوث و جہات و اما
کن و انسان و اوقات موصوف بصفات کمال بہ چون بدانستی کہ ترا آفریدگاری ہست باید کہ تمامی
خود را با ودی و از ہر چہ ہست خالی شوی تا ہمہ گی تو دی گرد کہ بیخ و دیگر را در تو گنج نماید چہ عاشق
گرم رورا ہمہ گی معشوق وی دارد و باشد کہ از مشغولی بوی نام وی فراموش کند و اصل سعادت
جان این باشد چون مزج و بازگشت و قرار جای حق باشد چگونہ با و مشغول نباشی و کمال ذکر این بودہ
و دیگر ہر چہ ہست از ریاضت ہا ہمہ برای این است و طریق وصول ہمین است و غیر این ہر چہ
ہست خارج طریق خواهد بود بہ محب باید کہ محبوب را ہمہ وقت و در نظر خیال خود دارد و چنان
پندارد کہ پیش او نشسته است و یک ساعت و یک لحظہ از نظر او خالی نیست و در ہر ساعتی

لہ ذات عبارت بود از چیزی کہ در دانستن آن چیز احتیاج بنا شد بہ چیز دیگر ۱۸

و این چنین ذاتی را چون اولی باید کہ در یابد اورا و اورا سبحانہ مثل و مانند نیست پس کمالات ذات و جمالی

ذات و قدم اورا و حقایق صفات اورا و احکام متقضیات صفات اورا کسی بہ تفصیل در نتواند یافت ۲۲

کہ غیر محبوب و دل او بگنجد باید کہ غیر را ہر چہ باشد از دل محو کند تا میان او و میان محبوب چیزی
 نہ نشود تا غایتی کہ وجود محبوب از میان بر خیزد۔ محبوب ماند و بس : در کتاب کشف المحجوب آورده
 است کہ معرفت حق سبحانہ تعالیٰ بر دو گونه است یکی علمی و دوم حالی : معرفت علمی قایدہ ہمہ خیرات
 و آخرت است و مهم ترین چیز ہا مرنیدہ را در ہمہ اوقات و احوال شناخت خدا است سبحانہ
 بیشتر خلق ازین معرض اند جز آنانکہ خداوند سبحانہ ایشان را برگزیدہ است و از ظلمات و نیسا
 ہا نیدہ و دل ہای ایشان را بخو زندہ گردانیدہ قولہ عز و جل او من کان مینثا فاحینا ہ الآیہ
 ہن معرفت حیات دل بود بہ حق سبحانہ تعالیٰ و اعراض سر جز از حق عز و علا و قیمت بہر کسی معرفت
 و ہر کرا معرفت نبود وی بی قیمت بود و مردمان صحبت علم را بحق سبحانہ معرفت خوانند و مشائخ
 بن طاہر قدس التدر و اہم صحبت حال را با خداوند سبحانہ معرفت خوانند و از ان بود کہ معرفت را
 اصل تراز علم گفتہ اند۔ نظم۔ عارف نبود بحق کہ عالم نبود : اما عالم بود کہ عارف نبود :
 تو حید بحر علم آن نتوان گفت ہر خواطر کہ از اندیشہ غیر بر دل موحد گذرد و حجابی باشد و آفتی و بدان
 قدر کہ آن خواطر بر سر موحد گذرد وی از تو حید محبوب باشد۔ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ع اجیعوا
 لظونکم و دعوا لحرص و اعروا اجسادکم و قصر و الاصل و اظموا اکبادکم و دعوا لالتیا
 حکم ترون اللہ یقلو بکم : و نیز فرمود صلی اللہ علیہ وسلم در حال سوال جبرئیل علیہ السلام از
 حسان ان تعبد اللہ کانک تراہ و اوحی اللہ تعالیٰ الی داود اتداری ما معرفتی قال لا قال
 فمن قائل حیوۃ القلب فی مشاہد فی حیوۃ القلب مع اللہ سبحانہ یکون بالموت
 من الغیر : مراد این طایفہ از عبادت مشاہدہ دیدار دست کہ بدل حق سبحانہ تعالیٰ را می بیند۔
 خلا و ملا و حقیقت مشاہدہ از دو گونه بود یکی از صحت یقین : دیگر از علیہ محبت : چون بدرجہ
 ہر کہ نامی اورا ہمہ دوست گیرد جز دوست نہ بنید و ہر کرا جز مشاہدہ حضرت او مرادی مانہ بود
 ہی ناقص است و نابالغ وی بدرجہ مردی نرسیدہ : و اومی عیسیٰ علیہ السلام للحواریین
 بعد ما قال ذنب و ذنب ثم قال واجعلوا اللہ فی جمیع امورکم نصب اعینکم و توکلوا علیہ
 لکم ولا یخزن لکم فالعقل مرآة الدنیا نیورہ یشہد ما فیہا و الایمان مرآة الآخرۃ
 ینظروا لہا و یؤمن بما فیہا واللہ سبحانہ تعالیٰ یرى بنور الیقین فہذا المرآة

التَّوْحِيدُ وَفِي هَذَا النُّورِ مَشَاهِدَةٌ الصِّفَاتِ وَهُوَ حَقِيقَتُهُ الْإِيْمَانُ بِتَوْحِيدِ قُوْمِي رَاغِلًا
 اِشْتَادَهُ اسْتَمِي بِزَارِنْدِكَ قُلُوبٌ وَمَشَاهِدَةٌ أَنْ صُورَتِي بُوْدُوكَ وَبِهِمْ مَرَاتِبَاتٌ ثَبَاتٌ كُنْدُ
 وَرَعَالَتٌ ذَكَرُوا فِكْرًا فِي شَبِيهِ عَضِّ ضَلَالَتٍ هُوِيْدَ اسْتِ خَدَاوَنْدَرَا سَجَانَهُ اَنْدَازَهُ نَسِيْتِ تَا
 دَلٌ بِوَسْمِ اَنْدَازَهُ كِيْرُوِيَعْقَلٌ بِكَيْفِيَّتِ اَنْ مَطْلَعُ شُوْدُ تَعَالَى اللهُ عَن ذَلِكِ عَلَوًا كَبِيْرًا مَشَاهِدَاتٌ
 دَرُوْنِيَا چُوْنِ رُوِيْتِ بُوْدُ دَرِ عَقْبِي چُوْنِ بِاتْفَاقِ جَمَلِهِ صَحَابِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ دَرِ عَقْبِي رُوِيْتِ رُوَا بُوْدُ وَرِ
 وَنِيَا نِيْزِ مَشَاهِدَاتٍ رُوَا بُوْدُ مَشَاهِدَاتٍ صِفَتِ سَرُّ بُوْدُ وَخِيْرٌ دَاوَنَ عِبَارَتِ زَبَانِ وَچُوْنِ زَبَانِ رَا
 اَزِ سَرِّ خِيْرٌ بُوْدُ بِاِعْبَارَتِ كُنْدُ مَشَاهِدَاتٍ نَبَا شُدُ بَلَكُهُ دَعُوِي بُوْدُ اَزِ مَشَاهِدَاتِ كِهْ بِدَعُوِي خِيْرٌ دِهْدِي لَعْنِي
 كُوِيْدِ مَشَاهِدَاتِ وَدِيْدَارِ دُوَا بُوْدُ وَنُكُوِيْدِ مَرَادِ دِيْدَارِ سَهْتِ يَا مَشَاهِدَاتِ اسْتِ چِيْزِي كِهْ حَقِيقَتِ اَنْ
 وَرِ عَقُوْلِ ثَبَاتِ نِيَا بِدِ زَبَانِ اَزَانِ چُكُوْنَهُ عِبَارَتِ تُوَا نِ كِرُوِيْزِ بِمَعْنِي جُوَا زِ قَهْرِ كَشْفِ اسْرَارِ حِبَالِ
 اَحْدِيْتِ جَلِ ذِكْرِهِ بَنْدَهُ رَا اَزِ اَوْصَافِ بَنْدِهِ فَا نِي گِرُوَانْدِ شَخْصِ بَنْدِهِ تَجْسِيْمِ كَاهِ - اسْرَارِ حَقِّ سَجَانَهُ بُوْدُ
 وَمَرَاتِبَاتِ حُجَّتِ رَا حُكْمِ شَرْعِيْتِ بَرُوِي بَاتِي بُوْدُ وَدِي اَزِ رُوِيْتِ كَلِّ فَا نِي وَكَمَالِ اِيْنِ حَالِ سَجْمِيْرِ رَا اسْتِ
 صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفْسِ مَحْجَلِ دَلِ رَسُوْدُ دَلِ بَدْرُ جِهْ جِهَانِ وَجِهَانِ بِمَرْتَبَةِ سَرُّ وَبِصِفَتِ قَرَبِ دَرِ سَهْمِ اَزِ سَهْمِ
 جِهَانِ اَزِ مَعْقُوْلِ خَلْقِ بَعِيْدِ وَاَزِ اَوْهَامِ مَنْقَطِحِ كِرُوْدُ كُوْنِ دِي رَا كُمُ كُنْدُ وَوِي خُوْدِ رَا كُمُ كُنْدُ وَرَفْعِ اَوْصِفَتِ
 فِي صِفَتِ مَتَجَرُّ كِرُوْدِ وَبِتَرْتِيْبِ طَبَايِعِ وَاعْتِدَالِ مَزَاجِ مَشُوْشِ شُوْدُ نِيْتِ كِهْ خُوَا بِدِ خَرَابِ شُوْدُ وَبُكْدَانِ
 وَچُوْنِ مَرَادِ حَقِّ تَعَالَى اَزِ نِيْتِ اَقَامَتِ حُجَّتِ بُوْدُ فَرْمَا نِ آيِدِ كِهْ بِرِ حَالِ بَاشِ بَدَانِ قُوْتِ يَا بِدُ وَاَنْ
 قُوْتِ قُوْتِ وَيِ شُوْدُ اَزِ نِيْسِي خُوْدِ بِهَسْتِي حَقِّ عَزُوْدِ عَلَا بِدِيْدَارِ آيِدُ وَعَن الْجَنِيْدِ اَنَّهُ قَالَ التَّوْحِيْدُ
 اَنْ يَكُوْنَ الْعَبْدُ شَبِيْحًا بِدِيْنِ يَدِي اللهُ سَجَانَهُ تَجْرِي عَيْنِيَهْ تَصَارِيْفِ تَدِ بِيْدِي - اِيْنِ قَوْلِ
 اِشَارَتِ اسْتِ بِفَنَاءِ اَوْصَافِ بَنْدِهِ وَصَحْتِ تَسْلِيْمِ اَنْدِ رِ حَالِ : وَاعْلَمِ اَنَّ صِرَاطَ الْمُسْتَقِيْمِ
 هُوَ طَرِيْقُ التَّوْحِيْدِ وَدِيْنِ الْحَقِّ سَجَانَهُ وَاَحَدٌ وَبِهِ يَتَّخِذُ طَرِيْقُ الْاِيْمَانِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ
 كَمَا قَالَ اللهُ سَجَانَهُ - قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَا يَهْدِي اللهُ
 تَفْسِيْرِ اِيْنِ آيَةِ كَقَوْلِهِ اَنْدُ كِهْ حَقِّ پَرِسْتَا نِ اَزِ حَقِّ پَرِسْتِي لَذتِ وَاَرَنْدُ كِرُوْكِ وَسَلَا طِيْنِ اَزِ مَلِكِ سَلْطَنَتِ
 نَدَارْتِ اِذْتِ حَقِّ پَرِسْتِي وَصَفَا يِ وَتَقْتِ وَرِي پَرِ غَيْبِيْتِ وَحَضُوْرِي غُفْلَتِ بَهِيْشْتِ نَقْدِ اسْتِ
 نَمَازِ بِلِي نِيَا زِ جَلِ عَلِي رَا زِ كَفْتَنِ اسْتِ اِشْتِغَالِيْتِ بَا حَقِّ سَجَانَهُ تَعَالَى بِهْ ظَاهِرِ وَبَاطِنِ وَ

حقیقت آن مناجات است با حضرت صمدیت و مناجات مخاطبہ بود و مخاطبہ معروف مطلق جز
 از عارفان محقق راست نیاید پس بہ صورتی را روحی است و بہ ظاہر پیرا بہتری و معنی آن تا ہمہ
 نفع نشود آن حقیقت کہ مطلوب است حاصل نیاید پس عملی را حقیقتی باشد کہ روح آن عملست
 و چون صورت چیزی حاصل نشود و معنی آن چیز حاصل نشود آن عمل ناقص بود مثلاً روح نماز خشوع
 بود و حاضر بودن دل در جملہ نماز کہ مقصود از نماز راست داشتن دل است بحق سبحانہ و تعالی و
 نماز گذشتن ذکر حق و ردل بر سبیل بندیت و تعظیم چہ مراد از عبادت عبودیت در آن بود کہ شکستگی خود و
 عظمت حق سبحانہ و تعالی بہم بیند بہر طہارت آنست کہ بدانی کہ پاکی جامہ و پوست پاکی غلاب
 است و روح این طہارت پاکی دلست بتویہ و شیمانی و دوری از اخلاق ناپسندیدہ کہ نظارہ گاہ
 حق است و انفصال است از دمان حق سبحانہ و تعالی و تا این وضو و طہارت حاصل نیاید
 صلوة کہ عبارت از اتصال است بحق سبحانہ و تعالی دست ندر کہ الصلوٰۃ ہی الاتصال سبحانہ
 و تعالی من لم یفصل لم یصل الخ و آن طہارت انبیار و اولیاء و خواص حق سبحانہ و جہای حقیقت نماز
 دلست و تن جہای صورت اوست و عورت پوشیدن معنی او آنست کہ آنچه از ظاہر تو زشت است
 از نظر خلق پوشی روح وی او بود کہ آنچه از باطن تو زشت است از نظر خالق بہ پوشی و دانی کہ هیچ
 چیز از وی پوشیدہ نیست و توانی پوشیدن جز آنکہ باطن از وی پاک کنی و پاک بدان شود کہ
 برگزشتہ پشیمان شوی و عزم کنی کہ دیگر بر سر آن نروی و گناہ را با آب آویز و چیز گردانی و اگر توانی
 باری از خجالت و شرم و ہم پردہ سازی و بر روی آن عورت فرو گذاری شکستہ و رنجیہ و شرمسار
 در پیش حق بایستی چون بندہ گرنجیہ و گناہ کار بادل پر تشویش پیش خواجه بایستد بمعنی قبلہ
 آنست از ہمہ جہتہا بگرداند و یکجہتہ شود و روح و شروی آنست کہ روی دل از ہر چہ در ہر دو عالم
 است بگرداند و او را بحق سبحانہ و تعالی مشغول گرداند تا یک صفت شود چنانکہ قبلہ طہار
 بی است قبلہ دل ہم یکسبت، چنانکہ دل یکسبت دوست ہم یکسبت و آن حق است سبحانہ
 معنی قیام آنست کہ پیش حق تعالی سر در پیش بندہ دار بایستی و روح وی آنست کہ دل از ہر
 حرکات فرو لیستد و ملازم خدمت باشد بر سبیل تعظیم و انکسار اندرین قیام باید کہ از قیام خویش
 بپای سبحانہ و تعالی یاد کند در آن وقت کہ ہر بار و کجا را کند و بروی عرضہ کند و بداند

که آن اسرار همه درین وقت حق را سبحانه تعالی آشکارا است که هر چه در دل و لیسیت و خواب بود بر وی
 می بیند و بر ظاهر و باطن وی مطلع است و دایم در عموم اوقات مراقب این نظر بود که در حق وی
 نظری هیچ تفاوت نکرده در دنیا و نه در آخرت و هرگز اعظمه حق سبحانه تعالی در دل وی قرار گرفته
 میدانند که او سبحانه ناظر است به همه اطراف خاشع گرد و نه معنی رکوع و سجود ظاهر وی توابع است
 تبین معنی وی توابع است بدل چنانکه حلاوت در وی اثر کند و روی بر خاک میمالد و بدانند که
 روی عزیزترین اعضا است بر خاک که آن خوارترین چیزهاست می نهد که اصل وی است
 مزج وی هم باز خاک خواهد بود تا تکبر در خور اصل خویش کند و ناکسی و بیچارگی خود بشناسد و انوار
 و لطف حق و نیکی با وی در حق خود بریند و از گرم او شرم دارد و به و همچنین در تشهد مشاهده و جلال
 آن دیدار کند پس اسرار و حقایق کارها و اعمال طلب کند و حکمتها که صاحب شریعت نهادها
 صورت وی بحقیقت وی بینا شود که آنهمه اسباب شالیته گے وی است و چون ازان حقیقت
 غافل شود جز از صورت او آنرا چیزی حاصل نیامده بود و بحال الصلوة حال عرفانی و مقام
 مقام واحدانی و هو البقاء مع الله سبحانه و همچنین حقیقت اذکار نیز معلوم کند و هر کلمه را
 معنی و سر آن بداند تا دل او بدان صفت گردد تا صاف بود مثلاً معنی الله اکبر آنست که وی
 بزرگست و بزرگواری را و صفت ذاتی است که اگر این معنی نداند جاهل باشد و اگر داند و بزرگواری
 در دل وی چیز نیست بزرگتر از حق سبحانه تعالی و آن چیز بنزدیک وی بزرگست معبود وی نیست
 که وی مطیع است چنانکه حق تعالی گفت اخرايت من اتخذ الله هواءه و معنی وَجْهَتُ

نه در شب معراج حضرت رسالت را صلی الله علیه و سلم از ملک و ملکوة گذرانیدند و جمله لباسها
 بشری را در ملک و ملکوة گذاشت بقاب قوسین پیوست و در مقام حیرت بعجز اعتراف کرد که لا احصى
 ثناء علیک کما اثبتت علی نفسک از برکت آنحال حق سبحانه و تعالی قطره از نور معرفت خود در کام
 او چکانید که علم اولین و آخرین در آن قطره مندرج بود در آن حال عرض نیاز بحضرت بیتیاد برداشت
 که آنگی درین شب لذت بسیار می یابم باشد که عبادت میسر شود که آن لذت در آن عبادت حاصل بود حضرت
 حق سبحانه و تعالی فرمود المُرُک بالصلوة پس ما مورثه به نماز چنانچه در صحاح مسطور شد

و چہی آنست کہ دل از سہمہ عالم بہ گردانیدم و بحق تعالیٰ آوردم اگر دل وی درین حال بچیز دیگر نگر آنست
 این سخن دروغ است و چون اول سخن یا خدای تعالیٰ دروغ بود خطر آن معلوم بود و چون الحمد للہ
 گوید باید کہ نعمتہا بہ حق تعالیٰ را در دل تازہ کند تا سہمہ دل او را صفت شکر گیرد و تمامی دل او بہ
 صفت شکر گردد کہ این کلمہ شکر است و شکر بدل بود و چون ایاک نعبد گوید باید کہ حقیقت
 اخلاص و ربندی او در دل او تازہ شود چون اهدنا گوید باید کہ تمام دل او را صفت ناری
 و تضرع گیرد کہ در مقام خاص از خداوند خود سوال ہدایت میکند و همچنین در ہر کلمہ از تسبیح و تہلیل
 کہ میگوید بکوشد تا دل وی بصفت آن معنی بگردد و شرح آن دراز است حاصل الامر
 آنکہ در نماز از صفای لذت مناجات کہ آن غایت نعیم اکابر اولیا است و نہایت آمال
 افاضل اتقیاست محروم نماید و روزہ شرف الصوم لی دارد تشبہ است بملائک روحانیہ
 بر جسمانیت غالب می آید۔ و حقیقت جوع ترک شہوات است و عبادت برای قطع
 شہوات است و مدد شہوات سیر نیست بس بروزہ قطع آن فرمودند۔ و روزہ بر سہ درجہ
 است۔ یکی امساک است از طعام و شراب و جماع بروز بانیت و این صوم نیست کہ
 عمومی دارد و بظاہر صدایم این کس را گویند و این روزہ عوام است دوم امساک از آنچه
 گفته شد مع زیادت امساک از غیبت و نمیت و آنچه لائق نباشد کہ از کاملان در وجود
 آید از اقوال روئیہ و افعال زمیمہ و اخلاق رذیلہ و تمامی این روزہ شش چیز بود یکی آن
 کہ چشم نگاہ دارد از ہر چہ او را از خدای تعالیٰ مشغول گرداند خاصہ از چیزی کہ از ان شہوت
 خیزد کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم میگوید کہ نظر چشم پیکانست از پیکانہا بلبسین بہر آب
 وادہ بہر کہ از سیم حق تعالیٰ ازالہ کند او را خلعت ایمان دہند کہ علاوت آن در دل
 خود بیاید و دوم آنکہ زبان نگہدارد از بیہودہ و ہر چہ از ان مستغنی بود یا خاموش بود و بذر
 قرآن و بذر قلبی از درجات آن مشغول بود و مناظرہ و لجاج از جملہ بیہودہا و زبان بود۔
 سیم آنکہ گوش نگہ دارد کہ ہر چہ گفتن را نشاید شنیدن را نیز نشاید شنونده شریک گویندہ بود
 در معصیت دروغ و غیبت و غیر آن چہارم آنکہ دست و پای و سہمہ جوارح از ناشالبت نگاہ
 دارد و ہر کہ روزہ دارد و این کار ہا نکنند مثال وی چون بیماری باشد کہ از حیوہ حذر کند و

زہر خورد و چه معصیت زہر است پنجم آنکہ بوقت افطار از حرام و شہوت نخورد و از حلال خالص
 نیز بسیار نخورد و ہر چہ گاہ کہ لشب آبچہ بروز از خوردن ازان قوت شدہ باشد تدارک کند
 و مقصود از روزہ ضعیف کردن شہوات است و طعام دوبارہ بیکبار خوردن شہوت
 را زیادہ کند خاصہ کہ الوان طعام جمع کند و تا معدہ خالی نبود دل صاف نشود بلکہ سنت
 نیز آن بود کہ بروز بسیار نخشد تا اثر ضعف و گرسنگی در خود بیاید و چون شب بسیار نخورد
 روز بسیار بخشد نماز شب نتواند کرد ششم آنکہ دل وی میان بیم و امید معلق بود کہ نداند
 کہ آن روزہ وی پذیرفتہ است یا رد کردہ و این روزہ خواص است از زہاد و عباد
 و سالکان کہ ایشان ہر عضوی از اعضا را مساکی فرمایند خاص کہ فراخور افعال آن
 باشد بسیم روزہ خاص النخاص کہ بلندترین درجات است و آن آنست کہ دل خود را
 از اندیشہ ہر چہ جز حق است سجانہ نگاہ دارد و حاضر آنجناب دارد و ہمگی خود را بوی
 دارد و از ہر چہ جز ولیست ظاہر و باطن روزہ دارد و از ہر چہ اندیشہ جز از حق تعالی و
 خدمت او از آنچه تعلق بوی دارد بکند این روزہ کشادہ شود و اگر در غرض دنیائی اندیشہ
 کند اگر چہ مباح بود این روزہ نیز کشادہ شود مگر دنیا کے کہ او را در راہ دین در کار
 باشد کہ آن از دنیا نبود و اگر بروز تدبیر آن کند کہ روزہ بچہ کشاید خطا بروی
 نبولیند کہ دلیل آن است کہ برزقی کہ حق تعالی بوی وعدہ کردہ است اعتماد دارد و
 این درجہ انبیاست و صدیقان بہیچ درجہ بالای این نباشد پس ازین جملہ بشناسی
 کہ ہر کہ از روزہ برنا خوردن طعام و شراب اقتضا رنگند روزہ وی صورت بے روح باشد
 کہ روح و حقیقت روزہ آن است کہ خویش را بملایک مانند کند کہ ایشان را شہوت نیست
 اصلاً و بہایم را شہوت غالب است و ایشان از شہوت دورند و ہر آدمی کہ شہوت بروی
 غالب بود او در درجہ بہائم است و چون شہوت وی مغلوب گشت شہی یافت بملایک
 و بدین سبب با ایشان نزدیک شد نزدیک بہ صفت نہ بمکان و ملایک نزدیک حق تعالی پس
 وی نزدیک گشت بحق فاجوع طعام اللہ فی الارض یرنی بہا ابدان الصمد یقین بہ
 و گرسنگی می باشد مر سالکان را و آنرا گرسنگی اختیاری گویند و گرسنگی می باشد محققان را

کہ اگر سنگی اضطرابی گویند زیرا کہ محقق نفس خود را گریستہ نمیدارد و لیکن خوردن او کم
 می شود وقتی کہ در مقام انس باشد و چون در مقام ہیبت بود خوردن او بسیار می شود؛
 فکثرة الاكل للحق دليل صحة المحادثة بحال الموانسة من شهوة وكثرة الاكل
 للسالك دليل على بجدته من الله سبحانه وطهده عن بابه واستيلاء النفس البهيمية
 الشهوانية بسطانها عليه، وقلت الاكل له دليل على نفحات الجود الا آتی على قلبه
 فيشغله حصوماً عن تدبيره؛ پس در گرسنگی سالک را رسیدنیست باحوال و محقق را
 رسیدن است باسرار اما حال جوع در سالک خشوع است و خضوع و مسکنت است و
 ذل و افتقار و پاکی زبان از سخنان گستاخانه و پاکی طننت از اندیشه های ناپسندیده
 و تسکین جوارح است از مقصیبات قوای شیطنت و سیس از الیه بمواهبوا جس است و
 وسادس از باطن بظهور سلطان توحید این بود حال جوع در سالک و حال برع در محقق؛ قننت
 و صفاست و موانست است و غایب بودن است از اندیشه کونین و اوصاف بشریت و
 به ظهور سلطان ربوبیت و مقام جوع را مقام صمدیت گویند و هو مقام عال له اسرار و تجلیات؛
 زکوة برهان الهی است پاکی دل بود از ما سوای حق و از پلیدی نخل زیرا کہ نخل نجاست دل
 است کہ دل آدمی را از شایستگی قرب حق سبحانه و تعالی باز دارد مثلاً اگر جامه پلید شود تا او را
 پاک نشویند نماز نتوان گذارد؛ و همچنین دل کہ ناپاک شود تا آن ناپاکی را از وی دور نکنند
 شایسته و مشاہدہ و مناجات حق سبحانه و تعالی نگردد و پاکی دل از نجاست نخل بخرج کردن
 مال بود؛ و مثال زکوة چون آبی بود کہ نجاست نخل را از باطن بشوید؛ دیگر شکر نعمت مال
 است کہ در حق مومن سبب راحت دنیا و آخرت گردد چنانکہ نماز و روزه و حج شکر نعمت حق است
 زکوة شکر نعمت مال است هر طاعتی کہ هست او را صورتیست و معنی چون اسرار زکوة و باقی
 طاعات بدانی صورت طاعت ترا جان و معنی پدید آید سفر حج مثال سفر آخرت است بطایفه مقصد
 خانه است و به باطن مقصد خداوند خانه است و درین عبادت کارها است کہ بیج عقل را

بدان راہ نبود چون سنگ انداختن و میان صفا و مروه و ویدن زیرا کہ در ہر چیزی کہ عقل را بدان
راہ بود نفس را بدان انس باشد چہ داند کہ ہر چہ میکند برای چہ میکند: و کمال بندہ گی آن بود
کہ ہر چہ کند از برای کمال بندہ گی صرف کند و از ضرورت محبت کند کہ در گردن او بیج کار متقاضی
از باطن وی پیدا نباشد زیرا چہ سعادت بندہ در نیستی وی است تا از بندہ جز دید حق و
مشغول بحق و بجا آوردن فرمانہای حق چیزی نیاید نہ عارف باید کہ از مقدمات و احوال این
سفر سفر آخرت را یاد کند و زاد آن سفر را بسازد و ذکر نور باطنست و طاعتی است -
خاص کہ او را نیز اسرار و الوار خاصہ است - و بعد ازین گفتہ شود کہ قیام شب در عمر
افزونی است تحویل است از منزل غفلت بہ برج شرف کما فی الحدیث شرف
المؤمن قیامہ باللیل و عترۃ استغناؤک عن الناس: در ہر عبادتی راحتی است از لذت
لذت نایافتن دلیل فساد مزاج بود و عمل صالح دلیل قربت و زلفتست بحق سبحانہ و تعالی
و تقدس و ہم در کشف المحجوب است کہ توحید از حق سبحانہ و تعالی بہ بندہ اسرار است و
بعبارت ہویدا نشود تا کسی آنرا بعبارت بیاراید عبارت و معبر غیر باشد و اثبات غیر اند
توحید شرک بود و آن گاہ آن لہو گردد و موجد الہی بود نہ لاهی کہ بچنین این مراد است -
و فیہ ذکر محمد بن الواسع عن محمد بن الواسع من عرفت عز و علا قل کلامہ و دام
تحیرۃ و عن ابو بکر الواسطی من عرف اللہ سلطانہ انقطع بل خرس و انقطع
قال علیہ الصلوٰۃ والسلام لا اُحصی ثناء علیک فرمان آمد کہ یا محمد لعمرک
اذا سکت عن ثنائی فالکل منک ثنائی اگر تو نگویی ما بگوئیم ہمہ جزای عالم را نایب
تو گردانیم تا شای ما گویند و حوالہ آن یہ تو کنند چیزی کہ حقیقت آن در عقول نیاید از ان چگونه
عبارت توان کرد جز بمعنی چو از لات المشاہدۃ تصور اللسان لحضور الجنان: و عن
علی ابن ابی طالب رضی اللہ تعالی عنہ لا تراه العیون بمشاهدۃ العیان و لکن راہ
القلوب بحقایق الایقان لا یحس بالحواس ولا یقاس بالناس: پس درین درجہ
سکوت را درجہ برتر از نطق باشد سکوت علامت مشاہدہ بود و نطق نشان طلب مشاہدت
در درجہ دوستی یگانگی بود و در یگانگی عبارت بیگانگی بود انت کما اثبت علی نفسک -

یعنی گفته من گفته تو باشد و ثنای تو ثنای من تمثیت من ایهوی فلما رابته بعت فلما ملک
لساناً ولا عیناً؛ مشاهدات سرور دنیا چون معانیات عین است در عقوبی در و اربقا مقامات
مختلف بود؛ منهم من یری رباً فی کل جمعة؛ و منهم من یری رباً فی کل یوم؛ و
منهم من یری رباً بکراهة و عشیاً؛ کما فی الخبر و المشاهدة التي لا یظهر الا الواحدة
الحق سبحانه تارة تطراً اکا البرق الخاطف وهو الاکثر و الدوام؛ تارة عن نیر؛ و چشم
آخرت نه چون چشم دنیا بود که این چشم جز جهت نه بیند و آن چشم بی جهت به بیند؛ اگر نور معرفت
در ستر نهان نه بودی زمین و آسمان طاقت آن نیاوردی ستر عارفان از حجابهای عرش و در گذشته
عارفان امروز به ستر همان می بیند که فرادایم معاینه خواهند دید نور معرفت قوی تر همه نورها است
هر چیزی که خواهد که عارفان را از حق محجوب کند نور معرفت آن را بسوزد و بگذارد خرق الحجب
النواریم و جلّت عن ذی العرش اخطار هم؛ مشاهدات و منازل قلوب حیرت است و
مکاشفات و مواجید اسرار و بهشت است متحیر و مدیهوش از آنکه ویرا افتاده است و ستروی
بدان مستغرق گشته چه خبر دارد و چون خبر ندارد چگونه خبر دهد و گفته اند؛ این معنی بحديث
قیامت روشن و میرسن می شود حضرت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم چون ام المومنین عایشه
را رضی اللہ عنہا و عن ابیہا خبر داد که خلق را روز قیامت برهنه برانگیزاند۔ عایشه رضی اللہ
عنہا فرمود که و اسوء تاه و حضرت مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند یا عایشه آنروز مرد
ندانند که مرد است و زن ندانند که زن است چون قیامت اثر لیت از آثار قدرت حق سبحانه
و تعالی بچشم ظاهر این واجب کند اولی ترک مشاهدۀ حق سبحانه و تعالی بسرا این حیرت واجب کند
ثم معرفتہ اللہ سبحانه و تعالی الشتمل علی معرفتہ الذات و معرفتہ الصفات و معرفتہ الافعال و
معرفتہ الذات اضیقها مجالاً و اعسرها مقالاً و اعضاها علی الفکر و العبد با عن قبول الذکر و
کذلک لا یشتمل القرآن الا علی تلویحات و اشارات و یرجع اکثرها الی ذکر التقدیس
المطلق کقولہ تعالی۔ لیس کمثلہ شیئاً و هو السميع البصیر و کسورة الاخلاص و الی تعظیم
المطلوب کقولہ تعالی۔ سبحانه و تعالی عما یصفون و اما الصفات فالمجال فیها
انضم و نطاق النطق فیها اوسع و لذلک تکثر الآیات المشتملنه علی ذکر العلم

والقدرة والحياة والكلام والحكمة والسمع والبصر وغيرها أما الأفعال فمجد
متسع الكفاة فلا ينال بالاستقصاء طرفه بل ليس في الوجود إلا الله سبحانه وفعاله
وكلما سواؤه فعله عز وجل - يسبح كس مبادك وعظمت ذات ذى اندیشه كندك تا چگونه وچسیت
وپیچ دل مبادك يك لحظة از عجایب صنع وی غافل ماند تا هستی وی به چسیت و به کیست تا
بضرورت بشناسد که همه آثار قدرت اوست و همه انوار عظمت اوست و همه بدایع و غرایب
حکمت اوست و همه پر تو جمال حضرت اوست و همه از اوست و همه بد اوست بلکه خود همه
اوست که هیچکس را جزوی هستی بحقیقت نیست بلکه هستی همه چیز با پر تو نور هستی اوست لیکن
القرآن ليشتمل على الجلی منها الواقع في العالم الشهادة كذكر السموات والارض والکواکب
والجبال والجمار والحیوان والنبات وانزال الماء الفرات وسائر اسباب النبات والحیوة
وهی التي ظهرت للحس واشرف افعاله سبحانه وعجیبا وادلها على جلال صانعها
عز وجل ما لا يظهر للحس بل هو من عالم الملكوت وهی الملائکته والروحانیات و
الروح والقلب اعنى العارف بالله عز وجل من جملة الآدمی فانه ایضا من عالم
الغیب والملكوت خارج عالم الملك والشهادت به باید دانست که معرفت حق سبحانه
وتعالی من حیث لعلم نفسه ومجمله غیره ومعرفت ستر وحدت وفتاء ملک وملكوت
وسر کل شیء هالک الا وجهه اغمض واشرف علوم مکاشفاتست ولوح این نوع علم
جز در مکتب خانه و علمناة من لدنا علما ننویسند و این بعد از آن بود که آینه دل بصیقل
ایمان وتقوی از رنگ مکنات بکلی زدوده شود و از اوصاف بشری شراب تجرید نوشیده شود
ولوان اهل القری آمنوا واتقوا لفتحنا علیهم بركات من السماء فنهایت معرفت
العارفین عجزهم عن المعرفة ومعرفتهم بالحقیقة ان یستحیل ان یعرف
الله سبحانه المعرفة الحقیقة المحیطة بكنه الصفات الربوبية الا الله سبحانه
فاذا لا یخطی مخلوقا عن ملاحظته الحقیقة خاتمة الالحیة الدائمة واما
الساع المعرفة فانما یكون فی معرفته اسماؤه وصفاته فبقدر ما انكشف للعارفین
من معلومات الله تعالی وعجایب مقدوراته ویدیه آیاته فی الدنیا والآخرة

والملك والملوك يزود معرفتهم بالله سبحانه وتقرب معرفتهم من المعرفة الحقيقية
وبهذا يرجع تفاوت معرفت العارفين تفاوتاً لا يتناهى لان ما لا يقدر الادمي
على معرفته من معلومات الله سبحانه لانهما يتناهى له وما يقدر ايضا لانهما يتناهى له وان كان ما يد
منه في الوجود متناهيًا ولكن مقدور الادمي من المعلوم لا نهائيه له نعم الخارج الى الوجود
متفاوت في الكثرة والقلته وبه يظهر تفاوت الناس في معرفته فلا يعرف الله سبحانه
بالكمال والحقيقته الا الله سبحانه وحده وحيث ارتوا الى تجليات ومشاهدة عجائب امور واحكام
ربوبية باشرت زدني فيك تحيّر اسما من لم يجعل سبيلاً الى معرفته الا بالعجز
عن معرفته اشارت بدو حيرت محمود است واعلم ان اكثر افعال الله تعالى سبحانه و
اشرفها لا يعرفها اكثر الخلق بل ادراكهم مقصور على عالم الحس والتخييل وانها
النتيجة الاخيرة من نتائج عالم الملكوت وهو القشر الاقصى عن اللب الاصفي و
من لم يجاوز هذه الدرجة فانه لم يشاهد من الزمان الا قشرة ومن عجائب
الانسان الا لبشرة والآيات الواردة في معرفته الله سبحانه زبدة القرآن و
لبابه وقلبه ومثال الطالب والمطوب مثال صورة حاضرة مع مرآة ولكن ليس
يتجلى في المرآة لصداء في وجه المرآة فمتى تصقلت فيها تجلت فيها الصورة لا بالارتحال
الصورة الى المرآة ولا بركة المرآة الى الصورة ولكن بزوال الحجاب والسلوك الى الله
سبحانه بالبتل والانقطاع اليه يعني ازهمه چیز باگسته گردد وسمی خود بوی ده و
الانقطاع اليه يكون بالاقبال عليه والاعراض عن غيره وترجمة قول لا اله الا
الله والاقبال عليه انما يكون بملزمة الذكر والاعراض عن غيره انما يكون بمخالفة
الهوى والتفتي عن كدورات الدنيا وتزكية القلب عنها والفلاح بالضرورة نتیجتاً كما
قال الله سبحانه - قد افلح من تزكى وذكر اسم ربه فصلى فعمدة الطريق امران الملازمة
والمخالفة الملازمة لذكر الله سبحانه والمخالفة لما يشغل عن ذكر الله سبحانه و

هذا هو السفر وليس في هذا السفر حركة لا من جانب المسافر اليه لكن بعين القلب فانها
 معا وما سمعت قوله تعالى هو اصدق القائلين ونحن اقرب اليه من جبل الوريد فالله
 متجلي بذاته لا يختفي اذ يستحيل اختفاء النور وبالنور يظهر كل خفاء والله نور السموات
 والارض وانما خفاء النور على الحدقة باحد الامرين اما الكدورة في الحدقة او
 الضعف فيها فلا يطيق احتمال النور العظيم الباهر كما لا يطيق نور الشمس البصائر
 الخفايش فما عليك الا ان تنقى عن عين القلب كدورة وتقوى حدقة فاذا هو فيه
 كما كالصورة في المرآة حتى غافصك بتجليه ولم تثبت فيه بادررت وقلت ان فيه
 الا ان يثبتك الله سبحانه بالقول الثابت فيتعرف ان الصورة ليست في المرآة بل
 تجلت لها وما جلت فيها لما يتصور ان تجلى صورة واحدة في مرآة كثيرة بل
 كان اذا احلت في مرآة ارتحلت عن غيرها وهيها فانه سبحانه يتجلي بجملة العارفين
 وفقه نعم تجلى في بعض المرآة اصح واوضح واظهر واقوم وفي بعضها اخفى واصيل الى
 الاعوجاج عن الاستقامة وذلك بحسب صفا مرآة وصقالتها وصحة استدارتها
 واستقامة لبيط وجهها فذلك قال صلى الله عليه وسلم ان الله سبحانه تجلى
 للناس عامة ولا يلبس بكر خاصة نفس ناطقه چون با همگی قوی روحانی و جسمانی توحید
 حضرت الہیت شود کہ آنرا سفر گویند و ملازم عتیہ عبودیت گرد و موانع مرتفع شود و معاون مجمع
 گرد و قابل فیض تجلی جلالی و جمالی لانزالی شود و اول تجلیات افعالی ظاہر شود و سالك چنان
 مشاہدہ کند کہ بیچ فعل در صور آن مظاہر ظاہر نمیشود و الا از حق سبحانه و تعالی در مثال
 چنان داند کہ صور عالم بمشابه لعقبی چند اند کہ استاد کامل بحسب خیال و قایق ایشان را از باطن
 تحریک میدہد و افعال خود تمام مینماید و این را توحید افعالی گویند و در تجلیات اسمای و
 صفاتی الہی ظاہر شود تا سالك چنان مشاہدہ کند و محققش گرد و کہ صفت کمالی نیست
 الا حق سبحانه و تعالی را و در مثال چنان داند کہ حیوة و علم و قدرت و ارادت و سایر صفات
 کمالیت کہ اہل عالم راست جملہ ازان حق است و نسبت آنها باہل عالم عاریتی است و
 محقق بدین مقام آنرا توحید صفات خوانند و ہر تجلی سابق نفس را استعدادی می بخشد

بقبول تجلی لاحق چنانچہ عند تحقق بالتجلی الانعالی مستعد تجلی صفاتی میگردود و عند تجلی الصفاتی
 مستعد تجلی ذاتی میگردولیس در سیم مرتبہ الوار تجلیات ذات ظہور کند چنانچہ ذوات عالم و اہل عالم را
 ظل ذات الہی داند و این معنی را و خود می باید دید و در خود خواهد دید و چون عروج اورا بعالم الہی
 واقع شود و تجلی ذاتی اورا میسر شود و چون حق سبحانہ و تعالیٰ بہ صفت وحدت بروی ظاہر
 شود جز یک ذات نہ بنید المر ترالی رتک کیف مدّ الظل اشارت بآن است و باقی صفات
 کہ ظلال و فروع صفات الہی اند بجمستگی فانی شوند و ذات صمدیت و ہوتیت احدیت الہی باقی
 میماند کل شیئی ہائیک الا وجہہ حق البقین سالک شود نداء لمن الملک بگوش جان در
 یابد بحق نہ بخود زیرا کہ تعیین او نیز فانی خواهد شد و فانی است و از حق باز بحق شنود کہ بخود جواب
 میگوید اللہ الواحد القہار و این را سفر اول گویند من الخلق الی الحق کہ آن سفر از منازل
 نفس است تا منتہای مقام قلب و آنرا افق المبین نیز گویند و علیک بدوام الاشتغال
 السری بوحدا نتیجہ اللہ سبحانہ بعدم اخطار الخیر بالبال فی جمیع الاحوال سیما فی منطامہ
 الافعال فلا یرى الفکر الامنہ من المنع والعطاء والقر والنفع والایذاء والایلام والاد
 ہداء والانعام وسایر ما یعمد من الانام ثم اذا ظهر الانعام لا یشکر الا اللہ سبحانہ
 حقیقتہ و یشکر ذلک المظہر الذی بعث اللہ سبحانہ علی ید لا مجازاً و اذا وقع ایذاء و ایلام
 یرى ایضاً منہ و لکن بحسب نفسه فیما صدر منہا حتی اذا استوجب ذلک ومن المزمع ان اول
 مراتب التوحید الحقیقی و هو توحید الافعال لا یترقی الی توحید الصفات و اذا لم یترق
 الیہ لا ینکشف لہ توحید الذات عیاناً و وجداناً فکل هؤلاء الذین لم یسلکوا مقامات
 الطریقۃ ولم یبذلوا ارواحہم فی المشاہدۃ ولم ینبذوا ابدانہم فی الجاہدۃ ولم
 یتخلصوا من الدلیل والبرہان ولم ینکشف لہم الحق حتی یشاہدوا بعین الاعیان بال
 تخیلوا خیالات سموها توحیداً و طالعو مطالعات فہموا ما یلیق بخيال انہم قد اکتسبوا
 طائفۃ و الحدیث اُخری و ہتکت حرمتہ الشریعتہ فرقہ و کفرت بما جاء بہ رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم اُخری فی ابا طیل و ضلالات و جہالات اعاننا اللہ سبحانہ و تعالیٰ
 منها و من ظہر علیہ اسرار صفاتہ الالہیۃ لا یتہ اذ یتہ عرف ان الامور الہی وقعت و آتت

فی جمیع الکائنات والا و امر والنواھی التي صدرت فی التعبدات ہی مقتضیات الصفات الثابتة
للذات ازلاً وابدأ فلا یطلب الحجۃ والبرهان واطهر التسلیم والا ذمان تصل انشاء اللہ
تعالی الی مراتب کمال اهل الایمان والا حسان والعرفان و لیس حق سبحانہ وتعالی بجهتہ
تکمیل وارشاد طالبان و ران سفر او راقوت سیر و بدتاور اسما و صفات سیر کنند کہ آنرا السفر فی اللہ
سبحانہ وتعالی گویند و آن متصف و متخلق شد نسبت بصفات و اخلاق حق تعالی از مبدا و تجلیات
اسمائیہ تا نہایت حضرت احدیت کہ آنرا حق و وہ اعلیٰ گویند و این سفر دوم است و در آخر این سفر
خلعت وجود حقانی و روی پوشند و بحین ذاتی اورا مستحق گردانند تا از حق بخلق آید بجهتہ ارشاد
خلق بحق و این سفر سیم است کہ آنرا السفر من اللہ سبحانہ الی الخلق گویند و آن ترقیست بعین
جمع و حضرت احدیت کہ آنرا قاب قوسین گویند و درین سفر در ہر مرتبہ از مراتب تنزلات و جودی کہ
فرو می آید در ہر موجودی دو نسبت می یابد نسبت حقانی و نسبت خلقانی و هو معکم ایما
کنتم عبارت از است کہ نسبت خلقیت بہ نسبت حقیقت قائم است و چون ازین سفر
قدم در سفر چہارم نہد کہ آنرا السفر فی الخلق و بالحق گویند یعنی از مقام قاب قوسین تا نہایت او ادنی
رسیدن و بہ جهت تکمیل غیر در مقام بقا بعد الفناء قدم نہادن کہ آنرا فرق بعد الجمع خوانند و بموجب
المخونیز خوانند و آن مقام قطبیت و غوثیت و خلافت حق است سبحانہ و چون بندہ فانی از خود و
باقی بحق و موجود بود ثانی و موصوف بصفات سبحانی گشت و در ہر مراتب و جودی در روحانی و
جسمانی متصرف گردد و ایما تجلیات جمالی و جلالی ذاتا و صفۃ و فعلاً متجلی شود و حق در خلق و خلق
در حق مشاہدہ کنند بی آنکہ احدی حجاب آن دیگری شود و از بہت بندہ گی بیچ بندہ از وی بندہ تر
نباشد و از جہتہ تحقق بصفات حقانی و تخلق باخلاق الہیہ بیچ موجودی از وی بزرگتر و خواجہ تر
نباشد و با این چندین مرتبہ دعوی حقیقت از وی درست نی با وجود آنکہ طرف حقیقت و نظر الہیت
با وی ہمراہ است بلکہ دایما نظر او بجهتہ عبدیت و خلقیت خود باشد و بفقرو ذاتی خود و بفتاء ذاتی حق
معترف کہ الفقر سواد الوجہ فی الدارین صفت ذاتی وی گردد و آن گاہ در میان خلایق بہ الفقر
فخری و بہ افتخار مفاخرت نماید سخن بعضی متصرفہ است کہ اعیان موجودات مرئی و مرطابہ وجود
حق است سبحانہ و ظاہر نسبت در مرآة مگر عین ناظر و صورت اولس موجودات کہ کسی بجز ذات است

... صور تفاصیل وجود حق است سبحانہ واین معنی کسب ظہور ذات و صفات و افعال باشد پس اعیان را دو اعتبار بود یکی اعتبار آنکه مرآت وجود حق اند سبحانہ و تعالی و صفات و اسماء را و افعال او و اعتبار دوم آنکه وجود حق مرآة آن اعیان است چه وجود همه موجودات بنور او مرئی و موجودند پس باعتبار اول ظاهر نیست در خارج مگر وجودی که متعین است و مرئی اعیان و تعدد اعیان قاذح و حدرت او نیست باین اعتبار غیر از وجود حق در خارج هیچ نیست و این بیان حال موحدی است که شہود حق بروی غالب است و بسیاری سخنان کہ از بعضی مشائخ روایت کرده اند درین مقام عباد رزقہ باید کہ در آن سخنان بخود تصرفی نکنی و ابد ازین خواب آید و باعتبار دوم غیر از اعیان چیزی دیگر نیست و وجود حق مرآة اعیان است کہ غیب لغیب است و متجلی و ظاہر نیست مگر از وراء تنق عزت و سراوقات جمال و جلال و این بیان حال کسی است کہ شہود خلق بروی غالب است اما محقق ہمیشہ مشاہدہ ہر دو مرآة میکند یعنی مرآة اعیان و مرآة حق و مشاہدہ میکند صوری را کہ در ہر دو مرآتست بی انفکاک و امتیاز و معرفتہ السلوک والوصول ایضاً بحر عمیق من بحر القرآن والعلم الاعلی والاشرف علم معرفت اللہ سبحانہ و تعالی فان سایر العلوم ترادکہ و من اجلہ و ہولایرا و دلغیرہ و طریق التدرج فیہ الترقی من الافعال الی الصفات ثم من الصفات الی الذات فی ثلاث طبقات اعلاہا علم الذات ولا یحتملہا اکثر الافہام فعلم معرفتہ اللہ سبحانہ اشرف العلوم و یتلوہ فی الشرف علم الآخرة و ہو علم المعاد و ہو متصل بعلم المعرفتہ و حقیقت معرفتہ نسبت العبد الی اللہ سبحانہ عند تحققہ بالمعرفتہ او مصیرہ محجوباً بالاجہل و یتلوہ بالاشرف علم معرفتہ اللہ سبحانہ و ہو العلم المقصد العلم بالصلو المستقیم و طریق السلوک و ہو معرفتہ کیفیة تزکیة النفس و قطع عقبات الصفات المہلکات و تجلیہا بالصفات المنجیات و العجب ایہا المسکین المشغول بجاہک الحقیر المنعص و مالک السیر المشوش قانعاً بہ عن النظر الی جمال الحضرة الربوبیة و جلالہا فافانہ اظہر من ان یطلب و اوضح من ان ینقد و لم یمنح القلوب عن الاستہتار بذلک الجہال مع تزکیتہا عن کدورات شہوات الدنیا

الاشدۃ الاحراق مع ضعف الاحراق فبحان من اختفى عن بصائر الناس بنوره واحتجب عنهم بشدة
ظهوره واعلم انک اذا طقت ان ہذا یلقى الیک وقع من غیر ان تقدم الاستعداد لقبوله بالریاضۃ
والمجاہدۃ واطراح الدنیا بالکلیۃ والاختیاز عن غماز الخلق والاحراق فی محبتہ الخالق سبحانہ وطلب
الحق سبحانہ فقد اشکرت وعلوت علواً کبیراً وعلی مثلاً منجمل بمثلہ فیقال: جتہما فی التعلما
سر سعدی: جہانی بسر شعیجا: بل الیظہر اظہار ہذا العلم الاعلی من اتقن علم الظاہر وسلك فی
فتح الصفات المذمومة من النفس طریقۃ المجاہدۃ حتی ارتاضت نفسہ واستقامتہ علی سوار
السبیل فلم یبق له حظہ فی الدنیا ولم یبق له طلب الا الحق سبحانہ ووزق مع ذلك فطنۃ وقاۃ
قریۃ منقادۃ وذكاءً ابلیغاً وفہماً سافیاً واعلم یقیناً ان اسرار الملکوتہ محبوتہ عن قلوب المدستہ
بحب الدنیا التي استخرق کبیرہم بمہما طلب العاجلہ وانما ذکرنا ہذا بقدر تشویقاً وشرعیاً ثم ان
صدقت رغبتک اشمرت للطلب واستغنت فیہ باصل البصیرۃ واستمدت منہم فما ریک تفلح لو استبدت
فیہ برایک وعقلک والذسبحانہ الموفق۔ کمال معرفت حاصل کردن بدو طریق بود یکی طریق صوفیان
وآن مجاہدہ باشد وباطن صافی داشتن بذكر بر دوام تا خود را و ہر چہ جز حق است سبحانہ وتعالی
فراموش کند آنگاہ در باطن او کار ہا پیدا یاید و عظمت حق سبحانہ وتعالی بر روشن شود و طریق
دیگر علم معرفتست نہ علم کلام و علمہاء دیگر و در اول آن تفکر بود در عجایب صنع او سبحانہ پس ترقی
یہ تفکر و رجال و جمال ذات وی تا حقایق اسما و صفات ویرا مکشوف گردد و این علم دراز است
فاما زیرک چون استا و عارف یا بدویرا بدین معنی رسیدن ممکن بود و غیر زیرک بدین نرسد و ہر کہ
محبت جزا زین دو طریق طلب کند نیابد: مقام بزرگتر تفکر و ذوات و صفات او ست سبحانہ
ولیکن چون خلق طاقت آن ندارند و عقول بدان نرسند شریعت ازان نہی فرمودہ فاما صدیقان و
بزرگان را این طاقت باشد ولیکن بدوام بران ہم بی طاقت شوند چون کسی کہ در چشمہ آفتاب
تواند نگریست ولیکن اگر مداومت کند ہم آن باشد کہ نابینا شود و همچنین ہم درین نظر ہم بی
عقلی بود مثل بندہ چون عاشقی است کہ اندیشہ وی بہیچ از معشوق او بیرون نشود و اگر بیرون

سہ الاخیاز روی گردانیدن - غماز زحمہ و سپاری سہ فی شہادتہ

بود ناقص بود کہ عشق تمام آن بود کہ جای هیچ چیز دیگر نباشد معشوق نگذاشته بود پس اندیشہ وی در
 حال معشوق و حسن صورت وی بود یا در اخلاق و افعال وی و اگر در خود اندیشید باید کہ از ان اندیشید
 کہ دیرانز و معشوق قبولی زیاد پیدا شود تا طلب آن کند یا در ان اندیشید کہ معشوق را چه کرامت
 می آید تا از ان حذر کند ہر اندیشہ کہ بدل بحکم عشق کند ازین چهار بیرون نبود اندیشہ عشق دین و
 دوستی حق سبحانہ و تعالیٰ ہمچنین بود پس عظمت او سبحانہ باید کہ از عجایب صنیع او طلب کند کہ ہر چه
 در وجود است ہمہ نوری از الوار قدرت و عظمت وی است و آن نور غیردی نبود و توجہ وی بود۔
 و در ہر چه پیدا آید آن نور جز وی نبود و در وی نقصان پیدا نیاید ہر چنانکہ نور آفتاب توجہ آفتاب
 بود و موجودی دیگر نبود و در مقابلہ آفتاب چہ اگر کسی طاقت آن ندارد کہ در آفتاب نظر کند طاقت آن
 دارد کہ در نوری نظر کند کہ بر زمین افتادہ نظرند و فی النفس کم افلا تبصرون اجماع کرده اند کہ راہ نمائند
 بحق سبحانہ ہم حق است سبحانہ و نزد ایشان عقل ہمچون عاقل است و راستیان بدلیل برای آن کہ
 محدث است و محدث جز بر محدث ولالت نکند: مروی از نوری پرسید کہ دلیل بر حق چیست گفت
 ہم حق مرد گفت پس شان عقل چہ باشد گفت عجز و عاجز بر عاجز دلالت نکند این عطا گفت کہ
 عقل آلت عبودیت است نہ برای اشراق بر ربوبیت دیگر گفت کہ عقل گرد کون میگردد
 ہر وقت کہ در کون نظر کند بگرد قطبی گفت ہر چیز کہ عقل آنرا دید باید مقہور گردد الا از جهت اثبات
 یعنی بدانکہ او را وجودی هست و اگر نہ حق تعالیٰ بہ لطف خود عقل را بخود شناسا گردانیدی از جهت
 اثبات نیز او را نشناختی بعضی از بزرگان گفتہ اند کہ نشناست حق تعالیٰ را الا کسی کہ حق سبحانہ تعالیٰ
 او را بخود شناسا گرداند و او را بیگانگی نتواند دانست، الا کسی کہ او سبحانہ خود را بیگانگی بدو نماید
 و بدان ایمان یار و الا کسی کہ حق سبحانہ و تعالیٰ لطف کرد با و ایمان و وصف نکرد او را سبحانہ
 الا کسی کہ حق سبحانہ و تعالیٰ تجلی کرد در ستر او و نمائس نشد او را سبحانہ الا کسی کہ او سبحانہ و تعالیٰ
 او را بخود جذب کرد و او را نشناست، الا کسی کہ او را برای خود اختیار کرد: جنید گفت کہ معرفت
 و آست معرفت تعریف و معرفت تعریف۔ معنی تعریف آست، کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بندہ را بخود
 شناسا کند و بہ تعریف خود مر او را بخود عارف گرداند و اشیا را بخود معرّفون و معلوم او سازد: و
 چنانکہ ابراہیم خلیل صلواتہ الرحمن علی نبینا و علیہ گفت انی لا ادرک الا فی حق و معنی تعریف

آنست کہ آثار قدرت خویش در آفاق و انفس ایشان را بنماید و بعد از ان در ایشان لطفی از لطافت خود احداث کند تا اشیاء و حالات کنند ایشان را بر آنکه آن اشیاء را صانعی هست و این معرفت از ان عامہ مؤمنان است و تعرف اول معرفت خواص و بحقیقت ہر یکی از عوام و خواص نتوانند خدای را سبحانہ شناخت الا ہم بدو بیچنانکہ محمد بن و اسحق گفت در بیچ چیز نظر نکردم الا خدای را سبحانہ در انجا دیدم دیگری گفت در بیچ چیز نگریستم کہ خدای را سبحانہ پیش از ان ندیدم و ابن عطا گفت کہ حق تعالی عامہ مسلمانان را عارف نفس خود گردانید بہ مخلوقات خود کہ قوله افلا ينظرون اى الا بل كيف خلقت و خاصا را بکلام و صفات خود کہ قوله افلا يتدبرون القرآن و نزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنين و الله الاسماء الحسنی و انبیا را بنفس خود و کذا لک اوحینا الیک روحاً من امرنا ما کنتم تدرون ما الکتاب ولا الایمان و لکن جعلنا انواراً و قال المتر الی سربک کیف مد النمل بعضی از اکابر گفته اند کہ حق جل و علا بندہ گان را عارف نفس خود گردانید ہم بنفس خود و ایشان را بر معرفت نفس خود دلالت کرد بہ نفس خود پس شاید معرفت بمعرفت ہم از معرفت آمد بعد از ان حق سبحانہ و تعالی معرفت را تعریفی کرد بر معرفت خود معنی این سخن آنست کہ معرفت را بیچ سببی نبود الا آنکہ حق جل و علا عارف را تعریف کرد تا عارف بہ تعریف حق مرتی را سبحانہ بشناخت بعضی از بزرگان گفته اند کہ آنچه ظاہر است از کون بنفس خود محروفتست زیرا کہ عقل میتواند او را ک آن کردن اما حق جل و علا عزیز تر از ان است کہ عقل عاجز بگرد سر پرده معرفت او بتواند گشت یا بہ نظر ضعیف کنہہ او را در تو اندیانت زیرا کہ مرتع عدو شام در فضاء کون پرداز تواند کرد و ہر گاہ کہ قصد بارگاہ کبریا کند و یا خواهد کہ قدم در عالم قدم نہد از نور و نار آن بارگاہ و اشعہ تجلیات آنحضرت پرو باش سوخته گردد و دیدہا دوشنہ حق سبحانہ و تعالی بہ نفس خود تعریف کرد ما را کہ رب ماست کہ قوله الست برکم و نگفت کہ من انا زیرا کہ اگر گفتی کہ من انا و ما را بر پوہیت خود و صفات دیگر تعریف خود عارف نگردانید بیچکس از ما اورا نشناختی و بیچ چیز اورا ندانستی و خلق در وادی جہل و بحر حیرت از لا و ابداً بمانندہا و ہرگز بدوراہ نیافتندی و اجماع کرده اند کہ جز خداوند عقل مر خدای را سبحانہ نتواند شناخت برای آنکہ عقل آلت بندہ است تا بہر چیز کہ او را بدان شناسا گردانند او را عقل آنرا بشناسد

اما عقل به نفس خود اورا نتواند شناخت ابو بکر سہاک گفت چون خداوند سبحانہ عقل را بیا فرید از او پرسید
من انا یعنی من کیستم عقل خاموش ماند و دیدہ اورا بنور وحدانیت خود کھل گردانید پس دیدہ باز کرد و گفت
انت اھذا الہ الا انت پس عقل نیز خدایرا نتواند شناخت مگر ہم خدای اما اختلاف کرده اند کہ معرفت
چسیت جنید گفت معرفت وجود جہل تست بہ نزدیک علم حق گفتند کہ در بیان زیادہ کن گفت
عارف اوست و معروف اولی تو ازان روی کہ تویی - بہ نزدیک علم حق جاہلی بدو و لیکن اورا ازان
روی کہ اوست بدو شناختی : چنانکہ سہیل گفت کہ معرفت آنست کہ کسی جہل را بشناسد و گفت
علم بمعرفت ثابت شود و عقل بعلم فاما معرفت بنفس خود ثابت شود و معنی این سخن آنست کہ حق تعالی
بخود بندہ را عارف نفس خود گردانید تا بندہ بہ تعریف او اورا بشناخت پس در بندہ علم دیگر احداث
کرد بندہ آن علم را بہ معرفت دریافت پس عقل بدان علم کہ در و احداث کرده بود قائم گشت و بگری
گفت کہ علم دانستن ظاہر اشیا است و تدبیر آن و معرفت اشکشاف باطن اشیا است و دانستن
آن و دیگری گفت کہ حق سبحانہ و تعالی علم بر عامہ مباح گردانید و خواص اولیا را بمعرفت مخصوص
گردانید ابو بکر و راق گفت معرفت دانستن صورت و سمات اشیا است و علم دانستن حقائق آن
ابو سعید خراز گفت علم باللہ سبحانہ اخفی ادق است از معرفت باللہ سبحانہ زیرا کہ معرفت علم
طلب است پیش از حصول مطلوب و وجود او و علم باللہ سبحانہ بعد از حصول مطلوب و وجود
او بود با قارس گفت معرفت طالب و استیفاء حقیقت و کتہ معرفت است و ہم او گفت معرفت
تام و کتہ معرفت و بگری گفت معرفت حقیر و داشتن قدر ہاست الا قدر حق جہل و علا و انکہ
بہم قدری را با قدر حق قدری نہ بینند از ذوالنون پرسیدند کہ حق را بچہ شناختی گفت بدان کہ ہر وقتی کہ
قصد معصیت کردم و در ان معصیت جلال حق را یاد کردم از و شرم داشتم معرفت قرب حق بدو
دلالت معرفت خود ساخت بدو سبحانہ از علیان پرسیدند کہ حال تو چیست با خداوند تو گفت
تا اورا بشناختم برو جفا نکردم یعنی مخالفت او نکردم از علیان پرسیدند کہ از کی باز اورا شناختی
گفت ازان وقت ہاز کہ مراد یوانہ خواندند تعظیم قدر سبحانہ نزد او دلالت معرفت خود ساخت مر
حق را سبحانہ سبحان من لم یجعل سبیلاً الی معرفتہ الا بالعجز عن معرفتہ العجز
عن درک الادراک ادراک و الخوض فی طلب الادراک اشراک بعضی از مشائخ گفتند

که معرفت دو است معرفت حق و معرفت حقیقت اما معرفت حق اثبات و عدمیت خداوند است سبحانه بران وجه که از صفات خود ظاهر گردانید و معرفت حقیقت آنست که عارف را بدوراه نبود برای امتناع صمدیت و تحقق ربوبیت و گفته اند که صمد آنست که بدوراه نبود۔ قال اللہ سبحانہ ولا یحیطون بہ علماً و نیز گفته اند الصمد الذی لا خوف لہ صمد بصمد باشد۔ یعنی که بشر حقایق لغوت و صفات او را ادراک نتواند کرد و بعضی بزرگان گفته اند که معرفت حاضر کردن سر است با انواع فکر و مراعات مواجید و کبر حسب اتوالی اعلام کشف یعنی باندازه که نشانها کشف پیایی و پیوسته کردن و آنچه سر از عظمت حق تعالی و تعظیم حق و جلالت قدر او تعالی و تقدس مشاهده کنند عبارات از تعبیر آن عاجز آید جنید را پرسیدند از معرفت گفت معرفت آنست که عارف بسر تردد کند میان تعظیم و اجلال حق عز و علا از ادراک و احاطت یعنی حق را سبحانه بزرگتر از ان دانند که خیر او را بر و سبحانه احاطه دست دهد یا او سبحانه مدرك کسی گردد و ای عجب چیزی فی او را از کسی حظی و نه کس را از حظی و این عارف وجودی بود۔ مترود و عدم که عبارات از ان میسر نگردد زیرا که عارف مخلوقست و مخلوق مسبوق و مسبوق بر سابق محیط نتواند شد معنی وجود مترود عدم آنست که صاحب حال موجود است بعین و شخص و گویا که معدوم است بصفات و لغت یعنی که با او هیچ صفت دیگر غیر از وجود نمانده و او مترود است۔ و عظمت و اجلال حق از ادراک و احاطه ادراک و احاطه دو امر وجودی اند و عدم آن دو امر مسمی و پون او مترود است میان احاطت و ادراک حق جل و علا مترود بود و عدم و هم جنید گفت که معرفت شهود و خواطر است بعواقب بازگشت و آنکه عارف تصرف نکند نہ با سراف و نہ به تقصیر یعنی مجال خود نظر نکند بلکه نظر به سبق علم حق کند در خود که در ازل برای او چه تقدیر کرده و برات حکم رفته و آنکه بازگشت او با نجا خواهد بود که حق تعالی در ازل برای او معین کرده است و انصراط مستقیم که شریعت است در طرف افراط و تفریط و اسراف و تقصیر نمفتد و قدم از دایره متابعت رسول صلی اللہ علیہ وسلم بیرون نهد بزرگی گفته است که چون معرفت بر سر وارد شود سر از حمل آن به تنگ آید چون آفتاب که شعاع او مانع ادراک کند و نه اینکه جوهر او بود و این فرغانی گفت که هر کس که رسم را بشناخت جبار گشت و آنکه

و هم را شناخت متحیر شد و آنکس که سبق را شناخت معطل گشت و آنکس که تولا را شناخت مسکین شد یعنی هر کس که نفس خود را بخواه حق قائم دید و عجب افتاد و آنکس را که نظر بران افتاد که حق تعالی در ازل برای حکم او رانده است متحیر گشت زیرا که نمیدانند که حق تعالی از بهر او چه خواسته است و قلم او بر چه رفته است و آنکس که بد است که آنچه در ازل برای او قسمت کرده اند کم شود و نه زیاده و نه پیش آید و نه باز پس رود از طلب بالیتد و آنکس که قدرت و کفایت حق تعالی در حق خود شناخت متمکن شد و رخا و فها و حاجتها مضطرب نشود و آنکس که به نسبت که حق سبحانه و تعالی متولی کار او است ذیل او شود در احکام او وقتنا و قدر او و بعضی بزرگان گفته اند که چون حق سبحانه و تعالی بنده را بخود شنا ساگرداند او را در مقامی بدارد که نه نسبت بنید او نه عنا و نه خوف و نه ربا و نه فقر و نه غنا زیرا که آنهمه مقامات دون غایات است و در حق جل و علا و رای نه پایت است یعنی عارف مشاهده این احوال نکند زیرا که صفات بند است و اوصاف بنده قاصر تر از آنست که با نجا که استحقاق حقیقت حق است بدو تواند رسید یعنی مشاهده مقامات با خود بودن است بزرگی گوید هر کس دشت آنچه از عظیم و اجلال حق سبحانه و تعالی مشاهده کند او را در حیرت اندازد تو او را مرده بینی چون زنده گان یعنی فانی و از دیدن اوصاف و اعمال و افعال خود و خود از مقامی که در آن بود پیش تر و پس تر نه بیند - و سل ابو بکر الوراق ما الفرق بین المعرفة العام والخاص و معرفة خاص الخاص قال المعرفة واحدة الا ان اهلها ثلثة اصناف فصف يعرفه على سبيل الخیر و صنف يعرفه على سبيل الدلالة و صنف يعرفه على سبيل المشاهدة اما الصنف الذي يعرفه على سبيل الخیر فهم عامة اهل التوحيد واليقينوا بالتوحيد من قبل التوحيد ارسون تصدقوا بقلوبهم واعصوا بالسنتهم اقرارهم الا انهم ونسوا انفسهم بالذنوب والمعصية والتخليط فعاشوا في الدنيا على الجهل والتقصير فهم على خطر عظیم ان لم يرهم الله سبحانه یعنی معرفت عوام بر اسما و نعوت و شواهد افعال است و از آن در نمیگذرد که آن شواهد وجود موجودات است که ادراک آن میتوانند کرد و بنور عقل و بنور دل و نور ایمان که از تبهت تصدیق مخبر صادق استنباط میکنند تا بدان میدانند اسما و نعوت حق را که بدان موصوف است و معلوم میکنند که مدبر و مقدر و صانع و

صفات خود یکتا است و شریک و نظیر ندارد و افعال او را بی آلت میدانند و مصنوعات او را بی
 حللی بنیند و صفات و نعوت او را با وقایع می شناسند و در اثبات قدم او سبحانه بر فریاد یقین
 و صفات را بی علت میدانند و بدین طریق اندنا ایشانرا بنور مشاهده رسانند و غالب آنست
 که این مراتب ایشانرا در آخرت بیسر شود زیرا که اینجنانا تمام اند که روح ایشان بعبودت شهرت
 محبوب است و عقل ایشان در ظلمت هواها از کمال عاجز و طبایع ایشان از مکاید دنیا آشفته
 و ایمان ایشان از وساوس شیطان مضطرب و در مهالک نفس متحیر تا از ان بیرون نیایند ^{مغفمه} ^{مغفمه}
 نتوانند رسید چه حقائق معرفت جزاخص در نتوانند ریافت و اما الصنف الذی یعرفونه علی سبیل
 الدلالة فهم اهل النظر والفکر والعقل یقنوا ذلک من قبل الدلالة

والآیات و آثارا ربوبیه و لطایف صنعه و کمال قدرته فیتدل
 بالشیء ویوقن بصعته الدلالة فهم علی طریق حسن الا انهم عاشوا فی الدنيا علی العزّة والفرّة
 والغفلة و صاروا الجویبین عن الحق برؤیة و لایله بهر کرا دیده دل بنور ایمان منور است و
 مانع جان او از رواج احسان معطر او بیقین میدانند که حق سبحانه و تعالی همه کانیات و بحج
 موجودات را از برای معرفت و عبادت آفریده است و به عنایت بنیایت و بی علت نوع انسان
 را از ما بین همه جهان و جهانیان تحمل این بار گران که همه اکوان از تحمل آن عاجز آمده اند مخصوص
 گردانیده و او را مجموعه همه عالم ساخته و هر چه در همه عالمها بوده در انسان پیدا و پنهان پرداخته
 و از ظهور آن عیانت نوری از فیض نور خود در او ودلیعت نهاده که در هیچ عالم از عوالم آن نور
 را ودلیعت نهاده و این عنایت را که بانسان داشته بر فرشتگان نیز مخفی کرده و پنهان از
 فرشتگان به تعلیم همه نامهای جهان معلم ساخته و بر فرشتگان جلوه داده و نیز از اثر آن عنایت
 بود که آدم علیه السلام را و اولاد او را چند وقتی بدین جهان آورده و در بهشت نگذاشته
 چه اولاد او به معرفت مخصوص بوده اند و کمال معرفت در شناخت حضرت است بصفات
 لطفی و قهری و بهشت منظر لطف و مقام افضال و انعام به کمالست و جای تجلی جمال است
 نه منظر قهر و تجلی جلال و دنیا سرای تغیر احوال گاهی در وی نسیم لطف و زو گاهی سموم قهر وقتی
 شهید خوراند و وقتی زهر لطفی در صورت قهر تعبیر کنند و قهری بسیرت لطفی نمایند و فیض و لطف

هر دو را میزند از انوار و ظلمات آثار بر انگیزند پس حکمت ربوبیت مقتضی آن شد که معرفت قہساری
 و جلالی از مقام لطفی و جمالی بیرون باشد شیخ قطب الدین احمد جامی در کتاب حقیقہ الحقیقہ آورده
 که شناخت این احوال از واردات و جد بر خیزد تا ہر یک از صادر و وار و غیب چہ اقتضا کند و انوار
 افت مقامات کہ مضاف بر حقایق اسرار مقامات است چون فنا و بقا و قبض و بسط و خوف و
 رجاء و جمع و تفرقہ و شوق و محبت و عشق کہ ہر یکی در وجود خویش در افاق معارف روندہ را سیار
 و طیار کند کہ ہمہ آن متعلق بوجود تجلی است کہ چون بصفت قہر و وحدت ظاہر شود فنا و بقا
 لازمہ آن است و چون بصفت جلال و جمال ظاہر شود قبض و بسط آشکارا شود و چون
 عظمت تجلی در آید خوف پیدا آید و چون حسن تجلی در آید محبت و رجاء پیدا آید و چون صدمت
 تجلی در آید تو حید تولد کند پس بہر صدمتہ کہ از عالم بکتائی در آید روح را لباس دیگر پوشاند
 تا بدای حد رساند کہ روح بلباس تفرید متلبس شود و از حق بحق بسیاگر دود حق را بحق بداند و
 بشناسد: و عن علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ عرف ربی بر ربی و لولا فضل ربی لما عرف ربی
 پس دیگر چنان شود کہ حق را بخود بداند و با خود بداند پس چنان شود کہ دیگر خود را باز نداند و آن
 فناست در سر او و باز چنان شود کہ ہمہ حق را داند بخود و آن فنا و فناست و باز چنان شود کہ ہمہ
 حق داند و آن سر بقاست و باز چنان شود کہ ہمہ اوست و آن سر انبساط بود و چون در جمال
 جلال افتد سکران ازل شود: و چون در حسن شہود اقتدھا می آید گرد و دستی او نیست شود
 و دستی او بہت گردد تا بقاء بقا شاد شود بعد از ان بلباس اخلاق او را بیارایند و بہر ش
 را بی تعطیل درین گروانند بجان مخاطب این خطاب شود فنا علم آنہ لا الہ الا اللہ بعضی متصوفہ
 را پرسیدند ما اللہ لیل علی وجود الصانع در جواب گفت لقد غنی الصباح عن المصباح و دیگری
 گفت مثال کسی کہ معرفت حق را بدلیل طلبد همچنان است کہ بچراغ آفتاب جوید بہ حجت و برہان
 ثابتست کہ مشاہدہ قوی تر از استدلالست کہ محققان صناعت کلام جایز داشتہ اند کہ
 شاید حق سبحانہ و تعالی بندہ را علم ضروری بدہد بوجود و صفات خود و غیر آن پس چون جایز است
 کہ این نوع علم بعضی را حاصل شود و شک نیست کہ راجع باشد بر آنچه تحمل کلفت نظر و شقت
 استدلال و اتمام مواقع فکر و محمل شبہ باید گردد اما الصنف الذی یعرفونہ علی المشاہدہ

فهم الذین یرون اللہ سبحانه بعین الیقین حتی صار الغیب لهم عیاناً من شدة مشاهدة الیقین لیس
 معرفت این قوم که خاص اند بر تراشواهد و آیات آمد چه ایشان از حق بنور حق شوند و امور و
 افعال خاص بدان بدانند و چون از هر تو حالات و ثنات مقامات و استقامت مکاشفه و
 فضاء سرحد عالم وحدت پرواز کنند روح ایشان محترق شود زیرا که آن عالم خاص الخاص
 مقام اعلی و نبوت است چه معرفت خاص الخاص بر حقیقت مشاهده است که هر ساعت
 خورشید معرفت صفات از فلک ذات بجان ایشان غروب میکند از راه عشق همه در زمانند
 و از طریق توحید هم در گذار آن سر لقیاست در التباس و این سر توحید و رفقا چه سر عشق بلا
 اقتضا کند و سر معرفت نیستی دان عجز است که عین ادراک آمده از ان معرفت تولد کند و ازین
 نگرنت این مقام قربت و آن مقام بعد در قرب جمع است و در بعد قفره در عین جمع تمکین
 است و در عین تفرقه تلون از عین تمکین طرق ارواح منطس است زیرا که سبل ارادت بذات
 است و جان در سر تجلی ذات محترق و اینجا معرفت منقطع شود این طایفه دم از ازل و ابد نزنند که ازل
 و ابد و نامه بکتاب حقست که بعالم عقل فرستاده و ایشان چون در عالم ملکوت بطغرای اسرار
 ربوبیت در میگردند بحروف مقطعات اطفال مہر عبودیت که بر لوح عقل نوشته اند کی پر از نور
 و چون آفتاب عزت و معرفت حق سبحانه و تعالی از برج عظمت بر جان و دل عارفان عاشقان
 تا ابد ایشان را گرم و روشن گرداند و لیکن متحیر کند و بعشق مریون کند که سرحد عشق تمام در مقام توحید
 و معرفتست و اتحاد آن است که بی تو هم خیال صرف انوار سجات در روح رسد و دیده جان
 بدان نور منور گردد و دیده همه یکی بین شود و همه سر در سر بیند و به محل خطاب رسد که غرض
 و مقصود رونندگان راهست و خلاصه مقامات و صرف احوال و منتهی اسرار است و پرورش
 ارواح بدو است و مفسر مشکلات اوست و در هیچ مقام از بدایت و نهایت نیست که
 انجا خطابی نیست لیکن به نسبت مقامات رونندگان متفاوت باشد و در مدارج اولیا سالکین
 در هر نفس مشکلیست که آن حل نمیگیرد و الا بخطاب و چون حق سبحانه و تعالی در اول بخطاب
 گشاده گرداند آن رسولی باشد از رسولان حق که هر گاه که در دل سالک در آید بی تحفه عطائی
 نیاید گاه نور یقین آرد گاه نور شکر آرد گاه نور صبر آرد گاه نور تسلیم آرد گاه نور سمیع اسرار آرد

آہ نور بصر انوار آرد گاہ نیستی نفس بہوا آرد گاہ کشف مسطور آرد گاہ سطر مشہور آرد۔
 آہ منشور ولایت دل آرد گاہ خطاب ملک جان آرد گاہ فرح قرب آرد گاہ شراب شہود آرد
 آہ تحفہ سر شہود آرد گاہ نسیم محبت آرد گاہ شمیم انس چون بدینجا رسد از بند خود و خالق بیرون
 آید و بدین آیات و علامات مشغول شود و از اغیار آزاد شود و خورشید شہود طلوع کند تا
 ز چراغ و شمع و مشعلہ مستغنی شود و چون این احوال ظاہر و عیان شود حقیقت و آذاسمعوا
 ما انزل الی الرسول نقاب افضال از چہرہ جمال گشادہ گرداند اورا این خطاب در حرم
 برای خطاب مستطاب گرداند قال حجۃ الانا سلام کسی کہ دیرا راہ باطن گشادہ گردند اگر صلاح
 جملہ خلق را بوی بنمایند بران دعوی کند آنچه دیرا نموده اند آنرا شریعت گویند ویرا پیغمبر گویند
 و حالہ اورا معجزہ گویند و چون بدعوہ خلق مشغول نشود کہ راہ نبوت ختم شدہ است ویرا
 ولی گویند و حالات آنرا کرامات گویند چہ انبیا را آیات است و اولیا را کرامات کہ نتیجہ آن متابعت
 و روش راہ انبیا است و آن نیز دلیل نبوہ نبی باشد و واجب نیست کہ ہر کس را این حالت پدید
 آید خلق و بدعوہ خلق مشغول باشد بلکہ آن در قدرت و مشیت حقیقت کہ آنرا بہ دعوی مشغول نمکند
 تا بدان سبب کہ راہ شریعت تازہ بود و بدعوت حاجت نبود و یا بدان سبب کہ دعوی را شہ الطی
 و گیر بود کہ آن دران ولی موجود نباشد پس باید کہ ایمان درست بود بولایت و کرامت اولیا از
 مقام توبہ تا مقام مراقبہ ہزار منزلت و در ہر منزلی ہزار خطاب و از مقام مراقبہ تا مقام معرفت
 ہفتاد ہزار منزلت و در ہر منزلی ہزار خطاب و از مقام معرفت تا مقام اسرار مکاشفہ ہفتاد
 ہزار منزلت و در ہر منزلی ہزار خطاب و از مقام اسرار مکاشفہ تا مقام تصرف مشاہدہ ہفتاد
 ہزار منزلت و در ہر منزلی ہزار خطاب و از مقام تصرف مشاہدہ تا مقام توحید ہفت صد ہزار
 منزلت لورالی و در بحر محیط محبت و در سفینہ سیرت کہ اولش نحو است و آخرش سکر ساحلش
 قنارہ فنا و لجاہ اش بقا و بقا و جواہر شخوف و رجا و قبض و بسط و قبض و قبض و بسط و بسط و بسط
 و بسط و قبض و قبض و بسط و سکر و سکر و محمود و محمود و در ہر نفسی ہزار رمز در منزلت خطاب
 و خطاب و از توحید تا اتحاد ہفت صد ہزار حجاب عمودین است کہ اولش نیستی است و آخرش
 ہستی و در ہر حجابی ہفت صد ہزار اشکال التباسی است و در ہر لباسی ہزار عروس حسن و ہر

عروسی را صد هزار زبان سر است که بدان زبان هزار اسرار لایزال با عاشقان فانی گویند که
 یکی ازان بگوش سر خلاق رسد همه بیوش وفانی گردند و چون اهل حقایق به حقیقت اتحاد رسند
 همه خطاب گردند تا بجائی رسد که خطاب نیز بر خیزد و همه نمودن شود پس نمودن بر نیز دود رسد
 سکر افتد و چون در سکر سکر افتد نالیشها همه بگذرد و باز به صحو صحو در آید و بین التکر و التحو همه خود
 بیند و خود را خدا گوید و کلماتی که از جماعتی صادر شده چون انا الحق و سبحانی ما اعظم
 شانی و همه درین مقام بوده و ما یحکی عن ابی یزید من قوله سبحانی حاشا ان یعتقد فی ابی یزید
 یقول ذلک الا علی معنی الحکایتة عن اللہ سبحانه بکذا یعنی ان یعتقد فی الخلاج من قولنا انا الحق
 و بکذا فی کلام حجتہ الاسلام و غیره من المحققین و خطاب بعضی در حجاب بود و بعضی از ورای
 حجاب و بعضی در مشاهد بود و بعضی بیوسیت در وجد با روح و بعضی بازبان تعظیم با اهل عشق
 و بعضی بازبان توجید با مفردان محبت و بعضی بازبان الهام با اسخان معاملات و بعضی با گم
 شدگان بزبان لطف و کرامت درین جمله بهر نوع خطاب کنند و در هر مقام خطاب کنند فاما
 خطاب انبیا و مریدان را بود و خطاب اشتیاق مہائرا و خطاب افراد عاشقان را و خطاب
 وحدت عارفانرا و خطاب اتحاد موجدانرا و نیز خطاب با اهل سماع در وقت سماع هزار ریز
 در ریز بود که همه مہمہ احوال و مقوی اسرار او شود و مفتاح ابواب مکاشفات و مشاہدات گردد
 اما در علین جمع با روح گوید و در صرف صحو بادل و در صفاء صفات با عقل و در سلف با نفس
 و در قہر با ہوا و از درجہ محبت تا درجہ معرفت همه نوازش در نوازش گذریش و گذریش بود و خطاب
 در مقام ہستی خوف اقتضا کند و در مقام حسن و لطف رجا و در مقام محبت ہستی و در مقام
 عشق نیستی و آنچه بیان است ازین حال اینست و این نہ بخورد طاقت ہر کس باشد و خطاب
 عام در معاملات بود و خطاب خاص در حالات و خطاب اخص در مکاشفات و مشاہدات
 بعضی از سخنان این طایفہ در بدایت یا در وسط حال از ایشان صادر شدہ چون بر طلبان
 او واقف شدہ اند ازان رجوع کردہ اند زیرا کہ آنچه سالک بتدی برانست در معارف
 کثوفی کہ ثمرہ تجلیات صوری است سایر متوسط ازان مستغفر است و آنچه سایر
 متوسط بر آن است در معارف شہودی کہ ثمرہ تجلیات نوریت سایر ہستی ازان مستغفر

است و آنچه سایر منتهمی بران است در معارف معنوی که ثمره تجلیات معنوی است مجذوب
 و اصل ازان مستغفراست و بتر حدیث وانی لا استغفر الله سبحانه فی کل یوم سبعین مَرَّةً -
 شاید صدق این بیان است غرض آنکه برکشوف و شهود و ذوق معنوی خود اعتماد نکنند تا آنرا
 بکتاب و سنت برنجد تصرف و با نجا رواند و بطامات و شرهات و شیطیات مغلوبان
 که از مقام سکر ترقی نکرده اند و بصحو نرسیده اند ایمان خود بر باد ندهند قال حجت الاسلام دل
 آدمی چون آینه است که هر گه دردی نگری باید که حق را به بینی و بسیار کس اند که در خود بینگرند
 و حق را نمی بینند و حق را نمی شناسند پس لابد است شناختن آن وجه و آن نظر که آن آینه آن
 معرفتست و آن بر دو وجه است یکی آنکه غامض است و بیشتر فهمها آنرا در نیا بد
 و آن وجه که همه کس فهم آن تواند کرد آنست که آدمی از ذات خویش هستی ذات حق سبحانه بشناسد
 و از صفات خویش صفات او و از تصرف در مملکت خویش که تن و اعضاء وی است -
 تصرف حق در جمله عالم بشناسد پس بدین وجه معرفت نفس آینه و کلید معرفت حق سبحانه
 و تعالی شده و قال ایضا و استن چیز باد و قسم است بعضی آن است که در خیال آید چون
 الوان و اشکال و بعضی عقل ویرا در یاد و در خیال ورنیا آید چون حق سبحانه و تعالی و صفات
 او بلکه چون بعضی از صفات تو چون قدرت و علم و ارادت و حیوة که این همه را چگونه نیست
 و در خیال ورنیا بد و عقل این همه را در یاد بلکه عشق و خشم و شهوت و درد و راحت اینهمه
 چگونه ندارد و در خیال ورنیا بد و عقل در یاد هر چیزیکه در خیال آید ادراک آن از دو وجه
 است یکی آنکه در خیال حاضر آید چنانکه گویی دردی بینگری و این ادراک ناقص است دیگر آنکه
 در چشم آید و این کامل است لاجرم لذت در ویدار معشوق بیش از آنست که لذت در خیال وی
 نه آنکه در ویدار و صورتی و غیر است مخالف آن یا نیکوتر از آن بلکه او همان است لکن روشن

له چه جای آدمی و حقیقت انسان آینه جمال نمای آنست است و هر چه بآزاست همه آن آثار انوار
 جمال ذات اوست پس معنی جان نمودار اوست و حقیقت این معنی را جز در فناء فی الله که مقام تجلی ذات است

تراست چنانکہ معشوق را بوقت چاشتگاه دیدن لذت آن ازان بیشتر است کہ دیدن او بوقت
صبح نہ ازان جہت کہ صورت بگردیدہ است لیکن ازان روی کہ روشن تراست و کمشوف تر
شدہ ہے، همچنین ہر چہ در خیال نیاید و عقل او را در یاد و در جہ دار ازان یکی را معرفت گویند
و در اہ آن درجہ دیگر است کہ آثار و بیت و مشاہدہ گویند و نسبت آن با معرفت در کمال
روشنی، چوں نسبت دیدار شبست با خیال تا از پیش بر نخیزد و دیدار نبود، همچنین علائقہ آدمی با این
تن کہ مرکب ولایت و مرکبت از خاک و آب و مشغولی وی بشہوات این عالم حجاب او
از مشاہدہ نہ از معرفت و تا این حجاب بر نخیزد این مشاہدہ پیدا نگردد و ازین بود کہ
موسی را علیہ السلام خطاب آمد کہ من ترانی پس چون مشاہدہ تمام تراست و روشن تر لا بد
لذت این بیشتر باشد همچنانکہ در دیدار و خیال و بدین معنی بہ حقیقت بدانی کہ ہمیں معرفتست
کہ دران جہان بصفت دیگر شود کہ با دل ہیچ نزدیکی نداشتہ باشد و در غایت روشنی شود
و آنرا مشاہدہ و نظر و دیدار گویند چہ دیدار عبارت است از کمال ادراک و برای آن است
کہ این مشاہدہ جہت اقتضائیکند چنانکہ معرفت درین جہان اقتضائیکرد پس تخم دیدار معرفتست
ہر کرا معرفت نیست از دیدار محجوب است بہ حجاب ابدی ہر کرا معرفت تمام تر دیدار تمام تر
پس گمان مبر کہ ہمہ کس در دیدار و لذت دیدار برابر باشد بلکہ ہر کس را بقدر معرفت وی
بودہ و قال ایضا سعادت آدمی در معرفت خدای است سبحانہ و سعادت ہر چیزی در انست
کہ راحت و لذت او در انست و لذت ہر چیزی در انست کہ مقتضای طبع وی دران باشد
و مقتضای طبع ہر چیزی دران است کہ او را برای آن آفریدہ اند پس لذت دل دران است
کہ خاصیت ولایت و وی را برای آن آفریدہ اند و آن معرفت حقیقت کار ہاست و
خاصیت دل آدمی این است و ہر چند معلوم شریف تر بود علم آن شریف تر بود و لذت
آن بیشتر و ہیچ موجودی شریف تر ازان نیست کہ شرف ہمہ چیز ہا بوی است کہ آن
پادشاہ و مالک الملک ہمہ است سبحانہ و تعالی ہمہ عالم آثار صنع وی است پس معرفتی از
این معرفت شریف تر بود و ہیچ نظارہ خوشتر از نظارہ حضرت ربوبیت نباشد کہ
مقتضای طبع ولایت اگر دلی باشد کہ در وی تقاضای این معرفت باطل شدہ باشد

چون تنی باشد که در وی تقاضا بخدا باطل شده باشد و باشد که کل را دوست دارد و از زمان اگر علاج نکند
 زود ہلاک شود و بد بخت اید گردد، ہمین معرفت است کہ در ان جهان بہ صفت دیگر شود کہ باول
 بیخ نزدیکی نداشته باشد چون لطفہ کہ آدمی شود و دانہ خرباکہ درخت شود و این مشاہدہ جہتہ امتضا
 نکند در ان جهان چنانکہ معرفت درین جهان پس تخم دیدار معرفت باشد ہرگز معرفت نیست از
 دیدار محو نیست و ہرگز معرفت تمامتر و دیدار تمامتر و تفاوت دیدار خلق با آنکہ حق تعالی یکیست
 چون تفاوت صورتہا بود کہ در چند آئینہ مختلف پیدا آید یکی روشن تر و بعضی تاریک تر و بعضی کز و
 بعضی راست ہر کہ آئینہ دل بدان جهان برو تا یک پا کج آنچہ راحت دیگران باشد ہمان بعینہ
 رنج وی گردد و لذتی کہ از دیدار منجیلان یا بند دیگران نیابند و آنچہ عالمان یا بند و امیان نیابند و
 آنچہ عالمان متقی یا بند غیر ایشان نیابند و آنچہ محبان و عاشقان یا بند دیگران نیابند پس معرفت
 کمال سعادت را کفایت نیست تا با او محبت یار نباشد و قال ایضاً جمال ربوبیت را نہایت
 نباشد چون نظر دل بران بود کہ حاضر است حال دل ہمہ فرح و شادی بود و آنرا انس گویند
 و چون نظر دل بران بود کہ اورا چیزی مانده است حال دل ہمہ طلب و تقاضا بود و آنرا شوق
 گویند و این انس و شوق را آخر نیست نہ درین جهان ونہ در ان جهان و ہمیشہ در آخرت
 گویند رَبَّنَا آتِنَا نُورًا کسی خدا را سبحانہ بزرگدای بہ کمال نشناسد و چون بکمال
 نتوان شناخت ہم بکمال نتوان دید لیکن مشاقق را این راہ کشادہ بود تا بر دوام آن کشف و
 آن دیدار می افزاید حقیقت لذت بی نہایت بود در بہشت این بود تعجب اہل بہشت کہ ہر لحظہ
 تازہ تر میشود و الا ہر چہ تمام شد دل از لذت آن آگاہی نیابد ہمہ محبان حق درین جهان و در ان
 جهان در میان این انس و شوق میگردند ذات او چیز نیست فروقا ہم بخود مستغنی کہ جمیع وجوہ دار
 غیر خود متصف بہ صفت کمال از لا و ابد و نشاید کہ این ذات غیر واجب را باشد کہ اگر باشد
 لازم آید کہ واجب دو باشد و آن محالست و او را سبحانہ صفات است و صفات او
 ذاتیست و وجودیست و مراد از ذات او شامل صفات اوست چنانکہ ہمہ ذات ہی است
 و سمیع است بصیر است متکلم است علیم است مرید است قدیر است حکیم است
 و مراد از وجودی آنکہ مسلوب نیست ثبوتیست یعنی بہ سبب سلب جہل علم بروی اطلاق

نمیکنیم یا یہ سبب آنکہ ما را علم داد او ما علمیم نمیخوانیم بلکه او را پیش از ایجاد ممکنات و رازل الآز آل
علمیم میدانیم و همچنانکہ احراق و اشتراق را صفت آتش میدانی و ہم آنجا کہ احراق میکند اشتراق میکند
و تداخل صفتین آتش را زیان نداد و واجب سبحانہ و تعالیٰ بہر وقت کہ خواہد این صفات را از
آتش سلب کند چنانکہ احراق از سلب گردد کہ ابراہیم علیہ السلام را نتوانست سوخت و اشتراق
آب سلب کرد کہ موسیٰ علیہ السلام را غرق نتوانست کرد و صفات او سبحانہ و تعالیٰ وجودیست
او را انلا و ابداً مسلوب نشود و وجود او سبحانہ و تعالیٰ ضد عدم نباشد و ندو وجود ممکن نباشد و حیات
او ضد موت نباشد و تدحیوۃ ممکن نباشد و سمع او ضد صمم نباشد و ندو سمع ممکن نباشد و لبصر او
ضد عمی نباشد و ندو لبصر ممکن نباشد و علم او ضد جهل نباشد و ندو علم ممکن نباشد و ارات او ضد
جمودہ باشد و ندر ارات ممکن نباشد و قدرت او ضد عجز نباشد و ندو قدرت ممکن نباشد و حکمت
او ضد غباوۃ نباشد و ندو حکمت ممکن نباشد و نور او ضد ظلمت نباشد و ندو نور ممکن نباشد
باقی صفات را بدین قیاس کن زیرا کہ ضد و تد لازمہ امکان است کہ وجود او نبود پس بہ بود و
نالود بر بود او مقایم بودہ پس بود او ضد نالود آمد و ندو بود دیگر کہ در وجود با او مشترک است
و در بابیت ممتاز و صفات او او را سبحانہ ذاتی دو وجودی و شہوتی باشد زیرا کہ اگر او سبحانہ وجود
نداشتہ باشد دیگر را چگونه وجود پیدا گرجی نباشد و دیگر را چگونه حیوۃ دید اگر سمع نباشد چگونه
مناجات و وجودی تواند شنیدہ و اگر لبصیر نباشد چگونه اعمال و احوال بندگان تواند دیدہ و اگر شکلم
نباشد پیغمبران را جہت نظام عالم غیب و شہادت پیغامہا حکمی از ایشان بخلق چگونه تواند فرستاد و
اگر عالم نباشد علم برضا میر و سزایر و استعدادات ہر کسی کہ فراخور حی است چگونه مطلع تواند شد
و اگر مرید نباشد ظہور آنچه در علم اوست بوقتی معین چگونه صورت بندد و وقتی با مری معین دون
وقتی دیگر منحص چرا نبود و اگر قادر نباشد تنقید مرادات بچہ تواند کرد و اگر حکیم نباشد بیج امری
تسیقن و تنظیم نماید و ہر کرا این صفات ذاتی بود صفات فعلی نیز بود و اخلاق حمیدہ نیز باشد
چون رأفت و رحمت و اجماع کردہ اند کہ او سبحانہ واحد احد صمد فرد قدیم عالم قادر حی سمیع و بصیر
عزیز عظیم جلیل کبیر جبار رؤف شکبر جبار باقی اول آل سید مالک رب رحمن رحیم مرید حکیم متکلم خالق
رازق است و او سبحانہ موصوفست بہ ہر صفت کہ نفس خود را بدان موصوف کرده است و

سہمی است بہر اسم کہ خود را ہاں اسم خواندہ است و آن سبحانہ با سما و صفات خود ہمیشہ مسہمی و موصوف
 و وہ ویہ سبح و ہی از وجوہ با مخلوق مشابہت ندارد و ذات و صفات او سبحانہ بذات و
 صفات مخلوق نہماند و از ہر چیز کہ بر مخلوق رود دلالت دارد بر حدود خلق او سبحانہ و تعالیٰ
 از آن منزہ است و او سبحانہ بر محدثات ہمیشہ سابق و متقدم بودہ است و پیش از ہر موجودی
 و موجود بودہ و جز آن سبحانہ و تعالیٰ قدیم نیست و غیر از ذالہ نیست جسم نیست و شبہ نیست یعنی جسم
 لطیف نورانی و صورت و شخص نیست جوہر و عرض نیست نہ با او چیزی اجتماع و نہ از چیزی
 فتراق نہ متحرک و نہ ساکن نہ زیادت گردد و از آنچه بہت و نہ ناقص گردد و نہ البعض دارد و نہ اجزا
 نہ جوارح دارد و نہ اعضا نہ چہتہ دارد و نہ مکان بروی آفت طاری نشود و او را خواب نگیرد و وقت
 و را از حال بحال نگرداند و باشارہ مشیران معلوم و محین نگرود و مکان گرداورد نہاید و زمان برو
 رود و در روی تصرف نگیرد چیزی پیوستن یا از چیزی جدا شدن بر سبحانہ و تعالیٰ روا نمود در
 مکان فرد نیاید سبح فکر کرد و نہ رسد سبح ستر او را حجاب نگیرد و سبح بصر او را در نیابد نہ بعضی از
 بزرگان در توحید میگویند کہ قبل بر حق تعالیٰ و تقدس سبقت نگیرد و بعد او را منقطع نگرداند و من
 و را از چیزی بیرون نیارد و عن او را باز ندارد و الی طا صق او نشود و فی در و در نیاید و ذالہ او را
 در محلی فرو نیارد و اذا او را برمان مقید نگیرد و سبح فوقی او را سایہ نگرداند و سبح تحتی او را بر ندارد
 سبح نزدیکی او را مزاحمت نماید نہ پیش وارد نہ پس قبل او را ظاہر نکند بعد او را فانی نگرداند
 کل او را جمع نکند کان او را موجود نگرماند لیس او را مفقود نگرداند خفا از او پوشاندہ متقدم است
 بر حدود قدم او و بر عدم وجود او و بر غایت ازل و اگر گوئی متی او تعالیٰ بر متی سابق بود و
 اگر گوئی قبل قبل و بعد از او پدید آمد و اگر گوئی ہا و ہو او و مخلوقند از ان او تعالیٰ و اگر گوئی کیف
 محتجب است ذات او بوصف کردن او بکیف و اگر گوئی این او پیش از مکان بودہ است
 و اگر گوئی چہیت ہوتیت او میان ہمہ اشیا است و وصفیت در یک وقت جز او را جمع
 نشود و میان صفات او سبحانہ تضاد نبود ظاہر است در عین استتار باطنست در عین
 ظہور ظاہرست باطن قریب است بعید عزیز و ممتنع است بدین صفات از ان کہ خلق او را
 تشبہ کنند فعل او بی مباشرت نفہیم او بی ملاقات ہدایت او ہا ایما و اشارت کبیر است از

منازعت ہجھا عظیمست از مخالفت فکر با ذات او مقدس است از یکتیہ فعل
منزہ است از تکلیف و اجماع کردہ اند کہ عیون اورا سبحانہ در نیاید و ظنون ہم ہر و نرس
صفات او متغیر نشود و اسماء او بتبدل نگرود و ہمیشہ بدین صفت بودہ باشد *هو الاول*
الآخر والظاهر والباطن وهو بكل شیء علیم وهو السميع البصیر لیس
کمثلہ *شیء* نگاہ کردہ اند کہ اورا سبحانہ صفات است کہ او سبحانہ بحقیقت بدان صفات موصوفست
از علم و قدرت و قوت و عزت و علم و کبریا و جبروت و حیوۃ و قدم و ارادت و مشیت و کلام
صفات نہ اجسام است و نہ اعراض و نہ جوہر چنانکہ ذات او نہ جسم است و نہ جوہر و نہ عرض و
اورا سمیع است و لبصر و وجہ و دیدنہ چون سمیع و لبصر و وجہ و گیران باشد و اجماع کردہ اند کہ
سمیع و لبصر و وجہ و دید صفات او ست نہ جوارج و اعضا و اجزا و اجماع کردہ اند کہ صفات
او سبحانہ و تقدس نہ عین او ست و نہ غیر او کسی را کہ گوید اسم عین مسکی است باعتبار آنکہ اسماء
حق سبحانہ تعالی ذات مقدس اورا ثابت بودہ است از لا و ابد و خواہد بود و محدث نیست
باید کہ اورا تکفیر نکنی و کسی را کہ گوید غیر مسکی است باعتبار آنکہ این حروف مقطعات کہ از مخارج
مخلوقہ بیرون می آید محدث است ہم تکفیرش نکنی پس آنہا کہ گفتہ اند کہ نہ عین است اورا
غیر است باعتبار آن گفتند کہ حق سبحانہ فرمود *هو اسم الحسنى* وجود اسم ثابت
شد مرزوات و صفات حق را بفرمان او پس اگر عین گوئیم باعتبار نظر فرقہ اول روانباش
و اگر غیر گوئیم باعتبار نظر فرقہ دوم خطا باشد پس لا غیر و لا عین گوئیم تا بہ فرمان حق سبحانہ و تعالی
ہم اثبات کردہ باشیم و ہم مرتکب ح نشدہ و معنی اثبات صفات مرزوات باری را سبحانہ نہ آن

لہ یعنی اکابر و مصنفات خود نوشتہ اند کہ صفات غیر ذات اند من حیث ما یفہم العقول و عین ذاتند
من حیث التحقق و الحصول مثلاً عالم ذاتست باعتبار صفت علم و قادر و مرید باعتبار ارادت و شک نیست کہ
اینہا چنانکہ بحسب مفہوم باید بگم متغایرند مرزوات را نیز متغایرند اما بحسب تحقق و ہستی عین ذاتند بان معنی
اینجا وجود متعدد نیست بلکہ وجود لیسیت واحد اسماء سبحانہ و نسبت در اعتبارات او ۱۸ -

علت است کہ اورا بدان صفات احتیاجی نیست و پاپیچا و اشیا و فعل او و ران اشیا بواسطہ این
 صفات است لیکن مغیش نفی اعداد این صفات است الذات و آنکہ در نفس خود ثابت
 است و بحق قائم و معنی اثبات علم و قوت نفی جہل و عجز محسوب نیست بلکہ مراد اثبات علم و قدرت
 است چہ اگر بنفہی جہل و عجز کسی عالم و قوی بودی بایستی کہ مرده بہ نفی جہل و عجز ازو عالم و قادر بودی
 و همچنین در ہمہ صفات باید کہ این معنی بدانی و بدانکہ وصف کردن ماحق سبحانہ را بدین صفات
 صفتی نیست اورا بلکہ صفتی است ما را و اخبار است از صفات او تعالی کہ قائم است بدو و
 بہر کہ حق را سبحانہ وصف کند بہ صفتی کہ بہ حقیقت آن صفت او را در قرآن و حدیث ثابت نشدہ
 باشد در روئے گفته بود بہر حق سبحانہ و تعالی و ذاکر بود اورا بوصفی کہ نہ صفت او باشد و فرقت
 میان ذکر و وصف برائے آنکہ ذکر صفت ذاکر است نہ صفت مذکور و مذکور بذکر ذاکر بود اما
 موصوف بوصف و اوصف موصوف نبود چہ اگر وصف و اوصف صفت موصوف بود باید کہ اوصافی
 کہ مشرکان و کافران حق را سبحانہ و تعالی وصف کردہ اند از ولد و زوجہ و ند صفات او باشد و
 حق تعالی ذات خود را تنزیہ کردہ از ان اوصاف بقولہ تعالی سبحانہ و تعالی عما یصفون پس حق
 عز و علا موصوفست بصفتی کہ قائمست بدو و از وی جدا نیست چنانکہ می فرماید و لا یحیطون
 بشیء من علمہ و قال عز ذکرہ انزلہ لعلہ و قال اللہ تعالی ما تحمل من انشی و لا تضیع
 لعلہ و قال اللہ تعالی ذوالقوة المتین ذوالفضل العظیم فللہ العزۃ جمیعاً ذوالجلال
 و الاکرام و اجماع کردہ اند کہ میان صفات حق سبحانہ و تعالی تغایر نیست و علم او نہ قدرت او
 نہ غیر قدرت او و همچنین صفات دیگر از سمع و بصر و دہ و دید و سمع او نہ بصر او نہ غیر بصر او
 ہچنانکہ بصر نہ سمع است و نہ غیر سمع و اختلافی لایقان و المجہول و النزول و جمہور این طالیف
 برانند کہ اینہا صفات حق سبحانہ چنانکہ لایق بود مر حضرت اورا سبحانہ و از ان عبارت نتوان
 کرد الا بقدر آنچه در قرآن و حدیث یا بند و ایمان بدان واجبست و بحث از ان واجب
 نیست : محمد بن موسی واسطی گفت چنانکہ او سبحانہ بی علتست صفات او ہم بی علتست و
 ظہور صمدیت او سبحانہ خلق را از اطلاع بر حقائق صفات و لطایف ذات او تعالی و تقدس
 و نامید ما یوس کرده است و بعضی این صفات را تا دلی کردہ اند و گفته اند کہ معنی ایشان

رسانیدن حاجت سائلست بدو معنی نزول آنست که روی چیزی در خود کند یا به صفت انصاف
 لطف روی در آن چیز آرد و همچنین قرب او کرامت اوست و بعد از امانت او همه صفات تشابه
 برین قیاس و اختلاف کرده اند در آنکه حق سبحانه در ازل خالق بود یا نه جمهور از ایشان و بیشتر
 از متقدمان و بزرگان گفته اند که روا باشد که حق سبحانه و تعالی را صفی حادث شود که در ازل
 او سبحانه مستحق آن صفت نبوده باشد و او سبحانه و تعالی نه برای خلقت خلق مستحق اسم خالق گشته
 نه از برای احوال بر یا تصور و تصور اشیا مستحق اسم باری و مصور شده چه اگر تمامی او مخلوق
 ایجاد و تصویر و غیره که به مخلوق تعلق دارد بودی در ازل ناقص بودی گفته اند که حق سبحانه و تعالی
 در ازل خالق و باری و مصور و غفور و شکور و رحیم بود و همچنین موصوف بود در ازل به صفتی که
 نفس خود را بدان وصف کرده است همچنانکه موصوف بوده بعلم و قدرت و عز و کبریا و قوه و
 همچنین موصوف بوده به تکوین و تصویر و ارادات و تخلیق و کرم و غفران و شکر و ذوق نکرده اند میان
 صفات افعال و غیر آن چون عظمت و جلال و قدرت و علم برای آنکه چون ثابت شد که حق تعالی
 سمیع است و بصیر و قادر و خالق و باری و مصور و این صفات مدح است مرحق را سبحانه
 اگر بواسطه خلق و تصویر و یری مستوجب این صفات مدح شدی احتیاج او تخلیق لازم آمدی
 و احتیاج از علامته مخلوق و محدث است تعالی عن ذلک و دیگر اگر در ازل خالق و مرید
 نبوده باشد بعد از آن خالق و مرید شده ذات او محل تغیر و زوال باشد حال بحال گردد
 این عین اقوالست که ابوالسیم خلیل صلوات الله و سلامه علی نبینا و علیه از فوات او سبحانه تعالی
 نفی میکنند و قال لا احب الا فلیین و همچنین خلق و تکوین و فعل صفات حق است و او بلا
 صفات در ازل موصوف بوده و فعل و تخلیق و تکوین غیر مخلوق و مفعول و مکون است که اگر
 فعل و تخلیق و تکوین غیر مفعول و مخلوق و مکون نبودی بالستی که به نفس خود موجود و مکون بودی
 از حق سبحانه در آن صفات اثر غیر از آن نیست که نبودند بعد از آن بوده اند و بعضی از آنکه همیشه
 خالق بود منح کرده اند چه کون خلق با او سبحانه در قدم لازم آید آن مح است و اجماع کرده اند
 که همیشه مالک و آله و رب بودند و مر بوب و نه ملوک و همچنین جائز باشد که خالق و باری
 مصور بود و مخلوق و مرید و مصور نبود در اسماء الله سبحانه اختلاف کرده اند و بعضی گفته اند

اسماء اللذنه علیٰ مسمی اندونه غیرا و چنانکه در صفات گفته اند و بعضی گفته اند که اسما را اللذین
 مسمی اند نزد علماء مکاشف اسما و صفات از قبیل مترادفات است و در تشعب اسما و
 تولد آن از اختلافات معانی و تعاییر اعتبار است اسما را بسیار است که قوه فکر بشری
 از تصور آن قاصر است و تفصیل آن زیاده از آنست که در حد حصر آید لیکن جموعاً آنرا در
 سه قسم آورده اند صفات ثبوتی و اضافی و سلبی حی و عالم و مرید و قادر صفات ثبوتیست و این
 الفاظ اسما و اسما است معز و نذل و محطی و مانع و محیی و ممیت و نثار و نافع و قابض و باسط صفات
 اضافی اند که آن همه از نسب و اضافات می خیزد و قدوس یعنی لا مثال آن صفات سلبی اند که
 سلب نقصان و حاجت و آنچه منافی کمال است از حق سبحانه میکند و جمله اسما را در ده قسم
 آورده اند قسمی از ان دلالت میکنند بر ذات او سبحانه در هشت آن دلالت بر صفاة او سبحانه
 دارد و قسمی دیگر دلالت بر افعال وارد و باشد که یک اسم مشترک باشد میان دو قسم یا بیشتر
 از ان اقسام و چون در معانی و بطون اسما فکر کنی حقیقت آن معنی معلوم و محقق شود ترا
 علماء اسما چنین آورده اند که چون بنده بر اسرار اسما واقف گردد و خواص و تاثیر هر یک
 از ان اسما بداند اگر نبی باشد بجزر و آنکه آن اسم را بر دل بگذراند و قصد ظهور و تاثیر آن کند
 تا در حال در عالم شهادت که خارج است آن تاثیر پیدا گردد چنان شود که معجزات از ان
 خالی نباشد و اگر ولی باشد چون اسم را بدلی یاد کند و زبان حال او قائم مقام قال
 گردد و آن طلب ظهور از جہتی مصلحتی باشد که محض دینی باشد یا دنیاوی اثر آن البته
 در خارج پیدا گردد ولایت و کرامت از ان خالی نیست و اگر عالم باشد در خارج قصد تاثیر و
 جریان علی القلب و اللسان و التوجه المتام الیہ فی وقت محین بلیق بہ اثر آن البته ظاہر
 گردد و همچنین مومنان را بعد اومت بر ان اثر با پیدا شود چه بر اسمی را حکمتی است و بر حق
 را حقیقتی چون اللہ گوید یعنی آن بداند باید که دل آن و اله حضرت او شود و از غیر او
 نترسد و بدل و همان عبادت حضرت او کند سبحانه و چون الرزاق گوید غم روزی در دلش
 مانند اگر چه در زمین علف نرود و همچنین از هر اسمی نصیبی بگردد و از کسی مخلوط گردد
 و بان عمل کند تا مظهر آن اسم شود و بعلم لدنی که آن علم وراثت است برسد و بمجرب

خواندن آن اسم قناعت نکلند و چون بمسئلی مشغول شو و از خدا خوانی بخدارانی برسد و در بهشت
 معرفت برسد و درین زندگانی چه بزرگان گفته اند آن فی الدنیا جنته من دخل فیها لم یشتق الی الجنة
 و ہی معرفتہ اللہ سبحانہ و تعالی و اشارة بر اسمی را باید که فهم کند بمقتضای آن عمل کند و چنانچه
 مذکور شد و تسمیة عز و علا بالا اسماء و توفیقیة ای بتوقف اطلاقها علی الاذن فیہ و ذلک
 للاحتیاط احتراز عما یوہم باطلا لعظم الخطر فی ذلک و الذی و روبرو التوقیف فی المشہور
 تسعة وتسعون اسماً فلخصتها احصاها - اللہ اسم خاص بذاتہ لا یوصف بہ غیرہ و قبل اسم
 جامد و قبل مشتق و اصلہ الاء حذف الہمزہ لتثقلتها و ادغم اللام و سو من الہ اذا تعبد و قبل
 من الولد و ہوا الحیة و مرجعہا صفتہ اضافیة و قبل ہوا القادر علی الخلق و قبل ہوا الذی لا یكون
 الا ما یرید و قبل من لا یصح التکلیف الا منہ فمرجعہ صفتہ سلبتیہ آنکہ مستحق عبادتہ او باشد بر
 اطلاق و غیر او را نتوان پرستید نفس پرستی و ہوا پرستی بیاید گذاشت و خلاف فرمان او نباید
 کرد و روا نباشد کہ در مرادوی خلافی افتد و آفریدگاری او را سزا است باید کہ دل خود را جای
 او سازی و متحیر و مدہوش او گروی و او را قادر دانی برگرفتن خویش تا ترک مخالفت بر تو اسان
 بود و نفس را بدین حتی سر کوفتہ داری و بدانی کہ آنچه بر تو میرود ہمہ بر حسب ارادت او است بجان
 یا دوست بکشی و تکلیف دوست بدوست باشد اگر بمقتضای فرمان دوست عمل کنی و عوی
 محبت درست نباشد کی از صفات ذمیرہ نفس و عوی الہییت بود چہ نفس خواہد کہ خلق پیوستہ
 او را نتواند در او امر و لواہی طاعت او را دارند و محبت او را بر ہمہ اختیار کنند و از
 خایف و ترسان باشند و در جمیع احوال حکم او را بر ہمہ حکمها اختیار کنند و در جمیع احوال تمسک
 باذیال رحمۃ او نمایند چنانکہ حق سبحانہ و تعالی بدین احکام ہندگان خود را سطا لبہ می نماید و
 این عین و عوی الہییت است و منازعت ربوبیت است و صفت فرعونیت است این صفت را نہر کمیت
 نکلند الا ظہور سلمان شریعت تا از خود پرستی بخدا پرستی بیرون آیند و روح موسی وارد

لہ الہیۃ مراد راست و الہییت قدرت بود بآفریدن و پدید آوردن چیز ہا و او قادر و مستبرک بر ایجاد

و اختراع و الشا و ابداع قدرتش را فتورنی و قولش را قصورنی ۱۸

را متوجه نفس گرداند و سینه را از تار و پود شجره هوا بازستاند و هواهای او را منقاد و تحت
گرداند تا نفس در کافری نه بماند و دیگران را اخلاق ذمیمه نفس عبودیت هواست نفس همواره
خواهان بود که بر مشتهیات و لذات حسنی اقدام نماید و مرادات طبیعت در کنار او نهد و مگر
مطابقت و انقیاد هوا بر میان بندد و با خداوند سبحانه در عبودیت شریک گیرد. بقوله سبحانه
افرايت من اتخذ الله هواءا و این صفت را مغلوب نگرداند مگر مبارز صفات دلی که آنرا
معرفت و زهد گویند اگر او را سبحانه به عبودیت بشناختی و دل از رغبت غیر او برداشتی عابد او شدی
با خلاص چه دیگر از صفات ذمیمه او و جنود سیئه او نفاقست و در اکثر احوال ظاهر نفس با
باطنش موافق نبود و غیبت و حضور مردم پیش او یکسان نباشد و در حضور مردم را مدح
گویند و در مواجهه اظهار صداقت و در غیبت بر خلاف آن بود با خالق و خلق در مقام
تلون باشد قبح این صفت به صفت صدق و مکن در آن دست دهد و دیگر از صفات
ذمیمه او ریاست و مرآت است که پیوسته نفس در بند آن بود که خود را در نظر مردم بهوجیات
مخاد ایشان آراسته دارد اگر چه نزدیک حق سبحانه مذموم بود چون تکاثر با موال و تفاخر
بدان و کبر و حیاری و استغنا و هر چه پیش خلق مذموم بود و احترام نماید اگر چه نزدیک حق سبحانه
و تعالی پسندیده بود چون فقر و عجز و مسکنت و این صفت را مغلوب منکوب نگرداند مگر
معرفه ذل عجز و حقیری مخلوقات را که آنرا در ظهور سلطان الهیت توان دید و نفس مرانی
بر مثال آتش است صفت خویر که نور است اظهار میکند و صفت زشت را که حراق
است می پوشد و این صفت مذموم که نفاق و ریاست بآن دو صفت محمود که اخلاص
و صدقت از دل مدفوع گردد و چون دانستی که دل به سبب مزاحمت نفس از جواب ایمان
و توحید و اخلاص و ثمرات ایشان که عبارت از ان قاصر است و اعدت لعبادی الصالحین
ملاعین رات و لا اذن سمعت و لا خطر علی قلب بشر بآن ناطقت باز میماند دل را
شناختن و بر نصرت او بر نفس در ملازمت اهل ریاضت و در باب اصول شناختن و
از ایشان تعلیم آن گرفتن تا بآن سبب اسرار و حقایق اسما کشف و دل گردد و تعلیم
داومت بر اذکار از ایشان گرفتن تا چیزی از خواص دل ظاهر شود و او را از ذل عبودیت

نفس بر باند از اتم مهبات است و معرفت دل کما هو متعذر است و عبارت ازان متغییر
بسبب دوام تقلب او در اطوار احوال و ترقی او در مدارج کمال ازان جهت او را قلب خوانند
و چون احوال مواهب الهی اند و مواهب او نامتناهی تقلب و ترقی قلب در مدارج کمال
و مدارج جمال و جلال از بی نهایت بود لا جرم اوصاف و احوال او در حد و عدد و محدود
هر که در تحدید و تعدید او سخن رانند اگر بحقیقت درنگ و یقین بدانند که جز تعیین حد و راک
و تعیین نصب استعداد خود ازان نکرده است چندین غواص بحار معارف در بحر معرفت
دل غواصی کردند و هیچ یک بقعر آن نرسیدند و استیفاً گفته عجائب و غرائب او نگردند و
نیز نه هر که از اثر می یافت ازان اثر خبر باز داد یا هر که ازان گوهر شبنم بچنگ افتاد بر طبق
عرض نهاد و دل در وجود انسان بر مثال عرش رحمن است عرش قلب اکبر است در عالم
کبیر و قلب عرش اصغر در عالم صغیر و در اصور تنسیت حقیقی چنانکه هر عرش را صورت از مضغه
صنوبری است که در جانب الیراز بدن و ولایت است و حقیقت اول طیفه ربانی و دل
لیتجه روح است و نفس و روح میان هر دو متجاذب و قطار و واقع روح خواهد که نفس را
بعالم خود کشد و نفس خواهد که روح را مطیع خود سازد و همیشه درین تجاذب و تنازع می باشند
گاه روح غالب میشود و نفس را از مرکز سفلی به مقام علوی می کشد و گاه نفس غالب میگردد
و روح را از اوج کمال به حضیض نقصان می کشد و دل تابع او بود که غالب گردد تا
آن گاه که ولایت وجود کلی بر یکی مقرر شود و دل بر متابعت او قرار گیرد و سعادت و شقاوت
مرتب است برین دو انجذاب اگر سعادت ابدی و عنایت ازلی در رسد و روح تا مدد
توفیق ارزانی دارد تا قوت گیرد و نفس را مغلوب گرداند و از تشتت نزارع او برهد و
بکلی از نفس اعراض کرده و خلاص یافته بر مشاهدۀ ان حضرت اقبال نماید دل نیز بر
متابعت او از مقام قلبی که تقلب لازمه اوست به مقام روحی ترقی و متحصلاً عد شود و در
مقرر روح قرار گیرد آن گاه نفس نیز در بطن دل از محل و مقرر خود که عالم طبیعت است بیرون آید
و در پی دل که فرزند اوست برود و به مقام دل برسد چنین دل ذلی مومن است که در وی هیچ ذره
کفر و شرک نبود اگر نعوذ بالله حال بر عکس آن بود و آثار شقاوت و سخط ازلی در رسد

در روح مخدول و نفس منصور گردد و قلب روح را بجانب خود کشد روح از مقام خود به محل قلب رود و قلب از محل خود به مقام نفس نزول کند و نفس به در زمین طبیعت و اغراض از شریعت را سخاگرد - این چنین دل و دل کافر بود که سرنگون باشد و سواد کفر همه گی او را گرفته و اگر تصرف کلی از هیچ طرف واقع نبود و تجاذب و تنازع واقع بود و لکن جانب نفس قوه دارد و در میان متردد و میل او به نفس بیشتر باشد آن دل و منافق بود و خلاص ازین احوال بزرگ بسیار بود ازین جهت گفته اند که هر که روزی هزار بار بگوید اللہ صاحب یقین شود **الرحمن الرحیم** ای مریدان انعام علی الخلق فمرحبها صفة الصلوة تفسیر رحمة ارادت نعمت است رحمن آنست که رحمت صفت اوست و رحمت ارادت نعمت اوست یعنی خواسته است که نعمت دهد برای طاعت دران جهان پس صفت ذات بود و اگر گوئی نعمت میدهد صفت فعل بود و درست آنست که میان این دو اسم هیچ فرقی نیست از روی معنی یعنی بزرگ بخشش و بسیار بخشایش یعنی معیض کمال صوری و محتوی که دوست و دشمن پرورده نعمت اوست خاصه بر مؤمنان بباون ایمان و بهشت جاودان چون منعم او باشد و نعمت بازان او باشد چشم انعام و احسان از غیر او بسته داری و بخشایش از غیر او طمع نداری و چشم دل تو بمنعم تو بنیاشود تا از نعمت به منعم مشغول باشی و بر بندگان او بخشائی و مظلوم را از ظالم خلاصی دهی و حاجت همه محتاجان براری و به نفس خود بنا کردن معصیت به بخشائی گفته اند

له و بما اسما للمبالغة من رحم والرحمة فی اللغة رقة القلب وهو یقتضی التفضیل والاحسان علی من رقی له فرحمة اللہ علی العباد اما ارادة الانعام عنهم فیکون اسما من صفاة الصفات الذات او نفس الانعام والدفع فیعودان الی صفات الافعال والرحمن المبلغ من الرحیم لزیادة بیانه وذلك الی وحدت اثاره باعتبار الکلیة واخری باعتبار کیفیة وعلی لا اول قبل یا رحمن العنیایم المومن واکاه ویا رحیم الآخرة تحسن النون وعلی الثناء قبل یا رحمن العنیایم والآخرة لان النعم لا اثر دیتی عظیمة والنعم الدنیویة یقتضی جلیل وحقیر تمام و غیر تمام وکان المنعم هو المنعم الحقیقی تمام الرحمة عظیم الاحسان ولذلك لا تطلق علی غیره وخطا تمام من بدین الاسمین ان یتوجه بینه الی جناب قدسه ویتوکل علیه ویتجی نیما یتنعم له الیه - باقی بر...

ہر کہ بعد از ہر نمازی صد بار بگوید الرحمن غفلت و فراموشی و سختی دل از دل او برو و دوسر کہ ہر روزی
صد بار الرحمن گوید دشمنان بروی مہربان گردند **الملک** ای عزیز و یزدل و لایزل فخر حجبہ صفتہ
فعلیتہ و سلبتہ و قبل الثام القدرۃ انک منع و جبر اطلاق از وی بود کسی را بروی امر و نہی نباشد و ادب پادشاهی
است کہ دنیا و آخرت ملک و ملک اوست و گردن ہمہ ملک داران شکستہ تہر و غیرت اوست و نزد
ارباب معانی حقیقت ملک قدرت است بہ ابداع و انشاء و این صفت حق است و پادشاہ حقیقی
آن است کہ او را عزل نیست و عوالتش را ذل نی و حکمش را ردنی و حکمتش را سفرنی و او را
ندنی و از وی بدنی چون ملک او باشد باید کہ روح دعاء و وی بشکنی دیدہ کبر و منی را بر کنی و قہدراضافہ
بشکنی و مالک مطلق را ملک مسلم داری و حکم او را مقدم داری و لعبادت و فرمان او روی آری و
ارباب ملک را ہمہ عاجز دانی و بر ہمہ زیر دستان بہ نجشانی و خلاف فرمان او را رواناری داورا
بر گرفتار و نجشودن خود توانا بینی و بدانی کہ پادشاہ و شاہنشاہ تو با تست کم خدمت او بندہ دار
بر میان بندی و بملک چند روزہ مغرور نشوی و از عہدہ نعمت ملک بیرون آئی و دائم التما بصفۃ
ملکی او سجانہ داشتہ باشی تا شر غیر از تو با زار و **القدوس** ای المبراعن المعائب و قیل

تک

تک

لہ ما فہم منہا انہ المنعم الحقیقی المولی المنعم و یجاون المظلوم و تصرف الظالم و یدفع عنہ ظلمہ بالاطریق الاحسن والوجہ
الاجمل دون الادراع و یجہدنی انالۃ المعاصی علی احسن ما یستطیعہ من الطرق و یسع فی استدعا المحتاجین بقدر وسعہ
لہ معانہ ذوالملک والمراد القدرۃ علی الایجاد والانتزاع لیکون من اسماء الصفات وقیل التصرف فی الاشیاء
بالخلق والابداع والاماد والاحیاء فیکون من اسماء الافعال ووظیفۃ العارف من ہذا اسم ان لعلم اذا مستغنی فی ذاتہ وصفاتہ
عن کل شیء وان ما عداہ مضتقر الیہ فمستغنی عن الناس را بسا ولا یرجوا ولا یخاف الا باہ ولا یتذل الا احد سواہ و یتخلق بہ
بالاستغناء عن الغیر والاستبداد بالتصرف فی الملکۃ الخاصۃ من قلبہ وقالبہ والتسلط علی جنودہ رعایا ہ من القوی الجوارح

داستعمالہ فیما فیہ صلاح المیزان ۲۶

لہ من القدس و ہوالطہارۃ والراحۃ ومعناہ الشریفۃ عن سبائۃ النقص و حیات الحدوث علی المطرعا باید کہ
حص او یتصورہ خیال ادلیجۃ الوہم و ہم او یحیط بہ عقل و علی من اسماء التنزیہ و حفظ العارف منہ ان یتحقق ان
لا یتحقق الوصول الالبعد العروج من عالم الشہادۃ عالم الغیب و تنزیہ السر عن التمیجات والمحسوسات
والطوائف حول العلوم الکتابیۃ والعلوم الازلیتہ المترا عن تعلقات الحس والخیال شوقا الی لقاء

مقصود ہم علی معارفہ و مطالعہ و جمالہ حتی یصل الی جناب فی منزل مجموعۃ القدس ۲۶ الی

لا یدرک الا وہام والابصار فصفته سلبیۃ آنکہ هیچ نقصان را بروی راه نہ دازد دریافت کنہ ذات او سبحانہ سگان خاک واقطان افلاک آگاہ نہ بندہ باید کہ باطن را از تعلقات بشریت و ہوا جس نفسانی و وساوس شیطانی پاک دارد و یہ نفی خاطر دل را از خطور اغیار صاف گرداند و ظاہر را بہ متابعت شریعت پاک دارد تا شایستہ درجات قدس انس شود و در پاکی دل این اسم را اثر تمام است گفتہ اند کہ ہر کہ بوقت زوال ہر روز صد بار بگوید دل او پاک شود۔

المسلاہم ذوالسلامۃ عن النقایص سلبیۃ وقیل منہ وہبہ السلامۃ ففعلیۃ وقیل لیسلم علی خلقہ قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ سلامٌ قولاً من رَّبِّ الرَّحِیْمِ وصفۃ کلامیۃ سلیم است از آنکہ ویراندی بود و مثل بود و سلیم است از وصف ہمہ مخلوقات اورا هیچ علتی و آفتی و عجزی وضعفی نبود و بہ ذات خود پاک است از آنکہ تروی را پاک گوئی چہ در ذات او هیچ عہارت نرود و نجش بندہ ہمہ سلامت ہا او ست چون بہ پاکی و بی عیبی اورا سبحانہ دانستی باید کہ خود را نیز از صفات ذمیرہ نفسانی پاک گردانی یہ صفات حمیدہ روحانی متصفنا گردی و بندہ گان او از توبہ سلامت باشند و بافتشای سلام اقدام نہائی و این اسم را از برای خلاصی بیماری تن از علت ہا و از برای بیماری نفس از عالت ہا و معصیت و سفہتہا و ذمیرہ او اثر تمام وارد و گفتہ اند ہر کہ صد و پانزدہ بار از برای دفع بیماری بگوید صحت یابد المؤمن المصدق لنفسہ و رسلہ انا با القول فصلۃ کلامیۃ او مخلوق المعجزۃ لفعلیۃ وقیل المؤمن بانہ من الفرع الاکبر انا بفعلہ الامن او باخارہ آنکہ امان دہندہ اہل ایمان است از عذاب و آرام دہندہ دل و دوستان است از حساب و ایمن کنندہ است دل بندہ گان را از ظلم ہر ایشان و ایمن است از زوال و اقراض و ایمن است الا فت و اضرار و استوار دارندہ مؤمنان

المسلاہم السلام اسم مصدر او مصدر لغت والمعنی ذوالسلامۃ من کل آفتہ ولقنیۃ ای الذی سلم ذاتہ عن الحدوث

والعیب وصفۃ عن النقص وفعالہ عن شرمحض واثامراۃ من السرور فی مقتضیۃ الشرط لالانہا کذلک

یتضمنہ من الخیر الغالب نزل الی بشر عظیم بالمعنی والمنعول بالذات ہوا الخیر الشرراغل تحت القضاء

فعلی ہذا یكون من اسماء التثنیۃ ۱۸ الی

است و اقرار و تصدیق و تحقیق کننده است مر و عدها را خود را برای اهل ایمان و لشکر نشاید که
 مؤمن را هم نام خدای گوئی که او را هم صفت لازم آید چه اسم صفت است مرستی را و خدای را
 سبحانه هم صفت روان بود چه نامها و اسما و سجانه او را قدیم است و نامها را مؤمن محدث هر دو برابر
 کی بود چون بدانستی که امان دهند و اوست از همه آفت ها امان از وی خواهی و اهل حق را از
 خود امان دهی و سایر خلایق از اغراض و اضرار تو ایمن باشند درین اسم و گفتن آنرا در دفع از
 شر نفس و شیطان و دفع شر دشمنان و آفت و علت با اثر تمام است گفته اند هر که این
 نام را با خود دارد از غارت ظاهری و باطنی ایمن گردد و عوان و شیطان را بروی قدرت نباشد
 المصمیمین - الشاهد فسر بالعلم و بالتصدیق و بالقول و قیل الایمن ای الصادق فی قوله
 گواه راست بر خلق است بهر چه میکنند و لایحقی علیه شیئی و بهر چه میگویند بزرگتر از انست -
 که و هم خلقان بوی محیط گردد و آنچه وعده کرده است راست وعده کرده است و آنچه
 وعید کرده است راست وعید کرده است بدانند آنچه کنی و نیک نگاه دارند کردار تو بود
 و پناه جای و امان همه ترسندگان بود و چون آنرا بمهمنی دانستی و بگوایی کردارها و گفتارها
 اعتقاد کردی بمقتضای آن عمل کنی کاری و گفتاری که پسندیده او نباشد باید که کنی و چنانکه در حق
 خود کنی و نگویی نسبت بخلق نیز کنی و نگویی و راست گویی باشی و طریق راست در کردار و گفتار
 مرغی داری و طریق امانت بسپاری و پناه جای و کفایت امان خالیفان باشی و ما شراف بر باطنها
 این اسم را اثر تمام است و گفته اند هر که بعد از غسل صد بار بگوید اشرف باطن شرف گردد
 العزیز الغالب فی الملكیة القاهر علی الاعداء و قیل لا آتک له ولا اعم و قیل لایحط عن
 منزلة و قیل امثل له و قیل یعذب من اراد و قیل علیه ثواب العالمین و قیل القادر و العزة و
 القدرة و منه المثل عز بزرگ آنکه او را همتا نشاید و عزیز کند او را که خواهد و هر چه خواهد تواند کرد
 و غالب بود بر همه چیزها و هیچ روی از وی گریز و گزیر نباشد و چون او را به عزیزتری دانستی عزت
 خود در طاعت او طلب کنی و از خواری که در مخالفت اوست حذر کنی چه او مالک تست و تو مملوک

سه سل من عز بزر یعنی کسی که قدرت و او سلب نمود یعنی باز گرفت - ای من قدر سلب

اوقاہر است و تو مقہور او چہ اور از منزلت خداوندی عزل نیست و اورا مثل مانند نیست
 و او پد و لپسری نیست و اورا زن و فرزند نیست و در کردار ہا چشم بر عطاء اداری و کارا ز برای
 طلب رضای او کنی و از مخالفت فرمان او حذر کنی و اورا بر گرفتن خود قادر یابی و بر کردار خود حاضر
 دانی و در کفایت حوائج خود و طاعت او بکوشی در بی نیازی و عدم احتیاج بغیر این اسم را اثر تمام
 است گفته اند ہر کہ چہل روز بعد از نماز با دعا و چہل و یکبار این اسم بگوید بہ یکس مرتبہ محتاج نشود -
 الجبّاس من الجبر یعنی الاصلاح و منہ جبر العظیم و قبل یجبر خلقہ علی ما یرید و قبل یمنع لاینال و منہ
 تخلتہ جبارۃ اذا طالت کما تمنعت من ان ینال و قبل لاینابی بجاکان و بہالم یکن بہ بزرگواری و
 بصلاح آرنده کار ہا اوست و شکنندہ کامہا و قہر کنندہ خلایق اوست و بر آنچه خواہد
 بندہ گان خود را بران دارد و در تصرف عقول و اوہام در نیاید و آنچه خواہد کند کسی را بروی
 اعتراضی چون اورا بجباری دانستی اصلاح کار خود کن و سہمہ کردار ہائے خود را بموجب
 پسند او بہ صلاح آری تا اگر آن کردار را بر سہمہ آسمانیان عرض کنند کسی را بروی اعتراضی نبود
 و سہمہ اورا بہ پسندند و جبر و نقصان معصیتہا کہ از تو دور وجود آید بمقتضای اصلاح و طاعت
 بجا آری و غفلاتی کہ در نیدہ باشی بشاہدہ جمال رب الارباب بحضور بان جناب منجبر گردانی
 و جبر بر بندہ گان او روانداری و باصلاح نفس خود و سرور روح خود قیام ثانی و در صلاح
 کار بندہ گان او بکوشی و در دفع شر جباران و ظالمان این اسم را اثری تمام است - گفته اند
 ہر کہ بعد از مسبغات عشر بیست و یکبار بخواند بہ سنت ہیچ ظالمی گرفتار نشود -

العظیم ساری استفت عہد صفات النقص و قبل حصل لہ جمیع صفات الکمال آنکہ او ہما
 کمال الہیت جز او را شاید و افعال عظیم کند ہر چند آن فعل نزد وی حقیر بود و رجب مقدور
 او سمانہ و او سجانہ بزرگواری شرکیست کہ عقل کنہ او را در نیاید چون او را بہ بزرگواری دانستی
 خود را حقیر و ذلیل او بینی در تعظیم او بہ بندہ گی او انصافی الغایت بکوشی تا غایتی کہ عظمت او تمامی ترا
 تراف و گیر و تا ہیچ چیز را بہ نزد تو عظمت نماند و از بزرگواری او فرمانہا اورا بزرگ داری
 و دوستان او را نیز بزرگ داری چہ ہر چہ تعلق بدوست دارد دوستی آن چیز نیز از دوستی
 دوست بود و بزرگی دوستان و حقارت دشمنان این اسم را اثر تمام است چہ گفته اند

بجباری

بزرگواری

تکبر

الخالق الباری

مفہوم

ہر کہ این نام را بسیار گوید عزیز و مکرم گردد و المتکبر متفعل من الکبر کا المتفرد من الفرد
 و المتوحد من الواحد معناه ما قبل فی العظیم الی آنگاہ بحکیش را انقیاد کنند و بحکیش را بروی طاعت
 نباشد و بہ تدبیر و مشورہ کس کار نکنند و بزرگی و بزرگواری غیر او را نرسد چون او را بکبریائی دانستی
 حقیر بلند بہت باشی کہ از دنیا و عقبی جز ببقاء او آرام نگیری و کبر و تکبر او را رسد در صفات
 او کس او را منازعت نکنند این اسم را در طلب بزرگی اثری تمام است گفتمہ اند ہر کس در
 بستر حلال خود پیش از مباشرت دہ بار بگوید آنرا فرزند خدا ترس آید الخالق الباری
 المختص باختراع الاشیاء آفریدگار ہمہ خلق اوست بی آلت و بیماہ الا آنکہ بعضی چیز ہا را
 بیافریدی سبب بیان خدای را و بعضی را بیافرید با سبب ابتلا را و بیان بندہ کی را و ہست
 کنندہ ہمہ آفرید ہا او است و آفرینندہ ہمہ چیز ہا بر سبیل صفت خوبی و زشتی او است
 و اندازہ ہمہ چیز ہا بحکمت او نہاد و بہ کمال قدرت ہمہ چیز ہا پدید کرد و خالق و باری و فاطر
 ہر سہ در معنی یکی بود الا آنکہ فاطر را آنجا بکار و ارند کہ نو کنندہ چیزی بود بیماہ و نشانی و اصلی
 و کالبدی و خالق و باری را ہمہ جا بکار دارند چون او را بہ خالصتی و باریتے دانستی و خود را
 مخلوق و مرئوب او دانی بیقین دانی کہ ترا بہ عبث نیا فریدہ از و غایب نباشی و او مخلوق
 خود را ضایع نکند و تربیت او را در حق خود فراموش نکنی کہ تا غایت پرورندہ تو او است
 و ترا از برائے غیر پرورش نکرده و دل خود را دایم نیز بہ محبت او تربیت کنی و از محبت غیر
 او دل خالی کنی کہ او سجانہ بی سبب و بہ سبب آنچه خواهد تنبور سازد و ہمہ چیز ہا را آیتہ
 اء وانی و در آیات او سجانہ جمال او بینی در تنویر باطن اسم خالقی را اثری تمام است
 گفتمہ اند ہر کہ این اسم را بسیار گوید خدای سجانہ برائے او فرشتہ بیا فریند کہ تا قیامت
 برای او عبادت کند و در درستی کار ہا و تندرستی اسم باری را اثری تمام است ہر کہ در
 روزی صد بار بگوید تن او را در گور نگدازند المرصوۃ المختص باحداث الصور
 و التزکیب آنکہ ترکیبہا مختلف آفرینند و بنگار دو صورت ہمہ مخلوقات را در خورد
 حقیقت او و او از صورت و ترکیب پاک و منزہ بود باید کہ ہمہ ضح او بینی و در صنع از
 صنایع غافل نمائی کہ ہمہ مصنوعات خوانندہ تواند بصاف تو و در خوب و زشت و سفید و

سیاه تصرف بخود کنی چه خوب و زشت و سفید و سیاه همه آیه کمال اوست و هر کی را جمالیست
 که او به حقیقت خود در آن جمال و کمال متفرد است در اظهار اثرها و چیزها این اسم را اثری تمام
 است گفته اند عقیقه که فرزند طلبد بهفت روز روزه دارد و عند الافطار این اسم را بیست
 و یکبار بخواند و بر آب و مدد بخورد و آنرا فرزند خوب صورت و شایسته آید **الغفّاس المرید**
 لازمه العقوبه عن مستحقها آنکه خواسته است آرزیدن بسیاری از عاصیان را و پوشنده
 گناهان عاصیان او بود اگر چه بسیار باشد باید که همه عیب خود بینی و از عیب خود به عیب خلق
 نه پروازی و عیبها بر ایشان پوشی در فضیحت ایشان نکوشی از برای سترگناه این اسم را اثری تمام
 است گفته اند هر که بعد از هر نماز بگوید یا غفرا غفر لی از آرزیدگان گردد **القھّاس** -
 غالب لا یغلب آنکه قادر بود که مخلوقات خود را بر آنچه خواسته بود بدارد و بطوع و کره و آنکه
 شکننده گردن کشان و تمردان بود و خلق را به فتاء او قهر کند و همه مخلوقات مقهور و مغلوب او
 باشند و او بر همه قاهر و غالب باید که نفس اماره را بید قهر و مقهور و مغلوب دانی تا از بیم
 بهیبت او یارای مخالفت نماند و شیاطین جن و انس را بقهر از مملکت باطن بیرون کنی
 و از قهر او باندلشی و خلاف فرمان او کنی و بر زبردستان قهر زانی و بلطف عمل کنی و رقیب و دشمنان
 و نفس و شیاطین این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که این نام را بسیار بگوید دوستی دنیا و
 غیر از دل وی بیرون رود و حاجات وی بر آید **الوھّاب** کثیر العطا آنکه چیزها
 بسیار دهد و بسیار بخشد بی منع و بخشش او بی عوض بود و بی عوض و او را در عطا غرضی و عوضی
 در میان نبی و اکرام او در حق بندگان اتمام فی باید که چشم داشت عطا از غیر او به بندی و همه
 از وی بینی و از وی جوئی و از وی طمع داری و عطا هاء او در حق خود تازه داری و از آن عطا بمعطی
 خود بینا شوی بنده باید که از وی جوید هر چیز را که باو محتاج شود و کفایت امید اهل حاجات
 کند آنچه تواند و بر نفس خود بخشد و اگر معصیت نکرده **الرزاق** رزق من ایشان آنکه
 دهند همه روزیها بود و روزی جمیع روزی خواران با ایشان رساند بی طمع نفع از ایشان و هیچ
 روزی خواره را از خوان انعام خود بی نصیب نگذارد باید که تمام غم روزی از دل بیرون کنی
 که گرم او ترا فرو نگذارد و اگر همه روی زمین آهن شود و هیچ گیاه برود و راست که روزی تو

عجا القهّاس

عجا القهّاس

عجا الوھّاب

عجا الرزاق

بی علت تم برساند و آنچه از خوان انعام بتعداد از بنده گان او باز نگیری بہ برکت این نام و انہا در خوشہا برود و فرشتگان این نام را بہ کشتہا بخوانند و طلب رزق باطن کہ نور است و رزق ظاہر این اسم را اثری تمام است گفتہ اند ہر کہ این اسم را بسیار گوید از بینوائی خلاصی یابد ہر کہ بامداد پیش از نماز صبح در چہار کعبہ خانہ خود در ہر کعبہ دہ بار بگوید و آغاز از دست راست کند روسوی قبیلہ از بینوائی خلاص شود۔ **الْفَتْحُ** سیر العسیرة وقیل خالق الفتح ای النصرۃ وقیل الحاکم وہو بالاختیار او بالقضاء ومنہ قولہ تعالی ربنا فتح بیننا و بین قومنا بالحق ای المحکم وقیل الحاکم المانع ومنہ حکمت اللہجام آنکہ گشایدہ دشواریہا و بود و آسان کنندہ ہمہ دشواریہا و سختیہا و بود حکم کنندہ میان بندہ گان بحق و راستی بی میل او بود و کار ہاء فرو ماندگان او گشاید و وسیع جہان را او کند و در ول ہا نمود عرفان و ایمان و احسان او گشاید و راہ بندگان بوصول خود او گشاید در گشادن کار ہاء فرو ماندگان سعی باید کرد بہ برکت این نام و ہا آسمان و حاجات آسمانی گشادہ اند و گشاد کار ہاء فرو بستہ این اسم را اثری تمام است۔ گفتہ اند ہر کہ بعد از نماز بامداد ہفتاد بار بگوید و بر سر دو دست خود پدید بر سینہ نہد و این نام را بگوید زنگ از دل او برود **الْعَلِیْمُ** العالم بجمیع المعلومات آنکہ معلومات او را نہایت نباشد و نیک بداند آشکارا و نہان از افعال و احوال و اسرار بندہ گان درین جہان و دوران جہان باید کہ یہ تحصیل علوم ظاہریہ کہ قوام ظاہر دین بوی است و علوم باطنہ کہ قوام باطن دین بوی است قیام نمائی و در نہان و آشکارا از مخالفت او حذر کنی و گفتار و کردار و احوال و اسرار خود نگاہ داری و بہمہ دانا است و از حضرت او شرم داری و گرد مصیبت نگردی و فسادی نیندیشی در حق خود و در حق بندہ گان او و نیز این اسم را در داستان حقیقت چیز ہا اثری تمام است۔ گفتہ اند ہر کہ بدل این اسم را بسیار بگوید معرفت حق بیاید **القَابِضُ** المختص بالسلب آنکہ باز ستاند حال و ہا را و چیز ہا را از آنکہ خواهد و تنگ گیرندہ روزی بندہ گان و احوال

علاء الفتاح

علاء العلیم

علاء القابض

لہ پیش از وجود آمدن بدین عالم در علم حق سمانہ و تعالی با او چگونه بودہ این زمان نیز باید کہ خود را چنان داننی با آن حضرت در حصول ملک این معنی تمام نمائی کہ در حصول حضور با آن حضرت این معنی را اعتبار تمام است ۱۲

دل ایشان بود باید که در تنگی شکر او گوئی و به توبه و استغفار مشغول باشی آنچه بر تو می رود بی حکمت
 می رود و در قبض مشاهده جلال او کنی در ستم گرسنگی این اسم را اثری تمام است برکت این نام
 ملک الموت ارواح قبض کند گفته اند هر که این نام را بر چهل لقمه نان نویسد و چهل روز بخورد
 از عذاب گرسنگی ایمن گردد **الْبَاسِطُ الْمُخْتَصُّ بِالتَّوَسُّعَةِ** آنکه بگستراند نعمتها را و بدید
 حال دلها را فراخ کننده روزی و احوال دلها او بود باید که در ستم گرسنگی احوال گشایش از دشواری و
 حال بر بنده گان او گشاده داری و در بسط مشاهده جمال او کنی و در آن حال بر رفع حاجات خود
 بکوشی و آنچه طلبی از ان طلبی و در گشایش حال و کارها این اسم را اثری تمام است برکت این نام
مِیْکَائِیلُ بارانها بیارد و گفته اند هر که در وقت سحر دست بردارد و ده بار این نام بگوید
 و بر روی مالده هرگز بسؤال محتاج نشود - **الْحَافِضُ** دفع البلیه آنکه منزلتها او بیفکند
 و بلا او دفع کند پست کننده درجات کافران او بود و دفع بلاها التجا به حضرت او باید کرد و
 منزلتها عالی از ان حضرت باید جست تا بحضیض او گرفتار نشوی باید که دوستان او را
 بلند داری و دشمنان او را پست داری و در بر آمدن قوای روحانی بکوشی و در فرو برون و
 پست کردن قوای نفسانی سعی نمائی و به مجاهده آنرا پست کنی در بر آنگندن دشمنان این اسم را
 اثری تمام است برکت این اسم **ابراهیم** و **موسی** خلاصی یافتند گفته اند هر که به نیت
 دفع دشمن هفت هزار بار بگوید کفایتش شود - **الْمَسْأَفِرُ الْمُعْطَى** للمنازل آنکه بدین منزلتها
 نیکو و بلاها دفع کند از بنده گان و بلند کند منزلت مطیعان و اهل ایمان باید که منزلت عالی
 از وی خواهی و اولیاء آنرا به نصرت عالی گردانی و اعداء او را بقهر و نعمت پست گردانی و پیوسته
 در ترفع جانب روح بر نفس بکوشی و از عالم سفلی که عالم حیوانست به عالم علوی که عالم ملک است
 عروج نمائی و از ان قصد عالم وصال کنی تا بی تو ترا بدرجه وصال ترفع واقع شود و در رسیدن
 ترفع و نصرت بر اعدا این اسم را اثری تمام است برکت این نام **ملوک** بملک رسد و قیام
 آسمان بی ستون به برکت این اسم است گفته اند هر که در نیم شب یا در نیم روز صد بار بگوید برگزیده
 شود - **الْمُعْتَمِدُ عَلَى الْقُوَّةِ** آنکه عزیز گرداند بقوه و نصرت آنرا که خواهد عزیز کند بنده گان
 ایمان و طاعت او بود باید که عزت از وی طلبی و قوه و نصرت بر نفس و شیطان و دشمنان از وی

عالم انوار

عالم انوار

عالم انوار

عالم انوار

جوئی و عزت خود و طاعت او دانی و عزیز کسی بود که او سبحانه به تجلی ذاتی خود و را عزیز گردانید
 بود این اسم را در حصول بهیبت اثری تمام است گفته اند هر که شب و شبانه و جمعه بعد از نماز
 شام هیل بار بگوید عزیز و با بهیبت شود **الْمُدْنِلُ** الموجب لحظه المنزلة آنکه خوار گرداند
 آنرا که خواهد و خوار کننده بنده گان او بود بکفر و معصیت باید که خواری و معصیت او بینی و
 عزت و طاعت او و از مخالفت او به پرہیزی تا بعذاب و حجاب او دلیل و خوار نشوی و بیدید
 او آوردن طاعت او و اوام بنمائی تا بیدار و مشاہدہ او عزیز نشوی کہ عزیز آن بود کہ آنرا
 بیدار خود عزیز گردانید و خوار آنکہ او را از خود محبوب گردانیدہ در ذل و شمنان این اسم را
 اثری تمام است گفته اند ہر کہ از ظالمی بترسد سجده کند و نام آن ظالم بر و بعد از گفتن ہفتاد
 بار این اسم را بگوید آہی مرا از فلان ظالم امان دہ امان یابد **الْتَمِیْع** لیسع این ایشاقین
 آنکہ بشنود ہمہ شنیدہا و آواز دلہا و نالہ جانہا و را شتیاق بقاء او باید کہ دایم با دل بمنجا جات یا
 اوسبہ مشغول باشی و رفع حاجات باو کنی از زبان از گفتار شنیع بہ بندی و گوی آخچہ پسند
 او نباشد و گوش بجاجرت حاجت مندان کنی و از ایشان بنا شنودن گفتار ایشان تغافل
 نمائی در اطلاع بہ گفتار دلہا این اسم را اثری تمام است بیکت این اسم بود کہ سلیمان
 آواز پای مور و آواز گفتار او می شنیدہ گفته اند ہر کہ روز پنجشنبہ بعد از نماز چاشت بانصد
 بار بگوید سخن نگوید ہر دعائی کہ کند مستجاب شود **البصیر** بصیر افعال العباد آنکہ
 بہ بنید ہمہ دیدینہا را و او شنواست نہ بگوش و بنیا است نہ بچشم باید کہ دایم مراقب قوال
 و افعال و احوال خود باشی کہ آنچه بگویی بہ بنید و آنچه گویی بشنود خود را دایم در نظر او داری و
 مراقب نظر او ماشی کہ از نظر او غایب نیستی و این نظر در حق تو بیچ وقت تفاوت نکندہ در دنیا
 و نہ در آخرت و آنچه کنی کہ بیدار آنرا از تو بپسند و دایم آن بنیائی ترا پذیر و محذرتو باشدہ
 قولہ تعالی و یحذرکم اللہ نفسہ ان اللہ بصیر بالعباد و در قوہ شنوائی و بینائی این دو
 اسم را اثری تمام است بیکت این نام انبیا معراج یافتند و اولیا بعظمتہ این نام مقرب شدین
 تہ کہ در میان سنت و فریضہ جمعہ این اسم را صد بار بگوید مخصوص بہ نظر الہی گردد و محرم اسرار
 الہی گردد **الحکم** الحاکم و قیل الصحیح علمہ و قولہ و فعلہ آنکہ ذات او سبحانہ بدان صفت است

علاء المذلل

وای اسم

علاء البصیر

علاء الحکم

که هر حکمی که خواهد یکند و فعلها بران قرار گیرد که وی خواهد حکم بر استی و درستی او ست آنچه دانست
از تو بعلم قدیم راست و انست و هر حکمی که کرد راست کرد و آنچه کرد سمچنان بالیست که کرد باید
که خود را محکوم احکام ازنی او گردانی و احکام از ابدل و جان پیش روی و بتن و جان و
مال از وی باز نمائی این اسم را اثری تمامست گفته اند هر که این اسم را در نمیشب چندان
گوید که بخود شود محرم اسرار شود العدل لا یقبح منه ما یفعل آنکه هر چه کند از ورشست
نباشد و همه او با نیکو دهد و بیداری از و نیاید باید که داد از و طلبی و بر غیر خود بیداری نکنی و از
شر نفس و شیطان و بدخواهان بجزرت او بنیالی و دران کوشی که روح بر نفس غالب آید و
و او شریعت از نفس بستانی و از عهد ملازمت طریق بشرط بیرون آئی تا بدان سبب
بدرجات حقیقت ترقی نمائی و در رعایت طریق بیدار و داد این اسم را اثری تمام است -
گفته اند هر که این اسم را بر قلمه نان بنویسد و بخورد جمله خلائق مسخر او شوند اللطیف خالق
اللطیف و قیل العالم بالانحیاتی آنکه اندک و بسیار چیزها و کردارها بداند و آنچه در افعال او
باشد دیگر اثر از منفعت و مضرت و محبت و مذمت هیچ چیز بروی پوشیده نباشد
و آنچه کند با مطیعان همه خیر و صلاح ایشان دران باشد و آنچه با همه خالق لطف او کند او
سجانه و انا بود همه کارها پنهان و پنهان به نزد ما پنهان بود و به نزد او آشکارا و به بنده گان
همه نیکبیا او رساند باید که باطن خود را دائم از غیر پاک داری و لطف او در حق بنده گان او

C
۳۱۱۳۱۲
اللطیف

له و این لطف و رحمت یعنی نیکوکاران را در حق خلق عام است و خاص است عام آنست که رحمت
است بر همه خلق مومن همان و کافر همان در حق کافران باقرین و سورت نیکو و نازن روزی و درستی و بقا و نعمت
دنیا و آنچه دارند همه از رحمت او دارند و این لطف و رحمت عام بود در حق خلق مومن و کافر و لطیفست خاص در
حق مومنان چون دادن ایمان و توفیق طاعت و قبول وی و آمرزش گناهان و لطیفست خاص بحق همه انبیاء
برگزیدن ایشان به نبوت و تفصیل ایشان بر همه عنایق و لطیفست خاص خاص خاص در حق سبطی سلمی الله علیه
و سلم به تفصیل وی بر همه انبیاء اسما خاصان در رتب حضرت خصوصیت وی عام گشتن کما قیل ان خصوص عنبر
خصوص ان خصوص عام و این لطف در مرتبه صدیقان و اولیای نیز به تفاوت باشد ۲۲

سبحانه عام باشد در بر آمدن مہمات این اسم را اثری تمام است گفته اند ہر کہ را دشواری پیش آید و ضو سنازد و صد بار این اسم را بگوید مہم او کفایت شود **الْحَبِيبُ** الْعَلِيمُ وَقِيلَ الْمُخْبِرُ آنکہ آگاہ بود بہمہ چیز باو تیج چیز بروی پوشیدہ نباشد و از ہمہ چیز باو بہمہ چیز باخبر کند باید کہ از عصیان پرہیز کنی تا بخسراں او در رخائی و بمقتضای اخبار آسمانی و اسرار ربانی کہ بر دلہا و انبیاء در حالت خصوصیت نازل شدہ در سپردن طریقہ ہیچ دقیقہ فرو نگذاری و در ادراک بر موز و اسرار کتاب توجہ بہ جنیری ادنمائی تا آنچه از وی بر تو پوشیدہ است ظاہر و مکتوف تو گردد و در ادراک حقایق و دریافت معانی و اخبار غیبی این اسم را اثری تمام است۔ گفته اند ہر کہ بفران نفس بد کردار گرفتار شدہ باشد این اسم را بسیار بگوید خلاصی یابد۔ **الْحَلِيمُ** لَا يَعْجَلُ بِالْحَقِّ آنکہ خواستہ است کہ عقوبت نکند بسیاری از عاصیان را و خواستہ کہ عقوبتہ کند جمعی از عاصیان را و او سبحانہ تعجیل ناکندہ است بہ عقوبت بندگان و در گذارندہ از گناہان بسیار بندہ گان و فرصت دہندہ و ایشان چون امہال خود را در ارتکاب معاصی بہ مبنی اعمال خود را بر نفس خود فراموش نگردانی و نفس را امین نداری کہ ندانی کہ از کارخانہ غیب ترا چہ نصیب است گذاختت یا گرفتست در ضمن او گرفتن رسوائی بحساب است یا آمرزیدن بحساب چون این معنی معلوم کس نیست گرد گناہ گشتن کہ زہر جان است غایت جہالت بود باید کہ تا بتوانی خشم زانی و خشم فرو خواری دباستقام دکنہ گرفتن تعجیل ننمائی و از زیر دستان عفو فرمائی در پست کردن آتش خشم و دفع بد خوئی این اسم را اثر تمام است۔ گفته اند جہتہ تربیت کشتہا و نشاندن نہا بہا این اسم را بکار دارند **الْعَفْوُ** كَا لِعَفَا رَا كَمَا نُوَا سْتَمُ اسْتَا كَمَا عَذَابُ نَكْنَدُ نَبْدُ گان بسیار را و عذاب کند نیز بسیار را و نیک پوشندہ بندہ گان بد کردار او بود آمرزندہ گناہان بسیار ہم او بود باید کہ دائم از انضاح خود بنیدیشی و چشم بر ستر کرم او دوختہ داری کہ اگر پردہ کرم او نباشد بندہ را از رسوائیہا و فضیلت ہا کہ ہمراہ است ہیج جای و راہ نباشد باید کہ از گناہ کار در گذاری و بے عفوئی نہایت حضرت او حوالہ داری کہ آن حضرت با وجود قدرت از تو عفو مینماید تو بجا حزی خود او و التماس کہ عفو نمائی دور تربیت دلہا و زودون رنگ دلہا این اسم را اثری تمام است۔ گفته اند ہر کہ بسیار بگوید این اسم را سیاهی از دل او برد

در بیان شریعت اسماء

در بیان شریعت اسماء

۲۵۰ العفو

الشُّكُورُ الْجَازِي عَلَى الشُّكْرِ وَقِيلَ ثَبِتَ عَلَى الْقَلِيلِ وَالْكَثِيرِ وَقِيلَ الْمُنْتَهَى عَلَى مَنْ اطَاعَهُ أَنْكَرَهُ بَدُو كَانُوا
 لِيَسْتَأْذِنَ بِطَاعَتِ بَارِئِ بِيَارِي وَأَنْدَكَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ
 طَاعَتِ بَارِئِ وَأَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ
 بِأَشَدِّ نِيَّاتٍ بِشِئْنِ بَارِئِ وَأَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ
 خَدَاوَنَدِي وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ وَبِرَئِ كَ أَنْ
 وَوَقِيْقَةُ رَا انْوِي فَرُو نَكْدَارِي دَر بِنِيَانِي حَشِيمِ دَلِ ابْنِ اسْمِ رَا اَثْرِي تَامَامِ اسْتِ كَقْتِهَ اَنْدِهَر
 كِه چهل ویکبار این اسم را برای دفع تاریکی چشم بگوید و دست بر آب زند و بر چشم بمالد شفا یابد
 الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ كَمَا الْمَتَكْبِرُ أَنْكَرَ زَاتِ وَصِفَاتِ وَي بزرگ تر از آن است که بجیزی از
 زَاتِ وَصِفَاتِ مَخْلُوقَاتِ او مانند بود و بزرگتر از آن است که ذات و صفات او را چنانکه
 اوست جز او کسی در یابد و بزرگست از تشبیه مشبهان و تصویر مصوران باید که دایم دل خود
 را بے تشبیه و تصویر مجرد از زمان و مکان و صفات حدثان حاضر آنحضرة داری و از خود بخود از او
 برخوردار روی و دایم نفس را به انقیاد و فرمانهای او خوار و ذلیل او گردانی و دایم از سفلی که عالم
 حیوانیت بعلو که عالم ملک و جان است غور منافی و او را سبحانه از آن بزرگوارتر دانی که
 مخالفت فرمان او روانداری و باید که کبریا و عظمت را مخصوص حضرت او دانی و نیستی و مسکنیت
 نصیب خود شناسی و در طلب علوم و غنا این اسم را اثر تمام است به برکت این اسم آسمان
 و زمین و عرش و کرسی بر پا است گفته اند هر که بر خواندن این اسم سوسته مداومت نماید اگر
 فقیر بود غنی گردد و اگر غریب بود زود بوطن رسد. الْحَفِيظُ الْعَلِيمُ وَقِيلَ لَا يَشْغَلُهُ شَيْءٌ عَنِ
 شَيْءٍ وَقِيلَ لَا يَمِيقِي صُورَةَ الْأَشْيَاءِ أَنْكَرَ دَانَا بُو دِهَرِ چِه كَنْدُو فَرَا مَوْشِي رَا بَرُورَا ه نَبُو دِه مَضْرَبَهَا از

لَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ اِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي فِي وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْقَبِيْطَةُ فِي النَّارِ وَلَا اِبَانِي مَعْنَى اِزَارِ
 دَر وَا بِيَادِ اَنْسْتِ بَرَانِ كِه عَرَبِ رَا عَادَتِ اسْتِ كِه اِز اِزَارِ دَر وَا خَالِي نَبُو دِه اَنْدُو لِبَاسِ صَفْتِ لَابِسِ بُو دِه لِبَسِ مَعْنَى
 خَيْرَانِ بُو دِه كِه بَرِيَا وَ عَظَمَتِ مَرَا صَفْتِ اسْتِ وَ دِيْكَرُ كُو يَنْدُو اُفْلَانِ اسْتِ وَ فْلَانِ اِزَارِ فْلَانِ لَعْنَى مَلَا زِمِ اَوْسْتِ وَ
 اِز وَجِدِ اَنْسْتِ لِبَسِ اِز وَصْفِ خُو دِه بِيَارَتِ عَرَبِ خَبْرُ وَا دَوَالْتِ اَعْلَمِ ۱۸ -

خلاقان دفع کند و مشغولی او را از چیزها دور نیاید و همه چیزها از او غایب نشود و نگاه دارنده بنده گان او بود و اعمال بنده گان را نگاه دارد برای روز جزا باید که نفس را از هواهای او نگاه داری و شهوت و غضب بنا جایگاه نرانی و حفظ انفس و اقوال و احوال و اسرار خود نمائی و تزیین آن روانداری و در نگاه داشت خود از بلاها التجا به حفیظی او نمائی این اسم را بجهت حصول امن و دفع ترس ها و بیمها اثری تمام است برکت این نام لوح ۴ از ترس طوفان خلاص یافت - گفته اند هر کرا ترسی باشد از آب و آتش و دیو و پری و دود این اسم را بنویسد و بر بازوی خود بندد ایمن شود **أَلَمْ يَقِئْتِ خَالِقَ الْأَقْوَامِ وَقِيلَ الْمَقْدَرِ وَقِيلَ الشَّهِيدِ** و هو العالم بالغایب و الحاضر و قیل المقتدر آنکه بداند همه چیزها را که بران قدر و بدان حال بیاشد و بکاهد و بهر چه خواهد توانا بود و آنچه باشد و بود از او غایب نبود آفریننده قوتها و قوتها او بود باید که قوت و قوت از او طلبی و چشم از اسباب بروزی که اسباب چشم بند غیب بود بنا بر حکمتی و در قوت و قوت روحانی بکوشی و پیروی مردی از عالم شیطانی و دوی بیرون آئی و بقوتها و قوتها ربانی روح را پرورش دهی قوله علیه السلام **أَبْدِئْتُ عِنْدَ رَبِّي لَطْمَعِي وَتَمَیُّنِي** و در طلب از وی قوت روحانی این اسم را اثر تمام است باید که نفع او عام باشد به نفوس خلائق ببدل طعام گفته اند هر کرا غریبی پیش آید و نقلی از جای بجای و در آن صبر نتواند کرد یا طفلی گریان داشته باشد این اسم را هفت بار بخواند و بر کوزه آب بدمد و خود بخورد و بآن طفل بدهد صابرو باشکوب گردد - **الْحَسْبُ الْكَافِي خَلَقَ مَا كَفَى الْعِبَادَ وَقِيلَ الْمَحْسَبُ بِالْخَبَرِ الْمَكْلُفِينَ بِمَا فَعَلُوا** آنکه عدد چیزها بداند و تفصیل و اجمال و آنچه در بالست بنده گان بود او رساند و پدید گرداند و آنکه پسندیده بنده گان بود درین جهان و در آن جهان و نیک حساب کننده ایشان بود بگردارها ایشان باید که دایم به محاسبه نفس خود مشغول باشی و هیچ نفسی را از خود ضائع نکنی و حساب خود کنی پیش از روز حساب که بزرگان بعد از هر نماز دیگر هر روز حساب خود میکنند و تدارک تقصیرها به توبه و ادای حقوق بینمایند و از محاسبه و حساب آن حضرت تغافل نمی نمایند در کفایت مهیات خلق سعی بسیار باید نموده کارها و وسواریها و خلق در وقت محاسبه در معاملات با ایشان طریق سهولت مرعی باید داشت و از ایشان درمی باید گذاشت از برای دفع

عالم الغایب

عالم الحاضر

بیم باو حساب کارها و کفایت مهمات این اسم را اثری تمام است. گفته اند هر که را خوف از دیدن کسی باشد و یا او را همسایه بد باشد و یا چشم زخم عدو و حاسد باشد هفت روز صبح و شام هفتاد و هفت بار بگوید **حسبى اللہ الحسبى** هنوز هفت روز تمام نشده باشد که به مقصود برسند باید که بروز پنجشنبه آغاز کند **الجلیل** کا **المتکبر** آنکه بزرگتر از نسبت که در وی چیزی بود از نشانهها مخلوقاته و آنکه انقیاد او بر همه واجب بود و آنکه بر دار و آنرا که خواهد او بزرگواری که بگذارد دلهاى طالبانرا بمکاشفه جلال و بازنوازه مطالعه شهود و جمال باید که سعی نمائی تا مظهر این دو صفت گردی و در طلب عزت این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که عزت خواهد این نام را بمشک و زعفران بنویسد و بخورد عزیز شود **الکسیر** و **الجود** و **قیل** **المقتدر** علی **الجود** **قیل** **العلی** **الرتبته** و منه **کرام** **المواشی** و **قیل** **لیغفر الذنوب** آنکه خواسته است نیکوئی بسیار باینده گان و نیکی بسیار کند در حق ایشان بی طلب مکافات از ایشان و آنکه توانا بر نیکی بسیار بود بی مانعی و آنکه با خلق مواهب بسیار نماید و از گناهان در گذارد و آنکه بید بی سوال چندانکه نگیرد در وهم و خیال باید که عطا و سی بنده گان او را بی منت و از ایشان در گذاری با وجود قدرت در چشم داشت کرم و بزرگی این نام را اثری تمام است گفته اند هر که در بستر خواب رود فرشتگان دعا کنندش و گویندش **اگر مک** **اللہ سبحانه** **امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنه** این نام را بسیار گفتی از آنچه او را کرم اللہ وجهه گویند **الرقیب** کا **الحفیظ** آنکه نگاه بان همه اوست و آنکه نگاه بان ظاهر و باطن بنده گان او باشد و در نگاه بانی باطن باید کوشید و از خطو اغیار و لرانگاه باید و انعت بد آنچه تواند در آن باید کوشید تا از در راقبه بمقام شاهه رسد و دادای طاعت بشرط باید کوشیدن و در مقام عبودیت مودب باید بود و در نگاه داشت باطن و سلامتی اهل و مال این اسم را اثر تمام است گفته اند هر که برگردد مال و فرزندان خود این اسم را هفت بار بخواند و بعد از شتر و خصوم ایمن بود **المجیب** **کیحسب الادعیه** له حاجت کند بنده گان مراد او و جهان ایشان بدهد و بیافریند آنچه خواهد و حاجت فروماندگان او روا کند و آنکه از درگاه او سچکسب نومید باز نیگردد و هیچ بنده را بی مراد از درگاه خود که حاجت آمده باشد باز نگرداند اگر حاجتی خواهی باید که از خواهی چه کرم او از آن برتر است که ترا نومید

باز گرداند و در طلب لقاء و درخواست لقاء او باید کوشید و دریافت شهود بی آرام باید بود و در کارها بزرگ که طاقت آن نتوان آورد این نام را اثری تمام است. گفته اند هر کرا همی دشوار پیش آید بسیار بگوید المحیب الواسع الحکیم کفایت شود **الْوَاسِعُ** یسع جوده الکائنات آنکه توانگر و بی نیاز بود و عطا بسیار دهد و بروی دشوار نیاید و همه کائنات را عطا می نماید و او سببانه فرار سنده بود بهمه چیزها بعلم قدیم و دهنده همه نعمت ها بود و آسان کننده دشواری ها بود و در گذارنده از گناها ن بسیار بود به عفو عظیم باید که در انعام بخاص و عام کشاده بود و بهینت طلب مکافات از برای سعادت حال و گشودن تنگی دل ها این اسم را اثر تمام است. گفته اند هر کرا این اسم را بسیار گوید قناعت و کفایت یابد **الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ** وقیل المحکم المتقن الاشياء آنکه اعتراض بروی نشاید و آنچه کند همه در باید و همه افعال وی متقن و منتظم بود و آنکه فعلش موافق ارادت او بود و آنکه افعالش محکم بود و او سببانه استوار کار و درست کردار بود و کارها بروی مشکل نباشد آنچه بینی باید که همه بموجب حکمت و راستی بینی و دانی اگر چه بدانش خود به حقیقت او نمیرسی که بظنون حکمتها و ببقوت بشریت نتوانی رسید که کارها او را بطلان در نیابد و در دانستن مشکلات این اسم را اثر تمام است گفته اند هر کرا کاری مشکل پیش آید این اسم را بسیار گوید کفایت شود **الْوَدُودُ** المودود کا الحلوب و الکروب وقیل الواد یوشنائه للمطیع و ثوابه له آنکه دانسته است که نیکوئی کند با هر کس از دوستان خویش و آنکه نیکوئی نمی کند با بنده گان خویش و او دوست دارنده نیکی ها بود با مخلوقات خود و او دوست دلها بود و او سزاوار دوستی بود باید که حضرت او را دوست داری و از دوستی غیر او تبرائمانی و اگر کسی را دوست داری باید که بدوستی او دوست داری چه دوستی دوستان او شمره دوستی او بود و آن دوستی باید که به بقیاری کشد تا از غیر او بی آرام شود و در رسانیدن نیکی بدوستان او سعی باید نمود از برای حصول درجه محبت این اسم را اثری تمام است. گفته اند هر کرا این اسم را برای محبت زن و شوهر هزار و یکبار بخواند و به خورد و بان دهد و دوست شود. **الْحَمِيدُ** الجمیل افعال وقیل الكثير افضاله وقیل لا یشارک فیما له من اوصاف المدح آنکه سزاوار همه نیکیها و بزرگیها او باشد و دهنده همه نیکیها به بنده گان او باشد که او را با او

عنوان

عنوان

عنوان

عنوان

همه زیبا بود و فضل و انعام او به بندگان او عام بود و کسی در او صفات خداوندی و صفات جمال با او شریک نباشد و دستاورد بیدار خود عزیز او گرداند و در حصول مجد و بزرگی این اسم را اثری تمام است - گفته اند هر کس این اسم را در ایام البیض روزه دارد بوقت افطار این اسم را بسیار گوید شفا یابد **الْبَاعِثُ** المعید آنکه خلق را حشر او کند و مرده گان را از گور او برانگیزاند و نباتات را در زمین او رویاند زنده کننده دل ها به نور معرفت او بود و لها و مشتاقان را به نفحات فتوح خود او پروانند و اهل وصال را به حضرت خود زنده گرداند باید که در استعداد معاد کوشد و با سرار و حقایق و لها را زنده گرداند از برای حیوة و لها این اسم را اثر تمام است - گفته اند هر که در وقت خواب رفتن دست بر سینه نهد و صد بار بگوید الباعث دل او بحق زنده گردد **الشَّهِيدُ** العالم بالغايب و الحاضر آنکه هر چه داند به تحقیق داند و آنکه گواهی دهد بر احوال و حقیقت انبیا و بر افعال و اسرار بنده گان عاصی و او سبحانه گواه حاضر و غایب بود و دانای احوال بنده گان او بود باید که بدل و جان حاضر او باشی و هیچ وجه از و غایب نباشی و حضور با او وقتی میسر شود که از غیر او غایب و بیخبر شوی باید که در مهمات خود گواه خود او را دانی و از معاصی اجتناب نمائی و به راستی مداومت نمائی به جهت دل ها و تحقیق کارها این اسم را اثر تمام است - گفته اند هر کس فرزند نافرمان بود در سه صبح روزه سوی آسمان کند و این اسم را بگوید آن فرزند نافرمان بر او رشود **الحق** العدل و قیل الواجب لذاته و قیل الصادق و قیل منزه الحق آنکه هستی او واجب بود و مستحق عبادت او بود و محقق حقایق او بود باید که وجود حق و سزا بهستی او را دانی و غیر او را وجودی ثابت نکنی که سزا بوجود او است و بس و همه چیزها وجود از و دارند و در نفس خود باطل اند و عز و بقا صفت ذات او است و عجز و فنا نصیب غیر او و او سبحانه راست گفتار و راست کردار است باید که بدید وجود حقیقی او از دید وجود مجازی نرسد فارغ آئی تا وجود غیر او در جنب وجود او مضحک و نا چیز یابی و بینی در ادراک حقایق و درستی کارها این اسم را اثری تمام است - گفته اند هر کس چیزی گم شود بر چهار سوی کاغذ این نام را بنویسد و در شب بدست نهد و بسوی آسمان نظر کند یافته شود **الْوَكِيلُ** المتکفل الامور الخلق و قیل الموکل الیه الامور آنکه کار گزار بنده گان او بود و آنکه منفعتها همه از وی بود و مضرتها

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

او دفع کند و انبیار و اولیاء را نصرت وی کند و ایشان را وی رعایت کند آنکه کارها در دوستان بوی
 گذارند و خود را در نگاه داشت بوی سپارند باید که تمام کار خود را بوی باز گذاری و تمام از تصرف
 خود بیرون آئی و آن حضرت را وکیل و کارگذار خود دانی و هر چه از افاق غیب ظاهر شود بی عیب بینی
 در بر آمدن کارها و احکام آن این اسم را اثری تمام است و گفته اند هر کراغایی باشد وقتی که خلق
 خفته باشند بر چهار گوشه خانه این نام را بفتاد و بار بگوید بعد از آن نام چهار یار رسول صلی اللہ
 علیہ وسلم برود و استعانت از ارواح مقدسه ایشان طلب بمدة نزدیک خود بیاید یا خبر او رسد
 القوی القادر علی کل امر آنکه هر چه خواهد که بکند هیچ چیز بروی دشوار نبود و هر چه خواهد
 توانا بود و ضعف و عجز را بر حضرت او راه نبود توانا است بر نصرت دوستان خود و بر گرفتن دشمنان
 دوستان خود باید که قوت و نصرت از خواهی و ظفر و مراد از طلبی در طلب قوت ملکی و روحانی
 این اسم را اثر تمام است و گفته اند هر کرا دشمنان بسیار بود از آرد هزار و یک گلوله سازد و بر
 هر کی یکبار بگوید این اسم را و پیش مرغان اندازند تا بخورند همه دفع شوند و مقهور گردند -
 المتین نفی النہایہ فی القدرۃ آنکه بر هر چه باندیشی که در تحت قدرت در آید بران همه
 قادر بود و آنکه استوار کار و بی ہمتا دوست و انفعال از سبحانہ در غایت متانت بود که
 در وی هیچ نقصان نتوان یافت و به هیچ نوع خارج حکمت نباشد و در ذات و صفات او
 را سبحانہ هیچ نقصان و عجز و ضعف نباشد باید که همه خلق را نزد او نحیف و ضعیف بینی و خود را
 عاجز و فرو مانده بینی و قوت و قدرت از وجودی و این اسم از صفات ذات بود در طلب
 قوت این اسم را اثری تمام است ہر کہ خواهد بر کسی ظفر یا بد کار باء او از استحکام و متانتی
 خالی نباشد این اسم را بسیار بگوید مرادش بر آید انشاء اللہ الولی الحافظ للولایۃ آنکه
 نگاه دارد اہل ولایت خود را بر آنچه دانستہ و خواستہ است و آنکہ نگاه دارندہ اہل ولایت
 خود تنہا او بود و آنکہ دوست و یاری دہندہ دوستان خود او بود باید کہ دوست حضرت
 او باشی در آنچه اسباب دوستی اوست هیچ دقیقہ را فرو نگذاری و ارکان دوستی را بمقتضای
 اسرار آیتہ قل ان کان آباؤکم و ابناءؤکم و کمالاتکم الایہ استوار داری تا بہ دوستی پدران و سپران
 و برادران و وزران و سر او خان و مان و دیار و مسکن و مال و جان و طلب سود و حذر از

عاشق القوی

عاشق المتین

عاشق الولی

زبان ازان حضرت و نصرت دوستان او به هیچ حال باز نمائی تا بغایتی که ترا باطن با هیچ آفریده آرام نماند و در طلب نصرت و حصول درجه ولایت این اسم را اثر تمام است هر که برای حصول دوستی این اسم را بسیار بگوید مقصودش حاصل شود **الحمید** محمود آنکه به ذات خود ستوده باشد و سپاس ذات خود چنانکه لایق او باشد تواند کرد و هر چه بکند همه زیبا باشد و آنکه اهل طاعت را به نیکی بستاند و آنکه با مطیعان نیکیها بسیار کند و مرادات ایشانان به نیکی بخوابد و آنکه به زبان مخلوقات ستوده بود و آنکه ستایش همه ستاینندگان به حضرت او باز کرد باید که در ...

اِتِّحْصَالَ صِفَاتِ حَمِيدِهِ كَمَا مَوْجِبُ شَتَائِلِهِ يُوَدِّعُ نَمَائِي وَارِزْنَايِمَ مُحْتَرِزًا وَمُجْتَنِبًا بِأَسْمِ الْهَسْمِ رَا وَرِ حَصُولِ كَرِيمِ اخْلَاقِ اَثَرِ تَمَامِ اسْمِ كُفْتَةِ اَتَدِيرُ كَمَا بَدْمِيمِهِ كَرَفَاتَارِ بُوَدُ وَخَوَابِدُ كَمَا اَزْمُ مَوَاتِ خَلَاصِ شُوَدُ بَايِدُ كَمَا اَيْنِ اسْمِ رَا بَسِيَارًا بُوَدُ اَلْحَصِي الْعَالَمِ وَقِيلَ الْمَبْنِيُّ عَمَّنْ عَدَدُ كُلِّ مَعْرُودِ وَقِيلَ الْقَادِرُ وَمَنْ قَوْلُهُ تَعَالَى عِلْمُ اَنْ لَنْ يَخْصُوهُ اِي لَنْ تَطْبِقُوهُ اَنَّهُ دَانَا بُوَدُ بَايِرًا وَمَقَاوِيرِ مَهْمَا چيزِ بَاوَأَنَّهُ اُو بَدَانْدُ عَدْوِ مَهْمَا چيزِ بَا اَز اَنْدَكِ ولسيَارًا وَاَنَّهُ قَادِرُ بُوَدُ بِرِ مَهْمَا چيزِ بَا وَاَنَّهُ قَدْرَتِ وَطَاقَتِ اُو دُوَدُ وَا كَمَالَاتِ وَصِفَاتِ خُودِ شَمَارًا وَاحْصَا تُوَانْدُ كَرْدُ وَاَنَّهُ كَمَالَاتِ ذَاتِي اُو دَرِ حُدُودِ وَعَدَدِ وَا حَصِي وِرْ نِيَايِدُ وَا نَعْمَتِهَاءِ اُو رَا شَمَارَ نَبُوَدُ بَايِدُ كَمَا دَرِ حَقِّ خُودِ نَعْمَتِهَاءِ اُو رَا دَايِمِ تَا زِهَ دَا رِي وَا زِ شَمَارِ بِيرونِ يَابِي وَا شُكْرِ نَعْمِ ظَاهِرِيَّةِ وَا بَاطِنِيَّةِ مَشْغُولِ بَاشِي وَا بَقْدَرِ طَاقَتِ اَز عَهْدِهِ بِيرونِ آئِي وَا زَا حْصَا اَدْعَا جَزِ بَاشِي وَا زِ جَهْدِ طَاقَتِ خُودِ بِيرونِ آئِي وَا بَعَالَمِ حَيْرَتِ دَرِ اَلْمِي تَا اَنْ حَيْرَتِ تَرَا بَانَ حَاضِرِ كَرْدَانْدُ وَا زِ زِيَادَتِي آكَاهِي وَا شَمَارِ چيزِ بَا اَيْنِ اسْمِ رَا اَثَرِ تَمَامِ اسْمِ هَرِ كِي دِيَدِ كَثْرَتِ بَرُوِي غَالِبِ بُوَدِ اَيْنِ اسْمِ رَا بَسِيَارًا نَجْوَانْدُ اَلْمَبْدِي اَلْمُتَفَضَّلِ بَا بَدَاءِ النِّعْمِ اَنَّهُ هَرِ چيزِ خُوَاسْتِ بِيَا فَرِيْدِ بَا بَدَا بِيَا فَرِيْدِ وَا اَنَّا زِ هَسْتِيهَاءِ هَسْتِ شُوِنْدُ كَانِ اُو نَهَادِ وَا مَهْمَا هَسْتِي مَرَا دَرِ اسْتِ وَا مَهْمَا چيزِ بَا هَسْتِي اَز وَا سَرَايْتِ كَرُوَدُ وَا اَنَّهُ اَتَدِيرُ اَفْضَالِ دَرِ حَقِّ دُوسْتَانِ اُو كَرْدُ وَا اَنَّهُ اَبْتَدَا اَز دَاسْتِ وَا بَا زِ گُشْتِ هَمِ پَدِ وَا اسْمِ بَايِدُ كَمَا مَعَادِرًا بِرِ مَعَاشِ تَرْجِيحِ كُنِي وَا مَعَاشِ خُودِ رَا

له که صفات مذمومه در آدمی بمشابه دارد گزدم است که زخم آن در گور پدید آید و آن زخم بر روح بود و آن صحبت از گزدم این جهان که زخم او بر تن بود ۱۸

بر طریقه کمال زمان اختیار کنی و چون وجود از دور تو سرایت کرده بود و وجود و نوازم آن را بخود
 اضافه کنی و خود را تمام با و دهی تا از هستی او برستی خود بینا شوی و این معنی را بر دل تازه داری
 که این ستری بزرگست در فناء فی اللہ به حقیقت این معنی توان رسید در طلب ابتداء فضل
 و نعمت این اسم را اثر تمام است هر که ابتداء فضل و نعمتی را چشم دارد این اسم را بگوید کفایت
 شود **الْمَحْيِيْدُ** یعنی الخلق آنکه باز بیا فرزند آنچه بمیرانیده باشد بار دیگر آنرا آنکه باز گرداننده
 بنده گان او بود و باز گشتن بنده گان همه بجزای او بود آنکه ابتدای هستی از او بود و ابتدای نیستی
 هم از او بود و باز از آنکه بنده را بتجلی ذات نیست کرده بود باز هم او هستی و هدایت بنده از قافی
 خود باقی هم بدو شود باید که در همه کارها طلب رضاء او کنی و باز گشتت تو با او باشد و هیچ
 ذکری و عملی را از آن خالی نداری که در دفع خاطر رویت این معنی را اثر تمام است و فکر آن کنی
 که چون بحضرت او باز گردی چگونه باز خواهی گشتن و در همه افعال و احوال از نفس حتی نجوایی
 و کاری حجت نکنی که ابتدا بانهها و معاش بمعاد و نظام گیر کسی را که باز گشتت بکسی باشد و
 داز و گزیر نبود و از وی غافل نتوان بودن چرا از آن حضرت قبله و مقصد و مقصود و نسازی
 و دل از غیر او نپردازی و در صحت باز گشتت این اسم را اثر تمام است گفته اند هر که خواهد که
 معاد او بروی آسان شود و راه معاد با سانی بروی گشاده شود این اسم را بسیار بگوید
 چشم دل او بعواقب بینا شود - **الْمَحْيِيْدُ** خالق الحیوة آنکه زنده کننده ذوات او بود و
 خالق حیوة او بود و زنده کننده جانها بخود او بود و دلها را بزنده گی ایمان او به پروراند
 باید که حیوة خود را از ودانی و با ودانی تازه با و مرده بغیر او نگردی بستر این معنی نرسی در
 طلب زنده گی دل بنور عرفان این اسم را اثر تمام است هر که حیوة دل خواهد این اسم را
 بسیار بگوید - **الْمُهَيِّدُ** خالق الموت آنکه خلایق را بموت قهر او کند و تنهایی باید که
 مرگ را به هیچ حال فراسوش کنی و دائم مستعد او باشی که چون بیاید آگاه باشی و در حال پسندیده
 تر در یابد که چون او بیاید ناگاه آید سخن مفیدی طریقت مولانا روحی است ه
 چون با خرفد خواهی ماندن به خونباید کرد با هر مرد و زن به رو با خرفد باید در محدثه آن به آید که کنی خوبا احدی
 بنده گان را به قضاء موت و دلها به کافران را بموت اختیار کفر و عصیان او میراند و آنکه مرگ آفریند برای

بزرگوار

بزرگوار

بزرگوار

آنکس که بخواد باید که در استفاضات فیوض الہتیت دل رازندہ داری و در امات صفات ذمیرہ
 مسخئی نمائی تا بجزبات قیومی دہا بر مرودہ رازندہ کنی و مملکت سینہ مضطر شدہ را بہ نظرات قہاری
 از ما سوای خالی سازی و در امات قوای شیطانی و نفسانی و حیوانی و سبجی این اسم را اثر تمام
 ہر کہ خواہد کہ نفس و شیطان و دشمن او بپیر و این اسم را بسیار گوید الحی الباقی الذی لا سبیل
 علیہ الفناء آنکہ زندہ بود بہمہ ذات او سبحانہ بانی کہ بہ بیچ روی فنا را بروی راہ نبود حیات
 جان ہا اثری از حیوۃ او بود و حیات حقیقی او را باشد کہ علم و قدرت و ادراک او را سزا باشد
 باید کہ حیات دل از ایمان حقیقی کہ در جہ عیان طلب کنی و در العلم لدنی زندہ گردانی در طلب
 حیات حقیقی کہ حیات طیبہ جانہا است این اسم را اثر تمامست ہر کہ زندہ گی دل و جان خواہد این
 اسم را بسیار گوید **الْقَيُّومُ** الباقی الدائم وقیل المدبر وقیل الدائم القايم بتدبیر الخلق و حفظہ
 آنکہ ہستی او را اول و آخر نباشد و آنکہ بردوام کافی بہمات بتدہ گان او باشد آنکہ پایندہ ملک
 ہمیشہ باشد دارندہ ملک بی اندیشہ باشد کہ ہمیشہ محتاج او باشد و او بہ سبکس و بہ بیچ چیز محتاج
 نشود و نباشد و آنکہ قائم بود بذات خود بی بیچ وسیلتی در طلب استقامت طریق این اسم را
 اثر تمامست ہر کہ استقامت حال خواہد این اسم را بسیار گوید **الْوَّاحِدُ** الغنی وقیل بالعالم
 آنکہ در مملکت او بود و آنچه خواستہ بود کہ در مملکت او بود و آنکہ بچکس را از وی در گذشتن
 نبود و آنکہ غنی و بی نیاز بود و کامیاب بود کس او را در بیچ حال مانع نیاید و او سبحانہ توانا و
 توانگر کہ بی مرادیرا بہ حضرت او راہ نباشد و چیزی در ملک او را کم نباشد و چیزی از دینہان
 نتواند شدنہ بریات خود ہمہ عالم و دانا و توانا بود در حصول مرادات دینی و مراتب یقینی این اسم
 را اثر تمامست ہر گرا مرادی باشد و خواہد کہ کام وی بر آید این اسم را بسیار گوید **الْمَاجِدُ**
 العالی وقیل من لہ الولاۃ و التولیۃ آنکہ اوصاف کرم و شرف و عزت نامی او را باشد و آنکہ
 سزاوار بہ خداوندی و بزرگواری او باشد و آنکہ دوستان خود را بزرگ گرداند و نصیب بزرگی
 بندہ باید کہ بخوار و ذلیل او بود در طلب علو این اسم را اثر تمامست ہر گرا خواری رود اوہ باشد
 این اسم را بسیار گوید **الْوَّاحِدُ** الفردی الالہیۃ لا شریک لہ فیہا - آنکہ او را در صفات
 خداوندی شریک نباشد و آنکہ نظیر و شبیہ نباشد و او را شریک و ظہیر نباشد و او مستفرد

بود و استحقاق قدم که هیچ چیز پیش از او نبوده و هیچ چیز با او نبوده و رازل و اسما متفرد است
 در استحقاق الہدیت و لا معبود الا هو باید که بجلال و عظمت و کبریا و قدرت محیط بہمہ اشیا و علمی کہ
 فرار شده بود بہمہ چیز ہا کہ هیچ چیز از او پوشیدہ نباشد در آسمان و زمین متفرد و اورادانی و اورا
 یگانہ بینی و از برای او یگانہ باشی و تا غیر را در تو بیچ نصیبی نماندہ باشد تا یکی را دوست باشی و
 در حصول درجہ توحید شہودی این اسم را اثر تمام است ہر کہ خواہد کہ توحید عینی اورا حاصل شود
 بطریق ذوق و مشاہدہ بوی رسد این اسم را بسیار گوید **الاحد المفرد بذاتہ لا یجوز علیہ**
الانقسام والتجزی ولا یتصور لہ المثل آنکہ یکی باشد نہ چون یگانہ ہا دیگر چہ غیر او اگر یکی باشد
 از روی شمار یکی باشد اما از روی اجزا و الباطن بی شمار بود و آنکہ یکی بود از روی ہمیشگی و بی
 کفوی و اسما نہ یکی است کہ اورا مثل و مانند نیست و ہمہ را بوی حاجتست و اورا بکس حاجت
 نیست چنانکہ ہمہ شمار ہا را یکی حاجت بود و یکی را بہ هیچ شمار حاجت نیست و در وی تجویض
 نرود نہ بعقل و نہ بوسم و اختلافی مغایہا قال بعضہم کلا ہما واحد و یتعمل کل واحد منہما فی الآخر
 قال بعضہم لابل یفید کل واحد منہما مالا یفیدہ الآخر ان کان ماخذ الاشتقاق من حیث اللغۃ
 واحد و استعمال کل واحد منہما بدلا عن الآخر بطریق التوسعة و ہو الاصح و اختلافی فی الفرق
 ایضا و الا شہ عندنا ان الواحد یتعمل لافادۃ الصفات والاحد یرجع الی الذات کما یقال
 فلان واحد فی زمانہ و وجدانہ لبعینون بذلک لفردہ بصفاء لا یشارکہ فیہا غیرہ من اہل
 زمانہ و الاحد عبارة عن تفرد بذاتہ بحیث لا یقبل الانقسام والتجزی لاعقلا ولا فعلا ولا وصفا
 باید کہ بذات خود ہمہ ذات او بینی و بہ صفات خود ہمہ صفات او بینی و بہ فعل خود ہمہ فعل او
 بینی تا در عین توحید او مستہلک او گردی کہ آدمی را در توحید مرتبہ بلندتر ازین مرتبہ نیست و

در اسما

۱۵ احدا اشارت بہتر دارد و واحد بیگانگی احداست بدان معنی کہ ہمیشہ بود و از ہستیا هیچ چیز نبود پس احدیت او

عبارت بود از نفی وجود غیر و احداست بدان معنی کہ یکسیت و نیست و مراد اثبات احدیت صفات بود و احدیت او

عبارت از نفی شرکت بود در صفات او یعنی در صفات او کسی با او شریک نیست چنانکہ فعل او بی غایت است صفات

او بی غایت است ہم چنین ذات او بی مثل و مشبہ است ۲۲

حقیقت این معنی در تجلی ذاتی که به صفت وحدت ظاهر شود در توان یافت در اثبات وجود حق نفی کثرت و اقسام کفر این اسم را اثر تمام است و هر که این دو اسم را بسیار گوید او را بنیائی بذات و صفات و افعال حق واقع شود و در توحید افعال و صفات و ذات یکتا گردد و اقسام کفر سه است تعطیل و تشبیه و شرک - معطله گویند نیست و مشرکان گویند هست و لیکن بت با او انباز است مشبه گویند هست و لیکن نخلق مانند است الصمد السید قیل الحلیم قیل العالی الدرجه و قیل المدعو المناول و قیل لاجوف له - آنکه از وجود نیاید حاجتها در حال خوف و رجا او بود و بنده همه حاجت باء محتاجان که او را هیچ چیز و هیچکس احتیاج نباشد و آنکه محجوف نبود چه محجوف محتاج بود و احتیاج مانع صمدیت او بود و آنکه قصد لبسوی او کنند در همه حاجتها یقال صمدیة ای قصدت لم یلد بیان صمدیت او است یعنی مرا بعضی نیست که فرزند بعضی بود از پدر چون بعضی از کل جدا گردد و محل ناقص گردد و گفت مرا نقص نیست و لم یولد و مرا عجز نیست و کس را بر من قهر نیست که او را پدر بود وی تحت قهر پدر بود صمدیة را سزا نبود و لم یکن له کفو احد این نفی جفت است که جفت کفو باشد و کفو بودن کسی را مانع صمدیت بود و او را مانند کفو نیست باید که جز حضرت او را ملجا و پناه جای نگیری و هیچ کس جز او حاجت خود نبری و به مقصودی او را برگزینی در عدم احتیاج بچیزی این اسم را اثر تمام است خاصه در حالت جوع و گرسنگی هر که این اسم را بسیار گوید از احتیاج بغير فارغ آید - الْقَادِرُ عَلٰی مَا يَشَاءُ آنکه او را بر همه چیز از آنچه خواهد توانائی بود و او را قدرت بر کمال است و آنکه بر همه قادر است و همه مقدور و هیچ نوع عجز را با و راه نیست و از فعل و ترک درست آید و او سبحانه فاعل بقدرت و اختیار است لا موجبا بالذات و اندازه کننده چیزها او بود و قادر او را باید دید و دانست و غیر او را عاجز نباید شناخت و توانائی از او باید خواست در حصول قدرت و ظفر این اسم را اثر تمام است هر که در حالت فروماندگی و عجز از حصول مرطلوب این اسم را بسیار گوید مقصودش بر آید الْقَادِرُ عَلٰی مَا يَشَاءُ آنکه او را بسیار در علم و قدرت ادبیکان بود و نیک توانا بود و آنچه خواهد و آنکه او را عجز نباشد از آنچه او را مراد بود و آنکه توانائی همه از او باشد و همه توانائی با او دهد و بر مراد بنده گان را

او ظفر و پد و توانائی به حقیقت غیر او را نباشد توانائی و اقتدار از او باید خواست و در حصول
 اقتدار به مطلوب حقیقی این اسم را اثر تمام است هرگز بسیار گوید قوت اقتدار او را حاصل آید
 الْمُقَدِّمُ مِنْ لِيَاءِ الْمُؤَخَّرِ مِنْ لِيَاءِ آتَمِّهِ فَرَأَيْتَ مَا كُنَّا نَفْعِلُ الْفَاعِلُ
 که خواهد و آنکه پیش دارنده و پیش گرداننده مطیعان او بود و پس دارنده عاصیان او بود و پیش
 دارد آنرا که پیش باید داشت و سپس دارد آنرا که سپس باید داشت عزت و حرمت و پیشی
 و درجات از او باید بد و در ادای طاعات و مذکات و خواری و سپس ماندن از خیرات از او باید دید و
 به سبب ارتکاب معصیت و منہیات الْأَوَّلُ الْآخِرُ لم یزل ولا یزول آنکه همیشه بود
 و همیشه باشد و آنکه وجود او نه از حال عدم بود و آنکه عدم را بروی راه نباشد بقا و فنا
 همه اشیا باو باید دید فَبِنْتِ الْمَوْجُودِ وَ كُلُّ إِلَیْهِ لَیُجُودُ الظَّاهِرُ الْمَعْلُومُ بِالْأَوَّلَةِ الْقَاطِعَةِ
 و قیل الغالب آنکه هر چه آفریده است دلیل وجود او بود و آنکه بدانند ظاهر همه چیزها او است
 پیدا به صفات خدائی و همیشه بودی و همیشه باشی و بعزیزی و حکیمی و بجمعی و مهمیتی و آنکه بر همه چیزها
 غالب بود و همه مغلوب او در اظهار حقایق این اسم را اثر تمام است الْأَبَاطِنُ الْمُحْتَجِبُ عَنْ
 الْخَوَاسِ قیل العالم با الخفیات آنکه او است نهان از چگونگی یعنی بیچون است و آنکه پنهان بود
 بذات خود که گشته او را در نتوان یافت نه به عقل و حواس و آنکه او را پوشیدن و حشیدن و جوهر
 و اعراض قیاس نتوان کرد و آنکه او باطن چیزها بدانند الظاهر دلیل هستی او و الباطن دلیل بیچونی او
 مخالفان در صفات او سبحانه و قسم اندکی غلو کنند گانند و دیگری مقصرانند و آنانکه غلو کنند گانند
 مشبهند تا خداوند را سبحانه بجا رخصه صفت کنند و صفات حدث ثابت کنند و آنانکه مقصرانند
 چون دهریان و طبایعیان گویند خود نیست بعضی ذات را منکر شوند و بعضی صفات را همه
 ذرات عالم را دلیل وجود او باید دید الْوَالِیُ الْمَالِکُ آنکه خواسته ست که نگاه دارد اهل
 ولایت خویش را بر آنچه مراد او بود و آنکه نگاه میدارد ایشان را و آنکه مالک همه اشیا او بود
 و همه اشیا مملوک او و آنکه جهاندار بحقیقت او بود و در حصول املاک این اسم را اثر تمام
 است الْمُتَعَالِیُّ کَالْعَلِیِّ آنکه هیچ نزدیکی نبود از معنی صفات مدح و کمال که نه او بزرگتر
 از آن باشد و آنکه کس را بر عدل او طاقت نباشد و آنکه او دور بود از زیندارها و گفتارها

۱۲۰۰ المقدم المؤخر
 ۱۲۰۱ الاول الاخر
 ۱۲۰۲ الظاهر
 ۱۲۰۳ الباطن

۱۲۰۴ الوالی
 ۱۲۰۵ المتعالی

حق ذلیل فرمان او باید بود تا عز نبرد و جهان گروی آلت بر فاعل البر آنکه موصوف بود بجای
و بزرگی بی نهایت و آنکه آنچه گفتنی با است بگوید و آنکه رفیق کند با بنده گان و آنکه خواسته
است عزیز کردن دوستان خود را و آنکه نیکبها بر بنده گان او کند و همه نیکبها بر بنده گان اثری
از نیکبها او بود چشم احسان از او باید داشت و در حق بنده گان او غایت احسان بجای آورد -

التَّوَّابُ یرجع بفضلہ علی عباده اذ اتا بوا الیہ آنکه خواسته که عفو کند از بسیاری از بنده گان
چون حضرت اوسمانه بدل باز گردند و آنکه پیشانی آفریند و در دلها بر بنده گان از معصیت
و آنکه قبول کننده توبه گناه کاران بود و عذر بنده گان قبول باید کرد و از ایشان در باید گذاشت
و از گناه بسیار عفو باید خواستن و به جهت گناهان بسیار از حضرت او نومید نباید شدن -

الْمُنْتَقِمُ الْمُعَاقِبُ مِنَ عَصَاہُ آنکه عقوبت کند بد عبادنرا که خواسته است عقوبت
ایشان را و اوسمانه عقوبت کننده کافران و عاصیان و دشمنان و دوستان او بود و او
شریعت از نفس باید خواست و به مجاهده او را رام باید کرد و بجهد اکبر و صغر تمام باید نمود
و انتقام دشمنان بدان حضرت باید گذاشت **الْحَقُّوْا الَّذِیْ یُجَوِّزُ السَّیِّئَاتِ** آنکه بر بها

محو کند و آنکه خواسته است که عذاب نکند بسیاری از عاصیان را و آنکه نیکی کند با بنده گان
گناه کار و آنکه پاک کننده دلها و توبه کنندگان او بود از گناه عفو را شعاع خود باید ساخت
و از بد کردار در باید گذاشت و بجای بدی نیکی باید کرد و در پاکی دل باید کوشید تا به نور مشاهده
از ملائطه اختیار پاک گردد **الشَّرُوْفُ الْمُرِیدُ لِلتَّخْفِیْفِ** آنکه خواسته است که با بنده گان
رفیق کند و دشوار بیا برایشان آسان کند و آنکه با بنده گان مهربان بود اثر مهربانی او است که

آنچه در بایست هر مخلوقیست از وی باز نگرفته و زیاده از آنچه متصور شود عطا کرده در حصول
صفت یافت این اسم را اثر تمام است هر که این اسم را برای مهربانی بسیار گوید مقصودش
بر آید **مَا لِكِ الْمَلِكِ** یملک حبش الملک یتصرف فیہ کما یشاء آنکه حقیقت است

پادشاهی او را باشد و آنکه پادشاهی او در ملک دل و ملک عاقبت و ملک قناعت
ملک دنیا و آخرت بنده گان خود را او دهد باید که مستغنی باشی بگاون از کونین در حصول
ملک عرفان این اسم را اثر تمام است هر که بسیار گوید این اسم را از حاجت بملوک

بجای آورد

بجای آورد

بجای آورد

بجای آورد

بجای آورد

بجای آورد

بجاری سعی شود ذوالجلال و الاکرام کا الجلیل آنکه اورا همه اوصاف شریف
 با خدی بنیابته و آنکه اورا جلالت بی غایت بود و آنکه جلالت آفرینند آنرا که خواهد و آنکه او کرامی
 بود و حق قدر و کرامی او کس نتواند که بجا آورد و آنکه گرامی گرداند آنرا که خواهد صفات شریفی و سلی
 درین اسم مندرج است جلالت از او باید خواست و اکرام و کرم از او باید خواست و از او باید طلبید
 در حصول درجه جلالت و اکرام این اسم را اثری تمام است هر که بسیار گوید بجلالت و اکرام رسد
 المقسط العادل آنکه جز داد نکند و جز داد نگیرد و داد و بندگی بحق او بود و داد بسیار
 کندگان و مظلومان او دهد و داد دادن بندگان را او دهد و باحوال دل بنده گان او رسد و برستی
 حکم او کند و بنده گان خود را برستی فرماید او بود در حصول صفت راستی این اسم را اثر تمام است
 و راستی را در دنیا شعار خود باید ساخت تا در قیامت بعدل گردد در زمانی هر که بسیار گوید
 این اسم را او را فراست است حاصل آید الجامع للمختوم یوم القصاص آنکه جمع کند
 همه بنده گان را برای انصاف آنکه بذات جامع همه صفات خداوندی بود و در دستان
 خود کمالات لایقه او جمع کند و دستا نرا بدوستان رساند و درجات و وصول و اتصال بی کیفیت
 بحضرت خود اهل فنا را بعد از بقا او دهد بحسن عمل استعداد عقی رغبتی باید کرد برای جمعیت ظاهری
 و باطنی این اسم را اثر تمام است هر که حال پراکنده شود این اسم را بسیار گوید الخفی لا
 یفتقر الی شیء آنکه بی نیاز بود از همه چیز و از همه کس و حاجت و استعانت را بوی راه نبود
 و آنکه مستغنی گرداند خلق را از فضل خویش و آنکه بطاعت مطیعان منتفع نشود و به معصیت
 عاصیان متضرر نگردد غناء حقیقه او اشاره بعزت اوست و جلال او که موجب محو است
 نیاز خود بحضرت او باید برد سجاد از غیر او بی نیاز باید شد در حصول صفت غنا این اسم را
 اثر تمام است هر که در سختی و تنگدستی بسیار گوید این اسم را مستغنی گردد الخفی المحسن
 لاحوال الخلق آنکه حاجت با بر آرد آنرا که خواسته بود و توانگر کند او بود هر درویش را
 که خواهد و لهاء و دستا نرا توانگر او گرداند و بی نیازی و طمع از خلق اثری تمام است هر که

له و آنکه خواسته است داد انصاف مملو مان الخالمان در قیامت او بتاند.

این اسم را بگوید از گدائی ظاهری و باطنی که توقع و طمع است نسبت بخلق و چشم نگاه داشت از ایشان
 بر بدی المانع لما غناء من المنافع ممن شاء آنگه باز دارد و منفعت از آنکه خواهد و از آنچه خواهد و آنکه
 باز دارد عطا و بلا بود از هر که خواهد بحکمت و قدرت و قضا و ارادت و آنکه دلها را باز دارد از محبت
 خود و عطاها و بندگان از یکدیگر از ایشان او باز دارد و عطا از او باید طلبید و در بلاها باید گرفتاری
 در منح نفس و شیطان و دشمنان این اسم را اثر تمام است هر که خواهد که نفس را ممنوع از هوا گرداند
 و دشمن را از عطا محروم سازد این اسم را بسیار گوید الضار النافع منه الضر ومنه النفع
 آنکه دردها آفریند خلق را و آنکه منفعتها آفریند خلق را و آنکه زیانها
 وی دهد و سودها وی رساند نفعها از او باید دید و ضررها از او باید دید در نعمت منعم باید دید و در
 بلا مصلی و از دید اسباب فارع در جلب منافع و اجتناب از مضار این دو اسم را اثر تمام است
 هر که خواهد که نفع بوی رسد یا ضرر از وی دفع شود و این دو اسم را بسیار باید گفت التوسل
 المنظر لجميع الاشياء بالوجود عن العدم آنکه چیزها را بوجوه و از عدم او ظاهر گرداند و آنکه هر کس بعبادت
 چیزی رسد یا برسد و آنکه در دلها معرفت آفریند و آنکه نور آسمان و زمین او آفریند و آنکه دلها را
 وصول را بخرد و منور گرداند و آنکه جهان را او آفرید و دلها را او گشاید نور حضور با و سبحانه در طاعت
 او باید صحبت و پرتو وجود او در همه اشیا ظاهر باید دید تا از او حاکم کثرت بوحدهت بیاید گردد
 و تا در اشعه آن نور وجود مجازی اهل عالم تمام متلاشی گردد و جز نور ظهور او چیزی در دیده جان
 نماند و ظهور نور عرفان و توحید این اسم را اثری تمام است برای نور باطن این اسم را بسیار
 گوید الهدی خلق الهدی راه نمایی و لهما به حضرت خود او بود و آنکه گمراهان را بر راه او آورد
 و آنکه هدایت در راه او بینائی در چشمها او نهد و آنکه در افتادگان را از طریق بر راه او در و بندگان را
 در گذاردن فرمان بر راه او در و بندگان دور افتاده را بدوستان خود او راه نماید و بسبب
 مرشدان و کاملان دلها را بخود او راه دهد هدایت از آن حضرت باید خواست و در راه محبت
 او ننده باید کرد هر که خواهد که بحق راه یابد این اسم را بسیار گوید البس لعم المبدء و
 قيل الذی لا نظیر له نوکنده آرايشهای آسمان و زمین و عالم بالا و لپست و آنچه میان همه
 کلماتها است او لور و آنکه آرايشه دل با بنور عرفان و توحید و یقین او بود آرايش و

توالتواح

بالتواضع

بالتواضع

بالتواضع

بالتواضع

جمالها همه جمیلان و کمالها همه کمالان پر تو جمال و کمال او باید دید و خلق را منظر او جمال باید دید
 او را جمال با کمال متفرد باید دانست باید که در هر چه نظر کنی جمال او بینی بظاہر یا خلق باشی و
 باطن با خالق تا به او یہ ہوا و دام بلاء غیر گرفتار نشوی **الْبَاقِي لَا آخِرَ لَهُ** آنکہ فنا را بوی را
 نباشد و صفات او قائم بود بذات او آنکہ بقاء چیزها از دوست و بدرجات بقا اہل فنا
 او رساند و آنکہ ہر گرا خواہد باقی دارد و او را دوست باید داشت و دل از محبت غیر او
 نباید برداشت با و باقی و از غیر او فانی باید بود **لَوْ اَسْرَفْتُ الْبَاقِي بَعْدَ فَنَاءِ الْخَلْقِ** آنکہ
 مملکت دیگران منقطع گردد و پادشاهی او بماند **دَائِمٌ** آنکہ دایم باقی بماند و آنچه او خواستہ بود
 فانی شود و آنکہ همه مخلوقات ملکها و ملکها با و گذارند و آنکہ ملک و ملک در دنیا و آخرت
 بندہ خود را برای گان و ہدی بہا خود را لکی نباید دانست و آنچه بدست بندہ باشد ہم
 عاریتہ باید دید اگر چیزی خواہی از او باید خواست **الرَّشِيدُ الْعَدْلُ وَقِيلَ الْمُرْشِدُ**
 آنکہ عاقبت کارها بداند و منفعت و مضرت بشناسد و آنکہ جدا کند میان حق و باطل و آنکہ
 دلیل آفریند خلقا را بمعرفت خود و آنکہ راہ راست وی نماید خلقا را ارشاد و سہ طریق
 از او باید خواست و مرشد علی الاطلاق او را باید دانست ہر گرا خواہد از بندگان و دوستان
 خود بخود او راہ نماید **الصَّبُورُ الْحَلِيمُ** آنکہ خواستہ است تا خیر عقوبت عاصیان را و
 آنکہ باز وارندہ عذاب از بندہ گان گناہ کار او بود از ارادہ و مراد خود بیرون باید آمدن

علاوہ الباقی

علاوہ الوارث

علاوہ الرشید

علاوہ الصبور

تعلیم و تنبیہ میکنند تا او را بدین نامها خوانند و ابتداء مناجات خود تا اجابت نزدیکتر بود و قال اللہ تعالی
رَبِّدَا لَا سَاءَ الْحَسَنَى دوست نامہا نیکو فاد **عَوَّجَ** بہا و نیکوئی آرزوی راستی است چہ ہر چہ است بود نیکو است
يُسَبِّحُ كَمَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الایہ تسبیح می کند و پاک میگوید اور ہر کہ در صفت آسمان و زمین است
 بزبان و آثار صفت و خلقت دانند وحدت ہر کہ حقیقت او را بدین صفات بشناسد مومن بود و ہر کہ بداند جزوی
 خلای نیست غیر او را نیز ستد ہر کہ در عالم بر کمال داند از وی شرم دارد در حال تنہائی غیر تنہائی و از آنہ شہاء
 کہ سد خود را نگاہ داد و بہ کر الرحمن در رحم داند در قضا و نفع ایرا ہمت نکند و ہر گرا پادشاہ داند بغیروی پناہ نبرد
 و ہر کہ او را قدوس و سلام و مومن ظلم و جور کند در طاغوت آدمی تمام کند و ہر کہ او را عزیز (باقی ص ۷۱)

وخواستہا تمام با وسپردن تا بندہ را بیچ مرادی و خواستی نماید و خواست او سبحانہ در سہمہ کار ہا
صبر باید کردن و تعجیل را باید گذاشتن و در عقوبت گناہ کار تعجیل نباید نمودن و نفس را از
ہوا ہارے او بصبر از ان باز باید داشت و رشدتہا و محنت ہا زبان شکایت نگاہ باید داشت
و حال دل ہم بان حضرت باید برد تا در ان بلا ہم صبر باشد و ہم شکر باشد و ہم حمد باشد و من
لطف اللہ سبحانہ انہ اظہر اسماء مختلفۃ الت ترکیب لیدل کل اسم منہا علی نوع من النواع افعالہ
فیجد کل طالب مسلکاً سہلاً یلیق بہ فیکون ذلک الاسم اللالیق بہ فی قصده بحالہ اذا عرفہ و سأل
بہ فی وقت یناسب الاسم فیجتمع من معرفتہ الوقت و معرفتہ الحال و معرفتہ الاسم اللالیق
بالوقت و الحاجة المطابقتہ للاسم و الوقت مع توجہ القلب لذلک النوع المطلوب خصوصاً
سرعتہ الاجابتہ فانہ من دعا بہذا القانون استجیب لہ فی الوقت و ذلک اشارۃ الی قولہ صلی اللہ
علیہ وسلم ان لربکم فی ایام و لہرکم نفحات الانس تنضوا بہا و النفاۃ ہی المصارفتہ للوقت اللالیق
بالمطالب و الاسم المطابق للقصود و ہذا النوع من الاسرار ما کشف الالہ الخصوص من
الانبیاء و المرسلین و عبادہ المقربین و اسماء اللہ سبحانہ ینقسم الی ما ینفع بہ علماً و ذکر و امنہ ما
یکون علماً و عملاً و امنہ ما یکون ذکراً و عملاً بقدر معنی المفہوم من الاسم و تصحیح النیۃ الی ہی قوتہ انفس
علی رای المتقدمین انہا ینبتز المعرش و الافلاک اجمعین و یکون التاثر منزلان رب العالمین و
واسماء ذکر الذاکرین علی اختلاف احوالہم اللہ و آلہ ذکر الاکابر من المؤمنین فی الغالب الرب الخالق
الباری ذکر الاکابر من السالکین المریدین و المرئین المصور المبدئی المعید المحی الممیت ذکر
عباد اللہ المعترین و المتبصرین فافہم و قس الباقی یرشدک انشاء اللہ و من اسماء سبحانہ
الاحد الواحد ذکر السالکین المتعلقین باسرار التوحید الصمد ذکر من یصلح للمتبصرین بالجوع
خصوصاً ذکرہ لم یحس بالم الجوع البتہ ما لم یدخل علیہ ذکر غیرہ فافہم و افعال اسم للمغلوین

(بقیہ منک) و جبار و متکبر و اندبہ اندکہ توکل بوی باید کرد و بجز نقصانہا بوی پناہ برد و بدانکہ آنچه او عطا اندسی اورا
باز ندارد و ہر کہ اورا بخالق و معبودی و باری داند بدانکہ مرئوب و مضعوع اوست و او مخلوق خود را بہبت نیا فریدہ
و بندہ گان دی مہل و معطل نیستند فلکن فی عالم الصفات و قس علیہ ما یتا سبہ ۱۸ لہ (حاشیہ بر ص ۲۱)

با الخواطر والوسواس وکثرة الانکار و اغتمام القلب فیها ذکره من هذه قبضته القلبیت افکاره الی
 ما لفع له و یقع له سرور و فرح السميع البصیر تنزیه جلیل ذکر یصلح للمسلمین فی الدعاء و خصوصاً
 فانه ربما اسرعت فی الاجابة القادر المقدر القوی القايم ذکر یصلح لاصحاب الاغنیاء و
 (لقبیه حاشیه ص ۱۱)

هو الله الذي لا اله الا هو الواحد القهار الواحد الفرد الوتر الصمد انت خاصیت این اسم با جمله آنست
 که چون برین اسمادومت نماید از غفلت بیداری یابد و کشف آن بیغزاید اگر بنویسد و بشوید و آن آب را بیاشامد برین
 خاصیت و در بشرط مداومت هو الله الذي لا اله الا هو العالم العليم علام الخيوب المتكلم الحكيم الخبير الحافظ الرقيب
 المبين الهادي خاصیت این جمله کشف علوم است و از بهر زیادتی حفظ علوم و زیادتی ذهن و عقل از بهر نشاندن سخن در
 خاطر یا و از بهر حلالت در سخن گفتن این اسم را خاصیت تمام است و هر که بدین مداومت نماید همیشه مقبول القول باشد
 و چون خوابد که از چیزی در خواب خبردار شود برین جمله مداومت کند در وقت خواب رفتن چون بمقام خواب رود بخواند
 و هر که بدین جمله مداومت نماید از همه بلاها ایمن گردد و هو الله الذي لا اله الا هو الجبيل الرحمن الرحيم اللطيف الحكيم

الردف العفو الخفور المؤمن النصير المحيى المنحيث الخريب السريح الكريم ذوالاكرام ذوالطول المتان خاصیت
 این جمله آنست که خایفان را ایمنی حاصل شود و اهل وحشت را به عنایت سودمند باشد و اسیران و بندهان را
 خلاصی حاصل شود و نفس با راز خوف و تلف نگاه دارد و اجابت دعا کند و مظلومان را نصرت بدهد و دشمن ظفروید
 و مقبول الصورة والقول باشد و رزق باسان برسد و از چیزی با برکت پدید آید و هو الله الذي لا اله الا هو الملك
 الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن المبكر العلي المتطالي العظيم الجليل ذوالجلال الحق المجيد الربيع الغني الملى الواحد
 المولى الوالى الحفيظ المقدم المعز خاصیت این جمله هدایت است و دفع و سوسهها و غلبه شهوت و هرگاه که در حضور
 شکران یاد کند برهه صبح او گردند و برای حفظ از اذیت با بغایت مفید و مناسب است خصوصاً اسم حفيظ که چون
 بران مداومت کند هو الله الذي لا اله الا هو القدير القادر المقدر العزيز الجبار المتكبر ذوالجلال القوی -

ذوالقوة المتين الشديد الظاهر القهار خاصیت این جمله قهر دشمنان است و غالب شدن بر ایشان و خون
 در دل با انداختن و شکستن لشکرها و گوینده این اسم نزد مردمان معزز و معظم باشد و این جمله دفع ظالمان کند و
 و لهاء سخت را نرم کند و هر حقیر که برین جمله مداومت نماید رفیع القدر گردد و چون خواری مداومت نماید عزیز شود
 و چون شرب در فانه تاریک سر بر زمین نهد و به نیت ظالمی بخواند و اسم الضار الموحز المنزل برین جمله

الخوف الثقلیۃ الثقیلۃ ولو علم سره من تعافی الاثقال واستدامته لم یحس ثقل فیما یتعاطاه
البته و قس علی ہذا النمط ما لیشاکلہ تری سرہ الحی القیوم اسمان جلیلان اسم و ذکر لایل الحضرة
وہو من اذکار اسرافیل و ملائکة الصورا جمعین یصلح ان ینکر من مبادی الفجر الی طلوع الشمس
و بقیہ حاشیہ ص ۷۲

اضافت کند در آخر این دعا بگوید یا شدید خذنی حق من ظلمنی او غیبی نام آنکس برد البتہ آن ظالم مقہور

گردد و سوران شود ہوا اللہ الذی لا الہ الا ہوا اللہ المرید المحیط الرب الرشید الشہید الرقیب الحکم العدل الرشید
الفعال الخالق الباری المصور خاصیت این جملہ آنست کہ آسان بہ مطلوب و مقصود رسد و تسخیر قلوب کند

و دفع دسواس کند و فکر ہا و ذکر ہا و اندہ شہار زایل کند و دفع غم و اندوہ نماید ہوا اللہ الذی لا الہ الا ہوا اللہ المرید

الواسع البر الصاوق القوی البدیع المبدع الفاطر المبدی المعید المعیش خاصیت این جملہ آنست کہ ہر گاہ در جامہ خواب
پاک بگوید ذکر آن حاجت کہ دارد بکند در خواب صورت آن بنید و این جملہ زبانرا از ناشایست و دروغ زکاه مار و

و دلہاء خلائی مہربان او گردد و تاریکی از دل برد ہوا اللہ الذی لا الہ الا ہوا اللہ السميع البصیر القیوم العزیز القایم الخیر

اللطیف الودود النصیر الباسط الوهاب الفتاح السامع خاصیت این جملہ آنست کہ دفع غم و خوف کند این جملہ
سحر گاہ یاد کند خصوصاً اسم یا حی و یا قیوم یا لا الہ الا انت از بہر زیادتی جاہ و رفعت و ہیبت بجاویت موثر است

و پنچین جدا ز نماز صبح تا طلوع آفتاب ہمیں خاصیت دہد و اسم اللطیف بجاویت سرعت اجابت دارد در دفع غم ہا

و اندوہ ہا و سختی ہا ہوا اللہ الذی لا الہ الا ہوا السلام المؤمن السریع الشاکر الشکور الحمید الثواب لغفار الغافر المغفور

المحبیب الوہاب الجواد الفتاح المعطى الوکیل الکافی الرازق الرزاق المقیت خاصیت این جملہ بیشتر از زاقست
و تسہیل و شواربہا و تسخیر بہر کس کہ خوابد و اگر حاجت از کسی خواهد و بران نیت مداومت نماید البتہ روا شود

و خوانندہ این جملہ چون تمنا چیزی کند یا چیزی در خاطر او بکند حق تعالی آرزوی او را من حیث لا یحتسب

بر آورد و این جملہ دفع فقر و اہم ہا کند ہوا اللہ الذی لا الہ الا ہوا لا اول الاخر الظاہر الباطن الملک القدوس

السلام المؤمن الدائم الباقی المہین البر الشافی المعافی المسیت القابض الوارث الجامع البانث المحصى

المقسط الحسب الذی لم یلد ولم یولد ولم یکن لہ کفووا احد خاصیت این جملہ آنست کہ چون مداومت نماید
در حالت قیام علو ہیبت از نفس خود مشاہدہ نماید و این جملہ دفع غفلت کند و منع ظالمان و امن از خائفان

کند و از مرض ہا و الہاء شفا یابد و موجب دوام نعمت گردد و بقا و اموال و اولاد حاصل شود

خصوصاً ذاکرہ سجد من الزیادۃ والخشیتۃ والنزع الی طلب الفضائل بالمعبود الرحمن الرحیم
ازکار شریفیۃ، للمضطربین و اماناً للنخایقین من ذکر بہا کان مطوفاً فی کل الامور الملک
القدر ذکر، یدکر عند کل ملک لعظیم قدرہ لصلح للمملوک ما من ملک اذا استدعاه بذالذکر فی
عموم الاوقاة الا ثبت التذسجانہ ملکہ وان بسطت قدرتہ ویصلح للساک الذی یغلب
الشہوات فانه یتدیم من ہذا مقامہ الا بعث التذسجانہ الیہ قوۃ ملکیتہ لویدہ ونصرہ علی من
یخالفہ فی من عواملہ العلی العظیم فلتنزیہ سجانہ البکیر المتعال الی مناسب التقویۃ ایضاً ذکر
لاہل التعظیم من ارباب الاحوال لیس للعامتہ الذکر بہ قسم قد علم کل اناس مشربہم المہین المغیث
فللعلم بالاشیاء والمراقبۃ فی الجزئیات والکلیات العزیز الجبار المتکبر فمن اسماء صفات
الذات اللزمتہ للخوف والترسبۃ والعظمتہ لا یدکر ہا ذلیل الاعز وحقیر الا ارتفع ولا بین یدی جبار
الاذل ولا یدکر ہا ملک من ملوک الارض الا وجد فی نفسہ ذلتہ وانکسار ولا یتوہم انہ یظہر تاثیر
ذکر من المرۃ والمرین بل اذا استدعاه الذکر الذاکر و اقلہ ساعتہ زمانیۃ فانه یوافق بعض
عواملہ فاذا استدعاه اکثر من فلک انقلبت عواملہ وروحانیہا تذکر معہ وح یری آثارہ
نفعالات فی نفسہ و غیرہ بقدر حضورہ و صفاتہ و صحیح عزیمتہ الحفیظ سریع الاجابۃ للنخایقین
فی الاسفار لا یزال یدکرہ الذاکر فی موطن الحرب و غیرہا من المخاوف فلا یرید التذما کیرہ
المحیط المجید الفاطر ذوالجلال والاکرام اسماء التنزیہ و زیادات فی التوحید ذاکر عند
مشاہدات افعالہ سبحانہ العظیم الحکیم للتوحید الخاص ولا یصلحان الا لمن ابہم علیہم امر فی کشف
سہم من اسرار التذسجانہ بما یحسر علی الفکر ادراکہ فاذا استدعاه علی ذکر العظیم واسمہ الحکیم لیسرہ
التذسجانہ علیہ و علمہ بما سئلہ و عرفہ الحکمتہ فیما سئل ومنہ اسمہ البدیع ایضاً التور الباسط الظاہر
ذکر لارباب المکاشفات من اراد ان ینظر شیئاً فی منامہ فلیذکر ہذہ الاسماء علی طہارۃ و ہو علی
فراشہ الی ان ینام و صرف سہمتہ فیما یریدہ فانه یمثل التذسجانہ لہ فی لومہ کشف ذلک القابض
الاول آخر الباطن التوحید و التعظیم الخاص و لیس اسماء اذکار بل یکشف للمتفکرین فی ذلک
عجائب التصرف و ایشاہدون من قبض و بسط و ظاہر و باطن فی اختلاف العوالم الحکیم الروف
الذات ذکر للنخایقین ما دام من نجاف شیئاً ما الا ما اوجده التذسجانہ یر و الطمانیہ و سکن

ووعته الکریم الواب ذوالطول ذکر لمن قدر علیه رزقه ولمن مستته فاقته الاوسع اللدسجانه
 علیه رزقه ورفح فاقته وقس علیه ما یناسبه من الافعال الغفور الخافرا لعفو متقارب لدفع
 المولم خصوصاً من المم الدین والدنیا معاً فسجان من اودع اسرارہ فی اسمائہ المجیب یجری فی
 الدعاء مجری المعانی فی الحروف خصوصاً فی الآخر الادعیۃ یجری فی الدعاء الکافی الغنی والرزاق
 الفتح لا ینذکر احد ہذہ الاسماء الاربعۃ وہو تمنی شیء لم تبلغہ اُنیۃ الا بلغۃ اللدسجانه من
 جہتہ لا یعتمد علیہا ولا یخاطر ابالہ لا ینذکر احد ہذا المذکر علی القلیل الا کثروا علی طحام الاظہرت فیہ
 زیادۃ ولا ینذکر ہو فی رتبہ وسمہ طابنتہ اعلیٰ منہا الا لیسر اللدسجانه الوصول الیہ بغیر تعب ومن
 تفقد حالاً یجدہا اذا استدّام علی ہذا الذکر وہو ذکر الاکابر الذین لیس لہم شیء من علم التحکیم
 فافہم من حمل الضیق وسخ کہ فسجان من وسیع العبارۃ العظیمۃ المعانی مع ضیقہ الحروف الودود
 اللطیف الواسع الشہید ذکر لارباب التجوعات فی الخلوۃ ولمن ذاق شطراً من المحبتہ
 واتصف بشیء من آثارہا فلذلک ذکر یتیمی بہ اقوالہ واحوالہ خصوصاً اسمہ اللطیف ما اسرعہ
 لتفریح الکریم فی اوقات الشداید لا یضاف الیہ غیرہ لیظہر عن آثارہ عجیب العجایب لا ینذکر
 من یؤکد شیء فی نفسہ او یدنہ الا زالہ سجانہ عنہ اثناء ہذا الذکر المقدر القاہر القوی الوارث ہذا
 اذکار عزرائیل وبعض من صفات جبرئیل علیہما السلام فی تنزیلاتہ الشدید ذو القوۃ القاہر
 المقدر اسماء القہر واستیلاء الخلیفۃ لا ینذکر ضعیف الہمۃ الا قومیت ہمتہ نفسہ ولا یدعو بہا
 علی ظالم فی احتراق الشہر ساعتہ فی ساعۃ من اللیل فی بیت مظلم حاسر الراس علی الارض لا
 حایل بینہ وبنینہا یقول فی آخرہ مائۃ مرۃ یا شدید خذ لی بحق من فلان الاوارا اللدسجانه
 یرہان اجابۃ فی اقرب وقت التریح الرقیب المستین ذکر ارباب المراقبۃ فی الافعال
 ینفخ لہم بذلک مکاشفات واسرار الوارث الباعث فلحلیتہ الاعتبار والتصدق باثار

۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

القدرة فيما يعبت من النباتات بعد الاماتة وما يناسب هذا التواب للتواييم الشاكر للشاكرين
والولي للدا ولياء المحيبي لاهل الكفاية الوكيل للمتوكلين والقريب لاهل القرب الصادق مع
الصادقين البر مع اهل البر الباقي مع الشهداء الخلاق ذو الاعتبار وقس عليه ما يليق في الحال
بهذه الاسماء الهادي الخبير المتين عالم الغيب علام الغيوب ذو الجلال والاكرام القدوس
السلام المؤمن المصبور ويتظم في ذلك المعز المذل وما في آخر سورة الحشر فانهم ذلك لذكر
الجليل المعاني منه يلتقي الانبياء اسرارها والعارفون معارفها علام الغيوب الخبير يناسب
جبرئيل الهادي المبين يناسب اسرافيل ذو الجلال والمعز المذل يناسب عورائيل القدوس
السلام المؤمن الى آخر سورة الحشر يناسب ميكائيل الخبير المبين لكشف عواقب الامور من
اراد كشف عواقب الامور يذكر هذه الاسماء خصوصاً عقيب جوع وسهر وعلى راس كل مائة من
اعداد الذكر لقول اهدني يا هادي يا خبير وهدني يا مبين ويسمى ما يريد ذلك في خوف الليل
قازدا اوركه النوم مثل له عن كشف ما اراد من اتي نوع من منامه ليقراء لكفايت المبهات
الف موقيا خفي اللطف اوركى بلطفك الخفي وبقراء كثير في دفع البلايا والهم المحاذية و
العناية لانه مجرب قوي عظيم يا خفي اللطاف خفي بلطفك مما احذر واحاف واعلم ايضا
ان من السرا المكتوم في الدعاء ان ياخذ حروف الاسماء التي يذكر بها في مثل قولك لكبير المتعال
لا تاخذ الالف واللام تاخذ كبير متعال فتنتظر كم لها عدو من الاعداد وبالجملة الكبير فتذكر
ذلك العدد في موضع خال بالشرائط المعبرة من جمع الهمم عن طهارة لا يزيد على العدد
ولا ينقص منه فانه يستجاب لك الوقت وهو الكبريت الاحمر والقد علم باسرار اسماء وصفاته و
آثار ذاته خداوند را سجانه اسماء حسنى وصفات عليانا معدودونا محدودا سميت بهر اسمى
دليل صفتى وهر صفتى سبيل معرفتى وهر معرفتى معرفتى ربوبيتى وهر ربوبيتى مطالب عبوديتى ولاز جمله
اسماء نائنهاى الهى بود وونه اسم وهر اريك نام بحسب استعداد فهم وطاقات بشرى از پرده
غيب به صحرى ظهور آورد وجمال صفات را دران منظر بر دیده مشتاقان لقاء خود جلوه کرد تا
هر لحظه بدان تجلى ايشان را تسلي بد هر لمح از در عيه اسمى جمال صفتى بر نظر ايشان عرضه فرمايد و ذوق
بر ذوق و شوق بر شوق شان بنفزايد تا از خود فاني و با و باقى گردند مثلاً هر كسى را كه به بينى از دوى

راحت آن وقت یابی که همگی تودووی بشود تودووی فی شوی و همه تعظیم و محبت وی دل ترا فرود گیرد
و تا دوئی از میان تو و آنکس بر نخیز و یگانگی پدید نیاید و چون دوئی بر نخیز یگانگی آنکاه پدید
آید چنانکه از تو هیچ نماند و همه او ماند و بس و در وجه فنار که نهایت احوال بود فنا نسبت بخیر گویند
و اضافه بحق آنرا توحید و یگانگی گویند و کمال روشن آن بود که همگی دل را تعظیم حق سبحانه و تعالی
فرود گیرد و او ماند و بس و این یگانگی کمال راحت بود تا دوئی می باشد راحت ممکن نبود و راحت
و روحانیت و یگانگیست و کس به حقیقت بوی مسلمان نشنود تا خود را فراموش نکند بلکه راحت
از دنیا نیز نیابد و باید که این نیستی را انکار کنی تا گوئی که چون من او را بنیم و چون نیست شده باشد
چه وی نه آنست که تومی بینی بلکه آن شخص اوست و چون او بمیرد و ستر ویرامی بینی حال آنکه وی
نیست چه حقیقت وی آن معنی لطیف است که محل معرفتست چون معرفت همه چیزها از وی
غایب شد چیز در حق وی نیست شدند و چون از خود بخیر شداد در حق خود نیز نیست شد و چون
چیزی جز ذکر حق و حق نماند هر چه فانی بوده باشد و هر چه باقی بود بماند و بس و معنی یگانگی آن
بود که چون حق را نه بنید گوید همه اوست و من نیم و یا گوید که من خود اویم و گروهی از اینها غلط
کرده اند و ازین معنی بکلول عبارت کرده اند و گروهی با اتحاد و این چنان باشد که کسی هرگز آئینه
را ندیده باشد و روی نگر و صورت خویش بنید ندارد که وی در آئینه فرود آمده و یا پندارد
که آن صورت خود آئینه است که صفت آئینه آن است که خود را در روی سترخ و سفید
بنید اگر پندارد که او در آئینه فرود آمده این را حلول گویند و اگر پندارد که آئینه خود صورت
او شد این را اتحاد گویند و این هر دو غلط است بلکه هرگز آئینه صورت نشود و صورت نیز
آئینه نشود و لیکن چنان نماید و چنان پندارد کسی که معنی کارها تمام نشناخته بود و این
نوع سخنان نزودی و شوار بود و زنهار گمان نبری که اسماء الهی در آنچه شنیده و بتورسید
است منحصر است که بسیار اسماء است که در خزانه عزت مکنون درج غیرت است که کسی
را جز عالم الغیب جل ذکره بران اطلاع نیست و نیز از اسماء صفات الهی آنچه بتورسیده
بر مخلوق و اتصاف بران تخریص فرموده تا با خود تصور نکنی که معنی او همان است که تو فهم
کرده یا مخلوق همان است که تو متخلق شده و بیچکس را و رای آن مرتبتی نیست چه آن

غایبہ ادراک تست ازان اسم و نہایتہ حظ توازان صفت و رای آن مراتب بی نہایت سنت و درجات بیغایتہ و فوق کل ذی علم علیم و چنانکہ اسماء را نہایت نیست معانی و بطون ہر اسمی را غایتہ نیست ادراک ہر مدد کی ازان معنی معین است و غایتہ حظ ہر طالبی ازان اتصاف بطن مخصوص است و ہمچنین باید کہ اتصاف حق را بان صفات قیاس بر اتصاف خلق نکنی۔ زیرا کہ ہمچنانکہ ذات او تعالی و تقدس مماثل بہ هیچ ذات نیست صفات او مشابہ بہ هیچ صفات نیست و مراد از اظہار آن اسماء و صفات کہ بتور سیدہ اولاً آنست کہ کرم الہی و لطف لم یزل و استعداد بنی آدم از قبول آن صفات شمرہ تعبیر کردہ است و آنگاہ تجلی صفات در کسوتہ اسماء فرمودہ تا ہر کس بقدر استعداد آنچه نصیب او بود ازان صفات بیابد و ثانیاً تعلیم بندہ است و تا ویب او ست مر بندہ را تا حق سبحانہ و تعالی را از تلقاء نفس خود اسمی و صفتی اختراع نکند بلکہ او را سبحانہ بدان اسم خواند کہ او سبحانہ خود را بدان تسمیہ کردہ و بدان صفت وصف کند کہ خود را بان صفت فرمود تا تا سخن لذو بہ و اجماع بر آنست کہ ہر صفتی از صفات الہی را حقیقت ثابتہ و معنی محقق و ممیز از صفت دیگر من حیثیت الصفینہ و عین او من حیث الذات بخلاف آنچه معطلہ گویند کہ معانی صفات مجرد نفی اضداد است یعنی معنی علم نفی جہل است از وی و معنی قدرت سلب عجز است و علی ہذا تعالی اللہ عما یقول الظالمون علواً کبیراً اما آیات و اخبار کہ در صفات

۱۵ و اعلم ان کل صفتہ ثبت للعبد ما یختص بالاجسام فاذا وصف اللہ تعالیٰ بذلک محمول علی

نہایات الاغراض مثالیہ ان الحیاء حالۃ للانسان و لکن لہا مبداء و نتیجہ اما المبداء و فیہو التغیر الجسمانی الذی

یلتحق بالانسان من خوف ان ینسب الی التقیح و اما النہایۃ فیہو ان یتراک الانسان ذلک الفعل فان اوردا الحیاء

فی حق اللہ تعالیٰ فلیس المراد منہ ذلک الخوف الذی ہو مبداء الحیاء و مقدمتہ بل تراک الفعل الذی ہو غتہاہ و غایتہ

و کذلک الغضب لہ مقدمتہ و ہو غلیان دم القلب و شہوۃ الانتقام و ہو انزال العقاب بالمغضوب فاذا

وصفنا اللہ تعالیٰ بالغضب فلیس المراد ذلک المبداء یعنی شہوۃ الانتقام و غلیان دم القلب بل المراد

تلک النہایۃ و ہو انزال العقاب فہذا ہو القانون الکل فی ہذا الباب واللہ اعلم ۲۲

نشا به و وارد است چون استواء و نزول وید و قدم و ضحک و تعجب همه آیات وحدانیت و ولایت
 فردا نیستند عقل من عقل و جهل من جهل باید که در آن تعطیل و تشبیه تصرفی نرود و چه خلق نامورند
 با ایمان آوردن بدان نه بدانستن کیفیت آن فاما المهدی من سلک فیها بطریق التسلیم و
 الخ ایض فیها زانغ و المنکر معطل و المکیف مشبه تعالی اللہ عما یقول الظالمون علواً کبیراً
 لیس کمثلہ شیء و هو السَّمِیعُ البَصِیرُ و ما جاء فی قوله سبحانه و تعالی و ارتفاع مکانی مراد
 ازان مکان بمیکان نیست هر شبهه که تراد در صفات واقع شود در ذات بنگرتا بدانی
 زیرا که صفات وی قدیم است چون ذات وی و آن ارتفاع اشاره است بعلو ذاتی
 او سبحانه و رفعت مکانت و تقدس ذاتی اشاره به آن رفعت است قال اللہ تعالی رفیع
 الدرجات ذوالعرش و لفظ استواء اشاره بدوام ظهور بی احتجاب استوارا مثال پیش
 ازان نتوان گفت و در این جز ذوق و مشاهده نیست معنی تخلقوا باخلاق اللہ آن است
 که چون سالک قدم در راه نهد و بریاضت اوصاف خود را بجائی رساند که باوصاف حق
 موصوف شود بعضی از صفات خداوند سبحانه آنست که آن صفت را بر غیر حق تعالی

له فی تفسیر سوره آل عمران اختلف العلماء فی الاسماء اللہ الا عظم قال بعضهم هو اسم اللہ قال بعضهم
 یحیی یا قیوم لان آصف بن برخیا لما اراد ان یحضر عرش بلقیس من مسیره شهر فی اقل من طرفة عین قال یا حی یا
 قیوم ولما اراد عیسی علیه السلام ان یموتی قال یا حی یا قیوم و رای علی رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم یوم
 بدر ساجد و قال یا حی یا قیوم و فیہ ایضاً فی سوره مریم کہ یعیس و قال علی هو اسم اللہ الا عظم و عن ابن عباس
 قال رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم اسم عظم در آیه قل اللهم مالک الملك ابن لمه گفت که رسول اللہ صلی اللہ
 علیه و سلم فرمود که این اسم عظم درین آیتها است که و اللهم الکر و احد لا اله الا هو الرحمن الرحیم اللہ لا اله الا
 الا هو الحی القیوم الی و عن ابی الجوزی القیوم ۲۲

کعب الاحبار رضی اللہ عنه گوید که عیسی علیه السلام چون خواستی که مرده را زنده کردی در رکعت نماز
 گذاردی و خدا را سبحانه حمد و ثنا گفتی پس دست برداشتی و گفتی یا حی یا قیوم یا اللہ یا رحمن یا ذو الجلال و الاکرام
 یا نور السموات و الارض و ما بینهما رب العرش العظیم الخ ۱۸

اطلاق نتوان کرد و چون صفت الوهیت و وحدانیت و صمدانیت و امثال آن تخلق بان ممکن نیست اما در بعضی صفات بنده تواند که شروع کند و آن نیز از تاثیر توفیق حق باشد سبانه پس چون سالک درین راه منازل قطع کند و سلوک مقامات او را میسر شود و در هر مقامی بعضی از صفات حق موصوف شود و عمل به مقتضای آن صفت کند چون به نهایت مقامات راه برسد جمیع صفات در وی جمع شود و آنگاه معنی تخلقوا باخلاق اللہ سبانه در مرد سالک ثابت شود اکنون آن صفاتی که تخلق بان ممکن است یکی صفت رحمانیت است و معنی رحمن بخشاینده بود چون رونده راه در مقام ایثار بود به صفت رحمانی تخلق کرده باشد و بعضی گفته اند اگر بتن ضعیف خود بخشاید بترک محصیت صفت رحمانی موصوف شده باشد و به صفت

منقولست که یکی از بزرگان ده سال از حق سبانه و تعالی در خواست کرد تا اسم اعظم را بوی آموزد تا در خواب دید که او را گفتند بگوی یا فارح الهم و یا کاشف الخم و یا صادق الوعد یا مؤفیا بالعهد یا مجیب دعوة المضطربین یا حی یا قیوم یا لا اله الا انت ۲۲ -
و بعضی بزرگان گفته اند که اسم اعظم این نامهاست یا اللہ یا رحمن یا رحیم یا حنان یا منان یا ذالعرش الکریم ۱۸

و بعضی گفته اند که اسم اعظم این نامهاست یا واحد یا احد یا صمد یا ذیاد تر یا علی و یا عظیم و یا کبیر ۲۲

و از علی بن الحسین رضی اللہ عنہ آمده است که او گفت مدتی من از حق سبانه و تعالی میخواستم تا اسم اعظم خود مرا عطا کند شبی دیدم که آینده بیاید و گفت بگوی یا اللہ یا اللہ یا اللہ لا اله الا انت رب العرش العظیم ابو ایوب انصاری رضی اللہ عنہ گفت که پیوسته از حق سبانه و تعالی میخواستم که مرا اسم اعظم خود عطا کند شبی در خواب دیدم نوشته بر ستاره یا بدیع السموات والارض یا ذوالجلال والاکرام یا نور السموات والارض یا قریب یا مجیب ۱۸

صفت دیگر قدوس است چون آدمی را از ملک و ملکوت بگذرانند و بعالم قدس رسانند و از صفات بشری خدایا بدو به صفات الهی ترقی نماید حکم او را بر عالم ملک و ملکوت نافذ گردانند تا بچرخ کند و گوید آن باشد

دیگر رحیم است و معنی رحیم بخشایش کردن و مهربان بودن چون رونده راه به بدل به میت و رفت
 و مهربانی بر خلائق قیام نماید بدین صفت موصوف گشته باشد و صفت دیگر ملک است و
 معنی ملک متصرف بود بر همه چون رونده راه بر نفس خود متصرف شود و او را مقهور تواند داشت
 و تصرف او در دل با نفاذ یابد بدین صفت موصوف شده باشد. عن بعض اهل التحقيق انه قال لعطی
 الحق سبحانه المجوب من اولیاءه فی الدنیا اول ما یعطى اهل الجنة فی الآخرة وهو قوله کن فیکون و تلك
 الکلمة صورة الارادة الکلیة این نیز اشاره به مقام تصرف سالک تواند بود و صفت دیگر قدوس
 است و معنی قدوس نیک بود چون رونده راه نامه اعمال خود را از سیئات پاک گرداند
 بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر سلام است و معنی سلام سلامت دارنده
 است چون رونده راه خود را از مکر شیطان و نفس سلامت دارد بدین صفت موصوف
 شده باشد و صفتی دیگر مؤمن است و معنی مؤمن امان دهنده است چون سالک چنان
 شود که همه مسلمانان از دست و زبان او امین باشند بدین صفت موصوف شده باشد
 و صفت دیگر مهین است و معنی مهین آگاه بود نسبت بحال بنده گان چون سالک را
 آگاهی بانفاس خود پیدا شود بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر عزیز است
 معنی عزیز غالب است چون سالک بهوای نفس خود و اعدای دین غالب تواند آمد
 بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر غفار است و معنی غفار آمرزنده است چون
 سالک بجائی رسد که هزاری که از خلق بود رسد تواند که آن همه را از ایشان درگذارد بدین
 صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر وهاب است و معنی وهاب بسیار بخشنده است
 چون سالک دم و قدم و درم از خلق و ریغ ندارد بدین صفت موصوف شده باشد و
 صفت دیگر فتاح است و معنی فتاح گشاینده است چون سالک مشکلات راه را
 بروندگان بگشاید بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر سمیع است و معنی
 سمیع شنوا است چون رونده راه سخن حق را از هر کس که باشد بگشاید قبول کند و نیز سخن
 شنیع که پسندیده حق نباشد نگوید و اسرار غیبی و حقایق بگوش جان فهم کند بدین صفت
 موصوف شده باشد و صفت دیگر بصیر است و معنی بصیر بینا است چون رونده راه

بصیرت او بنیاشده باشد و بنور فراست ہمہ عیوب خود بیند و کمال حال دیگران یعنی ہم
 کس را بہ از خود بیند و نیز بھیر حق نذیر او شدہ باشد تا ہر چہ کند ہمہ بموجب پسند حق باشد
 بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت دیگر حبیب است و معنی حبیب حساب کنندہ بود
 چون سالک را مرتبہ محاسبہ بحد کمال رسد بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت دیگر
 مقیت است و معنی مقیت قوت دہندہ است چون سالک تواند کہ لشکر روح را کہ صفات
 حمیدہ است قوت دہد با قامت حسنات بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت
 دیگر رقیب است و معنی رقیب نگاہ بان بود چون سالک تواند کہ خاطر را از برون
 رفت غیر نگاہ دارد بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت دیگر محصى است و معنی
 محصى شمار کنندہ است چون روندہ راہ بیاس الفاس مشغول شدہ باشد بدین صفت
 موصوف شدہ باشد و صفت دیگر ہادی است و معنی ہادی راہ نایندہ باشد چون
 سالک بمقام مقتدا کے رسیدہ باشد بدین صفت موصوف شود و صفت دیگر نجی
 است و معنی نجی زندہ کنندہ بود چون سالک با حیاء سنت متہ و کہ قیام نماید بدین صفت
 موصوف شدہ باشد و صفت دیگر نمیت است و معنی نمیت میرانندہ بود چون سالک
 بدعتہا را کہ بجای سنت گرفتہ اندوی بنہی او بدعتہا را متروک گرداند بدین صفت موصوف
 شدہ باشد و صفت دیگر باقی است معنی باقی پائندہ ہمیشہ است چون سالک تواند
 کہ صفات روحانی بنگاہ داشت باقی دارد بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت
 دیگر منتقم است و معنی منتقم کینہ کشندہ بود چون سالک تواند کہ کینہ مخالفان شرع از
 نفس بکشد بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت دیگر حجتی است و معنی حجتی زندہ
 ہمیشہ است چون سالک را ذکر بجائی رسیدہ بود چنانکہ از خورد مردہ و بدوست
 زندہ شدہ باشد بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت دیگر صبور است و
 معنی صبور بازدارندہ عقوبات بود چون سالک دست از آزار مسلمانان کوتاہ دارد
 و در تحمل بار خلق نفس او را آرام پیدا شدہ باشد و اگر ناگاہ از عالم بشریت بقول و
 فعل خوابد کہ آزار بخاطر مومنی برساند باز بقوتہ ربانی ہم از قدم اول آن آزار را

انسان مسلمانان بازوارو بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر حلیم است و معنی حلیم
 بردبار بود یعنی تعجیل ناکندہ در عقوبت بندہ گان چون سالك را ہر نامرادی پیش آید از خلق
 و از ازل خلقان را بحکم و بردباری پیش آید بدین صفت موصوف شده باشد و قول بعضی المتصوف
 ان الانسان الكامل لا يتقرب له في الحضرة الالهية اسم الله وهو حاصل له الا في الواجبية في الوجود
 من توقف من اصحابنا في ہذہ المسئلہ فلعدم معرفتہ بما هو الانسان عليه في حقیقتہ و نشائتہ
 فلو عرف نفسه ما عسر عليه مثل هذا وعن ابی الفاریدی رحمۃ اللہ علیہ عن شیخہ ابی القاسم المرگانی
 قدس سرہ انہ قال ان الاسماء التسعة والتسعين بصیرا و صافا للعبد السالك وهو بعد
 في السلوك غير واصل قال حجة الاسلام و ہذا الذی ذکر ان ارادہ بہ شیئا مما یناسب
 ما اورودناہ فی المنہیات و بیان حظ العبد من کل اسم من اسماء الحسنی فهو صحیح ولا یظن بہ
 غیر ذلک و یكون فی اللفظ نوع و توسع و استعارة فان معانی الاسماء ہی صفات اللہ
 سبحانہ و صفاتہ لا یصیر صفاتا لغيرہ و لکن معناه انہ یحصل لہ ما یناسب تلک الاوصاف و
 یكون مثلہا من حیث الاسم و المشاركة فی عموم الصفات دون خواص المعانی و اما ان
 یثیرت للعبد امثال صفات اللہ سبحانہ علی التحقیق و یماثل صفات العبد صفات اللہ
 سبحانہ مماثلہ تامتہ فحال فان من جملة ہا ان یكون لہ علم واحد محیط بجمیع المعلومات
 حتی لا یحزب عند ذرۃ فی الارض و لا فی السموات و ان یكون لہ قدرۃ واحدہ تشتمل جمیع المخلوقات
 حتی یكون بہا خالق الارض و السموات و ما بینہا و ہو من جملة ما بینہا فکیف یكون خالق بنفسہ
 کل ذلک ترہات و محالات ظاہرۃ الاستحالة معنی قولہ و ہو بعد فی السلوک غیر واصل ہو
 ان السلوک تہذیب الاخلاق و الاعمال و المعارف و ذلک اشتغال بعمارۃ الظاہر و
 الباطن و العبد فی جمیع ذلک مشغول بنفسہ عن ربہ عزوجل الا انہ مشغول بتصفیۃ بالہنہ
 لیتعد للوصول و انما الوصول ہو ان ینکشف علیہ الحق سبحانہ و یصیر مستغیرا بہ فان نظر الی
 معرفتہ فلا یعرف الا اللہ سبحانہ و ان نظر الی ہمتہ فلا ہمتہ لہ سواہ فیکون کلہ مشغولا بہ سبحانہ
 مشاہدہ و ہمتا یلتفت فی ذلک الی نفسه و ینسلخ من نفسه بالکلیۃ و تجرد لہ عزوجل فیکون
 کانه ہو وصول بہ حضرت خداوند کانه از قبیل وصول جسم است بجسم و یا عرض بجسم و یا علم

بمعلوم ویا عقل به معقول ویا شیئی بشیئی تعالی اللہ سبحانہ عن ذلک علوًّا کبیراً دیگر آنکہ وصول بہ
آن حضرت نہ از طرف بندہ است بلکہ لجنایت بی عملتست و تصرف جذبات الوہیتست چہ راہ
بحضرت او سبحانہ از دست ہم بدو سبحانہ شیخ ابوالحسن خرقانی قدس سرہ میگوید راہ بہ حضرت
عزت وواست یکی از بندہ بحق و یکی از حق بہ بندہ آن راہ کہ از بندہ بحق است ہمہ ضلالت
بر ضلالتست و آن راہ کہ از حق بہ بندہ است ہمہ ہدایت بر ہدایت مراتب وصول کہ مراتب سیر
فی اللہ است سبحانہ ہرگز فتنہی نشود زیرا کہ کمال اوصاف محبوب را غایت نیست و ہر چہ
در دنیا از ان پسند از مراتب وصول ہنوز اول مرتبہ باشد از مراتب وصول بنسبت آنچه
ماندہ بعمر ابدی بہ نہایت آن نیز در آخرت نتوان رسید منازل الوصول لا یقطع ابداً بادی فی العمر
الاخری الابدی تکلیف فی العمر القصیر الدینی چون عاشق صادق حملگی شجرہ انسانی و
دو بیچنہاء ملکوتی روحانی را بخورد و آتش حقیقی دید و شجرہ اخضر نفس انسانی ذرای آتش حقیقی
گردد و آتش در حملگی اجزاء وجود آن شجرہ تصرف کند تا وجود شجرہ حملہ آتش صرف بشود وصال
حقیقی آنجا میرفتند و حظوظ المقربین من معانی اسماء اللہ سبحانہ ثلاثۃ الاول معرفتہ بندہ المعانی
علی سبیل المکاشفۃ و المشاہدۃ حتی یتضح حقایقہا بالبرہان الذی لا یتصور فی الخطاء و نکشف
لہم اوصاف اللہ سبحانہ و تعالی بہا اوصافاً یجری فی الموضوع و البیان مجری الیقین الحاصل
الانسان بصفاتہ الباطن یدرکہا بمشاہدۃ باطنیہ لا باحساس ظاہرہ و کم بین ہذا و بین الاعتقاد
تقصیراً او التصمیم علیہ وان کان مقروناً با دللہ جدلیۃ الثانی استعظامہم ما ینکشف لہم من
صفات الجلال علی وجہ نیجث من الاستعظام شوقہم الی الاتصاف بما یکنہم من تلك الصفات
لیقرلوا بہا من الحق سبحانہ قراباً بالصفۃ لا بالمكان و لن یتصور ان تمیل القلب باستعظام
صفۃہ و استشرافہا الا یتبعہا شوق الی تلك الصفۃ و عشق الذلک الکمال و الجمال و الجلال
الخرص علی التجلی بذلک الوصف ان کان ذلک ممکناً للمستعظم لکمالہ فان لم یکن یکمالہ فینبعث الشوق
الی قدر امکان منہ لا محالہ و لا یخلق عن ہذا الشوق احد الا احد الامرین اما تقصیر المعرفہ و عدم
الیقین یکن الوصف المعلوم من اوصاف الجمال و الکمال و اما لکن القلب منتلیاً بشوق آخر
مستغرقاً بہ و لہذا ینبغی ان یکن الناظر فی صفات اللہ سبحانہ خالیاً بقلبہ عن ارادۃ

ما سوى التدسية فان المعرفة بذرا الشوق ولكن مهاد صادق قلباً خالياً عن مشكوة الشهوات و
 ان لم يكن خالياً لم يكن البذر منجى الثالث استعمل في اكتساب الممكن من تلك الصفات والتخلق
 بها والتجلى بها سببها وبصير العبد ربانياً اي قريباً من الرب سبحانه وقوله التذ اسم للموجود المستحق
 لصفات الالهية المنعوتة بنعوت الربوبية المتفرد بالوجود الحقيقي على ذكره فان كل موجود سواه
 غير مستحق للوجود بذاته فانما استفاد الوجود منه سبحانه فهو من حيث ذاته هالك ومن جهة التي يليه
 سبحانه موجود فكل موجود هالك الا وجهه عز وجل وهذا الاسم اعظم الاسماء التسعة والتسعين لانه وال
 على الذات الجامعة للصفات الالهية كلها ولانه اخص الاسماء اذ لا يطلق على احد غيره لا حقيقة
 ولا مجازاً وسائر الاسماء قد يسمى غيره كالعليم والرحيم وان كان اطلاق الاسم على غيره سبحانه
 على وجه آخر بيان اطلاقه على التدسية واما معنى هذا الاسم فخاص خصوصاً لا يتصور فيه مشاركة لا
 بالجاز ولا بالحقيقة فنبغي ان يكون حظ العبد من هذا الاسم التالفة واعني به ان يكون مستغرق
 القلب والهمة بالتدسية لا يرى غيره ولا يلتفت الى سواه ولا يرجو ولا يخاف الا اياه
 وكيف لا يكون ذلك كذلك وقد فهم من هذا الاسم انه هو الموجود الحقيقي فكل ما سواه قائم
 وهالك وباطل الا التدسية فيرى اولاً نفسه اول هالك وباطل وباطل التصوف لما كان
 الغالب عليهم روية فناء انفسهم من حيث ذاتهم كان الجارى على انفسهم من اسماء التدسية
 في اكثر الاحوال اسم الحق لانهم يلجئون الذات الحقيقية دون الصفات هو هالك في نفسه
 فان الصديقين لا يرون شيئاً سواه سبحانه فيستشهدون به على الاشياء وهم المخاطبون بقوله
 اولم كيف يرتكب الله على كل شيء شهيداً والحق سبحانه وتعالى واحد في الذات والصفات
 والانفعال والاسماء بمعنى ان كل شيء نسب اليه ذاة او صفة او اسم او فعل فنسبته اليه
 مجازية لانها في الحقيقة عكوس الوار تجليات الذات والصفات الازلية والاسماء
 والانفعال الالهية في مظاهرها لكونها ليس بمظاهر باشيء منها حقيقة كالمرآة من الصور
 المتجلية فيها فالسمع والبصر وغيرهما من الصفات في اتى موصوف كان هو التدسية حقيقة
 وقوله تعالى هو السميع البصير اشارة الى الحقيقة عز وجل بالصفات والاسماء وانها الحق
 سبحانه سر ذاته وصفاته ما كان لظاهرة عليه قبل ذلك ولكن لتجلى باسمه الظاهر آخر كما كان

متجلیاً باسمه الباطن اولاً والعجب کل العجب انه سبحانه مظهر لشيء من مظاهر افعاله الاوقدا تحجب
وذلك لا ليقان صنعه وبلغ حكمته ولا لغنى بالاسم اللفظ بل مدلوله وهو الذات الموصوفة
بصفته كاللطيف والقهار وهذا معنى قول العلماء رحمهم الله الاسم هو المسمى وعلامة المتحقق باسم
من اسمائه سبحانه ان يجد معناه في نفسه كالمحقق باسمه الحق علامة ان لا يتغير لشيء كما لم يتغير الحلاج
تحقيقاً لتحقيقه بهذا الاسم : قال في قوت القلوب في شهادات التوحيد ووصف توحيد
للمؤمنين لا تجلي سبحانه بوصف مرتين ولا يظهر في صورة لاسمين لانها بيته لتجليه ولا غاية لاوصافه
يشهد بحضوره وينظر اليه بنوره - بدانکه هر چیزی را که حق سبحانه در عالم معانی ظاهر گردانیده در
عالم صورت آن را صورتی پدید کرده صورت جسمی عوالم صورت عنصری محمدی است صلی اللہ
علیه وسلم و صورت پر تو نور احدیت کلمه لا اله الا الله است و بعثت انبیاء علیهم السلام از برای
زراعت تخم توحید است در زمین دلها و حقیقت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم کل واصل آمد
و حقیقت هر کمالی چون جزء و فرع فالحقیقة - المحمدیه صلی اللہ علیہ وسلم صورة الاسم الجامع الالهی
والاسم الجامع ربها ومنه فیض علی جمیع الاسماء القطب الذي مدار امور العالم وهو مرکز و ايرة
الوجود من الازل الى الابد واحد باعتبار حکم الوحدة وهو الحقیقة المحمدیة و باعتبار حکم الکثرة
متعددة - و هر چند یکی از کمالان دیگر را تجلی ذاتی حاصل نشود با ذات ایشان بآن تجلی جامع
اسماء و حقایق کلی و آئینه حضرت میشود اما بآن همه ظهور اثر و حکم آن مخصوص است ببعض الاسماء
الصفات المختصة بهم و اختصاص هر یک رسولی از ایشان بقومی مخصوص و تقید هر یکی از ایشان
فی النشأة البرزخیة بفلكی معین است چنانکه در احادیث معراج آمده است حکم آن
خصوصیت است و کلمه اللہ علیہ السلام منهن آیه و اصطفیتک لنفسی از کبار کمالان و
مراد بعینه بودند چون غالباً بر و اسم منتکلم بوده ذوق شهود بآن نوع مخصوص آمد تا اخبار
از معراج او چنین فرمود قوله سبحانه و تعالی و لما جاء موسى لمیقاتنا الایة و چنین از دعوات او
اخبار کردند و لقد ارسلنا موسى باياتنا الى فرعون و ملائمة الایة و چون مصطفی صلی اللہ علیہ
وسلم حقیقتاً او به هیچ حکمی و قیدی و وصفی و اسمی مقید و مخصوص نبود بلکه حکم جمعی و وسطی حقیقی
در وی ظاهر بود و صورت او نیز در برزخ بفلكی مقید نشد بلکه در هر فلكی از حاق وسط آن

فلک عین صورت وی است و همچنین در جملہ مراتب اسما و حقایق کلی و جزئی مفرد و مرکب نور او
صلی اللہ علیہ وسلم وسط حقیقی حقیقت آن اسم است۔ گفتہ اند کہ چون موسیٰ صلوات اللہ
علی نبینا و علیہ تمنا ی رویت کرد یعنی دیدن و دانستن ذات متعالیہ او سجانہ جوابی آمد کہ
فَن تَدْرَانِ اَی مَوْسٰی بِیْسِ اِز مَحْمَدًا نَبِیِّیْ کَہ رَوِیْتَهُ حَقًّا اَوْ سَتَ وَاَنْ دَرَجَہٗ بِاَصَالَتِ اِز اَنْ
اَوْ سَتَ وَاَلٰکِنِ اَنْظُرُ اِلٰی الْجَبَلِ لَعِنٰی تُوْنظُرُ کُنْ بَکُوْہٗ بِاَشْکُوْہٗ مَعْرِفَتِ کَہ اَنْ مَحْمَدًا سَتَ وَنَسْظَرُ قَدِم
اَوْ بَاشِ کَہ اِکْرُوْر عَالَمِ وِجُوْدِ خَارِجِی کَہ مَکَانَ ظُہُوْر اَوْ سَتَ مَسْتَقَرَّ شَدَہٗ وَقَرَارَ کَرَفْتَهُ فَسَوَفَ تَدْرَانِی
پس تو پس از وی زود بود کہ تو نیز بہ بنی و حقیقت او صلی اللہ علیہ وسلم حقیقتہ الحقایق است
کہ آنرا بر زخیمۃ الکبریٰ گویند و انتشاء جمیع حقائق کون از حقیقت اوست و اتصاف
جمیع حقایق بوجود تابع آن اتصاف حقیقتہ اوست بوجود پس حقیقت او صلی اللہ علیہ
وسلم مخزن کنز و جود آمد و همچنین وجود او صلی اللہ علیہ وسلم کلید خزاین جود آمد و مراد از خزاین
جود حقایق عینیہ اسمائیہ الہیہ و جود بیہ است نہ حقایق کونیہ امکانیہ چہ اصل ہمہ حقایق
فعالہ موثرہ اند نہ حقایق منفعلہ موثرہ و از اینجاست کہ محققان گفتہ اند سراسمی از اسماء
الہی را مقتضی خاصیتی است پس آن اسم خزاین کمال باشد کہ این استعداد مقتضی آن باشد
و حضرت واحدیت و اعیان حضرت ظہور علمی دارند و لجد ازان در وجود برونق علم مفصل
می شود پس این حقایق اسماء خزاین جود و کرم باشند و چون حضرت محمدی صلی اللہ علیہ
وسلم قطب و خلیفہ و صاحب اسم اعظم است کہ شامل حقایق جمیع اسماء است لا جرم مفتاح
آن خزاین او باشد و همچنین استفادہ ہر قومی بل ہر شخصی بل ہر حقیقتی بحضرت اسمی از اسماء
الہی و جودی است کہ ترتیب و تدویر جز از حقیقت آن اسم بوی نرسد و مر جعش عاقبت
الامر بحضرت ہمان اسم و مقتضار حکم آن خواهد بود۔ پس او در ہر چہ توجہ بحق کند از
صلوٰۃ و دعا حضرت ہمان اسم خواهد بود و قبلہ آن اسم و نشا آن حضرت احدیت
جمعیت است کہ حقیقت محمدی است صلی اللہ علیہ وسلم و منظر آن است پس حقیقت
او صلی اللہ علیہ وسلم قبلہ جمیع واجد و موجود است بلکہ ہمہ مخلوقات را حقیقت اوست
و بر زخیمۃ الکبریٰ حقیقت حضرت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم ازان نام اند کہ درجہ او را

در میان احدیت و واحدیت ثابت است و حقیقت او صلی اللہ علیہ وسلم اصل جمیع حقایق است
و روح او صلی اللہ علیہ وسلم منشأ جمیع ارواح و ہر ارواح فروع و اجزاء روح او نیز مطلب
آب حیوۃ خضر کہ نوشیدہ رشحہ از معجزات و کمالات حضرت سید السادات صلی اللہ علیہ وسلم
است پس جمیع انبیا اجزاء او باشند لاجرم کمالات و معجزات ہر فروع کمالات و معجزات او نیز
پس آب حیوۃ خضر رشحہ از حوض کوثر علم او باشد و دم جان بخش عسی نغمہ از نفس روح اعظم
اوست صلی اللہ علیہ وسلم و چون حضرت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم کہ منظر اسم اللہ است کہ بآن
اسم رب منتهی است و اللہ اسم جامع است مشتمل بر معانی و حقایق سایر جمیع اسما و صفات -
پس حقیقت او صلی اللہ علیہ وسلم منظر جمیع اسما و صفات باشد و چون اشتقاق اسم از بہمت
است و بہمت علامت باشد پس اسم علامت آدم معنی را ہمچنین اعیان نیز علامتہ اند
موجود واجب را مویذ این معنی آنست کہ اسم در لغت ما یعرف بہ الشیء را گویند و معلوم
شد کہ اشرف اعیان وجود محمد لیت صلی اللہ علیہ وسلم پس دلالت او بر وجود واجب الوجود
اکمل دلالات باشد پس وجود او اعظم اسماء الہی باشد زیرا کہ وجود او صلی اللہ علیہ وسلم
معرفت ذات و صفات و اسما و افعال حقست سبحانہ اگرچہ تعین صورت مزاج عنصری
اورا صلی اللہ علیہ وسلم اصل آدم است اما از دو جهت او صلی اللہ علیہ وسلم اصل آدم آمد
یکی آنکہ حقیقت او صلی اللہ علیہ وسلم حقیقتہ الحقایق است کہ آن بر زنجیرہ الکبری است
و حقیقت آدم و سایر حقایق انسانی را نشاء و اصل آن حقیقتہ الحقایق است دیگر
آنکہ روح و نفس ناطقہ و مدبر و صورت آدم و غیرہ من الحقایق الانسانیہ نفس کل است
و مدبر صورت اجمالی عنصری او صلی اللہ علیہ وسلم روح اعظم بقلم اعلی است و الذی نفس
محمد بیدہ اشارت بآن است و روح اعظم کہ عبارت از عقل کل است اصل منشأ
نفس کل است کہ عبارت از لوح المحفوظ است پس ازین دو جهت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم اصل آدم آمد در اصطلاح موحدان ذات اللہ را سبحانہ از جهت نایافت
اسما و صفات احدیش می گویند و از جهت اسقاط اسما و صفات احدیش می گویند و از
جهت نہ اسقاط و نہ اثبات اسما و صفات احدیت جمعی می گویند و از جهت اثبات اسما و

صفات واحدش میگویند هر وقت که ذات اللہ را سبحانه اعتبارا از اسما و صفات کنند از جهت اسما و صفات و لوازم آن عالم کثرت مرئی شود و هر وقت که قطع نظر از اعتبار اسما و صفات کنند ذات صرف رو نماید پس در هر دو حال انتشار را اسما و صفات از حضرت واحدیت باشد چه اگر ذات بی پرده اسما و صفات خود ظاهر می نمود هرگز عالم ظاهری نمی شد و چون از پس پرده اسما و صفات خود ظاهر شد عالم کثرت روی نمود و هر وقت که قطع نظر از تعینات و مشخصات کنی بجز ذات مع اسما و صفات چیزی دیگر نباشد مراد از اسم لفظی است و ال بر مسمی و مراد از ذات مسمی است باعتبار صفت وجودی چون علیم و قدیم یا صفت عددی چون قدوس و سلام و اسم اعظم نزد بیشتر محققان اسمی است که جامع جمیع اسما باشد چون اللہ که اسم ذات است که موصوفست آن ذات به جمیع صفات اما نزد موحدی از محققان اسم ذات الهیه من حیثی است ہی مظهر اکتمه الاسماء و گفته را گویند مراد از آن هفت اسم باشد که اول همه و مقدم بر همه یقیناً و مرتبه ایشانند وَهُوَ الْحَيُّ الْعَالِمُ الْمُرِيدُ الْقَادِرُ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْمُنْكَمُّ وَاصُولُ هَمِه اسما اند و این ها را اسما و اولیه مفایح الغیب نیز گویند و دیگر آنکه اسم ذات گویند و مراد از وی ذات فقط ملحوظ باشد اگر چه به صفات دلالت کند مثل الْحَيُّ وَالْغَنِيُّ وَالْقُدُّوسُ وَالْحَيُّ وَالْبَقِيَّةُ و اسما صفات هر چند دلالت بر ذات میکند اما صفات در وی ملحوظ باشد مثل الرَّحْمَنُ وَالرَّحِيمُ وَالْحَكِيمُ وَالْحَكِيمُ و اسما افعال هر چند دلالت بر ذات و صفات می کند اما متوقع و ملحوظ از وی اثر است که آنرا فعل گویند چون الْحَيُّ وَالرَّازِقُ وَالْخَالِقُ - واجب الوجود جلّت عظمته بذات خود مستغنی است از عالم و عالمیان اما اسما و نامتناهی الهی مقتضی آن گشت که هر یک را مظهری باشد تا اثر آن اسم در آن مظهر بظهور رسد و مسمی که ذات است تعالی شان در آن مظهر به نظر موجد جلوه کند چه نظر محقق جز بر حقیقت چیزی نباشد مثلاً الرَّحْمَنُ الرَّازِقُ الْقَهَّارُ هر یکی اسمیست از اسما بر حق و ظهور این اسم بر احم و مرحوم و رازق و مزوق و قاهر و مقهور توان کرد تا در خارج راجح و مرحومی نباشد در حمانیت ظاهر نگردد و همچنین رازقیست و قاهریت و جمیع اسما الهیه برین قیاس پس سبب اظهار جمیع موجودات اسما و حق عزه شان بود و همه اسما در تحت حیطة اسم اللہ است و بر همه محیط است او نیز مقتضی مظهر کل گشت

کہ آن منظر را از راه جامعیت مناسبتی با اسم جامع باشد کہ آن خلیفۃ اللہ باشد سبحانہ و در رسانیدن فیض و کمالات از اسم اللہ بما سوی و آن منظر جامع روح محمدی بود صلی اللہ علیہ وسلم کہ اول ما خلق اللہ سبحانہ روحی او نوری عبارت از انست و در ہر آیتی از کتاب اللہ کہ در ان آیہ ذکر ایصال احکام و ایفاض است بواسطہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم البتہ اسم اللہ آن یاد فرمودہ قولہ تعالیٰ اِنَّ الَّذِیْنَ یَبَالِغُوْنَکَ اِثْمًا یَبَالِغُوْنَ اللّٰہَ - وَمَا رَمِیتَ اِذْ رَمِیتَ وَ لَکِنَّ اللّٰہَ رَہِیْمٌ قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰہَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحِبِّکُمْ اللّٰہُ و امثال این بسیار است در کلام و در حدیث بیعت کہ ہذہ ید اللہ فرمودہ اند صلی اللہ علیہ وسلم و اشارالی یدہ الیمینی ہم بنی ازین معنی است پس معلوم شد کہ در ازل مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خلیفۃ اللہ بودہ است و تا ابد او خواهد بود و خلیفہ باید کہ مستجمع جمیع صفات کمالیت مستخلف باشد کہ این حضرت اکہم الہ است الا و وجوب ذاتی کہ بعدم وجوب ذاتی ممکن از واجب ممتاز گردد و همچنین جمیع مظاہر از مومنان ہمین درجہ دارند اما تفاوت در قرب و بعد مراتب است و از انجہتہ گفتیم کہ خلیفہ باید کہ مستجمع جمیع صفات کمالیہ مستخلف باشد تا افاضت کمالات بر ہر یک از ممکنات فرخورد استعدا و طلب او تواند کرد و خلافت او صلی اللہ علیہ وسلم تہانہ براہل ملک است بلکہ در جبروت و ملکوت و ملک خلیفۃ اللہ سبحانہ اوست و باقی انبیاء علیہم السلام خلفاء او بودہ اند صلی اللہ علیہ وسلم و را در رسالت کہ حالت ظاہر تبت محمدی است صلی اللہ علیہ وسلم میگردند و همچنین اولیا خلیفہ ولایت او ید صلی اللہ علیہ وسلم و پیش از ظہور او در نشاۃ عنصری اول خلیفہ کہ خلافت حق کرد و در عالم ملک آدم بود صلی اللہ علیہ وسلم قولہ تعالیٰ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِیْ الْاَرْضِ خَلِیْفَۃَ الْاٰیۃ ارض اشارہ بعالم ملک است و باقی انبیا چنین بودہ اند و روح او صلی اللہ علیہ وسلم در عالم جبروت و ملکوت مرئی آنہمہ بود تا نوبت ظہور او رسید و نشاۃ عنصری او

خواجہ حافظ علیہ الرحمہ

بحسن و خلق و فاکس بیار ما نرسد ترا درین سخن انکار کار ما نرسد
ہزار نقد بیازار کائنات آرند یکی بسکہ صاحب عیار ما نرسد

الله علیه وسلم و نبوت پوی ختم گشت و انبیائی که آمده بودند هر یک به حسب استعداد امتیازی زیاد
 در دین چون نوبت دولت او شد استعداد امتیازی از همه اسم زیاد بود که گفته خیر امتیازی
 ناره بان است و استعداد هیچ امتیازی است و استعداد امتیازی نبود او صلی الله علیه وسلم هر
 از امت را بحسب قابلیت او فراخور او رسانید از هر یک فیضی که برای نشاء بشری
 بود پس در نبوت و شریعت احتیاج امتیازی او به هیچ نبی دیگر نیامد تا جرم فرمود لانی بعدی
 ان احوال ظاهری است او صلی الله علیه وسلم که نبوت بود تمام شد و احوال باطن او که ولایت بود
 از سیر خود در دایره ولایت تمام نکرده بود و در ترقی بود بابت ولایت بسته نشد و از عالم پر نخ
 مکن نفس وی است و از مقعد صدق که منزل روح وی است فیض ولایت با اولیا میرساند
 ملک ولایت امری است چون مناسبت از عالم خفا از فاضله آن بیش توان کرد و لیکن
 تا ایام دینی غشی است لابد است که خلافت نبوت و ولایت و احکام هر دو منقضی گردد
 بنا و انقضاء آن بخاتم ولایت مطلقه خواهد بود که عیسی است علیه السلام ولایت جزئی وی
 منظر او امام قائم با الحق که مهدی است خواهد بود که در آخر الزمان خروج کند پیش از عیسی
 السلام و چون این دایره تمام گردد باز کار از سر گیرد و حشر و نشر قیامت از انست و امور
 بی مقتضای اسماء الهیه جاری است و خلائق منظر آن اسماوند و در تحت تصرف
 نام اند و اختلاف ایشان نیز از منقضیات احکام اسما و صفات منقابلة است و
 بت الهیت اقتضای صفات منقابلة متکثره کرد تا حکم بران راند مثلاً اسم هادی را منظر
 که هدایت از و آید و خلق را بر راه راست دلالت کند حکم حکمت تقاضا بد کند که سر از جیب
 یا و اولیا و علما بر آورد ایشانرا منظر خود سازد که استعداد ایشان از فیض اقدس این
 است که راه نمای خلق باشند پس هم بمناسبت طایفه پیدا کرد که ایشانرا استعداد قبول
 تمام ایشان بود و آن مؤمنان و موحدان بودند تا حکم از ان اسم بان صفت به موجب حکمت
 بی بظهور رسد همچنین اسم المفضل را که صفت او اضلالت را منظر بی باید که ضلالت از وی آید
 حق را از راه راست اندازد و حضرت را و فیض کلیست که جمیع افاض را شاطست یکی را
 من اقدس گویند و یکی را فیض مقدس لفیض اقدس اعیان ثابت که آن حقایق موجودات و

اصول استعداد استحقاق را حاصل گردد و تقیض مقدس مرا عیان ثابتہ را در خارج
 پیدا آمد بحسب استعدادی کہ آن حقایق را بپوشد برین معنی مثال روشن بست نواہ با شجرہ
 را عین ثابتہ وان شجرہ را وجود خارجی و اول چیزی کہ از اعیان ثابتہ بوجود آمد و ظهور آمد حقیقت
 محمدیہ بود صلی اللہ علیہ وسلم کہ قطب اقطاب و عقل اول عبارت از ان حقیقت است و آن
 تفصیل این حقیقت اعیان عالم پیدا شد با جمیع استعداد آن اولاد علم و تامل
 در عین حکم حکمت مقتضی آن گشت کہ از جیب شیاطین الالسن و اللمن برکنند و مستعد قبول حکم الهی
 گردانند و از برای قبول و سادس و اغوی ایشان کفار و عاصیان را موعود فرمود تا در ایشان تعجب
 نمایند و از راه راست دور اندازند و این آفرینش خلق مہمل دبی اصل نیست تا ہر کس چنان
 خواهد بود بپا شد اگر چه افعال از بعضی بی سداد و بے صلاحیت اما حکمت مقتضی باشد آن است
 یکی را در ہدایت و دیگری را در غوایت بدارد و یکی بہمگی مشغول وی باشد و یکی مشغول غیر وی تا عمارت
 ہر دو خانہ کہ مفتوح و مضموع ید قدرت و لیت عمارت کرده شود تا اسماء جلالیت او جلالیت
 استیفاء اقتضات خود کند و اظہار رسل از برای اظہار این اسرار بود و ایشان نیز یکی از اسرار
 تصرف خداوندی اند و طر و تصرف شیاطین از زمین و لہاء بنی آدم میکنند کہ چون دہا خلا
 از تصرفات ایشان شود قابل فیض اسماء جلالیت گردند و آنکس کہ منظر لطف است قہر
 و روی مخفی است و آنکہ منظر قہر است لطف و روی مخفی و فایده دعوت اہل این معنی بود
 کیفیت ادراک این معنی بر بعضی پس دشوار است و منزلتہ الاقدام اسمت و تمامی آن
 اثبات توحید و افعال کہ در تحت تصرف و ید اختیار بود بیدانشاء اللہ تعالی سبحانہ پس خلقت
 در وقت قبضہ سعادت و شقاوت بوند یکی را از اہل سعادت گردانند و بخت در آورد و یکی
 از اہل شقاوت گردانند و بدوزخ در آورد و الا اسماء تنقسم باعتبار الذات والصفات
 والافعال الی الذاتیہ كاللہ والصفاتیہ كالرحمن والافعالیہ والجلالیۃ كالقہار والقدوس
 تنقسم باعتبار استقلال الذات بہا الی الذاتیہ وہی سبۃ الحیوۃ والعلم والارادۃ والقدوس
 والسمع والبصر والكلام وباعتبار تعلقہا بالحق الی فعالیہ وہی ما عدا السبۃ وكل مخلوق
 الانسان حظ من بعض الاسماء وون الكل كحظ الملائكۃ من اسم السبوح والقدوس

قالوا نحن نستعجب محمدك ونقد من لك وحفظ الشيطان من اسم الجبار المتكبر و
 عصى واستكبر واختص الانسان بالخط من جميع الاسماء ولذلك اطاع تارة
 اخرى قال الله سبحانه وتعالى وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ركب في فطرته من كل
 من اسماء اللطيفة وهيا بتلك اللطائف للتحقق بكل الاسماء الجمالية والجلالية وعبر
 ابديه فقال لا بليس ماصنعك ان تسجد لى ما خلقت بيدي و كل ما سواه مخلوق
 واحدة لانه اما منظر صفة الجمال كملكه الرحمة والجلال كملكه العذاب والشيطان -
 بصيرت گفته اند ذات را به صفت معينه و اعتبار تجلی از تجلیات وی اسم می نامند و اسماء
 بر اسماء الاسما است و نزل بعضی از ایشان اسما و صفات و لفظ مترادفند بر یک معنی
 و در ذات به سبب تکرار در صفات است و صفات او سبحانه نه عین ذات است نه غیر ذات
 ن باین عبارت گفته اند که هم عین ذات است زیرا که آنجا موجودی نیستند منهای ذات است
 یرد که از آنجا کفر محض و شرک بخت لازم آید و از آن وجه غیر ذات است که مفهومات صفات
 قطع مختلف اند و کثرت صفات از اختلاف موجودات و اعتبارات و نسبتها و انفاقات
 و در ذوق انبیاء اولیا بران گواهی میدهد که الله سبحانه صفات علی الحقیقه شویها مودون
 معرفه اسما و صفات الهی در غایت عظمت است جز اهل صفوت و خلقت بران اطلاع
 ت در هر دلی نور عزت اسرار معارف او تلخید هر گواهی طاقت سوار آن ندارد و صدر عتبه
 الوجود علی اتم الوجود و له سبحانه باعتبار النسبه الی کل موجود صدر منه اسم و کل ما تموی به
 هو باعتبار نسبه الی بعض الموجودات او الی جمیعها مثلا اسم الحی و الحی بالنظر الی موت
 بطلانها و اسم الواجب و القدیم بالنظر الی مغایرتهم لساائر الذوات فی عدم الحاجته الی
 توحیدیه و الحق انه سبحانه هو الموجود الذی له ذات بحق لها حقیقه الوجود و ان کل ما سوا
 دروم الا من الوجه الذی یلی فیومیة ع و علا حقیقت محمدی نور احمدی صلی الله علیه و سلم
 حضرت و احد احدی است و مبدء و معاد جمله خلايق آن حضرت حقیقت الحقایق
 و نهایت و مقام سرمدی سیر سایر ان طریق سبحانه و تعالی تا آنحضرت بشی نیست و رسل
 الله و سلامه علیهم خلفاء نواب جناب محمدی اند علی الله علیه و سلم عالم و عالمیان

صور و اجزاء تفصیل او آدم و آدمیان سخر برای تکمیل او اوست و انانی محقق نعلم
 علم الاولین و الاخرین و پیشوای محقق کنت نبیاً و آدم بین الماء و الطین خلایق از
 محنت گمراهی بطریق نجات آبی و خلایق مراتب موت و آگاهی بواسطه هدایت او توانند
 فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وانا و نادان از حسیض و رکات نقص و حرمان و حجاب
 خذلان باو و درجات توحید و ایمان و کمال و مقامات عرفان بعتایتہ اورا ہ تو اند برد
 قُلْ هَذَا سَبِيلِي اذْعُو اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنْ اتَّبَعَنِي مِنْ تَبِعْتُمْ اوست
 فاجبت ان اعرف و قبلہ تقریر مخلوقی او کہ فخلقت الخلق لاعرف و حقیقتہ الحقایق ہی بال
 الاحدیۃ الجامعیۃ بجمیع الحقایق تسمی حضرتہ الجمع و حضرتہ الوجود و الف الحقیقتہ المحمدیۃ ہی ال
 مع التعین الاول فله الاسماء الحسنی کلہا فهو الاسم الاعظم و اجمعوا علی ان القرآن کلام
 سبحانہ علی الحقیقتہ و انہ لیس بمخلوق و لا محدث فانه متلو بالسنننا مکتوب فی مصاحفنا
 فی صدورنا غیر حال فیہا کما ان اللہ سبحانہ معلوم بقلوبنا مذکور بالسنننا معبود فی مساجدنا
 حال فیہا قرآن کلام اللہ است علی الحقیقتہ و غیر مخلوقست و نہ محدث و نہ حدیث بنویانہا
 و در مصاحف مکتوب و در سینہا و محفوظ غیر حال فیہا ہمچنانکہ حق سبحانہ و تعالیٰ معبود
 در دلہا مذکور است بزبانہا معبود است در مسجدہا و در بیچ ازینہا فرد دنیا مدہ است
 چنانکہ جسمی یا عرضی در جسم فرد و آید و اجماع کرده اند کہ قرآن جسم نیست و جوہر و عرض نیست
 و اختلافوا فی الکلام ما ہو فقال اکثرہون کلام اللہ سبحانہ صفتہ اللہ فی ذاته و انہ لالی
 کلام المخلوقین بوجہ من الوجود و لیس لہ ماہیۃ کما ان ذاته لیس لہ ماہیۃ الّا
 جہتہ الاثبات بشیر برانند کہ کلام اللہ صفت اوست و او سبحانہ ہمیشہ بدان موصوف
 بودہ است و بہ بیچ و جہ از وجوہ با کلام مخلوقی مشابہتہ ندارد و اورا بیچ چگونگی نیست
 چنانکہ ذات اورا سبحانہ بیچ چگونگی نیست الا از جہت اثبات یعنی چون ما را گویند کہ خدای
 ہست گوئیم ہست چون گویند ویرا سبحانہ صفات ہست گوئیم ہست ازین مقدار جہت
 نیست و باین مقدار جواب درستست اگر پس ازین گویند ما ہو گوئیم سوال خطا است
 ماہیت جنس جوید و آنجا جنس جمع انواع باشد انواع را باید بسیار تا جملہ گردد باز

آن انواع را جنس گویند تا سوال درست آید چون خدای سبحانہ یکی است سوال ماہیت بروی محالست و آنکس کہ میگوید کہ خدای را سبحانہ ماہیت است مرادش ازان ذاتی است وجود سمیع بصیر علیم قدیر متکلم حکیم مفیض النور ماہیتہ اللہ سبحانہ مخالف لماہیتہ مخلوقاتہ بذاتہ المخصوصة لا بصفیة زایدہ و ہوا مختار کما لا یکل ذاتہ فی غیرہ لا یکل صفیة فی غیرہ و الکلام القدیم الذی ہو صفیة اللہ تعالیٰ ہل یسمع ذسبب الا شعری الی انہ یجوز و منعہ الاستاد ابواسحق الاسفرائینی و ہوا اختیار الشیخ ابو منصور الماتریدی رحمۃ اللہ و الحروف المعجمۃ فی المصاحف لسمی قرآنا و سمی کلام اللہ سبحانہ قرآنا و القرآن اذا ارسل و اطلق لم یفہم بہ غیر کلام اللہ سبحانہ فہو اذا غیر مخلوق و بعضی گفته اند کہ کلام خدای سبحانہ امر وہی است و خبر و وعدہ و وعید و حق سبحانہ و تعالیٰ ہمیشہ امر و ناہی و خبر و وعدہ و موعودہ و نام بودہ اما ظہور آن صفات نسبت باخلق بعد از ایجاد باخلق یعنی چون خلق را بیا فرید و بہ کمال بلوغ برسید آن امر وہی و مدح و ذم و غیرہا از صفات دیگر کہ حق تعالیٰ در ازل بدان موصوف بود بدیشان تعلق گرفت و فرمود کہ امر مرا فرمان برید یعنی چون خلق آفریدہ شوند مذموم بوند بر معصیت و مشاب و مدوح باشند بطاعت چنانکہ ماہتوز مخلوق و موجود نبودیم کہ مخاطب و ما مور بودیم بہرچہ محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم از قرآن تنزل میکرد و جمہور این طایفہ جماع کردہ اند کہ قرآن حرف و صوۃ و ہیجانیست بلکہ حرف و صوت و ہیجا دلالات قرآنیست و حروف و اصوات از کسی ظاہر شود کہ آلات دارد و جوارح چون لہوات و زبان و غیر آن و حق سبحانہ و تعالیٰ را جارجہ نیست و مخارج نیست بآلت پس کلام او نہ حرف باشد و نہ صوت و بعضی از کبرای این طایفہ گفته اند کہ ہر کس کہ نتواند بی حرف و صوت سخن گفتن معلولست و ہر کس کہ سخن او بعضی در عقب بعضی بود مضطر است و اللہ سبحانہ منزہ عن الاعتلال و الاضطرار و طایفہ از ایشان گفته اند کہ قرآن حروف و اصوات است و گمان این طایفہ چنان است کہ ہیج کلامی بی حرف و صوت نتوان دانست با آنکہ مقرر اند کہ قرآن

لحد فی مذہب الاشعری جواز سماع کلام اللہ القدیم و منعہ ابواسحق الاسفرائینی و شیخ ابو منصور ۲۲

صفت حق است در ذات او و غیر مخلوقست و این قول عارث محاسبی است از متقدمان دین
 سالم از متاخران اختلاف درین مسأله آنست که چون ثابت شد که حق سبحانه و تعالی قدیمست
 و هیچگونه از وجوده با خلق مشابهت ندارد پس همچنین صفات او با صفات مخلوق مشابهت
 ندارد پس کلام او سبحانه چون کلام مخلوق مرکب نبود از حرف و صوت و چون حق سبحانه و تعالی
 منقوس خود را کلام ثابت کرده است لازم آید که همیشه بدان موصوف بوده است که اگر
 همیشه بدان موصوف نبوده نشده باشد کلام او سبحانه چون کلام مخلوق محدث باشد و نیز
 لازم آید که در ازل بقدر آن موصوف بوده باشد چون سکوت یا آفتی غیر آن و چون ثابت
 شد که ذات او محل تغییر و حوادث نیست پس لازم آید که ساکت نبوده باشد و بعد از آن متکلم
 گشته چون این معنی ثابت شود لازم آید که کلام اللہ سبحانه محدث و مخلوق نباشد و ایمان
 و اقرار بدان واجب شود و چون ثابت نمی شود که قرآن حرفست و صوته امساک از بحث
 در آن واجب بود حق سبحانه و تعالی متکلم است بیک کلام اولاً و ابداً و آن کلام امر است
 بامورات و نهی است از منہیات و میان این امر و نهی تضاد نیست بلکه تضاد میان مامور
 و منہی است و سخن بعضی از کبر است مراد از نور کمال ظهور موجود است و نور را چهار اعتبار
 است از آنکه نور اول بود که در ک نفس خود و غیر خود باشد و در اک با و تغییر با و حاصل
 شود اعتبار اول را که خود را بداند علم گویند و اعتبار دوم را غیر خود را بداند اراده گویند و
 اعتبار سیم را که بدو او را توان دانست قدرت گویند و اعتبار چهارم را که بدان غیر او را
 توان دانست حکمت گویند و این چهار صفت نقطه واحدی آند و مظاہر چهار صفت
 نقطهٔ احدی که مفیض وجود است بخلاف نقطهٔ ذاتی که مفیض حیوة است باصالت
 و الست بر اسم باطن از آنکه حیوة بوجود نور نزدیک تر است و همچنین وجود را چهار
 اعتبار آند اعتبار اول شعور او بوجود خود بدو ام وجود خود و این اعتبار را حیوة گویند و
 اعتبار دوم شعور او به کمال وجود خود و جلال وجود خود و این اعتبار را سمع گویند و
 اعتبار سیم شعور او بجمال وجود خود و دلالت وجود خود و این اعتبار را بصر گویند و اعتبار
 چهارم شعور او بآنکه وجود او مستحق حمد و ثنا است و این اعتبار را کلام گویند و این چهار را

صفات نقطہ احدی گویند و وجود آن بود که لصدق الاشارة علی کل شیء بسببه وقوله تعالی قل هو
اللہ احد دال علیہ و حیوة عبارت است از شعور او بوجود خود و دوام وجود خود و سمع او
عبارت است از شعور او به کمال وجود خود و جلال وجود خود و بصر او عبارت است از شعور
او بحال وجود خود و دلال وجود خود و کلام او عبارت است از شعور او بدانکه وجود او مستحق حمد و
ثنا است و علم او عبارت است از شعور بالشعورات کلها و ارامه او عبارت است از شعور
او باظهار آنچه در علم او است و بدرا آمدن اجابین آن چنانکه در علم او است و قدرة او عبارت
است از شعور او به تنقید مرادات او و حکمت او عبارت است از شعور او است با تمام القدره
المقدور و اتقانه و نور عبارت است از کمال ظهور وجود بود که ثمره تجلی نقطه واحدیت اصالت چنانکه
حیوة ثمره نقطه احدیت اصالت و وجود ثمره نقطه احدیت خلافه عن النقطه الذاتیه و
اثابن عن نقطه الذاتیه اصالت و حق سبحانه و تعالی از جمیع عبارات و استعارات و اسامی و
صفات و اطلاق شعورات منزه است لکن جبهه تفهیم ممکنات که ایشان جز بدین طریق فهم و حد
ثات واجب الوجود که صفات کمال متصف است نتوان کرد مضطر باید شدن و لفظ قرآن
از روی لغت بچند وجه میگردد یکی آنکه قرآن مصدر قراءتست قوله تعالی فاذا قرأناک
فاتبع قرآنه یعنی قراءت به و دیگر آنکه حروف معجم را که در مصاحف است قرآن خوانند فقال
النبی علیہ السلام لا تسافروا بالقرآن الی الارض الحد و کلام اللہ را قرآن خوانند پس هر
قرآنی که هست غیر کلام اللہ محدث و مخلوقست یعنی آن قرآن که مصدر قراءت است
و آن قرآن که حروف معجم است هر دو مخلوق است و آن قرآن که کلام اللہ است غیر محدث
است و غیر مخلوق و قرآن را چون اطلاق کنند از دی جز کلام اللہ مفهوم نگردد و آن مخلوق
نیست اما توقف در بر مسئله از دو حال برین نیست اگر قرآن را به صفت محدث و مخلوقی
وصف کنند پس قرآن پیش از مخلوق بود و قوف او نقیه باشد و اگر معتقد آن است که قرآن
صفت حق است در ذات اولی و قوف او در اقرار بدان که غیر مخلوق است معنی ندارد
الا آنکه معتقد آن بود که قرآن صفت حق است و صفات او تعالی غیر مخلوقست و با خصم
او را اتفاق بحث نیفتاد باشد تا اثبات دی بر وی ثابت شود و اقرار کند که قرآن کلام اللہ

است و از آنکه مخلوق نیست خاموش شود چه دلیل آنکه قرآن غیر مخلوق است نه در اخبار روایتی
هست و نه در قرآن وقف بدین وجه پسندیده بود او سبحانه تعالی از لیسیت و ابدلیست و
سخن او یکیست و شیخ عطار رحمة اللہ درین معنی می گوید -

نظم

هر چه از قرب احد آید پدید † چون شود منزل عدد آید پدید
هست قرآن در حقیقت یک کلام † با عدد آمد چون منزل شد تمام
صد هزاران قطره یک عمان بود † چون ز عمان بگذرد باران بود
هر چه آسمی یافت آمد یک وجود † آنهم یک شبتم است از بحر جود
که تعدد و تجدد نپذیرد و او سبحانه از ازل بی اول تا ابد بی آخره آن سخن متکلم است بی
انقطاع چنانکه حیوة از فوات او هرگز منقطع نشود کلام او سبحانه هرگز از ذات او منقطع نشود
و حیزه ملکوت را بکلمه کن ایجاد کرده است و این کلمه بازل و ابد محیطست و بیک اراده مرید
است بر همه مرادات از ازل تا ابد و قس علی هذا سایر الصفات همه مرادات بروفق اید
او بند کم و نه بیش نه پس نه پیش مثلاً طینت آدم را علیه السلام فرمود بیانش بفلان وقت در فلان
مکان لاجرم در میان مکه و طایف پهل هزار سال وجود چنانکه خواست او سبحانه و اگر تقدیر بیک
طرفه العین بوجوب آمدی خلاف ارادت و خلاف کن فکیون بودی و دانستن استحاله خاموشی بر
حق سبحانه و تعالی دانستن آنکه حق و علا متکلم است از لا و اید ابی انقطاع با آنکه سخن او سبحانه
یکی است بی تعدد و تجدد و تبعض و تفکر و شناختن این نوع معانی علی الحقیقت
موقوف بر مشاهده بصایراست اما قبول کردن بایمان در اول فرض است تا در آخر
بانواع تصفیه و تزکیه بر سبیل متابعت صاحب شریعت صلی اللہ علیه و سلم روشن و میرین میگردد
و در تعریف این درجا شریکها ی عرفان پنهان است و الله الهادی لاهل المجاہدۃ الی سبیل المرکا شرف
و المشاہدۃ را اهل الشوق الی مشارب النوق و بالتوفیق صفات خدای سبحانه در اول
اهل معرفت عظیم تر از آن است که در خاطر ایشان گردد که کسی را در آن تصرف رسد چنانکه
مورچه دلپشه را هیچ سرال قوه آن نتواند بود که در کمال انبیا و اولیا تصرف کنند همچنین در اول بود

پنج آفریده قوت آن نیست که در کمال اوصاف ازل نصرت کننده فرشته و نه آدمی هر چه در فهم
 اسرائیل و روح اعظم و خلیل و حبیب تواند گنجید آن قدر حوصله ایشان تواند بود و خدای سبحان
 بر تر از ان است از سمعی که تو او را دانی منزله است و از بصری که تو او را بینی مقدس و از علمی که
 تو او را دانی میرا و عالی ما قال اللہ لا اله الا اللہ نام او را زبان او باید جمال او را چشم او باید کلام او را
 سمع او شنود قدرت او را علم او در یاد علم او را سمع ذات او باید لا احصی ثناء علیک انت کما
 اثنت علی نفسک مردان شرم دارند که نام او برند تسبیح جان ایشان این بود انت منزه عما
 لا یلیق بجناب قدسک از جنمی یا ارحم الراحمین نام او سبحان جز او نبرد و نتواند برون و نخواهد برون
 بهر شتا که خلق بروی گویند وون حق جلال او بود و بحکس کمال و جلال او را در نیاید جز او سبحان
 و تا پر تو لوز ذات او نباشد هیچ حقیقت از او بهره مند نشود او را سبحان هم بنورا و ادراک
 توان کرد عارفان را حفظ جان از تجلی ذات او نیستی است و او را در اوئی او مجال نه حرف
 را در نام او راه نه کلمات را در صفات او تصرف نه زبان را در ذکر او کار نه عقول را در
 حقیقت او روش نه و معارف اولین و آخرین را در لایتناهی کمال ذات او صفات او
 سبحان جز حیرت و عجز حاصل نه فیر او را سبحان از دل نصیب نه او ظاهر و همه زاپیدا و او موجود
 و همه معدوم و با وجود کمال نفس او جلوه کننده او هر ذره جلال عزت او پوشیده او در هر
 پوده کبریا و جبروت او با هر ذره همراه و حقیقت هر ذره از استی ذات او آگاه اگر الف
 است الهیة او است و امر او من او است و اگر لام است ملک و لطف او و اگر
 راست رفت و حمت در بوبیت او است سبحان او سبحان در پرده عزت خرد از همه محتجب از
 منازل مردان بعضی چنان است که در وی حلال حرام میشود و حرام حلال چون قصد حرم
 وصال کنی جامه احرامت بپاید جامه و وخته بر تو حرام شود و نکاح که سبذت مؤکده است
 و فرض کفایه بر تو حرام میشود فلا رفث ولا فسوق ولا جدال فی الحج چون رسول بر
 ابی طیبہ عجمی رضی اللہ عنہ در وقت مغربی او در محبت احمدی حرای شریعت را از موش کرد
 بدین معذور گشت تا کرامت یافت رسول فرمود بیکت آن خون بدن ترا بر آتش حرام گرداند
 آن خون بدین عذر بروی حلال شد شریعت را بطون است و آنچه بدرجات مردان بازگردد

و فتویٰ آن در کتاب الحج طلب باید کرد افعال و احکام آن محکم عا شتفت علم میراثی علم
سلوک مردان است و رزق آسمانی و علم لدنی اگر مراد از علم میراثی علم در اشت میراث پدر
مادر و خوردن مال مردمان بچلیها بودی و از رزق آسمانی مراد رزق معده بودی ابو جهل را
بایستی که از مصطفیٰ اصلی اللہ علیہ وسلم قدر بیش بودی لوح دل از آلائش اغیار پاک کن تا
ترا بمکتب او تنی ربی راه دهند معنی کلمہ لا اله الا اللہ آنست که جز یک خدای سبحانہ ندانی
و نہ پرستی و نہ بینی کسی که بدست سلطان و وزیر و زید و عمر و منع و عطا و نفع و ضرر شناسد این
معنی از وی کی درست آید ولی را که تمام حُب دنیا گرفته باشد از وی حضور مناجات کی آید
قَدْ عَلِمَ كُلُّ انَّاسٍ شَيْئًا بِهِمْ وَجَّحٌ نَّسَمِي رَابِعِي كِه اوراد هر ذرہ از ملک و ملکوۃ نعم لایتنای
است ہر آیینہ در مشاہدہ او سبحانہ الحمد لله باید گفت و نظریہ عموم آن نعمت نسبت بہ
ہمہ مخلوقات اورب العالمین باید گفت و چون سعادت نعت او دلیل بخشایش و مہربانی
او آمد بعد از ذکر ربوبیت او سبحانہ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ باید گفت و این معانی نسبت بہ تمام
تست در مقام وحدت صرف کہ مقام بقاء مع اللہ است انا لمحمد شنوی و انا المعبود فہم
کنی و انا الرب و انا المستعان و انا الہادی الی حقیقتہ و انا و بعد از ذکر ایصال
فیاض صفاتی ذکر احکام ذاتی جلوه کند مَا لَکِ یَوْمَ الدِّینِ اِذَا نَ عِبَارَتِ بُو د و چون راہ
از وی ہم پی بود اِھْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ مَخْرَجُ تُو آید حقیقتہ ایمان جز اہل صفوۃ را
نباشد قاتا نام ایمان ہمہ کس را باشد احوال انبیا و صحابہ ایشان گوئیاب تو نرسیدہ از برای و رقی
کہ خرج مطبخ تو شود و بینی کہ نجات خود ہمہ در وی دیدہ اند بدان درم میرہی وی ستانی ذلک
مُنَافِقٌ مِّنْ اَلْعٰمِلِیْنَ کَسْ کہ از خلق بہر سدا و از خدای نترسد و نزد اہل دلائل کافر است اورا حدیث
اہل معرفت کی رسد و چہ دانند قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ چہ معنی دارد و معنی احد یگانہ بودی یگانگی
کسی را سزاوار است کہ در حدیث او دینی را مجال نبود قرآن بر دو چیز مشتملست یکی آنکہ
خلق را بکلامی آید و در راہ سلوک فائق قسم را بیان مخلصست و در قرآن یک قسم دیگر مشتملست
بر ذکر ذات و صفات و افعال و کیفیت سلوک و علامات وصول و احوال رسیدگان بحدی
سبحانہ و باز ماندگان از خدای سبحانہ و بیان ضابطہ کلی این جماعت کہ نظام دین بر آن است

از مجاوله با ایشان از انصاف کفار و منکران ثبوت انبیا علیهم السلام و بیشتر قرآن تفصیل
 این احوال میکند و آنرا آیات مفصلات گویند و یک قسم است از قرآن که عوام را حوصله شنودن
 او نیست آنچه تفصیل عالم ملکوت و جبروت است درین قسم داخلست چون آمد المص و
 الراء و المراء و کفلی حص و حمتحق و لیس و ق و ن توجیه دانی که کلام ازلی را
 با جمال این حروف چه معنی است آنچه بدریاها نتوان نوشت در طی عزت این حروف آمده است
 آنچه از بهر محمد است و دیگر است و آنچه از بهر غیر او آمده است و دیگر کلتا و ائتس لبوا من
 رزق الله و لا تحشوا فی الارض عبار راغبار از زمین دل دور کن تا از زمره مفسدان نباشی
 مثنوی تیره رنگی رنگداری در نهاد این بود کسحون فی الارض الفساد فنون
 القرآن اشاره الی نفس الواحدة فی المكان و راءه الی الروح الاضافی العلوی الکلی فی
 الکلون و الفه اشاره الی القلب فی تفصیل الکلون و فاهه اشاره الی العقل فی الوجه الباقی و الف
 الفرقان اشاره الی الثبات و ثونه اشاره الی کنه الذات اعنی کنه کان الله و لم یکن معه شیء و الآن
 كما کان و فاهه اشاره الی تفصیل الذات و الصفات و فاهه اشاره الی حق الاعظم و راءه اشاره
 الی ظهور حق الاعظم من کنه الکلون و الالوان فی وجهه سبحانه فان الوجه عبارت عن ظهور هویته عین
 الجمع فواوه اشاره الی الهویتیة و فاهه اشاره الی الماهیة و جمیه یثیر الی الجمع و تمیم الجیم یثیر الی محل جمع
 الهویتیة الماهیة قال الله سبحانه و التصنع علی عینی فالعین عبارت عن جمع النبوة و الولاية و
 موسی عبارت عن عین جمع ماهیة الوجود لآن یاء موسی یثیر الی العین و تمیم لیسیر الی الجمع و الیاء
 فی لطن الیسیر لیسیر الی الماهیة و یاء موسی یثیر الی الوجود فمعنی هذه الاشارات من قبل
 العبارات ان تعلم ان موسی المصطنع علی عین الله سبحانه انبساط عین ماهیة الوجود علی مدرجه
 النبوة و الولاية و العین المکتبته نفس الولاية و العین التي لا تنام علی نفس النبوة و العین
 المضافه الی الله سبحانه بحرف الیاء جمع النبوة و الولاية و الساق عبارة عن انبساط نقطه الولاية

سه در بعضی تفاسیر و صحیفه ثانیة نوشته در بعضی تفاسیر و راول مسوده یوسف خواسته که ایجا نویسد آنجا نوشته
 در آن محل معلوم باشد ظاهر امانه و دیگر چه خواسته که چیزی نقل کند و الله اعلم

لأن الساق قافه يشير الى النقطة والفه يشير الى الولاية وسينه يشير الى الانبساط والترجم
 عبارة عن تجلی رب العالمین لأن اترجل لانه يشير الى العالمین وراوه يشير الى رب العالمین
 حمیه يشير الى تجلی رب العالمین وایدوال يشير الى البداية ویا يشير الى النهاية ویدایت
 جمیع الاشياء ذات الحق سبحانه ونهايته وجهته تعالى فعلى ما ذكرنا ظهر وتبين ان القدم عبارة عن
 النقطة الاصلية لأن القدم عبارة عن امتداد الحياة الحقيقية والاصابع الفه يشير الى
 الاسماء وصاده يشير الى الصفاة والفتان يشير الى الاخلاق وعينه يشير الى الافعال و
 مائة يشير الى بروز هذا المجموع والكلام كاف ولام والف وميم فالكاف اشارة الى الکنه
 ولام الف الفان احدهما يشير الى الابتداء والاخر يشير الى الانتهاء والميم يشير الى المراد
 در بعضی تفاسیر در توحید عالی آنست که صدور و تربیت افعال و تہذیب احوال از بندہ ممکن
 بود و بہ توحید عالی بشیرتی از شرک خفی بر خیزد و خواص موحدان و در حال حیوة از حقیقت
 توحید صرف کہ یکبارگی آثار رسوم وجود و روی متلاشی گرد و گاہ گاہ لمحہ بر مثال برق خاطف
 لامع گردد و فی الحال منتفی گردد و بقایا رسوم بشریت دیگر بارہ معاودت کند و درین
 حال کلی بقایا شرک خفی مرتفع گردد و در این مرتبہ در توحید آدمی را مرتبہ دیگر ممکن نبود و
 توحید ہی آنست کہ حق تعالی در ازل بنفس خود نہ بہ توحید دیگری ہمیشہ بوصف وحدانیت و
 نعمت فروانیت موصوف و منعوہ بودہ کان اللہ لم یکن معہ شیء و لم یکن معہ شیء و ہمچنان بر فعت
 ازلی واحد و فرد است و الآن کما کان و تا ابد الاباد ہم بدین وصف کل شیء ہالک الا وہمہ
 نگفت ہیک تا معلوم شود کہ وجود ہمہ اشیا در وجود خود امروز ہالک است و حوالہ مشاہدہ
 این حالت بفر و در حق محجوبانست و الا ارباب بصایر و اصحاب مشاہدات کہ از مضیق
 زمان و مکان خلاص یافتہ اند این وعدہ در حق ایشان عین نقد است یومہ یرونا
 بعیداً و قد بہ قریباً فلا سفہ را چندان ظلمت نفس برایشان کشف شد کہ حق را

مطلب فکر آنکہ درای توحید عالم کہ باین مرتبہ رسید آدمی را مرتبہ دیگر ممکن نبود ۲۳
 مطلب بیان کند آنکہ ہالک گشت ہیک نگفت مطلب شروع تہذیب فلا سفہ

گم کردند و در تیه حیرت چنان سرگشته شدند که صفات او را سبحانه منکر شدند اما سالکان
 راه حق را چندان نور ظهور حق بر جان ایشان آشکارا شد که ماودان، خدایرا فراموش کردند -
 گفتند عالم اوست و دیگران همه جاہل قاور اوست و دیگران همه عاجز بلکه موجود به حقیقت
 اوست و دیگران همه معدوم قال صاحب ترجمه العوارف رحمۃ اللہ کل المقامات والاحوال
 بالنسبة الى التوحيد كالطرق والاسباب الموصلة اليه وهو المقصد الاقصى والمطلب الاعلى
 وليس وراء عبادة قرية وحقيقة التوحيد كل ان يحيط بها فهم او يحوم حول حملها وهم وتكلم كل طائفة
 فيه بعضهم بلسان القلم والعبارة وبعضهم بلسان الذوق والاشارة ما قدرنا اللہ حق قدره وما زاد
 بيانهم غير ستره في عباراتنا شتى وحسنك واحد وكل الى فاك الجمال لشيء وحاصل لاشارة
 ان التوحيد افراد القدم عن الحدوث وتنزيه اللہ سبحانه عن الحدوث واسقاط الاضافة و
 وللتوحيد مراتب علم وعين وحق كما لليقين علمه ما ظهر بالبرهان وعينه ما ثبت بالوجدان
 وحقه ما اختص بالرحمن والمحقق يشاهد بعقله المقبل على اللہ انوار الهداية ويعلم يقيناً بالدليل
 القاطع ان الموجود الحقيقي هو اللہ سبحانه وما سواه معدوم الما اصل وجوده ظل وجوده الحق
 سبحانه فنعقد انه ليس في الوجود فعل وصفة وزات الا اللہ سبحانه حقيقة لكن لا يحد بمجرد
 هذا العلم عين التوحيد لتعوقه عن التشبيهات المانية والتعلقات النسانية قال حجة الاسلام
 المحرقة الحاصلة بالبرهان الذي لا يشك فيه ولا يتصور التشكيك فيه لسمى يقيناً عند النظر
 والمتكلمين واهل التصوف لا يلتفتون في اطلاق لفظ اليقين الى مجرد هذا بل الى استيلاء
 وغلبة على القلب حتى يصير هو المتصرف والمتحكم في النفس بالتحريص والمنع وعلى هذا الـ
 اليقين بالضعف والقوة وفي ترجمه العوارف يقين عبارتست از ظهور نور حقيقت در
 حال كشف استار بشریت بشهادت وجد فوق نه مجرد دلالت عقل ونقل جنید گفت
 رحمۃ اللہ عليه كه عبارات كه اقوال اهل اللہ در يقين آنست كه شك از دل بر خيزد و نوري گفت
 يقين مشاہدہ است و ادش از ين عين اليقين بگونه علم اليقين ابن عطاء گفت رحمۃ اللہ

مطلب مطلب اليقين عند الصوفية - مطلب عبارات واقوال اهل اللہ در يقين ۲۲

یقین آنست که در صبح و قتی از اوقات شک و غیر او معارض نگردد و ذواتی که گفت رحمت
آنچه چشم آنرا بیند لعلم منسوب بود آنچه دل آنرا بداند بیقین دیگری گفت که یقین دیده و لست
عبداللہ گفت رحمت التاریقین آنست که میان عالم و معلوم اتصال پدید آید و ہر چیز کہ
میان او معلوم بود از متفرقات و غیر ہا منفصل گردد و از میان بر خیزد چنانکہ گفتہ است میان
من و توجہ جای میان است میان من و تو میان در نیکند معنی این سخن قول حارثہ است کہ
گفتہ است کَأَنِّي انْظُرُ إِلَى عَرْشِ رَبِّي بَارِزٌ رُؤِيَتْ وَنَظَرُ أَوْ بِعَالَمٍ غَيْبِ اتِّصَالِ يَافَتْ
بود ہر چہ کہ میان او و عالم غیب بود مرتفع شدہ سہل گفت یقین مکاشفہ بود چنان کہ
گفتہ اند لو کشف الغطاء ما ازودت یقینا یعنی اگر پردہ از پیش نظر برداشتہ شود یقین از آنچه
ہست زیادہ نگردد و علم یقین مثالش آنست کہ کسی از مشاہدہ شعاع و ادراک حرارت آفتاب
در وجود آفتاب بی گمان شود و عین الیقین مثالش آنست کہ بہ تلاشی و ضمحلالات نور بصر در نور
آفتاب در وجود آفتاب بی گمان شود و علم الیقین معلوم و محقق شود و در عین الیقین مشاہدہ
معاین چہ در ابتداء حال آرام دل تہی خیال و حس بود چون بہ نہایتہ رسید دل نیز تہی یقین شود
ویرا بر مشاہدہ ظاہر حاجت نیاید و در حق الیقین رسم دوی از مشاہدہ و مشاہدہ معاین و معاین خیر
و این معنی در حال کاملان و واصلان جز بسبب ندرتہ و اتفاق دست نہد ما ند برقی کہ ناگاہ
در لمعان در آید و فی الحال منتفی شود و اگر ساعتی باقی شود سالک را ترکیب و ترتیب با محلال
پذیرد و رسم وجود بر خیزد و فی مَحْ التَّوَقُّتُ عبارت از آن دم است و آنچه بطریق استدلال
عقلی معلوم شود ازین علم الیقین دور است چہ آن علم استدلال است و این علم حالی
ظلمت شک بپرانع عقل بیکبار مرتفع نشود مگر بطلوع آفتاب حقیقت اذا طلعت
الصُّبْحُ اغْنَى عَنِ الْمَصْبَاحِ ثُمَّ قَالَ اَمَّا التَّوَجُّدُ الْغَنَى الْوَجْدَانِي فَيُؤَانُ تَجْدُ صَاحِبَهُ بِطَرِيقِ

۱۰ مطلب سخن در علم الیقین و حق الیقین و عین الیقین بطریق اتمثل مطلب آنکہ رتبہ حق الیقین کہ
دوی برخواستہست بر اصل کامل لوحہ پیش دست نہد کاہ برق الحافظ و ہوا تجلی الذاتی ابرقی عالی التعجب فی
نہ کیف یہ کون کونہ کذاک و لعل ہذا لعلم اثرہ و خاصیتہ ۱۰

الذوق والمشاهدة عين التوحيد وهي على ثلاث مراتب الاول توحيد الافعال وذلك اذا تجلى الله سبحانه له بافعال وان وقتي باشد که سالک تمام خلاص شود از مراتب نفسانی و همه افعال را بحق بازگرداند و فاعل حقیقی حق را داند که مبدأ همه اوست و نظیر این توحید در افعالی که صادر میگردد از افراد انسانی مشاهده باید کرد که فاعل در ظاهر افراد و اشخاص انسانیست ولیکن مبدء افعال او نفس ناطقه است که حقیقت انسانی است و اختلاف جوارح و تعدد افراد و تکثر اشخاص در وحدت فاعل قاطع نیست همچنین هر چه از اهل عالم صادر می شود همه با ارادت اوست و به حقیقت از حق صادر می شود و او واحد است که کفعل الله ما يشاء و الثاني توحيد الصفات وذلك اذا تجلى الله بصفاته و آن وقتی باشد که همه صفات انسانی را بازگرداند به صفات الهی مثلاً علم انسانی را رشمه و قطره از بحر علم حق و اندو ارادت و قدرت را نیز همچنین که سبیل سر حجاب صفات الهی علم و ارادت و قدرت اوست باقی همه صفات را برین قیاس باید کرد پس همه صفات صفات حق باشد و الثالث توحيد الذات وذلك اذا تجلى الله بذاته فيسرى صاحب هذا التوحيد كل الذوات والصفات والافعال متماشيه في اشعة ذاته وصفاته وافعاله ويجذبهم مع جميع المخلوقات كأنها مدبرة لها وهي افعالها لا يلزم بواحد منها شيء الا ويراه المهابته ويرى ذاته الذات الواحد و صفتها و فعلها و عملها لاستهلاکه بالکلیته فی عین التوحید و لیس للانسان وراء هذه المرتبة مقام فی التوحید الخ چون اکنون همه موجود بود اند تا اگر سلب وجود ایشان کنی عدم محض شوند و بهر مورد که حق را ثابت لیس وجود همه موجودات پر تو وجود و سبحانه روان باشد و اصوات و المراتب و او در علم او بود لاجرم او را سمع و بصر اثبات کردند و این بقدر حوصله خلق فرود آید و نه بینی که در میان خلق زمین را ارض خوانند و روز را نهار در قرآن ذکر این مسلمات هم برین

مطلب بسیار نظیر خوب است و تمیز دلیلی میان حق سبحانه و تعالی و نفس ناطقه عند القائلین بهها که ظاهر کسی می پندارد که فاعل اشخاص اشباح است ولیکن حقیقت عام و رای اشخاص اوست و درونی متعلق به دوست و کس را از وی خبری نی و بدلیل معلوم کرده اند ۱۸

اسامی کرد و آنجا که جمال از لست این اسامی را در وی راه نیست چه آنجا همه غنا و بی نیاز لیس
 حاجت را آنجا راه فی و بیچکس را از کمای آگاهانه و محبتین چون خلق فعل را حواله قدر و قدر
 واراده کنند و نیز سبحانه در حق خود گفت انه علی کل شیء قذیر و هر چیز را که دیده عوام بر وی
 نیفتد آنرا در لغت اسمی نبود ازین جهت است که تمام اوصاف حق سبحانه و تعالی معلوم خلق
 باشد لا با الجملة علم ملکوت لایستاری از امور ملکی که آن همه از دیده عموم پوشیده است
 اینها که نیک بختان ازل بوده اند در میان خلق برای آن آمده اند تا خلق به متابعت ایشان
 راه سعادت روند ایشانرا از اسرار و حقایق بگشادند و عجایب ملک و ملکوت بایشان
 نمودند ایشان خواستند که خلق را از ان اسرار و حقایق بهره مند گردانند و وضع اسامی ایشانرا
 بجهت تفهیم خلائق بر وجهی واقع شد که دیگران از ادراک مسمیات آن عاجز شدند چون رسانیدند
 از حقایق مشغول شدند اهل عادت سخن ایشان را نتوانستند شنودن انکار آن حقایق کردند
 و از راه سعادت بازماندند چون متکرران را چشم بران معنی تیفتاد ایشان را کور خواندند
 و چون نشنودند ایشان را کور خواندند و چون زبانی نبود ایشانرا که ناطق نیند ایشانرا
 گنگ خواندند و چون به هیچ نوع ایشانرا ادراک حقایق او نبود ایشانرا مرده خواندند -
 اموات غیر اجیاء و چون در اسفل السافلین بشرتین و حیوانیت ماندند ایشان را
 با وراک آن حقایق و کشف آن راهی نشد و حق ایشان فرمود و لقد ذکرنا لجهنم
 کثیرا من الجن و الانس لهم قلوب لا یفقهون بها و لهم اذان لا یسمعون بها و لهم
 اذان لا یسمعون بها و لهم اذان لا یسمعون بها و لهم اذان لا یسمعون بها و لهم اذان لا یسمعون بها
 الغافلون و چون از تمتع دنیائی چیزی دیگر از معارف ربانی راه نبردند و حق ایشان فرمود
 یعلمون ظاهرا من الحیوة التي نیا و هم عن الآخرة غافلون لاجرم بدنیاد ساخته
 و از حق در دنیا کفایت کردند مقصد و مقصود ایشان را دنیا آمد بطلب آن مشغول شدند
 یافتند آنچه مقصود ایشان بود بسلاسل و اغلال شهوات که علین سلاسل و اغلال دوزخ
 است ایشانرا محکم کردند که راه وصال هیچگونه ایشانرا میسر نشد و حق ایشان فرمود
 کلا انهم عن ربهم یومئذ یخجلون و دوستان خود را از آلائش دنیا پاک

نگاہ داشت چنانکہ کسی دوست خود را از زہر نگاہ وار حاجت ہاء ایشان در دلہا ہاء ایشان جوش میزد تا بہر چہ مراد ایشان بود نہ رسیدند و این نہ از خواری ایشان بود در آن حضرت بلکہ از برای او بود کہ تا فضل و منت خود را در بارہ ایشان بہ نعمت باقی تمام گرواند لا جرم در حق این جماعت فرمود **لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ** و **جَوْهَرٌ يُوسِّدُ فَاخِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا فَاظِرَةٌ** و انبیا کہ مخصوص این عنایات خاصہ بودند و کمال معارف ایشان را حاصل بود حق را صفاتی دیدند کہ ہمہ موجودات را پیش از وجود موجودات میدانست و ہمہ مسموعات را پیش از وجود مسموعات می شنید و ہمہ الوان را پیش از وجود ملونات می دید و در میان خلق چنین صفات را نام نبود و چہ در میان خلق ہیچ علم نتواند بود پیش از وجود چیزی لا جرم این صفت را علم گفتند و ہمچنین سمع گفتند و بصر گفتند چہ این صفات با علم و سمع و بصر بیش مناسبت دارد کہ با دوات و قلم و چون دیدہ این قوم ہمہ بر معانی آمد کہ ہیچ نام نداشت و با ہیچ معانی قلیل و کثیر نسبتی نداشت از آن معانی چنین خبر دادند کہ **بَعْضُ حَمٍّ عَسَقٌ طَسَمٌ** و مقصود ازین اخبار آن بود کہ خلق غافل نمائند از طلب معانی فیہی کہ در درج عزت از دیدہ اغیار مستور است بنابراین کرم ازلی اقتضا کرد کہ بگوید **طَسَسٌ و لَسِسٌ و حَمٌّ** چون خواهند کہ از معانی خبر دهند کہ در آن بہ قلیل و کثیر ترکیبی نرود و گویند آن **وَقَوْصٌ و حَمٌّ** و چون ترکیب معانی زیادہ کنند گویند **آم المراء المص** و چون از اسماء عربی اسمی نبود زیادہ از پنج حرف اصل از ہیچ معنی بخش حرف خیر نکرند اسرار این حروف را نہایت فیہی ہمچنین اوصاف ازل را نہایت نہ و تمام قرآن فہرست علم ازل آمد و علم ازل بہ تنوع وجود آمد و کل موجودات ملکی و ملکوتی نسبت باسعت علم ازل بمثلی یک حرف باشد نسبت با قدرت و ارادت کاتبی اگر چہ این امثال بس قاصر است اما قریب بفہم دست و مثال صفات ازل بہ صفات ازل نیست قدرت او را علم او دانند و علم او را قدرت او بنید و اولادت او را علم و قدرت او شناسد و کلام او را سمع او بشنود و سمع او را بصر او بنید و بصر او را سمع او بنید و صفات او سجانہ ہمہ بہ تمام و کمال است و او را سجانہ ہمہ بود توان یافت و تا او بودہ اوصاف او بودہ و صفات او را قایم بذات او است و تا ذات او بودہ است جبروت ذات بودہ است بر ذات بقیومیت ذات او است و چون حقیقت سمع

و بصرا و اثبات کنی آن کمالی باشد و ازان نقصان اگر چه این عبارت آنجا نرود، همچنین
 حقیقت کلام او را سبحانہ اثبات باید کرد اگر چه صورت کلام در حق او اثبات نتوان کرد و چه
 صورت کلام چیز نیست مرکب از اصوات و حروف که آنرا وجودی ثابت نیست جز در ضمن این
 حروف که متکلم بدان سبب به مقاصد خود میرسد و در حق قدیم هر چه او را اثباتی نباشد اثبات
 نتوان کرد چه قدیم را هر چه باشد باید که چون او قدیم باشد که به هیچ حال زوال و حدوث را بوی
 راه نباشد چه نطق آدمی بحروف بجا آمد تا از حرفی نبرد و از حرفی نرسد و این غایت نقصان
 است و کلام ظاہر جز چنین نبود پس حقیقت کلام او را سبحانہ ثابت باشد و در حق قدیم آن
 کمال بود محال نبود زیرا که مقصود از کلام تحصیل مقاصد نیست و مراداتی که او را سبحانہ حاصل
 است که بدان صفت ایجاد مراد خود کند اگر حروف کن در میان نبود و او بود چه مقصود از
 کن ایجاد مرادات است و این حروف جز از سرعت تکوین اوست و آنجا این حروف
 نگذرد چون به بدایت این صفت رسی عجائب معجزات و کرامات و قدرت آشکارا شود۔
 حقیقت کاف الکافی آشکار شدن گیرد و بدایت این مقام حقیقت کهنی بعضی آشکار
 شود که این اسم اعظم است و چون به نہایت آن مقام رسیدن کن پیدا شود و القلم
 و ما یسطرون آخر فتنه که در راه است در نونی کن بود که سالک مظهر ارادت کلیه گردد و آنجا
 خواهد در خارج اثر آن پیدا گردد چون ازین روز گذرد به حقیقت کار رسید عالم وحدت ظاہر گردد
 و ہمہا منقطع گردد ازین جہتہ گفتہ اند کہ کاملان را اہمیت نمی ماند زیرا کہ بہ حقیقت کار رسیدن
 یکی میدانند یکی می بینند و هیچ چیز در میان نہ فعل از و ہم بدان کَلِّمْ مَنْ عَلَیْهَا فَاَنْ يَسْمَعُوا
 وَ جِدَّ سَرَّ يَكْتُبُ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ و از آنجا کہ حقیقت کلام اوست منقسم و متکثر
 باشد یک کلام ہمہ مرادات او را بس است چنانکہ یک علم ہمہ معلومات او را و یک قدرت
 ہمہ مقدرات او را و ہر یکی ازین کار آن دیگری کند کلام او علم اوست و علم او قدرت او
 و قدرت او ارادت او و جبروت او و جباری او حقیقت احدیت او و احدیت او ذات
 و آنجا کہ احدیت آید خلق نبود چون خلق بود توحید بود نہ احدیت و چون ملکوت و غیب
 اتحاد بود و چون جبروت ذات بود نہ توحید و نہ اتحاد بود آنجا وحدانیت بود و چون بدان

رسی آنجا اوست و لیس با وجود او غیر او را وجود نیست هر که عالم را قدیم گفت احدیت او را
ندید و هر که صفات ویرا حادث گفت به وحدانیت او بنیاد نبود و هر که نفی علم او کرد از جزئیات
علیحد گشت و هر که او را محل حوادث نهاد بلم یلد و لم یولد که مقتضی نفی حوادث است از ذات
او سبحانه کافر شد و هر که قدیمی دیگر اثبات کرد از واحد بجز ارشاد تا حق بر تو ظاهر نشود از
قطع طریق ظلمت بشریت ایمن نشوی ظلمات بعضها فوق بعض کسی را که بحقیقت وجود خود
بینائی نباشد او را نه بنید و چون او را نه بنید به صفات او کی بنیاد خود مردان بولادت اول
بعالم ملک رسد و بولادت دوم بعالم ملکوت و بولادت سیم بعالم جبروت و بولادت چهارم به
حقیقت احدیت و چون آنجا رسند همه عیست شوند کما اهلکنا من قبلهم من قرین
از ایشان نه نام بود نه نشان هَلْ تَحْسُبُ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ اَوْ تَسْمِعُ لَهُمْ رِكْزًا آنجا همه
مستمی بود و اسمی آنجا همه جلالت هویت بود بطون همه ظهور بود اول و آخر یک نقطه بود همه
بقابل بود و فنا نه و اختلاف صفات حق سبحانه و تعالی ازان است که از وی آثار متضاده ظاهر
می شود و از علم و قدرت و ارادت موجود می گشت پس اورا السامی الضار النافع المشفی المعیر
الهادی المضل الخافض الرافع المذل المعز القابض الباسط پیدا آمد اکنون کی از موجودات
سعاده آدمی است دیگر شقاوه او و چون همه موجودات از ارادت ازلی در وجودی آمد و ارادت
او منقسم نه تا گویند اراده سعاده دیگر و اراده اشقا بر دیگر با چون این دو معنی که از وی در
وجود می آمد مختلف می بود و نام مختلف بر و افتاد و هو المسعد المشقی و همان نقطه که سعاده
میکند بعینها همان نقطه است که اشقا میکند زیرا که کل موجودات عالم ازان یک نقطه
است موجود شده اند پس همان یک اراده است که تسوید روی دشمنان کند و بعینها همان
تمییز روی دوستان کند و این بمعنی را و دو نام از دو اثر مختلف خواست و اسم دوستی
بر قومی و اسم دشمنی بر قومی افتاد چه آنچه با قوم اول افتاد چیز نیست که با دشمنان کنند و آنچه
با قوم دوم افتاد چیز نیست که دوستان کنند پس اراده او با عنافه با دوستان رضا و محبت
آمد و با دشمنان غضب و مقت و هر کس که چنان پندارد که کسی معصیتی کرد صفت غضب در
خدا پیدا شد یا طاعتی کرد که صفت خوشنودی چه آنداز معرفت ندای لیس دور است

اگر خواهی که بدانی که از تو خوشنود است یا ناخوشنود و اعمال خود نظر کن یا همه طاعتت یا همه معاصی یا آمیخته اگر همه طاعتت از تو خوشنود و اگر همه معصیت از تو ناخوشنود و اگر آمیخته حکم غالب را بود و لیکن غایبۀ رضا و نهایت غضب آنگاه بود که همه طاعتت بود و یا همه معاصی و تا از وی نترسی شهوات خود بجای نمائی و تا اوراندانی و شناسی از وی نترسی -

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ عَالِمُ كَسِي اسْتِ كَه تَبْرَحِيْدِ صِرْف رَسِيْدَه بُوْدُوْدَالْتَه كَه بِرَسْت هِيْكَس نَسِيْت اَنْجَه دَر مَصْحَف نُوْشْتَه اسْت بِحَقِيْقْت كَلَام خِدَاي سَجَانَه وَنَا مَخْلُوْقَا وَخَوَانْدَن بَنْدَه وَكْتَابْت مَخْلُوْق دِهَر كَه گوِيْد كَه اَنْجَه دَر مَصْحَفْهَا اسْت قُرْآن نَسِيْت تَنْزِيْلِي قُرْآن رَا كَه خِدَاي سَجَانَه دَر آيَات بَسِيَار فَرْمُوْدَه اسْت مُنْكَر شُوْد قَوْلَه تَعَالَى اَنْزَلَ عَلَيَّ نَبِيْدَه الْكِتَابِ - اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيْلًا لَيْسَ بِبَايْدِ وَانَسْت كَه حَق تَعَالَى سَخْنُ گُفْت بِي حَرْفِ وَبِي آوَازِ دُبِي هَجَا وَبِي تَعْلِيْمِ وَنَه دَر وَقْتِ وَنَه اَز لَيْسِ وَقْتِ وَجَبْرِيْلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ شَنِيدَ مَجْرُوفِ وَهَجَا وَبَرِ رَسُوْلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قُرْآنَ خَوَانْدَ مَجْرُوفِ اَز لَيْسِ حَرْفِ وَهَجَا وَاز لَيْسِ هَجَا وَصَوْتِ اَز لَيْسِ صَوْتِ وَرَسُوْلِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُرْآنَ هِمَّ مَجْرُوفِ شَنِيدَ وَهَمَّ مَجْرُوفِ خَوَانْدَه مَا نِيْزَ مَجْرُوفِ مِيْخَوَانِيْمِ وَمَجْرُوفِ مِيْزُوَيْسِيْمِ وَلَكِيْنِ مَوْا نَبَا شُدْ كَه گوِيْمِ اِيْنِ نُوْشْتَه دَر مَصْحَفِ قُرْآنِ نَسِيْت قَالِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ الْقُرْآنَ ظَهْرًا وَبَطْنًا وَحَدًّا وَمَطْلَعًا اِنَّ نَسْرَهُ هُوَ التَّفْسِيْرُ وَابْطُنُّ هُوَ التَّوْوِيْلُ وَالحَدُّ مَا يَتَنَاوَى اِلَيْهِ الْفَهْمُ وَمَنْ مَعْنَى الْكَلَامِ وَالمَطْلَعُ مَا يَصْعَدُ اِلَيْهِ فَيَطْلُعُ اِلَى شَهْوٍ وَالمَلَكُ الْعِلْمُ وَعَنْ اَبِي سَهْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ حَضَّرْتُ مَنْ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَمَلِيْنَ قَامَا اَحَدُهُمَا فَنَبَّهْتُ وَاَمَّا الْآخَرُ فَلَوْ نَبَّهْتُ قَطَعَ بِنْدِ الصَّلْوَمِ قَا وَفِي شَرْحِ الصَّحِيْحِ الْمُرَادُ بِالْاَوَّلِ عِلْمُ الْاَحْكَامِ وَالْاٰخِلَاقِ وَبِالْتَّانِي عِلْمُ الْاَسْرَارِ الْمَصْنُوْعِ عَنْ الْاَعْيَانِ الْمُخْتَصِّ بِالْعُلَمَاءِ بِاللَّهِ سَجَانَه سِنِ اَهْلِ الْعِرْقَانِ وَكُلُّ نَحْمَطٍ مِنْ اَوْسَاعِ آيَاتِ مِنَ الْكِتَابِ الْعَزِيْزِ يَلِيْقُ بِوَجْهِ سَبَبِ وَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَنْزَلَ الْقُرْآنَ عَلَيَّ سَبْعَةَ اَحْرَفٍ لِكُلِّ حَرْفٍ بَطْنٌ اِلَى سَبْعَةِ الْبَطْنِ اَوَّلِيْ عَشْرَةٌ اِبْطُنُّ وَهِيَ الْمَرَاتِبُ السَّبْعُ فِي الْفَهْمِ وَالْاَدْرَاكِ وَالتَّجْوِيْدِ وَالمَطْلَعُ وَالتَّجْوِيْلُ وَالتَّرْوَادُ وَالكَيْدُ اِلَا شَارَةَ يَقُوْلُ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا مِّنْ طَبَقٍ وَسَمَاءٌ يُّعْرَسُ بِهَا وَوَرَجَةٌ يُّعْرَسُ بِهَا وَرَبِيْعَةٌ يُّعْرَسُ بِهَا وَهَالٌ يُّعْرَسُ بِهَا وَوَقْطٌ يُّعْرَسُ بِهَا

لاشک ان نور المتکلم تجلی وائمانی حرارة کلامه وذلک لایری الا بنوره قال بعضهم فی
 معنی قوله تعالی انا اعطیناک الکوثر ای معرفۃ الکثرة بالوحدة و علم التوحید بالتفصیل
 شہود الوحده فی عین الکثرة تجلی الواحد و ہذا تجلی بمنزلۃ نہر فی الجنۃ من شرب منه لم
 یلمأ ابداً فصل لیرتک ای اذا شاہدت الواحد فی عین الکثرة فصل باستقامۃ الصلوۃ
 تامة لشہود الروح و حضور القلب و انقیاد النفس و طاعة البدن بالقلب فی ہیکل
 عبادات فانہا الصلوۃ الکاملۃ الوافیۃ بحقوق الحجج و التفصیل و انحریدتہ انا نیتک
 فلا یظہر فی شہودک بالتکون و بسلبک مقام التکین و کن مع الحق ببقا و الصیرف باقیاً

۵ مولانا قدس سرہ در ثنوی می فرماید :-

نے تو اعطیناک کوثر خواندہ
 تو بہ کن بنیر شواز ہر عدد
 بہر کرا دیدی ز کوثر خشک لب
 ور کسی بینی ز کوثر سُرخ رو
 پس ز کوثر خشک لب چون ماندہ
 کوندار و آب کوثر در گلو
 دشمنش میدار اچھو مرگ و تب
 اد محمدؐ خوست با ادگیر خو

۵ و قال بعضهم فی معنی قوله تعالی والطور و کتاب مسطور الا یہ نطق ایہا سالک ان قابک ہو الطور و یرک
 بالکتاب الطور قلبہ ہوارۃ استشور و رک بیوموت العمور و خفیک ہو السقف لم فون و تنک
 البحر المسجور فی عالم لا نفس فاللہ تعالی تم نہ اتفاق کما سر و الیہ دن و عالم الآفاق ملک عالم انفس
 عالم الانفس منظر صنتہ باطنیۃ الحق کما ان عالم الآفاق منظر سنۃ ظاہریۃ الحق و یقال ابا عام الغیب
 شہادۃ و یجوز لہ ان یفیم مظاهر ظاہریۃ و باطنیۃ و لکن الآفاق لا یتعلق بک اذا خرجتہ منہ ریتک ظنیہ
 و المشرقین قاطب طور و یکن منک بعد خرد حک من عالم الآفاق و ہو مور قابک اسبانی بعد المشرقین
 نعمانی الجنۃ اور کما فی النار و اجتہد ایوم ان تجبہ نورانیاً لا ظلمانیاً لیکون قبرک منوراً کا منظر و یکن
 ایک جنتہ لا یہنم بعد خلاصک من البرزخ و ان لم تنور طورک ایوم ولم — البحر المسجور الذی بحر نمیان
 شہوات و الغیب و الکبر ماء ان کرو شیح الیائتہ و برد الاحلاق الحمیدہ فتیقن ان عذابک لواقع و اشد
 عذاب ذل الحجاب -

بقائه فلا یكون ابتر فی وصولک و مالک و اتصال امتک الذین ہم ذرئک ایک ان شائک
ای مبغضک الذی علی خلاف ذلک المنقطع عن الحق هو لا یترک انت بعضی کبر اور ستر قل هو
اللہ احد چنین گفته اند کہ آنچه فهم ما بدان رسد آنست کہ برهان عقلی درست شده کہ
ذات باری تعالی و تقدس از کثره منزه است و بران ذات کہ چنین باشد تعریفی او جز بوازم

در بقیہ جاشیہ ص ۱۱۱

بستر پاکت کتاب مسطور است	قلب عنصری تو طور است
روح تو مثل بیت معمور است	رق منشور قلب صاف نیست
وان زدرک حواس مسطور است	لبسی خفیت کہ سقف مرفوع است
فی المثل همچو بحر مسجور است	نفس ای جان بعالم النفس
منبع لوء لوء است و کافور است	ہست آفاق ملک النفس ہوس
وی بقرآن و ذکر مذکور است	حق قسم میخورد بدین آفاق
منظر ظہر و بطن یک نور است	عین آفاق عالم النفس
لبس عوالم بدین دو مقصور است	عالم غیب و ہم شہادت او است
چون مناظر بہان کہ منظور است	بمناظر قسم روا باشد
باتو آفاق طالب گور است	رو تو بگذر ز عالم آفاق
بعد حشری کہ نشر منشور است	لحور معنی طلب کہ باتو بود
باتو ہمراہ صحت و مامور است	بدن کتیب کہ حاصل تست
صورت ناعراست و منصو است	معنی الرفیق ثم طریق
زانکہ آن جائے ماریامور است	گورتن را ہی منور کن
نہ جنیم کہ پر ز زنبور است	جنت عدن ساز ماؤ ایت
خلق نیکیوت جنت و جور است	دوزخ تو صفات مذموم است
قسم تو ماتم است یا سوا است	ورنگر نا کہ ام غالب تست
از لباس سعادت و عور است	آنکہ اہل شقا و حرمان است

توان کرد لیکن لوازم آن ذات معلول آن ذات باشد و علت در وجود و رتبت مقدم باشد بر معلول پس لا محاله ذات بر لوازم مقدم باشد و چون در حقیقت مقدم بود در لفظ نیز باید که مقدم باشد و عبارت از آن حقیقت جز بلفظ هو نتوان کرد و ذات باری تعالی را از لوازم سلبی هیچ قریب تر نیست از استغناء و از سبب و از لوازم ثبوتی هیچ قریب تر نیست از فاعلیت و اللہ نام ذاتی است که بدین دو صفت موصوف باشد و چون تعریف حقیقت تلم مرکب بلازم بین قریب باید کرد لاجرم اول هو گفت در عقب آن لفظ اللہ گفت تا این هر دو لازم که مفهوم اسم اللہ است معرف آن هویت نام مرکب باشد بدانکه استغناء از سبب موجب نفی کثرت است زیرا که اگر مرکب بود محتاج جوء خود بود و قاتا نفی کثرت در حقیقت موجب استغناء نیست زیرا که اگر و بود در حقیقت مفرد بود و اما در وجود محتاج بود بذكر علت پس معلوم شد که اول ذکر هویت باید کرد و آنگاه ذکر لاهیت و آنگاه ذکر وحدانیت و هر که این قدر معلوم کند بداند که در تحت هر کلمه از قرآن اسرار پنهان است نزول کتب سموی بر قلوب انبیا و رسل بر تحلیل مشکلات اسرار صفات محبوبست و برای تشریح لطایف احوال معشوقست تا عشق در ارواح عاشقان و شوق در اشباح مشتاقان درزاید آید و فی روایتی و لِبَطْنِهِ سَبْعِينَ بَطْنًا گفته اند مراد از ظهران معنی است که در تحت الفاظ است

(بقیه ص ۱۱۲)

عقل را تا بکارخانه رسد	نفس نادان همیشه مزدور است
حشر و نشر تو هم درین نشاء	هست مفهوم و فهمها کور است
صحیحی ده قوای روحی را	کو ز تاثیر نفس رنجور است
کشته عشق زنده ابد است	مردۀ نفس تا گبه صور است
بهر مسجود نفس شومرت را	گر بمیزان قهر ثبوت است
گر بآب ریاضتش تسکین	ندی این زمان که مقهور است
چشم دارش عذاب رب عظیم	چون مکلف بود نه معذور است
بدترین عذاب ذل حجاب	داند این را کسی که مهجور است

که عالم بر لغات عرب چون آنرا بشنود ذهن آن بآن سبق گیرد و معنی آن لفظ در یابد و در ادراک عامه و خاصه علما مشترک اند و مراد از بطن آن مفهوم است که لازم مفهوم اول است و عامه را در آن نصیبی نیست و مراد از حد آن معنی مفهوم است که نهایت ادراک علم و فهم و عقل سلیم است و آن نصیب کاملان است از خواص که ایشان را خاص النعمان خوانند و مراد از مطلع معانی و اسرار آبی است که لقبه کشف و شهود بآن توان رسید و آن نصیب اخص النعمان است که اکابر اولیا اند و همچنین احادیث قدسی و الفاظ مصطفوی را و شریعت و احکام نبوی را ظاهری و باطنی و حدی و مطلعی است و پیرس از علماء امت و در شریعت وی را سخ تر و استعداد مظہری او بدان حضرت بیشتر خطا و از ادراک آن معانی لطایف او فرا کثر و مناسبت او بآن حضرت از راه ظاہر و باطن بیشتر و مقام و مرتبت و کشف و شهود بر تراوشی و ارشاد از غیر او لیترونیز گفته اند هر آیتی را هزار و یک معنی است قاصد حجته الاسلام بیاید و آنست که مقصود از قرآن خواندن نیست و بس و بلکه کار کردنست خواندن برای یاد داشتن می باید و یاد داشتن برای فرمان بردن و کسی که فرمان نبرد و بخواند چون بنده بود که نامه خداوند یعنی مولای غلام بوی رسد و دیر کارها فرموده باشد بنشیند و بالو نامه بخواند و حرف وی درست میکند و از فرمان بیج بجای نیاید و بیشک مستحق عقوبت گزیند و رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند فاضل ترین عبادت امت من قرآن خواندنست و گفتند روز قیامت بیج شفیع بی نزد حق سبحانه بزرگوارتر نیست از قرآن نه پیغمبر و نه فرشته و غیر ایشان و قرآن خواندن را آدابست ظاہر و باطن از آداب ظاہر اول آنکه بجزمت خیزد و پیش طهارت کند و رو بقبله بنشیند متواضع فارچنانکه در نماز امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ میگوید هر که قرآن در نماز خواند و دیرا بهر حرفی صد حسنه بنویسد و اگر شمشه خواند در نماز بنویسد و اگر بر طهارت خواند غیر نماز بسیت و بیج بنویسد و اگر بر طهارت بود و حسنه بنویسد و آنچه کسب خواند در نماز قاضی تر بود که دل فارغ تر بود و آب دویم آنکه آید

لے شروع با آداب ظاہر قرآن خواندن

خواند و تدبیر میکند در معانی آن دوران نباشد که تا زود ختم کند آداب سیم گزستین است و اگر کسی را چشم نگرید باید که دلش بگریزد..... آداب چهارم باید که حق بر آیتی بگنارد که رسول صلی اللہ علیہ وسلم چون بآیه عذاب رسیدی استعاذہ کردی و چون بآیه رحمت رسیدی سوال کردی - و چون بآیات تنزیہ رسیدی تسبیح گفتی و در ابتدا اعوذ گفتی و چون فارغ شدی گفتی اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ وَاجْعَلْهُ لِي إِيمَانًا وَنُورًا وَرَحْمَةً اللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ فَارْزُقْنِي تِلْكَ وَتَمَامَ التَّلِيلِ وَالتَّهَارِيرِ وَاجْعَلْهُ حُجَّةً لِي يَا سَرَبَ الْعَالَمِينَ و چون بآیه سجده رسد سجده کند اول تکبیر گوید آنگاه سجده کند و شرطها نماز از طهارت و ستروورت و روی نگاه دارد و تکبیر و سجده کفایه بود بی تشہد آداب پنجم آنکہ اگر از رویا و روی چیزی باشد و یا کسی در نماز حال پریشان می شود - آہستہ خواند و اگر ازین آہین بود اولیتر آنکہ بلند خواند کہ بہت وی جمع تر بود و نشاطش بیفزاید و خواب برود و خفتگان دیگر بیدار شوند - و گفتمہ اند از مصحف خواندن فاضل تر بود کہ چشم را نیز کار فرمودہ باشد آداب ششم آنکہ جہد کند تا با آواز خوش خواند چہ ہر چند آواز خوشتر بود اثر آن در دل بیشتر بود و سنت آنست کہ محرابی خواند فاما الحان بسیار در کلمات و حروف انگندن چنان کہ عادت قوالان باشد مکر و بہت و آداب باطن در تلاوت نیز شش آداب است - اول آنکہ عظمت سخن بدانند کہ سخن خدای تعالی است و قریم است و صفت ولایت و قائم بہ ذات وی و آنچه بر زبان وی می رود حروفست ہمچنانکہ آتش بر زبان گفتن آسان است - و ہر کس طاقت آن دارد اما طاقت نفس آن ندارد ہمچنین حقیقت معانی این حروف اگر آشکارا شود بہت آسان و بہت زمین طاقت تجلی آن نیارود لیکن جمال و عظمت او را بکسوة حروف پوشیدہ اند تا زبان باود لها طاقت آن بیارود و جز در کسوة حروف باو میرسانیدن صورت نہ بندد و نصیب بیشتر آدمیان از قرآن آواز و ظاہر معنی او پیش نباشد تا گروہی پیدا شدند کہ قرآن خود حروف و اصوات است و این غایت ضعف و سلیم دلی است و ندانند کہ در آداب

لہ مطلب فیہ قراءۃ القرآن من المصحف افضل

معانی شمر لعیتست که کسی زو و بکنه آن نرسد و چنانکه هر کالبدی را روح حیست که با وی بماند معنی حروف چون روح است و حروف کالبد است و شرف کالبد سبب روح است و شرف روح به سبب روح معانی است آداب روم آنکه عظمت حق سبحانه و تعالی به بیند و بداند که این سخن ولایت دل کند پیش از قرآن خواندن و بداند که سخن که می خواند و در چه خطری نشیند که وی میگوید لَا یَمَسُّکَ إِلَّا الْمَطْهُرُونَ چنانکه مصحف را نباید الا دست پاک همچین حقیقت سخن خدا را سجانه نیابد الا دل پاک از تجاست اخلاق بد و آراسته بنور تعظیم و توقیر و کسی عظمت قرآن را نداند تا عظمت حق تعالی را نشناسد و این عظمت در دل نیاید تا از صفات و افعال وی باز نیاید پس چون عرش و کرسی و هفت آسمان و هفت زمین و هر چه در میان ایشانست از ملائک جن و انس و بهائم و حشرات و جمادات و نباتات و اصناف خلایق در دل حاضر کند و بداند که این قرآن کلام آن خدا لیسست که این جمله در قبضه قدرت او است که اگر همه را بکشد باک ندارد و در کمال وی هیچ نقصان نبود و آفریننده وارنده و روزی دهنده همه وی است آنگاه که شمر از عظمت او سجانه در دل وی حاضر شود چه آثار جلال و عظمت او در مخلوقات او پیدا است آداب سیم آنکه دل حاضر دارد و در خواندن غافل نباشد و حدیث نفس ویرا بجانم پراکنده بیرون نبرد و هر چه به غفلت خوانده بود ناخوانده انگارد و دیگر باره بر سر او شود این چنان بود که کسی بتماشاء بوستانی فرود آنگاه غافل شود از عجایب بوستان و از بیرون آید این قرآن بوستان و تماشاگاه مؤمنان است و در وی عجایب حکمتهاست که در آن تامل کند هیچ چیز دیگر نبرد و از وی پس اگر کسی معنی قرآن نداند نصیب وی اندک باشد ولیکن باید که عظمت وی در دل حاضر بود تا پراکنده اندیشه نشود چه در هر آیه مقصود هدایت است و در هر هدایت اشارتی و در هر کلمه نپدی و حکمتی و در هر حرفی فضلی و لطفی آداب چهارم آنکه در معنی کلمه اندیشه کند تا معنی آن فهم کند و اگر به یک راه فهم نکند اعاده میکند و اگر از آن معنی لذتی یا اعاده میکند که آن اولتیر از بسیار خواندن بود ابو ذر گفت رضی الله عنه که رسول صلی الله علیه و سلم یکشب تا روز در نماز این آیه اعاده می کرد - قوله تعالی ان تعدوا نعمت الله انما تعدونها عبادک و لیسم الله الرحمن الرحیم - را نیز اعاده میکرد و اگر آیتی می خواند و معنی

اندیشد حق او آیه نگذارده باشد عامر بن قیس از سوسا کلمه میگردد گفتند از حدیث دنیا
 گفت اگر کار و در سینه من کنند بر آسان تر که در نماز حدیث دنیا کنم و لیکن دل من مشغول
 است که در قیامت پیش حق تعالی چون ایتم و چون باز گردم این جمله را اورضی اللہ عنہ از
 سوسا میداند است حکم آنکه هر کلمه که در نماز بخواند باید که جز از معنی او در آن وقت هیچ چیز نه
 اندیشد چون اندیشه دیگر بود اگر چه از دین بود و سوسا بود بلکه باید که در هر آیتی جز از معانی
 آن اندیشد چون آیات صفات حق تعالی خواند و بر سایر صفات تامل کند تا معنی قدوس و عزیز
 مبارک و حکیم و امثال آن چسبست و چون آیات افعال خواند چون خلق السموات والارض از
 کباب آن عظمت خالق فهم کند و کمال علم و قدرت وی بشناسد تا چنان شود که در هر چه
 کرد حق را بیند بلکه بوی بیند و از وی بیند و چون آیه خَلَقَ الْإِنْسَانَ بر خواند و عجایب نطفه
 اندیشه کند که یک قطره آب یک صفت چگونه از وی چیزهای مختلف پیدا آید چون پوست و
 وقت و استخوان و رگ و غیر آن آنگاه از وی اعضائی چون سر و دست و پای و چشم و زبان
 غیر آن که چون آفریده شود و آنگاه عجایب جواهر معانی چون سمع و بصر و حیوة و اندیشه و گوناگون
 تفکر و ظهور معانی از هر نوع و انواع تدبیر با دینی لطایف چگونه آفریده شود و چون پیدا آید
 معانی همه شرح کردن دشوار بود و مقصود ازین تشبیه است بر خبیس تفکر در قرآن و معانی
 آن سه کس را ظاهر نه شود کی آنکس که اول تفسیر ظاهر بخواند باشد و عربیت بخواند باشد
 دیگر بر گناهی بزرگ از کبایر مصر باشد یا بدعتی را اعتقاد کرده بود که دل وی تاریک شد باشد
 ظلمت بدعت و معصیت و ستم در کلام اعتقادی خوانده باشد و بر ظاهر آن ایستاده و
 بر چه برخلاف او بر دل وی بگذرد و انان نفرت گیرد ممکن نگردد که این کس هرگز از ان ظاهر
 را نترشد و آداب پنجم آنکه دل وی بصفتها مختلف میگردد چنانکه معانی آیات میگردد و چون
 آیات خوف رسد همه دل وی بر اس و زاری گردد و چون آیات رحمت رسد گشادگی و
 ستبشار و شادمانی در دل وی پیدا آید و چون صفات حق تعالی شنود علین تواضع و شکستگی
 رود و چون محالات و مقالات کفار شنود که در حق خدای گفته اند چون زن و فرزند و شریک
 و از نرم کند و باشرم و خجلت بخواند و همچنین بر آیتی را معنیست و آن معنی را مقتضیست

باید که بدان صفت گردد و تاحق آن آیه گذارده بود آداب ششم آنکه قرآن را چنان شنود که گویند
از حق تعالی می شنود و تقدیر کند که از وی می شنود و در حال و مقصود از همه عبادات یاد کرد
حق سبحانه و تعالی است و عماد مسلمانی که یکی نماز است مقصود از وی ذکر حق تعالی است
و تمکن ذکر حق در دل و قرآن خواندن قاضی ترین عبادت است به سبب آنکه سخن خدای است
و بزرگ است مر خدا را سبحانه و هر چه در ولایت همه تازه گردانیدن ذکر حق تعالی است و مقصود
از روزه شکستن شهوات است تا چون دل از رحمت شهوات خلاصی یابد صافی گردد و
قرارگاه ذکر شود که چون دل به شهوة آگنده باشد ذکر در وی ممکن نباشد و روی اثر کنند
و مقصود از حج که زیارت خانه خداست ذکر خداوند خانه است و به هیچ شوق بقاء وی
پس سر و لباب همه عبادات ذکر است و یاد کرد حق سبحانه و تعالی ترا ثمره ذکر است او را
و چه ثمره بود بزرگتر ازین و اصل مسلمانی کلمه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ است
و وی عین ذکر است و این ذکر و یاد کرد بر دوام می باید و اگر بر دوام نبود در بیشتر احوال می باید
نه در کمتر که فلاح در وی بسته است و حق تعالی ثنا بر آن قوم گفت که بر پای و نشسته و خفته
و بر پهلوی با غلطان و افتاده در هیچ حال از ذکر او غافل نباشند قوله تعالی وَالَّذِينَ يَذْكُرُونَ
اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ ۗ أَلَيْسَ بِذِكْرٍ
وَخَفِيَّةٍ ۚ وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ -
گفت او را همه یاد کن بزاری و بهراس و پوشیده یعنی بزبان و دل بامداد و شبانگاه و به هیچ وقت
از غافل مباش و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت آگاه گتم شما را به بهترین اعمال شما و پذیرفته
ترین نزد پادشاه شما و بزرگترین درجات شما و آنچه بهتر است از زرو سیم و صدقه دادن
و بهتر است از جهاد کردن با دشمنان اگر چه گردنهای شما میزنند و شما گردنهای ایشان بزنید
گفتند آن چیست یا رسول اللہ گفت ذکر اللہ سبحانه یعنی یاد کردن حق سبحانه -
ترا یکسایند پس در هر دو عالم ۱۰۰۰ زجاست بر نیاید بی خدا دم
اگر تو پاس داری پاس انفاس ۱۰۰۰ به سلطانی رسانندت ازین پاس

مطلب ۱ - خدایا میسر گردان بجز مرتبه این عزیزان که میسر به غیر به تو آسانست نصیر جمیل واللہ المستعان

شروع بہ بیان طریقہ شریفیہ علیہ خواجگان علیہم الرحمہ وارضوان و سخن خواجگان است
 علیہم الرحمہ وارضوان و اساس و ارکان ذکر اساس آن چہ راست ہوش در دم نظر در قدم
 لویہ در انجمن سفر در وطن ہوش در دم یعنی انتقال از نفسی بہ نفسی می باید کہ از سر غفلت نباشد
 از سر حضور باشد و نفسی کہ میزند از حق تعالی غافل نباشد نظر در قدم یعنی ساک را در رفتن
 آمدن نظر او در لپشت پای او باشد و بجائی کہ نمی باید نہ بنید و خلوت در انجمن یعنی خلوت آدمی
 بد کہ در میان خلق باشد ظاہرش در میان خلق و باطن با حق سبحانہ و تعالی باشد تا خلق از احوال
 و واقف نشوند و احوال او را بغارت نبرند سفر در وطن یعنی سفر آدمی باید کہ در طبیعت بشری
 شد یعنی از صفات بشری بہ صفات ملکی و از صفات مذمومہ بہ صفات مرضیہ حمیدہ انتقال
 نماید چرا کہ شخص خبیث بہر جا کہ انتقال فرماید خباثت از وی زایل نشود تا انتقال نفرماید
 و صفات خبیثہ و بنای مشغول ایشان کہ ارکان ذکر است برین کلمات است کہ میگویند یاد کرد
 یاد گشت و نگہ داشت و یاد کرد عبارت از آنست کہ تکرار کند ذکر یا کہ
 زور دیشی باور سیدہ باشد و باز گشت عبارت از آن است کہ گویند در عقب ہر ذکر می گویند کہ
 فلانہ مقصود من از ذکر بقا و رضاء است زیرا کہ این کلمہ باز گشت نفسی کنندہ است ہر خاطر پیرا
 کہ بیاید از نیک و بد تا ذکر او خالص ماند و بہتر او از ما سوای حق فارغ گردد و نگہ داشت عبارت است
 از آنکہ در دلش دل خود را نگہ دارد از خطورہا غیار باید کہ یک ساعت دو ساعت و زیادہ آن مقدار
 کہ بیدار شود و خاطر خود را نگہ دارد از آنکہ غیر بر خاطر او بگذرد و یاد داشت عبارت از آنست
 کہ در دلش دل خود را با آنجناب حاضر دارد و مجرد از لباس حرف و صوت و عربی و فارسی و مجرد
 از جمیع جہات و بعضی این معنی را مشاہدہ گویند و ذکر خفی بہ حقیقت این بود و طریق یاد کرد آنست
 کہ نفس خود را در درون کشد و زبان با کام چسپاند و بیل کلمہ لا الہ الا اللہ محمد رسول
 اللہ - سہ گرت یا زیادہ ہمچنین زیادہ میکنند تا آنقدر کہ بتوانند بہ تعظیم و قوت تمام در بند و
 حبس نفس صبر کنند تا علاوت آن ذکر بدل رسد و ذکر را باز گشت کند و باز گشت ہم بدل

لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ - با تمامہ گویند -

کند چه ذکر کثیر است که دل گوید زیرا که به دل ذکر گفتن دیگر است و از دل ذکر گفتن دیگر در ابتدا که مرید به تلقین شیخ ذکر میگوید از دل ذکر میگوید باز چون در گفتن ذکر حضوری حاصل میشود - در آن مقام بدل ذکر میگوید گفته می شود چنانکه در خواب و بیداری یکسان بود درین مقام دل ذکر میگوید و چون مرتبه یاد کرد به کمال رسد نگاه داشت پیدا شود چنانکه در یکدم ده بار بگوید که خاطر او بغیر بیرون نرود و نگاه داشت عبارت ازین حضور است و چون سعی از میان برخاسته است آنگاه دل ذکر میگوید یا در داشت از آن ذکر است و دل را باید که از محل او که قلب صنوبریست دور ندارد که مقصود مجرد از جهالت هم آنجا است و وید قرب او سبحانه بصیرت را از جهتی ضعیفی که مراد راست میسر نمی شود و لیکن بتدریج این معنی پرتوی اندازد تا چنان شود که غیر این معنی در نظر بصیرت چیزی نمی ماند هر چند که خواهد از خود تعبیر کند معنی خود را با یاد آوردن تواند آمد کسی که از بحر فرو رفته باشد تا کردن چشم بغیر بحر نیفتد همچنان باید که نظر خود را از دل خود بر ندارد و حق سبحانه و تعالی گوید روی می بیند تا به تدریج چنان شود که صور کاینات در نظر او چون شیخ ضعیف که از دور وی شود نتواند که باطن این شخص را مشغول گرداند مانند کسی که چشم بر چیزی گماشته و می بیند و از دیدن به تعقل نمی پردازد الا آنکه نفی آن طبیعت چه هر چه گاهی که چیز دیگر را غیر از حق سبحانه و تعالی مطیع تر باشد آن چیز معبود را که وی باشد که وی مطیع آنست و الا الله اثبات معبود بحق است سبحانه و مقصود از ذکر آنست که ذاکر به حقیقت کلمه توحید برسد بسیار گفتن شرط نیست و حقیقت کلمه توحید آنست که در وقت گفتن ماسوای الله بکلی نفی شود چه ذکر دل شهودند که بود و الاصل فی جمیع الادعیته و الاذکار الاخفاء بالا جماع و خلاف این اصل را نیتی صحیح باید بالا جماع و خلاف این اصل بلا نیت صحیح بدعتست بالا جماع و بدعت سیه است و مراد از بدعت درین مسئله آنست که اعنی خلاف الاصل المتفق بلا داع صحیح و قتی باشد که خلاف الاصل بالکداع الصحیح افضل باشد و قتی باشد که واجب بود که تصنیف الکتب فی علوم الدینیة و طریقہ اہل اللہ بر انواعست بعضی بر خصت عمل کرده اند و ایشان را مقصود از عمل بر خصت

۱۵ فرق میان ذکر بدل گفتن و میان ذکر از دل گفتن

نفع خلق بوده نه وجود خود و بعضی بعزیمیت عمل کرده اند و هم مقصود ایشان نفع خلق بوده نه وجود خود اما
نفع خلق در عمل بعزیمیت بیشتر است و ظهور در آن تمام تر و از خطر دور تر بنای این کار درین راه نفس
می باید کرد چنانکه اشتغال بوظیفه اهم زمان حال از تذکر ماضی و تفکر در مستقبل مشغول گرداند و نفس
را نگذارد که ضایع گردد و از آن احتراز کند که گفته اند من ضعیع وقته فو قته مقت و در ادراک آن
سعی کند که اَلْوَقْتُ اَنْ لَا تَلَا حِظَّ اِلٰی مَا قَسَمُ لَكَ فِی الْاَزْلِ وَلَا اِلٰی مَا تُصِیرُ اِلَیْهِ فِی الْاَبَدِ و آن تحفظ مراد
الحق فیک بین النفسین نفس عبارتست از دوام حال مشاهده و تواتر و تعاقب ادا و آن آنکه حیوة
قلوب اهل محبت مربوط است بر مثال تواتر و تعاقب انفاس است که بقاء حیوة قالب بدان مشروط
ست به چنانکه اگر ساعتی مدد انفاس جدیده و اثر ترویج آن از صورت قلب منقطع شود از شدت
حرارت غریزی محترق گردد و اگر لحظه و لمحہ مدد شوق شهودی از حقیقت دل محب مشتاق منقطع
گردد از شدت عطش و حرارت شوق بسوزد و نفس مهالستش و ایم مجر و از فتره و توقف چه
گفته اند الوقت للمبتدی و النفس للمنتهی و الحال للمتوسط و قالوا انفسنا انما نعمل عدو الانفاس
مع الله سبحانه و قبل وقته المرید بشراً یسر من نرتة و الفرق بینهما ان الفتره رجوع عن الارادة
و خروج منها و الوقفة سکون عن السیر باستجلاء حالات الکسل فکل مرید وقف فی ابتداء
ارادته لایحیی منه شیئی قال حجة الاسلام ذکر را چهار درجه است اول آنکه بزبان باشد و دل
غافل و اثر آن ضعیف بود و لیکن هم ان اثری خالی نباشد چه زبانی را که به خدمت مشغول
گردند فضل بود بزبانی که به بیپوده مشغول گردند یا معطل بگذاشتند زدم آنکه در دل بود
و لیکن ممکن نبود و قرار نگرفته باشد و چنان بود که دل را به تکلف بران باید داشت تا اگر جهد کند
و تکلف نبود دل با طبع خویش شود از غفلت و حدیث نفس سیم درجه او بود که ذکر در دل قرار
گرفته بود و ممکن و مستولی شده چنانکه به تکلف او را با کاری دیگر باید برد و این پس عظیم بود
چهارم درجه آن بود که مستولی بر دل مذکور بود و این عنایت حق تعالی است نه ذکر فرق بود
میان آنکه همگی دل را دوست دارد و میان آنکه همگی دل را ذکر دوست دارد بلکه کمال رسان است
که ذکر او را همی از ذکر از دل بشود و ندکور ماند در دل و پس که ذکر یا پارسی بود و این هر دو
از نفس خالص نبود بلکه عین حدیث بود و حاصل آنست که دل از حدیث تازی و فارسی و

ہرچہ ہست خالی شود و ہمہ وی گرد کہ بیچ چیز دیگر را در وی گنج نماید و این حال نتیجہ محبت مفرط
 بود کہ آنرا عشق گویند و عاشق گرم روراہی معشوق وی دارد و باشد کہ از مشغولی کہ بوی دہشتہ
 باشد نام وی فراموش کند و چون چنین متغرق شود خود را در ہرچہ ویرا ہست جز حق تعالی
 فراموش کند با اول راہ تصوف رسد و این حالت را صوفیان فنا گویند و نیستی گویند یعنی ہرچہ ہست
 از ذکر وی نیست گشت و او ہم نیز نیست گشت کہ خود را نیز فراموش کرد و چون از وی بیچ چیز
 نماند مگر حق تعالی ہست وی ہست حق باشد و بس و این کس بیچ نہ بنید جز حق و گوید ہمہ ہست
 و جز وی خود نیست و یا گوید خود و منم اینجا یگاہ جدائی میان او و میان حق بر خیزد و یگانگی
 حاصل آید و نہایت سیرالی اللہ باشد و سیرالی اللہ وقتی منتهی باشد کہ سالک با دیہ وجود را
 یکبارگی بقدم صدق قطع کند با اول راہ تصوف و اول عالم توحید و وحدانیت و بعد در جات
 ولایت خاصہ رسیدہ باشد یعنی جز جدائی از میان بر خیزد کہ ویرا از جدائی و دوری آگاہی نباشد
 کہ جز جدائی کسی داند کہ وی چیزی داند خود را و حق را و این کس درین حال از خود بخبر است و جز
 یکی نمی شناسد جدائی را چون داند چون بدین درجہ رسید صورت ملکوت بر وی کشف شدن
 گیرد و ارواح ملائکہ و انبیاء بہ صورت ہا و نیکو بروئے ظاہر شود و آنچه خواص حضرت اہمیت
 است پیدا آمدن گیرد و احوال عظیم پیدا آید کہ ازان عبارت نتوان کرد و باشد کہ روح
 او را اتفاق معراج افتد و دران معراج او را اتفاق وصال حق میسر شود و تجلی ذاتی
 و سست و ہر دران تجلی آن فنا و یگانگی را و دیدن فناء خود را و بقاء وجود حق را بعد
 از آنکہ در اشعہ نور ذات او فانی شدہ بود و بحقیقت در خود ملاحظہ کند و چون ازان حال با خود
 آید و آگاہی کار ہا او را پیدا آید اثر آن حال در وی بماند و دنیا و ہرچہ در دنیا است و ہرچہ
 خلق در اندر دل وی ناخوش شود و در میان مردمان باشد بشن و بدل غایب باشد

۱۔ مطلب :- و این حال را مہرستور بلطف نیز گویند و آن دخول سالکست از وجود خود و آن در حالت باشد
 کہ چیزی بروی نگارند کہ عقل را از وی بر باید و این حال در تجلیات صفاتی جمائے دست و ہرچہ در ضمن ہرچہ
 جلالت مناسب از جمال ۸۔ کہ مطلب :- اللہم لا تحرمنا و اسرقتنا و لیسر لنا آمین

و عجب میدارد از خلق که بکارها و دنیا مشغولند و بنظر رحمت در ایشان می نگرند که میدانند که از چه محرومند و مردمان بروی میخندند که چرا وی نیز بکار دنیا مشغول نیست و گمان می برزند که مگر اولاد جنونی و سودائی پدید آمده و اگر کسی به درجه فنا و نیستی نرسد و این احوال و مکاشفات و میرا پیدا نیاید لیکن ذکر بروی مستولی گردد و در دل او تمکین گردد آن نیز کیمیای سعادت باشد که چون ذکر غالب شد انس و محبت مستولی شد که حق را سجانه از بهمه دنیا و آنچه در ولایت دوست تر و در وصال سعادت این است که چون مرجع و مصیر با حق خواهد بود بمرگ کمال لذت مشاهده بر قدر محبت بود و آن کس که محبوب دنیا باشد رنج در وی در فراق دنیا در خور عشق وی بود دنیا را پس اگر کسی ذکر بسیار گوید و آن احوال که صوفیان را باشد پیدا نیاید نباید که نفور گردد که سعادت بران موقوف نیست که چون دل بنور ذکر آراسته گذشت کمال سعادت را مهیا شد هر چه درین جهان پیدا نیاید پس از مرگ در آن جهان پیدا آید و باید که همیشه ملازم باشد مراقبہ دل را و با حق تعالی دارد و هیچ غافل نباشد که ذکر بر دوام کلید عجایب ملکوت و قرب حضرت اکہیت است و ذکر بر دوام سمہ تہ آن است که بر زبان یا بدل بود بلکه آسودت که همیشه ملازم و مراقب دل باشد و در العباد از آنکه صافی گردانیده باشد از عداوت و خلق و از ذکر ایشان و ذکر باطنی و مستقیل و از مشغله محسوسات و از غضب و اخلاق بد و از شهوات و دنیا و طلب آن با حق تعالی دارد و هیچ غافل نباشد چه حقیقت ذکر طرد و غفلت است که گفتن دل ہم حدیث نفس بود و غلاف و پوست حقیقت ذکر باشد و دوام مراقبہ دولت بزرگست و علامت صحت مراقبہ موافقت احکام الهی است و بہر آئینہ نیک و شوار بود دل خود را بیک صفت و بربیک حال داشتن و دوام مراقبہ طریقیت موصل بہ حقایق و دوام دولت مراقبہ بی قطع علایق و عوایق و صبر بر مخالفت نفس و احترام از صحبت اغیار میسر نگردد و علامت ذکر حقیقی آن بود که بوقت امر و نہی پیدا آید و خدا را سجانه یاد کند بوقت معصیت دست بردارد بوقت فرمان تا بجای آرد و اگر ذکر ویرا بدان ندارد نشان آن باشد که حدیث نفس بوده است و حقیقتی نداشته است و لا یکن المراقبہ و حصول صحتہ القلب الابدوامتہ

مطلب ۱۰ - بیان سبب مراقبہ -

الذکر القوی الخفی بشرط النفی والاثبات ولا یکن المدراومته علی الذکر الا بتجرید الظاہ عن الدنیا
 ولا یکن تجرید الظاہ عن الدنیا الا بکثرة ذکر الموت و العلم ان الهجرة هو الذی یلازمه العبد و من الذکر
 کان ما کان و لكل ذکر نتیجته لا یكون لذكر آخر و اذا عرض الانسان علی نفسه الاذکار الالهیه فلا یفیل
 منها الا ما تعطیه استعدادہ فادل فتح له فی الذکر قبول ثم لا یزال یواطب علیہ مع الانفاس فلا
 ینخرج منه نفس فی الیقظتہ ولا النوم الا بہ لاستہتارہ فیہ و بعض ما نتیجته لا اله الا اللہ سبت و
 تلتنون و جہا لعطی کل وجہ ما لا یعطیہ الوجہ الآخر فکن مع القوم حیث کانوا و لا تکن دونہم فتشقی
 فہم عباد اللہ صدقاً رقوم العلم فی کل مرتی ^۱مسلمان آن باشد کہ از شغل دو جہان رستہ
 باشد و از ہر چہ آفریدہ است دلش پاک شدہ باشد و از پنداشت ہا گوناگون بیرون آمدہ
 باشد و از ظلمت پنداشت بنور بقا بیرون آمدہ باشد مرد باید کہ در ہفت آسمان و زمین و
 درین جہان و دوران جہان جز از خدای عز و جل ہیچ چیز در نشی دل او در نیاید و در ہر وقت کہ
 باشد خدا بر اسبجاء فراموش نکند و تا خود را فراموش نکنی او را یاد نتوانی داشت و چنان باید
 کہ از خود یادت نیاید و یادت نباید کرد و کسی را یاد کنی کہ فراموش کردہ باشی و تو خود او را یاد
 نتوانی کرد تا او ترا یاد نکند یاد کردن او ترا محو کردن است از تویی تو کسی کجا است کہ او را
 این ہمت باشد آنکس عزیز است از و استعانت باید خواست ذکر را چہا چیز حی باید بود
 تا معتبر بود اول اخلاص دوم تعظیم سیم حلاوت چہارم حرمت زیرا کہ ذکر بی اخلاص ذکر
 منافقان است و ذکر بی تعظیم ذکر بتدعان است و ذکر بی حلاوت ذکر فاسقان است
 و ذکر بی حرمت ذکر مرایان است ذکر باخلاص و تعظیم و حلاوت و حرمت ذکر محبان است
 و معنی کلمہ توحید آن بود کہ در وی حرف نبود و عربی و فارسی نبود و دل چون بدین معنی قرار گیرد -
 چنانکہ بہ تکلف او را بہ کاری دیگر توان برد و این نیز ستر عظیم است کہ چون دل را از خار و سواس
 دنیائی خالی کرد و تخم ذکر در وی و دیوت نہاد اکنون ہیچ نماند کہ باختیار تعلق دار و اختیار تا

مطلب ^۱ بیان مسلمان حقیقی مطلب ^۲ تمنی علی الزمان محالاً ان نثری مقلتای طلعتہ مر اشارت یہیچین
 مرد است - مطلب ^۳ آنکہ زحریت فقر آگہ است خواجہ احرار عبید اللہ است -

اینجا بود پس ازان منتظر باید بود تا چه پیدا آید و غالب آن باشد که این تخم ضایع مانند فائده آفا تمکن
 الذکر قلبی و اشتغال القلب بجم و التوجه الی اللہ سبحانه و الحضور و مراقبتہ الحق تبدل الذکر الالہی
 بالذکر القدسی و شیغلہ الفکر الحقیقی بالمذکور و یلبیہ عن صورة الذکر و یلاحظ و لا نظره تعالی
 الیہ من جمیع جوانبہ ذرات وجودہ و کجیل ذاتہ محاطا بنظرہ تعالی الیہ فانه فی الجہتہ و اللہ سبحانه
 منزہ عن الجہتہ فلا یکن لہ ان یتوجہ الی جہتہ ما و لکن اذا لاحظ نظرہ تعالی الیہ من جمیع جوانبہ
 یصغر وجودہ و کما یصغر وجودہ یتبعہ ذلک النظر و ہولیفرا الی جوارہ حتی لا یبقی لہ مفروقات الی
 رَبِّکَ یَوْمَئِذٍ اِلْمُسْتَقَرَّ ثُمَّ اِذَا رَفَعْتَ الْحَسْبِیۃَ وَ تَلَّاشْتَ الْجِبَاتِ یلاحظہ قرب
 الصفات و لا یحتاج الی التکلیفات فعوالم الارواح منزہتہ عن الجہات فیدرک قربہ
 سبحانه و تعالی بالمعنی و الصفنتہ ثم یرقی الی ما فوق ذلک بعضی از مشایخ ذکر لا اِلهَ اِلَّا
 اللہ را اختیار کرده اند و محمد رسول اللہ را روی مضمیر میدارند و مشایخنا قدس اللہ ارواحہم
 کلمہ را تمام میگویند و ذکر می باید کہ در وقت جریان این کلمہ بر زبان موافقت میان دل و
 زبان نگاه دارد و در طرف نفی وجود جمیع محدثات را بہ نظر فنا مطالعہ فرماید و در طرف اثبات
 وجود قدیم را جل ذکرہ بعین نقاشا ہدہ نماید تا بواسطہ تکرار این کلمہ صورت توحید در دل قرار گیرد
 و ذکر صفت لازم دل گردد و در اوقات فترات ذکر لسان فتور و تصور بند کردل راہ نیابد و صورت
 توحید کہ معنی ذکر است از وجہ ظاہر دل محو گردد و حقیقت آن در وجہ باطن دل تثبت گردد۔
 و حقیقت ذکر در دل تجرید شود و حقیقت ذکر با جوہر دل متحد گردد و ذاکر در ذکر و ذکر در
 مذکور فانی گردد و تجوہر الکلمۃ تسکن نور الیقین فی القلب و تجد الذکر مع رؤیتہ عظمتہ المذکور
 و یصیر الذکر ج ذکر الذات و ہذا الذکر ہوا المشاہدۃ و المکاشفتہ و المعاینۃ اعنی ذکر الذات

المطلب: آنکہ خواجگان موداع المتہر ذکر لا اِلهَ اِلَّا اللہ محمد رسول اللہ را با التمام میگویند اختیار فرمودہ اند یعنی
 واسطہ عظمی و وسیلہ کبری روح اعظم اقدس آنحضرت را علیہ الصلوٰۃ والسلام مذہب عینی داشته اند قدس اللہ
 ارواحہم و یسر لنا اتباعہم ۱۸۔

اللہم یا مہتر کل عیر یسر علینا فان تیسر العیر علیک یسر الین۔

تجوہر نور الذکر و ہذا ہوا المقصد الاقصی من الخلوۃ وقد يحصل ہذا لا بذكر الكلمة بل بتلاوة القرآن
اذا اکثر من التلاوة واجتہد فی مواطاة القلب مع اللسان حتی یجری التلاوة علی اللسان
ولیسیر الکلام قائماً مقام حدیث النفس فیدخل علی العبد سہولۃ فی التلاوة والصلوۃ ویتنور بالباطن
بتلك السہولۃ فی التلاوة والصلوۃ قد تجوہر نور الکلام فی القلب ویتکون فیہ ذکر الذات ویکتم
نور الکلام فی القلب مع مطالعة عظمتہ المتکلم سبحانہ ودون ہذہ المویہۃ ما یفتح اللہ سبحانہ
علی العبد من العلوم الالہیۃ اللدنیۃ حین یلوغ العبد فی المبلغ من حقیقتہ الذکر والتلاوة وقال
بعض العارفين حقیقتہ الذکر عبارة عن تجلیہ سبحانہ لذاتہ بذاتہ من حیث الاسم المتکلم فی مقامہ
جمہہ وتفصیلہ كما شهد لذاتہ بذاتہ بالوحدانیۃ و ہذہ الحقیقتہ لہا مراتب ولوازم الوجود موجودہ
فی کل مالہ وجود الالہیۃ ظاہرہ فی البعض باطنہ فی الآخر فافہم ہذا السر فی ذکر الغافلین لان من
ذکرہ سبحانہ بلسانہ خاصۃ فان الحق سبحانہ لا یكون فی ذلک الوقت الا جلیس اللسان خاصۃ و
الجلیس یشاہد الجلیس فیراہ اللسان بما ہو راہ من حیث لا یراہ الانسان ای یراہ اللسان بالبطن
الذی یخصہ ولا یراہ الانسان من حیث روحہ وقلبہ وفیہ اشارۃ الی ان کل شیء نصیباً من لفظ
السمع الکمالیۃ لیسع بہ ویبصر وینطق بروحانیۃ مختصتہ بہ وکما یحفظ العالم لوجود الکمال الذی
یعبد اللہ سبحانہ فی جمیع احوالہ كذلك یحفظ باقی الاجزاء بالعیانۃ والعبادۃ بقدر المعرفہ ومن
لہ یعرف لم یجید والنطق الحقیقی یجی بہ المتکلم الحقیقی علی القلوب وما لیس حقیقیاً الا لیسی نطق
لا مجازاً ثم اعلم ان الاسلام لا یتیم الا بشہادین لان مجرد التوہید ہوا الاحتجاب بالبحر
عن التفصیل و ہو محض الخیر و مجرد اسناد الفعل والقول الی الرسول صلی اللہ علیہ وسلم
احتجاب بالتفصیل عن الجمع و ہو صرف القدر و حقیقتہ الاسلام بین الخیر والقدر بالبحر
بین کلّی الشہادۃ ومظہریۃ الرسول صلی اللہ علیہ وسلم لافعال اللہ سبحانہ ومبدء الفعل
ہو الحق سبحانہ ولا یظہر بالخلق بل علمای دین و کبری اہل یقین رحمہم اللہ در بیان توہید
ابن عبارت گفتہ اندکی است بذات خود یگانہ است بصفات خود هیچ صفتی مرویہ
نوشونندہ نہ هیچ صفتی از وی زایل شونندہ نہ معنی ذات جز ہستی نہ وہستی وی جز بوی
ستی بوی بجز وی نے احدیت از قلت نے ز بویست وی بعلت نے ذات وی سبحانہ سبحانہ

و جوہر نہ و عرض نہ بلکه ہر چہ جزو لیست از جسم و جوہر و عرض و علوی و سفلی و نور و ظلمت ہمہ
 آفریدہ وی است : و اما الاکابر فلیمزون لآلہ اللہ علی غیر ما یعطیہ النظر العقلی ای الوجود
 ہو اللہ و اتصاف المکنات با الوجود ہو ظهور الحق سبحانہ لنفسہ با عیانہا و العدم منفی الذات
 و العین ما لا ینفی الذات او الثابت ثابت الذات و العین با الاثبات الذاتی و لا الوہیتہ مرتبہ
 لا یكون الا الواحد و هو سمي اللہ سبحانہ و ہذا المرتبہ ہی التي ینفیہا الذاکر وہی التي
 یتبہا و انما لوجہ النفی علی النکرۃ و الاثبات علی المعرفۃ لان النکرۃ تحتہا کل شیء و ما من شیء
 الا وله نصیب فی الالوہیتہ بدعیۃ فتوجہ علیہ النفی لان الالہ من لا یتعین لہ نصیب فہ
 الانصباء کلہا و ما کفر من کفر الا لاقتصار ہم و حصر ہم فلما عرفت ان الالہ جاز الانصباء
 کلہا عرفوانہ سمي اللہ سبحانہ و کل شیء لہ نصیب فہو اسم من اسماء سمي اللہ فالکل اسماء
 و کل اسم دلیل علی الہویۃ یلہو عینہا فالامر تنکیر فی عین تعریف و تعریف فی عین تنکیر و ما تم
 الامتکور لا : معرّوت بہ حقیقت ذکر آنست کہ ما سوی مذکور اورد ذکر فراموش کنی لقولہ
 سبحانہ و اذ کذرتک اذ انسیبت یعنی چون مادون حق را فراموش کردی آن گاہ حق را
 یاد کن۔ قال النبی علیہ السلام سبق المفردون قبل و ما المفردون یا رسول اللہ فقال لذا کرون
 اللہ کثیرا و الذاکرات و مفردان بود کہ با او غیر نبود بعضی از بزرگان گفتہ اند کہ ذکر و در کردن
 غفلتست و چون غفلت مرتفع شد بندہ فاکر بود اگر چہ خاموش باشد : ابوالقاسم بغدادی
 رحمۃ اللہ گفت کہ از بعضی بزرگان پرسیدم کہ سبب چیست کہ نفوس عارفان از ذکر گفتن
 بستوہ می آیند و خستہ می شوند از فکر راحت و آسایش می یابند و حال آنست کہ اذکار
 را جایگاہی و قرار گاہی نیست و اذکار را عوضهاست کہ شادی می افزاینده گفت کہ ثمرات
 اذکار در نظر عارفان حقیر آید ایشان را از الم مکایدات و ریاضات خلاص نتوانست داد
 اما معارفی کہ از اسماء و صفات حق سبحانہ بواسطہ فکر ایشان را حاصل می شود الم مکایدات

لہ مطلب :- بیان معنی مفرد و سبقی المفردون ۔

لہ مطلب :- معنی ذکر و در کردن غفلت بود بہر چند کہ خاموش ہم باشد ۲۲

و مجاہدات از ایشان بر میدارد و بلذت و راحت مبدل می کند و ایشان را از مجاہدات
و مکایات که در آن هستند غائب و بخیر می گرداند اما آنکه ثمرات اذکار در نظر ایشان
حقیر آید برای آنکه ثمره ذکر همه حظوظ نفس است و عارفان از نفس و حظوظ او اعراض کرده اند
روی از آن بگردانیده اند اما آنکه گفته شوق ماورای اذکار ایشان را مقهور کرده است
برای آنکه فکر ایشان دائم در اجلال و عظمت و هدایت و منت و احسان حق سبحانه و
تعالی بود و در آنچه حق را بر ایشان است از انواع بنده گی برای اجلال و بزرگی او سبحانه
و تعالی و همچنین اعراض از آنچه ایشان را است نزد حق برای حرمت او پس شرفی که
لازمه معرفت است که بواسطه فکر در صفات باری سبحانه و تعالی ایشان را حاصل میشود
از الم مکایات و زحمت مجاہدات غایب و بخیر میگردد و اندل قوله صلی اللہ علیہ وسلم حکایت
عن ربین شغلہ ذکری عن مسکتی اعطیة افضل ما اعطی السالکین یعنی آنکس که مشاہدہ عظمت
من او را از ذکر زبان مشغول گرداند بدینم او را بزرگتر از آنچه همه سایلان را دیم زیرا که ذکر
زبان همه مسکت و درخواست است و او خواست خود از میان برداشته و بگردد آنکه مشاہدہ
عظمت حق سبحانه و تعالی تحیر است و تحیر بنده را از ذکر زبان باز دارد کما قال النبی علیہ السلام
لا اخصی ثناء علیک جنید گفت رحمة اللہ علیہ هر کس که ذکر حق سبحانه و تعالی به از سر مشاہدہ
گوید کذا بست و قول حق سبحانه و تعالی بر صحت این معنی دال است آنجا که میفرماید قَالُوا
تَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ لَيْسَ فَرْمُودَ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِيْنَ لَكَافِرُونَ
بر کذب ایشان گوایی و ادوا گر چه کلمه در نفس خود راست بود جنید گفت رحمة اللہ دل از
برای مشاہدہ است و زبان برای آن تا از مشاہدہ عبارت کند و خیر دین پس هر که عبارت و
اخبار او نه از سر مشاہدہ و حالت بود شاید زور بود چه گفته اند ذکر صفت ذاکر است چون
ذاکر در ذکر غایب شود و در حق غایب شده بود و لیکن به سبب مشاہدہ او صاف خود در حجاب
نیما از سری سقطی رحمة اللہ گفت که در بیابانی با زنجی صحبت داشتم هر گاه که حق را سبحانه یاد
کردی متغیر شدی و سفید گشتی او را گفتم چیزی عجیب می بینم هر گاه که تو خدا را سبحانه یاد میکنی
لون تو سفید میشود و صفت تو متخیری گردد گفت ای برادر اگر تو نیز حق را یاد کنی چنانکه

حق اوست حال تو متغیر شود و صفت تو دیگرگون گردد چہ بزرگان ذکر را سمہ صفت نہادہ اند اول
 کردل و آنچه ان بود کہ ذکر کہ دست مذکورانہ از انسان و فراموشی یاد کند چہ سر بیان ذکر دست
 رول چون سر بیان روح بود در تن نسیم قربی کہ بادل آمیختہ است ہمان ازول ظاہری شود ذکر
 و م یاد کردن اوصاف مذکور است ذکر نسیم شہود مذکور است و ذکر درین شہود از ذکر فانی شود
 بیا کہ ذکر صفت ذکر است و اوصاف مذکور ذکر را از اوصاف خود فانی گرداند اللہم
 بدل سیات اوصافنا و اخلاقنا بحسبات اوصافک و اخلاقک بحق انبیائک و اولیائک قال البتی
 علی اللہ علیہ وسلم اجمعوا وضوءکم جمع اللہ شملکم اشارت است بانکہ وضوء باطن را با وضوء ظاہر
 مع کنید تا استقامت باطن بحاصل آید: استقامت باطن آنست کہ در جنب کلمہ توحید ہمہ
 تعلقات روحانی و جسمانی منفی گردد و نفی آن ہمہ تعلقات استقامت احوال است و دلیل
 استقامت احوال استقامت افعال است کہ امثال امر و نہی خداوند لیسیت و تعظیم فرمانہا
 حضرت او جل ذکرہ و جز با استقامت افعال معلوم نمیگردد و رونده را ہر
 آیینہ روش و کوشش می باید تا کار او بجائی رسد روش یعنی رعایت ادب باہل اللہ و کوشش یعنی
 سعی نمودن در کار ہا حق سبحانہ و عمل کردن با نیچہ او را معلوم شدہ است ہر چہ میگویم از لوازم است
 لہ بان عمل کنیم لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ کاری مشکست فَادْکُرْ وَفِيْ اَذْکُرْ کَمَذْکُرْ حق سبحانہ
 بتعالی توفیق یاد کرد نست بران مراتبی کہ مر ذکر است و ہر چہ دیدہ شد و دانستہ شد ہمہ غیر است
 حجاب است بہ حقیقت کلمہ آخر نفی باید کرد و نفی خاطر کہ شرط اعظم سلوک است بی تصرف عدم در
 وجود سالک کہ آن تصرف عدم تا اثر نتیجہ جذبہ الہیست بہ کمال میسر نگردد و وقوف قلبی برای
 آنست کہ تا اثر جذبہ مطالعہ نرود شود و آن اثر در دل قرار گیرد و رعایت عدد در ذکر قلبی برای
 جمع خواطر متفرقہ است و ذکر قلبی چون عدد از بسیت و یک بگذرد و اثر ظاہر نشود و دلیل
 باشد بر بی حاصلی آن عمل و اثر ذکر آن بود کہ در زمان نفی وجود بشرینہ منفی شود و در زمان
 اثبات اثری ان آثار تصرف جذبات الوہیت مطالعہ افتد آنکہ فرمودہ است خداوند

مطلب: بیان آنکہ ذکر کہ بی اثر نتیجہ شود و لالت بیہ حاصلی آن کند ۲۲

عز وجل در کلام مجید خود ما عندکم نینقد و ما عند اللہ باقی در معنی این آیه چنین باید و
 که اعمال صالحه و انفعال حسنه که از اہل ایمان در وجودی آید وقتی عند اللہ می گردد کہ در محل قبول
 حضرت او جل ذکرہ افتد و علامت قبول نفی شدن وجود بشریت است در ان عمل و طاعت
 شدن اثر تصرف جذبہ الہیت اہل بصیرت روح اللہ را واہم گفتہ اند مقصود ستر سترہ عبادت
 ذکر خداوند است سبحانہ و سبحانہ کسی رسد کہ ازین عالم برود و انس و محبت حق تعالی
 بروی غالب بود و محبت او بحق جل ذکرہ جز بدوام ذکر او سبحانہ نبود اصل مسلمانان کلمہ لا الہ الا
 اللہ است و وی عین ذکر است و ہمہ عبادات دیگر تا کہید این ذکر است و حقیقت ذکر آن بود
 کہ از ہمہ گسستہ گردد و از محبت حضرت الوہیت بیچ چیز دیگر لغفات ننماید و او را بیچ معبودی
 نماند کہ طاعت وی کند جز حق تعالی و ہوا معبود وی نبود پس باید کہ اساس موافقت بر ذکر
 توبہ نصوح بود از جملہ معاصی ظاہری و باطنی بہ نسبت خلق و حق سبحانہ کہ ذکر را با وجود مخالفت
 مذکور اثر حقیقی نبود؛ دیگر از شرایط ذکر آنست کہ در طلب صادق بود و در طلب سلوک
 راہ ادر ا حاصل باشد تا از ہر چہ او را از سلوک راہ مانع آید و مشغول گرداند ترخش
 گردد و نفور شود و از وجود خود نیز گریزان باشد تا از ہمہ روی تواند گردانید و مستغرق ذکر
 حق سبحانہ و تعالی تواند گشت؛ فائدہ کلی از ذکر آن گاہ حاصل شود کہ از فسخی کامل
 صاحب تصرف تلقین گرفتہ باشد تا از ان تخم حقیقی ذکر کہ در زمین مستعد دل طالب بہ تلقین
 و تصرف صاحب ولایت افتادہ باشد طالب را ثمرہ ولایت بر کمال حاصل آید نورانیت کلمہ
 بقدر نورانیت دست و نورانیت دل بقدر زوال ہواست و شیخ کامل را ہوا تبع نبود و او
 اورا نورانیت تمام بود و اول راہ آن بود کہ صفات مذمومہ را از باطن خویش بقدر وسع دفع
 کند تا چون زمین دل از خار و خاشاک طبیعت خالی گردد شائستہ آن شود کہ تخم ذکر در وی
 پاشیدن گیرد و اگر یک صفتہ مذمومہ پیش مبتلا نبود و جہد دفع آن نیز بکند اگر چہ اول
 در تصفیہ دل باید کوشید و بکلی در تبدیل اخلاق مشغول نباید شدن زیرا کہ چون توجہ بشرط
 حاصل آید و ہر مراقبہ مداومت شود و تصفیہ دل دست و پد با مدا و فیض حق سبحانہ و تعالی
 چندانی تبدیل اخلاق نفس و تحصیل صفات دل میسر گردد کہ بجز با مجاہدہ دست ندہد و چون

این معنی بقبیض فضل سبحانی حاصل آید بجد اعتدال و طریق صواب باشد و ہر چہ اورا از رفتن راہ مشغول دار و از پیش برگیرد زیرا کہ راہ نتواند رفتن الا بادل فارغ و چون این ہمہ کرد مثل او چون کسی بود کہ طہارت کرد اکنون اورا با نامی حاجت بود کہ با و افتد کند و آن پیر راہ کامل صاحب تصرفست زیرا کہ راہ حق سبحانہ و تعالیٰ پوشیدہ است و راہ ہا و شیطان با راہ حق تعالیٰ آمیختہ راہ حق بکیست و راہ باطل نہر ارد چون سعادت صحبت او دریافت تصرف خود را در باقی کند و در باطن او ہیچ تصرف نبود کار خود جملہ با و گذارد و بدانکہ منفعت او در خطا بمقتدا بیش از آنست کہ در صواب اوست اگر چہ وجود او نداند چہ فرمودہ اند کہ یکی از فواید مشورت با اہل دل و مردم عزیز آنست کہ اگر در آخر وجہ صواب و انکار ظاہر شود ہم وجود تو در میان نیست و اگر خلاف صواب ظاہر شود ہم وجود تو در میان نیست و مشائخ طریقت قدس اللہ و اہم از جملہ اذکار ذکر لا الہ الا اللہ را اختیار کرده اند و حدیث نبوی چنین وارد است کہ افضل الذکر لا الہ الا اللہ و صورت این ذکر مرکب است از نفی و اثبات و بہ حقیقت راہ بحضرت سبحانہ این کلمہ تواند بود حجب روندگان نتیجہ نیان است و حقیقت حجاب انتقاش صور کونیہ است در دل و درین انتقاش نفی حق و اثبات غیر است و حکم المعالجہ بالاضداد در کلمہ توحید نفی ماسوی حق و اثبات حق سبحانہ و تعالیٰ است و خلاص از شرک خفی جز بجا و متہ و ملازمت بر معنی این کلمہ حاصل نیاید پس فاکر بیاید کہ در طرف نفی وجود جمیع محدثات را بہ نظر قنادنا خواستن مطالعہ می کند و از معنی ذکر می اندیشد و نفی خاطر دیگری کند باین معنی کہ اہی مقصود من درین ذکر رضاء تست و در طرف اثبات وجود قدیم حضرت عزت جل ذکرہ را بہ نظر بقا و مقصودی و مطلوبی و محبوبی مشاہد می نماید و در ہر ذکر یابول و آخر حاضر می باشد و ہر چیزی کہ دل را با د پیوندی می بیند بہ نفی آن پیوند را باطل می کند و بہ اثبات محبت حق را قایم مقام آن محبت میگذارد تا بہ تدریج دل از سہم محبوبیت و اوقات فارغ شود و ہستی فاگردن نور ذکر مضمحل گردد و علایق و غوالبی وجود بشریہ از سہم بر چیز و گفتہ اند بازداشتن نفس در وقت ذکر سبب ظہور آثار لطیفست و مفید شریعت است

مطلب بیان ذکر لا الہ الا اللہ از سہم اذکار مختار و افضلست ۱۲ مطلب مذکور فواید حسن نفس

و اطمینان و است و یاری دهنده است و نفسی خواطر و عادت کردن بازداشتن نفس سبب
 و جنان و حلاوت عظیمه است در ذکر و واسطه بسیاری از فواید دیگر حضرت خواجہ ماقدس اللہ روحہ
 و ذکر بازداشتن نفس را لازم نمی شمردند چنانکہ رعایت عدد را لازم نمی شمردند اما رعایت وقوف
 قلبی را مهم ترمی داشتند و لازم می شمردند آنچه خلاصہ و مقصود است از ذکر وقوف قلبیست
 و بواسطه مطالعہ جمیع مکوتات بہ نظر قنا و مشاہدہ وجود قدیم حق سبحانہ بہ نظر بقا و بملازمت برین
 معنی صورت حقیقت توحید در دل ذکر قرار گیرد و چشم بصیرت وی کشادہ گردد تا او را میان شرع
 و عقل و توحید هیچ تناقض نماند و درین مقام ذکر صفت لازم دل گردد و بعد از آن بجائی رسد کہ
 حقیقت ذکر با جوہر دل یکی شود و هیچ اندیشہ غیر حق نماند و ذکر در ذکر و ذکر در ذکر فانی گردد
 و چون بارگاہ دل از زحمت انگیار خالی گردد حکم لایسعی ارضی و لاسمائی و لکن لیسعی قلب عبیدی
 المؤمن الحدیث جمال سلطان الا اللہ تجلی نماید و ظاہر شود و حکم وعدہ فاذا کفرونی اذ کفرکم مجرد
 از لباس حرف و صوت و خاصیت کل شیء هالک الا وجهہ آشکارا شود و ذکر روح
 باذکری روح و وجود او در بحر نامناہی اذ کرم مستغرق و مستہلک گردد و کما قبل حقیقتہ الذکر
 عبارت عن تجلیہ سبحانہ لذاتہ بذاتہ الخ و ذکر بی شرک خفی اکنون دست رید و سر شہد اللہ احد
 لا اله الا هو اکتب آشکارا گردد و تا خود بشنودنہ از من خو بلت الملک الیوم باللہ الواحد
 القہاس روح در بدایتہ فطرہ اگر چه حق سبحانہ و تعالی را بیگانگی دانست اما بیگانگی شناختہ
 زیرا کہ شناخت از شہود و نیز و شہود از وجود و دست نیاید زیرا کہ شہود ضد وجود است
 و چون وجود روح پدید آمد عین وجود او و گانگی ثابت کرد شرح این اطنابی دارد مقصود آنکہ

مطلب ۱۵ - ذکر آنکہ حضرت خواجہ بزرگ قدس اللہ سرہ جس نفس و قوف عدوی را لازم نمی شمردند و لیکن

رعایت وقوف قلبی را لازم می داشته اند و مهم می شمردہ اند و اللہ در ۲۴

۱۶ اللهم لیسن لنا سلوک هذا طریق و وفق لنا متابعہ ہذا طریق بحرمۃ اللہ و الصدیق و الفاروق و
 الحجی و الوصی الرقی و سایر ارباب الحقیقہ و التحقیق سلوۃ اللہ علیہم بعد حصاة الابح و ربال لعقیق

مطلب ۱۷ - نفس

اشارت شود معنی اذکر کم چه ذکر حق سبحانه بنده را توفیق یابد کرد نیست بر مراتبی که ذکر راست
یعنی ذکر زبان و ذکر دل و ذکر روح و ذکر سر و ذکر خفی دل واسطه دو عالم است جمانیت و روحانیت و روح
واسطه دو عالم دل و سر است و سر نزد طایفه اهل اللہ مرتبه روح و قلب است نزد طایفه برتر
از مرتبه قلب و فراتر از مرتبه روح است و به حقیقت ستر عین روح و قلب است و در نهایت
مقام هر یک چون روح و دل در نهایت مقام خود متجلی گردد بوصف غریب و آن صفت غریب
ستر باشد نسبت کسی که بآن نهایت دل و روح که ذکر کرده شد نرسیده است و خفی روحیست
خاص حضرتی که خاصان حضرت را دهند که و اید هه بر روح مینه تا واسطه گرد و میان عالم
صفات خداوندی در میان ستر تا بواسطه آن راه یابند بعالم صفات الوهیت که رستم را هم بخش رستم
کشد لا یحتمل عطاء ایاة المملک الا عطاء ایاة المملک و ذکر در مرتبه خفی یا حقیقت ذکر خفی و ستر آنکه
خلفاء خانواده خواجیه بزرگ خواجیه عبدالخالق قدس اللہ و اہم اشاره بآن فرموده اند کیست
زیرا که تا وجود روحانیت باقی است و بر مرتبه فنا نرسیده است آن ذکر به حقیقت خفی
نیست سخن کبر است لا یطلع علیہ ملک فیکبته و النفس و تعجب به اشاره باین است و چون به
حقیقت فنا برسد اینجا بود که باطن او از نفی بالیست و بجز از اثبات نتواند و ذکر او اللہ شود و
اینجا به حقیقت کلمه ستر او برسد چه گفته اند حقیقت اندک الخروج عن میدان العقل الی قضاة
و مشاہدہ در تجلی ذات بود و مکاشفہ در تجلی صفات و محاضره در تجلی افعال اول تجلی که بر سالک آید
مقامات سلوک تجلی افعال بود آن گاه تجلی صفات بعد از آن تجلی ذات زیرا که افعال بخلق نزدیکتر
و در صفات نزدیکتر از ذات شهود تجلی افعال را محاضره خوانند و شهود تجلی صفات را مکاشفہ
شہود تجلی ذات را مشاہدہ و مشاہدہ حال ارحمت این هم ناظر به بلندی رتبه روح است از
مرتبه ستر و مشاہدہ حال ارواح است و مکاشفہ حال اسرار و محاضره حال قلوب و مشاہدہ از
کسی درست آید که بوجود مشہود قائم بود و نمود چه حدثا ترا طاققت نور قدیم نتواند بود تا

مطلب - ذکر آنکه خلاف است میان طوائف طایفه اهل اللہ بعضی گفته اند که رتبه ستر بالاتر از رتبه

لب و روح است و بعضی دیگر گفته اند که بالاتر از ذب و فراتر از روح است و اللہ اعلم ۲۲

شاهد در مشهور و فانی و بدو باقی نگردد و شاهدۀ تواند نمود و نیز گفته اند ستر لطیفه ایست مودع و در
 قالب چنانکه روح و آن محل مشاهده است چنانکه روح محل محبت و قلب محل معرفت گفته اند نیز
 که ستر آن باشد ترا که بان اشرف باشد و ستر ستر آنست که غیر حق را بران اطلاعی نبود پس میان
 ستر ستر و خفی فرقی نباشد و ستر لطف است از روح و روح اشرف است از قلب و نیز گفته اند
 که در باطن هر کس منی پنج چیز است اول صدر است در اندرون صدر قلب است و در اندرون
 قلب فواد است در اندرون فواد ستر است در اندرون ستر بعضی گفته اند دل را بعربی قلب
 گویند و آن دل را جان نیست روحانی که از جان دل حیوانات است نباشد و لیکن جان و دل را که
 آن نور است در مقام صفا از محبت و عشق جانی دیگر است که آنرا نور بصیرت خوانند و ستر نیز
 خوانند و آن در دل هر آدمی نیست و آن خاصه اهل محبت و عشق است خفی است و گفته اند سر
 نیت بود و خفی سمت بود و مقصود از ذکر نسانی توجه کلیست کجیم قوای روحانی و جسمانی تا نفسی
 خاطر شود بان توجه کلی دارند و امت برین ذکر بدل برسد و از زبان بدن منتقل شود و در دوام ذکر
 قلبی نوری از انوار الهی تجلی گردد و باطن بنده را مستعد تجلیات صفات اسمائے وارد تجلیات
 ذاتی گرداند شیخ بزرگوار شیخ شهاب الحق والدین السهروردی قدس الله سره گفته اند که مبتدی بر
 فرائض و سنن اقتصار نماید و اوقات دیگر بگذرد و ستر برود و متوسط را مداومت بر تلاوت قرآن
 بعد از اوائی فرائض و سنن اولیست و همان خاصیت که اهل بدایت را از ملازمت ذکر

مطلبه - داود نبی علیه السلام مناجات کرد فقال یا رب ان کل ملک خزائنه فاین خزائنگ فادعی الله سبحانه
 یا داود ان لی خزائنه اعظم من العرش داود من الکرمی و الطیب من الجنة و ازهر من الملوکة ارضها المعرفه سما و با
 الایمان و شمسه المستوق و قمرها المحبته و نجومها الخواطر و ترا بها الهیته جدارها الیقین و سحابها القبر و
 مطرها الرحمه و لها اربعة ارکان التوکل و التفکر و الانس و الذکر و لها اربعة ابواب العلم و الحلم و الصبر و الرضا
 الادیبی بی و خزینتی اسمها القلب و یقنها السر و صفتها الرضیر من حیرت من محبوب دمن میکایل مستور و
 من الشیطان محروس و هو یظن الی و انا انظر الیه ۲۸

❖ ~~~~~ ❖

وی نماید از تلاوت حاصل آید باز و آید و دیگر چون تجلیات صفات مختلفه بواسطه تلاوت آیات مختلفه
معانی و وقایق فهم و حقایق علوم و منتهی را که نور ذکر صفات ذاتی وی گشته است فاضل تروردی
کامل تر عملی و یرا نماز است که عبادت تامه جامع است و حضرت خواجه امام محمد بن علی حکیم نریزی
سند استرسه از سفیان ثوری نقل کرده اند با سند خود که فرمود سمعنا ان قراءة القرآن
فضل من الذکر و آنگاه در تقویت این سخن فرموده برای آنکه بکلام حق سبحانه و تعالی ذکر حق کردن
فضل و رازان باشد که بکلام خود فان القرآن لم یخلق منه نزل الی العباد و لا یخلق دلائل نس
به علی طهارته و طیبه و له کسوة و الذکر الذی یذکره البعد بتدعا من تلقاء قلبه من علمه برایتیه لا
سوة له : و اگر کسی معنی قرآن نداند که دل حاضر دارد و در خواندن نگذارد که حدیث نفس او را
هر جای برود و در انور تعظیم و توقیر آراسته دارد و در دل وی حاضر بود عظمت قرآن که سخن خدای
است عذوب و صفت و لیسیت و قدیم است اگر حقیقت معانی این حروف آشکارا شود
هفت آسمان و هفت زمین طاقت تجلی آن ندارد امام احمد حنبل رحمه الله گفته است
که خدایا سجانه بخواب دیدم گفتم یا رب تقرب بتو بچیز فاضل تر فرمود بکلام من قرآن گفتم
اگر معنی فهم کند و اگر نه فرمود اگر فهم کند و اگر نه بچیزی از کبر میگویی کسی که دارد خورد و نداند که چه می خورد
اشکر کند قرآن نیز اشکر کند هر حرفی از قرآن بمنزل کوه بیست که بر وجود بشریته واقع می شود و او
را افنا می کند و آثار او را دفع میکند و نور قرآن به نور دل مومن جمع شود نورانیت زیاد شود
و وجود بشریته متلاشی شود و خواجه علی حکیم رحمه الله علیه فرموده اند جمله و طیفه و قرآن در شب

مطلب: خواندن سوره یسین در شب -

مطلب: شنوی المولوی المعنوی

تیغ لا در قتل غمیسر حق براند : و زنگر زان پس که بعد از لاجم مانده

ماند الله باقی جمله رفت : جبهه ای عشق شرکت سوز رفت

مطلب: کلمات مقدسه که درین صحیفه است همه مطالبه سالکان و مهم راه روانست نیک

ال کرده شود و بهت عمل کردن - والله یولقنا و لیسکننا - آمین

فَاتِحَهُ وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَقُلْ اعْبُدُوا رَبَّ الْفَلَقِ وَقُلْ اعْبُدُوا رَبَّ الْإِلَهِاتِ
 وَخَاتِمَهُ سُورَةُ الْحَشْرِ وَخَاتِمَةُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ اسْتَدْرَجَتْ حَمَلَهُ وَطَيْفَةُ تَلَاوُتٍ وَرَدَّ رُزْمُورَةُ لَيْسَ مِنْهُ
 وَحَضْرَتِ عَزِيزَانَ خَوَاجَةَ عَلِي رَاقِيَةَ رَحْمَةَ اللَّهِ فَرَمُودَهُ كَمَا سَمِعَ دَلَّ جَمْعَ آيِدِ كَارِ نَبْدَهُ مُؤْمِنِينَ بِرَأْيِ دَلَّ
 قُرْآنٍ وَدَلَّ نَبْدَهُ مُؤْمِنِينَ وَدَلَّ شَرِبَ بِحَضْرَتِ خَوَاجَةِ إِمَامِ رَبَّانِي خَوَاجَةِ يُوسُفَ هَمْدَانِي رَحْمَةَ اللَّهِ
 كَمَا سَلَسَتْ مَشَائِخَ مَا قَدَّسَ اللَّهُ رُؤُوسَهُمْ بِالْإِشَانِ مِي بِوَيْدِ وَحَنِينِ فَرَمُودَهُ أَنْدَكَ طَالِبٌ بَابِدُ كَمَا شَرِبَ
 وَرُوزِ رَا مُسْتَفْرَقٍ لَأَا كَمَا اللَّهُ كَرْدَانِ خَوَابِ وَبِيدَارِي بِرَغْفَتِ دِي نَهْفَتِ كَنْدِ دَسْتِ اَزْ نَوَافِلِ
 نَا زِهَا وَذَكَرَا وَتَسْبِيحًا بِدَارِ وَدَاخْتِصَارِ بَيْنِ كَلِمَةٍ كَنْدِ جَائِي كَمَا عِلْمُ لَدُنِي بَا شَدَّ وَحَكْمَتِ الْهِي بُودِ خَدِّ
 بِنَفْلِ زَحْمَتِ بُودِ هِرْ رُوزِي وَهِرْ شَبِي بَلَكَمَا هِرْ سَاعَتِي وَنَحْطَةُ چِنَانِ نِيدَارِ وَكَهْ اَزْ لَالِ الْإِلَهِاتِ لَوْ مُسْلِمَانِ
 مِشُودِ اَزْ هِرْ چِهْ جِزْ لَأَا كَمَا اللَّهُ اسْتَدْرَجَتْ اَلَا نَمَا زُفْرُضِ وَسُنَّتِ تَبْرَا كَنْدِ وَبَلْغِي اَزْ جِهَانِ وَجِهَاتِ
 وَحَيَاةِ لَأَا كَمَا اللَّهُ رَا لَابِدِ وَنَا چَارِ دَانِدِ وَبِالْقِي رَا بِلَا وَمَحْدَتِ شَنَا سَدْتَهِي كَرُودِ اَزْ اَنْدِ لَيْشَهْ كَلِّ
 كَانَاتِ وَتَعْلُقِ كِيرِ وَنِدْ كَرِ لَأَا كَمَا اللَّهُ وَرِ سَمِهْ حَالَاتِ وَسَاعَاتِ وَدُرْ قَطْعِ عِلَاقِ مَخْلُوقَاتِ اَبْجِ
 حَالِي اَزْ اَفْعَالِ دَا ذَكَرَا رِ ظَاهِرِي وَبَاطِنِي كَمَا لَمْتَرُ وَشَانِي تَرَا زَقُولِ لَأَا كَمَا اللَّهُ نَيْسَتْ - شَيْخِ شَهِيدِ
 شَيْخِ مَجْدِ وَالدِّينِ بَغْدَادِي كَقَفْتَهُ اَنْدَكَ اَتَّفَقَ الْمَشَائِخُ قَدَّسَ اللَّهُ رُؤُوسَهُمْ عَلِي اِنْ الْمَرَادِ مَا لَمْ
 لَيْسَلِكِ طَرِيقِ لَأَا كَمَا اللَّهُ رَدَّةً قَرِيبَةً بَارْبَعِينَ سَنَةً لَأَا يَصِلُ اِلَى حَقِيقَتِهِ اَلَا اللَّهُ وَحَضْرَتِ خَوَاجَةِ
 اِمَامِ عَلِي حَكِيمِ تَرَنْدِي رَحْمَةَ اللَّهِ فَرَمُودَهُ اَنْدَكَ سِي كَمَا دَوَامِ دَوْلَتِ اِبْجَانِ طَلِبِدِ بَابِدُ كَمَا هِرْ

مطلب :- ذکر خواجه امام ابی یوسف همدانی و پیوست سلسله علییه پیه خا جگان بدو قدس القدر و اتم

و نقل از ایشان که طالب همه اوقات خود را مستغرق ذکر لآله الا الهه باید داشت و این یاد باید داشت و این یاد

باید عمل بران گماشت و فقنا الله تعالی و تقدس ۲۲

مطلب :- نقل از شیخ شهید مجدالدین بغدادی قدس القدر و حه که سالک راه خدای باید که قریب

به چهل سال در تحصیل نفی حقیقی کوشد که با ثبات حقیقی با اتفاق مشایخ قدس القدر و اتم ظاهر امر ادقنا حقیقی

ذاتیت که به بقاع ذاتی که تجلی ذاتیت و القدر علم ۱۲

مطلب :- العارف الجاهل قدس سره

په رنگیست په صفتی وصف عاشقان :- این شیوه کم طلب را سیران رنگ و بوی

حالتی و در هر کاری عادت وی گفتن لا اله الا الله بود و ظلمت شرک خفی را همواره باین کلمه دور
 میکند از خود و ظهور نور ایمان را بر دل خود تازه میدارد و هم ایشان فرموده اند که بیداری دل
 را درجات است و بیداری دل عیسر نمی شود الا با اقتصاد و اقتصاد دوام ذکر است در نوم
 و لفظ و گفته اند اولیاء الله مختلف اند بعضی بی صفتند و بی نشان و بعضی به صفتند و بعضی
 از صفات نشان مندگشته مثلاً گویند ایشان اهل معرفتند یا اهل معامله اند یا اهل محبت اند یا
 اهل توحیدند و کمال حال و نهایت درجات اولیاء در بی صفتیست و بی نشانی گفته اند بی
 صفتی اشاره بکشف ذاتیست که مقام بس بلند است و درجه بس شریف است و عبارت
 و اشارت از کثرت آن مرتبه قاصر است و کمال مرتبه بی صفتی حضرت سید المرسلین راست
 صلی الله علیه و سلم و همه انبیاء و اولیاء علی حسب مراتبهم خوشه چیتان خرمن سعادت اویند
 صلی الله علیه و سلم و استمداد از باطن مقدس او صلی الله علیه و آله و سلم در درجات این
 مرتبه ترقی می نمایند و مقام محمود که مخصوص به حضرت اوست صلی الله علیه و سلم اشاره
 است باین مرتبه و از خواص مرتبه بی صفتی آنست که صاحب این مرتبه از اهل تکمیل بود
 و از صحبت قلب صحبت مقلب قلب پیوسته باشد و جمیع صفات اخلاق الهی متصف
 و متخلق باشد و متصرف بود بر احوال باطنی و بنا برین او را ابوالوقت گویند از صفتی به صفتی
 باختیار خود تواند انتقال نمودن و از بقایاء وجود بشریة بکلی صافی شده و مشایخ طریق
 قدس الله ارواحهم بر آنند که اقتدا جز مستقیمی که از دور احوال رسته باشد درست نیاید و این سخن
 اشارت است که مرشد را وصول بمنزله تمکین شرط صحبت از شاد است و گفته اند که مرتبه

۱- مطلب: - نیه بیان مقام محمود علی رای اهل الله -

۲- مطلب: - مولوی المعنوی الرومی قدس سره

از ادب پر نور گشتنیت این فلک : از ادب معصوم و پاک آمد ملک

بے ادب تنها نم خورا و اششت بد : بلکه آتش در همه آفاق زد

۳- مطلب: - ذکر معنی ابوالوقت

ارشاد آخرین مراتب بقا و حقیقت بعد قعدی جمیع مراتب الفنا چنانکه اشتغال ظاہرہ از
اعمال باطنہ اورا مانع نیاید و عمل باطن از شغل ظاہر اورا حجاب نگیرد و گفته اند در ذکر خفیه
وقوت عدوی فعلیست و غیر وقوت عدوی فعلی مشاہدہ نتیجہ وقوت عدوی است و در ذکر خفیه
وقوت قلبی است کہ از دل گوید و بدل گوید و غیر وقوت مشاہدہ نتیجہ . وقوت قلبیست و
و نیز گفته اند اگر چه دل گویا گردد از سعی در ذکر نمی باید ایستاد علی الخصوص بعد از نماز شام و پیش از
صبح مقصود بسیار گفتن نسبت در یک نفس سه کرت گوید جس نفس از لوازم است و بعد از
یادداشت اگر در ملا نفس نگاه دارد و ابو لاکہ الا اللہ از طرف راست آغاز کند و بدل
فرود آرد و بجانب چپ و محمد رسول اللہ از جانب چپ بیرون آرد و آتانی مجاہدہ نمی شود و گفته اند
الطریق کلہا آداب فمن لزم الآداب بلغ مبلغ الرجال و ادب الخدمۃ علامت القبول
ادب بہ نسبت حضرت جل ذکرہ آن است کہ بہ ظاہر و باطن بشر طہ بندہ کی فرمانہا را
بجا آرد از ماسوای حضرت بکلی اعراض کند و اساس مواظبت بر ذکر و توبہ نصوح بہد از جملہ
معاصی ادب بہ نسبت حضرت رسالت آنست کہ بہ ظاہر خود را در مقام قَاتِبِ حَوْثِی و آرد و
در جمیع احوال حرمت و تعظیم اورا صلی اللہ علیہ وسلم بواجبی نگاه دارد و واسطہ کل موجودات
بحق سبحانہ و تعالیٰ اورا داند ہر کہ ہست و ہر چہ ہست ہمہ را سر بر آستان عزت او بنید و
علامتہ محبتہ الرسول صلی اللہ علیہ وسلم اتباع ظاہر ائم باطنی اتباع ظاہرہ صلی اللہ علیہ وسلم
اداء الفرائض و اجتناب المحارم و التخلق باخلاقہ و التوادب بشماکلمہ و آدابہ و الاقتفاء بالاثار

مطلب :- بیان محبت ارشاد و اللہ انی ارشاد . مطلب :- مطالب استہام آنکہ بعد از نماز شام و
پیش از صبح ذکر گفته شود اللہم یرسل علینا و آدم علیہ ۱۲ مطلب :- تعلیم ذکر سانی و قلبی بہ تدریج تعلیم الف و با
تا مکہ خوانائے حاصل شود و اگر معلم حاذق بود و در اب صادق استعداد آن بیند شاید کہ در قدم اول اورا
خوانندہ گرداند و بہ ترتیب او داشت رساند بی تعلیم الف و با و اغلب طالبان را این استعداد نباشد
بہ ضرورت ایشان را بہ تعلیم ذکر سانی و قلبی حاجت بود چون تعلیم الف و با -

قال اللہ تعالیٰ - اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ ۱۲

سبب لاختباره و از پندنی دنیا و الاغراض عن انبائها و مجانبته اهل البدعة و المغفلة و الهوی
 کس للتفاخر و التکاشف من دنیا و الاقبال علی اعمال الآخرة و التقرب من اهلها و المحبت
 ترا و التحیب الیهیم و تقربهم و کثرة مجالسهم و اعتقاد تفضیلهم علی ابناء الدنیا ثم الحسب فی الله
 رب المحب و هم العلماء و العباد و الزیاد ثم البعض فی الله سبحانه للبعید المبعوض و هم الظلمة
 عدته و حب المتبعین که و من اتباع الحالته فی الباطن مقامات الیقین و مشاهدات علوم
 ان مثل الخوف و الرجاء و الشکر و الحیاة و التسلیم و التوکل و الشوق و المحبته و فزع القلب
 نه و افراد الهم بالله سبحانه و وجود الطمانیه بذكر الله سبحانه فهذه المعاملات الخصوص صلی الله
 وسلم نبی را ظاهر لیسیت و باطنی است ظاهرش را شرعیست و باطنش را نیز شرعیست
 شرع را شرع رسالت و باطنش را شرع نبوة گویند شرع رسالت چون معاملات و
 ات و شرع نبوت چون معانی و حقایق و اخلاق شرع رسالت نسخ پذیرد بحسب قوم
 و شرع نبوت نسخ پذیرد چه بیان حقیقت است مبین شرع نبوت اولیا اند و مبین
 رسالت فقها و ولایت باطن نبوت بود و خواجه امام علی ربانی ابو یعقوب یوسف الهمدانی
 الله فرموده است در بیان بعضی از اسرار قضا و قدر که مبرک عقول ضعیف بشر نتواند
 راه دین خویش را پاک کن پیش از مرگ تا از شمار مرده گان نباشی هر چه تو از خوشترین بدانی
 بب و هر همه ذنب است با تش توبه بسوز تا مورد این فتی باشی که التائب من الذنب
 الا ذنب له و بر قطع میدان که هر خاری درین سرای از راه خویش بر باید داشت و بر نگیری
 آن خار را تیری سازند و بردت زنده کلیم الرحمن موسی ابن عمران صلوة الله علی نبینا و
 اولادنا درگاه ربوبیت کارها نمودند که ادرا خود آن تمنی نبود و صد و بیست و چهار هزار و چهار
 میوا سطر بر مسامح او گذرانیدند و هر کلمه که برود و آمدی متلاشی گشتی در نهاد خویش صد و بیست
 هزار و چهارده بار متلاشی گشت و شواهد و کلمه الله موسی تکلیما - دیگر باره در این است میگرداند

مطلب: صعب الله المیسر المسهل مطلب: - والامر فی غایتة الصعوبة والاشکال کل وقت

هذه المحل و یکرا النظر و یحیی ۱۲

نیز ارشاد فرمود آمدی بر دل موسی علیه السلام تا نقطه دل او پرورده نواح
گشتی آنکه صفای آن دل را باین قهرنگسار کردند و قتلت نفساً الایه بی وحی با قبطی را هلاک
و چنان نواخت خاری که در راه خویش گذاشته بود قصد دیده دولت او کرد چه پنداری
عزیز تر از موسی خواهی بودن هر ناگفتنی و کردنی که گفته و کرده هر یک خاریست که بر راه خویش
نهاده اگر پیش از مرگ بر بنداری به تیغ جفای تو سرت برگیرند مردار تیغ خویش باشی و کشته تیغ
آوپی که به نسبت شیخی و مقتدائی طالبان واجب و لازم است بجهت آنست که ایشان بواجب
متابعت او علی الله علیه و سلم ظاهر و باطناً به مقام دعوت خلق بحق سبحانه و تعالی رسیده
پس ذکر از ولایت شیخ بهیمة مدد میخواهد و بر لب قلبه بشانه و سیفید منہ درونده راه را
زبانی و آن آنست که زبان از موجبات آزار خلق نگاه دارد چون چنین کند خلق او را
دارند و ادب سبب فعلی و آن نگاه داشتن امور شرعیه است هر که این ادب نگاه
اهل آسمان او را دوست دارند و ادب سبب دلی و آن نگاه داشتن خاطر است
هر که این ادب نگاه دارد خداوند سبحانه او را بدوستی برگزیند قال الله تعالی شیخ
انتم لا اله الا هو الایه علماء متصوفه قدس الله ارواحهم که به سبب انقطاع
شواغل با معدن علم اتصاف یافتند و قدم ارواح قلوب ایشان در آن مستقر و شایسته
راخ گشت و دیده بصیرت شان بنور شاهده و جمال ازلی مکتحل شد بطریق علم یقین
برهان مبین میدانند و می بینند و گواهی میدهند که هیچکس و هیچ چیز مستحق مجبودی و لایق
نسبت الا خداوند یگانه آله واحد صمد منزله از والد و ولد و معونت دمد مبارزان
نصاحت را در وصف او عبارت تنگ و سابقان عصمه معرفت را در تعریف او پاک

مطلب - وقتلت نفساً و نجیناک من النعم و فتناک فتونا ۱۲

مطلب - مرغان دل خسته پشه را که از هر دلی سوی حضرت در لیب

مطلب - بلندترین ادب نگاه داشتن دست از غیر حق سبحانه و تعالی گزیده حق

دارنده این ادب است و الله اعلم ۱۲

تہایات عقول را در بدایات معرفت او جز تجرید و تلاشی دلیلی نہ و بصیرت صاحب نظران را در
 النوار عظمہ او جز تعامی و تعاشی سبیلی نہ ظاہر اشیا و در ظاہریت او باطن باطن اکوان و در
 سیت او ظاہر حمله او ایل در اولیت او آخر و ہمہ او آخر در آخریت او اول جمیع آزال در
 ت او حادث و حمله ابد را ابدیت او وارثانی الحمله ہر چہ در عقل و فہم و قباس در آید ذات
 نہ سبحانہ ازان مقدس و منزہ است چہ این ہمہ محدثات اند و محدث جز ادراک محدث
 ادکروہ و ادراک ہیچ موجد با ادراک کتہ و احد نتواند رسید و ہر چہ ادراک او بدایت
 کرد و غایتہ ادراک او بودہ غایت ذات اللہ تعالی اللہ عن ذالک علواً کبیراً۔ قال
 کل ما میز نموہ باو ہا حکم او اور کتموہ لبعقولکم فی اتم معانیکم فہو مصروف و الیکم محدث
 و مع مشکلم و توحید را مراتب است توحید ایمانی توحید حالی توحید الہی توحید ایمانی مستفاد
 بظاہر علم کہ بندہ بتفرد و صفتہ الہیت و توحید استحقاق بہ معبودیت حق سبحانہ بہ مقتضای
 نا و اخبار تصدیق کند بدل را قرار کند بزبان کہ این تصدیق نتیجہ خبر و اعتقاد صادق
 مت و تمسک بان خلاص از شرک خفی فایزہ و بہر متصوفہ با ہمہ مومنان درین توحید
 بیند و بدیگر مراتب منفرد و توحید علمی مستفاد از باطن علم است کہ آنرا علم الیقین خوانند
 زبان قاطع و دلیلی قاہر کہ بر ہان قاطع است معلوم گردد کہ موجود حقیقی و موثر مطلق
 تا الاخر او نہ سبحانہ و باید کہ حمله ذوات و صفات و افعال را با ذات و صفات و افعال
 بوتا چیز دانی و ہر ذاتی را فروغی از نور صفت الہی وانی و ہر کجا علمی و قدرتی دارا دنی
 و بصری یا بی اثری از آثار علم و قدرت و ارادت او دانی منشأ و توحید علمی نور مراقبہ

تب۔ ہر چہ مفہوم عقل ادراک است : : ساحت قدس او ازان پاک است
 رہ شناسان بارگاہ الست : : بیش ازین پی نہ بر وہ اند کہ سبت
 توحید متصوفہ بعد از شرک توحید عامہ مراتب عالیہ دیگر دارد شہودی دینیانی کہ بان
 و متفرد اللہم ارزقنا و ما ہو علی الافق المسین لیس علی الغیب بضنین ۱۲

الکلام فی مراتب التوحید و رزقنا اللہ داد سلنا الی انفسی مراتبہ بفضا۔ دکرہ و جردہ ۱۳

است و باید کہ توحید علمی را برخی از توحید حالی بہ و ہمراہ باشد و اگر نباشد توحیدی بود سہ
 درجہ اعتبار یعنی اذا قنع بذلک ولا یطلع لہ وراء العقد کشف ذوقی تختص بہ خواص
 سبحانہ دارباب الاحوال لایسکن بحجر و ذلک فورۃ طلبہم ولا ینزیدہم المتجر فی العلوم النظریہ
 الاحادیث فی الطلب و تشوقا الی مزید الاستبصار بہ و بعضی از کبرار گفتہ اند کہ توحید سہ
 است قوی علمی و عملی قوی توحید عامہ مؤمنان است و علمی توحید خواص است عملی توحید
 الخواص است بہ اما توحید قوی آن است کہ بہ زبان بگوید بموافقت دل اَشْهَدُ اَنْ
 اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ لَا شَرِیْکَ لَہٗ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُہٗ وَاَنَّ سُوْلَہٗ وَاِنَّ قَالِہٖ
 و صورت توحید است و نجات یافتن از شرک حلی و خالد در دوزخ تا بودن و رسیدن بہ نعم
 بہشت ثمرہ این توحید است و بہ سلامت و صواب نزدیکتر است از توحید کسانی کہ بہ
 تاریک شدہ بدر و غفلت اسیر مانده در بند شہوت قصد سراپردہ عزت توحید کنند زیرا
 بعقل صافی از غفلت و مجرور از شہوات بہ توحید رسیدن ہم محال بود متکلم دلیل توحید
 و بنیاید کہ مومن است و اندرون بشک و شبہ آگندہ بہ اما توحید علمی موقوفست بہ شناختن
 زمان و مکان تا تحقیق شود کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بہیچ چیز نماند و بہیچ چیز بدو نماند بدانکہ حق تعالیٰ
 نہ درون عالمست و نہ بیرون عالمہ متصلست بعالم نہ منفعل از عالم و یکذره از کل
 از دور نیست و او سبحانہ متکلم است از لا و ابدا بی انقطاع و سخن او سبحانہ یکبیت کہ تغییر
 تقدیر نپذیرد و دانستن آنکہ صد و چہار دہ کتاب کہ حق تعالیٰ بہ پیغمبران علیہم السلام فرستاد
 یکی چون تواند بود و موجود موسیٰ و پیش از وجود کوحہ طور با موسیٰ چون گفت اَخْلَعْ نَعْلَیْکَ
 اِنَّکَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًی اِیْرَامُوْسٰی لِعِبْرَانِی شَنِیْدٌ و عِیْسٰی بِہِ سَرِیَانِی شَنِیْدٌ ہَا
 گفت چرا بتازی شنید با آنکہ سخن او قدیمیست و ازین ہمہ منترہ است و آنکہ حق تعالیٰ بہ
 ہمہ معلومات نامتناہی میدانند و بیک قدرت ہمہ مقدرات را در وجودی آورد و بیک
 ہمہ مسموعات را می شنود و بیک بنیائی ہمہ مرئیات را می بیند و بیک ارادت ہمہ مراد

مطلب - مبعوث و مشکل مخصوص لاہل الباطن و ہم تا لو الیہ السئل عنہم ۱۳

را میخواهد دانستن این همه موقوفست به شناختن زمان و مکان اما توحید علمی بر سه درجه است - درجه اول آنست که نفوس از نفحات قدم و جذب از جذبات کرم و برق از بروق عدم بروجه قبول باستقبال رونده آید بسیل جہل و غشاوة غفلت را از چشم حقیقت بین او بردار و در مرید صادق در نور آن برق تیز بنگرد و خود را بیند که در پیش هزار صنم سجده میکند آتش غیره که سوزنده غیر است و رسیده او زبانه زدگی گیرد مدتی برود و بنالد و در طلب شفاء این درد هر چیزی بسکالد تا او را روشن شود که راحت هم از آنجا تواند بود که جراحات آمد و ظنوا ان لا ملجاء من الله الا الیه روی نیاز حضرت بی نیاز آرد و غم دل حضرت علام الغیوب عرض کند چون اضطرارش بغایت رسد و عده آمین یحیی المصطرأ اذا دعاها باجابت پیوند و فرس او این نداد بندگان که ای سلیم دل ندانستی که معبود آنست که مقصود دل و هوای تست و هر چه هوای تست خدای تست گفتن و دانستن که اللہ کی است چه سود که چون در پیش هزار صنم سجده میکنی علم بی عمل و بال است و قول بی فعل نکال قبله دل یکتا کن و از غیر ما تبرا کن تا فعل تو مصدق قول تو بود و مرید تو مجاہد آغاز کند و بدفع و قطع علائق مشغول شود و بجد و تشمیر هیچ تاخیر و تقصیر نکند تا بجد و عنایت و حسن کفایت غیب همه آرزوهای از وی فرزندالتفات ماسوی اللہ از وی بنفیتار و دل او حیرت یکتا شود و رد و قبول و مدح و ذم برد او یکسان شود و لمجا و مفزع او در کل احوال حضرت مالک الملوک بود و رونده چون بدین صفت گردد بدرجه اول از توحید علمی رسیده بود درجه دوم آنست که چندان نور حق ظهور کند بر جان رونده که همه اجزای وجود پیش چشم شهود او در اشراق آن نور دره دار روی در نقاب تواری کشد بر مثال ذره ها در نور آفتاب و چون نور ظهور حق مشرق شود ذره ها را کوانرا جز تواری روی نماندند آنکه بنده خدای گردد یا بدو پیوندد و یاد در مضمهر شود تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا و نه آنکه بنده به حقیقت نیست شود تا بودن دیگر است و نادیدن دیگر چون تو در آینه نگری آینه نه بینی زیرا که مستغرق در

مطلب :- تشمیر داصل دامن چیدنست در هر کاری و اینجاکتاب از جلد تمام است ۱۲

مطلب :- تحقیق اتحاد و یخ اتحاد ۱۲

جمال خود و نتوان گفت که آئینه نیست شد یا آئینه جمال شد یا جمال آئینه شد و دیدن قدر
در مقدورت همچین دان داین را قدم الفنا گویند در توحید و منزلتہ الاقدام بسیار از روندگان
است و بسیار کس را قدم اینجا بلخریده است و روندگان درین مقام متهاوتند کس باشد که
در هفته یک ساعت بیش درین حضرت بار نیابد کس باشد که هر روز یک ساعت و کس باشد که دو
ساعت و کس باشد که بیشتر اوقات مستغرق شهود باشد و سه نفس بیش غایب نشود و مقرب
حضرت باری خواجہ عبداللہ انصاری رحمۃ اللہ گفتہ است کہ ہر کہ سہ شبانہ روز درین مقام
تواند بود شکر فرمودی بود در تہ سیم در فناء الفنا است و آن آنست کہ کمال استغراق حاصل
روند و راه بفناء خود و آگاہی از فناء خود بکنم عدم بر وجه آگاہی روندہ در نظر طریقہ ہم
اشارہ بتفرقہ می کند عین الجمع و جمع الجمع آنجا است کہ خود را و کل کون را در نور ظهور حق گم کند و
آگاہی خود را ہم ازین گم کردن ہم گم کند اینجا نہ اسمست و نہ رسم نہ وجود است درین قدم نہ عدم نہ
عبارت و نہ اشارت نہ عرش و نہ فرش کل من علیہا فان و کل شیء ہالک الا و جہتہ
بزورین اقلیم درست نشود انا الحق سبحانی ما اعظم شأنی جز درین اقلیم صورت نہ بندد۔ قال
حجتہ الاسلام علم باللہ حاصل کردن بطریق تعلم راہ علم است و این نیز بزرگست و لکن مختصر است
بعلم انبیا و اولیا کہ بیواسطہ تعلیم آدمیان از حضرت حق سبحانہ و تعالی بر دل ایشان می ریزد
و توحید حالی آنست کہ حالی توحید و صف لازم موحد گردد و جمیع ظلمات رسوم و جودا الا اندک
بقیہ در غلبہ اشراق نور توحید متلاشی و مضمحل گردد و نور علم توحید در نور حال او مستتر و سندرج شود
بر مثال اندراج نور کوکب در نور آفتاب و درین مقام وجود موحد در مشاہدہ جمال وجود واحد
بل ذکرہ چنان مستغرق شود کہ عین جمع گردد کہ بجز ذات و صفات واحد در نظر شهود او نیاید تا
غایتی کہ این توحید را نیز صفت واحد جل ذکرہ بنید نہ صفت خود داین دیدن را ہم صفت او
بنید و سہی ابدین طریق قطرہ وار در تصرف ملاطم امواج بحر توحید افتد و غرق جمع گردد و بدین توحید
او بیشتر از رسوم بشریت منتفی گردند بر مثال نور آفتاب کہ در غلبہ اشراق او بیشتر اجزای ظلمت

مطلب۔ فناء الفناء اینست کہ گفتہ اند بی شعور یا ہم بی شعور است ۱۲

روی زمین بر خیزد و به توحیدی بعضی ازان رسوم بشریت بر خیزد به مثال نور ما هفتاب که به ظهور او بعضی از اجزای عظمت روی زمین بر خیزد و بسبب بعضی از لقبها با در رسوم بشریت در اول سوره یوسف علیه السلام آورده قوله اگر الف امن من بود که بالعقوب کردم از هر چه می ترسید او را امین گردانیدم کار من با دوستان من این بود ای لا یخاف لَدَیَّ الْمُرْسَلُونَ نزد من همه امن بود خوف نه همه شادی بود غم نه همه محبت بود محبت نه لام لطف من بود که با یوسف کردم در آن چاه که او را گفتم که با توجیه خواهیم کرد تا بهر چه بدو رسید چشم بران عاقبت داشت تا بلا با هم بدان آسان شد رار آفت و رحمت من بود که با برادران یوسف کردم تا آنچه کردند از آزار یوسف از ایشان عفو کردم و التدا علم به علم از سه حال خالی نیست یا متعلق آن علم معلومات عالم سفلی بود یا لطایف ملکوتی بود یا حقایق ذات و صفات عالم لاهوتی بود هر قسمی ازین علوم بعالم خود منتهی شود و علوم متفرقات عالم حسی را به معلومات ملکوتی راه نیست چه هر علمی به معلوم خود مقید است و ترقی هر علمی از علوم لطایف ملکوتی در منازل علوی در مرتبه حقیقت معلوم آن منتهی گردد الا علم بالقدس جانه که بیج مرتبه از مراتب علویات و سفلیات مانع عروج آن نتواند شود و صعود آن جز به حضرت کبریائی منتهی نگردد. زیرا که مجموع علوم کلیات و جزئیات عوالم ملکی و ملکوتی از شایه حدوت و امکان خالی نیست و جز علم مقدسی از شوایب نقالیص بجناب قدسی واصل نگردد چون به عالم بمرتبه علم خود مقید است پس علم ذات و اسرار ذات متعالیه و صفات حضرت صمدیت که از شوایب حدشان منزله است و از نقالیص امکان مقدس است هر آینه آن عالم را که مصدر او است به صفت خود موصوف گرداند و از ذل در کات تقلید با وح عز درجات تحقیق رساند قل هل یستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون و به حقیقت مقصود از ایجاد روح انسانی که ستری از اسرار ربانی است و در خطه مملکت بدن حاکم و خلیفه است تحصیل این علوم است و مراد از آفرینش او تحصیل این سعادت است جبروت عبارت است از معانی متصل بذات وازل عبارت از نهایت لازمات است وازل الازال عبارت از نهایت جبروت است و لم یزل عبارت از حقیقت ذات واحدیت را جز لم یزل نتوان یافت و از اسماء عظام است آهیتا شرایهیا سبحان من لم یزل ولا یزال و او سبحانه کامل الذات و کامل الصفات التامات است سمعش از آلت مستغنی

است و بصیرتش همچنین یعنی بصیر است نه به حواس قولیست نه به قوه و آلت فاعلمست نه به حرکت
 مرید است نه به فکر راضی است نه بسرور و تشکیر است نه به گردن کشی و تطاول محب است
 نه به شهوات عظیمست نه بجسد متکلم است نه به حرف و صوة توصل کنند بخواندن و شنیدن
 کلام او سبحانه و آنچه از وی فهم کنند کلام اللہ است و وی نامخلوقست و در مصاحف فرو
 نیامده است همه معلومات در ازل در علم او بوده است و همچنین همه اصوات و رازل در سمع
 او بوده است و همچنین همه الوان در ازل در بصر او بوده و او سبحانه اگر خواهد تمام علوم و رول
 بی رقم حروف و اصوات حاصل کند و هر چه در دل حاصل آید از علم آن کلام از لست که منبع
 آن علم ازل است که تناهی را بدان راه نیست همه صفات او سبحانه قدیم است چه علم او
 سبحانه به همه موجودات پیش از وجود موجودات محیط بوده است و از جمله موجودات یکی اصوات
 است و یکی الوان و آن همه در علم او سبحانه است پس علم او و سمع او و بصر او همه قدیم
 باشد چون خلق اصوات و الوان را بدان حالت او را که کند که آنرا سمع و بصر خوانند و آلت
 در حق او روان باشد چه کسی را از خود وجودی نیست مگر آنکه از حق سبحانه و تعالی در وی است
 کرده پس جز او وجودی نباشد و لما انجذب بصيرة الروح الى مشاهدة جمال الذات استتر
 نور العقل الفارق بين الاشياء في غلبته نور الذات القدیمة و ارتفاع التمييز بين القدم و
 الحدوث لانه هو الباطل عند محسب الحق سبحانه و لیسى هذه المرتبة المحالة جمعا جمع جامع تفاسیل
 مقامات بود که حق را بی خلق به بصر بصیرت به بیند و جمع الجمع که خلق را بحق به بیند یعنی قیام وجود
 خلق بحق به بیند یعنی قیام وجود خلق بحق بدانند و این را فرق بعد بین الجمع نیز گویند در مقام جمع هر
 یک از قومی مختلفه کار آن دیگری کنند چنانکه چشم گوش گردد و گوش چشم شود و تا همه به بیند و به
 همه بشنود و به همه بگوید چنانچه دست در آن مقام سخن گوید و الجمع دادی بنصب الی بحر التوحید
 و فی منازل السائرین و الجمع غایة مقامات السالکین و موطن بحر التوحید ای غایة المقامات
 فی السیر الی اللہ سبحانه و فی اللہ سبحانه و لا مقام اعلی منه ثم بعد ذلك یكون السیر باللہ عن اللہ
 سبحانه و معنی کونه طرف بحر التوحید نهاییه الی لیس بعد از شیئی فان سائر فی هذا المقام لا یكون سیر
 الا الرجوع عن الحق الی الحق چون سالک محدثات و موجودات را در تحت اشعه انوار قدم

زاین شده و در عین ذات احدیت مستهلک بنید همچنانکه حق بود و با وی هیچ چیز غیر وی مقارن
 در وجود نبود چنانچه مشاهده کند که حق موجود است و بس و حده لا شریک له و سالک و سلوک
 الیه و سلوک و عشق و عاشق و معشوق بلکه هر چه در عالم اسم غیریت بران اطلاق کنند همه را عین
 هویت الهیت دانند چه مظاہر شئوعه که آئینہ آن جمال اند که ایشان را بی آن جمال هیچ مسیری
 نیست که در مراتب مختلفه از جبروت و ملکوت و ملکاد و هر صورتی ظهوری کرده و درین حالت
 حال سالک چنان باشد که هر چه بنید حق بنید و چنان دانند که حق سست که خود بخود ناظر است
 در صورت ناظری و منظوری و هر چه گوید و شنود چنان دانند که حقیقت که گویا سست بخود و شنود
 از خود در صورت قابل و سامع و درین حال وجود بنده فی نفس الامر مستحق است ولیکن بنید
 که عبداست مغلوب تجلی نور ظهور حق است و جز وجود حق مشاهده نمی کند و بمرتبه ارواح بالا نگه
 مهمیه رسیده که در جمال اللہ تمیزند و این حال وقتی باشد که بالعرضی از سالکان مقام کرده و
 دایم در آن بمانند و آن سالک را مجذوب مطلق گویند و بعضی شاید که درین حال مدتی بمانند
 و در آن مدت قلم تکلیف از ایشان بر خیزد و برگفت و فعل وی بروی در طریق مواخذه نباشد
 و اگر نعوذ باللہ لطف حق سبحانه او را در نیابد و در زندقه و الحاد افتد و چون بمقام افاقت آید
 و در قید تکالیف شرعی قدم متابعت ثابت دارد بمقام فرق بعد الجمع رسد و چنان باشد
 که با وجود آنکه همه حق داند و حق بنید چنان متمکن باشد که در حق خلق بنید و در خلق حق بنید و
 حق و خلق با هم بنید و هیچ از آن حالات مانع و حاجب وی از حق بنی نشود و این مقام
 افضل و اکمل است از مقام جمع چرا که درین حالت حق را در مرتبه احدیت میداند و در
 مظاہری شناسد پس در عین کثرت می بنید و کثرت در عین وحدت می یابد زیرا که آنچه
 درین آئینہ پیدا است یعنی در حقیقت جامعہ انسانی همانست که در مشہود و ہویا است

له مطلب یعنی نور حق که در امر ملکوت است مشاهده دیده او شود ۱۲ ۱۳ مطالب از کتاب
 درین آئینہ پیدا است یعنی در حقیقت جامعہ انسانی همان است که در مشہود و ہویا است قال اللہ تعالی
 ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ چون بین بر سبندی کتاب ابدی را عین مصدق ازلی
 دانستی کثیر را عین وحدت دیدی ۱۲

قال اللہ تعالیٰ اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَكَ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ اللّٰهَ چون بدین رسیدی کتاب بیدار
را عین مصحف از لی و انستی و کثرت را در عین وحدت دیدی و ایمنی مقام را صوب بعد المحو نیز گویند
پس از مشایخ در هر مقامی سخنان صادر شده در آن تامل باید کرد که آن سخن نسبت به کدام
مقام از ایشان واقع شده در آن بخود تصریحی نباید کرد و قَالَ ابْنُ صَاحِبِ تَرْجُمَةِ الْعَوَارِفِ
وَلصَادِبِ الْجَمْعِ اِنَّ یَضِیْفُ اِلَى نَفْسِهِ کُلَّ اَثَرٍ ظَهَرَ فِی الوجودِ و کُلَّ فِعْلٍ و صِفَةٍ و اسمٍ لا یُخَصَّرُ
اِکْلَ عِنْدِهِ فِی ذَرَاتٍ و حُدُثٍ فَمَثَلُهُ یُکَلِّی عَنِ حَالِ نَدَا و تَارَةً یُکَلِّی عَنِ حَالِ ذَاکَ و لا یُغْنِی بَقَوْلِنَا
قَالَ فُلَانٌ بِلِسَانِ الْجَمْعِ اَلَا یُزَادُ التَّوْحِیْدَ الرَّحْمَانِیِّ هُوَ اَنْ لِّشَهِدِ الْحَقِّ سَجَانَهُ عَلٰی تَوْحِیْدِ نَفْسِهِ
بِاِظْهَارِ الوجودِ و اَنْوَاعِ اَشْرَکٍ لَهٗ شَهَادَةٌ اَز لَیْتَهُ اَبَدِیَّةٌ غَیْرِ مُسْتَدَّةٍ اِلَى سَبَبِ نَقْلِهَا و خَیْرَةً
یُکَلِّهَا و لَیْسَ لِلانْسَانِ فِی هَذَا الْمَقَامِ قَدَمٌ اِلَّا اَنْ یَلْمَعَ بَرَقٌ مِّنْ جَانِبِ الْقَدَمِ اضْءَاعٌ بِهٖ اَرْجَاهُ
سِرَّةٌ و ینَظْفِی سَرِیْعًا و اَکْثَرَ کَلَامٍ هَذِهِ الطَّالِفَةُ فَمَا حَلَوَهُ مِنْ نَعْوَةِ الْقَوْمِ کَانَ فِی هَذَا الْوَقْتِ و کُلُّ
مَوْجُودٍ یُخْتَصُّ بِخَاصِیَّتِهِ لَا یُشَارَکُ فِیْهَا غَیْرُهُ و اَلَا لَمَّا تَعَيَّنَ وَ هَذِهِ الْوَحْدَةُ فِی کُلِّ مَوْجُودٍ دَلِیلٌ عَلٰی
وَحْدَانِیَّتِهِ مَوْجِدَةٌ و اِظْهَارُ کُلِّ مَوْجُودٍ دَلِیلٌ عَلٰی صِفَةِ الْوَحْدَةِ صَوْرَةٌ شَهَادَةٌ الْحَقِّ عَلٰی وَحْدَانِیَّتِهِ
ذَاتِهِ و یرشد فیهم هذه المعنی الی تشزیبه عقیده اهل التوحید عن المحلول و التشبیه
و التعطیل كما طعن فیهم طالیفة من الجاحدين العاطلین من المعرفة و الذوق لانهم اذا لم یتبوا
فی نظر شهودهم مع غیره فکیف یعتقدونه حلولة او تشبیهه به تعالی التوحد عن ذلک علوا کبیرا
و شیخ عبد اللہ انصاری رحمۃ اللہ فرموده توحید آنست که یکی را دوست باشی و معرفت
آنست که دوست را یکی باشی از عارف در جهان نشان نیست هر زبان که از معرفت نشان
دید در دهان نیست اسرار معرفت فاش کردن دیوانگیست امید ثواب و عطاء داشتن
و گانگیست البوجهل از کعبه می آید و برایهم از بت خانه کار عتایت دارد و گیر بهانه قال
حجة الاسلام شرح توحید و راز است و علم وی نهایت همه علمها است قال التوحید هو الاصل

۱۱ مطلب - تشبیه بر آنکه تمیز باید کرد سخنانی که از مشایخ واقع می شود نسبت به مقامی حکمی دارد ۱۲
۱۲ مطلب - عنایتی کن و ما را بکار ما بگذار که کار ما همه موقوف یک عنایت است -

والقول فيه لطول فهو من المكاشفة وهو البحر العظيم الذي لا ساحل له ولا يتم علم المعاملة الا به فاذا
لا تعرض الا للقدرا الذي يتعلق بالمعاملة فبعض علوم المكاشفات يتعلق بالاعمال بواسطة
الاحوال علامه الصدق فيه قطع العلاقات ومفارقة العادات وهجرات المعارف والقربات
والاكتفاء بالقدسجانه على دوام الحالات فنقول للتوحيد اربع مراتب وهو تقسيم الى لبتا
ولبت اللب والقشر وقشر القشر والتمثل ذلك تقريبا الى افهام الضعيف بالجوز في قشر
بالعليان فانه له قشرتين وله لبت وللب ولبن وهو لبت اللب يعني ويرامغز ليست و
آن مغز را مغز ليست وويرا پوستيست وآن پوست را پوستيست چون جوز ترور و غن مغز
مغزوي است فالمرتبة الاولى ان يقول الانسان بلسانه لا اله الا الله وقلبه غافل عنه
او منكره كالمنافق والثانية ان يصدق بمعنى اللفظ قلبه كما صدق به عموم المسلمين وهو
اعتقاد يعني معنى اين كلمه را بدل اعتقاد کند به تقليد چون عوام مومنان يا به نوعی از دليل چون
متكلمان اذ لا يميزون عن العوام بمعرفة الحيلة في دفع تشوش المبتدع بهذه الاعتقادات
الصحيحة والثالثة وهو اللبان ليشاهد ذلك بطرق الكشف بواسطة نور الحق سبحانه وهو مقام
المقربين وذلك بان يرى الاشياء كثيرة ولكن يراها على كثرتها صادرة من الواحد
القهار يعني مرتبه سيم در توحيد آنست که به مشاهده بنور الله بروی منكشف شود
حقيقت اين توحيد و سر وی که با الحقیقه هم از یک اصل میروید و فاعلش بیش از یکی
نیست و یکس رافع نیست علی الحقیقه و ذلك بان يعرف سلسلة الاسباب و كيفية
تسلکها و ارتباط اول السلسلة مسبب الاسباب جل ذكره و این نوری بود که در دل پیدا
شود که در آن نور این مشاهده حاصل آید و این هدایت خاص است و ثمره مجاهده است
که در میان مجاهده و معامله راه دین اندک اندک پیدای آید و راه حکمت کشاده می شود
قوله تعالى: - وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ هِدَايَتَنَا لَأَكْبَرُ
حق بود و هدایت خاص انخاص بحق بوده براه حق و این نور در عالم نبوة و ولایت پیدای

اه مطلب: سيم منضم الكبير

اه مطلب: علامه الصدق في التوحيد

آید بروحی که عقل را قوت آن نبود که بخود باین رسد چنانکه فرموده قولہ تعالیٰ قُلْ اِنَّ هُدًی اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰی وَهُدًی مُّطْلَقٌ اِنِست این را حیوۃ خواند۔ در جای دیگر چنانچه فرمودہ۔
 اَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَاحْيَيْنَاہُ الْآیۃِ داین در جسم نہ چون اعتقاد عامی و متکلمی است کہ
 اعتقاد بندی باشد کہ بر دل افکند یا بحیلہ تقلید یا بحیلہ دلیل و این مشاہدہ شرح بود
 بندہ ہمہ یہ گیر و فرق بود میان آنکسی کہ خویشتن را بران وارد تا اعتقاد کند کہ فلان خواجہ
 در سراسر است بہ سبب آنکہ فلانکس می گوید کہ در سراسر است و این تقلید عامی بود کہ از زبان
 ماور و پدر شنیدہ بود و میان آنکس کہ استدلال کند کہ وی در سراسر است بہ سبب آنکہ
 اسبب و علام او بر در سراسر است و این نظیر اعتقاد متکلم بود و میان آنکہ دیرا در سراسر
 بمشاہدہ و این مثل توحید عارفان و مقربان است و این توحید اگر چه بدرجہ بزرگتر است
 لیکن در وی خلق را می بیند و خالق را نیز می بیند عزوجل و میداند کہ خلق از خالق است
 سبحانہ پس درین بسیاری و کثرت است و تا دومی بیند و تفرقہ است و جمع نبود و
 صاحب ہذا بعد فی تفرقہ لایری الافعال و کثرتہا و ارتباطہا الالہ الفاعل بالتحقیق جل ذکرہ
 و المرتبۃ الثالثۃ ان لایری فی الوجود الالہ واحد و ہو مشاہدۃ الصدقین و شیمہ الصوفیتہ
 الفناع فی التوحید لانه من حیرت لایری الالہ واحد لایری نفسہ ایضاً فی توحیدہ بمعنی انہ فی
 عن رویتہ نفسہ و ہذا کمال التوحید لانه فی الاشیاء فی حقہ و ہذا نتیجۃ العشق و ہوا المحبتہ
 المفراطۃ و ہذا غایۃ علوم المکاشفۃ و انما الموجود بالتحقیق واحد و انما الکثرة فی حق من تفرق
 نظره و الموحد لا یفرق نظره رویتہ السماء و الارض و سایر الموجودات بل یرى الكل فی
 حکم الشیء الواحد۔ یعنی جزئی را نہ بیند و ہمہ را خود یکی بیند و یکی داند و تفرقہ را درین مشاہدہ
 خود بیچ راہ نبود کہ خود را نیز فراموش کند و در حق دیدار خود خود نیست شود۔ چنان کہ

۱۔ مطلب۔ موحد باید کہ ہمہ اشیا را اگر چه بہہ اشیا متنوع است و مختلف و بسیار یکی داند و
 متصرف بر ہمہ جزئی را نشناسد و این ہمہ اگر چه بسیار اند اثر فعل یک فاعل مختار اند و این معنی کلمہ شہادت

است کہ ایمان است بہ خداوند سبحانہ ۱۸

بسیاری از چیزها نیست شده اند و در حق دیدار و می و این معنی را در عبارت و شرح کردن کسی را که بدان نرسیده و شود بود و اما این مقدار توان دانست که روا بود که چیزها بسیار بود و لیکن آن چیزها را بیک و گرنوعی ارتباط بود که بدان ارتباط و تعلق یک چیز شوند از روی معنی چنانکه مردم را چیزهای بسیار است گوشت و پوست و سر و دست و پا و معده و جگر و غیر آن لیکن در معنی یک چیز است تا باشد که کسی مرود اند چنانکه یک چیز را و باشد که از تفصیل اعضا و یاد نیارد و اگر کسی گوید که او را چه دیدی گوید یک چیز بیش ندیدم مرزی دیدم و اگر گویند از چه می اندیشی گویند از یک چیز بیش نمی اندیشیم از معشوق خود می اندیشیم و آن یک چیز بود اما مقامی باشد در معرفت که کسی بدان رسد به حقیقت به بنید که هر چه در وجود است بیک دیگر مرتبط است و جمله چون یک حیوان است و نسبت اجزای عالم چون آسمان و زمین و ستارگان و غیر آن چون نسبت اندامها یک حیوان است با یک دیگر و نسبت همه عالم یا مدبران از وجهی نه از همه وجود چون نسبت تن مملکت حیوانست یا روح و عقل که مدبر آنست فالحق یخمد به الکل من حیث کون کل شیء موجوداً به معدوماً بنقسم لا من حیث آن که وجوداً خاصاً ما یخمد به فانه محال به حقیقتاً بدانکه پادشاه و پادشاهی را جز پادشاه ندانند اگر نه آن بودی که ترا پادشاهی داده بود بر مملکت خویش و نسخ مختصر از مملکت خویش و پادشاهی خداوند عالم بتو نداده بودتدے به گز خدادند عالم را نتوانستی شناخت پس شکر کن آن پادشاهی را که ترا بیا فرید پادشاهی داد و مملکتی داد بر نمودار مملکت خویش و از دل تو عرش ساخت و از خزانه خیال روح محفوظ تو ساخت و از روح حیوانی که منبع آن دلست اسرافیل تو ساخت و از دماغ کرمی تو ساخت و از چشم و گوش و جمله حواس فرشتگان تو ساخت و از قبه دماغ که منبع خونها و پیا است آسمان ستاره تو ساخت و از انگشت و قلم و مداد و طبایع مسخر تو ساخت و ترا یگانه دزد چون و چگونه بیا فرید و بر همه پادشاه کرد این مملکت بتو داد و آنگاه ترا گفت زمینها را تا از خوشتن و پادشاهی خوشتن غافل نباشی که آنگاه از آفریدگار خویش غافل شده باشی -

فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ فَأَعْرَفَ نَفْسَهُ بِإِنْسَانٍ تَعْرِفُهُ رَيْبًا لَيْسَ مِنْهُ شَيْءٌ

مواظبت میان پادشاهی آدمی و میان پادشاهی ملک الملوک بدو علم عظیم اشارت است یکی علم نفس
 آدمی و کیفیت تعلق اعضا روی بقوتها و صفات وی و کیفیت تعلق صفات و قوتها بدو و این
 علمی دراز است و بیک تفصیل ارتباط مملکت پادشاه عالم بفرشتگان و ارتباط فرشتگان
 بیک و بیک و ارتباط سموات و عرش و کرسی بالیشان و این نیز علمی دراز است پس ازین جمله
 بدانی که همه کائنات را نوعی تعلقست بدان حضرت -

بی تعلق نیست مخلوقی بدو † آن تعلق نیک دریا بای عمو
 اتصال بی تکلیف بی قیاس † هست رب الناس را با جان ناس
 جسم آدم صورت جان آمده است † گوهر جان اسم جانان آمده است
 آدم اسطرلاب اوصاف علوست † وصف آدم مظهر آیات اوست
 هر چه در وی مینماید عکس اوست † بهیچو عکس ما که اندر آب جوست
 لاجرم او جان جان آمد ترا † بی جهان جان جهان آمد ترا
 آدم معنی جمال دوست دان † هر چه غیر اوست جمله پوست دان
 چون بدون آئی ز جسم و جان تمام † تو ثمانی حق بماند و السلام

آفتاب و ماه و ستارگان و میخ و باد و باران و هر چه آنرا اسباب دانی همه مسخرند
 چون قلم در دست کاتب و بیج بخود نمی جنبید که ایشان را می جنبانند بوقت خویش و بقدر
 خویش چنانکه می باید پس حواله کارها بالیشان خطا است همچون حواله توفیق خط خلعت بقلم دکاند
 اما آنچه در محل نظر است اختیار آدمیست که پنداری که بدست آدمی چیز نیست و این نیز خطا
 است که آدمی در نفس اختیار خویش مجبور است و مضطر زیرا که کار وی در بند قدرت اوست
 تا به سبب قدرت آنچه خواهد کند و آن قدرت مسخر ارادت و کلید ارادت بدست وی نه پس
 بهیچ چیز بدست وی نباشد و تمامی این سخن بدان شناسی و بدانی که فعلی را که با آدمی حواله می کند
 بر سه درجه است یکی آنکه مثلاً اگر پای در آب نهد فرو شود گویند آب او را غرق کرد این را
 فعل طبیعی گویند که او را چنان آفریده اند که در آب غرق شود و بیکر آنکه گویند آدمی نفس زدگ
 و این را فعل ارادتی گویند سیم آنکه گویند سخن گفت و این را فعل اختیاری گویند و دان

دو پوشیده نیست که هیچ ازان در دست نوی نیست که اگر خواهد و اگر نخواهد چنان شود پس
 اضطرار ارادتی در هر دو ظاهر است اما فعل اختیاری چون رفتن و گفتن اشکال در این
 است که اگر خواهد کند و اگر نخواهد نکند یعنی باید که بدانی که چون خواهد آن وقت خواهد که
 عقل وی حکم کند که خیر تو در این است و این را باندیشه حاجت بود چون عقل حکم کرد که
 خیر تو در این است ازین ارادت بضرورت پدید آید و اعضا جنبانیدن گیرد و ازان ارادت
 بضرورت در کار آید چون ازان اندیشه فارغ گشت هم بدان صفت گشت که بود و هم
 آن ضرورت پدید آمد مثلاً اگر کسی چوبی برگیرد کسی را زدن گیرد وی به طبع می گردید تا اگر بکناری
 بامی رسد و داند که جستن ازان آسان تر است از چوب خوردن هر آینه ازان بجهت و اگر داند
 که آن جستن عظیم تر است که چون بجهت پای بشکند البته پای بفشارد و کسی را در آن طاقت
 ندارد که حرکت پای وی در بند اراده وی است و ارادت او در بند آن چیز است که
 او را بهتر است و ارادت در بند آنکه عقل گوید که خیر تو درین است و این کار کرد نیست
 و عقل بتو مضطر است چندی چون آینه ایست که آنچه باشد روی صورت آن پدید
 آید چون چیزی خیر نباشد ترا روی پدید نیاید مگر وقتی که در بلای باشد که طاقت آن
 نیارد پس این را افعال اختیاری برای این گفتند که در بند آن بود که خیر وی در کردن
 آن کار بدانند و اگر نه چون این ضرورت پدید آید چون ضرورت نفس زدن است و ضرورت
 این چون ضرورت بآب فرو شدن است و این اسباب بر هم بسته است و سلسله آن بسیار
 است اما قدرتی که در آدمی آفریده اند یکی از حلقه های آن سلسله است ازین جاگمان بود
 که بوی چیز لیست و آن قضاء محض است که تعلق وی بوی بیش ازان نیست که وی محصل
 آنست و راه گذرانست پس وی راه گذار اختیار است که در وی می آفریند پس چون
 درخت که به سبب به آدمی جنبد و در وی قدرت و ارادت نیافریند و ویرا محصل آن
 نشناختند بضرورت آنرا اضطرار محض نام کردیم و چون این در سبب آنچه کند قدرت وی در
 بند هیچ چیز نیست بیرون از وی آنرا اختراع نام نهادیم و چون آدمی نه چنین بود نه چنان
 که قدرت و ارادت وی با سببانی دیگر تعلق داشت که نه بدست وی بود و فعل وی مانند

فعل خدای نبود تا آنرا خلق و اختراع گویند و چون وی محل قدرت و ارادت بود که به ضرورت در وی می آفرینند و مانند درخت نبود تا فعل ویرا اضطرار محض گویند بل قسمی دیگر بود پس ویرا نامی دیگر طلب کردند و آنرا کسب گفتند و اختیار گفتند پس ازین جمله معلوم شود که اگر چه کار آدمی با اختیار و لیسیت و لیکن وی در نفس اختیار خویش مضطر است اگر خواهد و نخواهد بدست وی چیزی نیست اگر گوئی چون چنین است ثواب و عقاب چراست و شرعیت برای چیست چون بدست هیچکس چیزی نیست بدانکه اینجا یگانه که توحید در شرع و شرع در توحید گویند و در میان این ضعیفاء العقول بسیار غرق شده اند و ازین مهملگی کسی خلاص یابد که بر روی آب بتواند رفت و اگر نتواند رفت باری سیاحت تواند کرد و بیشتر خلق سلامت بدان یافتند که درین دریا نشستند تا غرق نشدند و عوام خلق اینها خود ندانند شفقت بر ایشان آنست که ایشان را با حل بگذرانند تا غرق نشوند و کسانی که در دریای توحید نشستند بیشتر غرق از آن شدند که سیاحت ندانستند و بود که فهم آن نداشتند تا بیا موزند یا خود بخوبی نشستن مفزور بودند و طلب نکردند تا بدان برسند و درین دریا غرق نشوند گویند و دوست ما هیچ چیز نیست و همه آدمی کند کسی را که به شقاوت حکم کرده است بجهاد و بنگردد و آنرا که سعادت حکم کرده است بجهاد او حاجت نبود و این همه جهل و ضلالتست و سبب هلاکت و حقیقت این کارها شناختن هر چند آنرا شاید که در کتب بنویسند لیکن چون سخن اینجا کشید شبهه آنرا حل باید کرد بدانکه ثواب و عقاب نه از آن است که تو کار کردی کسی بتو خشم گرفت ترا بانتقام عقوبت می کند یا از تو شاد شد ترا

۱۵ مطلب میان فرقیست میان حرکت انسان و حرکت درخت و نامیدن کسب فعل ویرا و اگر چه چندی در فعل اختیار است و لیکن در اختیار خود مضطر است

۱۶ مطلب - دران اختیاری که داری بکار : ندری دران اختیار اختیار
سبز دگرز حیرت براریم دم : که مختار باشیم و مجبور هم
ذکر اشکالی که چون بد آورد حقیقت : چیزی نیست پس ثواب و عقاب
چراست و شرعیت برای چه و حل این اشکال ۱۲

مکافات خلعت میدهد که این از صفات الهیت دور است لیکن چنانچه خلط یا صفرا و غیر آن که در بطن
 است بیامیزد و غلبه کند از آن چیزی تولد کند که آنرا بیماری گویند و چون دار و غلبه کند از آن چیزی دیگر تولد کند
 که آنرا تندستی گویند همچنین چون شهوت و خشم بر تو غالب شود و تو اسیر آن شدی از آن آتش تولد کند که در میان
 بان افتد و هلاک تو در آن باشد و برای این گفت رسول صلی الله علیه و سلم الغضب قطعته من النار
 و چنانکه نور عقلی قوت گیرد و آتش شهوت را فرو کشد تا شهوت فرو گشته آید نور ایمان آتش
 دوزخ را همچنان فرو کشد تا گوید بگردد جز ما یا مؤمن فان نودک اطفأ کهمی و دوزخ از
 ایمان فریاد کند و حرقت در میان نه که طاقت نوری ندارد و به نیرمیت شود چنانچه
 پشه از باد و شهبوه از نور عقل به نیرمیت شود پس از جای دیگر چیزی نخواهند آورد برای
 تو هم از تو بتوبت باز خواهند داد اثمای اعمالکم یروا لکم پس تخم آتش دوزخ خشم تست و آن با تو
 در درون تست و اگر لعلم یقین بدانی تو بینی چنان که فرمود کلاً لو تعلمون علم الیقین
 لترون الحیمة پس بدانند چنانکه زهره مرد را بیماری دهد و بیماری مرد را بگورستان برد خشم
 و انتقام در میان نه معصیت و شهوت دل را بیمار کند و آن بیماری آتش دوزخ است و آن
 آتش از جنس آتش دوزخ باشد و از جنس آتش این جهان حکم مجانست چنان که
 مقناطیس آهن بخود کشد و دوزخ دوزخی را بخود کشد و هیچ خشم در میان نه و جانب ثواب
 نیز همچنین میدان شرح این دراز بود این جواب بود که گویند ثواب و عقاب چراست اما
 آنکه گویی پس شریعت و تمیزان فرستادن برای چیست بدانکه این نیز قهر لیسیت عظیم تا
 خلق را بسلسله قهر به بهشت برند چنانکه گفت التعجب من قوم یقادون الی الجنة بالسلاسل
 و بکنند قهر نگاه دارند تا بدوزخ نشوند چنانکه رسول صلی الله علیه و سلم گفت شما چون پروانه
 خوشی را بر آتش همی زیند و من شما را گرفته نمی گذارم پس بدانکه یکی از حلقه سلسله بیماری
 دی سخن پمیرانست که از آن ترانهم تواند کرد تا از بیماری براه آئی و از تحویلیناری هراس تو را
 کند ازین معرفت و هراس غبار از روی آئینه عقل فرو شود تا این حکم کند که راه آخرت
 گرفتن بهتر است از راه دنیا و روی بنماید و ازین نمودن ارادت رفتن راه تو را کند و آن
 ارادت اعضا را در کار آورد که سحر آنست اگر خواهد و اگر نه و بدین سلسله بقهر ترا باز

میدارند از دوزخ و به بهشت می برند اما آنکه گوئی که چون به شقاوت کسی حکم کرده اند چه در چه
 دارد و این سخن درستست و از حقی باطلست و این سخن درست به سبب هلاکت است که نشا
 آنکه به شقاوت کسی حکم کرده اند آن بود که این سخن در دل وی افکند تا جهل نکند و دانه نکارد
 ندرد و گوید چون بد روشی من حکم ازل رفته است تخم پاشیدن چه فائده دارد نکارد
 تا ندرد و آنرا که به سعادت وی حکم کرده اند ویرا تعریف کنند با سبب سعادت او چنانکه
 کسی را بتوانگری او حکم رفته اسباب بروی گشاده گردانند تا در دل وی این بود که آنچ
 اسباب تو آنگر لیسیت از حرارت و تجارت چون نان و آن خوردن جهت قوت بدن که با دنیا همه
 فرموده اند این احکام بهره نیست بلکه کارها اسباب است و هر کسی را برای کاری
 آفریده اند و اسباب آن ویرا میسر کرده اند نه آنکه او را بآن کاری سبب میسر سازند و
 برای این گفت صلی اللہ علیہ وسلم عملوا فکل میسر لما خلق له تو از اعمال و احوال خویش که
 بر تو میرا تدبیر بشارت عاقبت خویش بر خوان چون جهل و تکرار بر تو غالب شد بد آنکه این
 بشارت نیست که بتوی نمایند که ترا سعادت امامت در پیش است و ترا بدان حکم کرده اند
 اگر تو بسربری و اگر به طاعت و عفت بر تو غالب کرده اند و این بیموده را بر تو افکند
 که اگر در ازل جهل من حکم رفته است تکرار چه شود از اینجا نشو و رجالت خویش بر خوان و بد آنکه
 این نشان آنست که هرگز بدرجه امامت نخواهی رسید چون این حقایق بشناختی این
 هر سه اذکال از راه تو بر خیزد و در دل تو توحید قرار گیرد و معلوم تو شود که میان شرع و
 عقل و توحید هیچ تناقض نیست نزد کسی که ویرا چشم بصیرت گشاده کرده اند و اگر چه آن
 مرتبه را غایت علوم مکاشفات گفته اند اما جزئیات درجات این مرتبه را حاضر توان
 کرد و حصر فی عدد و مختص بنظر اهل مکاشفات و کلیات درجات این مرتبه را از باب
 مکاشفات و مشاهدات رحیم اللہ در چند نوع حصر کرده اند یکی از ان نوع کلیه بقاء و اصل
 نفس متعلق است و گفته اند درین مقام تحقق است بمعنی کنت سمع و بصره الخ و این
 مقام متعلق بسیر محی است و یکی دیگر از ان انواع کلیه مرتب برفقاء صفات رحیم
 و گفته اند درین تحقق است به مقام ان اللہ قال علی لسان عبده و این مقام متعلق

ست بسیر محبوبی و یکی دیگر از ان انواع کلیه نوع سیم سخت عالی ست که و ما رمیت اذ رمیت
 لیکن اللہ سہی اشارہ با مرتبہ است و خصوصاً مقام حضرت محمد سیت صلی اللہ علیہ
 سلم و کمال ان اولیاء این امت را بحسب صحت متابعت او صلی اللہ علیہ وسلم ظاہراً و
 طناً و بر قدر کمال آن حال از ان مرتبہ اگر شمع و بہرہ ارزانی دارند دور نبودند و اصل تحقیق
 بیرونی نیست فیض از ان و رجوع ہم بآن و در میان سچ چیز نہ جز او و این معنی عزیز
 شکل در نیابد این معنی را جز صاحب دل : من کلام بعض العرفاء فی تحقیق الزمان و
 مکان اما معرفتہ مکان قسمی مکان جسمانیت است و یک قسم مکان روحانیت
 سمائیات یا کثیف یا لطیفست یا اللطیفست اما مکان جسمانیات کثیف زمین است
 مزاحمت و مذاقیقہ در وظاہر است تا یکی فراتر نشود و دیگری بجای او ننشیند و قرب و بعد
 معلوم است و درین مکان از جانی بجائی شدن بزین نقل اقدام و قطع مسافت ممکن نشود
 اما مکان جسمانیات لطیف مکان باواست و درین مکان ہم مزاحمتہ رود بدلیل آنکہ تا
 وی کہ در خانہ باشد بیرون نشود باوی دیگر نتواند آمد و ہر چہ بعد مکان جسمانیات کثیف
 است قرب این مکان است زیرا کہ ہر چہ در ان مکان باہی و دو ماہ توان رفت و درین
 مکان بساعتی توان رفت مرغ چون درین مکان میرود در ساعتی چند ان برود کہ بر زمین
 باہی نتوان رفت و درین مکان ہم نوعی بعد است زیرا کہ اگر باوی خواهد یا مرغی کہ از
 شرق تا بمغرب رود و ہمدنی باید تا برود و اما مکان جسمانیات اللطیف مکان انوار صورت
 دن نور آفتاب و ماہ دستارہ و آتش ہر چہ در مکان جسمانیات است لطیف دور تر
 است درین مکان نزدیک است مشرق و مغرب در ان مکان دور است و درین مکان
 نزدیک برہان برین قول آنست کہ چون آفتاب سر از مشرق برآرد در حال نور او بمغرب
 ہمدنی درنگی اگر روش او در مکان باو بودی جز ہمدنی بمغرب نہ رسیدی پس معلوم شد
 کہ نور مکان دیگر دارد و جز مکان باو و ہرگز باو درین مکان نتواند رفت بہ سبب لطافت و از

مطلب سخن و تحقیق اسم زمان و مکان ۱۲

غایت قرب این دو مکان را از یکدیگر تمیز نتوان کرد و باز نتوان شناختن آنها اما مکلفه روحانی
 انواع آن بسیار است هر چند روح لطیف تر مکان او لطیف تر و حاصل آن به چهار نوع
 میشود اول مکان روحانیات ادنی و دوم مکان روحانیات اوسط سیم مکان روحانیات
 اعلیٰ اما روحانیات ادنی فرشتگانند که زمین موقوفند بر زمین های دیگر که فرود این زمین است
 و بر تر از ایشان فرشتگانی اند که بر درها و کوه ها موقوفند و فرشتگانی که موقوفند از بهر
 مناظرم عالم سفلی و روش ایشان در صعود با آسمان اول بیش نبود و از آنجا در نتوانند گذشت
 چه قدرت آن ندارند چنانکه در قرآن مجید است قوله تعالیٰ وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعَلَىٰ
 الْأَیَّامِ مَا مَكَانِ رُوحَانِیَاتِ اَوْ سَطِّ مَلَائِكَةِ آسْمَانِ هَا اَنْد و ملائکه هر آسمانی از آسمان دیگر
 مجوبند او و ثبوت انملته لاجزقت در حق سببه است و هم چنین تا حمله عرش و حافین
 انواع ملائکه که فرود در فرشتگانند که هر کس را مقام معین باشد که از آنجا در نتوانند گذشت اما
 روحانیات اعلیٰ مقربان حضرت ربوبیت اند و از راه صفات تفاوت مراتب ایشان
 نهایت نیست و مقام ایشان در عالم علیین است و ایشان سخت لطیف اند و لطافت
 ایشان تا بحدسیت که اگر خواهند خوشی را از همه طوایف فرشتگان که فرود ایشانند باز
 پوشند که ایشانرا هیچگونه نتوانند دید در مکان ایشان هیچ حجابی نیست از در و دیوار و در
 اندرون سنگ جای دارند چنانکه در فضاء فراخ و در مکان ایشان هم نوعی از بعد نیست زیرا
 که ایشان را بجز حرکت حاجت است اگر چه بکم از چشم زدنی به مقصد رسند اما مراتب ارواح
 انسانی که هیچ مخلوقی بلطافت بدرجه او نرسد و هیچ ذره از عرش تا شری از دور نیست و
 آن را بجز حرکت هیچ حاجت نیست هر جایی بجوئی بیایی و او نه متصل است و نه منفصل

مطلب - ذکر آنکه بلطافت ارواح انسانی هیچ ملائکه و سایر روحانیات نرسد و همه را بجز حرکت
 حاجت است و او هر چه داد و از هیچ بجز حرکت حاجت نیست و بر این اند محققین از ارباب معقول عالم
 از اناب شهود و وجدان هر جایی بیایی از صفات اتصال و انفصال و دخول و خروج و حرکت
 و سکون معر است و درین مشرکت بواجب سجانه و تعالیٰ فرق بوجوب و امکان است فاهم ۱۲

عقل و نہ خارج نہ متحرک و نہ ساکن و این همه به بر این عقلی معلوم است و بر این عقلی کسی را
 آید که اورا مشاہدات سری و معانیات روحی نباشد چون آفتاب معرفت طالع کثرت
 این عقلی حاجت نیفتد چون روح انسانی به کمال رسد قالب را بمکان روحانیات کشد و در
 شش شوند و نسوزند و در دوزخ در آیند از برای راستی و عذر دانم که کما لا یظہر الا بالآیہ
 درین مقام ہم نوعیست از بعد زیرا کہ علیین نامتناہی و سفلیین نامتناہی از ان دور است
 ہر چہ نامتناہیست از دور است چہ متناہی بہ نامتناہی محیط نشود قاتا ممکن نیست
 صورت بند و رود انہا شد کہ حق سبحانہ و تعالیٰ کہ در چیزی ازین اکتہ جسمانیات و امکانہ
 حانیات فرود آید باید و پیوند و برابر آن باشد و با هیچ مخلوقی یعلو مکانت او در رتبہ
 سیمہ او حبل و علازسد و ہو مقدس عن کل مالا یلیق بجلالہ عن نقائص الکونۃ مطلقا و من
 ما یعد کمالا بالنسبۃ الی غیرہ من الموجودات مجردہ کانت او غیر مجردہ و ہو سبحانہ و کمالا تہ
 تہ اعلیٰ من کل کمال یدرکہ عقل او فہم او خیال ذات مقدس بیچونش از نسبت زمان و
 ن بری و متعالی و صفات پاکش از شایبہ تشبیہ و تمثیل عاری و خالی و آنچه در حدیث
 و است و ارتفاع مکانی مراد از ان مکان بی مکانیست و ارتفاع اشارہ بعلو
 یست و همچنین زمان نیز زمان جسمانی است و یا زمان روحانیات است نوع اول
 بان جسمانیات است دو مرتبہ دارد مرتبہ اول زمان جسمانیات کثیف است و این
 ن از حرکات افلاک خیز و چنانکہ پارہ امسال و امروز و دی و درازی و کوتاہی این
 ن روشن است سال دراز است و ماہ کوتاہ بہ نسبت با سال و درین زمان ماضی و
 و استقبال بود و درین زمان ہم مزاجتہ و مضالقمہ رود تا وی نرفت امر و زیار
 امروز و فردا نیاید و مرتبہ دوم زمان جسمانیات لطیفست و این زمان چنانست
 چہ در زمان جسمانیات کثیف دراز است درین زمان کوتاہست ہر کہ درین زمان
 نند بروزی چندان کار کند کہ باہی و یا بسالی و در زمان جسمانیات کثیف نتوان کرد
 چہ شنیدہ از سرعت کار جن و شیاطین و نیز فرزندان آنها چندان ببالند کہ فرزندان
 بدہ سال بسبب آنکہ بایدن با ایشان در زمانی است کہ اندک آن بسیار است

و کوتاه آن دراز و این زمان را نیز ماضی و حال و استقبال است و وی و فردای ایشان
و امسال آدمیان است و این معنی بطریق تقریب است نه بطریق تحدید و همین جهت نتوان
آورد و در باب بصایر را درین شکی نیست اما نوع دوم که زمان روحانیات و ارواح
و آن را نیز اقسام بسیار است هر چه در زمان درگذشت است و بسیار در زمان ملائکه است
است و اندک هزار سال درین زمان یک نفس باشد و هر که درین زمان کار کند هر
سال کار بیک نفس کند و درین زمان هم مضایقه و مزاحمت است هزار سال گذشت
یا هزار سال آینده درین زمان جمع نتواند شد و این زمان بازل و ابد محیط نیست و نتواند
از بهر آنکه این زمان متناسبی است و متناسبی بنا متناسبی محیط نشود و این زمان ملائکه است
و برین اقتضای قنات ترا نموداری بود و بدانکه جناب مقدس حق سبحانه و تعالی و در جواب
او از سمت بدایت و منقصت نهایت منزله و ذوات بچویش از نسبت زمان و مکان
متعالی است از مضیق زمان که از دوران افلاک خیزد و منزله و مقدس است سید
صلی اللہ علیہ وسلم در شب معراج از تنگنای زمان و مکان بیرون شد و از مضیق ازل
که مفهوم خلق است برآمد عبد الرحمن عوف را بید و با او سخن گفت در حال رفتن
در بهشت مکالمه حقیقی نه مجازی در حالتی که آن حالت از راه صورت بعد پنجاه هزار سال
تواند بود و در قصه معراج فرمود رأیت عبد الرحمن ابن عوف یدخل الجنة حیوا پس فرم
آنرا گفتم چرا و پیر آمدی گفت یا رسول اللہ از سختیهای که بر روی من آمد که کودکان
پیر گردانند از آن سختی ها چنان پنداشتم که پیش تر هرگز نه بنیم الخدیش حق سبحانه و تعالی بر یک
بر مقدرات نامتناسبی قادر است به نسبت قدرت او سبحانه ازل و ابد کم از یک طرفه
نماید منزله از ماضی و مستقبل و گذشته و آمدن و تعدد و تجد و این چاشنی عالم قدم است
اهل بدعت چون از الوار اسرار الهی مجربند منکر قدم قرآن شدند و گفتند آنگاه که موسی
السلام نبود و کوه طور نبود خداوند سبحانه و تعالی چون فرمود باو اخلع نعلیک بیچارگان
از مضیق زمان هیچ گذشته بودند و از تنگنای عالم صورت بکنفس باز رسته بودند
روحانیات هرگز ایشان را سفری و گذری بودی شبهه چنان با این رکیکی راه ای

برایشان نزوی بدانکہ روح انسانی اگر قوت گیرد و بالوابع ترکیب و تصفیہ و متابعت صاحب شریعت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف شود تواند کہ بزودی قالب کثیف را بزمان جسمانیات لطیف کشد و روزی چند ان کار کند کہ دیگری بسالی نتواند کرد و قصہ خضر علیہ السلام منقولست کہ در ان صورت بندی در یک روت آن پارہ کوه را بر کند و تک او را بر زمین راست و ہموار گردانید و خاک او را بجای دیگر برد و این قصہ در آخر نوادرا لاصول بطولہا منقولست و از اہل احسن خرقانی منقولست کہ گفت یکشب ما را از ما بستند جملہ اوراد بر ما برقت و چون ما را با باز دادند روی ما از آب وضو تر بود و خوارق عادات بعضی زمانی بود و بعضی مکانی و بعضی جامع زمان و مکان بود و صاحب این حالت و مقالہ می گوید کہ از یاران ما کسی ہست کہ در کم از یک ساعت ہمہ قرآن را ختم کند حرف حرف و آیتہ آیتہ او را این حالت بسیار است و اگر قوت روح بہ کمال رسد تواند بود کہ قالب را بروحانیات کشد و در یک ساعت کار ہزار سالہ کند و قصہ معراج خواجہ علیہ الصلوٰۃ والسلام درین مقام بود کہ در یک ساعت از تفاسیل مملکت یگلن یگان بروی عرض کردند و نو ہزار کلمہ از

۱۵ مطلب - ذکر آنکہ بطریق تصفیہ و ترکیب و متابعت صاحب شریعتہ ظاہر باطناً رود و این جسم کثیف خود بزمانی عالم لطیف رساند و بروز کار یکسالہ کند ۲

۱۶ مطلب - از شیخ جغارہ منقولست کہ یکی از اہل اللہ بعد از طلوع آفتاب بیدیدن ایشان رفت فرمودند کہ شخص باخند کہ از وقت طلوع صبح تا حال پنجہ ہزار سالہ عبادت تواند کرد این نیز ازین قبل تواند بود ۳
۱۷ مطلب - درین محل فرمودند کہ از بعضی یاران ایشان در کم از یک ساعت قرآن را ختم کرد و سورت حرف و آیتہ و اورا این حال بسیار بود ۱۲

۱۸ مطلب - ساز بعضی صاحب کمالات باشند کہ در یک ساعت کار ہزار سالہ کنند -

۱۹ مطلب - قصہ یکساعتہ معراج بان تفصیل احوال چنانچہ جامہ خواب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

ہنوز گرم بود - ۳۸

مطلب - غنوی مقدس الاسرار

سیر زاہد ہر می یک سالہ راہ بہ سیر عارف ہر می تا تخت شاہ

حق سبحانه و تعالیٰ الشنود و چون باز آمد بستر مبارک او صلی اللہ علیہ وسلم هنوز گرم بود و چون رو کرد
 بدین مقام رسد و در یک بکینفس کار هزار ساله تواند کرد و از اینجا گفته اند که یک نفس رونده
 هزار ساله عامه از زود آنچه گفته اند از اسرار زمان و مکان قطره ایست از آن دریای بیکران
 و بسیار در شاها هوارد و قهر این دریا بماند و این حالات در رای طور عقل است فکر در آن هیچ
 نتیجه ندهد اقرار بدان باید کرد در حالتی که شخصی متصف به صفت قدرت الهیت گردد و
 منظر صفت ارادت کلید گردد به مقام جمع رسد انانیت از او مرفوع شده در فناء فی اللہ در
 صفت تقادیریت ظهور کند آنچه خواهد چنان شود و صدور امثال این غرایب در آن حال از آنس
 عجب نباشد حیاء اموات و ابراء کیمه و ابرص ازین قبیل باشد شاهد برین قول حالات
 بهشتیان باشد که در حق ایشان فرموده قوله تعالیٰ لهم ما يشاؤون فیها الایه فرض
 التوحید هو اعتقاد القلب بان اللہ تعالیٰ واحد لا من عدو و اول لاثانی له موجود لا شک
 فیہ حاضر لا یغیب عالم لا یقبل قادر لا یجز حی لا یموت قیوم لا یغفل حکیم لا یسفہ سمیع بصیر
 ملک لا یزول ملکہ قدیم بغیر وقت آخر بغیر حد کاین لم یزل و یزال و ائمه امام کل شیء مع کل شیء
 و اقرب الی کل شیء من نفس الشیء و انه مع ذلک غیر محل الاشیاء و ان الاشیاء لیست
 محلا له لیس فی ذاته شئاً و لیس فی سواہ من ذاته شیء لم یزل موجود کجمل اسماء و صفات لا یجب
 علیہ من الاحکام ما اجری علینا لایشبہ حکمت خلقه لایقاس عدله بعدل عباده و لا
 یلزمه فی الاحکام ما لزمهم و لا یجود علیہ من الاسماء المذمومہ بالیعود علیهم و ان ما سواہ
 اسماء و صفات و انوار و کلامہ من الملک و الملکوت محدث کلہ و منظر کان بعد ان لم یکن
 لم تخلق من ذاته من شیء سبحانه و تعالیٰ اعما یقولون المحدثون علوا کبیرا نشہادۃ الموتن ان
 یشہد قرب اللہ منه و نظره الیہ و قدرته علیہ و حیطتہ بہ فسبق نظره و ہبہ الی اللہ قبل کل شیء
 و یدکرہ فی کل شیء و یخلو قلبہ من کل شیء و یرجع الیہ کل شیء و یسئلہ الیہ دون کل شیء و یعلم ان
 اللہ سبحانه اقرب الی القلب من و ریدہ و اقرب الی الروح من حیوۃ و اقرب الی البصر من
 نظره و اقرب الی اللسان من رقیقہ لقیرب ہو و صفہ لا بتقرب ولا بتقرب و انه سبحانه علی
 العرش فی ذلک کلہ و انه رفیع الدرجات من الثری کہور رفیع الدرجات من العرش و انه

قریب من الشری ومن کل شیء کفریہ من العرش لا یخلو من علمہ و قدرتہ مکان و لایجد مکان و
 لایقعد من مکان و لایوجد بمکان و العرش و الشری و ما بینہما حد الخلق الاسفل و الاعلی
 بمنزلہ خردلتہ فی قبضتہ و ہوا علی من ذلک و محیطہ بجمیع ذلک ہا لایدرك العقل و لایکفیہ الوہم
 لایحجب شیء عن شیء و لایبعد علیہ شیء قریب من کل شیء یوصفہ و الاشیاء مبعده باوصافہا و
 المسافہ و التلقاء مکان لسواہ و النواجی و الجهات موضع المحذات و الاحکام و الاقدار
 واقعہ علی خلقہ و ہوسجانہ قد جاوز المقدار و الاحکام و ادراکات العقول و الادہام و لیس
 مکانا لشیء و لامکانا لشیء ہوا اول فی آخریتہ باولیئہ ہی صفتہ و آخر فی اولیتہ یا آخریتہ ہی
 نعمتہ و یاطن فی ظہورہ باطنیتہ ہی قریبہ و ظاہر فی باطنیتہ بظہورہ ہی علوہ لم یزل کذلک از لا
 و لایزال کذلک ابد الا یعرف بشہودہ و لایزال الا بنورہ ہذا الاولیاء و الیوم بالغیب فی
 القلوب و لہم ذلک عند المشاہدہ فی الابصار و لا یعرف الا بمشیتہ ان شاء و سعہ او فی
 شیء وان شاء و لم یسعہ کل شیء ان اراد عرفہ کل شیء وان لم یر و لم یعرفہ شیء لانہایتہ لتجلیتہ و
 لا غایتہ لا و صافہ وجود الاشیاء لا یضطرہ الی النظر الیہا ان اراد الاعراض عنہا الا و ایل
 و الا و اخر لہم کشیء واحد لا یدخلہ الترتیب فی صفاتہ و صفاتہ کلہا آحاد کلمات تامات غیر
 محدودہ و لاموقبہ الترتیب فی النعوت من وصف الخلق لا یضطرہ التکوین ای الکلام
 و کلامہ کیف شاء حجب الذات بالصفات و حجب الصفات بالافعال رای عز و جل خلقہ
 قبل ان یخلقہم کما رام بعد ما خلقہم و عن ابی سلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ قال ادخلہم الجنۃ
 قبل ان یطیعوہ و ادخلہم النار قبل ان یعصوہ و انہ سبحانہ یخبر بما یكون فی الدنیا و ما یكون
 فی القیمۃ و ما بعدہا یلفظان قد کان لا استواء و ذلک فی علمہ آخرا کاول و لا ترتیب فی
 العلوم و لا حد و لا مسافتہ و لا بعد فی القریبہ قال اللہ تعالیٰ فی سمع الاصوات قبل خلق
 الاشیاء قد سمع اللہ قول التی الایہ تاخر سبحانہ سمع الاصوات فی علمہ القدییم قبل خلق
 المصوتین فكیف لایری الکلون عن آخرہ فی العدم بعلمہ قبل ظہورہم المصوتین بفعلہ
 سبحانہ و اللہ سبحانہ عالم بالکلون قبل الکلون و ناظر بعلمہ لا حجاب بینہ و بین معلومہ و سامع
 لما ضہد و متکلم بما علم ثم اظہر الخلق عالما بعد عالم فی وقت بعد وقت فجاء علی نظرہ و

سمعه و کلامه کما کالوانی علمه و قدرته و مشیتہ بجزیر زیاده ذرة و لا نقصان خردلته و لا یجوز ان یدرک سبحانه الیوم ما لم یکن اوله فی اوله سبق ذاته الکلون و المکان و لیس لهما فی قدمه قدم لیشهد الان ما یکن فی العاقبة و اتمال الی آخر الاحوال فمن شہد ما فصلنا ہ بنور الیقین لم یدخل علیہ قدم العالم و من لم یشہد بما بیثاہ و وقف مع العقل و دخل علیہ شبہتہ قدم العالم لیس یختلف اہل الیقین بجمع ما ذکرناہ کمالا یختلفون فی صحۃ التوحید فہذہ شہادۃ المؤمنین و ایمان المقربین فلیس لیشہد ما ذکرناہ من صفات التثہید بنور العقل و انما لیشہد بنور الیقین لان خالقہ لا یشہد بمخلوق و من لیس کمثلہ شیء لا یشہد الاہا لیس کمثلہ شیء و ہو نور الیقین و ما ذکرناہ من وصفہ فہو ظاہر التوحید المفصل بفرض الشہادۃ لایجرى علی ترتیب المعقول و لا یشمل بقیاس العقول و سئل بعضهم عن اللہ سبحانہ فقال ان سئلت عن ذاته فلیس کمثلہ شیء و ان سئلت عن صفاتہ فہو احد لم یلد و لم یولد و لم یکن لہ کفوا احد و ان سئلت عن اسمہ فہو اللہ لا الہ الا ہو الخ و ان سئلت عن فعلہ فکل یوم ہونی شان : ارکان توحید ہفت است اول جدا کردن قدم از حدوث دوم پاک کردن قدم از دریافتن محدث اورا سبحانہ سیم ترک برابری کردن میان صفات حق و صفات غیر چہارم از الہ علیت کردن از ربوبیت پنجم آجبال حق از انکہ قدرت حدث برورد و اورا از حالی بجالی گردانند ششم تنزیہ او سبحانہ تعالیٰ از تمیز و تامل یعنی از انکہ تمیز خیر از شر کند برای دفع ضرر و یا جبر نفع و تامل نکنند چون نادانان ہفتم مبرا داشتن از قیاس محمد بن موسی گفت رحمۃ اللہ علی توحید آنست کہ ہر چیز در زبان گنجد یا بیان اشارۃ تواند کرد از تعظیم و تجرید و تفرید و معلول و حقیقت بالاتر از ان است یعنی آن ہمہ از صفات بندہ است و صفات بندہ محدث است و معلول همچون بندہ و حقیقت حق صفت اوست از نقص حدوث منزہ و پاک بود و همچو موصوف بعضی بزرگان گفتہ اند کہ توحید فرد گردانیدن و فرود آستن و فرو شدن است در توحید فان وقتی درست بود کہ جز اورا نہ بینی فارسی گفت رحمۃ اللہ کہ توحید درست نباشد مادام کہ بر موجد از تجرید علقہ باقی بود موجد بزبان ستر خود را بتوحید منفرد نیاید و موجد بحال غایب بود بحال خویش از گفتن زبان و

رویت حق تعالی است که حاضر نگرداند الا آن چیز را که خاص از آن حق بود ولی قول و حال
 بتوحید راه نبود و توحید بیرون آمدن بنده است از همه گنجش بشرط آنکه بهر چیز که حق
 را بر بنده است وفا کند و حق آنرا بگذارد و باید که با توحید نکند و چیزی که توحید آن را
 جدا کرده باشد یعنی توحید آن بود که در ادای حق خداوند سبحانه بذل بهبود بجای آوری و از
 دیدن آن ادای حق که بجای آوری بزار و مبراشوی و توحید ترا از اوصاف تو بلی بستند
 چنانکه هیچ آن اوصاف بتو عود نکند از بهر آنکه چنانکه توحید ترا از اوصاف توحید می کند اوصاف
 تو نیز از توحید جدا می کند شبلی رحمة اللہ گفت که بنده موحد بتوحید متحقق نشود تا بلی از
 سرخوشی متوحش نگردد و بسبب ظهور حق عز و علا بروی بعضی گفته اند که موحد آنست که
 حق سبحانه و تعالی میان او و میان دو کون دنیا و آخرت حایل شود از بهر آنکه حق عز و
 علا حرم خود را نگاه دارد و سخن اولیا و کرم فی الحیوة الدنیا و فی الآخرة یعنی شما را
 با غیر و دنیا و آخرت در نکم علامت موحد آنست که بر سر او ذکر چیزی که او را نزد حقیقتی نباشد نرود و خواهد
 و علایم از سر او مصروف باشند و عوضها از اهل مطر و دو معبود هیچ شاهد و ناظر او را حق
 باز ندارد و هیچ عوض او را در بند نکند و نه ملاحظه بر او کند و موضوع بود حقیقت ما نافع
 البصر و ما تظنی و در حق ادای حق محبوب و در حفظ خود از حفظ مسلوب او را هیچ نصیبی
 نصیب نه و در آن فردترین نصیب اسیر یعنی او حق قائم بود و از دیدن قیام خود بحق
 محبوب و از حفظ خود مسلوب و رلبوده بود و هنوز نفس خود را قائم بنید بخطوط خویش و نصیب
 او از حق وجود حق بود و او را در آن نصیب اسیر نه او را راه پیش رفتن و نه پس باز آمدن بود
 نور عزت را بنور فراست توان دید نور فراست آن بود که رب العالمین گفت قوله
 تعالی ان فی ذلک آیات للمتوسمین و ذکر فی تفسیر البرودتی للمتوسمین ان فی
 بکسر الفاء نظر القلب بنور لقیع فیه فراست بر سه وجه است یکی فراست تجربی و این
 همه ممیز آن را بود و دیگر فراست استدلالی و همه عاقلان را بود سیم فراستی است نظری
 ولی بدان نوری که مؤمن در دل دارد چنانکه مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم فرمود اتقوا فراست
 له مطلب - مطلب نفیس فیه بیان اسباب الفراست و الکشف و العیان و شرایطها ۱۲

المؤمن فانه ينظر بنور الله فراست تجرئى يدريك است يا بشنيدن يا نحو در یافتن و
 فراست استدلالی قیاس شرعی و در دین و قیاسات عقلی و در غیر دین و فراست نظری بر قسیت
 که در دل تابد از حجابها سوخته شود تا تختی لذانچه در غیب است برو کشف شود و این خاصه
 انبیا است و صدیقان و اولیا و کان شاه الکرامی احاد و فراسته لا تخفى فراسته و يقول
 من غض بصره عن المحارم و امسك نفسه عن الشهوة و عمر باطنه بدوام المراقبة و طاهره
 باتباع السنة و يعود اكل الحلال لم تخفى فراسته و فرقی من العلماء النظر لیسلكون طریق
 البحث العقلي و النظر الی ربان الا انهم اذا قطعوا منازل العلم ظنوا انهم وصلوا الی الكمال
 الكلی فیما هم لصدوه و غرور هولاء بما حصلوا من العلوم النظریة عظیم فانهم یظنون ان
 تحصیل العلم باللذ سحابة مثلاً وصول الیه سحابة و هو عین السعادة المطلوبة و هذه حماقة
 عظیمة یصعب الاخلاص عنها الا لمن احد بصعبیة عنایة ازلیة حتی لا یریده التجرنی العلماء
 النظریة الاحدیانی الطلب و تطلعا الی ما وراء العلم و الفصل من الكشف الذاتی و
 طلب العارف لا یسكن بالعلم كما لا یسكن الجایع بالماء و العطشان بالخبر و العلم بذات
 المحبوب و صفاته مثلاً یس عین الوصول الیه و المعرفة یلزمها شوق عظیم الی الحق سبحانه
 و طالب تام لا یصور العبارة عنه و العلم لا یلزمه ذلك الشوق و لكن التجلی الالهی علی قدر
 هذا العلم و هو آیتة لقاء اللذ سبحانه و لا یسمع المؤمنون الا نقار اللذ سبحانه الا بالوار هذا العلم
 و قال الجنید رحمة اللذ المشاهدات موارث المجاهدات و لا یستقیم النهايات الا بتصحیح البدایا
 و فالایسر الایترک العادات و هجران المبالغات .

نظم

ای در طلب تو عالمی از شر و شور ❖ نزدیک تو دور و شین و توانگر همه جور
 ای تو با همه در حدیث و گوش همه کر ❖ ای تو با همه در حضور و چشم همه کور
 مثل دل چون آینه است مثل لوح محفوظ چون آینه دیگر که صورت همه موجودات

له مطلب - بیان العکاس آنچه در لوح محفوظ است در دل سالک بطریق علماء اولیاء اللذ که هم القلاء

در لیست چنانکه صورتها از یک آئینه در دیگر افتد چون در مقابلہ بیداری بچشمیں صورتها از لوح محفوظ در دل پیدا آید چون صافی شود و از محسوسات فارغ شود و با وی مناسبت گیرد و تا به محسوسات مشغول بود بدان مناسبت نرسد و از عالم ملکوت محجوب بود و در خواب از محسوسات فارغ شود و لاجرم آنچه در گوہروی است از مطالعہ ملکوت پیدا آمدن گیرد و لیکن اگر چه حواس بہ سبب خواب فروایستند خیال بر جای خویش باشد بدان سبب بود کہ آنچه بیند و رکسوت خیال پدید صریح و مکشوف نباشد و از غطاء و پوششی خالی نبود چون بمیرد نہ خیال ماند و نہ حواس آن گاہ کارہابی غطاوی خیال بنید و با وی گویند فَكشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ و گویند تَرَبُّتًا اَبْصِرْنَا وَاسْمِعْنَا فَاَرْجِعْنَا نَحْمَلُ صَالِحًا اَتَمُّوْا قِنُوْنَ و بچکس نباشد کہ ویرا فرست با و خاطر است بروی برسبیل الہام در دل نیامده باشد کہ آن از راه حواس باشد بلکہ در دل پیدا آید و نداند کہ از کجا آمد و بدین مقدار شناسد کہ علمها ہمہ از راه محسوسات نیست و بدین بدانند کہ دل از عالم محسوسات نیست بلکہ از عالم ملکوت است و حواس وی را کہ از برای این عالم آفریده اند لاجرم محجوب وی بود از مطالعہ عالم ملکوت تا ازین عالم فارغ نشود بدان عالم راہ نیاید ^{مطلق} قال تحتہ السلام گمان مبرکہ روزن دل بملکوت بخواب و بی مرگ گشادہ نگردد کہ این چنین نیست بلکہ اگر در بیداری کسی خوششتم را ریاضت کند و دل را از دست غضب و شہوت و احوال بد و نا بایست این جهان بیرون کند و جای خالی بنشیند و چشم فراز کند و حواس را معطل کند و دل را با عالم ملکوت مناسبت دید بدانکہ اللہ اللہ اللہ بروام گوید بدل نہ زبان تا چنان شود کہ از خوششتم تمام بنجر شود و از هیچ چیز خبری ندارد مگر از خدای سبحانہ چون چنین شود اگر چه بیدار باشد آن روزن گشادہ شود و آنچه دیگران در

له مطلبہ۔ بیان آنکہ ملکوت در بیداری گشادہ شود و ارواح پیغمبران را علیہم السلام و فرشتگان را دیدن گیرد و از ایشان فایده باو مدد یابد اگر چنانچہ بہ تہذیب خلاق و بمتالبت آن حضرت و تصفیہ دل بکلی اللہ اللہ بروام مشغول گردد ۱۲

خواب بنمیدوی به بیداری بتید و انوار و فرشتگان در صورتها و شکو و پرا پدید آید و پیغمبران را
 علیهم السلام دیدن گیرد و از ایشان قایده گیرد و در دوا یا بدو ملکوت آسمان و زمین بوی نمایند
 کسی را که این راه گشاده شد کارهای عظیم بیند که در حد و صف نیاید و رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمود طوبی لے الارض فرایت مشارقہا و مغاربہا و انما تک حق سبحانہ و تعالی گفت و کذا یک
 نری ابراہیم ملکوت السموات قال من منی ہم درین حال بودہ است بلکہ ہمہ علوم
 انبیا علیہم السلام ازین راه بودہ نہ از راه حواس و در بیداریت تعلم مجاہدہ در کار راست چنان کہ
 قوله تعالی فاذا ذکر اسمہ سر یک و قبیل الیہ تبیتیلای یعنی از ہمہ چیز با پاک گرد و گسستہ
 گرد و سبکی خود بوی دہ و بتدبیر باء دنیا مشغول گرد و کہ او سبحانہ و تعالی خود کار تو راست کند
 رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا و چون ویرا بوی گرفتگی تو فارغ
 گرد و با خلق میامیزد و در ایشان مأمیر قاصد علی ما یقولون و اھجرھم حجرا
 جمیلا این ہمہ تعلیم مجاہدہ و ریاضت است تا دل صافی شود از عداوت خلق و از شہوت
 دنیا و از مشغله محسوسات در راه صوفیان اینست و این راه بنو است گمان میر کہ این راه
 حال بہ پیغمبران مخصوص است کہ گوہر آدمیان در اصل فطرت شایستہ اینست چنان کہ
 بیچ آہن نیست کہ در اصل فطرت شایستہ آن نیست کہ از وی آئینہ سازند کہ صورت
 عالم حکایت کند مگر آنکہ زدگار و در جوہر او غوص کند و ویرا تباہ کند بہمچنین ہر دل کہ حرص دنیا
 و شہوات معاصی بروی غالب شود تا بد جہ رسد کہ این شایستگی در وی باطل شود۔ کل
 مولود یولد علی الفطرۃ فالواہ یہودانہ و نضرانہ و مجتسانہ عبارت ازین شایستگی است۔
 و از عموم این شایستگیست حق تعالی بدین عبارت خبر دادہ قوله أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا
 بلی چنانکہ اگر کسی گوید ہر عاقلی را کہ عدد دوازہ کی بیشتر بست یا فی گوید بلی این سخن راست
 بود اگر چہ این سخن را وی بگوش نشنیدہ باشد بزبان نگفتہ باشد لیکن ہمہ درون وی بدین
 تصدیق آگندہ باشد و همچنانکہ این فطرۃ آدمیانست معرفت ربوبیت بر فطرۃ آدمیانست

راہ مطلب :- تعیین راہ صوفیان

چنانکہ ازان خبر داده قوله تعالی و لکن سألتمہم من خلق السموات والارض لیتقوا لیکن
 اللہ ومن لم یعتقد ان اللہ تعالی عبادا ایشا بدون فی حال البقظنہ مالا یکن لغیر ہم
 ان یراہ الا فی حالہ التوم لم یبتدالی حقیقۃ الا یمان بالنبوۃ و روی ان عیسی علیہ السلام
 قال لا تقولوا العلم فی السماء من یصد یاتی و لانی نجوم الارض من ینزل یاتی بہ العلم یجول
 فی قلوبکم تا و یوا بین ید اللہ سبحانہ و تعالی با و اب الروحانیین نظر علیکم فیرکم و یعظکم یعنی
 نگویید کہ علم در آسمانہا است کہ بالارود بیار د آنرا و نہ در نہایتہ زمین است کہ فرود
 و بیار د و ادر اعلم تا تبست در دلہای شما با ادب باشید و حضرت خداوندی با و اسب
 بندہ گان روحانی کہ در کمال روح خودی کوشند بر غایت آداب شریعت تا ظاہر شود بر شما
 ان علم لدنی پس غلبہ کند بر شما فراگیر و شمارا و مغلوب دریای علوم گردید و بدان مامور گردید
 و قال نبینا علیہ السلام من عمل بما علم و رد اللہ علمہ ما لم یعلم حسن بن علی رضی را پرسیدند کہ
 لاری کی شاہد شود گفت کہ چون شاہد شود ظاہر گردد و شواہد فانی گردند و حواس نما ند و اخلاص
 تحصیل شود یعنی شاہد حق ظاہر گردد و این الطواف و افعال حقست کہ در ازل با تو کردہ
 است از انواع نیکوئیها و کرامت ہا و معرفتہ و توحید و ایمان بدو کہ ترا بخشیدہ است
 بدیت این نعمت ہا حق تعالی ترا در نعمت خود فانی گرداند از دیدن افعال و نیکوئیہا و
 طاعت ہا و خود تا بسیاری از افعال پر و طاعتہای خود را اندکی آنچه ازان حضرت بود
 مستغرق یابی و آنچه ازان او بود اندک تا بشود آنچه از تو بود بسیار نبود ما فناء شواہد
 است کہ رویت خلق از تو ساقط شود یعنی نہ ضرر از ایشان بینی و نہ نفع و نہ ذم و نہ
 روح اما محض ذہاب حواس است کہ حواس در نور حق فانی گردند تا تو بنور حق بینی و
 شنوی و بگویی چنانکہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم می فرماید حکایتہ عن ربہ بی السمع و بی البصر
 بی نطق اما اضمحلال اخلاص است کہ خود را مخلص و پاک بینی و اگر چہ آن اخلاص
 در تو و افعال تو باشد و حال آن بود کہ بندہ ہرگز مخلص نبود بہر آنکہ اخلاص صفت بندہ

مطلب: قول عیسی علیہ السلام لا تقولوا العلم فی السماء من یصد یاتی بہ استفہام یصد یاتی بہ ۱۲

است و صفات بنده همچو ذاتش بہ معلول است و مادام تا او را نظر بر صفت خود می افتد
 اخلاص است از اخلاص و در راست ذوالنون را رحمة اللہ پر سیدند از نہایت عارف
 گفت نہایت عارف آن بود کہ عارف چنان شود کہ در حالت وجود کہ در عدم بود پیشتر
 از وجود یعنی در بہر احوال مشاہد حق و افعال او باشندہ شاید خود و افعال خود بعضی گفته اند
 کہ عارف ترین مخلوق آن بود کہ بحق عز و علا کہ تحیر روی سبحانہ قوی تر بود ذوالنون را
 پرسیدند کہ کدام در حیا است کہ عارف اول بدو رسید گفت تحیر بعد از ان افتقار بعد از ان
 اتصال بعد از ان تحیر اول در افعال حق باشد کہ با وی کرده است و نعمت ہا کہ
 داده است شکر خود را برابر نعمت ہا او نداند و بداند کہ حق تعالی او را بر شکر آن نعمت
 مطالبہ می کند و اگر شکر کند آن شکر نعمتی دیگر است کہ بروی شکر دیگر واجب می شود و
 افعال خود را حقیر تر و ضعیف تر از ان داند کہ با افعال حق تعالی مقابل شود و مع ہذا
 ادای او بر خود واجب داند و تخلف از ان رواند و حیرت دوم حیرت است در بیان
 توحید کہ ہم در عظمت قدر و ہدیت و اجلال حق عز و علا کم شود و عقل نقصان پذیرد و گفته اند
 کہ در پیش توحید بیابان ہا است فکر ہا در و گم گردد البوالا سود از بعضی بزرگان پرسید کہ
 کہ عارف را وقت باشد گفت نباشد پرسید کہ چرا نباشد گفت از برای آنکہ وقت فرج
 است کہ تنفیس کرت کند و معرفتہ امواج است عارف را بہ پوشاند و بر آورد و فرود
 و خرق کند وقت عارف سیاه و مظلم باشد فارص گفت عارف آن بود کہ علم او حال او
 باشد و در حرکات مغلوب او بود جنید را پرسیدند از عارف گفت لون الماء لون اما عارف
 آب در ہر ظرف کہ باشد لون آن ظرف گیرد یعنی احوال او مختلف باشد از بہر آنکہ او
 ہر حال کہ باشد باری و اہم مصروف دارد یعنی ہر حالی کہ پیش آید او را اہم و اولی اختیار
 کند از برای آن گفته اند کہ عارف فرزند وقت باشد ذوالنون را پرسیدند از عارف
 گفت اینجا بود برفت یعنی او را در دو وقت بیک حال توان دید از بہر آنکہ غیر او را

۱۶۰ "صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق : نیست فردا گفتن از شرط طریق

بجالی می گرداند سهل گفت که اول مقام معرفت آنست که تیره را یقینی دهند در سر که اعضا
 روح او بدان بیاراید و توکل در جوارح او پدید کنند که بدان از دنیا بسلامت خلاصی یابد
 دل او حیرتی پدید کنند که بدان در آخرت فوز و ظفر یابد و بررگی گفته است که عارف
 است که هر چه بد و جد که تواند در گذاردن حق سجان و تعالی بجا آورد و حقیقت آنچه
 حق سجان و تعالی بد و رسیده است بشناسد و رجوع او از ما سوی با و جل و علا درست
 و قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ اَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الذَّمِّ مَعَ مَتَاعٍ نَوَامِنِ الْحَقِّ شَائِدِ
 نِي مَتَاعٍ فَوَامِنِ الْحَقِّ بَرِّ و احسان و نیکوئیها بخداوند جل و علا بود چون ایشان را
 بخواند و از میان خلق برگزیدشان چنانکه ابی کعب گفت حسین قال رسول اللہ صلی
 علیہ وسلم ان اللہ تعالیٰ امرنی ان اقرء علیک ابی بن کعب گفت یا رسول اللہ
 بیت ہناک ذکر من رقت یعنی آنجا در حضرت حق عز و علا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 علیہ وسلم ابی کعب بگر بسیت در خود بیخ حال ندید که در مقابل آن یاد کردن در آید و نہ
 بی که در برابر آن نعمت آید و نہ ذکر بی چنانچه لایق آن حضرت بود چون از سہمہ بازماند
 زاد بگر بسیت و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لِحَارِثَةَ اصْبِتِ فَالزِمِ اورا با معرفت
 است فرمود و امر کرد اورا بر ملازمت او و بر بیخ عمل و طاعت غیر از ان اورا دلالت
 روز و آلتون را پرسیدند از عارف گفت او مردی بود کہ با خلق بود و از ایشان جدا
 بی به ظاہر با ایشان باشد و باطن از ایشان غایب بود سهل گفت اہل معرفت بخدای
 تہ اہل اصحاب اعراضد یعرفون کلما بسیم ایشان را در ان مقام بداشت و بر سر دو
 شرف گردانید و معرفت ملک و ملکوت ایشان را کرامت فرمود طریقہ اہل باطن کم دیدن
 دون دستی و افتقار است و دید تصور اعمال و مشاہدہ نقصان احوال وجود بشریت
 چیز چنان منفی نگردد کہ بدین تصور یکی از حکمت ہا کہ بنا بر ان یکی ذلت بر انبیا علیہم السلام

مطلب - طریقہ اہل باطن دید تصور اعمال و نقصان احوال است کہ در وجود بشریت بہر چیز

منفی نگردد کہ بدید تصور و نقصان ۱۲

مطلب - بیان حکمت ذلت رفتن بر انبیا علیہم السلام و اولیا قدس سرہم ۱۲

گذرانیده اند آن بوده و حقیقت استغفار نسبت که استغفار از وجود بشریت بود که
گناہان است بعد از آن که وجود بشریت را بشناسد و الم و لقا و اورا در خود یا بدو
الم و در ماندگی از سر تضرع در حضرت صمدیت جل ذکره بنالد تا حقیقت استغفار بود
گذرانیدن قصور بر اهل اللہ سیمہ حکمت نفی وجود بشریت ایشان است و اعتراض موسی
خضر علیہما السلام که به حجت غیرت شریعت بود یکی از حکمتها نفی وجود موسی بوده
علی الحقیقت جل ذکره هر یکی از دوستان خود را به نسبت حال او تربیت می فرماید و چون
اولیاء امت را از نسبت سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم بهره هست هر آینه از
پیغمبران دیگر نیز بهره بود و اولیاء امت را از علم لدنی به نسبت مشرب خضر است
نسبت استمداد از روحانیت او اگر چه اولیا بواسطه صورت جسمانیت وقت با
که غافل باشند از استمداد اولیاء امت را اقتباس الوار حقیقت از مشکوٰۃ روحانیت
از انبیاء است علیہم السلام و استمداد باطنی از روح او منافی تبعیت حضرت رسالت
علیہ وسلم نیست زیرا که همه انبیاء علیہم السلام که بوده اند مقربان الوار حقیقت از مشکوٰۃ
حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم ارواح همه در تحت احاطه روحانیت او داخلست
علم لدنی علمی بود که اهل قرب را به تعلیم الهی و تفہیم ربانی بیواسطه معلوم و مفہوم گردد و
علم را معرفت ذات و صفات حضرت عزت تعلق باشد آن علم را حق سبحانہ و تعالی
غیب در دل ایشان در اندازد و این علم شهادت وجود و ذوق بودہ بدلائل
نقل در وقتی بود که نور حقیقت ظهور کند و مباحث دل گردد بی حجاب صفات بشریت

۱۰ مطلب - للعارف الجانی -

از خدا خواهند سزوات خود در ذات او : این بود ساعت بساعت سر استغفار
۱۱ مطلب - اولیاء امت را نسبت استمداد در علم لدنی از روحانیت خضر است
۱۲ مطلب - انبیاء و اولیاء علیہم السلام مقربان الوار حقیقت از مشکوٰۃ نبوت و روحانیت
حضرت رسالت پناہی اند علیہ افضل الصلوٰۃ و اکمل التحیات بالذات و بالواسطه - ۱۳ مطلب

از نقوش علم روحانی و عقلی و سمعی و حسی و کلی صافی شده باشد و بنده از وجود بشریت و رآمدن خویش ببدن حضرت حق رسیده و از ان حضرت در معرفت ذات و صفات او جل و ادراک معانی و فهم کلمات توانسته - بدانکه طریق پرورش مریدان از راه مجاهدت و خدمت طریق شهبان سهیلیان بود و بخدمت و رویشان و حرمت ایشان طریق ابوصالح که شیخ اهل ملائست بود و پرورش طالبان بمراقبه باطن طریق جنید بان است و جنید بن محمد رحمه الله و جمله محققان مجاهده اثبات کرده اند و مرآة از اسباب شاهد گفته اند که ابن عبداللہ مجاهده را علت مشاهده گفت و مرطلب را در کار حق تاثیر عظیم نهاد و کافی دنیا را در طلب فضل نهد بر حیوة عقیقی در حصول مراد دیگران گویند که وصول حق بجان علت نباشد که هر کس که بحق رسد بفضل رسد فضل را با فعل چه کار بود پس مجاهده بی نفس راست نه حقیقت قرب را و بزرگان گفته اند تا صدق مجاهده نباشد آء سر نباشد و تا صفای سر نباشد صحت اشارت نباشد هر که اندر ظلمت نگر و گاه ببیند و گاه صواب و هر که اندر ضیاء نگر و همه صفا ببیند و صدق مجاهده نتوان الا بعلم و این فوقست بر آنکه صوفی حقیقت آن باشد که عالم ترین اهل عصر باشد و اعلم ان فوق التوحید علم الاتحاد و فوقها علم الوجودانیتة و فوق ذلک علم الاحدیة فہذہ اسماء لها صفات صفات لها التوار و التوار لها علوم و علوم لها مشاہدات بعضها فوق بعض و فوق کل ذی علم و علم التوحید اول ہذہ العلوم و عموم ہذہ المشاہدات و ظهور ہذہ الانوار و اقربها الی المخلوق و این طایفه گفته اند کہ ایمان قولست الايمان اقرار باللسان و عمل و نیتہ و نیتہ بدین است از امام جعفر رضی اللہ عنہ روایت کرده اند و او از پدران خویش رضی اللہ

مطلب - تعدد طرق پرورش مریدان و طایبان بعضی مشایخ مجاہدہ و ریاضت فرمودند

بخدمت و حرمت اہل دکان و بعضی بمراقبه باطن و بہو طریق الجنیدیہ ۱۲

مطلب - این تفسیری گوید اگر سالک بہمہ عمل کند و جمع کند نتیجہ زیادہ خواهد بود و امثال سخن

دکان دین و مقتدا بیان یقین کرده باشد ۱۲

عنهم از رسول صلی اللہ علیہ وسلم الا ایمان اقرار باللسان و تصدیق بالقلب و
 بالارکان و گفته اند اصل ایمان اقرار است بزبان با تصدیق دل و فرع او ادای قضا
 است و گفته اند ایمان در ظاہر است و باطن ایمان باطن شیئی واحد است و آن
 دست و ایمان ظاہر اشیا مختلفه اند و اجماع کرده اند کہ وجوب ایمان در ظاہر بموجب
 ایمان است در باطن و ایمان من حیث الظاہر و وجوب است اقرار بزبان و عمل
 بارکان و همچنان کہ ایمان درست بباطن تعلق دارد ہمہ دل بود کہ اگر بہمگی باطن نیز
 ایمان نبود و ایمان ظاہر ہم باید کہ ہمہ گی اجزا باشند یعنی اقرار بزبان و عمل بارکان
 الا درست نباشد و بمذہب صاحب این قول عمل بارکان از ایمان بود زیرا کہ قسم
 جمیع ایمان از ظاہر عمل است بفرایض با اقرار بزبان چنانکہ تصدیق عام است جمیع با
 را و گفته اند کہ ایمان قابل زیادہ و نقصان بود و جنید و سہل و غیر ایشان از متقدمان
 رحمہم اللہ گفته اند کہ تصدیق قابل زیادہ بود اما قابل نقصان نباشد و نقصان ایمان
 بودن ایمان برای آنکہ ایمان تصدیق است باخبار حق جمل و عماد مواعید و نقصان
 تصدیق باخبار و مواعید حق سچانہ و تعالی شک بود در ان و شک در ان کفر باشد
 زیادتی ایمان از جهت قوت بود اما اقرار بزبان قابل زیادہ و نقصان نبود و اما عمل
 بارکان قابل زیادہ و نقصان باشد طایفہ از ایشان گفته اند کہ مومن اسم خداوند
 است قَالَ اللَّهُ سَخَّانَةَ السَّلَامِ الْمُؤْمِنِ الْمُتَّقِينَ وَادَّعَى إِلَى مَوْمِنٍ رَأَى بَيَانَ الْيَمِينِ
 از عذاب خود و مومن چون بزبان اقرار و بدل تصدیق کند و فرایض را بجا آورد از منہ
 دور شود از عذاب خدا امین گردد و ہر کس کہ بیخ ازینہا یعنی تصدیق بدل و اقرار بزبان
 ندارد و ادای فرایض بجا نیارد و آتش مخلد بماند و ہر کس کہ بدل تصدیق و بزبان اقرار
 دارد و عمل بفرایض تقصیر کند جائز بود کہ معذب بودہ مخلد پس این کس کہ بدل تصدیق
 و بزبان اقرار آورده اما در قیام بفرایض مقصر است امین است از خلود اما از عذاب
 امین نیست پس ایمان ادناقص بودہ کامل و آنکس کہ او شرط ایمان بجا آورد و
 و ایمان او تمام و کامل بود پس ازینجا لازم آید کہ نقصان امن از نقصان ایمان بود

من از تمامی ایمان باشد و رسول الله صلی الله علیه و سلم ایمان آنکس که در اداء واجب
 نگیرد نماید به ضعف نسبت کرد و گفت و ذاک اضعف الایمان و آن کسی بود که منکر را ببیند
 باطن آنرا انکار کند اما بظاهر منع نتوان کرد پس رسول صلی الله علیه و سلم خبر داد که ایمان
 من دون ظاهر ایمان ضعیف است و ایمان ظاهر و باطن را وصف کرد بکمال قال رسول
 الله صلی الله علیه و سلم اکمل المؤمنین ایماناً احسنهم اخلاقاً و اخلاقاً در ظاهر باشد و در باطن
 رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود که ایمان کامل آن باشد که ظاهر و باطن مؤمن را
 گیرد و هر ایمان که ظاهر و باطن را نگیرد و عمل مقارن آن نبود ضعیف بود و بعضی
 آنند که زیادتى ایمان و نقصان او از جهت صفت بود نه از جهت عین زیادتى ایمان
 حسن ایمان و قوت یقین بود و نقصان او همچنین از نقصان عین قال رسول الله
 صلی الله علیه و سلم اکمل من الرجال کثیر و لم یکمّل من النساء الا اربع و لم یکن نقصان
 بر النساء من جهة اعیانهن و لکن من جهة صفتهن ایضاً بنقصان العقل و الدین نقصان
 زمانه از جهت عین بود لکن از صفت بود و نیز رسول صلی الله علیه و سلم ایشان را وصف
 بنقصان عقل و دین و گفت که نقصان دین ایشان آنست که در ایام حیض ترک نماز
 ویژه می کنند و نروا آنکس که عمل ارکان انایمان نگیرد ایمان و اسلام یکی بود و از بعضی
 میدندان ایمان گفت که از حق تعالی نه زاید شود و نه ناقص و از انبیاء ناید گردد و
 نقص نشود و از غیر ایشان هم زاید گردد و هم ناقص بمعنی قول او که ایمان از حق قابل
 ده و نقصان نبود آنست که ایمان صفت حق است بجان و او سبحانه بدو
 هوف قال الله تعالی آتتکم الاسلام المؤمنین المهیمین و صفات حق تعالی را بریاده
 همان وصف نتوان کرد و شاید که مرادش از ایمان آن بود که در ازل مربند را
 میر کرده است و آن قسمت ازلی در وقت ظهور نه زیاده گردد و نه نقصان پذیرد و

مطلب: قال رسول الله صلی الله علیه و سلم من رأى منکم منکرًا فلیمنع به و ان لم یستطع

فلیمنع به و ذاک اضعف الایمان اربعین امام نوادی ۲۷

اما زیادتى ایمان انبیا علیهم السلام برای آنکه ایمان انبیا در مقام مزیدند از حق تعالی
 جهت قوت یقین و مشاهدات احوال غیب قال اللہ تعالیٰ کذلک نرى ابراهیم مملوۃ الایمان
 والارض و لیکن من المؤمنین و اما ایمان بسایر مؤمنان زیاده شود به سبب قوت و یقین
 در باطن و به سبب تقصیر و فرایض و نوافل و ارتکاب منایم و زروع ایمان نقصان
 پیدا آید و چون انبیا علیهم السلام معصوم اند از ارتکاب منایم و محفوظند در راه
 فرایض از تقصیر پس بیچ صفت از صفات ایشان به نقصان وصف نتوان کرد و بعضی
 شایخ گفته اند ارکان ایمان چهار است توحید و ذکر بی قطع و حال بی نعت و وجود
 وقت معنی حال بی نعت آنست که بیچ مقامی بلند تر از حال و مقام خود را وصف نکنند
 وقتی که او بدان موصوف شود و حال او گردد و معنی وجود بیوقت آنست که دایم باشد
 خداوند سبحانه باشد و وقتی دون وقتی و بعضی گفته اند که هر کس ایمان او درست بود
 نظر نکند زیرا که در کون نظر و ماسوی حق از حساست بهمت بود و حساست بهمت
 قلت بهمت معرفت بود و بعضی گفته اند که صدق ایمان تعظیم خداوند سبحانه و تعالی
 باشد و ثمره آن حیا از سبحانه یعنی در ظاهر و باطن مؤمن بیچ چیز بزرگ تر از حق تعالی
 و تعالی نبود و از بیچ جز او شرم ندارد و بعضی گفته اند که مؤمن او بود که صدر
 مشروح بود بنور اسلام و قلب او منیر بود با خداوند خویش و نواد او شاهد بود
 خویش را سلیم اللب بود بر ب خود مستحود بود در قرب او محترق بود از بیم بعد او
 کنان و تالان بود و بعضی گفته اند که ایمان بخداوند سبحانه بمشاهده الوهیت
 شود و ابوالقاسم جنید رحمه اللہ گفت ایمان آنست که باطن بنده از هر چیز که او
 از حق باز دارد دور گرداند گریزان شود و بهر چیز که او را بحق رساند و به حضرت
 متصل گرداند مایل بود و منقاد او گردد و هر کس که در خود این معنی یابد بداند که
 مؤمن است و باید که ترک مخالفت و قطع موانع عصمت و غایت و توفیق او
 عمل و فعل خود در اثبات موافقات و آنچه تر ایدان امر کرده است منت او
 عمل و قدرت خود چون بهر چه تر ایدان امر کرده اند قیام نمائی و آنرا بجای آری

چه ترا نهی کرده اند از آن دور شوی و اجتناب نمائی و مجموع باشی الی اللہ سبحانه و ہر گاہ
 حق نظر کنی از ایمان موافقات و ترک مخالفات مجموع باشی باللہ سبحانه و همچنین فرمود کہ حق
 خداست و مومن متوحد و این وقتی دست دہد کہ بیخ ذرہ از ذرات وجود مومن بیا و ن
 ن مایل نباشد و همچنین فرمود کہ با چیز ہا کہ غیر حق باشد در سازد و بدان باز ماند ہوا ہا و را
 آگندہ و متفرق گردانند و ہر کس کہ ہوا او را از حق باز دارد و از پی شہوات و شہتہیات
 بس برود از حق محروم ماند و دولت قرب و سعادت وصول بدون حضرت از فوت شود
 برای آن حق سبحانہ و تعالیٰ بندگان را امر کرد یہ تکرار عقود و عہود در ہر خاطر و نظری و
 فرمود قولہ عز طولہ یا ایہا الذین آمنوا آمنوا قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الشکر الخفی فی
 من و بیب التمل علی الصفاء فی اللیلۃ الظلماء قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لعن عبد
 دنیا لعن عبد الدیم لعن عبد بطنہ لعن عبد فرجہ لعن عبد الخمیصہ لعن عبد الخمشانخ را سوال
 کردند از ایمان گفت ایمان آنست کہ دعوت خداوند را سبحانہ بہنگی وجود خود اجابت کنی -
 تا نہ بیخ عضوی و ذرہ از آن مستخلف نباشد و باید کہ ہر خاطر کہ ستر ترا یک طرفہ العین از حق
 از دارد از تو محذوف و منقطع باشد تا شاید باشی مرہر چیز را کہ از آن حق ست و غایب
 باشی از ہر چیزی کہ نہ از آن حق ست و نوبتی دیگر ہم از وی سوال کردند از ایمان گفت کہ
 الایمان لا یجوز اتیان ضدہ ولا ترک تکلیفہ زیرا کہ ضد ایمان نفاق بود و ترک تکلیف
 معصیت قولہ تعالیٰ یا ایہا الذین آمنوا یعنی ای اہل صفوت و معرفت و ای اہل قربت و
 مشاہدہ صفوۃ نتیجہ ایمان است و معرفت نتیجہ صفوۃ و قربت نتیجہ معرفت و مشاہدہ نتیجہ
 قربت و بعضی گفتہ اند کہ ایمان و اسلام یکجا است و بعضی فرق کردہ اند میان ایشان و
 گفتہ اند کہ ایمان خاص است و اسلام عام بعضی گفتہ اند کہ ایمان تحقیق است و اعتقاد
 و اسلام حضور است و انقیاد و بعضی گفتہ اند کہ اسلام تحقیق ایمان است و ایمان تصدیق
 اسلام بعضی گفتہ اند کہ توحید بر است و آن آنست کہ بندہ حق تعالیٰ را تنزیہ کند از
 ادراک خلق و معرفت بر است یعنی نیکوئی و آن آنست کہ حق تعالیٰ مومن را عارف صفات
 گرداند و ایمان عقد قلب است بنگاہ داشتن تہ و معرفتہ و بر و اسلام آنست کہ

بنده دایم مشاهده می بود در هر چیز که فردا بدان چیز مطالبه خواهد بود و اجماع کرده اند که جمیع آنچه حق سبحانه و تعالی بر بندگان فرض گردانیده است و رسول صلی اللہ علیہ وسلم واجب گردانیده است فرض و اجبست و حقی لازم بر هر عاقل بالغ و بیہوش و بیخ و بیخ کس را از آدمی از صدیق و ولی و عارف و غیر هم تخلف از آن یا تفریط در آن جایز نیست و اگر چه باقصی مراتب و اعلی درجات و اشرف مقامات و ارفع منازل رسیده بود بنده را هیچ مقامی نیست که آداب شریعت از وساطت شود و یا مخطوری بود و مباح گردد و یا حلالی حرام یا فرضی از آن ساقط شود بی عذری و علتی و عذر و علت آن بود که مسلمانان بر آن اجماع کرده باشند و حکمی از احکام شریعت در آورده بود و هر کس صافی تر و مرتبه عالی تر و مقام شریف تر و اجتهاد او زیاده تر و عمل او خالص تر و ترقی او بیشتر و اجماع کرده اند که افعال بنده سبب سعادت و شقاوت او نگردد و سعادت و شقاوت در ازل بمشیت حق سبحانه داده اند و بر ایشان نوشته چنانکه در حدیث آمده است قال عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہذا کتاب من رب العالمین فیہ اسماء آباءکم و قبائلکم ثم اجعل علی آخرکم فلا یزاد فیہم ولا ینقص منہم ابداً و کذا قال فی اہل النار قال السعید من سجد فی بطن امیہ و لا شقی من شقی فی بطن امیہ و اجماع کرده اند بر آنکه افعال عباد موجب ثواب و عقاب بنده نشود از روی استحقاق بل از روی عدل و فضل او سبحانه و تعالی و از جهت آنکه بر نفس خود ثواب و عقاب بر اعمال واجب گردانیده است و اجماع کرده اند که نعیم بہشت کسی را باشد که در ازل از حضرت حق سبحانه و تعالی حسنی و نیکوئی برای او تلقی کرده باشد و عذاب و دوزخ کسی را بود که در ازل از حق سبحانه و تعالی نصیب او

سے مطلب : بنده ہر چند کہ کمال ولایت رسیدہ و قرب و منزلت یافتہ باشد از ادبی از آداب شریعتی ساقط نمی شود و یا مخطوری بر و مباح و یا حرامی بر و حلال و یا فرض از وی ساقط نمی گردد و ہر کہ گوید زندہ و الحاد است و ہر چند کہ مقام بنده عالی تر و شریف تر گردد امثال و انقیاد او بیشتر و اجتهاد وی زیادہ تر و عمل او خالص تر و توفیق وی فاضل تر گردد۔

شقاوت آید باشد بی علی چنانکه فرمود - هُوَ لَا عِزَّ فِي الْجَنَّةِ وَلَا اِيَالِي وَهُوَ لَا عِزَّ فِي النَّارِ وَلَا اِيَالِي وَقَالَ اللَّهُ سَجَانَهُ وَتَعَالَى وَكَفَى ذُرًّا لِحَبَّتِهِمْ كَثِيرًا مِّنَ الْجَنَّةِ وَالْاِنْسِ . وَقَالَ اِنَّ الَّذِيْنَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِّمَّنَّا الْحُسْنَىٰ اُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُوْنَ وَكَفَتْهُمُ اِنَّكَ اَفْعَالِ عِبَادِ عِلْمًا وَاِمَارَتِ اسْتِ بَرَّ اَخْبِرْ دَرَا زِلْ رَفْتِهَ اسْتِ اَزْ حَقِّ تَعَالَىٰ بَرَّ اِيْشَانِ كَمَا قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَعْمَلُوا فِكْلَ بَيْسَرٍ لِّمَا خَلَقَ لَهُ وَجَنِيْدٌ كَفْتِهَ اسْتِ طَاعَتِ دَرِيْنِ جِهَانِ بِيْشَارَتِ اسْتِ بَدَهَ رَا بَرَّ اَخْبِرْ اَوْرَا اَزْ حَقِّ تَعَالَىٰ دَرَا زِلْ رَفْتِهَ اسْتِ اَزْ سَعَادَتِ دِيْگِرِيْ كَفْتِهَ اسْتِ كِهْ عِبَادَاتِ حَكْمَىٰ وَزِيُوْر ظَا هِرْبِنْدَهْ اسْتِ دَحَقِّ تَعْطِيْلِ جُوْ اِرْحِ اَزْ حَكْمَىٰ رُوْا نْدَارُوْ مُحَمَّدِيْنِ عَلِيْ كَتَانِ كَفْتِهَ اسْتِ كِهْ اَعْمَالِ وَعِبَادَاتِ كَسُوْةِ وِلْيَا سِ عِبُوْدِيْتِ اسْتِ لِيْسِ هِرْ كَسِ كِهْ حَقِّ سَجَانِ وَتَعَالَىٰ اَوْرَا دَرُوْ قَتِ قِسْمَتِ دُوْر كَرْدَا يِنِ كَسُوْةِ رَا اَزْ سِرَاوِ بَكْشِيْدُوْ اَنَكْسِ رَا كِهْ نَزْدِيْكِ اَوْرُوْ تَرَسَانِ بُوْدِ بَرَانِ اَعْمَالِ دَا يِنِ كَسُوْةِ رَا دَرِ بَر كَشِيْدُوْ مَعَ ذَلِكِ اِتْفَا قِ كَرْدَهْ اِنْدَ - بَرَا نَكِهْ حَقِّ تَعَالَىٰ بَرَا اَعْمَالِ ثَوَابِ دِهْدُوْ عَقَابِ كُنْدِ بَرَا يِ اَنَكِهْ بَرِ عَمَلِ صَا رِحِ وَعِدَهْ دَا دَهْ اسْتِ وَبَرِ عَمَلِ غَيْرِ صَا رِحِ وَعِيْدِ كَرْدَهْ اسْتِ وِسِرَا اَخْبِرْ فَرْمُوْدَهْ اسْتِ بَجَا اَرُوْ زِيْرَا كِهْ اَوْ صَادِقِ سِيْنَتِ وَخَبْرَا وَصَدَقِ وَكَفْتِهَ اِنْدَ كِهْ بَرِيْنْدَهْ بَدَلِ مَجْهُوْدِ اسْتِ بَرَا اَخْبِرْ اَوْرَا تَكْلِيْفِ كَرْدَهْ اِنْدُوْ قِيَامِ نَمُوْدِنِ بَرَا اَخْبِرْ اَوْرَا اَمْرِ كَرْدَهْ اِنْدُوْ تَا بَعْدَ اَزْ تَكْلِيْفِ وَبَعْدَ اَزْ قِيَامِ بَدَانِ وَفَا نَمُوْدِنِ بَرَانِ مَشَاهِدَاتِ پَدِيْدِ اَيِدِ وَفَتْوَحَاتِ رُوِيْ نَمَا يِدِ چِنَا نَكِهْ دَرِ حَدِيْثِ اَمْدَهْ اسْتِ مَنِ عَمَلِ بَا عِلْمِ اَوْرَشَهْ اَللّٰهُ عِلْمٌ بِالْمَعْلُوْمِ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فَا فِيْنَا لَنَهْدِيْهُمُ سَبِيْلَنَا وَقَالَ يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اتَّقُوْا اللّٰهَ فَا تَبْتَغُوْا اِلَيْهِ الْوَسِيْلَةَ وَجَاهِدُوْا فِيْ سَبِيْلِهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُوْنَ وِيْ كِيْ كَفْتِهَ اسْتِ كِهْ رُوْحِ مَعْرِفَتِ بَرْدَلِ تُوْنَرَسِدَا دَا مِ تَا اَوْرَا لِيْعْنِيْ مَعْرِفَتِ رَا بَر تُوْ حَقِّيْ بَا شَدُوْ تُوْ اَنْرَا اَدَا نَكْرُوْدَهْ بَا شِيْ جَنِيْدِ كَفْتِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كِهْ حَقِّ تَعَالَىٰ بِيْهَانِ مَعَا مِلَهْ كِهْ دَرِ اَوَّلِ بَا بِنْدَهْ گَانِ كَرْدَهْ اسْتِ دَرِ اَخْرِ مَعَا مِلَهْ كُنْدِ بِيْ كَرْمِ خُوْدِ اِيْشَانِ رَا بِيَا فَرِيْدُوْ بَرِ رَحْمَتِ خُوْدِ اِيْشَانِ رَا اَمْرِ كَرْدُوْ وَفَضْلِ خُوْدِ اِيْشَانِ رَا وَعِدَهْ دَا دُوْ بِيْ كَرْمِ خُوْدِ زِيَا دَهْ گَرْدَانِدِ هِرْ كَسِ كِهْ بَرُوْ اِحْسَانِ قَدِيْمِ وَفَضْلِ اَوْ مَشَاهِدَهْ كَرْدَا دَا عَا وَا مِرَا وِ بَرُوْ سَهْلِ كُشْتِ وِسِرْ كَسِ كِهْ مَلَا زِمَتِ اَمْرَا وِ كَرْدُوْ وَعِدَهْ اَوْرَا بِيَا فَتِ وِسِرْ كَسِ كِهْ وَعِدَهْ اَوْرَا سَجَانَهْ بِيَا فَتِ وِبَدَانِ دَوْلَتِ رَسِيْدِ لَابِ اَبَشَدِ

که بران وعده زیاده کند سهل گفت هر کس که یک طرفه العین از حق چشم بخواباند همه عمر راه نیابد و سرگردان بماند

من فاته ان یداک یوما ۛ فکل اوقاتہ فوات

ابوالحسن بن محمد بن احمد فارسی گفت که تصوف ده رکن دارد تجرید توحید فهم سماع حسن عشره ایشار ایشار ترک اختیار سرعت وجد کشف از خواطر کثرت اسفار ترک اکتساب تحریم اذخار معنی تجرید توحید آنست که خواطر از تشبیه و تعطیل پاک و صفائی بود و فهم سماع یعنی بحال شنودنه بعلم تنهها و ایشار ایشار یعنی غیری را امر نفس خود در ایشار ایشار کند تا فضل ایشار دیگر را بپوشد و او را سرعت وجد یعنی ستر او خالی و فارغ نبود از آنچه جدا او را در حرکت آورد و او را ترک کند و نیز بر او مستولی نبود از آنچه او را از سماع زواجر حق منع کند کشف از خواطر یعنی دایما بحث کند از خاطری که بر خاطر او دور باطن او در آید و متابعت اومی کند تا بداند که حق است یا باطل اگر حق بود آنرا در عمل آورد و اگر باطل بود بگذارد و کثرت اسفار یعنی در آفاق و اقطار عالم به نظر عبرت نظر کند و عجایب صنع حق را مشاهده کند قوله تعالی سُبُوَاتِی الْاَرْضِ یعنی بنور معرفت نه بظلمت نگردد و برای قطع اسباب و مالوفات و ریاضت نفس ترک اکتساب یعنی برای مطالبه کردن نفس بتوکل و تحریم از خار من حیث الحال من حیث العلم كما قال النبی علیه السلام فی الذی مات من اهل الصفة و ترک وینا را فقال کبینه بعضی از مشایخ گفته اند که خاطر بر چهار وجه بود یا از رحمن بود یا از ملک بود یا از نفس یا از شیطان خاطر رحمانی تنبیه بود و مطالب را و آن بی سببی در دل در آید و جاذب دل گردد بحق و خاطر ملکی بر طاعت و عبادت مقوی و مهیج و محرک باشد مرید را و جاذب دل بود بعالم معلوی و امور اخروی و بعضی خاطر روحانی نیز اثبات کرده اند و گفته اند علامت آن طمانیت است بی اعتراض درونی و فرق میان خاطر ملک و روح دقیق باشد اما هر دو محمود خوانند و خواطر نفسانی و اعی بود و شبهات و بران مطالبت کند و جاذب دل گردد به تنعم و آرایش دنیا و خاطر شیطانی مزین و آراپنده معصیت باشد و جاذب دل بحد و حسد و غیر آن از مذمومات و محرک دل گردد بعالم سفلی بر جمیع روندگان لازم است شناخت

این خواطر چه شناخت آن موجب سعادت بود و تا شناخت آن موجب بلاکت چه قبول عبادت را اخلاص شرطست و اخلاص بی شناخت این خواطر مسلم نمی شود چون داعیه بر باطن مستولی شود اگر آن داعی حقانی یا روحانی بود بدان عمل باید کرد چون در آن اخلاص بود و اگر نفسانی یا شیطانی بود آن عمل باطل باشد از دور باید بودن و بعضی گفته اند - آنچه در دل فرو آید از خواطر محمودی اقران عملی از بنده آن را وارد گویند آن رزق بیل خواطر نباشد از واردات بود و واردگاه از حق باشد گاه از علم پس واردات اعم بود از خواطر برای آنکه خواطر مختص است نبوی از خطاب یابدا آنچه متضمن معنی خطاب بود و واردات را اختصاص بدان نیست و علامت خواطر الحق ان یطیئن القلب و التنفس و الجوارح عنده و لا یعرض علیه احد کاینا من کان بل یتسلم و یسترسل و ینطلق من ترودا لشک و الریب در طریق نفی و سادس اگر خاطری تشویش دهد با حضار و خیال حضرت مرشد امید است که مندرج شود و الا باید که سه نوبت نفس را بقوت بزند چنانکه از دماغ چیزی بیرون گماجا و فی الحدیث و الا دل را زبان موافق گرداند و بزرگوار یافعال بدل مشغول شود در دفع و سادس این ذکر را اثری تمام است و باید بدانی که آنچه در خاطر باطن بگذرد چهار درجه دارد و از آن بی اختیار بود و در آن مواخذه نبود و با اختیار بود و بدان مواخذه شود آن دوی اول را حدیث نفس و میل طبع گویند و آن بدست وی نباشد و آن دو که در اختیار بود آنست که دل حکم کند که آن کردنی است یا دل قصد کند بکردن آن کار بدین هر دو ماخوذ بود اگر چه نکلند معنی آنکه بدو ماخوذ بود آنست که دل وی صفتی گرفت که از حضرت الهیت دور افتاد و این شقاوت و نیست چه سعادت دل در آنست که روی خود را از دنیا و غیر خدای بخدای سبحانه آرد و روی دل تمام خواست وی گردد و علاقه وی آنست که رو بهر چه آرد وی بآن چیز نزدیک و محکم شود و اگر خواست و محکم قصد بکند دنیا و آنچه تعلق لوی داشته باشد علاقه وی بدین محکم تر شود و از آنجمله

بالیست اوست و در ترشود هر خاطری که از اندیشه غیر بر دل موجد کند حجابی باشد و آفتی
 بآن مقدار که آن خاطر بر سر موجد گذرد وی از حقیقت توحید محجوب باشد حقیقت توحید
 آن بود که بنده که چون بهیچلی باشد اندر جریان تصرف حق سبحانه خالی از اختیار و ارادات خود
 و عن عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ لایزالون بخیر ما اذا جازک فی صدر احدکم شیء و وجد من
 یجزه و یثغیه منه و انیم اللہ و شک ان لایجدوا ذلک ہر آفتی کہ بنده را بظاہر پدید آید
 آغاز آن از باطن افتد و چون بنده بشناسد و بحق تعالی پناه بزد و از دل دور نکند بظاہر اثر
 کند بتدبیر او و اجابت خواست نگاه داشتن تا تا دیدنی نہ بیند و ناگفتنی نشود و نگوید و بر
 غمگی لازم است کہ خاطر نگاه دارد و دل از ہوا تمس بشریت و وساوس شیطنت نگاه دارد
 تا ہمچنانکہ بر ظاہر چیزی نگذرد و الا عمل شرعی بر دل چیزی نگذرد و الا او را غلبی و خاطر حق
 و حقیقتہ المشرک و الکفر الاحتجاب عن الحق سبحہ فی ای مرتبہ کان بائی شیئی کان و
 حقیقتہ الاحتجاب انطباع الصور الکوئیۃ فی القلب المانع لقبول تجلی الحقایق - چون
 سالک صاحب دل شود و بواسطہ فناء کثرہ صفات نفس و انحرافات او بوحدت و عدالت
 دل تحقق یابد و غلب حینہ حکم وحدۃ القلب و عدالتہ علی احکام کثرہ النفس و یقہر ہا
 و یصیر ظہور آثار وحدۃ القلب بقا بما مقام ظہور آثار کثرہ النفس حتم
 مع ذلک حکم نشأت گاہی در وی احکام کثرہ نفس غلبہ می باشد فی رجح احوال الی
 ظہور آثار نفسہ فیہ حکم النشأۃ البشریتہ و گاہی باز حکم مجموعی وحدت قلب بر وی غالب
 می شود و غلب علیہ حکم تجلی الحاصل فی قلبہ و یظہر فیہ ذلک التجلی با حکامہ و وقتاً لا یغلب
 علیہ احکام النفس و الاحکام التجلی و یکون مع وحدۃ قلبہ پس ہر گاہ کہ این سالک در ہر
 امری از امور الہی یا کونی بہ حضرت ربوبیت جل ذکرہ توجہ نماید تا حقیقت آن امر

۱۱ مطلب حقیقت توحید آنکہ بنده جز منظری و محلی بیش نباشد بتصرفات حق سبحانہ

و تعالی از اختیار و ارادت خود -

۱۲ مطلب حکیم غزنوی خواجہ سنائی قدس اللہ روحہ فرماید ہر چہ از راہ باز آفتی چہ کفران حرف

چہ ایمان ہر چہ از دوست دامانی چہ زمت این نقش چہ زیبا ۱۲

بروی آشکار شود پس در حال آن توجیه خاص اگر تجلی روی منصف بحکم جلیه وان امر و افقی
 و لک التجلی المتضمن حلیته الامر حالت ظهور و وصف من آثار النفس و حکم من احکامها و آن
 تجلی چون برسد آن اثر نفس را بقهر مستهلک گرداند پس حقیقت آن امر را بر دل آشکارا
 کند و بظهور ذلک الامر للقلب بقوه توجیهیه فی ضمن تجلی ربانی پس این را نوعی از تدلی خوانند
 و اگر در حالت ظهور آن تجلی ربانی منصفاً بحلیته ذلک الامر غالب بر سر سالك و حده حقیقی
 باشد و حده حقیقی بر وجودی و تجلیات او سالك را بکلی فرو گیرد و آنرا نوعی از تدلی خوانند
 ان افتاه ذلک التجلی فی وقت خلوق قلبه عن کل وصف الهی او کونی و فی وقت لا یغلب
 احکام النفس و لا احکام التجلی و یکون السالك مع حده قلبه و سالك را آن ظهور و تجلی
 خاص حکم وحدت و عدالت دل او باشد و آنرا نوعی از منازل خوانند و سالك حقیقت آن
 امر را بطریق منازل به تحقیق و یقین معلوم کند نه به استدلال و سالك مادام اثر من
 بقایا احکام کثره نفسه باقیافیه فلا بد ان یکون مبتلی بالشک الخفی بحیث یتثبت وجوداً آخر
 فی مقابله وجود المحبوب یضاف الیه الآثار فلیتفت قلباً الیه و الی آثاره و الی ذلک الالتفات
 اشاره بقوله سبحانه اقرآیت من اتخذ الهمه هواه و اضلنا الله علی علم ای علی علم
 بان له الهمه مستحقاً للوهمیه سوی من اتخذ الساعه الهمه و مادام فی السالك ادنی تطلع
 الی الغیر فبقدر ذلک التطلع الیسیر ینقطع عن تطلعه الی محبوبه و ینقطع عن وصله و قرینه
 فان عرف بالیقین ان الذین اتخذوا الهمه هوفان و هالك و حج من ضلال الالتفات
 الیه الی هدی الاعراض عنه فالاقبال بکلیته علی من علمه الهمه حقیقیاً و محبوباً اصلیاً فادرا
 عرف هذا و افنی ذلک القدر البشیر من بقایا کثره نفسه الخفیه بحیث یظهر و حده قلبه
 و تجلی فی حضره محبوبه فبح و حده توجیهاً علی بصیره و تنفی عنه اثرا ثبات الغیر و لکن مع ذلک
 اذا رجح حکم ضروره النشاة الی نفسه و حسه و عقله فزال عنه ظهور الوحده فظهر فی نظره شهود
 الکثره فینظرت له شهود الغیر بحیث یرغم و یدعی ان بذالغیر ثابت فلم یتثبت السالك فی
 مقام التوحید لم یخرج عنه اثبات الغیر و دعواه اياه کهد الانسان و الامر العظیم الذی هو
 حقیقته التوحید و شهوده من ذات السالك لا ینقصه الا شهود الغیر و الغیریه و المغایره

بین المطلق والمقید المضاف الی نفس السالک وحسب وعقله المتسم کل لیسمة الخلقیتة فی
 کلاً منهم لم یدرک الاشیاء وعینہ ایضاً الامتیزا بالوجود مستقلاً بالذات وکلاً منهم اذ
 الی کل وجوداً مغایراً للوجود الآخر ونسب الیه صفاة واحوالاً مغایرة للصفاة والاحوال
 المنسوبة الی الآخر وادعی ان لكل وجوداً مستقلاً غیر وجود غیره غیر محتاج ولا متعلق بوجود سوا
 فزعم من هذا علم الشکر ونقص فی شهود عین التوحید فحالته الکشف ظہر له عین التوحید
 حالته الاحتجاب عرض له هذا الشکر بحکم شهود النفس والحق والعقل فلوا نضحی عن السالک دعوی
 ان للغير والغیرية تحقاً وثبوتاً بحکم سرایته اثر الجمعیه من مقام الحقیقه وحضرة جمع الجمع
 فی باطنه وظاهره ونفسه وحسب وعقله لظہر له امر التوحید وحقیقه فی کل حال اعنی فی حالت
 الکشف والاحتجاب والثبت له تمكن من شهود حقیقه التوحید علی کل حال ووصول الی
 مرتبة الراغبین الکاملین العارفين الموحدين بالحقیقه ولا یقدر السالک علی ذلك الا
 باللذ سبجانه فهو سبجانه مثبتة بذلک المحوالذی هو من فعله عز وجل الذی جاءت به رسال
 صلی اللہ فافهم واتم حجتہ اللہ تعالی لا حجتک ما دام العبد یضیف الی نفسه صفة او فعل
 فهو عاکف علی الشکر الخفی ونظر الشکر یفرق بینه وبين محبوبه وشهود الحقیقه مشروط بوجوه
 الحقیقه والنحلا عما عن کثر الصفاة وقعدوا لجهات لیحصل بینهما وبين الواحد النازل
 ویصل السالک بذوق الکشف والوجدان الی مقام المنازلته وهو مقام القرب ارتقار
 الاثنیه چون بنده بحق سجانہ وتعالی نزدیک گردد وحق عز و علا از مقام قربت بنده نزدیک
 شود گویا در یک منزل جمع شده اند این را مقام منازلہ گویند و فی فتدلی عبارت
 از آنست منکر مشو وعجب مدا اگر بنده به سبب مجاہدة وریاضت و دوام صفاة ظاہر
 باطن و تجلی ظاہر و باطن بجلیه عبودیت و طاعت و تجرد از شواغل جسمانی و علایق این جهانی
 و آن جهانی و قطع تعلقات روحانی صفاة بشریت ظلمانی از وی تبدیل شود به صفاة نورانی
 ربانی و حق سجانہ و تعالی در بنده متصرف گردد و گفت دشمنود و دیگر صفاة وی بہم بحق
 باشد چنانکہ در حدیث صحیح وارد است فی یَنطِقُ وِی لَیْسَعُ وِی یَبْصُرُ الخ تا زبان
 دل و جان در توحید بیک رنگ و یکسان نشود توحید از موجد درست نیاید جنید گفت حجتہ

که تصوف محافظت اوقات است و آن چنان شود که بنده نظر جز بر مقام خویش ندارد و از حد خود تجاوز نکند و بغیر خداوند تعالی باز نماند و لغیر وقت و حال خود تعلق نسازد این عطار رحمۃ اللہ گفت تصوف آنست که حال خود را بحق تعالی فرو گذارد تا متصرف در دو حال جزا و تعالی نبود ابو یعقوب موسی رحمۃ اللہ گفت که صوفی آن است که سلب او را مزج نکر داند و طلب او را در تعب نیندازد و جنید را پرسیدند که تصوف چیست گفت تصوف پیوستن سراسر است بحق سبحانه و تعالی و این معنی جز بقناء نفس از اسباب و سالیط و قوت روح و قیام بحق دست ندهد از شبلی پرسیدند که صوفی را چرا صوفی خوانند گفت از بهر آنکه تعبیه از اسم و وصف بانفوس ایشان باقی بود و اگر اثر رسم و وصف در نفوس ایشان باقی نبودی نه اسم بدیشان تعلق گرفت و نه وصف لکن حق تعالی ایشان را در رسوم فرود آورد اما حقیقت را من حیث الحقیقته نه رسم بود نه وصف فارسی گفت که چون در خواطر هوا جس برو داعی کلمات نفوس غلبه کنند نشود یسطبیدین مقام اولی تر بود از ضد آن پس اینجا طالبان بر کلّ لسانی راجح گرد اما مقام وصلت مواد اطرا پنهان کند و اصل را از خود بستاند و از اطلا و ادراک و همه صفات بلکه از خود نیز شش مشغول و بیخود کند پس مرجح او درین مقام د آخرش سکوة و خاموشی بود از بهر نفسی و کلّ لسانی بدین مقام اولی باشد از طال لسانی جنید گفت که صوفیان اطفالی اند در زیر دامن حق پرورده عبد اللہ بن حاجی گفت که مثل تصوف مثل مرض سرسام است و راول ہدیان و بیہودہ گفتن دور آخر چون متمکن شود خرس و خاموشی معنی این سخن آنست کہ صوفی در اول حال از مقام خود خبر دید و بعلم حال سخن گوید اما چون در مقام کشف آید متحیر و ساکت گردد از توری پرسیدند کہ تصوف چیست گفت کہ تصوف نشر مقامست و اتصال بقوام از اخلاق ایشان پرسیدند گفت دل غیرا شاد کردن و از ایشان اعراض کردن لقولہ تعالی خذ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِینَ معنی نشر مقام آنست کہ صوفی از حال خود سخن گوید وقتی کہ سخن گوید نہ از حال دیگری بر بان علم یعنی از سر حال گوید نہ از علم و معنی اتصال بقوام

آنست که حال او او را در حال خود از غیر نگاه دارد یعنی چنان مستغرق حال خود بود که پروای غیرش نبود هر چند رونده راه باطن را از مرادها خالی دارد خاطر حقانی رخت هستی خود آنجا برود تا ما دام که مراد و هواد باطن جا گرفته است خاطر حقانی را در وی جانباً نشود و مراد از خاطر آن نمی خواهم که مشتق از خطر است بلکه ازین خاطر مراد نوری است که از نتیجه ذکر در دل حاکم وقت گشته باشد و خاطر را شانزده هزار رقیقه غیبی است چهار هزار رقایق جبرئیلی و چهار هزار رقایق میکائیلی و چهار هزار رقایق اسرافیلی و چهار هزار رقایق عزرائیلی که مجموع آن شانزده هزار رقیقه باشد و این مجموع در ذات حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم جمع بود و اولیاء کمل را از روی متابعت از ان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نصیبه تمام است چون رونده راه بدرجه خاطر رسد باید که عنان کار بدست خاطر دید و هیچ کاری بی ذمان خاطر نکند که رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرموده است استفت قلبک ولو افتاک المفتون اگر رونده راه صوفی شود خاطر مرتفع گردد و اگر رونده مسافر شود خاطر عصا شود و اگر رونده غازی شود خاطر تیغ گردد و اگر رونده در دریا رود خاطر کشتی گردد و اگر رونده در خشکی رود خاطر مرکب گردد و اگر رونده پادشاه شود خاطر وزیر گردد و اگر رونده دلی شود خاطر الهام گردد و اگر رونده نبی شود خاطر جبرئیل گردد و اگر رونده بمعراج رود خاطر براق گردد و در رفت شود و رونده راجع سبحانه و تعالی رساند قلب المؤمن عرش اللہ همین معنی است باید که غیر حق را در دل جاندهی و موسی را علیه السلام خطاب رسید که اِخْلَعْ نَعْلَکَ اِی اِخْلَعْ عَنْ قَلْبِکَ اِهْلَکَ و و لَدَکَ و کُلُّ مَا سَوَى اللّٰهِ سِجَانَةٌ فَاِنَّهُ هُوَ الْحَاصِلُ فِی الدَّارِیْنِ و بعضی گویند که خاطر عطائی است که واردی شود بر ضمیر و آن گاهی بالقاء ملک باشد آن را الهام گویند و گاهی بالقاء شیطان آنرا وسوس خوانند و گاهی از احادیث نفس بود آنرا هوا حس گویند و گاهی از قبیل حق پدید آید و بالقاء حق در دل حاصل آید آنرا خاطر حق گویند فرق میان این ها دشوار بود بنی قال حجة الاسلام بهرگاه که خواهی خاطر خیر را از خاطر شر بدانی بسکی از چهار تراز و بسنجی یکی ترازوی شرع اگر از ان نفس در شرع یابی خیر بود و اگر برضد

شرع یابی نشود و اگر به این میزان معلوم نگردد و بر اقتداء عرض کند اگر در کردن این خاطر
اقتداست به صالحان خیر است و اگر بر ضد اقتدایابی شر است و اگر باین میزان نیز معلوم
نشود برفس و مواعض کن اگر نفس از تنفس شود و نفرنی که به طبع تعاقب وارد نه به ترس و خشیت
بدانکه خیر است و اگر نفس را بدان مایل یا بی میل طبعی و جبلتی نه میل زجا بخدای سبحانه خاطر
شود زیرا که نفس فراینده است بیدی در حلیت خود بخیر میل نکند این است میزان
چهارگانه که بدان خاطر خیر از خاطر شر فرق کنی بدانکه خاطر آثاری است که حادث میگردد
در دل بنده که باعث او می شود بر فعل یا ترک فعل و او را برای آن خاطر می گویند که درو
ضطرابی هست و بر یکا قرار نمی ماند و اشتقاق او از خطر آن روح است - یعنی
زیرین نیت و حدود همه خاطر در دل به حقیقت از اللہ تعالی است و آن چهار قسم
ست یکی آنست که اللہ تعالی احداث کند در دل بنده آن قسم مسمی است بخاطر و نفس و قسم
دیگر آنست که به مقتضای طبع بنده احداث خاطر می کند و آنرا هوای نفس خوانند و قسم
دیگر آنست که در عقب دعوت ملهم خاطر می احداث می کند نسبتش بملهم می کنند و البها مش
خوانند و قسمی دیگر آنست که در عقب دعوت شیطان احداث می کند و آنسوی است
شیطان و آنرا دوسوسه می خوانند و خاطر شیطانی به حقیقت حادث است نزد دعوت
شیطان نه آنکه شیطان احداث آن می کند بل او چون سببی است در احداث آن اکنون
ند ازین تقسیم بدانکه خاطر که از قبل خدای تعالی است گاه بخیر بود جهت اکرام و الزام
ت و گاه بشر بود جهت امتحان و تعلیظ محبت فاما خاطر که از ملهم باشد نباشد الا
بیر زیرا که او ناصح مرشد است و فرستاده نشده است الا جهت خیر اما خاطر که از جهت
شیطان بود نباشد الا بشر برای اغوا و گمراه گردانیدن و گاه بود که بخیر بود و مراد در آن
رواستدراج باشد قال حجة الاسلام اول تصوف آنست که در وی سه درجه حاصل
مده بود یکی آنکه نفس وی مقهور وی شده نه در وی شهوة مانده باشد و نه خشم نه آنکه
حاصل شده باشد و لیکن مغلوب شده باشد تا در وی بیخ تصرف نتواند کرد جز باشارت
روح چون قلعه که کشاده شد و اهل آن قلعه را نکشند لیکن منقاد شوند قلعه سینه وی

همچنین بر دست سلطان شرع فتح افتاده باشد و دیگر آنکه این جهان و آن جهان از پیشتر
وی بر خاسته بود و معنی این آنست که از عالم حس و خیال در گذشته چه هر چه در حس
خیال آید بهایم را در آن شرکت است و همه نصیب چشم و گوش و فرج است و بیشتر
نیز از عالم حس و خیال باین نصیبت و هر چه جهت پذیر بود خیال را بوی کار بود که هر چه در خیال
حسی است و نصیب ابلهان و اکثر اهل الجنة البله و سیم آنکه سمگی و پیرا جلال و جلال
حضرت او گرفته باشد و آن چنان بود که جهت را و مکان را و حس و خیال را با وی هیچ کار
بل خیال و حس و علمی که از آن خیزد با وی چنان بود که چشم را با آواز و گوش را با لوان
به ضرورت از آن بخیر بود چون بدین درجه رسید بر سر کوی تصوف رسید و درای این
مقامات احوال باشد با حق تعالی که از آن عبارت دشوار آید تا گروهی از آن تعبیر
بیگانگی و اتحاد کنند و گروهی به حلول کنند و هر کرا قدم در علم را سخ نباشد و آن حال و
پیدا آید از تمامی آن معنی عبارت نتواند کرد و هر چه گوید صریح کفر نماید و آن در نفس
حق بود و لیکن ویرا قدرت عبارت نبود از آن این است نمود کاری از راه تصوف
اکنون نگاه کن تا غرور و پندار دیگران بینی که این معانی در ایشان یافت نشود و بیاید
مرقع دشمن طامات اختصار کرده باشد و فاما گروهی که ایشان راه ریاضت تمامی بر
و شهوات خویش مقهور کنند و سمگی خویش به حق تعالی دهند و بر سر ذکر و رزاقیه بنشینند
احوال ایشان را نمودن گیر و تا از چیزیکه خواهد خبر یابد و اگر تقصیری کند بران تنبیه بینی
باشند که پیغمبران و فرشتگان را بمثال و صورت نیکو دیدن گیر و باشد که خوشترین را
آسمان بنید و فرشتگان بنید و حقیقت این اگر چه درست بود اما چون خوابی بود که
و راست بود و لیکن آن خفته را در خیال آید و این بیدار را در بیداری در خیال آید
بدین چنان غره شود که گوید هر چه در هفت آسمان و هفت زمین است چندین بار
عرض کرده اند و پندار و که نهایت کار اولیا خود اینست و وی خود سر یک موی از
صنع حق سبحانه و تعالی در آفرینش موجه نبی دانسته باشد پندار که هر چه در وجود
همه آن بود که بیدید و چون این پدید آید پندار و که کار خود تمام شد لبشادی این مشتمل

بود و در طلب فاتر شود و باشد که آن نفس که مقهور شده بود و اندک اندک بپیدا آمدن
 میرو و وی پذیرد که چون چنان چیزها بوی نمودند وی خود از نفس خویش آزاد شد و به
 لال رسید و این غوری عظیم باشد بلکه برین همه اعتماد نبود اعتماد بران بود که نهاد وی
 بگرد و طوع شرع شود که به بیح صفت و برادر وی بیح تصرف نماید شیخ ابوالقاسم
 کرگانی رحمه الله علیه گفته است که بر آب رفتن و در هوا پریدن و از غیب خبر دادن
 این بیح کرامت نبود کرامات آن بود که کسی همه امر کرد و یعنی همگی وی طوع فرمان شود -
 که بروی حرام نرود و این اعتماد را شاید که اما آن دیگر همه ممکن بود که از شیطان بود که
 شیاطین را نیز از غیب خبر است و کسانی که ایشان را کاهن گویند از بسیار کارها
 خبر دهند و چیزها عجیب برایشان برود و اعتماد بر آنست که وی و بایست وی از
 بیان بر چیز و شرع بجای آن بنشیند اگر بر شیرتوانی نشستن باک مدار آن سگ
 غضب که در سینه تست ویرا چون در زیر پا آوردی و مقهور کردی بر شیر نشستی و اگر از
 غیب خبرتوانی داد باک مدار چون عیب و غرور نفس خویش بدانستی و از آنست و تلبیس وی
 آگاه شدی غیب تو عیب تست از غیب خبر یافتی و اگر بر آب نتوانی رفت و در هوا
 توانی پرید باک مدار چون بیرون از حس و خیال ترا مقام گاهی بپیدا آمد و بران
 رفتی و در هوا پریدی و اگر بادیه بیک شب بگذاشتی و اگر بیک پای برزبر کوه بزرگ
 تعانی نهاد باک مدار که اگر پای بر سر یکدم شبه نهادی عقبه بگذاشتی که خدای تعالی
 در قرآن این عقبه را گفته است چنانکه گفته است فَلَا اتَّخَذُ الْعَقَبَةَ الْآیَةَ
 قال حجة الاسلام رحمه الله مراقبه پاسبانی و نگاه داشتن تن است چنانکه کسی بفساد
 نفس بشر یک بسیار و باوی شرط کند که از وی غافل نباشی و گوش بوی داری نفس
 و نیز هر لحظه بگوش داشتن حاجت بود که اگر از وی غافل مانی باز بر سر طبع خویش نشود -
 از گاهی یا از شهوات راندن و اصل مراقبه آنست که بداند که خدای تعالی بروی مطلع
 است در هر چیزی کند و می اندیشد و ظاهر و باطن وی می بیند هر که این بشناخت و این
 رفت بروی غالب شد ظاهر و باطن وی مآذب شود چه اگر بدین ایمان ندارد کافر

است و اگر ایمان دارد دلیری عظیم است در نظر حق تعالی مخالفت کردن - قال اللہ تعالی
 اَلَمْ یَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ یَرٰی لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلٰی الْبٰغِیِّ الَّذِیْ یُجَادِلِ اللّٰهَ فِیْ حُجَّتِہٖ لَیْسَ لَہٗ شَیْءٌ
 اللہ علیہ وسلم خدا را سجانه چنان پرست کو تو ویرامی بینی اگر نتوانی باری بحقیقت بدانی که
 او تیرامی بنید و بدانی کہ وی سجانه ترا قیب است در سہہ احوال و کار تو بی این معنی راست
 نیاید قال اللہ تعالی اِنَّ اللّٰهَ کَانَ عَلَیْکُمْ رَقِیْبًا بَلْکَہُ تَمَامُ تَرَآنَ بَآشُدَ کہ بر دوام در
 مشاہدہ وی باشی و ویرامی بینی بدانکہ مراقبہ بر دو وجہ است یکی مراقبہ صدیقان است
 کہ دل ایشان بہ عظمت خدای سجانه مستغرق بود و در ہیبت وی شکستہ و مدہوش باشند
 و در وی جای التفات بغیر نماند چون دل باین معنی راست با ستاد جوارح طبع شود از
 مناجات بازماند بہ معاصی چون پرواز و ویرا بہ تدبیر و حیلہ حاجت نبود تا جوارح نگاہ
 دارد و انقاس بر شمر و ضایح نگذار و این آن بود کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت
 مِنْ اَصْحَابِ ہُمُوْمَہٖ ہِمٌّ وَاَحَدٌ کَفَّآہُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ ہُمُوْمُ الدُّنْیَا وَاَلْآخِرَۃِ ہِرْ کہ با مداد بر خیزد
 و ویرا یک ہمت بود ہمہ کار ہای ویرا کفایت کنند کسی باشد کہ وی درین چہان
 مستغرق بود کہ بادی سخن گوئی نشنود و کسی پیش وی فرا شود اگر چہ چشم باز باشد
 اورا نہ بنید این بود و حال و درجہ صدیقان کہ ہمگی ایشان بہ خدای تعالی مستغرق
 بود درجہ دوم مراقبہ پارسایان و اصحاب الیمین است و این با کسانی باشند کہ
 دانند کہ خدای تعالی بر ایشان مطلع است و از وی شرم میدارند و در عظمت خدای
 تعالی مدہوش نشده باشند لکن از خود و احوال خود و از احوال عالم بر خبر باشند و
 کسی را کہ درین درجہ بود ویرا احوال خود و خواطر و حرکات خویش با مراقبہ باید کرد در ہر
 کاری کہ بکنند او را و نظر باشد اول پیش از آنکہ آن کار بکنند بلکہ اول خاطر ی کہ در دل
 در آید گوش دارد و ہمیشہ دل را مراقبہ می کند تا در وی چہ اندیشہ پدید می آید و در آن

لہ مطلب - قال علیہ الصلوٰۃ والسلام الاحسان ان تعبد اللہ کانک
 تراہ فان لم یکن تراہ فانه یراک -

اندیشه که پدید می آید نگاه کند اگر خدای تعالی را بود تمام کند و اگر در هوای نفس است
 باز ایستد و از خدای تعالی شرم دارد و خود را ملامت کند که چرا این داعیه در وی پدید آمد
 و فضیلت و عاقبت آن بر خوشترین نه بیند و در ابتدا بر همه اندیشهها این مراقبه فریضه
 است و هر که این بشناخت اگر عاقل باشد از مراقبه دل غافل نباشد و اصل آن است
 که خاطر اول را نگاه دارد و دفع کند اگر دفع نکند از وی رغبت پدید آید از نگاه همت
 گردد و آنگاه قصد شود و بر جوارح بود و رسول صلی الله علیه و سلم گفت اتق الله عند
 کمک او اهتمت یعنی در آن وقت که ترا همت کاری پدید آید از خداوند سبحان بهر پند و
 بر آنکه شناختن آن خاطر که چیست و از جهت حق است و یا از هوای نفس است علمی
 مشکل و عزیز است و کسی را که قوت آن نباشد باید که همیشه در صحبت عالمی باورع
 شد تا از وی در باغ بوی سرایت کند و از علمائی که بر دنیا حریص باشند خذر کند که
 شیطان نیابت خویش بدیشان داده باشد خدای تعالی وحی فرستاد یا او و علیه السلام
 یا او و از دوستی عالمی که دوستی دنیا و رامست کرده است خذر کن که وی ترا از
 دوستی من بیفکند که ایشان راه زنانه بر بندگان من نظر دوم مراقبه باشد در وقت
 نل و جله جوارح و احوال وی از سه حال خالی نبود اگر طاعتی بود و اگر معصیتی بود
 در مباحی بود مراقبه در طاعت آن باشد که اخلاص کند و با صفوت دل و تمام بود و
 هیچ چیز که در وی فضیلتی بود دست بنید از او مراقبه در معصیت آن بود که از خداوند
 بماند شرم دارد و توبه کند و بکفارت آن مشغول شود و مراقبه در مباح آن بود که
 ربا باشد و در نعمت خدای را سبحانه منعم بنید و بداند که در همه وقت ناظر و لیسیت و توبه
 بحال از نظر او غایب نیستی اگر بنشیند با او بنشیند و اگر بنخسند بر دست
 دست بنخسند و روی قبله دارد و اگر بمش طعام خود بدل فارغ نباشد از تفکر که آن
 همه اعمال فاضل تر که در بهر طعامی بیند آن عجایب صنع است در آفرینش وی از صورت
 رنگ و بوی و لذت و طبع وی و در اعضای آدمی که آن طعام بکار دارد چون نگشت
 آن و دندان و حلق و معده و جگر و مثانه و آنچه برای قبول طعام است و آنچه

برای دفع ثقل است که همه از عجایب صنع وی است و تفکر درین عبادت بزرگ است
و این درجه علما است و گروہی چنان باشد که چون این عجایب صنع نہ بینند بہ عظمت صانع
ترقی کنند و در جمال و جلال و کمال وی مستغرق شوند و این درجه موحدانست و درجه
صدیقان و گروہی در طعام بچشم خشم و حقارت نگرند بخلاف شہوت و در ضرورت خویش
نگرند و بدان مشغول شوند کہ کاشکی بدان محتاج نبودی و درین ضرورت تفکر کنند و
این درجه زاہدان است و گروہی بچشم شہوت نگرند و ہمہ اندیشہ بان آرند تا چگونه کنند تا
بہترین و خوشترین چیز ہا بپوشند و بخورند و زیادہ از ہمہ بخورند و باشد کہ طبع را و طبخ را
و طعام و میوہ را عیب کنند و ندانند کہ ہمہ صنع خدای است سبحانہ و عیب صنعت عیب
صانع بود و این درجہ اہل غفلت است و در ہمہ مباحات ہمین درجات فرا پیش آید۔
بدان ثبتک اللہ تعالیٰ و ایاہا علی السداد فی القول و العمل و الاعتقاد کہ مشائخ
طریقہ قدس اللہ ارواحہم کبریٰ دین و مقتدایان اہل یقین اند و جامع اند میان علوم
ظاہر و باطن و جمع علم ظاہر و باطن را در جات است و کمترین درجات جمع تسلیم اہل
ہر علمی است مر اہل ہر علمی دیگر را از علوم دینیہ ظاہریہ و باطنیہ و اعتراف بہ حقیقت آن علم من
غیر انکار کماکان السلف الصالح یقرُّ بعضهم لبعض بالفضل و التقدّم فی علمہ و کان
مکان کل صنف منہم معلوما فیما بینہم حتی بعد العہد و طال الامد و قست القلوب
و استوائت الدنیا و مجتہتہا علی القلوب کذا قال الشیخ العارف ابو عبد اللہ الترنذری
رحمۃ اللہ وارباب احوال اصحاب کمال اند عقاید صافیہ ایشان بنا بر اصول صحیحہ صریحہ
است از کتاب و سنت و اجماع امت و ہو ید است بدلائل نقلیہ و شواہد عقلیہ
و با این ہمہ اہل ذوق و وجدان و کشف و عیان اند قدر قبل سبحانہ و تعالیٰ علیہم بطرفہ
و جذبہم عزوجل الیہ بعطفہ سبقت ہم منّا الحسنى فالزمہم کلّمۃ التقویٰ فہو عن اللہ
سبحانہ و ساروا الی اللہ سبحانہ و اعرضوا عما سوی اللہ سبحانہ حرق الحجب الوارثہم
حالت حول العرش اسرارہم و ارباب عزایم و خواص مومنانند و محققان و مویدان
مذہب و عقاید اہل سنت و جماعت اند و از بدعتہا و ضلالت ہا دور اند نجوم آسمان

برایت و در جرم شیاطین غوایت اند نور السالکین و نصیحة المدعیین و جمع المتبدعین و حجة لاهل
السنة و المؤمنین اند و خداوند عزوجل النوار و لایت و اسرار برایت ایشان را بین المؤمنین
بکلمة و رحمت خود مستفیض و مستبین گردانیده است۔ اولئک کتب فی قلوبهم الایمان
و اید بهم بروح منه فمن عاد احصا و ناد احصا هلك و هو لا یبصر باذن طایفه
منسوره را اصطلاحاً نیست مشهوره فیما بینهم که آن متفرد و عبارت نیست و کلمات نیست
منذ اوله بینهم در اثناء محاورات ایشان با یکدیگر علی ان مضمون یا متضمنه تلك العبارات
و الکلمات و کتبه حقاً یقها لایدخل تحت الاشارة فضلاً عن الکشف بالعبارة فان مکاشفات
القلوب و مشاهدات الاسرار لا یکن العبارة عنها علی التحقیق و لا یعرف من نازل تلك الاحوال
و حل علوم تلك المقامات و علوم این طایفه علوم احوال بود و احوال مواردیست اعمال است
و کسی از علوم احوال میراث برد که اعمال او را درست کرده باشد و بحق آن قیام نموده و
اعمال را تصحیح و قوی میسر گردد که اعمال را بشناسد و کیفیت هر عمل بدانند و آن علم احکام
شرعی است از اصول فقه و از نماز و روزه و علم همه فرائض و علم معاملات و طلاق و
زکاح و مبیایعات و علم که نبع حق سبحانه و تعالی آن را برو واجب گردانیده است
و او را بدان دعوت کرده و علم هر چیز که او را از ان ناگزیر بود از امور معاش و غیر آن و
این علوم جمله علوم تعلم و اکتسابند و از آموختن آن هیچکس را چاره نباشد و علم میان دو
مجاذبه است یکی مجاہده در طلب اوقبل الوصول و مجاہده دوم در استحصال آن بعد از
وصول در هر چیزی که عزیز تر و شریف تر طلب آن دشوارتر پس اول چیزی که بر بنده لازم
شود اجتناب و است در طلب این علم و احکام آن هر قدر اسکان و سست طبع و قوت
فهم بعد از دانستن او کام علم توحید و معرفت بدان طریق که کتاب و سنت بران ناطق
است و سلف صالح بران بوده اند آنقدر که او را تیقن بصوت آنچه اهل سنت و
جماعت برانند حاصل شود پس اگر خداوند سبانه او را توفیق زیاده ای بخشد تا نفسی
شبهه با کور خاطر آید یا در نظر آید بدان یکند آن نعمتی باشد زاید بر نعمت مذکور بران
شکر واجب بود و اگر از خاطر بد و جلیس که با او مناظره و مجادله کند بقوت آنچه دانسته

باشند بکلی اعراض کند و خاطر بد را بقوت عقیده نفی کند و صحبت مناظره مجادل قطع کند و به عمل مشغول شود و آنچه دانسته است در عمل آورد و اول چیزی که بر او لازم شود علم آفات نفس بود و معرفت او در ریاضت و تهذیب اخلاق و مکاری شیطان و فتنه دنیا و معرفت آن که ازین فتنه با و بلاها و دشمنان چگونه احتراز نماید و این را علم حکمت گویند و چون نفس بر او ای واجبات استقامت یابد و ^{طبیعت} او در متابعت شریعت باصلاح آید و باو آب حق سبحانه و تعالی مودب گردد و جوارح و اعضا را زمام امر شرع برزند و همه جوانب را از مخالفت نگاه دارد و بعد از آن او را اصلاح اخلاق و تطهیر ظاهری و اشتغال بد آنچه بروی واجب است و ترک دنیا و اعراض از آن دست دهد و مراقبه خواطر و تطهیر سایر بعد از آن ممکن گردد و این را علوم معرفت خوانند و بعد از آن علوم خواطر و علوم مکاشفات که علم اشارت عبارت از آن علوم است پدید آید و این آن علوم است که طایفه متصوفه بدان مخصوص گشته اند بعد از جمع و حصول سایر علوم مذکور و اما این علوم را بدان سبب علوم اشاره خوانند که از مشاهدات قلوب و مکاشفات اسرار عبارت نتوان کرد و در تفسیر و بیان ننگیند بلکه معرفت این علوم بمنزله آلات و مواجید که در باطن رسالک و طالب پدید آید توان یافت به حقیقت این علوم را جز آنکس که بمقام مشاهده و مکاشفه رسیده بود و این معانی حال او شده نتواند شناخت و ادراک نتواند کرد سعید بن مسیب روایت کرد از ابوهریره رضی الله عنه قال رسول الله علیه و سلم ان من العلم کبیتة المکنون لا یعلمها الا اهل المعرفه بالله سبحانه فاذا نطقوا به لم ینکروه الا اهل العزرة بالله سبحانه و عبد الواحد بن زید گفت که از حسن بصری سوال کردم از علم باطن حسن گفت که از حذیفه بن الیمان پرسیدم از علم باطن او گفت که از رسول پرسیدم از علم باطن فقال رسول الله صلی الله علیه و سلم سألت جبرئیل علیه السلام عن علم الباطن فقال جبرئیل علیه السلام سألت الله جل ثناؤه عن علم الباطن فقال هو من سری ابعده فی قلب عبیدی لا یقف علیه احد من خلقی پس هر مقامی را اولیست و نهائی و میان این فان احوال متفاوت و هر مقامی را علمی و هر حالی اشارتی و با علم هر مقامی اثباتی و نفی و نه هر چه منفی بود از مقامی منفی بود از ما قبل او و همچنین هر چه مثبت بود در مثبت بود در ما دون او کما روی عن النبی صلی الله علیه و سلم انه قال لا ایمان لمن لا

امانت که ایمان امانت را نفی کرده و نه ایمان عقد و مخاطبان که در حضرت رسول بودند آن مقام را یافته بودند بلکه ازان مقام نیز گزشته و بالاتر از ایمان امانت رسیده و رسول صلی اللہ علیہ وسلم ہر احوال ایشان مشرف و مطلع بود تا در پیش ایشان ازان مقام بیان فرمود و خبر داد اما کس کہ مشرف نباشد ہر احوال سامعان و از مقامی خبر دید و چیزی را ازان مقام نفی کند و چیزی را اثبات میکند کہ سامع بدان مقام نرسیده بود و آنچه قابل اورا نفی کند در مقام سامع من حیث العلم ثابت بود پس سامع را گمان افتد کہ این قابل نفی چیزی می کند کہ علم آن را ثابت می دارد و اورا بخطا بدعت نسبت کند و گاہ بود کہ بکفر او گواہی دهد چون امر بدین نسق بود و حال برین موجب این طایفہ الفاظ چند مصطلح خود ساختند در علومی کہ بد ایشان مخصوص است و میان ایشان آن اصطلاحات معروف و مشہور گشت و علوم و معارف در ان الفاظ مصطلح با یکدگری گفتند و بیان می کردند ہر کس کہ اہل آن بود آن را در می یافت و میدانست و بدان کس کہ بدان مقام نرسیده بود پوشیدہ و مخفی می ماند و چون ازان کلمات بیچ فہم نکند آنکس کہ اہل آن نبود از دو حال بیرون نباشد یا بر تصور خود حمل کند و در قابل گمان نیک بردہا آن کلمات را نسبت دید بہذیان و طامات و بتقابل ظن بد برو این ہر دو نوع نسبت بہتر کہ حق را رو کند و بانکار در پیش آید اکنون بعضی مقامات از زبان این طایفہ برسیدل ایجاز و اختصار شرح دہیم و مقالات و سخنان ایشان کہ الفہم نزدیک بود بی سخنان مرموز خفی و اشارات مشکک رفیق یاد کنیم تا فہم آن ہر طالب بہتدی وغیرہ آسان بود قال حجۃ الاسلام بدانکہ اولی توبہ نور محرفت ایمان است کہ پدیدار آید کہ در ان بہ بیند کہ گناہ زہر قاتل است و وی این زہر بسیار خورده است و بہ ہلاک نزدیک شدہ بضرورت پشیمانی و ہراس اورا در دل پیدا آید چون کسی کہ زہر خورده است و پشیمان شدہ و ازان ہراس انگشت بگلو فرو بر و تاقی کند و تدبیر دار و کند تا آن اثر کہ از زہر حاصل آمد است از خویش بیرون کند ہمچنین چون بہ بیند تا یب کہ ہر شہوت کہ رانده است چون انگبین بودہ است کہ در وی زہر تعبیه بود و در حال شیرین بودہ با خراثر پیدا کند در وی پشیمانی پدید آید برگزشتہ و آتش خوف و پشیمانی شرہ شہوت گناہ را بسوزد و آن شرہ بحسرة بدل شود و عزم کند کہ گذشتہ را تدارک کند و در مستقبل نیز بر سر آن نشود لباس جفا بکشد و بساط وفا بگستراند

و ہمہ حرکات و سکنات بدل شود ہمیش ازین اگر با اہل فساد و طرب و بطرہ بود اکنون با اہل
 معرفت باشد پس نفس توبہ پشیمانی آمد و اصل وی نور معرفت و ایمان و فرج او بدل کردن احوال
 و نقل کردن جملہ اندامہا از معصیت و مخالفت و روی آوردن بطاعت و موافقت ہر کہ با حق
 شد و کافر است بروی واجبست کہ توبہ کند از کفر و اگر مسلمان است و مسلمانی بہ تقلید مادر و پدر
 گرفتہ و بزبان کلمہ می گوید و بدل غافل است واجبست کہ از ان غفلت توبہ کند تا بہ حقیقت
 ایمان آگاہ شود و بدین آگاہی نہ آن می خواہیم کہ دلیل ایمان چنانکہ در کلام گویند بیا موزد کہ آن
 بر ہمکنان واجب نیست لیکن آن معنی می خواہیم کہ سلطان ایمان بر دل وی غالب و قابہر شود تا
 حکم ویرا باشد و پس حکم وی را آن وقت باشد کہ ہر چہ در مملکت تن رود ہمہ بفرمان ایمان
 رود و نہ بفرمان شیطان و ہر گہ کہ در معصیت رود ایمان تمام نباشد پس بدالستی کہ اول
 توبہ از کفر واجب شود و اگر کافر نبود از ایمان عادت و تقلیدی واجب شود و اگر این نبود
 از معصیتی خالی نبود از ان توبہ واجب باشد و اگر ہمہ ظاہر خویش از معصیت خالی کرد
 باطن وی از تخم این معاصی خالی نبود چون شرہ طعام و شرہ سخن و دوستی مال و جہاہ و حسد و کبر و
 ریا و امثال این مہلکات کہ آن ہمہ خیانت است و اصول معاصی است و ازین ہمہ توبہ واجبست
 تا ہر کی را انان ہمہ بجد اعتدال آرد و این شہوات را مطیع شرع و عقل گرداند و مجاہدہ این دراز بود
 و اگر ازین ہا نیز خالی بود از وسواس و حدیث نفس و اندیشہ ہاء نا کردنی خالی نبود از ان ہمہ توبہ
 واجب آید و اگر از ان نیز خالی شدیم از غفلت از ذکر خدای تعالی در بعضی از احوال خالی نہ بود و
 اصل ہمہ نقصان ہا فراموشی کردن حق سبحانہ و تعالی است اگر ہمہ در یک لحظہ باشد و ازین
 نیز توبہ واجب بود و اگر بمثل چنان شد کہ ہمیشہ بر ذکر و فکر است و خالی نیست در فکر و ذکر
 نیز مقامات مختلف است و متفاوت ہر کی از ان درجات را نقصانی است باضافت یا آنکہ
 فوق وی است و قزاحت کردن بدرجہ نقصان یا آنکہ تمامتر از ان ممکن ندین و تشران است و توبہ
 از ان نیز واجبست پس در ہر مقامی و درجہ توبہ است نسبت بہ ان مقام و درجہ کہ بندہ را
 از ان خالی نباید بودن آدمی درین عالم غریب است و بدین عالم آب و خاک اورا تجارت فرستادہ اند
 چہ حقیقت روح آدمی علوی است از آنجا آمدہ است و باز با آنجا خواهد شد و سرمایہ وی درین

تجارت عمروی است و این سرمایه دائم در نقصان است و اگر فایده و سود بهر نفسی شناسد سرمایه
 بزبان آید و بلاک شود و جمله آن سرمایه انقباض معذوره و لیسیت در علم خدای سبحانه پس کسانی که
 این کار بیدند انقباض خویش را مراقب بودند چه دانستند که هر یکی گوهر لیسیت که بوی سعادت ابد صید
 توان کرد ببايد دانست که واجب دو قسم است یکی آنکه در فتوی ظاهر گوئیم بر حد درجه عوام آن مقلد
 که بدان مشغول شوند و عالم ویران نشود و همیشه دنیا توانند پرداخت و این آن بود که ایشان
 را از عذاب و دوزخ برهانند و واجب دوم آنکه لعموم خلق طاقت آن ندادند و هر که بدان قیام
 نماید از عذاب و دوزخ رسته باشد و لیکن از عذاب حسرت و فوت درجه آن نرسد که چون در
 آخرت گروهی را بینند زیر خویش بمرتبه چنانکه ستاره بنیند و آسمان آن غبن و حسرت که پاوی
 گرد و هم عذاب باشد آن توبه که گفتیم که واجبست از غافل نابودن در خلاص ازین عذاب است
 و بدین سبب است که روز قیامت را روز لغابین خوانند که هیچکس از غبنی خالی نباشد آنکه
 طاعت نکرد تا چرا نکرد و آنکه طاعت کرد تا چرا پیش نکرد و ازین بود راه انبیا و اولیا آن بوده است
 که هر چه توانسته اند از طاعت کردن هیچ باز نگرفته اند و گفته اند تا فروا حسرت نکند در تفسیر
 چه گوئی که رسول صلی الله علیه و سلم خوشتر را اگر سینه میداشت و میدانست که نان خوردن
 حرام نیست تا عایشه رضی الله عنهما می گوید دست بشکم وی صلی الله علیه و سلم فرود آوردم در
 بوی رحمت آمد بگیرستم گفتم جان من فدای تو باد چه باشد اگر ازین طعام سیر بخوری گفت یا
 عایشه برادران من اولوا العزم پیش از من رفته اند و کرامتها دیده و خلعتها یافته ترسم که اگر
 از دنیا نصیب یابم درجه من از ایشان کمتر باشد روزی چند صبر کنم دوست دارم که از
 برادران خود باز نمانم عیسی علیه السلام می خفت سنگی فراز بر سر نهاد و ابلیس ویرا گفت که نه بترک
 دنیا گفته اکنون پشیمان شدی گفت چه کردم گفت سنگی فراز بر سر نهادی و تنم کردی عیسی علیه
 السلام سنگ بنیداخت گفت این نیز یاد دنیا بهم بتوبگذاشتم و رسول صلی الله علیه و سلم شرک
 نعلین نو و نیکو کرده بود چون در چشم وی نیکو آمد بفرمود تا آن بند کهنه باز آوردند و در نعلین
 کردند و بند نو بیرون کردند چه گوئی ندانست که در فتوی عامه این واجب نیست و لیکن فتوی
 عامه دیگر است و خطر کار صدیقان دیده باز کرده دیگر عارف ترین خلق خدای و بندگر خدای

و بخطر راه وی ایسانند و گمان مبر که بہر زہ این رنج بر خود نہادہ اند اقتدا بدیشان کن و در فتوی عامہ
 میاویز کہ او حدیثی دیگر است پس ازین جملہ بشناسی کہ بندہ در سبب حال از توبہ مستغنی نیست بدانکہ
 چون توبہ بشرط خویش بود بہ ضرورت مقبول بود چون توبہ کردی و قبول بشک مباحش بشک دران
 باش تا توبہ بشرط بہت یا نہ و ہر کہ حقیقت دل آدمی بشناخت تا چہیت و علاقہ او تا بر چہ وجہ
 است و مناسبت او تا حضرت الوہیت چگونه است و حجاب وی از ان حضرت بچہیت و رشک
 نہاشد ان نیک غفلت سبب حجاب و لیت و توبہ و سبب قبول او چہ دل آدمی در اصل گوہری
 است پاک از جنس گوہر فرشتگان و چون آئینہ الہیت کہ حضرت الہیت در وی بنماند و چون
 ازین عالم بیرون شود زنگار گرفتہ و بہر معصیت کہ می کند ظلمتی بر روی آئینہ دل می نشیند و بہر
 طاعت کہ می کند لوری بدل می پیوندد و ظلمت و معصیت را از دل دور می کند و ہمیشہ آثار
 انوار طاعت و ظلمت معاصی بر دل پیایی می باشند پس چون ظلمت بپارشد و توبہ کردہ
 انوار طاعات آن ظلمت را بہر میت کند کہ دل با صفا و پاکی خویش شود مگر کہ چندان اصرار
 کردہ باشد بر گناہ کہ زنگار بچوہر دل رسیدہ باشد و در وی غوغی کردہ کہ بہر علاج نہ پذیرد
 چون آئینہ کہ زنگار در یاطن وی سرایت کردہ باشد چہین دل خود توبہ نتواند کرد مگر کہ زبان
 گوید کہ توبہ کردم چہا نکہ جامہ شوخگین را بجا بون بشوئی پاک شود دل از ظلمت معاصی
 با نور طاعات پاک شود و برای این گفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ از پس ہرزشتی نیکی بکن
 تا آنرا محو کند و گفت صلی اللہ علیہ وسلم کہ اگر چندان گناہ کند کہ با سمان رسد آنگاہ توبہ کند بپذیرد
 از جنید پرسیدند کہ توبہ چہیت گفت آنگاہ گناہ را فراموش کنی یعنی حلاوت آن فعل از دل تو
 بیرون رود و در سر تو از ان اثر نہماند تا گوئی کہ ہن فعل بہر گزند استی از سہل پرسیدند از توبہ گفت
 توبہ نسبت کہ گناہ را فراموش کنی ردیم گفت کہ معنی توبہ آنست کہ از توبہ توبہ کنی معنی این سخن قول
 راجعہ است کہ گفت استغفر اللہ من قلتہ صدق فی استغفر اللہ حسین معازلی را پرسیدند از توبہ
 گفت از توبہ انابت می پرسی یا از توبہ استجابت پرسیدند توبہ انابت کدام است و توبہ استجابت
 کدام گفت توبہ انابت آنست کہ از خداوند سبحانہ بترسی برای آنکہ بر تو قادر است و توبہ
 استجابت آنکہ از و شرم داری برای آنکہ بتو نزدیک است ذوالنون مصری گفت کہ توبہ عوام

از گناه بود و توبه خواص از غفلت و توبه انبیا از رویت عجز از نارسیدن بدانچه دیگران از رسل
اولوالعزم یافته اند لوری گفت که توبه آنست که از ذکر باسوار حق توبه کنی ابراهیم و قاق گفت
که توبه آنست که با حق سبحانه همه رو باشی بی پشت چنانکه در اول همه پشت بودی بی روی و
آنکه آمده است که التائب من الذنب حبيب الله و در قرآن می گوید قوله تعالى ان الله يحب للتوابين
عظما آنست که در حقه محبت کسی را باشد که از همه گناهان توبه کند نه از بعضی و توبه به یکبار از
معاصی دشوار است بخیر آن بود که بندرتج بود و بدان قدر که میسر بود ثواب یا بدین حال حجت الاسلام
ملا راه دین بر چهار اصل است نفس تو و حق سبحانه و تعالی و دنیا و آخرت و ازین چهار
دوستی و دوستی حستن از نفس خود برای حستن حق سبحانه و تعالی می باید و حستن از دنیا برای
حستن آخرت است پس تراوی از نفس خود بحق سبحانه و تعالی می باید آورد و روز دنیا با آخرت
و صبر و خوف و توبه همه مقدمات اینست و دوستی دنیا از مصلحت است و دشمنی وی و بریدن از وی
از منجیات است و عبارت ازین فقر و زهد است باید که اول حقیقت و فضیلت وی بشناسی
بدانکه فقر آن بود که چیزی دیرا بدان حاجت بود ندارد و بدست وی نبود و آدمی را اول به وجود خود
حاجت است آنکه ببقای خود آنکه بخدا و مال و بجز اینها بسیار و ازین همه هیچ چیز بدست وی نیست
و وی بدین همه نیازمند است و ثنی آن بود که از غیر خود بی نیاز بود و این جز یکی نیست و آن خداوندی
است سبحانه و دیگر هر چه در وجود آید از جن و انس و ملائک و شیاطین همه راهستی ایشان بدست
ایشان نیست پس به حقیقت همه فقیر اند و برای این گفت حق سبحانه و تعالی و الله الغنی و انتم
الفقراء فی نیاز به حقیقت خدای است سبحانه و شما همه در ولش و با و محتاج و عیسی صلوات
الله و سلامه علی نبینا و علیه فقیرا بدین تفسیر کرد و گفت اصحبت مرتبنا بعملی و الامر بید غیری فلا فقیرا
افقر منی گفت من صباح می گذرانم و در گرو کردار خویشم و کلید کردار بدست دیگر است کدام در ولش
بود از من در ولش تر و حق سبحانه و تعالی بیان آن می کند وَ ذُرْتُكَ الْغَنِيِّ ذُو السَّرْحَةِ اِنَّ
يَشَاءُ يَذْهَبُكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ غَنِيَّ اَنْ اَمْتُ كَمَا اَمْتُكُمْ رَاخُو اَهْلًا يَكْفُرُونَ
قومی دیگر بیافریند پس همه خلق فقیر باشند و لیکن چون بر زبان اهل تصوف فقیر بر کسی افتد که
خود را بدین صفت بیند و این حالت بروی غالب باشد که بدانند که هیچ خبر ندارد و هیچ چیز درین

جهان و در آن جهان بدست وی نیست نه در اصل آفرینش و نه در دوام آفرینش و رسول
گفت صلی اللہ علیہ وسلم خدای سبحانہ و تعالیٰ درویش معیبل یارسا را دوست دارد و رسول صلی اللہ
علیہ وسلم گفت کہ خدای سبحانہ و تعالیٰ چون بندہ را دوست دارد و پیراہ بلا ہا مبتلا کند ما اگر دوستی
او تمام تر بود واقشا کنند گفتند یا رسول اللہ افشا چه باشد گفت و پیرانہ مال گذار و ونہ اہل و
طالیفہ چنانند کہ ذات و ہستی خود را از آن خود نہ بینند بلکہ خودی خود را از آن خود بینند ایشان را
نہ ذات بود و نہ صفت نہ حال و نہ مقام و نہ فعل و نہ اثر و نہ ہر دو عالم بیچ ندارند و این وصفی
کہ بیچ نہ آوند ہم ندارند محوئی محو و محوئی محو و محوئی محو و محوئی محو و محوئی محو و محوئی محو
فرمودہ است اشارہ بدانست و این او فقراست کہ صوفیہ در اء او بیچ مقام اثبات نکرده اند و
صاحب این فقرا در و کون سبکس نشناسد جز حق سبحانہ و تعالیٰ چه خداوند سبحانہ غیور است
خواص اولیاء خود را از نظر اغیار مستور دارد تا غایبی کہ از نظر خودشان نیز مستور دارد کلا ولیائی
تحت قبائی لایعرفم غیری و لایسمی الشخص الہیہ الا ان یکون ما اخذ العلوم عن اللہ سبحانہ
من فتوح المکاشفہ بالحق سبحانہ و صوفی را عبور مقام فقر از حبلہ شر ایط و لوازم است
و ہر مقام کہ از آن ترقی کند صفاوت و نقاوت آثار انتراع نماید و مقام خودش دید
پس فقرا در مقام صوفی و صغی و گیر زاید بود آن سلب نسبت جمیع احوال و اعمال و
مقامات از خود بود چنانکہ بیچ عمل و بیچ حال و بیچ مقام از خود نہ بیند پس اورانہ وجود بود و نہ
ذات و نہ صفات محو در محو و ذناء در ذناء و درین مقام حقیقت فقر است کہ گفته اند مشائخ در
فضیلت آن سخن و غیر این آنچه گفته اند رسم فقر و صورت آنست قال حجۃ الاسلام ذکر
تخمی است کہ چون دل فارغ از دنیا و اندوہ نگین و شکستہ یابد و روی اثر عظیم کند و آن دل توانگر
کہ بدنیا نشاد باشد از سنگ سخت تر ہر چند جہد کند از ذکر حلاوت نیاید پس در چہ ہر کسی بقدر
نزدیکی دل و لبست بحق سبحانہ و تعالیٰ و بند کرد و محبت وی و آن مشغولی بقدر فراغت دل بود از
النس چیز دیگر و دل توانگر از انس بغیر خالی نباشد این دو دل ہرگز با یکدیگر برابر نباشند و
در وجود و در چیز بیش نیست حق است و غیر حق چون دل در غیر حق بستی بدان قدر از حق گسستہ
و غافل شدی و بدان قدر کہ از غیر گسستہ شدی بحق سبحانہ و تعالیٰ نزدیک شدی -

ابو محمد حریری گفت که فقر آنگاه درست بود که تا موجود را صرف نمکنی به طلب معدوم قیام نماند
 یعنی طلب ارفاق این وقت باید کرد که خوف عجز بود از قیام بفرایض این جداگفت که فقر آن است
 که مالک هیچ چیز نباشی و چون مالک شوی ایشار کنی و از آن خود هیچ چیز ندانی کما قال اللہ تعالی
 و یوء تدرؤن علی انفسهم ولو کان بهم خصاصة ط ابو محمد رویم گفت که فقر عدم موجود است
 و ترک مفقود کتانی گفت چون افتقار بحق سبحانه و تعالی درست شود و غنا بدو سبحانه و تعالی
 درست گردد زیرا که غنا و فقر دو حالند که هیچ یکی آن دیگری تمام نگیرد و ثوری گفت که لغت
 فقر سکون است بوقت نیافتن و بدل و ایشار است لکن یافتن قال حجة الاسلام حال عارف
 در دنیا چنان است که می بینی که دنیا گذران است و هیچ بقا ندارد و در وقت مرگ از وی هیچ نماند
 و آخرت صافی است و باقی که هرگز تمام نشود و وقتانند بیرون دنیا در چشم وی حقیر شود و در عوض
 آخرت باقی از دنیا باقی دست بدارد و بهتر اختیار کند این حالت و این صفت در از وی
 زید گویند بشرط آنکه زید از وی در مباحات دنیا باشد که زید از مخطورات خود بیروی فریضه
 شود و باید که آن زید نیز از وی با قدرت باشد چه کسی که پر دنیا قادر نباشد زید از وی صورت
 نیند و مگر که چنان بود که چون بوی دهند نشاند و لیکن این با ایشار یا بنده بتوان دانستن که
 چون قدرت پیدا یی نفس بصفتی دیگر شود و آن عشوه که داده باشد از وی بگردد شرط دیگر
 آنکه چون مال از دست بر آید و جان هم بدیده زاید مطلق آن باشد که همه لذت بهار دنیا در باقی
 نند و لذت آخرت عوض کند و این معاملتی و بعضی باشد که می کند و درین مع سود بسیار بود
 چنانکه حق تعالی فرمود ان الله اشترى من المؤمنین انفسهم و انفسهم بآت
 نهم الجنة الایه که گفت فاستبشروا ببيعکم الله الذی یا یعتقکم بخرای تعالی تن و مال
 از مؤمنان بخرید بهشت و گفت مبارک باد این بیع بر شما شود و با شما بیع کنید که سود بسیار
 دارد برین بدانکه فروختن دنیا با آخرت زهدی ضعیف است بنزدیک از هر وقت بلکه عارف
 آن بود که آخرت نیز از پیش چشم وی بر خیزد و بخود دنیا بپوشد و چشم او چشم و
 فرحست و شکم بلکه بدین همه چشم حقارت نگیرد و چه همه که او را در برابر حق سبحانه وجود و عزة
 نباشد و خود را از آن بزرگتر وارو که در هر چه بیایم را در آن شرکت بود از شهوات بدان التفاهة کند

بلکه از دنیا و آخرت جز حق تعالی را نخواهد و بجز مشاهدت و معرفت وی قناعت نکند و هر چه جز حق تعالی است نهم در چشم وی حقیر گردد و این زهد عارفان است و روا بود که این عارف چنان باشد که از مال نگریزد بلکه می ستاند و بموضع خویش صرف می کند پس روا بود که عارف را صد هزار درم بود و نادیده عارف باشد و دیگری بود که یک درم ندارد و زاهد نباشد بلکه کار در انست که دل از دنیا گسته باشد نه بطلب آن مشغول بود و نه بگریختن از آن نه به جنگ بود و نه به صلح و نه ویرا دوست دارد و نه دشمن که هر کس که چیزی دشمن دارد هم بوی مشغول بود همچنانکه کسی چیزی را دوست دارد بوی مشغول بود کمال در انست که از هر چه جز حق سبحانه و تعالی است از آن فارغ باشد دنیا بنزد تو باید که چون آب دریا بود و دوست تو چون خزانه حق تعالی بود اگر آب در دریا پیش بود و اگر کم و اگر آب در دریا آید و اگر نیاید از آن فارغ باشی کمال اینست و رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم از حق سبحانه و تعالی شرم دارید - چنانکه حق وی است از وی گفتند نه شرم می داریم یا رسول اللہ گفت پس چرا جمع می کند مالی را که بخورد آن نخواهد رسید و چرا نبائی می کند که مسکن شما خواهد بود و حفصه رضی اللہ عنہا باید خویش گفت چون مال غنیمت از شهر یاد رسد جامه نرم تر ازین در پوش و طعام خوشتر ازین پیرا تا باشد کسی که با تو بود بخورد گفت یا حفصه حال شوهرت چکیس به از زن عداند تو حال رسول صلی اللہ علیہ وسلم از همه بهتر میدانی بخدائی بر تو که رسول چند سال بود در نبوت که وی و اهل وی چون باداد سیر بودندی شبانگاه گرسنه بودندی و چون شبانگاه سیر بودند باداد گرسنه بودندی بخدای بر تو که چند سال بروی گذشت که خراب بشیر نیافت تا آنگاه که فتح بخدای بر تو که دانی که بکروز طعام برخوان در پیش وی بنهادند از کراهیت متغیر شد تا آنکه بفرمود تا بر زمین نهادند بخدای بر تو که چون شب بختی بر گلیمی بختی دو تو کرده یکبار آن گلیم چه تو کردند تا نرم تر بود گفت دوش آن گلیم چهار تو نرم تر بود مرا از نماز شب باز داشت گفت همچنانکه بود و تو پیش مکنید بخدای بر تو که دانی که جامه وی شستی و بلال بانگ نماز کردی تا این خشک نشدی بیرون نتوانستی آمدن که جامه دیگر نداشتی بخدای بر تو که زنی دیر از بهر سفر از آن وردائی می یافت پیش از آنکه هر دو تمام شد یکی بفرستاد رسول صلی اللہ علیہ وسلم آن یک بر شمشیر

فرو گرفته بود پیش گره زده و جز آن بیخ نداشت حفصه گفت همه ستمتین است پس هر دو چندان
 بگریستند که از هوش بشدند پس گفت دو یار من از پیش شدند یعنی رسول صلی اللہ علیہ وسلم و
 ابوبکر رضی اللہ عنہما و ایشان را ہی رفته اند که اگر بر راه ایشان روم بد ایشان رسم و اگر نه مرا از راه
 دیگر برند و من با عیش سخت ایشان صبر کنم تا عیش براحات با ایشان بسر برم بدانکه درجات زهد
 در حق زاهدان بر سه نوع است یکی آنکه زاهد شود تا از عذاب آخرت برهد و اگر او را باز بعد
 برند و او را در این زهد خالیان است و دیگر آنکه زاهد شود برای ثواب آخرت را و این تمامتر
 بود که این زهد با رجا به محبت کشد و این زهد را جیان و امیدواران بود سیم کمال در آن
 است که در دلی نیتیم دوزخ بود و نه امید بهشت بلکه دوستی حق تعالی همگی دل ویرا فرو
 گرفته باشد و دوستی دنیا و آخرت از دل وی برداشته و از هر چه جزوی است تنگ دارد که
 بدان التفات کند و کسی که ویرا محبت خدای تعالی پدید آید لذتها بهشت در چشم وی چون
 لذت کودکی بود با کنجشک و در مقابل پادشاهی را ندن و باشد که کودک آن بازی را دوست دارد
 از لذت پادشاهی چه وی از لذت پادشاهی خبر ندارد و بسبب آنکه هنوز ناقص است و بالغ
 نشده و بدرجه مروی نرسیده و هر که جز مشایده حضرت الہیت ویرا مرادی مانده هنوز ناقص
 است و بالغ نشده و بدرجه مروی نرسیده از ابوسلیمان دارانی پرسیدند که معنی **إِلَّا مَنْ**
آتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ چیست گفت ولی بود که در وی جز خدای سبحان چیزی نبود و تفصیل
 آنچه در دنیا بدان قناعت باید کردن بدانکه خلق در با و یه دنیا افتاده اند و او دیها و دنیا را
 نهایت نیست و لکن مهم دنیا شش چیز است خوردنی و پوشیدنی و مسکن و کالای خانه و زن
 مال و جاه مهم اول طعام است و در جنس قدر نان خورش نظر است اما جنس کمترین
 چیزی بود که غذا دهد و اگر همه سبوس بود و میانه جوین و کا و رسین و اعلا کند هر سبب بود و نا بخت
 و چون بختی شد از درجه زهد بیرون آمد و به تنعم رسید اما مقدار کمتری سیر بود و میانه نیم
 سن و اعلامی که دو بر خ منی باشد و در شرع قدر نفقه در دلش این است و اگر برین
 زیاده کند زهد در معده فوت شود اما نگاه داشتن آهده را بزرگترین درجه نیست که بعد
 آنکه گرسنگی را دفع کند بیخ چیز نگاه ندارد که اصل زهد کوتاهی امل است چنانکه اصل

حرص درازی اهل است و میانه وی آن بود که قوت یک ماه یا چهل روزه نگاه دارد و کمترین آن
 آن بود که قوت یکساله نگاه دارد و اگر ازین زیاده کند از زهد محروم ماند که هر که امید عمر پیش از
 یکسال دارد از وی زهد نیاید و رسول صلی الله علیه و سلم بودی که قوت یکسال از برای عیال بنهاد
 که ایشان را طاقت صبر نبودی اما برای خویش شبانگاه را هیچ ننگد آشتی اما نان خورش کمترین
 تره و سرکه باشد و میانه روغن و آنچه از وی کنند و اعلا گوشت و اگر گوشت بر دوام خورد
 زهد برود و اگر در سفته یک دو بار پیش نخورد از درجه زهد یکی نمیفتد اما وقت خوردن باید
 که در روزی یکبار پیش نخورد اما اگر در روز یکبار بخورد و تمامتر بود اما اگر در روزی دو بار خورد زهد
 نبود و هر که خواهد که زهد بداند باید که احوال صحابه و احوال رسول صلی الله علیه و سلم بداند عایشه
 رضی الله عنهما می گوید وقت بودی که در خانه رسول صلی الله علیه و سلم بجیل روز آتش و چراغ نبود
 و هیچ طعام نبودی جز خرما و آب و عیسی صلوة الله علیه گفت که هر که فردوس طلب می کند ویرا
 نان جوین و خفتن بر خاک باسکان بسیار باید و گفتی با حواریان که نان جوین و تره خورید و
 گردنم مگردید که لشکر آن قیام نتوانید کردن مهمم و دم جامه است و زاهد را باید که یک جامه
 پیش نمود چون بشوید برهنه بماند و چون جامه دوسم بود زاهد نبود و کمترین او کلاه سی و پیراهنی
 کفشی بود و اعلا آنکه با این دستار بود و از لپای و جنس کمترین پلاس بود و میانه چشم
 و اعلا پنبه درشت چون نرم و باریک شد زهد برفت در آن وقت که رسول صلی الله علیه و سلم
 فرمان یافت عایشه رضی الله عنهما گلیمی و اناری سطر بپاورد و گفت این بوده است جامه
 پیغمبر شما و لبس در خبر است که هیچکس جامه شهوت نپوشد که نه خدای تعالی از وی اعراض کند
 اگر چه دوست بود نزد وی تا آنگاه که بیرون کند و قیمت دو جامه رسول صلی الله علیه و سلم
 از او گلیمی یا زرم بودی و گاه بودی که جامه رسول صلی الله علیه و سلم چنان شوخگین بودی
 انگفتندی مگر جامه روغنکسیت و یک راه نعلین نیکو آوردند ویرا در حال سجود کرد خدای
 را و برگرفت و بیرون آنداول درویشی که پیش وی آمد بوی داد و گفت نیکو آمد در چشم من
 ترسیدم که خدای سبحانه مرا بدین سبب دشمن دارد سجود کردم و علی رضی الله عنه در روز گاه
 خلافت لبه درم پیراهنی خرید و آستین وی هر چه از سر دست دراز تر بود فرو برد و گفت

مگر خدای را که این خلعت وی است هم سیم مسکن است و کمترین آنکه ویرا جای خاصی نبود و
 بگوشه مسجدی یا رباطی قناعت کند و بیشتر آنکه حجره باشد او را بملک یا باجاره و چنان باید
 بلند نبود و نگار گروه نبود و پیش از مقدار حاجت نبود چون سقف پیش از شش گز کند
 کج کند از زهد بفتد و مقصود از مسکن آن بود که سرما و گرما و برف و باران دفع کند اول چیزی
 از طول ال بعد از رسول صلی الله علیه و سلم پدید آمد بناء گنج بود و دو درز جامه بهم دوختن
 در آن عهد جامه را یک درز پیش نبود و عباس رضی الله عنه منظری بلند گروه بود رسول صلی الله
 علیه و سلم فرمود تا باز کردند و یکراه رسول صلی الله علیه و سلم بگنبدی بلند بگذشت پرسید که
 از آن کیست گفتند از فلان کس پس آنکس نزد رسول صلی الله علیه و سلم می آمد روی نمی
 لرزید تا آنگاه که آنکس سبب ناگوارستین معلوم کرد چون با وی گفت آنکس آن گنبد
 ز کرد رسول صلی الله علیه و سلم ویرا دعا کرد و حسن بصری رضی الله عنه گفت که رسول صلی الله
 علیه و سلم در همه عمر خودش خشتی بر خشتی نینداخت و چوبی بر چوبی ننهاد و رسول صلی الله علیه
 و سلم گفت هر که خدای تعالی بوی شری خواهد بالی وی در آب و خاک بپاشد کند و عمر رضی الله
 عنه در راه شام پوشی دید از خشت پخته گفت هرگز نند استم که در س است آن بنا کند که با ما
 نزد بای فرعون که خشت پخته وی خواست گفت از قدی یا با ما علی الطین در خنجر
 است که هر کس که بنا خانه پیش از شش گز کند فرشته منادی کند که ای فاسق تر همه
 مکان کجای آبی یعنی ترا در زمین می باید خفت بجانب آسمان کجای آبی و حسن بصری رضی
 الله عنه گوید در خانه با رسول صلی الله علیه و سلم دست بر سقف رسیدی و حسن بصری
 رضی الله عنه گفت هفتاد کس از صحابه رسول صلی الله علیه و سلم را در یافتیم هیچکدام جز آن
 که پوشیده بودند نداشتند و هرگز میان خودش و خاک حجاب نکرده اندی پهلوی بر خاک
 وندی چون خفتی و جامه بر خوشتن افکندندی درجه چهارم جنود خانه است درجه علی در آن
 عینی است صلوات الله علیه که هیچ چیز نداشت الا شانه و کوزه کسی را دید که محاسن بدست
 اندی کرد شانه بنیذاخت و میانه آن بود که از هر چه بهم بود یکی دارد از چوب و سقال اگر
 با و برنج بود زهد نبود و رسول صلی الله علیه و سلم بالشتی از ادم داشت و ششوی از لیف
 و فرش وی گلیمی دو تا کرده و عمر رضی الله عنه یکروز پهلوی رسول را دید نشان نصیر بروی

بگرسیت و گفت چرامی گری گفت قیصر و کسری دشمنان خدای دران نعمتها و تو رسول و دوستان
خدای درین دشواریها گفت یا عمر خورسند نباشی که ایشان را آن نعمت درین دنیا بود و ما
در آخرت گفتم باشم گفت پس بدانکه چنین است و در خانه عالیشان رضی الله عنهما پرده بود رسول
صلی الله علیه و سلم فرمود ای عالیشان هر که که چشم من بران افتد دنیا یاد من آید برید و بقلانکس
و سپید و عالیشان رضی الله عنهما گفت که رسول صلی الله علیه و سلم بر می وقتا خفتی بکیشب ویر
فراش نوزا کردم همیشه بر خوشیتن می چسپید و دیگر روز گفت دوش خوابم باز نبرد همان گلیم
باز آورد و بکراه غنیمتی آورده بودند همه آن قسمت کرد شب را بیش از شش و نینار مانند
همه شب بیدار بود تا با آخر شب او نیز کسی فرستاد و بخواب خوش در شد آنکه گفت چگونه
بودی حال من اگر بر می و آن شش و نینار با من بماندی مهم تخم نکاح است سهل قسری و سفید
و عینی و جمعی گفته اند که در نکاح زهد نیست چه زاهدترین خلق خدای سبحانه رسول بود صلی
الله علیه و سلم وی زنان را دوست داشتی ویرانه زن بود و علی رضی الله عنه با کمال زهد خود
چهار زن داشت و دوازده سریت تابدانی که روان بود که کسی از نکاح دست بردار تا از وی
لذة مباشرت بشود بر طریق زهد که نکاح راه فرزند است و در وی فواید بسیار و در وی
نسل و این همچنان بود که کسی اصلاً نان خورد تا ویرالذقی در طعام خوردن نباشد و وی
بدین سبب هلاک شود و بدان نسل منقطع شود فاما اگر کسی ویراندیشیه نکاح از خدای تعالی
مشغول خواهد کرد ترک نکاح اولی تر و اگر شهوت غالب شود نکاح اولی تر تا ویر فسادی نیفتد
و زهد آن بود که زنی با جمال نخواهد چه زن باید که شهوة نشان باشد نه شهوت اسیر مهم مهم مال و جاه
است و این هر دو زهر است و اندکی از وی و آنقدر که حاجت است از وی تریاق است
و از دنیا نیست بلکه هر چه لابد نیست هم از وی است خلیل الله علیه السلام از دوستی و ام خواست
وحی آمد که چرا از خلیل خود نخواستی گفت بار خدایا دانستم که دنیا را دشمن داری و ترسیدم که
تو دنیا خواهی گرفت هر چه بدان حاجت بود از دنیا نبود و درین جمله چون شهوة و زیادتیها
وی در باقی کرد و از مال و جاه بقدر کفایت اقتصار کرد و وی از آن گسته شد و مهر دنیا
دل وی بیرون شد و مقصود از ترک دنیا آن است که چون بدان جهان رسد سزنگون سزا

بود و رویش باز پس نبود که با دنیا نگر و کسی بد دنیا نگر و که دنیا آرام گاه و آسایش جای او
 و فاما کسی که دنیا در حق وی چون طهارت جای باشد که جز بوقت حاجت ویرا نخواهد چون
 گ ازین حاجت برسد دیگر بوی التفات نکند تمامی از وی برسد و کسی که تمامی ویرا دنیا
 شته باشد بسختی ازینجا برود و چون داند که او را نخواهند گذاشت سلسلهها بر خود محکم
 اند و موی خویش بدان می بندد و چون ویرا ازینجا برانگیزند به موی خویش آویخته بود و تا
 به موی از وی کنده نشود از آن نرسد و چون خلاص شد جرحت وی با وی بماند و از الم
 با هیچ گونه نرسد این باشد حال اهل دنیا حسن می گوید که قومی را در یافتیم که ببلا شاد و تر بودند
 آنکه بشما به نعمت و اگر شمارا بدیدند می گفتند ای الاشیا طین و اگر شما ایشان را دیدی گفتی دیوانگانند
 آن قوم رغبت در بلا از آن می کردند تا دل ایشان از دنیا برخواستند و گشته شود تا بوقت
 با هیچ چیز آویخته نباشد جنید گفت زهد آنست که در وسعت چیزی نبود و در دل میل نباشد
 بر المؤمنین علی رضی الله عنه گفت که زهد آنست که باک نداری از آنکه تمام دنیا کافری خورد
 مؤمن کنی گفت که زهد ترک کردن فضول و زیاد آنست این مسروق گفت که زهد
 است که با خدای سبحان هیچ سبب را مالک نباشی شبلی را پرسیدند از زهد گفت و ملکیم چه قدر
 شد چیز بپرا که کمتر از پریشه بود تا در آن زهد کنید ابو بکر واسطی گفت که بر ترک کیفی چپند
 ما خرت کنی و بر اعراض از چیز که نزد حق سبحان و ذن پیشه قدر ندارد و وصلت چند نما می شبلی گفت
 زهد در حقیقت وجود ندارد و زیرا که در چیزی زهد می کنی که از آن تو نیست پس آن در حقیقت
 وجود ندارد و زهد نباشد و اگر در چیزی زهد می کنی که از آن تست پس چگونه زهد کنی و چیزی که با
 از آن تست و نزد تست پس زهد نباشد الا بذل و مواسات و دوست بازد داشتن از زیادات
 می معلوم می شود که زهد نزد شیخ ترک چیز نیست که از آن او نباشد و در دست او نیاید و
 آن چیز نیست که آن از آن بود و قال حجة الاسلام بدانکه صبر خاصه آدمی است بهایم
 صبر نیست که پس ناقصند و ملائکه را بصبر حاجت نیست که پس کاملند و از شهوة خالی
 بهایم مسخر شهوة اند و در ایشان هیچ حامی نه جز شهوت و ملائکه به عشق حضرت الهیت
 تعزقند و ایشان را از آن هیچ مانعی نه تا در دفع آن مانع صبر کنند فاما آدمی را در ابتدا

به صفت بهایم آفریده اند و اندروی شهوة و غذا و جامه و زینت و لہو و لہب بروی مسخر
 کرده اند تا هنگام بلوغ وی پس بلوغ وی نوری از انوار ملائکہ در وی پیدا آید کہ در آن نور
 عاقبت کارها به بنید بلکہ دو فرشته و پیر هدایت می کند و راه می نماید و از انوار آن دو فرشته
 نوری پوی سرایت می کند کہ بآن عاقبت کارهای شناسد و مصلحت کارهای بنید تا اندرین
 نور خود را و خدا پیر سبحانہ اشناسد و بداند کہ عاقبت ہمہ شهوت ہا ہلاکت اگر چه وقت خوش
 بود و بداند کہ خوشی و راحت وی زود بگذرد و در رخ وی دراز بماند و این ہدایت بہایم را نباشد
 و لکن این ہدایت کفایت نیست کہ کسی بداند کہ بیماری زیانکار و لیست لیکن بردن آن قادر
 نبود آن دانستن او را فایده نکند ہمچنین کسی واند کہ در آن شهوت زیان و ہلاک و لیست قائم
 قدرت دفع آن نداشته باشد آن دانستن او را فایده نکند پس این و سبحانہ این دیگر فرشته
 را بروی موکل کرده است تا او را قدرت و قوت و بدو تا پیدا و تشدید کند تا آنچه بدانت کہ
 زیان وی و رانست دست از وی بردار پس چنانکہ در وی بالیست آن بود کہ شهوت براند
 در وی بالیستی و بگردید آید کہ شهوت را خلاف کند تا از خطر آن در مستقبل برسد و این بالیست
 از لشکر بلاکیہ است و آن بالیست شهوت را راندن از لشکر شیاطین و این بالیست مخالفت را
 بالیست دنیا نام کنیم و الا بالیست شهوت را باعث ہوا نام کنیم پس میان این دو لشکر
 پیوستہ جنگ است کہ این می گوید بکن و آن می گوید بکن ووی پیوستہ میان
 این دو متقاضی مانده اگر باعث دین پای بر جای بدارد و ثبات و زرد در کارزار کردن یا با
 ہوا این اثبات و بر صبر گویند اگر باعث ہوا را مغلوب کند و دفع کند این غلبہ کردن و بر
 طعن گویند و تا در کارزار باشد با وی آثار جہاد گویند پس معنی صبر پای داشتن باعث دینی
 است و در مقابلہ باعث ہوائی و ہر کجا این دو لشکر مخالف نبود صبر نبود و ازین سست کہ بلاکیہ
 را و کودک را و بہایم را قدرت صبر نیست و این دو فرشته کہ گفتم کرام الکا تبین ایشانند و ہر کر
 راہ نظر و استدلال گشاہ شود تا بداند کہ ہر چیزیرا کہ حادث بود سببی بود و چون دو چیز
 مختلف بود سبب مختلف بود وی بنید کہ کودک و بہیمی را در ابتدا نہ ہدایت بود کہ عاقبت
 کارها بداند و نہ واعیہ و نہ قوت آن باشد کہ صبر کند و نزد بلوغ این ہر دو پیدا آید و اند کہ

این دورا بدو سبب حاجت بود و این دو فرشته عبارت ازین دو سبب است و بیاید و آنست که هدایت اصلست و اول آن است آنگاه قدرت و ارادت عمل و آن فرشته که هدایت از وی است شریف تر و فاضل تر است پس جانب دست راست از صدر پاید که ویرا مسلم باشد و صدر تویی که ایشان موکل تواند و آن فرشته که هدایت از وی است فرشته دست راست است و چون وی برای ارشاد تو است اگر گوش بوی داری تا از وی هدایت و معرفت حاصل کنی - این گوش داشتن بوی احسانی باشد که کرده باشی که ویرا معطل نگذاشته باشی این حسنه باشد ترا و ترا حسنه بنویسند و اگر از وی اعراض کنی و او را معطل کنی تا چون بهایم و کودکان از هدایت محروم مانی این بدی باشد که به جای وی کرده باشی و بجای خویش بر توبه بنویسد و همچنین آن قوه که از دیگر فرشته یابی در مخالف شهوات بکار داری و جهد کنی این حسنه باشد و برای تو حسنه بنویسند و اگر نه بدی بر تو بنویسند و این دو فرشته و صحایف ایشان از عالم شهادت نیند و ایشان را بدین چشم نتوان دید چون مرگ دلاید و این چشم ظاہر فرار شود آن چشم دیگر که عالم ملکوت بوی توان دید باز شود این صحیفها را حاضر بیتی و بتوانی دید و در قیامت صغری ازان خبر یابی و تفصیل آن در قیامت کبری تمام بینی و قیامت صغری وقت مرگ تو بود چنانکه گفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم من مات فقد قامت قیامتہ و ہر چه در قیامت کبری است در قیامت صغری نمود گاری ازان ہست مقصود آنست کہ بدانی صبر جای بود کہ جنگ بوده کہ دو لشکر مختلف بود و درین دو لشکر یکی از خیل ملایکہ و یکی از خیل شیطان است و این دو لشکر در سینه آدمی جمع است پس اول قدم راہ دین مشغول شدنست بدین جنگ کہ صحرای سینه آدمی را لشکر شیطان در کوئی فرار گرفته است و لشکر ملائکہ نزدیک بلوغ وی پیدا آمده اند پس تا لشکر شهوات را قہر نکنند بسعادت خویش نرسد و تا جنگ نکنند و در جنگ صبر نکنند قہر نتواند کرد و ہر کہ بدین جنگ مشغول نیست او ولایت دل را بہ شیطان مسلم داشته است و ہر کہ شهوات زیر دست او شدند وی را جمع شرع گشت و ویرا این فتح مسلم شد چنانکہ رسول ازان خبر داد لکن اللہ اعلم علی شیطان فاسلم و بیشتر آن بود کہ در جہاد باشند و گاہ ظفر بود و گاہ نہمیت و گاہ دست شهوات را بود و گاہ باعث دین را و جریہ صبر و شجاعت این قلعه فتح نیفتد - قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الصبر نصف

الایمان والقوم نصف الصبر بیاید و نسبت که ایمان یک چیز نیست بلکه شاخه‌ها بسیار دارد و او را اقسام بسیار است چنانکه در خیر است که ایمان بهفتاد و داند با کسبت بزرگتر آن کلمه لا اله الا الله است و کمتر آن خاشاک از راه مسلمانان برداشتن است و هر چند او را اقسام بسیار است لیکن اصول اولیه جنس است معارف است و احوال است و اعمال است و بیخ مقام از مقامات ایمان ازین سه حال بیرون نبود مثلاً حقیقت توبه پشیمانی است از گناه و این حال دل است و اصل وی معرفت است که بدانکه گناه زهر قاتل است و فرعی آن است که دست از گناه بردارد و بطاعت مشغول شود پس این حالت و این معرفت و این عمل هر سه از ایمان است و ایمان عبارت بود ازین هر سه لکن گناه باشد که او را بمعرفت تخصیص کنند چه اصل وی است و از معرفت حالت پدید آید و از حالت عمل پدید آید پس معارف چون درخت است و تغیر احوال دل به سبب معرفت چون شاخ است و کردارها که از آن احوال پدید آید چون میوه است پس ایمان دو چیز باشد و بیدار و کردار بی صبر ممکن نیست پس صبر یک نیمه ایمان بود و صبر از دو جنس باید یکی جنس شهوة و یکی جنس خشم و روزه صبر است از جنس شهوة پس روزه یک نیمه صبر باشد و از وجهی دیگر چون نظر همه بگردان بود و ایمان از وی عمارت کنی کردار در محنت صبر است و در نعمت شکر ازین وجه صبر یک نیمه ایمان بود و شکر یک نیمه ایمان چنانکه در خبر دیگر آمده است و چون بدان نظر کنی که دشوار تر و مشکل تر است و ایرا اصلی گیری هیچ چیز دشوار تر از صبر نباشد بدین وجه صبر جمله ایمان بود چنانکه از رسول صلی الله علیه و سلم پرسیدند که ایمان چیست گفت صبر و یقین که دشوارترین است چنانکه گفت حج عرقه است یعنی خطر فوت ثواب بسبب ولایت که نفوت از فوت شود بدین کار با فوت نشود و باید دانست که بنده در همه اوقات محتاج است بصبر چه بنده در همه اوقات خالی نبود از چیزی که موافق هوای وی باشد یا مخالف هوای وی دور هر دو حال بصبر حاجت بود اما آنچه موافق هوا بود مال و نعمت و چاه و تندستی و زن و فرزند و مرادها و آنچه بدین ماند و صبر در هیچ حال مهم تر ازین نیست که اگر خوشترین را نگاه ندارد و در تنعم فرسخ رود و آرزوهای تمام براند و بران قرار گیرد و در وی بطر و طغیان پدید آید چه گفته اند همه کس در محنت صبر کند و در عافیت و نعمت صبر

نکند مگر صدیقی و چون نعمت و مال بسیار شد در وقت صحابه رضی اللہ عنہم گفتند مدتی در محنت بودیم
صبر بهتر تیا نسیم کرد ازان که اکنون در نعمت و توانائی و ازین گفت خدای سبحانہ رَأْسَمَا
أَمْوَالِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ فَانْتَهَوْا زین جمله بدانی که صبر و توانائی و شوارا تر بود که در فراخ دستی
و عصمت بزرگتر آن بود که مرد را توانائی نبود و صبر و نعمت بدان بود که دل بران ننهد و شادای
بسیار نه کند بدان و بداند که چیزی غایت است بدست وی درود برود و زود بود که از وی
بگیرند بلکه آنرا نعمت نداند که باشد که آن سبب نقصان درجات وی شود و رقیامت پس
بشکر آن مشغول شود تا حق سبحانہ و تعالی از مال و تندرستی و از هر نعمت که دارد زیادہ میکنند
و در آن صبر محتاج بود اما احوالی که موافق هوا بود سه نوع بود یکی آنکه با اختیار وی بود چون
طاعات و در وی صبر حاجت بود چه بعضی عبادات و شوارا از گاہی شود چون نماز و بعضی از
سبب گاہی و خیلی چون ترک حج و بی صبر این طاعات ممکن نبود و در اول هر طاعتی و در میان
وی و آخر وی به صبر حاجت بود اما آنکه در اول بود نیت با خلاص کند و در اول دور کند
و صبر درین دشوار بود و دیگر آنکه در در میان صبر کند در رعایت شرایط و آداب و عبادت
بیچ چیز آمیخته نکند اگر در نماز بود از بیچ سونگر و از همه چیز دنیا بپندیشد و بشکر آنکه در آخر صبر
کند از ظاہر کردن او و باز گفتن ازان که چه کردم و صبر کند از عجب بدان اما در معصیت هائیک
نیست که دست برداشتن ازان جز بصبر راست نیاید و هر چند شهوت قوی تر و معصیت آسان
تر صبر ازان دشوار تر و از نیست که گفته اند صبر از معصیت دشوار بود که زبان ببناید آن
چون بسیار گفته آمد عادت شود عادت طبع شود و یکی از جنود شیطان عادت و بدین سبب
زبان در غیبت و دروغ و ثنا بر خوشترین وقت در دیگران رسان بود و آثم وی بزرگ و صبر در وی
دشوار و کسی از وی سلامت نیاید مگر بعزالت اما نوع دوم آن بود که بی اختیار وی بود
از مردمان در نجابت مردمان او را بدست و زبان و لکین و برادر مکافات آنرا سبب بود و درین
به صبر تمام حاجت بود تا مکافات نکند و یکی از صحابه می گوید: ایان را ایان شمر وی تا بان بهم صبر
نبودی بر سخت مردمان و برای این گفت خدای سبحانہ مر رسول را صلی اللہ علیہ وسلم رخ اذا مدحہ و
تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ دَسْتِ بَدَارِ اَزْرَئِخِ الْيَشَانِ كَمَا تَرَامِي اَزَارِنْدُ تَوَكَّلْ بِرِخْدَا وَنَدْخُودِ كُنْ وَاصْبِرْ

مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا صبر کن بر آنچه ترا می گویند و بمعامله از ایشان بپرهیز و لقد
نعلم انک یضیق صدراک بما یقولون لَسَبِّمْ وَجَحْدِ سَبِّکَ وَکُن مِّنَ التَّاجِدِینَ
میدانم که از سخن دشمنان دل تنگ می شوی به تسبیح مشغول شو و نماز گذار با مر پروردگار خود
و باش از جمله سجده کنندگان مر خدا را سجانه و پیکراه رسول صلی اللہ علیہ وسلم مالی را قسمت کرد
گفتند برای خدای کرد یعنی بجدل نیست خبر بر رسول صلی اللہ علیہ وسلم آوردند رنگ مبارک
ایشان سُرخ شد و از آن سخن دل ایشان رنجور شد آن گاه گفت خدای تعالی بر برادر مومنی
رحمت کناد که ویرایش ازین رنجانیدندی صبر کرد و در آنجیل است که عیسی علیه السلام گفت
قومی پیش من آمدند گفتم دست را برای دست بپزند و چشم به چشم و دندان به دندان و من آن پل
نمی کنم و لیکن وصیت کنم شما را که بدی را به بدی مقابله نکنید بلکه کسی مر شما را بر روی راست بزند
طرف چپ را نیز پیش دراید و اگر کسی دستار شما بستاند پیراهن خود نیز بوی دهید و اگر کسی
بستم یک میل شما را با خود ببرد و میل باوی بر وی در رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت هر که شما را
محروم کند شما ویرا عطا دهید و هر که از شما ببرد شما باوی پیوندید و هر که با شما زشتی کند شما نیکویی
کنید این چنین صبر در وجه صدیقان است اما نوع سیم که اول و آخر آن باختیار تو تعلق ندارد
آن مصیبت است چون مرگ فرزند و هلاک مال و تباه شدن اندامها و جمله بلاها و آسمانی
و دین جمله بیچ عمل فاضل تر از صبر نیست چه صبر در بلا در وجه صدیقان است و رسول صلی اللہ
علیہ وسلم گفت که خدای سجانه می گوید که هر که ویرا مصیبتی فرستادم در تن وی یا مال وی یا فرزند وی
و آن بنده به صبر نیکویش آمد شرم گرم دارم که باوی حساب کنم و ویرا بمیزان و دیوان فرستم و
رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت که خدای سجانه با جبرئیل گفت که یا جبرئیل بیچ دانی که جزاء کسی که
بینائی چشم وی باز ستانم چه باشد گفت نه گفت جزاء وی آن باشد که ویدار خود را کرامت
کنم و گفته اند صبر جمیل آن بود که صاحب مصیبت را از دیگران باز نشناسد سهیل گفت صبر
انتظار فرح است از حق سجانه و تعالی و آن فاضل تر و بزرگتر خد متی است از بنده حق را
سجانه دیگری گفت که صبر آنست که در صبر صبر کنی یعنی مطالعه فرح کنی و سهیل گفت فی قوله
تعالی وَلَا تَسْتَحِیْنُوا بِالصَّبْرِ وَالْقُلُوبِ یعنی یاری از حق طلبید و بر او امر و آداب او صبر

کنید و گفت صبر پاک است چیز ہاے بد پاک شود ابو عمرو مستقی گفت فی معنی قولہ تعالی رَبِّ
 اِنِّیْ مَسْئِنِ الصُّبْرِ فَاصْبِرْ لِنِیْ لَا تَمُکْ اَنْتَ اَرْحَمُ الرَّحِیْمِیْنَ و دیگری گفت بی استحقاق
 از من مرا صبری کہ انبیاء و اولیا را بدان مخصوص گردانیدی و در حق ایشان کرامت کردی وادی
 لکن تو ارحم الراحمین بعضی گفته اند جزع ایوب علیہ السلام برای حق بود نہ برای نفس خود زیرا کہ
 آلام و اسقام بر بدن او مستولی شد از زوال عقل بترسید بحق بنالیا اجابت یافت۔ قال
 حجۃ الاسلام بدانکہ ہمہ مقامات وین برسہ اصل ست علم و حال و عمل علم اصل ست و از وی
 حال خیزد و از حال عمل خیزد همچنین علم شکر شناخت نعمت است از خود و نہ سبحانہ و حال وی
 شادی دل است بدان نعمت و عمل بکار داشتن آن نعمت است در آنچه مراد خداوند است
 سبحانہ و آن عمل ہم بدل تعلق دارد و ہم بہن و ہم بزبان تا این جملہ معلوم نشود حقیقت شکر معلوم
 نشود اما علم وی آنست کہ بدانی و شناسی کہ نعمتی کہ ترا هست از حق است سبحانہ و سبکیس را
 با وی شرکت نیست و تا کس را در میانہ سبب بی بینی و لوی می نگری و از وی چیزی می بینی این
 معرفت و شکر تمام نبود مثلاً ملکی کہ ترا خلعت دہد اگر چہ آن دانی کہ آن خلعت بچہایت و زیر
 پودہ است شکر تو ملک را صافی نبوده است بلکہ از شکر تو بعضی بوزیر راجع شود و شادی
 تو ہمہ بملک نبود فاما اگر دانی کہ آن خلعت بہ تو قیح و بقلم و کاغذ بتیرسد این نقصان نکند
 چہ دانی کہ کاغذ و قلم مسخر بود و ایشان چیزی نبود و نیز اگر دانی کہ خزینہ دار تہورس این ہم
 زبان ندارد چہ بدست خزینہ دار چیزی نبود و وی ہم مسخر باشد کہ چون او را فرمودند خلعت
 نتوانست کرد اگر نفر ما بند تواند داد و وی نیز بچو قلم ست همچنین اگر نعمت روی زمین از باران
 بینی و باران از میغ و نجات در کشتی از باد راست شکر تو خدا را سبحانہ درست بنیاید اما اگر شناسی
 کہ میغ و باران و باد و آفتاب و ماہ و کواکب و ہر چہ هست ہمہ در قبضہ قدرت خداوند است
 سبحانہ و ہمہ مسخر اند چون قلم در دست کاتب و قلم را بیج حکم نباشد این در شکر تہج نقصان یار
 و اگر نعمتی تہورس و دانی کہ آدمی تہوداد و از وی بینی این جہل بود و حجاب بود از مقام شکر بل باید کہ
 بدانی کہ وی از آن تہوداد کہ حق تعالی ویرا موکل فرستاد تا با لازم وی آن نعمت تہوداد کہ امر
 آن موکل را خلاف نتوانست کرد اگر توانستی یک جہہ تہودادی و آن موکل آن داعیہ ست۔

در وی انگنده است که خیر تو درین است که آن چیز بوی و بی تاوی بطبع آنکه بغرض خویش رسد و درین جهان یا در آن جهان بتو داد و وی به حقیقت آن خیر خوشیست داد که آن خیر و سلیت ساخته تا بغرض خویش رسد و اما آنرا حق سبحانه و تعالی بتو داد که ویرا موکل فرستاد که ویرا خلاف نه کرد حق را سبحانه هیچ غرض نیست در عوض پس به حقیقت بشناسی که همه آدمیان چون خازن ملک اند و بدست ایشان هیچ نیست و ایشان را به الزام می فرمایند چون این جمله بدانی شکر توانی کرد حق را سبحانه بلکه این معرفت خود همین شکر بود و بدانکه ابواب معارف ایمانی بسیار است اول آن تقدیس است که بدانی که خداوند سبحانه از صفات همه آفریدگان و از هر چه در دهنم و خیال آید پاک است و عبارت از وی سبحان الله است و دوم آنکه بدانی که با این پاکی یگانه است و وی با هیچ تشبیه نیست و عبارت ازین لا اله الا الله است و سیم آنکه بدانی که هر چه هست از وی است و نعمت و لیسیت و عبارت ازین الحمد لله است و این درای از هر دو است که آن هر دو معرفت در تحت و بنید و برای این گفت رسول صلی الله علیه و سلم سبحان الله حسیه است - و لا اله الا الله بیست حسنه و الحمد لله سی حسنه است و این حسنه است نه حرکات زبان است برین کلمات بلکه این معرفت با است که این کلمات عبارت از آن است ایست معنی علم شکر اما حال شکر فوج و شادی دل است که ازین معارف در دل پدید آید که هر کسی نعمتی ببیند بوی شاد شود و لیکن این شادی از سه وجه تواند بود مثلاً اگر ملکی بسفر خواهد شد چاکری از چاکران خود را سپی و بد اگر این چاکر شاد شود به سبب آنکه ویرا با سپی حاجت بود که اگر آن سپی بیافت از جهت آن سپی شاد شد این شادی نه شکر ملک بود که اگر آن سپی در صحرا یافتی همان شادی کردی و گیرا آنکه شاد بدان شود که عنایت ملک در حق خود ببیند ویرا امید نعمتهای دیگر افتد این شادی بمنعم بود لیکن نه برای منعم بلکه برای امید انعام وی و این جمله شکر است لیکن ناقص است در وجه سیم آنکه شاد بدان بود تا این سپی بر تواند بود و بخدمت ملک بروند تا ایم ویرا ببیند و از وی چیزی دیگر نمیخواهد و این شادی بود بلکه و تمام شکر بود همچنین خدای سبحانه کسی را نعمت داد و بدان نعمت شاد شد نه بمنعم این نه شکر بود و اگر به منعم شاد شد برای آنکه آن نعمت بوی داد این شکر بود و لیکن ناقص و اگر از آن شاد شود تا این

نعمت سبب فراغت دین وی شود تا بعبادت و علم پردازد و طلب قرب کند بحضرت وی سبحان
این کمال شکر بود و نشان این آن بود که هر که ویرا از خدمت وی و از وی مشغول کند اندوین
شود و آنرا نعمت شناسد بلکه شدن او را نعمتی شناسد و بران شکر کند پس هیچ چیز که در راه
دین نباشد و برای دین نباشد نعمت نباشد و شکر بران واجب نشود و بران شاد نشود و
برای این گفت شبلی که شکر آن بود که نعمت را ندینی به منعم را بینی و هر که لذت جز در محسوسات
نمود چون شهوة شکم و فرج و چشم از وی این شکر نباید پس آنکس را درجه باید که در درجه دوم
بود که درجه اول را شکر نگیند اما عمل شکر بدل بود و بران بود و متن بود بدل آن بود که همه خلق
را خیر خواهد بود و در نعمت هیچکس حسد نکند و بران آن بود که شکری گوید که الحمد لله در همه احوال
شادی طبع اظهار می کند به رسول صلی الله علیه و سلم کی را گفت که چگونه گفت بخیر گفت چگونه
گفت بخیر پس گفت چگونه گفت بخیر و الحمد لله رسول فرمود این می بستم و هر که شکایت کند
بزه کار شود اگر چه در بلا بود و چه چیز زشت تر از آن بود که از خداوند سبحان هفت آسمان و زمین
پیش مدبری که هیچ چیز بدست وی نیست آنکه کند بلکه به بلاها شکر باید کرد که باشد آن بلا سبب
سعادت وی باشد و اگر نتواند باری صبر کند اما عمل بران آن است که همه اعضا هم در شکر و
نعمت با آن در آن بکار واری که محبوب و مرضی او باشد سبحان و محبوب او سبحان از آن است که
بوی مشغول باشی چون چنین کردی شکر نعمت با او سبحان گذاردی پس معلوم شد که شکر بر نعمت
بود که در محبوب حق سبحان و تعالی صرف شود اگر در معصیت تصرف کند کفران بود و اگر غیر برای شکر بود
در مباح صرف کند کفران بود لیکن نه بدان درجه کسی که بکسر تجانی قیام نتواند نمود تا محبوب حق را
سبحان از مکرده جدا نکند و به تمامی نداند درین علم باریک است تا حکمت آفرینش در هر چیزی نداند
این معام نشود بدانکه کفران نعمت آن بود که ویرا از راه حکمت بگرداند و بران وجه که ویرا
برای آن آفریده اند صرف نکند و صرف کردن نعمت حق سبحان در محبوب خدا در شکر است
شکر است و در مکرده کفران و مکرده و محبوب تفصیل تمام جز بیشتر از آن است پس شرط
آن است که نعمت در طاعت حق سبحان صرف کند چنانکه کفران است اما اهل بصیرت را راست است
که حکمت کارها بنظر استدلال بر سبب الهام بشناسد که ممکن است که کس بشناسد که حکمت در

آفرینش میخ باران است و در آفرینش نبات غذای جانوران است و حکمت در آفرینش آنست که
 پدید آمدن شب و روز است تا شب سکون را بود و روز معیشت را و این و امثال آن روشن
 است که همه کس این لبتنا سد فاما در آفتاب بسیار حکمتها است غیر این که هر کس نداند و بر آسمان
 ستارهای بسیار است که هر کس نداند که حکمت در آفرینش آن چیست چنانکه همه کس داند که دست
 وی برای گرفتن است و پای وی برای رفتن و چشم برای دیدن و باشد که نداند که سپرز و جگر برای
 چیست و نداند که چشم ده طبقه برای چه آفریده اند پس بعضی حکمتها باریک بود و بعضی باریک تر
 که جز خواص ندانند اما ازین مقدار چاره نبود که بدانند که آدمی را برای آخرت آفریده اند و هر چه
 آدمی را در وی نصیب است در دنیا برای آن آفریده اند تا زاد وی بود و راه آخرت و گمان نباید
 بود که همه چیزها را برای وی آفریده اند تا خود در چیزی که در آن خوشترین را هیچ فائده نه بنید گوید که
 این چرا آفریده اند و در آفرینش آن چه حکمت است مثلاً گوید که مورچه و گس و مار را چرا آفریده
 باید بدانند که مورچه نیز تعجب می کند تا ترا برای چه آفریده اند تا بهرزه پای بروی می نهی و می کشی
 و تعجب تو همچو تعجب و نیست بلکه از کمال وجود و اهمیت لازم است که هر چه ممکن است که در وجود
 آید چون خواهد که او را وجود دهد بر شکوهرین و تپی در وجود آید از همه اجناس و انواع حیوانات و
 نباتات معاون و غیر آن و آنچه هر یک را غر اخور کمال وجود وی بود و ضرورت و حاجت وی از
 زینت و آرایش وی از وی باز نگرفته و بر وجه کمال به وجود آمده چه آنجا منع و نخل نیست و آنچه
 در وجود نیاید از کمال و زینت و وجود آن ممکن از آن بود که محل قابل آن نبود که بضر آن
 آرایش و صفت مشغول بود و باشد که آن ضد نیز مقصود بود چنان که آتش را ممکن نیست
 سروی و لطافت آب را قبول کند که گرمی سردی قبول نکند و ضد وی است و گرمی نیز مقصود
 است از وی آن گرمی را ازالت کردن نقصانی بود در وی و به حقیقت آن رطوبت که از وی
 لگس آفریدند از آن آفرید که لگس از آن رطوبت کامل تر است و آن رطوبت قابل آن کمال
 بود آن کمال را از وی باز نداشت که آن منع نخلی باشد و کمال وی از آن است که در وی
 حیوة و قدرت و حرکت و اشکال و اعضا و غریب است که در آن رطوبت نیست و از آن رطوبت
 آدمی آفریده نشد که بارگاه آدمی نداشت و قابل کمال آدمیت نبود و او را چه در وی صفاتی

آن ضد صفاتی است که شرط آفرینش اوقیست فاما هر چه گس را بدان حاجت بود از وی
 تراشت از پروبال و چشم و دهان و شکم و جانی که باز بیرون آید و هر چه در بالیست بود از نشی
 کی او را از وی باز تراشت چشم او چون دو آینه تا صورت با دروی بنماید و پوی به بنید و چون گرد
 بی نشیند و آتش آن داد او را تا گرد از وی بدست خود دور کند تا نقصان در بنیانی او نماند
 آن خل وی قابل پلک چشم نبود برای وی و دست آفرید تا هر ساعت بدان دو دست گرد
 آن دو نگینه که چشم وی است می ستر و پاک می کند آنکه آن دو دست در هم میمالد تا گرد از دست
 پاک شود و مقصود از گرفتن این آن است که تا بدانی که لطف و رحمت الهی عام است و
 می مخصوص نیست تا پشه و کرمی که از آن حقیر تر نسبت از آنچه او را در می بالیست از کمال در
 و او از وی باز نگرفت و پوی داد تا پشه را همان صورت داد که پیل را بداد یکی را در آن خوروی
 بی دیگر را در آن بزرگی و این آفرینش برای تو نیست چه در یای جو و آلهیت همه وقت محیط
 که در وی همه چیزی باشد و باید و یکی از چیزها توئی و یکی مورچه و یکی لگس و پشه و پیل و غیر آن از
 اوقات لیکن آنچه ازین جمله نافع است آنرا فدای کامل کرده اند و آدمی کامل تراست از آنچه
 در وی زمین است لا جرم بیشتر چیزها فدای وی است اما آنچه در زیر زمین و قعر دریاها بسیار
 نیز است که آدمی را در وی هیچ نصیب نیست و با وی همان لطف کرده اند در آفرینش ظاهر
 باطن و باشد که در وی چندان نقش و نگار بود که همه آدمیان از وی عاجز آیند اکنون این بدرجات
 هم تعلق دارد که بیشتر علمای زمان عاجز باشند و شرح آن در از بود مقصود آنکه خوشترین را
 تزیین سلکت آلهیت نام نهی و تا همه را برای خویش موجود نهی که هر چه ترا در آن نصیب
 نموده بود گویی که این را برای چه آفریده اند و در وی خود حکمتی نیست و چون بدانی که مورچه
 برای تو نیا فریدند بدانکه ماه و آفتاب و ستارگان و ملائکه این همه نیز برای تو نیست اگر چه
 بعضی از ایشان نصیبی هست چنانکه لگس را برای تو نیا فریده اند اما از وجود وی ترانفعی
 است که چون او را آفریدند بمعنی او را روی فرا آن کردند تا از هر چیزی که از وی بوی ناخوشی
 آید و بخواهد گندید آترامی خور و تا بویها و ناخوش کمتر شود تو از آن رنج نشوی و گمان بری که
 هر روز آفتاب برای تو برمی آید این گمان چون گمان لگس است که می پندارد که هر روز

قصاب برای وی بدکان می شود تا ازان خون و ناخوشیها سبب خورد و قصاب را خورد روی بکاری دیگر است که از گس خود ویرا یاد نیاید اگر چه در فضیلت و کان وی حیوة و غذای گس است آفتاب نیز در طواف و گردش خویش روی به حضرت الهیة دارد تا از تو او را یاد نیاید اگر چه در فضیلت نوروی چشم تو روشن شود و از فضیلت حرارت دی مزاج تو معتدل شود و تا نبات که غذای تست بروید پس حکمت چیزهایی که بتو تعلق ندارد در باب شکر با تو نتوان گفت و آنچه بتو تعلق دارد نیز بسیار است همه آن نیز نتوان گفت و اما مثال چند بگویم که تو ازان حصه براداری مثلاً چشم برای آن آفرینند که تا از وی دو کار آید یکی آنکه تاراه فرا حاجت خویش بینی درین جهان دیگر تا در عجب صنع الهی نظاره کنی و بدان عظمت وی بشناسی چون در نا محرمی نگری کفران نعمت چشم کرده باشی بلکه نعمت چشم را چند چیز دیگر می باید که بی آن چیزها نعمت چشم تمام نیست چون آفتاب که نور چشم بی وی تمام نباشد و آفتاب بی آسمان ممکن نیست و آسمان بی زمین و روز و شب از آسمان و زمین پدید آید و تو بدین یک نظر که در نعمت چشم کفران آوردی بدان نعمتها نیز کفران آوردی و ازینست که در خبر است که هر که معصیت کند آسمان و زمین بر وی لعنت کنند و بگیرند دست بدان داده اند که تا کار خویش را بدان راست کنی و طعام خوری و خوشی بشوی و غیر آن آنچه از دست آید چون بوی معصیت کنی کفران نعمت کرده باشی بلکه مثلاً اگر بدست راست استنجا کنی و بدست چپ مصحف فرستانی کفران آورده باشی که از محبوب حق سبحانه و تعالی بیرون باشی که محبوب وی عدل است و عدل آن بود که تشریف تشریف را ببرد و حقیر را از دست یکی قوی تر آفریده اند غالباً این تشریف تراست و کارها بر تو دو قسم است بعضی شریف و بعضی حقیر باید که آنچه شریف است بر است کنی و آنچه حقیر است بچپ تا عدل بجای آورده باشی و اگر نه همیشه و از حکمت و عدل از میان برداشته باشی چنانچه اگر آب دهان سوی قبله اندازی نعمت جهات را و نعمت قبله را کفران آورده باشی چه جهات همه برابر بود و ما حق تعالی برای صلاح تو جهت را شرف داد و در عبادت قبله تو گروانید تا سبب ثبات و سکون تو بود و آن خانه را بخود اضافه کرده و سبب امن تو گروانید و چون ترا کارهای حقیر است چون قضاء حاجت و آب دهان و بینی

متن و کارها و شریف چون طهارت و نماز چون همه را برابر داری بهمیه و ارزندگانی کرده باشی
 نعمت عقل که عدل و حکمت در وی پیدا آید و حق نعمت قبله را باطل کرده باشی مثلاً اگر همه
 می از درختی بشکنی بی حاجت و یا شکوفه بیفکنی نعمت دست و نعمت درخت را باطل کرده باشی
 و شاخ را بیافریده اند و در وی رگها پیدا ساخته اند تا غذای خویش می کشد و در وی قوت
 خوردن و قوت تبار و دیگر آفریده اند که چون به کمال رسد بدان کار رسد چون راه حکمت بروی
 کنی کفران بود مگر که ترا بآن حاجت بود تا تو در آن حاجت به کمال خودرسی که کمال وی
 آن کمال تو بود که عدل آن بود که ناقص فدای کامل شود و اگر شاخ از ملک دیگری بشکنی
 نیز کفران بود و اگر چه ترا بدان حاجت بود که حاجت مالک از حاجت تو فرا بیشتر است و
 تر به چند به حقیقت بنده را ملک نباشد لکن دنیا چون خوانی بود پر نعمت بروی از همه
 طعام ها لون لون نهاده و بندگان خدای سبحانه چون مهمانان بر آن خوان که بیج یک را بروی
 فی و لقمه همه و فائزند هر چه یک مهمان بدست فرا گرفت یا در دهن نهاد دیگر برار و انباشند
 روی بستند ملک بندگان بیش ازین نصیحت چنان که مهمان را روا نباشد که طعامی از آن برگیرد
 بی نهد که دست کسی بوی نرسد همچنین هیچکس را روا نیست که از خوان دنیا بیش از قدر حاجت
 برگردد و در خزانة فرائض جان ندهد و لکن این حکم در فتوی طاهر در نیاید چه حاجت هر کسی
 هم نباشد و اگر این راه گشاده کنیم هر کس کالای دیگری بستاند و بگوید که از وی
 بیج ترم نزاع و خصومت در میان مردم بالا گیرد پس بدین ضرورت این گفتیم و حکمت
 استیم و در باب ایشان حکم این بگذاشتیم تا هر کس بکیم ایشان و طلب فرید درجات بآن خود
 نماید و خلاف حکمت بدین ضرورت کردیم و ازین جهت بود که نمی آید از جمع مال خاصه در
 طعام که توأم خلق بدانست چون از وی سرمایه تجارت سازند و جمع کنند که ضرر خلق در آن
 متاثر گرانی بفروشند و لعنت خدای سبحانه باشند بلکه هر که در وی بازرگانی کند با طعام
 نام بفروشد بربیل ریاء و لعنت بود که آنهمه قوت خلق است چون از آن تجارت کنند در بند
 در زود به محتاجان نرسد و این نیز در زود سیم حرام بود برای آنکه خدای سبحانه زود سیم را برای
 است آفریده است یکی آنکه قیمت کالا الهی بدانند چه هر کس نداند که اسپ بچند غلام از زود

غلامی بچند جامه ارزو و این همه بیکدیگر باید فروخت پس بچیزی حاجت بود که بهای همه
 بوی بداند پس زر و سیم برای وی آفرید تا چون حاکمی باشد که مقدار هر چیز پیدا کند هر که دیر
 نهد و او را حبس کند همچنان بود که حکم حاکم مسلمان را حفظ کرده باشد و هر که از وی کوزه
 آفتاب کند همچنان بود که حاکم مسلمان را حامی و جولاگی فرموده باشد چه آفتاب به
 آنست تا آب نگاه دارد و این خود از سفال و مس تبوان کرد و دیگر حکمت در وی آنکه
 گوهر عزیزانند که به سبب آن دو همه چیزی بدست آید و همه کس در ایشان رغبت کنند که هر
 زردار و همه چیزی دارد خدای سبحانه و تعالی به سبب زر و سیم معا ملتها به بندگان روا کند
 هر چه حاجت ایشان بود بوی بدست آرد پس گمان مبر که در شرع چیزی باشد که از حکم
 و عدل بیرون بود بلکه هر چه هست چنان است که می باید که باشد لکن بعضی حکمتها چنان
 باریک است که جز به غیر آن را در نیاید و بعضی جز از علماء بزرگ ندانند و هر عالم که کارها به تقلید
 و صورت گرفته باشد ناقص بود و بدرجه عوام نزدیک بود و چون این حکمت با شناخت آنکه فقر
 ایشان مکره شناسند ایشان حرام شناسند یکی از بزرگان پیشین پای چوب در کفش کرد کفایت
 آن چندین خروار گندم یاد و اگر از عوام یکی شاخ از درخت بشکند و یا آب دهان سوی قب
 اندازد و یا مصحف بدست چپ فراگیرد بروی چندان اعتراض کنیم که آنهم از نقصان بود
 وی به بهایم نزدیک است طاقت این کارها نداشته باشد و او را آسان گرفتن کار عوام از
 جهت بود و فتوی ظاهر برای عوام باشد اما سالکان راه آخره باید که لغتوی ظاهر ننگند و این همه
 وقایع بجا آرند تا بفرشتگان نزدیک شوند در عدل و حکمت بدانکه هر چه خدای سبحانه و تعالی
 آفریده است در حق آدمی چهار قسم است یکی آنکه همدرین جهان سودمند است و همدران چهار
 چون علم و خلق نیکو و درین جهان نعمت به حقیقت اینست دوم آنکه در هر دو جهان زیانکار است
 چون نادانی و بد خوئی و بلا حقیقت اینست سیم آنکه درین جهان با راحت و دران جهان بار
 چون بسیاری نعمت دنیا و تمتع بران و این نعمت است به نزدیک ابلهان و بلاست نزدیک
 عاقلان چهارم آنکه درین جهان بار نخب بود و دران جهان با راحت چون ریاضت و مخالف شهوات
 و این نعمت است نزدیک عارفان و بلاست نزدیک ابلهان و بدانکه آنچه خلق آنرا خیر و نیکی

ندارد و بیرون نیست نیکوست و نفس خود و خوش است در حال و سودمند است در مستقبل و تمام این بود و آن نیست مگر علم و حکمت که هم نیکوست و هم خوش است و هم سودمند و فکر تمام است که هم ناخوش است و هم زشت و هم زیان کار و هیچ چیز از علم خوشتر نیست لیکن نزدیک است که دل وی بیمار نبود و زشتی جهل زشتی است که از وی چیزی زشت تر نیست و آن زشتی وی ندر و دل است که صورت دل را کور گرداند و آن زشتی از زشتی ظاهراً زشت تر است بدانکه ای باو لذتها بر سه درجه است یکی آنکه خسیس تر است و آن لذت شکم و فرج است که خلق بیشتر است آنرا دهند و بدان مشغول باشند و هر چه طلب می کنند برای آن کنند و دلیل خسیس وی باشد که همه بهایم درین لذت شریک باشند بلکه همه مور و گس با او درین لذت شریک باشند پس که همه خود را بدین دهد درجه حشرات زمین کفایت کرده باشد درجه دوم لذت غلبه ریاست آمدن بود و دیگری بسبب قوت خشم و این اگر چه شریف تر است از لذت شکم و فرج تا هم خسیس است که بعضی حیوانات یا آدمی درین معنی شریک اند چون شیر و پلنگ که آنها را بکفر و غلبه گریز و بهتر آمدن است درجه سیم لذت علم و حکمت و معرفت حق سبحانه و تعالی و عجایب صنع وی است و شریف است که هیچ چیز از بهایم و غیر آنرا درین شرکت نیست این صفات ملائکه است هر که لذت وی درین است کامل است و هر که در آن هیچ نیست وی ناقص است بلکه بسیار است و هلاک و بیشتر مومنان ازین دو قسم بیرون شد که هم لذت علم و معرفت یا بند و هم لذت ریاست و شهوت و هر کس که از ایشان کامل تر بد حسب فطرت لذت وی در معرفت بود و آن دیگر بدین مستور و مغلوب بود بدرجه ای که نزدیک بود او را جهد باید تا این غالب آید و آن دیگر مغلوب و معنی رحمة کفایت حسنات باشد معنی حقیقی سعادت آخرت است که آن مطلوب است در نفس خویش و آن چیز است بقاء که قنار ابوی راه نبود و شادی که باند و آمیخته نشود علمی و کشفی که درت و ظلمت جهل از آن خالی بود و بی نیازی و عنایتی که معرفت نیاز را بوی راه نبود معنی حقیقی اینست زهر که در دنیا آنرا نعمت شمرند همه برای اینست و همه وسیلت و نیست و در نفس خویش مطلوب نیست اما آنچه وسیلت در آخرت است تفاوت

آن باشا نژده درجه است چهار در دل و چهار در زن و چهار در میان این دو نژده آن
چهار که در ولست علم مکار شفه است و علم معامله است و عفت و عدل است اما علم مکار
است که خدا پر است و صفات او را سبحانه و تعالی و ملائکه و رسل و صفات ایشان
بشناسد و علم معاملات راه دین و مجاهدات و عقبات راه از مہلکات و زنا و راه دین از
و مہلکات و منازل راه از منجیات که در کتاب کیمیا مذکور است ضبط کند و بداند و بت
بشناسد و اما عفت آنست که بتامی حسن خلق حاصل کند و شکستن قوت شهوت و قوت
غضب و عدل آنست که قوت غضب را بتامی از میان بر نگیرد و مسلط نیز ننگذارد که
خسران و این طغیان بود و راست می سنجد چنانکه گفت **أَلَّا تَطْغَوْنَ فِي الْمِيزَانِ وَأَنَّ
الْوِزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ** - و این چهار تمام نشود الا بنعمتها یعنی که آن
تندرستی و قوت و جمال و عمر دراز بود پشیده نیست که علم و عمل و خلق نیکو و آن فضایل
در دل آدمی گفتم به کمال بی این بدست نیاید اما جمال بوی کمتر حاجت آید و لیکن حاجت
نیکو روی زود تر و آشد و جمال نیز چون جاه و مال بود و هر چه در حاجت و مهم دنیا
آید در مهم آخرت بکار آمده باشد که مهمات دنیا همه سبب فراغت آخرت است و دنیا
آخرت است دیگر آنکه نیکوئی ظاهر عنوان نیکوئی باطن بود که آن نیز عنایتی بود که در وقت
ولادت با وی همراه کرده اند غالب آن بود که چون ظاهر بسیار است باطن نیز بخلق نیکو
و بدین نیکو روی آن نمی خواهم که شهوت را بجنباند که آن صفات بزبان بود و لیکن بالا
کشیده و صورت راست مناسب چنانکه چشمها و دلها از وی نفرت نگیرد و اما نعمت
بیرون تن است و تن را بدان حاجت است مال و جاه و عشرت و برتری نسبت است
حاجت آخرت به مال از آن وجه است که چون کسی چیزی نداشته باشد همه روزه به
قوت مشغول بود و علم و عمل کمتر بر دلس قدرت کفایت از مال نعمت دینی باشد و اما
آن حاجت است که هر که جاه ندارد همیشه در ذل و استحقار باشد و ایمن نباشد
قصد دشمنان و آفت در زیادتی مال و جاه است اما اهل و فرزند نعمت اند و
چه اهل سبب فراغت دل بود از مشغله بسیار و ایمن از شر شهوت و فرزند سبب

نیکو بود پس از مرگ پدر و مادر و در زندگانی یار بود و فرزند آن نیک چون دست و پای و مال و تن مرد با شدند که کارها کفایت کنند و این نعمتی بود اگر از آفت ایشان غدر کند که به سبب ایشان بهمت با دنیا نیارد اما نسب محترم نعمتی است که امامت بنسب قریش مخصوص است و بدین نسب خواجگی دنیا نمی خواهم بلکه نسب دین می خواهم که با اهل علم و صلاح نسبت واقع شود و نسب ازین قبیل پیدا شود که این نیز نعمتی است و اخلاق بیشتر سرایت از اصل کند و صلاح اصل دلیل صلاح فرع بود چنانکه خدای گفت سبحانه و کان ابوهما صالحا اما آن چهار نعمت که میان این دو ازده است جمع کند هدایت و رشد و تسدید و تائیدات که جمله آنرا توفیق گویند و هیچ نعمت بی نعمت توفیق نباشد و معنی توفیق موافقت افکندن است میان قضای خدای سبحانه و میان ارادت بنده و این هم در شر بود هم در خیر و لیکن حکم عادت عبارت گشته است خاص از جمع کردن میان ارادت بنده و میان قضای که در آن خیر بنده بود و این به چهار چیز تمام شود اول هدایت که هیچ کس از هدایت مستغنی نیست چه اگر در طلب سعادت راه آخرت باشد چون راه آن نداند بی راه رود چه فایده بود پس آفریدن اسباب به هدایت راست نیاید برای این حتی سبحانه و تعالی منت نهاد و گفت الَّذِي اعطى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ و بدان که هدایت راسته درجه اول آن است که فرق کند میان خیر و شر و این بهمه عامیان داده اند - بعضی بعقل و بعضی بزبان پیغمبران علیهم السلام و از هَدَىٰ نَبَاهُ الْعَجْدَانِ این خواست و هر که ازین محروم ماند سبب آن کبر و حسد بود یا سبب شغول دنیا بود که گوش فرا سخن علماء نگیرد و اگر نه هیچ عاقل ازین عاجز نیست درجه دوم هدایت خاص است که در میان مجاهدان معامله دین اندک اندک پیدائی آید و راه حکمت کشاده می گردد و این ثمره مجاهده و معامله است چنانکه گفت قرآن تعالی وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهَبَنَّ مِنْهُمْ جَسَدًا مَمْلُوكًا و این چون مجاهده کنند ایشان را راه خود هدایت کنیم بگذشتند خود هدایت کنیم و این کالفت وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادْنَا لَهُمْ إِيمَانًا و این هم ایمان باشد درجه سوم هدایت خاص است و این نور در عالم نبوت و ولایت پدید آید و این هدایت بحق بود این هدایت بود اقل راقوت

آن نباشد بود بدان رسد و از آن که گفت اِنَّ هُدًى اللّٰهُ هُوَ الْهُدًى این خواست
مطلق اینست و در جای دیگر این را حیوة خواند و گفت اَفَمَنْ كَانَ مَيِّتًا فَاحْيَيْنَا لَهُ
آن بود که هدایت بهم بر وی تقاضاء رفتن راه پدید آید چنانکه گفت وَلَقَدْ اَتَيْنَا اِبْرٰهٖمَ
مُرْسَلًا و کووک که بالغ شد اگر داند که مال خود چون نگاه دارد و ندارد و او را ریش زنگویند
تسدید آن بود که حرکات و اعضاء او را بجانب صواب باسانی حرکت دهند تا بزودی به مقصود
رسد پس ثمره هدایت در معرفت بود و ثمره رشد در داعیه و ارادت و ثمره تسدید در قدرت
و آلات حرکت اما تأیید عبارت از مدد فرستادن غیب بود در باطن به تیزی بصیرت و در ظاهر
بقوت بطش و حرکت چنانکه گفت وَاَيَّدْنَاكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَعِصْمَتِ بَدَنِ تَرَدِيكَ
و از آن جهت بود که در باطن مانعی پدید آید از معصیت و نداند که از کجا آید چنانکه گفت وَلَقَدْ
هَمَمْتُ بِذِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ سَرَّ اِيْ بَدْوٰهَانَ سَمَّيْتَهُ اِيْنِسْت نَعْمَتِ هَا ؕ گوناگون دنیا که از
راه آخرت است و این را اسباب بسیار است و این اسباب را با اسباب دیگر حاجت بود تا آنکه
اسباب نتهی شود بر باریاب و مسبب الاسباب جل ذکره و شرح جمله حلقهها اسباب در آن
حادث محاسبی گوید رحمت اللّٰه که شکر زیادتی حق سبحانه و تعالی است مرشاکر را یعنی شاکر
شکر کند توفیقش زیاده گردد و چون توفیق زیاده گردد و شکر زیاده شود او بسعید تر از رحمة اللّٰه
گفت که شکر اعتراف است به منعم و اقرار بر بربیت او سبحانه بعضی از بزرگان گفته اند که شکر
غیبت است از شکر بر بربیت منعم تعالی و تقدس کجی معاذ گفت که بنده شاکر نبود ما دام
بشکر مشغول بود و غایت شکر تحیر است برای آنکه شکر نعمتی دیگر است از حق سبحانه و تعالی
بر آن شکری و دیگر واجب و آنرا نهایت نبود قال حجة الاسلام بدانکه توکل از جمله مقام مقربان
است و درجه بزرگست و لیکن علم وی در نفس خود باریک و مشکست و علم بوی دشوار
و اشکال وی در آن است که هر کس که چیزی را جز حق سبحانه و تعالی اشری نهد یا بیند و در توکل
وی نقصان است و اگر بیک بار جمله اسباب از پیش برگردد در شریعت طعن کرده باشد
و اگر اسباب را نیز مسببی نه بیند با عقل خویش مکابره کرده باشد و چون مسببی بیند باشد
بر چیزی دیگر از اسباب توکل کند و توحید وی نقصان افتد پس شرح توکل چنانکه عقل و شکر

و توحید بیک جا بود علمی غامض است و هر کس اثر انداند و حقیقت توحید که بناء توکل بر روی است
 بیاید دانست چه توکل حالتی است از احوال دل و آن ثمره ایمان است که دو معنی دارد
 یکی ایمان بتوحید و دیگر ایمان به کمال لطف و رحمت خدای سبحانه و تعالی و شرح توحید دراز
 است و علم وی بی نهایت چنانکه ذکر آن و درجات وی رفته در ذکر توحید و کمال توحید درجه
 چهارم است که اندران حق ماندولس و جز یکی رانه بنید و خود را نیز فراموش کند و در حق
 ویدار خود نیست شود و توکل را بدین حاجت نیست و توکل را توحید سیم کفایت است
 و معنی دیگر که بناء توکل بر آن است آن است که بداند که توکل معنی دو ایمان است یکی توحید
 چنانکه ذکر آن رفته دیگر آنکه بدانی که آفریدگار وی است و همه بولسیت و با این همه رحیم و حکیم
 و لطیفست و عنایت و شفقت وی در حق مورچه و کرمی ضعیفی تا بآدمی چه رسد بیشتر است
 از عنایت و شفقت مادر و پدر و برانی که هر چه در عالم است بر وجهی آفریده است از کمال
 و جمال و لطف و حکمت که درای آن کمال کمالی دیگر ممکن نیست و هیچ چیز از رحمت و
 لطف از وی باز نگرفته آنچه خوب آفریده همچنان می باید که باشد و آنچه زشت آفریده کمال
 در آن است که زشت است و اگر زشت نبود ناقص بودی و حکمت فوت شدی که اگر
 مثلاً زشتی نیافریدی کمال خوبی نمودی و خوب از کمال خود لذت نگرفتی که کامل و ناقص باشد
 بتوان شناخت که چیز باء بسیار بمقابله بتوان شناخت چه مقابله میان دو چیز بود و چون
 دومی بر خیزد و یکی گردد مقابله و آنچه بناء مقابله بر آن است باطل شود و روا بود که حکمت
 کارها بر خلق پوشیده بود و لکن باید که بدان ایمان باشد که خیر در آن که وی حکم کرده است و
 هر چه در عالم است از بیماری و تندستی و عجز و کفر و معصیت و ایمان و بلاکت و زیان و
 سود و زیادت و نقصان و دروغ و راست و در هر یکی حکمتی است و چنان می باید که هست
 و این نیز دریای عظیم است و چون توحید که بساحل آن نتوان رسید و بسیار کس نیز درین دریا
 غرق شده اند و این بسر قدر پیوسته است و در آشکارا کردن آن رخصت نیست و بوی
 ایمان می باید آید و توکل را بدان حاجت است بدانکه توکل حالتی است از احوال دل و آن
 ثمره ایمان است بتوحید و به کمال و لطف و رحمت خدای سبحانه و معنی آن حالت اعتماد و استناب

و کیلی و استوار داشتن حق سبحانه و تعالی و آرام گرفتن بوی تامل در روزی نه بند و جهت تخیل شدن
 اسباب ظاهرو ازان جهت شکسته دل نشود بلکه بر خداوند سبحانه اعتماد کند قوی دل باشد که روزی
 بوی رساند از جای که نداند بهر که معنی نعم الوکیل و نعم النصیر بشناسد و بدان ایمان آورد که
 بهر چه هست همه بخدای است و همه از خدای است و هیچ فاعل دیگر نیست الما او در علم و
 حکمت و قدرت وی هیچ نقصان نیست و رحمت و عنایت وی چندان است که در ای آن تصور
 نتواند کرد و بدل اعتماد کند بر فضل حق سبحانه و تعالی و حیل و تدبیر خود در باقی کند که روزی وی
 مقدار است و بوقت خویش بوی رسد و کارهای وی چنانکه در خود فضل و کرم خداوندی وی است
 بسا زود باشد که بدین یقین وارد فاعل در طبع بدلی بود و سکون نبود بران و مترود باشد باید که
 طبع تابع یقین شود و تردد نماند پس توکل را هم قوت یقین باید و هم قوت دل تا آن اضطراب از دل
 زایل نشود و تا آرام و اعتماد تمام حاصل نیاید متوکل نبود و چه معنی توکل اعتماد و دست بر حق سبحانه
 و تعالی در کارها چه آرام دل تبع مشا به و تخیل و حس باشد در ابتدای حال آنگاه چون به نهایت
 رسد دل نیز تبع یقین شود و بیا بمشاهده ظاهر حاجت نیاید و بدانکه توکل را سه درجه بود یکی آنکه
 حال وی چون حال مردی باشد که در خصومت و کیل فرا گیرد و جلد و دلیر و فصیح و عالم و مشفق که
 ایمن بود بر وی دوم آنکه حال وی چون حال طفل بود که در هر چه بوی رسد جز یاد و پدر نداند که
 اگر گرسنه شود و بیا خواند و اگر از چیزی بنرسد در وی آید و آن طبع وی بود که آن نه به تکلف
 و اختیار کند و این متوکل باشد از توکل خود بخیر بود از استغراقی که او را بویل بود بخلاف آن
 متوکل که تمام اعتماد و بروکیل بود و در چه سیم حال وی چون حال مرده باشد متحرک بحرکت غافل
 و اگر کاری نیز او را پیش آید و عانیز نکند چنانچه این متوکل خود را متحرک به حرکت ازلی بنید و
 هیچکس در میان نه و او را در میان هیچ اختیار نه فاما در چه دوم همه دعا و زاری بود و در چه
 اول همه اختیار بود و لیکن در تدبیر اسبابی که از عادت و کیل دانسته می کوشد و همه انتظار
 گشته تا و کیل چه کند و آنچه رود همه از و کیل بنید پس کسی که در توکل درین مقام است دست
 از تجارت و حراشت که از سنت الهی جل ذکره معلوم کرده بنید از و لیکن با این همه هم متوکل
 بود وقتی که اعتماد بر تجارت و حراشت نکند بلکه اعتماد بر فضل و کرم وی دارد که ازین راه ما محتاج

وی کفایت کند و او را به مقصود رساند چنانکه حرکات و اسباب تجارت و حرارت بروی براند و در آن کار
 او را هدایت کند پس این کارهای کند و آنچه بنید از خدای سبحان بنید و معنی لا حول و لا قوة الا بالله
 این باشد چه معنی حول حرکت بود و معنی قوت قدرت بود چون می ماند که حرکت و قوت وی از وی نسبت
 بلکه از آفریدگار و نسبت آنچه بنید از وی بنید و به یکس و بیچ سبب در میان نه و در جمله کارها حواله
 همه کارها با سباب از نظری بیرون شده تا بیچ جز از حق سبحان و تعالی نه بنید نفع از وی و ضرر
 از وی بنید و اگر همه عالم مار گردند و کژدم گردوی در آیند در دل وی هر اس از ایشان نباشد که
 بے قوت و قدرت که از خدای می گیرند تا بیچ کژدم بودی نتوانند رسانیدن چنانکه حال صدیق بود که
 در غار پاشنه در سوراخ مار داشت و از کژدم مار بخیر بود از نظری برخواستند بود و قدرت و
 قوت حق را می دیدند مار را و در آن حال متوکل بود و این درجه بلند بود که از اسباب قطعیت که
 آن زهر است حذر نکرد از بی خبری که او را بحق بود سبحان و این در حق هر کس راست نیاید و نیز اگر
 ابل و وزخ را همه را در عذاب بنید و اهل بهشت را همه در نعمت بنید میان ایشان بدل تمیز
 نکند چه واند که عدل و حکمت پروردگار مقتضی آن است و آنچه آن می باید که باشد پس این
 متوکل میان عذاب و نعمت فرق نه بنید و توکل این متوکل بعلم و حال گردونه بعمل چه همه مقامات
 دین بر سه اصل گرد و علم حال عمل و شرح علم و حال کرده شد و عمل مانده چه باشد که کسی تخمیل کند که
 شرط توکل آن باشد که همه کارها بخدای سبحان باید گذاشت و کسب نباید کرد و بیچ چیز فردا
 را نباید نهاد از مار و کژدم و شیر و گرگ و غیر آن نباید گریخت و اگر بیمار شود و دوا نباید کرد
 و این همه خطا است که برخلاف شرع است و شرع را بنا بر توکل است و لکن اختیار
 آدمی یا در آنست که مالی که ندارد خواهد که بدست آرد یا آنچه دارد خواهد که از دست او
 بیرون نرود یا دفع ضرری که حاصل نیاید خواهد که بکند و از آلت ضرری که حاصل است خواهد
 که بکند توکل درین هر یکی حکمی دارد و در هر یکی حکمی دیگر بود لا بد شرح آن باید کرد مقام اول
 و کسب و جلب منفعت و این بر سه درجه بود و این بعلم و حال است با سبانی که از سنت
 الهی دانسته که بی آن کار حاصل نیامد و دست داشتن وی از جنون بود نه توکل چنانکه کسی
 دست بطعام نبرد و در بان نهد و گوید خدای سبحان مرا بی طعام سیری دهد و در من سیری

بیا فریند یا طعام را حرکت دهد تا در دهان من شود و یا کسی نکاح نکند و با زن صحبت نکند و گوید که خدای سبحان بی آن برای من فرزند بیا فریند و گمان برد که این توکل است و حال آنکه این حماقت باشد بلکه سببی که قطعی است توکل در روی عمل و کروات نیست بلکه لعلم و حال است اما علم آنکه بداند که دست و طعام و قدرت و حرکت و دندان و دهان خدای سبحان آفریده است اما حال آنکه اعتماد بر فضل خدای سبحان نکند بر دست و طعام چه باشد که دست در حال کسب مفلوج شود و یا طعام کسی از وی بستاند پس باید که نظر بر فضل خدای سبحان در آفرینش و نگاه داشت آن بر خود و قوت خویش در وجه دوم اسبابی که قطعی نبود لیکن در غالب بی آن مقصود حاصل نیاید یا بتا در ممکن بود که بی آن مقصود حاصل آید چون برگرفتن زاد در سفر که ازان نیز دست برداشتن شرط توکل نیست چه این سنت رسول صلی اللہ علیہ وسلم و سیرت سلف است چه توکل آن بود که زاد بردارد و لیکن باید که اعتماد دل وی بر زاد نبود چه باشند که آن زاد از وی بگیرند بلکه بر آفریننده و نگاه دارنده اعتماد کند و اگر بی زاد در بیابان شود و او بود از کمال توکل بودن چنان که گوید طعام و آب خوردن از توکل نیست و لیکن این کسی را روا باشد که چندان قوت بدست آورده باشد که اگر یک هفته گرسنه باید بود بتواند که گرسنه بود یا آنکه بخوردن گیاه زندگانی تواند کرد چون بدنی برین بود غالب آن بود که در باد مردم پیدا شوند و طعام از جانی که ندانند بوی رسد اما باید که سوزن و ناخن بر و جمل و دلو در بیابان با وی بود که از اسباب قطعی است که حاجت بی آنها میسر نشود پس چنین اسباب توکل را بخلل نیاز و بل اعتماد دل باید که بر فضل خدای سبحان بودن بر آنها و اگر کسی در غار نشیند که بر راه گذر خلق نبود و آنجا گیاه نباشد و گوید توکل می کنم این حرام بود و تا روا خود را هلاک کرده بود و عالم با اسباب خدای سبحان نبود که از سنت الهی است پس توکل بدان بود که از راه اسباب بر نخیزد و روزی از اسباب نه بنید از مسبب الاسباب بیند چه همه خلق روزی خدای سبحان و تعالی میخورند بعضی بملذت سوال بعضی برنج و انتظار چون باز رگنان و بعضی بکوشش و رنج چون پیشه وران و بعضی بجز و فراغت چون صوفیان که همه چشم بر حق سبحان و تعالی دارند و آنچه بدیشان رسد از حق تعالی فراستانند و خلق را در میان نه بنید در چه سیم اسبابی

که قطعی نباشند و در غالب نیز بدان حاجت نبود بلکه از حیل و استقصا باشد و نسبت وی با کسب چون نسبت فال و انسون و دماغ بود با بیماری چه رسول صلی الله علیه و سلم متوکلان را وصف بدان کرد که فال و انسون و دماغ نکنند نه آنکه کسب نه کنند و از شهر بیرون نشوند معیل باید که درین وادی نشود و دست از اسباب و کسب باز ندارد و در درجه سیم باشد از توکل چه آنکس که عیالمند نبود باشد که صبر کند شاید که روزی وی گرسنگی و مرگست و در حق عیال اینها راست نیاید و هر کس که چشم وی بحق گشاده شد بید که حق سبحانه و تعالی خلق را بیا فرید و مملکت خویش راست کرد از ملک و ملکوة و آنچه پیدا کرد و نهاد بر وجه کمال نهاد بضرورت بداند که هیچکس را ضایع نماند مگر بنا و در آن نیز از آن باشد که خیر وی در آنست و هر کس که روی بضامن دارد باید که روی بوی آورد و هر که کفایت مدت یکسال بنهاد از توکل بفتنا و چه اعتماد بر آن کرد اما آنکس که بضرورت وقت قناعت کرد از طعام چند آنکه سیر شود و از جامه چند آنکه پوشیده شود وی به توکل وفا کرد اما اگر ذخیره نهاد در چهل روز خواص گوید بدین توکل باطل نشود و دیگر که از چهل زیاده کند سهیل گوید افخار ابراهیم توکل را باطل نکن چند آنکه باشد بشرط آنکه اعتماد بر افخار نباشد بلکه بفضل و کرم حق باشد سبحانه چه توکل وقتی که درست شد از خار زبان ندارد پس حقیقت آنست که اصل توکل اهل کوتا هست و حکم این آنست که برای خود افخار نکنند و رسول صلی الله علیه و سلم برای عیال زاد یکساله بنهاد برای خویش از بامداد تا شبانگاه هیچ نگذاشتی و اگر نگذاشتی توکل ویران زبان نداشتی اما خلق را آن پیاموت بر درجه ضعف ایشان و آنکس که چیزی بنهد باید که مال در دست خویش چنان که در خزینه خدای سبحانه یکی از اصحاب صفة فرمان یافت در جامه وی دو درم یافتند رسول صلی الله علیه و سلم گفت دو دماغ است بر سبیل عذاب بدو معنی یکی آنکه خود را بجزوی فرا خلق نمودی و آن تلبیس بود دیگر آنکه تلبیس نگرده باشد و لیکن افخار وی نقصان درجه وی بود چنانکه نشان دماغ بر روی کسی نقصان خوبی روی بود چنانکه در حق دوستی گفت که فرمان یافته بود که روز قیامت بیاید روی وی چون ماه شب چهارده و اگر در وی یک خصالت نبود روی وی چون آفتاب بودی آنکه جامه زمستانی زمندان دیگر را به نهاد و جامه تابستانی تابستان دیگر را و گفت که هیچ چیز شمارا کمتر از صبر و یقین نداده اند

یعنی نگاه داشتن جامع از نقصان یقین بود اما هیچ خلاف نیست درین که کوزه و سفره و مطهره
و آنچه بر دوام بکار آید از خوار آن روا باشد چه طعام و جامه سال بسال خدای سبحان بیدار
و هیچ و هر ساعت این چیزها بکار شود و پدید نیاید پس سنت آبی را خلاف کردن روانه نبود -
اما جامه تالستانی مد زستان بکار نیاید نگاه داشتن آن درین وقت از ضعف یقین بود اگر
کسی چنان بود که چیزی ذخیره نمی کند دل وی مضطرب می شود و حضور طاعت نمی یابد و چشم
وی بر خلق خواهد بود ویرا ذخیره اولی تر که چون چنان نکند دل وی آرام نگیرد و بفرم معاش
مشغول شود و مقصود از بینها دل است تا بگذرد حق سبحان و تعالی مشغول شود و بحق مستغرق
بود و بعضی دلها چنان است که بودن ویرا مشغول می دارد و در روشی ساکن باشد و این
دل بس شریف بود و بعضی دلها آنچنان بود که بقدر کفایت ساکن بود این چنین کسی را ضیاع
اولی ترا اما اگر دلی بود که بی زیادتی مال و تجمل ساکن نبود چنین دل از جمله دلها اهل دین نباشد
و دل چنین در هیچ حساب نباشد و اسباب قطعی را از راه برداشتن شرط توکل نیست چنانکه
اگر کسی در خانه خود را بر نهد و یا قفل محکم کند تا دزد کالا را نبرد توکل باطل نشود و همچنین اگر
سلاح برگیرد برای دفع خصم توکل باطل نشود و همچنین اگر از دشمن خدرا کند توکل باطل نشود
و همچنین اگر از برای دفع سرپاوستین و جبه بر و اید توکل باطل نشود و از اسباب ظاهر دست
داشتن شرط توکل نیست و اگر از آدمی بر کسی رنجی رسد و آنکس تحمل کند و صبر کند در آن رنج
توکلش باطل نشود و چنانکه حق سبحان و تعالی می فرماید **وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ** فاما
اگر رنج از مار و گزدم بود دفع باید کرد که صبر در آن خلاف توکل بود پس هر که قفل بر در خانه انداخت
و خد می کند از دزد متوکل باشد بدان که اعتماد بر قفل نکند که قفل دزد را دفع نکند نشان
متوکل آن بود درین معامله که چون تجانه آید و دزد کالا برده باشد قضا برضای حق سبحان
و تعالی و بدر نچور نشود بلکه در آن وقت که قفل بر در خانه می نهاده مناجات می این بوده
باشد که آبی قفل بر در خانه بدان نمی نهم که قضای ترا بدان دفع کنم بلکه بدان می نهم که سنت
ترا موافقت کرده باشم چه حق تعالی در حفظ چیزها بآن فرموده و اگر چنانکه کسی را بدین کالا
مسلط کنی حکم تو را ضمیمه من چه دانم که این کالا برائے من آفریده و یا برائے کسی دیگر و

باشد که بجاریه بمن سپرده پس اگر در خانه بر بند و چون بازگردد در بسته گشایه بیند رنجور نشود معلوم شود که توکل وی درست است و اگر رنجور شود توکل وی درست نبوده اند که آن عشوہ بود که نفس او را میداده که تو متوکل و اگر در آن معامله خاموش بود و نگذرد در وجه صبر یابد و اگر به حکایت کردن آید و در طلب آن کوشد و مبالغه کند از درجه صبر نیز بیفتد یقین داند که وی نه از صابران است و نه از متوکلان تا باری دعوی در باقی کند و این فائده تمام بود که سالک را حاصل آید که به نقصانها خود بینا شود پس در هر چیزی که از غیب ظاهری شود بمومن تربیتی است تا نظر از وسایط و اسباب بردارد و خود را بتصرف غیب دهد و از درجه نقصان بدرجه کمال ترقی نماید و اگر کسی بجزی محتاج باشد و این چیز را دزد و برود چون رنجور نشود و اگر رنجور شد از درجه بیفتد این چگونگی باشد جواب آن بود که چون آن چیز را خدای سبحان بوی داده بود وی آن گمان داشت که خیر وی در آن است و آن چیز بوی دایم خواهد بود اکنون که باز بستد خیر وی درین است باید که بدان شاد شود و چه بهر کس چون خیری رسد شاد شود و بداند که آن چیز در دست او عاریت بود و بقوت ایمان بداند که آنچه خدای سبحان در حق وی کرده خیر وی در آن است و بهیچ وی آنست و ما و خیر و بهیچ خود نداند چون بیماری که او را پرهنیز دهند خیرهای خوردنی که زیان وی در آن است باز دارند یقین بود که خیر بسیار بدان است که از وی بازمی گیرند که اگر خیر وی بدان نبود و دست مشفق از وی آن چیز را کی بازگرفتی و تا ایمان درست کنی توکل تو درست نباشد و اگر دعوی توکل کنی این حدیث بود بی اصل که آن را اعتباری نباشد متوکل باید که شش ادب نگاه دارد و ادب اول آنکه چون خواهد که در به بند بسیار مبالغه نکند و بند بسیار نهد و از کسی در محکم کردن بند باری نخواهد و آسان فراگیرد و وجود عدم آن نزد وی یکسان بود و ادب دوم آنکه چون در به بست و از خانه بیرون آید و در دلش آید که ناگاه دزد نبرد باید که این خطر را بقوت سخاوت دفع کند تا آنکه در وی حرکت نکند و گوید که شاید که آن دزد بدین چیز محتاج بود حاجت وی شاید که برآید چه برآورد حاجت مسلمانان و معاونت ایشان از درجات اهل اسلام است و اگر این مرد توانگر بود مال خود را فدای مال برادر مسلمان کرده باشد تا به سبب بردن مال حاجت دزد کفایت

شود مال دیگری نبرد و این خود هم شفقتی بود بر زود هم به برادر مسلمان وی خود بدین نیت
 ثواب صدقه یابد و بهر دری او را ثواب بپسندد ورم باشد اگر دزد برود و اگر نبرد و اگر چه آن نیت
 رد قضای سجانه نکند اما وی کار خویش کرده باشد چه مومن را در هر کاری نیتی باید چنانکه در خبر
 است که چون مومن با اهل خود صحبت کند نیت آن کند که چون فرزندی آید وی را بغیر اگردان
 فرستد در دیوان آنکس ثواب و مزد فرزند نبولیند که در راه خدای جنگ کند و شهید شود اگر
 آن فرزند آید و اگر نیاید و این ثواب بدان نیت یابد پس باید که مومن در همه کارها آنچه بروی است
 از نیتها و نیکبای آورد تا مزد و ثواب یابد از آب چهارم آنکه اندوگین نشود و بدانند که خیر وی در آن
 است که آن چیز از وی بروند و اگر کسی بعد از آنکه کالای ویرا برودند بگوید که در راه خدای آن
 چیز را سبیل کردم باید که طلب نکند و اگر نیز بیارند بوی وین نستاند که حق وی در آن لفظ و
 مقام توکل از آن چیز منقطع شد و اگر بستاند ملک وی بود بجز دینت از ملک او بیرون نرود
 و لیکن در مقام توکل محبوب نبود چه سلف کرا هست داشته اند که آنچه از ملک بیرون کند
 باز بوی رجوع کند از آب پنجم آنکه هر دزد و ظالم دعای بد نکند که بدان توکل باطل شود و هم بدان
 زهد باطل شود چه هر که برگزیده تا سفس خورد زاهد نبود و بدانند که ظالم آنچه کند بر خود کند
 و آن بدی او را کفایت بود در خبر است که چون بنده بر ظالم دعای بد کند و بدی وی چندان
 گوید تا حق خویش تمامی قضاص کند و باشد که ظالم را بروی چیزی بماند از حق که
 او را بسیار گفته باشد از آب ششم آنکه از روی شفقت بر دزد و غمگین شود که بدین محصیت
 گرفتار شد و بجز آب سجانه در ماند و شکر کند که وی منظلوم است و ظالم نیست و شکر
 کند نیز که آن نقصان در مال افتاد در دین نیفتاد و بیان مقام توکل در علاج بیماری و
 انالت ضرر با بدانکه بدان آن بر سه درجه است یکی قطعی چون علاج گرسنگی بنان و علاج
 تشنگی آب و اگر آتش در جانی افتد آب بروی باید ریخت ازینها دست داشتن حرام
 است و توکل نیست دوم آنکه قطعی بود نه ظنی بلکه سببی بود که احتمال داشته که اثر کند یا
 نکند چون افسون و داغ و قال شرط توکل آن است که ازین با دست بردار و چنانکه در
 خبر است و مشغول شدن بدینها نشان استقضا بود در اسباب و اعتماد بران و قوی تر

آن داغ است آنگاه افسون و ضعیف تر آن قال است که آنرا طایره گویند سیم آنکه نه
 قطعی بود و نه وهمی بود بلکه ظنی بود چون قصد و حجامت و مسهل خوردن و علاج گرمی بسروی
 و سردی بگرمی دست داشتن ازین جمله حرام نبود و لکن شرط توکل نیز نیست دلیل بر آن
 قول رسول صلی اللہ علیہ وسلم و فعل آن اما قول او صلی اللہ علیہ وسلم چنانکه گفت ای بندگان
 خدای دارو بکار و ارید که بیج علت نیست که نه او را دارو دست مگر مرگ و لکن باشد که
 واروی آن علت را نداند و باشد که بداند و از رسول صلی اللہ علیہ وسلم پرسیدند که دارو
 و افسون قدر خدایر اسپمانه بگرداند گفت که آن نیز بقدر بود و گفت صلی اللہ علیہ وسلم
 که حجامت کردن در روز سه شنبه که هفتم ماه باشد علت یکساله بود..... اما فعل وی
 آن بود که هر شب سر مه در چشم کشیدی و هر ماه حجامت کردی و هر سالی دارو خوردی و چون
 وحی بروی صلی اللہ علیہ وسلم فرود آمدی سر مبارک او صلی اللہ علیہ وسلم درد گرمی در حنا
 گرفتی و چون جای ریش شدی و حنا بروی نهادی و وقت بودی که خاک بر آن نهادی
 که بهوارونی که شافی بود توکل باطل نشود و یکی از انبیا صلی اللہ علیہ وسلم از ضعف شکایت
 کرد و وحی آمد که گوشت و شیر نخورد در خبر است که موسی گفت یارب بیماری از کیست و شفا از
 کیست وحی آمد که آن هر دو از من است گفت پس طبیب بچکار آید گفت تا بندگان
 من از آن راه روزی خورند و بمداوی بندگان مرا دل خوش کند و در امثال اینها
 توکل بعلم و حال است که اعتماد بر آفریدگار دارد کنند چه بسیار کسی دارو خورد و هلاک
 شود بدانکه داغ نیز..... عادت است مگر وی را و لکن از درجه توکل بیفکنند که از آن
 همی آمده است و از افسون همی نیست و نهی از داغ به سبب سوختن است با آتش و
 در آن بیم و خطر و هلاک است و او نه چون قصد و حجامت است که منفعت آن ظاهر است
 و رسول صلی اللہ علیہ وسلم بیان فرمود و بسیاری از بزرگان علاج نکرده اند و آنرا چند

۱- مطلب :- بیان سبب آنکه از داغ کردن همی فرمود و از افسون نی - ۱۲

۲- مطلب :- بیان سبب آنکه بسیاری از بزرگان این علاج نکرده اند چون صدیقی

رضی اللہ عنہ و غیر آن - ۱۲

سبب بوده یکی آنکه مکاشف بوده اند و دانسته اند که اجل ایشان نزدیک آمده و ازین معلوم بود که صدیق را گفتند رضی اللہ عنہ کہ چرا طبیب را بخوانی تا بیماری تو بہ بنید گفت طبیب مراد گفت اِنِّیْ اَفْعَلُ مَا اَسْرَبُ یعنی من آن کنم کہ خواہم دوم آنکہ بخوف آخرت مشغول باشد بہ علاج نپردازد سیم آنکہ جهت آن علت بہ نزد طبیب جہود و یا ترسانہا پذیرفت از ان جهت علاج نکنند چهارم آنکہ خواہد کہ دایم بیمار باشد تا اورا ثواب بیماری نولسند پنجم آنکہ گناہ بسیار دارد و خواہد کہ آن بیماری کفارت گناہان وی شود و در خبر است کہ تائب در بندہ آد تیرہ و پیر از گناہان پاک کند چنانکہ بروی سبج گناہ نماند چنانکہ بر تارک سبج گردن بود ششم آنکہ از تندرستی بطر و عفت و طغیان خیزد خواہد کہ دایم بیمار بود تا عفت دفع شود و نفس بخورد مشغول نبود و در خبر است کہ خدای سبحانہ می گوید کہ بیماری بند من است و درویشی زندان من کسی را در بند زندان کنم کہ ویرا دوست میدارم پس چون تندرستی بمعصیت کشد و عافیت در بیماری چیزی کہ سبب عافیت بود از الہ وی نداشته اند و گفته اند کہ مومن باید از رنج و بیماری در مدت چہل روز خالی نباشد و از زیانی و سہمی نیز خالی نباشد دیگر شرط توکل پنهان و اختراعی بیماری است و اظهار کردن و گلہ کردن مکررہ است الا بعیر چنانکہ علت خود فرط طبیب کہ پس اگر بعدری نبود و بیماری اظهار کند بر سبیل شکایت آن حرام بود و اگر شکایت نکنند بود و اولی تر آن بود کہ پنهان دارد و گفته اند نالہ بر بیمار نبولسند کہ آن اظهار بیماری باشد عمر رضی اللہ عنہ بشام می شد خبر آوردند کہ در شام طاعون عظیم است گروہی از یاران گفتند نزدیک گروہ دیگر گفتند از قدر حدز نکنیم عمر رضی اللہ عنہ گفت از قدر خدای سبحانہ بقدر وی گریزیم و گفت اگر یکی از شما را دود وادی بودی یکی پر گیاه تر و یکی خشک بہر کدام

مطلب ۱۰ :- آنکہ از برای مراد بسوی طبیب جہود و ترسانہ مراجعت نکند ۱۲

مطلب ۱۱ :- مقاصد و مطالب نصیبہ در علاج ناکردن -

مطلب ۱۲ :- مطلب آنکہ مومن از بیم بیماری و بیم گزند خالی نباید بود ۱۲

مطلب ۱۳ :- ذکر آنکہ در طاعون عمواس شام امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ ۱۲

گو سفند آنجا برد تقدیر آن بوده باشد پس عبدالرحمن بن عوف را رضی اللہ عنہ طلب کردند تا چه گوید وی گفت من از رسول صلی اللہ علیہ وسلم شنیدم که گفت چون جای بیماری باشد آنجا مروید چون در شهر و با باشد و شما در آنجا باشید از آنجا بیرون مروید و مگر نریزید پس عمر رضی اللہ عنہ شکر کرد که رای وی موافق خبر بود و صحابه برین اتفاق کردند اما بیرون نآمدن از آن است که اگر تندرستان بیرون آیند بیماریان ضایع مانند و هلاک شوند و چون هوادر باطن اثر کند بیرون آمدن سود ندارد و در بعضی اخبار است که گر خیقن از و با چنان است که کسی از صف قتالی با کفایت بگریز و نهی از برای آنست که چون تندرستان بروند در لها بیماران شکسته شود و خلاصان نکس که بگریزد و خود در شک بود سری شقطی گفت که توکل آن است که بنده از حول و قوت خود بیرون آید جنید گفت که حقیقت توکل آن است که بنده با خداوند خود چنان بود که در ازل بوده پیش از وجود تا خداوند سبحانه با او همچنان باشد که در ازل بوده پیش از وجود بنده این مسروق گفت توکل آن است که بنده گردن بند جریان قضای حق را در احکامی که پروردگار سهل گفت توکل آنست که بنده خود را تسلیم خداوند خود کند تا چنانکه ارادت او بود سبحانه در بنده تصرف کند ابو عبد اللہ قرشی گفت که متوکل آن بود که او را جز خداوند سبحانه هیچ ما را نگاهی و پناهی نبود ابو سعید خراز گفت که حضرت پروردگار کفایات اهل مملکت خود کرده و پرداخته و راست کرده پس خلق مستغنی شدند از مقامات توکل و بروجه کفایت بنده را خداوند سبحانه لبسته بود و چه زشت و بیج است تقاضا از اهل صفا و صفوت سهل گفت که همه مقامات را روی دلش است الا توکل که همه روئیت بی پشت مرادش توکل عنایت است و توکل عنایت آن باشد که بنده از حق مرطا بست عوض نکند و بعضی گفته اند که توکل بر لیسیت میان حق و بنده و معنی این سخن آنست که بعضی بزرگان گفته اند که حقیقت توکل ترک توکل است یعنی حق سبحانه و تعالی ایشان را چنان بود که پیش از وجود ایشان بوده در وقت نابود ایشان بعضی از بزرگان انابرا هم خواص پرسیدند که تصوف ترا بکجا رسانید گفت که بمقام توکل گفت که هنوز در عمارت باطن سعی می کنی به توحید صرف کی سعی یعنی توکل تو بر حق برای نفس است تا مگر وہی بد و نرسد قال حجة الاسلام خوف از عدل خدای سبحانه از مقامات

بزرگ است و فضیلت وی در خور اسباب و ثمره و نسبت انا سبب وی علم و معرفت است و برای
 این گفت حق سبحانه و تعالی اِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ و رسول گفت صلی اللہ
 علیہ وسلم راس الحکمة مخافته اللہ سبحانه اما ثمرات وی عفت است و ورع و تقوی و این همه
 تخم سعادت است که بی ترک شهوات و صبر ازان راه آخرت توان رفت و هیچ چیز شهوت
 را چنان نسوزد که خوف برای اینست که خدای سبحانه بدی و رحمت و علم و رضوان جمع کرد و در سوره
 آیه از قرآن اول هُدًى وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ هُمْ لِوَيْهِمْ يَدْعُبُونَ دیگر اِنَّمَا يَخْشَى
 اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ وَبِغَيْرِ رِضَى اللَّهِ عَنْهُمْ وَرِضْوَانَهُ ذَالِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ
 و تقوی که ثمره خوف است حق تعالی بخود اضافه کرد و گفت وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ و
 رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم هیچ مؤمن نیست که یک اشک از ترس خدای سبحانه از چشم
 وی بیرون آید اگر همه چند پرنگسی باشد و آن اشک بروی وی رسد روی و پیرا خدای سبحانه
 بر آتش دوزخ حرام گرداند عایشه رضی اللہ عنہا می گوید که از رسول صلی اللہ علیہ وسلم پرسید
 که هیچ کس از امت آه بیجا بر او در بهشت نشود گفت شود و آنکه از گناه خویش یا دآورد و دیگر
 به باید دانست که خوف حالتی است از حالات درونی که در دل پدید آید و آنرا سببی است
 و ثمره انا سبب وی علم و معرفت است بدانکه خطر کار آخرت به بیند و اسباب هلاک خویش حاضر
 و غایب به بیند لا بد این آتش در میان جان پدید آید و این حال از دو معرفت خیزد یکی آنکه
 خود را و عیوب خود را و گناهان خود را و آفات و طاعات خود را و خباثت اخلاق بد خود را به
 حقیقت به بشید و با این همه تقصیر با نعمت خور ایرا سبحانه در حق خود شناسد مثل وی چون
 کسی باشد که از پادشاهی خلوت و نعمت بسیار یافته باشد آنکه در حرم و خزانه وی خیا نته
 بسیار کرده باشد پس ناگاه بداند که پادشاه و پیرایان خیانتها می دیده و داند که ملک غیور است
 و بی باک و منتقم و خود را نزدیک وی هیچ شفیع نداند و هیچ وسیلت نشناسد لا بد آن آتش
 در میان جان وی پدید آید چون خطر کار خویش به بیند معرفت دوم آنکه آن خوف از دید این
 تقصیر با در دل پیدا نشود و لکن آن خوف در دل از کمال قدرت و بی باکی و استغنا خیزد
 چنانکه کسی در چنگال شیرافتد از گناه خویش نترسد و لکن ازان ترسد که صفت شیر می داند

که یہ طبع ہلاک کننده است و آنکہ از وی و از ضعفی وی هیچ باک ندارد و این خوف تمام تر
 فاضل تر ہے کہ صفات حق سبحانہ و تعالیٰ بشاخصت و جلال و بزرگی و توانائی وی و استغنائی
 وی بدان است کہ اگر ہمہ عالم را ہلاک کند و ہمہ را جاوید در دوزخ بدارد یک ذرہ از مملکت
 وی کم نشود و آنچه آنرا رفت و شفقت گوید از حقیقت آن ذات وی منزه است
 بای آن بود کہ بترسد و این خوف نیز انبیاء را باشد اگرچہ دانند کہ از معاصی محصومند و
 ہر کہ بخدای سبحانہ عارف تر از وی با و ترسان تر و ہر کہ جاہل تر از یمن ترا ما شمرہ وی در دل
 بود ہم در جوارح اما در دل آنکہ شہوات منغص نشود و پروای آن نبود مثلاً اگر کسی را
 شہوت زنی یا طفلی در دل بود چون در چنگال شیری افتد یا در زندان سلطانی قاہری
 رفتار بود و پیرا پروای آن شہوت نماید بلکہ حال وی در آن وقت ہمہ خضوع و خشوع
 سکون و خواری بود و ہمہ مراقبہ و محاسبہ و نظر در عاقبت بود در آن حال نہ کبر ماند نہ
 سدو نہ شرہ دنیا و نہ غفلت فاما شمرہ آن در تن ہمہ شکستی و نزاری بود و شمرہ وی در
 ارج پاکی بود از معاصی و مودب بودن بود در مقام اداء طاعت و درجات خوف
 فادت بود و اگر شہوات خود را باز دارد نام وی عفت بود و اگر خود را از حرام باز دارد
 م وی ورع بود و اگر خود را از شہوات باز دارد و یا از حلال باز دارد کہ از وی بیم آن
 ہو کہ بجرامی خود افتاد نام وی تقوی بود و اگر از ہرچہ جزاہ دین است خود را باز دارد
 م وی صدق بود نام آنکس صدیق و عفت و ورع در زیر تقوی بود و این ہمہ در زیر
 صدق آید و بہ حقیقت خوف این باشد اما آنکس کہ اشکی فرود آرد و بستر و گوید لا حول
 لا قوۃ الا باللہ و باز بر غفلت شود این را تنگ دلی زنان گویند این خوف نباشد کہ ہر کہ
 چیزی ترسد از وی بگریزد و کسی چیزی در آستین وی در آید ناگاہ بنید ماری بود ممکن نبود
 لا حول اقتصار کند لا بد بنید آرد و بگریزد و بیاید و انسنت کہ خوف را سہ درجہ است
 حیف و قوی و معتدل و محمود از وی معتدل بود ضعف آن بود کہ مرور یا بکار ندارد چون

مطلب: - بیان تفاوت عفت و ورع و تقوی و صدق ۱۲

وقت زمان و قوی آن بود که از وی بیم نومییدی بود و بیماری و بله هوشی آرد و مرگ واپس
 هر دو مذموم باشد چه خوف را در نفس خود کمالی نبود چون توحید و معرفت و محبت و برای
 اینست که وی در صفات خدای سبحانه روا نبود بلکه خوف بی عین و بی جهل نبود که تا عاقبت
 مجهول نبود و حذر از خطر عجز بآن عاقبت ضم نشود خوف وجود نگیرد و لکن خوف را کمالی
 بود باضافت یا حال غافلان که آن خوف چون تازیانه بود که کودک را فراتعلیم ندارد و
 درون کند یا متور را فرار دهد و در نکند و یا چنان قوی بود که کودک را دستور را
 جای لیکنذ یا جانی افکار کند و از فائده فرودمانند این هر دو بکار نیابند بلکه باید که معتدل
 بود تا از معاصی باز دارد و بر طاعت حریص کند و هر که عالم تر بود خوف وی معتدل تر
 بود که چون با فراطرسد از اسباب و جاه بازاندیشد چون ضعیف شود از خطر کار
 براندیشد و هر که خالیف نبود و خود را عالم تام کند آن بیپوده باشد که آموخته باشد نه
 علم چون قال گوی که نام خود را حکیم کرده باشد و از حکمت هیچ خبر نداشته باشد چه اول
 همه معرفت بها آنست که خود را و خدای خود را بشناسد خود را بعیب و تقصیر و خدای را بجلال
 و عظمت و باک ناداشتن بهلاک عالم و ازین دو معرفت جز خوف نیفزاید و برای این
 بود که رسول صلی الله علیه وسلم فرمود اول العلم معرفتہ الجبار و آخر الامر تفویض الیه کفایت او
 علم آنست که خدایا سبحانه بجباری و قهاری بشناسی و آخر آنکه بنده دار کار بوی تفویض
 کنی و بدانی که تو هیچ نه و هیچ چیز بدست تونه کسی که این معنی بداند چون نترسد بدانکه خود
 از معرفت خطر کار نیز دور هر کسی را در پیش خطری بود کسی بود که در پیش وی و درنگ آید از آن
 ترسد و کس بود که ناگاه بی توبه بمیرد و از آن ترسد و کس بود که ناگاه باز به معصیت گرفتار
 و دل او را قسوة و غفلت گیرد از آن ترسد و کس بود که ترس وی در نعمت از بطرد کبر و طرد
 بود تا در قیامت بمنظالم گرفتار نشود و از آن ترسد و کس بود که فضاخ خود یاد کند در قیامت
 رسوا شود از آن ترسد و کس بود که خواهد چیزی بر ضمیر وی نگذرد که پسندیده آن حضرت
 نباشد از آن ترسد و کس بود که وایم ناظر حق بود از وی ترسد و فایده هر یک آن بود
 بآن مشغول بود و از آن ترسد تا آن از وی فوت نشود و عارف باید که بداند که از هر

می گیرند و بهر چه مشغول می شود و برای چه می شود مشغول شدنی بوی کدام است که همه را برای
 بی ترک باید کرد و آن خداوندی است سبحانه که از همه کائنات روی بوی باید آوردن
 و غالب ترین حالی بر دل خائنان خوف خاتمه بود که ناگاه بی ایمان روند و این خود از سابقه
 زل بود تا در ازل حکم چه کرده اند از سعادت و شقاوت چه خاتمه فرع سابقه بود اصل و رس
 نست که رسول صلی الله علیه و سلم فرمود در سر منبر که حق سبحانه و تعالی کتابی نوشته است و
 م اهل بهشت و نیک نجتان در روی و دست راست فراز گرفت و گفت که کتابی دیگر نوشته
 است و نام اهل دوزخ و بد نجتان در روی و دست چپ فراز گرفت و گفت اندرین نیز
 اندران نکا بد و آنکه اهل سعادت باشد عمل اهل شقاوت کند تا همه گویند که وی بد نجت
 است ناگاه سابقه ازلی در آید و اگر همه یک ساعت بود آنرا از راه بد نجتی بازگرداند و راه
 سعادت ازل گیرد چه سعید آن بود که در ازل سعید بود و آنکه اهل شقاوت عمل اهل سعادت
 کند تا همه گویند که وی سعید است پس سابقه ازلی در آید و اگر همه به ساعتی باشد او را
 از راه بازگرداند و بر راه شقاوت آرد و بد نجت گردد چه شقی آن بود که در ازل شقی بود
 کار خاتمه دارد پس خوف اهل بصیرت ازین بود و این تمام تر است چنانچه خوف از خدای
 جانه به سبب صفات جلال وی تمام تر است از خوف از گناه خویش که آن خوف هرگز
 نبرد و آنرا سبب جلال گویند و چون کسی از گناه ترسد باشد که مغرور شود و گوید چون
 یک گناه کردم پس از چه ترسم درین جمله هر که تامل کند بداند که رسول صلی الله علیه و سلم در اعلی
 درجات خواهد بود و البوجهل در اسفل درکات پیش از آفرینش از ایشان چه آید ازین چه
 میلند بود از وجه خیانت آمد چون هر دو آفریده شدند راه معرفت و طاعت رسول صلی الله
 علیه و سلم را میسر گردانیدند بی سبی از جانب وی و آن بالزام حق بود که داعیه بروی گماشتند
 بپرده از پیش چشم وی برداشتند نتوانست که آنهمه بر خود بپوشد و از آن برگردد و
 بوجهل را راه دیدار بروی در بستند نتوانست که به بنید که مخالفست زهر قاتلست از روی

مطلب: - اینست که بی گفته از خاتمه می ترسم دیگری گفت از فاتحه می ترسم ۱۲

باز نتوانست ایستاد و از شہوات دست باز نتوانستند داشت و بہر دو دران مضطر بودند
 را اسباب سعادت میسر گرداند می برد و اورا بسلسلہ لطف تا علی علیہ السلام و آن دیگر را اسباب
 شقاوت میسر گرداند می برد و اورا بسلسلہ قہر تا اسفل السافلین و بہر کہ حکم چنان کند کہ خواہد
 و از بیچ باک ندارد و بضرورت از وی باید ترسید و بہر کہ از بی نیازی خدای سبحانہ باید نشد و صف
 و جلال وی فہم کند ہرگز از خوف او خالی نباشد معنی سوئے خاتمہ کہ ہمہ صدیقان از ان ترسید
 آنست کہ در وقت مرگ ایمان از بندہ بستانند و آنرا اسباب بسیار است و علم آن پوشید
 است لکن آنچه از وی بتوان گفت در کتاب آنست کہ آن از دو سبب بود یکی آنکہ کسی
 بدعتی باطل را بحق اعتماد کند و عمر بران بگذراند و گمان نبرد کہ آن خطا کردہ پس بہ نزدیک
 مرگ کار ہا کشف افتد و بدان سبب در دیگر اعتقاد ہای خود لبشک شود و اعتماد وی
 در اعتقاد ہای وی ضعیف شود و بدین شک از دنیا بیرون رود و این نوع خطر بتدریج
 را پیش آید و کسی را راہ دلیل و کلام پیش گیرد و بہ تقلید خواہد کہ بحقیقت آن رسد ابا
 ابلہان و اہل سلامت کہ بظاہر مسلمان روند چنانکہ در اخبار و قرآن آمدہ ازین خطر ایمین باشند
 و ازین گفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم علیکم بدین الحجایز و اکثر اہل الجنۃ البلہ و سلف
 ازین جہت بود کہ از علم کلام و بحث از حقیقت آن و جستجوی آن منع کردہ اند چہ دانستند
 کہ ہر کس طاقت آن ندارد بنادانی بہ بدعتی گرفتار شوند و سبب دیگر آنکہ ایمان در اصل خود
 ضعیف بود و دوستی خدای سبحانہ در دل ضعیف بود وقت مرگ چون بیند کہ ہمہ شہوات
 از وی باز ستانند و از دنیا اورا بقہر بیرون می برند و جانی می برند کہ اورا باز نخواہند کرد
 او دوستی ضعیف درین وقت نیز باطل شود و دشمنی خدای سبحانہ و با اعتقاد بد بحق سبحانہ از
 دنیا بیرون رود و نحوہ باللہ و برای اینست کہ در جہ شہادت بزرگست کہ دران وقت
 دنیا بنامی از پیش بر خیزد و دوستی خدای سبحانہ بر دل غالب شدہ و دل بر مرگ نہادہ و چنین
 حال چون مرگ در رسد و اند غنیمتی تمام بود و بہر کہ دوستی خدای در دل او غالب بود و ازین
 خطر ایمین بود چون وقت مرگ در رسد و اند کہ وقت دیدار و دوست است آمدن مرگ را
 کارہ نباشد دران حال آن دوستی غالب تر شود و دل از دوستی دنیا و غیر بردارد و بحال دوست

شادمان بشو و این نشان حسن خاتمت پس هر که خواهد که ازین خطر دور شود باید که از بدعتها دور باشد
و بدآنچه در قرآن و اخبار است ایمان آورد آن همه احکام قبول کند و آنچه با درسد و رسانند تسلیم
کند و جهد آن کند که دوستی حق سبحانه و تعالی بر وی غالب شود و دوستی دنیا بر وی ضعیف
شود و آن بدان ضعیف شود که هر دو شرع نگاه دارد تا دنیا بر وی تنگ شود و منحصر گردد
و ازان نفور گردد و دوستی حق سبحانه و تعالی بدان قوی گردد که همیشه ذکر وی می کند و صحبت با
دوستان وی میدارد نه با دوستان دنیا و هر که دوستی دنیا بر وی غالب بود کار او پرخطر
باشد چنانکه در قرآن گفت قُلْ اِنْ كَانْ اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ سَالِیْنَ سَالِیْنَ كَفْتُ كَفْتُ
اگر پدران و فرزندان و برادران و زن و مال و نعمت و هر چه هست شمارا و سر او خاندان دوست
نزدیک شما از هدای و رسول اوست ساخته باشید عذاب خدای را سبحانه تا فرمان خدا را
سبحانه در رسد بهلاک ایشان بیاید و آنست که اول مقامات دین یقین و معرفت است
و از معرفت خوف نیز و از خوف زهد و صبر و توبه و صدق و اخلاص و مواظبت بر ذکر و فکر
بر دوام پیدا یابد و ازان دو انس و محبت پیدا یابد و این نهایت مقامات بود و رضا و
تفویض و شوق این همه خود تبع محبت باشد پس کیمیاء سعادت پس از یقین و معرفت
خوف است و هر چه پس ازان است بی خوف راست نیاید و این بسطه طریق بدست آید یکی علم
و معرفت که چون خود حق را سبحانه بشناخت از حق تعالی بضرورت شناخت برسد چه هر که
خدا را بجلال و کمال و قدرت و بی نیازی از خلق بشناخت و خود را به بیچارگی و در ماندگی و
حاجت مندی بشناخت خویشتن را مثلاً در چنگال شیر بدید و از طبع شیر و آنست که جز بهلاک
نیاید بضرورت از شیر بهتر سد و حذر کند ازانکه بنادانی در چنگ شیر بهلاک شود بلکه هر که حکم
خدا را سبحانه بشناخت که هر چه خواهد بود تا به قیامت حکم کرده است بعضی را بسعادت بسویستی
و بعضی را بشقاوت بی جنابتی بلکه چنانکه خواست آن کرد و آن هرگز ننگرد و یگر نشود لابد چون
این بداند برسد و ابواب معرفت که ازان خوف خیز بسیار است و هر که بخدای سبحانه عارف تر
از وی ترسان تر طریق دوم آنست که اگر از معرفت عاجز آید صحبت با اهل خوف دارد تا خوف
ایشان بوی سرایت کند و ازل غفلت دور باشد و ازان خوف حاصل آید اگر چه به تقلید بود

طریق سیم آنکه چون این قوم را نیابد که با ایشان صحبت دارد که این چنین کسان در روزگار که
 مانده اند حال و سیرت آن قوم نشنود و از کتب بر خواند تا بدان سبب در وی آگاهی و خوف
 از عاقبت پدید آید ابو عمر دمشقی گفت که خلیف آنست که از نفس خویش بیشتر ترسد و ترسان
 باشند ابو عبد الله جلا گفت که خالف آن باشد که مخوفات او را ایمن گرداند و از دایم باشند
 این حقیق گفت که خلیف بکم وقت بود گاه بود که مخوفات از آن خلیف و ترسان گردند و گاه بود
 که از آن ایمن شوند اما آنکه مخوفات از او برترند برای آنکه خوف بر و غالب بود تا همه خوف شوند
 از و همه چیز بترسد و اما آنکه از وی مخوف همه ایمن شود کس بود که چون ذکر آن مخوف در آید
 هیچ اثر نکند زیرا که او از آن مخوف غایب بود به سبب خوف حق سبحانه و تعالی بروی و من غاب
 عن الاشیاء غایت الاشیاء تیه دوم گفت که خلیف آنست که از غیر حق نترسد یعنی خوف از
 نه از بهر نفس بود بلکه برای اجلال و عظمت خداوند سبحانه باشد و اما خوف که برای نفس بود آن
 خوف عقوبت باشد سهیل گفت خوف تراست و رجائتی یعنی ازین هر دو حقایق ایمان پدید آید
 قال حجة الاسلام خوف از عدل خدای سبحانه و رجاء بفضل خدای سبحانه چون دو جناحند سالک
 را که به همه مقامات محمود خواهند که برسد بقوت وی رسد چه عقاب که عبارت از حجابست
 از حضرت الهی سخت بلند است تا امید صادق نباشد چشم بر جمال حضرت الهی نیفتد و چون بان
 جمال بینا نشود قطع عقبات نتواند کرد و شهوات که بر راه دوزخ است غالبست و فریبنده
 و بخود کشنده تا هر اس از سرگی بردل غالب نشود و از وی خدز نتوان کرد و بدینست که فضل خوف
 بیشتر است از رجاء چه رجاء چون زمانی بود که بنده بلوی کشند و خوف چون تازیانه که ویرا بدان
 می زند و می برند بیاورد و نسبت که عبادت خدای سبحانه بر او میگذرد و کرم او نیکوتر از عبادت
 باهر اس عقوبت که از وی محبت چیز و در هیچ مقام از محبت بالاتر نباشد و از خوف نفرت بیم بود
 و برای این گفت رسول صلی الله علیه و سلم که نمیرد یکی از شما الا آنکه نیکو گمان کرده باشد بخدای
 سبحانه و گفت صلی الله علیه و سلم که حق سبحانه و تعالی میگوید من نزد گمان بنده خودم گوهر گمان که هر
 خواهد بود بمقتضای آن گمان بانبده عمل کنم بدانکه هر که در مستقبل نیکوئی چشم دارد این چشم
 داشتن او را رجاء گویند و باشد که تمنی گویند و باشد که غرور و حماقت گویند و ابلهان این را

از یکدیگر جدا نکنند و ندانند و پندارند که این همه امید است و رجاء محمود آن است بلکه اگر کسی تخم نیک طلب کند و در زمین نرم افکند و از خار و گیاه پاک کند و بوقت آب همی دهد و چشم دارد که ارتفاع برگیرد و خدای سبحانه آفات از آن دفع کند این چشم داشتن را امید گویند و اگر تخم پوسیده در زمین سخت اندازد و از خار و گیاه پاک نکند و آب ندهد و ارتفاع چشم دارد این را غرور و حماقت گویند نه رجاء و اگر تخم نیک در زمین پاک افکند و زمین از خار و گیاه پاک می کند و لیکن آب ندهد و چشم می دارد که باران آید و لیکن جانی که آنجا باران آمدن عادت نباشد و لیکن محال نیز نباشد این را آرزوی تمنی نیز گویند و همچنین هر که تخم ایمان درست در صحرای سینه پاک از خار اخلاق بد باندازد و بر مواظبت بر طاعت و رخت ایمان را آب پاک میدهد و چشم میدارد از خدای سبحانه که او را از آفت هانگاہ دارد تا بوقت مرگ همچنین باند تخم عمر او بر شهادت و سعادت شود و ایمان بسلامت برود و این را امید گویند و نشان آن این بود که هر چه در مستقبل ممکن نبود در رعایت آن بیخ تقصیر نکند و تعهد باز نگیرد که ضایع گذاشتن تعهد کسب از نومییدی باشد نه از امید اما اگر تخم ایمان پوسیده بود یعنی که یقین درست نبود و اگر درست بود لیکن سینه از اخلاق بد پاک نبود و آب طاعت ندهد چشم داشتن رحمت از حماقت بود و نه امید و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که احمق آن بود که هر چه خواهد کند و رحمت چشم دارد و حق سبحانه و تعالی می فرماید قوله عز طولہ فخلق من بعدہم خلف و رثوا لکتاب یاخذون عرض هذا الاذی و یقولون سیخفص لنا و یرین آیه مذمت کسانی می کند که پس از انبیا علم با ایشان رسیده و لیکن دنیا مشغول شدند و گفتند چشم داریم که خدای سبحانه بر ما رحمت کند پس هر چیز از اسباب که به اختیار بنده تعلق دارد نگره آن چشم داشتن رجاء بود و چون از اسباب دست بردار چشم داشتن حماقت و غرور بود و اگر اسباب نه ویران بود و نه آبادان چشم داشت آرزو بود و کار دین با رزواست نباید پس هر که توبه کند باید که او را امید قبول بود و هر که توبه نکرد و لیکن به سبب معصیت خود را اندر لیکن و رنجور میدارد چشم دارد که خدای سبحانه او را توبه و بداین رجاء بود که رنجوری وی سبب آسنت که به توبه کشد اما اگر رنجور نبود و توبه نکند و آمرزش چشم دارد و غرور بود و اگر رنجور نبود و توبه

چشم وارو این نیز غروب و بویاگر چه این را ابلهان امید نام کنند و خدای سبحانه می گوید وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ یعنی کسانی که ایمان آورند و آرزوهای خویش در شهر و سراهای خوشترین بگذاشتند و غربت اختیار کردند و جهاد کردند با کفار ایشان را جای امید است برحمت ما و یحیی بن معاذ گوید که طاقت پیش ازین نیست که کسی تخم نه بجایگاه اندازد و بر طمع دارد و معصیت کند و همیشه طمع دارد و سرای مطیعان جوید و کار عاصیان کند و عمل صلح نکند و ثواب طمع دارد و کسی پیش رسول صلی الله علیه و سلم آمد و گفت که آمده ام تا از تو بپرسم که نشان آنکه خدای سبحانه کسی خیری خواسته باشد چیست و نشان آنکه شری خواسته باشد چیست گفت هر روز که بر خیزی بر چه صفت بر خیزی گفت چنانکه خیر و اهل خیر را دوست میدارم و اگر خیری پیدا آید شتار شوم که آن بکنم و ثواب آن به یقین بشناسم و اگر از من فوت شود داند بکنم شوم و در آرزوی آن بانم گفت اینست نشان آنکه بتو خیر خواسته است و اگر کار دیگر خواستی ترا بدان مشغول کردی و آنکه پاک نداشتی که ترا در کدام دای از وادیه با درد دنیا بپلاک کردی علاج حاصل کردن رجاء بدانکه بدین وارو کسی را حاجت نباشد مگر و بیمار را یکی آنکه از بسیاری گناه که کرده باشد نومید شده باشد و تو به نمی کند میگوید نپذیرد و دیگر آنکه از بسیاری جهد و طاعت خوشترین را بپلاک کند و روح بسیار کشد که طاقت آن نیارد و این هر دو کس را بر جا حاجت است اما اهل غفلت را این وارو قایده نکند و رجاء او را بدو سبب حاصل شود سبب اول آنکه اندیشه در عجایب دنیا و آفرینش نباتات و حیوانات و انواع نعمت آن کند تا چمتی و لطفی بیند که درای آن نتواند بود چه اگر در خود نگردد به بیند که آنچه و بر او با کیست بود همه آن بوی داده و برای او آفریده چون سر و دل و دست و پای که ضرورت وی بوده و آنچه ضرورت نمود از آرایش وی چون سرخی لب و کجی ابرو و سیاهی مو و راستی قره چشم که او را بدان بیاراستند و این لطف با همه حیوانات نیز کرده مثلاً در زنبور چندان نقش و نگار کرده و چندان لطایف صنع در نقاب تناب وی و در نیکیونی نقش وی در بدایت وی در بنا کردن خانه برای خود و کیفیت آن که غسل در وی جمع کند پدید آورده که عقل از حقیقت آن عاجز باشد و آنکه طاعت پادشاه خود چون دارد و پادشاه ایشان سیاست

ایشان چون کند هر که چنین عجب آب و رطوبت و باطن خویش و در همه آفرینش به بند و دوران تامل کند بداند به یقین که رحمت حق سبحانه و تعالی امان بزرگ است که نومید را جانی نبود و باید که خوف و رجا هر دو برابر بود چه اگر رجا غالب بود جای آن دارد که لطف و رحمت حق سبحانه در آفرینش خلق نهایت ندارد و یکی از بزرگان می گوید که هیچ آیه در قرآن ازین آیه امیدوارتر نیست - که **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قَدْ آتَيْتُمْ بِدِينِكُمْ إِلَىٰ آجَلٍ مَّسْئُومٍ فَابْتِغُوا الْآيَةَ** درین آیه می فرماید تا مال چگونه نگاه دارند و دام چگونه دهند تا مال که بدان محتاجی ضایع نشود و چگونگی که این چنین رحمتی از امرزش توقا صریح بود تا ترا بدوزخ فرستد و حصول این یک سبب عظیم بی نهایت است در استحصال رجا که هر کس بدان نرسد سبب دوم تامل است در اخبار و آیات و آثار که آن نیز از حد بیرون است چنانکه در قرآن می گوید **لَا تَقْضُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ** یعنی هیچکدام از رحمت من نومید مباشید و جای دیگری گوید که فرشتگان مر شما را از خدای سبحانه امرزش میخوانند و **يَسْتَخْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ** گفت که دوزخ برای آست تا کفار را و رجا بدارند اما شما را بدان برسند **ذَلِكَ بِحُكْمِ اللَّهِ فِي عِبَادِهِ يَأْتِيهِمْ أَهْلُ الْقُرُونِ** - و جای دیگر گفت **وَالْقَوْلُ النَّاسِ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ** و چون این آیه که **وَلَسَوْفَ يَحْطِئُكَ رَبُّكَ** فتراضی مصطفی گفت صلی الله علیه و سلم محمد راضی نباشد تا از امت وی یکی در دوزخ بود و چنین آیات در قرآن بسیار است اما اخبار آن است که رسول صلی الله علیه و سلم گفت که امت من امت مرحومه اند عذاب ایشان در دنیا باشد از فتنه و بلا و زلزله و چون قیامت آید بدست هر مومنی کافری بدیند و گویند این فدای توست از دوزخ و گفت صلی الله علیه و سلم تب از دوزخ است و نصیب مومن از دوزخ آن است و یکروز رسول صلی الله علیه و سلم گفت یا کریم العفو صحابه را گفت و انید که معنی این چه باشد آنکه زشتی عفو کند و به زشتی نیکی بدل کند و چنین اخبار بسیار آمده و یکین کسی را که خوف بروی غالب بود این شنای وی بود و کسی که غفلت بروی غالب بود باید که داند که با این همه اخبار معلوم است که بعضی از مومنان در دوزخ خواهند شد و باز پسین آن باشد که پس از هفت هزار سال بیرون آید اگر همه تقدیر یک کس در دوزخ بیش نخواهد شد ممکن است که آن وی باشد چرا راه صواب

در پیش نگیرد و ترک جهالت نکند تا وی آنکس نباشد اگر همه لذت‌های دنیا باید گذاشت از بیم آنکه بکشد در دوزخ بماند جای آن باشد تا سفت هزار سال چه رسد و در حمله احوال باید که خوف و رجاء معتدل باشد چنانکه عمر گفت رضی الله عنه اگر روز قیامت منادی کند که هیچکس در دوزخ نخواهد شد الا یکی ترسم آن من باشم و اگر گویند هیچکس در بهشت نخواهد شد الا یکی امید دارم که آن من باشم جنید را پرسیدند از انس گفت شمت از میان برداشتن بشرط آنکه وجود سعادت باقی بود و معنی شمت از میان برداشتن آنست که رجاء بر خوف غالب بود و التون را پرسیدند از انس گفت انس انبساط محبت است با محبوب معنی این سخن قول خلیل و کلیم است صلوات الله و سلامه علیه فی قوله تعالی ابر فی کیف تحیی الموتی و اری فی انظر الیک و قوله تعالی لکن تدانی بمجوعدی است یعنی طاقت نیاری ابراهیم راستانی را پرسیدند از انس گفت که انس شادی است به محبوب و هم ذوالنون گفته است که کمترین پایه انس آن است که اگر بنده را در آتش اندازند آتش و بلا او را از آن کس که بدو انس یافته باشد باز ندارد و مشغول نه گرداند و فی قوت القلوب فی مقام الانس یكون التملق و المناجات و معه یكون المحاذیة فی المجالسة و عنده یوجد معنی من البسط فی الخضوع و القرب و لایب اللذی سبانه هذا النوع من الادلال الامن اقامه مقام الانس و لایکن ذلک الا منهم و لایلیق الا بهم پس ترا حقیقت خود طلب باید کرد تا توجه چیزی و از کجائی و از کجا آمده و کجا خواهی رفت و اندرین منزل گاه بچکار آمده و کجا خواهی بود و درین منزل ترا چه می باید کرد و ترا برای چه آید و سعادتی تو در چیست و شقاوت تو در چیست و این صفات که در باطن تو جمع کرده اند بعضی صفات ستوران است بعضی صفات دوکان و بعضی صفات دیوان و بعضی صفات فرشتگان و تو ازین جمله کدامی و کدام است که آن حقیقت گوهرتست و دیگران غریب و عاریت اند و چون این معانی بدان سعادت خود را طلب بتوانی کرد چه بهر ایک را ازینها غذای دیگر است و سعادت دیگر غذای ستور و

۱۲ مطلب در امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه در رجاء و خوف - ۱۲

سعادت وی و خوردن و خفتن و بر یکدیگر بر آمدن است اگر تو ستوری جہد آن کن کہ شب و روز
شکم راست داری و غذای ودان و سعادت ایشان دریدن و کشتن و خشم راندن است اگر
از نشانی کار ایشان کن و غذای دل و سعادت وی شکر نیکوختن و جہلت کردن است اگر از نشانی
بکار ایشان مشغول باش تا براحت نیک نختی خود برسی و غذای فرشتگان و سعادت ایشان
مشاہدہ جمال حضرت اہلبیت است اگر تو فرشتہ گوہری در اصل خویش جہد آن کن کہ تا حضرت
اہلبیت را بشناسی و خود را بمشاہدہ آن جمال باز روی و خود را از دست غضب و شہوت و سایر
صفات ذمیمہ باز ستانی و فکر آن کنی تا در تو این صفات بہایم را برای چہ آفریدہ اند نہ آنکہ ترا
ایشان اسیر کنند بلکہ از بہر یکی از ان مرکب خود سازی و از یکی سلاح و این روز چند درین منزل گاہ
باشی ایشان را فرا کار داری تا تخم سعادت خویش بمعاونت ایشان صید کنی و چون تخم سعادت
خویش بدست آوردی روی بقرار گاہ خویش آوردی آن قرار گاہی کہ عبارت خاص از ان
حضرت اہلبیست و عبارت عوام از ان بہشت است و ہر کہ این نداند از حقیقت این
محبوب بود و چون آدمی از مہمہ آلائش و آمیختہ گی کہ در طبیعت اوست کہ او صفات بہایم
و سبب است و عبارت از ان اسفل السافلین است پاک گردد و راشائستگی جواری
حضرت ربوبیت پیدا آید کہ آن صفات ملائکہ است و اعلیٰ علیین عبارت از ان است و کمال
در جہ آدمی است و چون آدمی را انس بجمال حضرت اہلبی حاصل شد از مطالعہ آن جمال یک
ساعت صبر نتواند کرد و نظارہ کردن در ان جمال بہشت وی شود و آن بہشت صوری نزد
وی مختصر شود و چون آدمی در اول آفرینش ناقص و خسیں افتادہ است ممکن نیست اورا
بد جہ کمال رسیدن الا بجاہدہ و معالجہ این صفات چنانچہ در مطولات مذکور است۔
سری مقطعی گفت کہ قرب قیامت بطاعت حق سبحانہ و تعالیٰ و گیری گفت کہ قرب تذلل
است و تواضع قولہ تعالیٰ **وَاقْتَرِبْ** از رویم پرسید کہ قرب چیست گفت کہ
موانع و معارض از پیش برداشتن و گیریرا پرسیدند گفت کہ قرب آنست کہ افعال و
تصرفات خداوند را سبحانہ در خود مشاہدہ کنی و غتہاء اورا در خود بینی و در ان غتہا و نعمت
ہائے حق کہ در حق تو احسان کردہ است از دیدن افعال و مجاہدات خود غایب و مشغول

گردی و خود را نه فاعل بینی و نه عامل لقوله تعالى وَمَا سَأَمْتِ إِذْ سَمِعَتْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَحِيمٌ
نوری گوید رانی جمعی فی فتائی تقریبا سیہات الا عنک منک التقرب فاما منک لے صبر و لا
حیلته و لا منک لی بدو لا عنک مہرب تقرب قوم با الرجا فوصلتہم فمالی بعید منک و الکل
یعطی یعنی کہ حال من مرا چنان نمود کہ جمع من بتو و فناء من ازادون تو قرب من است
بتو و حال آنکہ جمع و فناء و صفت من اندو بہ صفات من قرب تو حاصل نشود بلکہ قرب تو
جز بتو نتوان یافت پس گفت کہ بعضی بافعال و طاعات بتو تقرب جستند بفضل خود
ایشان را بخود رسانیدی و من ہیچ افعالی و طاعاتی کہ بدان بہ تو تقرب جویم و من در شوق
قرب تو ہلاک می شوم و از ان روی کہ منم مرا بتو ہیچ راہ نیست پند و ہم نوری گوید یا من
اشاہد عتی ثم احسبہ منی قریبا و قد عرمت مطالبہ اذا سمت نفسی سلوۃ عنہ رد فی الیہ شہودا لیس
یعنی عجائبہ یعنی سلوۃ یاس است و نا امیدی یعنی ہر گاہ کہ من از ان روی کہ منم از قرب او
نا امید می شوم فاما نعمتہا و فضلہا کہ در ابتدا با من کردہ است مرا از یاس و نا امیدی باز
رو میکند و بدو امیدوار و راجی میگردد و بعضی گفته اند کہ قرب بندہ بحق سبحانہ و تعالی
باندازہ بعد اوست از خلق و این از صفات ظوب است نہ از احکام بجوابہر چہ قریب
حق سبحانہ و تعالی للعلم قدرت عامہ خلایق را شایع است و قرب او سبحانہ بلفظ و نصرت
مخصوص اہل ایمان است و قرب او سبحانہ بخصایص تائیس خاصہ اولیاء اوست۔

رباعی

دہ جان منی و از تو من ہستم دور : چشم بتو روشن و ز دیدار تو کور
مشکل ترا زین گرفتہ واقعہ : تو با من و من از تو جدا و مجبور
معنی اتصال آن است کہ سر بندہ ازادون حق سبحانہ منفصل گردد و غیر را بہ نظر تعظیم نہ
بیند و جز از خدای سبحانہ نشود و نوری گفت اتصال مکاشفہ دل است چنانکہ حارثہ گفت
کافی انظر الی عرش ربی بازا و مشاہدہ سر راست چنانکہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود۔
أَعْبُدُ اللَّهَ كَأَنَّكَ شَاهِدٌ وَقَوْلُ ابْنِ عَمْرٍو ضَى اللّٰهُ كَأَنَّكَ شَاهِدٌ وَغَيْرُ نُوْرِي كَقَوْلِكَ أَنَّكَ شَاهِدٌ
آن است کہ سر بندہ بہ مقام ذہول رسید یعنی تعظیم حق سبحانہ و تعالی او را از تعظیم ماسوی

فاضل و مشغول گرداند بعضی بزرگان گفته اند که اتصال آن است که بنده غیر خالق را نه بیند و
 خاطر غیر در سرا و در نیاید و سهل گفت که بندگان را ببلا در جنبانیدند در حرکت آمدند و اگر
 ما کن و ثابت بودندی بی شک بدان رسیدندی و بدو اتصال یافتندی معیت با شرح
 جسم مثال معیت حق است با کل کائنات من عرف نفسه فقد عرف ربه بر روح آن اعراض
 جسم چون دخول و خروج و اتصال و انفصال و غیر آن جائز نیست فکیف بر حق سبحانه و تعالی
 گفته اند قالب آدمی مرکب است از چهار عنصر متضاد خاک و باد و آب و آتش و این هر
 یک در قالب به حقیقت جمع اند مکان خاک در قالب ظاهر است و عیان و در خاک
 با مکانی دیگر است لطیف و لایق لطافت آب و درین آب با در مکان دیگر است
 لیف ترا از مکان آب و در باد آتش را مکانیست لطیف ترا از مکان باد و روح یا هم
 بهاء قالب به حقیقت موجود است بجلول در مکان حلول و انتقال از عوارض اجسام است
 هیچ چیز از عوارض اجسام بر روح جائز نیست پس همچنین میدان که ذات مقدس العالمین
 مذکره و لاله غیره با همه ذرهای آفرینش به حقیقت موجود است بجلول و اتصال و انفصال
 با همه و بی محافات با همه بی همه از همه دور همه نزدیک از همه متصل و دور نه
 فصل زهی نزدیکی و دوری بنده زهی حاضری و غایبی بنده زهی جمال با کمال و نابینائی
 زهی ناگذران در میان دل و جان زهی حال دل و دل از ویصل تعالی الله علو اکبر
 بعضی العرفاء حق سبحانه و تعالی قریب است و هم بعید است هم ظاهر است و هم باطن اگر
 میرا کسی را هزار بار هزار سال عمر باشد و در هر نفسی هزار قدم برگردد و هر قدمی چندان بود که
 الاء عرش تا تحت الشری بذات مقدس حق سبحانه و تعالی نرسد و نتواند رسید و خود رسیدن
 حضرت محال باشد اذ لا یاب و چون بعد معنوی چنین باشد آن قرب که اشارت بدان قرب
 این عبارت فرمود که وَحَنَّ اقْرَبَ الْيَدِ مِنْ حَبْلِ الْمَوْسِیْدِ چه زیان دارد چنانکه آفتاب
 از خلق دور است و به شعاع نزدیک اگر با شاد و شاد آن نگری در غایت قرب و
 و شش بینی و اگر بکنه و حقیقت آن نگری در نهایت بعد و بطونش یا بی هم قریب است و هم بعید
 ابن ابی طالب رضی الله عنه هو مع کل شیء الا بمقارنته و عین کل شیء الا بمزایلته

یعنی او سبحانه با همه چیزها است نه آنکه چیزی با وی مقارن بود و حقیقت همه چیز با وی
 موجودند و در آن همه نمودارند چنانکه وجود از وی زایل کنند و در هر صورتی ظاهر است و
 ظهورش بمنظری و صورتی مقیدنی و ظاهر وجود فیض جمال مطلق و وجه حق است سبحانه و دوام و
 بقا لازم ذاتی اوست و بقی و وجه سر تک ذوالجلال والا کرام - ای من حیث باطن
 المطلق والا کرام ای به یطاهر المنبسط علی الکائنات فیض جمال مطلق ظاهر وجود است که
 عام و بنسب است بر جمله عالم ارواح دی و جواهر وی و اعراض وی در هر چه نظر کردم و دیدم
 ظاهر و باطن او را دیدم و جمله موجودات عالم را اوصاف و تعینات اسما و اخلاق او یافتیم و عین
 وجود که ذات است یکی بیش نیست و آنچه بر عالم بنسب است اوصاف و تعینات نور و
 تنوعات و خواص ظهور آن وجود یگانه است و صفت از موصوف جدا نیست کل مایدرک و
 و شهود حق ظاهر فی صورۃ الخلق متوهم و ہی الصورة الظلیة و الظاهر هو الحق لا غیر -
 نور حقیقی یکی بیش نیست و آن نور حق است سبحانه و نور حق بنسب و نا محدود است و ذاتناهی
 و عالم تجلی نور خدای است که بچندین هزار صفت تجلی کرده و بدین سوزنها محدود و خود را ظاهر
 گردانیده بدان و فکک القد نفهم الحقایق که تعینات حق و تمیزات وجود مطلق بحسب خصوصیات
 اعتبار است و شئونی که مستحسن است در غیب ذات ازان نیست که در مرتبه علم است یا در
 مرتبه عین اگر در مرتبه علم است حقایق و ماهیت اشیا است که مسمی است در اصطلاح
 این طایفه با عیان ثابت و اگر در مرتبه عین است وجودات اشیا است پس حقایق
 اشیا عبارت باشد از تعینات وجود حق در مرتبه علم باعتبار خصوصیات اعتبارات و شئون
 مسجنه در غیب ذات هر گاه که وجود تجلی کند بر خود ملتبس بشائی از شئون تجلی غیبی حقیقی باشد از
 حقایق موجودات و چون تجلی کند ملتبس بشائی دیگر حقیقی باشد از حقایق و علی هذا القیاس و

۱۱ مطلب: علماء تصوف بهر گاه که در حق می گویند مرادشان ظهور حق است و هر گاه اشیا می گویند مراد ازان

حقیقت اشیا است - ۱۲ -

۱۲ مطلب: حقایق علمیه که عیان ثابت است و حقایق گویند که وجودات مجاریه است - ۱۲ -

موجودات اشیا عبارت باشد از تعینات و تمیزات و وجود حق در مرتبه عین باعتبار احکام و
 آثار این حقایق و ماہیات بآن طریقہ کہ حقایق و ماہیات ہمیشہ در باطن وجود اعنی مرتبہ
 لم ثابت است و آثار و احکام شان کہ ظلال و عکوسند مرایشان را در ظاہر وجود کہ محلی و
 کینہ است مر باطنش را پیدا و بیدار وقت کہ ظاہر وجود متعین گردد بہ سبب انصباع
 آثار و احکام حقیقی از حقایق موجودی از موجودات علیتی خارجی و چون منصبغ گردد با احکام
 حقیقی دیگر موجود دیگر باشد از آن موجودات ہذا الی ما نہایتہ پس این موجودات متکثرہ
 متعدّدہ کہ مسماست بعالم نباشد مگر تعینات نور و تنوعات ظهور و وجود حق سبحانہ کہ ظاہراً
 بحسب مدارک و منشاء کہ از احکام و آثار آن حقایق است متعدّد و متکثر می نماید و حقیقتہ
 در بیان وحدت حقیقی خود است کہ منبع است مر بہ وحدت و کثرت و بساطت و ترکیب ظهور
 بطور اول پوشیدہ نماز کہ تعین صفت متعین است و صفت عین موصوف سرت من حیث
 لوجود اگر چه غیر است من حیث المفہوم و لذا قبل التوحید للوجود و التمییز للعلم و التذات
 العلم الحقایق نور وجود حق سبحانہ و لیلۃ المثل الا علی مثابہ نور محسوس است و حقایق و اعیان
 نامتہ بمنزلہ زجاجات متنوعہ متلونہ و تنوعات حضور حق سبحانہ در آن حقایق و اعیان چون الوان
 مختلفہ ہمیچنانکہ نمایندگی الوان نور بحسب الوان زجاج است کہ حجاب اوست و فی نفس الامر
 او را لونی نیست تا اگر زجاج صافی است و سفید نور در وی یا بوی صافی و سفید نماید و
 اگر زجاج کدر است و ملون نور در وی کدر و ملون نماید با آنکہ نور فی حد ذاتہ از لون و شکل
 مجرد و معراست بختین نور وجود حق را سبحانہ و تعالی باہر یک از حقایق و اعیان ظهور لیست اگر
 آن حقیقت و عین قریب است بساطت و نوریت و صفا چون اعیان عقول و نفوس مجرّدہ نور
 وجود در آن مظهر در غایت صفا و نوریت و بساطت نماید و اگر بعید است چون اعیان جسمانیات
 نور وجود در آن مظهر در غایت صفا کثیف نماید با آنکہ فی نفسہ نہ کثیف است و نہ لطیف پس
 او تقدس و تعالی کہ واحد حقیقی است منزہ از صورت و لون و شکل در حضرت احدیت و ہم اد
 سبحانہ کہ در مظاہرہ متکثرہ بصورت مختلفہ ظهور کرده بحسب اسما و صفات و تجلی اسمائی و صفائی
 و انعالی خود را بر خود جلوه داده بحر بلسان عرب اسم است مر آب بسیار را فی الحقیقتہ

غیر از آب نیست و چون حقیقت آب متعین و متمیز نشود به صورت امواج موخشی خوانند
چون متصاعد گردد و شکل جناب جالبش گویند و همچنین چون متصاعد شود بخار باشد و
چون آن بخار مترکم گردد و بر یکدیگر نشیند بر شود و ابر به سبب تقاطر باران شود و باران
بعد از اجتماع و قبل از وصول به بحر سیل و سیل بعد از وصول به بحر کس فی الحقیقت نیست اینها
لکن امر واحد یعنی ماء مطلق که مسمی شده است بدین اسمی بحسب اعتبارات و بدین قبایل
حقیقت حق سبحانه و تعالی نیست الا وجود مطلق که بواسطه تقدیم مقیدات مسمی می گردد با سماء
ایشان چنانکه مسمی می گردد اولاً بعقل پس بنفس پس بفلك پس باجرام پس بطبایع پس بموالید
الی غیر ذلک و نیست فی الحقیقت مگر وجود حق و هستی مطلق که مسمی گشته بدین اسما بحسب
اعتبارات تنزل از حضرت احدیت بوحدانیت و از حضرت واحدیت بحضرت ربوبیت
و از ان به حضرت کونیه و از ان بحضرت جامعه انسانیت که آخر حضرت کلیه است پس جاهل
چون نظر کند بصورت موج و جناب و بخار و ابر و سیل گوید این البحر و نداند که بحر نیست الا
آب مطلق که بصور این مقیدات برآمده است و خود را درین مظاہر مختلفه نموده و همچنین چون
نظر کند بمراتب عقول و نفوس و افلاک و اجرام و طبایع و موالید گوید این الحق و نداند که این همه
مظاہر و بندوی سبحانه خارج نیست ازین مظاہر و مظاہر از وی اما عارف چون نظر کند
و اندوید و بدید که همچنانکه بحر اسم است مر حقیقت مطلقه آیرا که محیط است بجمیع مظاہر و صور خویش از
موج و جناب و غیرهما و میان مطلق آب و این مظاہر و صور مغایره و مبانیستی نیست بلکه بر هر
قطره از قطرات و هر موجی از امواج صادق است که عین آب است من حیث الحقیقت و غیر اوست
من حیث التعین همچنین اسم حق عبارت است از حقیقی مطلق که محیط است بهر ذره از
ذرات موجودات و بهر مظهری از مظاہر کائنات و میان او این مظاہر تغایر و تباین
نیست تا بر هر یک از آنها صادق است که اوست من حیث الحقیقت اگر چه غیر اوست من
حیث التعین پس نه بیند در واقع الا وجود مطلق و وجود مقید و حقیقت وجود را در هر دو یکی داند
و اطلاق را و تقدیر را از نسب و اعتبارات او شناسد قال حجة الاسلام بدانکه دوستی حق سبحانه
و تعالی عالی ترین مقامات است بلکه مقصود همه مقامات خود اینست چه دفع مہلکات که

گفته ایم چون نخل و کبر و عجب و ریاض و حسد و تیزی خشم و شره طعام و شره سخن و دوستی مال و دوستی جاه
 از برای طهارت است از هر چه از دوستی حق سبحانه و تعالی مشغول کند و منجیاه که گفته ایم چون
 بیه و صبر و زهد و خوف و رجا و اخلاص و خلق نیکو نیست و آنچه پس ازین گفته شد و چون شوق
 اشتیاق و رضا ثمره و تبع اینست و غایت کمال بنده آن است که دوستی حق سبحانه و تعالی
 دل وی غالب شود چنانکه حکمی او را فرا گیرد اگر این نبود با وی باید که از دوستی چیزهای دیگر
 البت تر بود و شناختن حقیقت محبت چنان مشکلت که گروهی از متکلمان افکار کرده اند و
 گفته اند کسی که از جنس تو نبود او را دوست نتوان داشت معنی دوستی حق تعالی فرمان برداری است
 هر که چنین اعتقاد کند از اصل دین خیر بوده و شرح این نیز مهم بود اول شواهد شرعیه بر اثبات
 دوستی حق سبحانه و تعالی بگوئیم آنگاه حقیقت آن بیان کنیم بدانکه همه اهل اسلام اتفاق کرده
 اند که دوست داشتن حق سبحانه و تعالی فرضیه است و خدای سبحانه می گوید بچشمه و محبت
 رسول صلی الله علیه و سلم می گوید که ایمان کسی تمام نیست تا آنگاه خدای سبحانه و رسول
 را صلی الله علیه و سلم از هر چه جز آن است دوست تر ندارد و گفت صلی الله علیه و سلم
 به مومن نباشد تا آنکه خدای و رسول را از اهل و مال و جمله خلائق دوست تر ندارد و خدای سبحانه
 رید کرد و گفت که اگر پدر و فرزند و مال و مسکن و تجارت هر چه وارید از خدای سبحانه دوست
 بی ساخته باشی تا فرمان در رسد و یکی رسول را صلی الله علیه و سلم گفت که ترا دوست میدارم
 مت در شبی را ساخته باش و گفت خدای سبحانه دوست میدارم گفت بلا با را ساخته باش
 بعضی کتب آسمانیست که خدای سبحانه گوید ای بنده من ترا من دوست دارم بجز من بر تو
 نیز مراد دوست و اریس محبت و حقیقت آنچه مشکل بود تا بعضی از کار آن کرده اند
 خدای سبحانه و با آثار اثبات آن کردیم و نیز بمثلها روشن کنیم تا هر که بپند کند فهم آن کند
 اند که اصل دوستی چیست بدان که اصل دوستی میل و لست چیزی که خوش بود اگر آن
 قوی باشد آنرا عشق خوانند و دشمنی نفرت طبع است از چیزی که تا خوش بود این جا خوشی
 خوشی نبود و دوستی و دشمنی نبود اکنون باید که بدانی که خوشی چه بود بدانکه چیزها در طبع تو
 هم است بعضی موافق طبع است و طبع تو با آن فراسازد بلکه طبع تو تقاضای آن بکند

که موافق آن باشد و آنرا خوش گویند و بعضی آنست که موافق طبع نبود و طبع تقاضای آن
 آنرا ناخوش گویند و آنچه نه موافق بود و نه مخالف آنرا خوش و ناخوش گویند اکنون باید که
 بدانی که ترا هیچ چیز ناخوش نیاید تا آنان چیز نخست آگاهی نیابی و آگاه بودن چیزها بخوا
 باشد و عقل و حواس پنج اسد و هر یکی را لذتی است و بدان لذت و برادوست دارد
 بدان معنی که طبع بوی میل کند لذت حاسه چشم در صورتهای نیکو بود و در سینه و آب روان
 امثال آن ولذت گوش در شنیدن آوازها خوش بود و لذت ششم در بوئیدن بوها خوش
 بود و لذت ذوق در خوردن طعام های خوش بود و لذت لمس در سودن چیزهای نرم بود
 این همه محبوب طبع بود و طبع بان مایل و این آدمی را باشد و همه بهایم را نیز باشد حاسه ششم
 در دل باشد که آنرا عقل گویند و بصیرت گویند و نور گویند و هر عبارت که خواهی بگویی آنچه آدم
 متمیز است از بهائکم ویرا نیز علم گویند که آن ویرا خوش آید و آن محبوب دی باشد چنانکه
 سایر لذتها که موافق حواس و محبوب حواس باشد و ازین بود که رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 گفت که از دنیا که چیز برادوست من کرده اند زنان و بوی خوش و روشنی چشم من در نماز
 است نماز را درجه زیادت نهاد هر که چون بهایم بود از دل بخیر بود و جز حواس نداند هر
 پاورنگند که نماز خوش بود و برادوست توان داشت کسی که عقل بروی غالب بود از صفات
 بهایم دور تر بود نظاره چشم باطن در حضرت اکبیت و صنع وی و کمال و جلال ذات و صفات
 وی و دستار و از نظاره چشم ظاهر در صورت های نیکو و سینه و آب روان بلکه این همه لذتها
 و چشم وی حقیر بود چون جمال آنحضرت بروی مکشوف شود پیدا کردن اسباب دوستی تا از آن
 معلوم شود که مستحق دوستی جز خدای سبحان نیست و اسباب دوستی چهار است اول آنکه
 آدمی خود را و کمال خود را دوست دارد و بقا خود را دوست دارد و فلانک خود را دشمن
 و چرادوست ندارد و چون علت دوستی موافق طبع بود چه چیز بود ویرا موافق تر و سازگار تر
 هستی وی و دوام هستی وی و کمال و صفات وی و وجه ناموافق تر و سازگار تر از نیستی وی
 و نیستی کمال صفت وی پس بدین سبب تیر فرزند را دوست دارد و بقا ایشان چون
 خویش داند و چون از بقا خویش عاجز است آنچه با بقا وی بماند و چیزی آنرا نیز دوست

و به حقیقت خود را دوست میدارد که آنرا برای خود میخواهد و بدین سبب مال را نیز دوست دارد که آن مال آلتی باشد در بقای وی و در بقای صفات وی و همچنین قرابتان را دوست دارد که ایشان را پر و مال خویش داند و خویشتر را با ایشان کامل شناسد سبب دوم نیکو کاریست که هر که با وی نیکو کند ویرا دوست دارد و ازین گفته اند الا انسان عبید لا احسان و رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم یا رب بر من بیج فاجر را دوست مده که با من نیکویی کند که آنگاه دل من ویرا دوست دارد یعنی که آن طبع بود که به تکلف دیگر شود و به حقیقت این بآن بازی گردد که خود را دوست داشته باشد چه احسان بود که کسی کاری کند در حق کسی که سبب بقاء وی گردد یا سبب کمال صفات وی باشد که کسی چیز را دوست دارد بی علتی چنانچه تندرستی را دوست دارد و لعلتی دیگر و طبیب را دوست دارد و لعلت تندرستی و چنانکه خود را دوست دارد نه به علت کسی و نیکویی را دوست دارد نه برای آنکه دوستی و نیکی با وی کرده آن نیکو کار چه اگر کسی بشنود که در مغرب پادشاهی است عالم و عادل و همه خلق از وی در راحت اند طبع بوی میل کند اگر چه داند که هرگز بمغرب نخواهد رسید و احسان وی نخواهد دید سبب سیم آنکه کسی را دوست دارد که نیکو بودن برای چیزی که از وی حاصل کند و نیکی برای نیکی وی او را دوست دارد چه جمال در طبع محبوب است و نفس خویش چنانکه کسی صورت نیکو را دوست دارد نه برای شهوت چنانکه کسی سبزه و آب روان را دوست دارد نه برای آنکه بخورد و لیکن چشم را از جمال دی لذتی بود و جمال و حسن محبوب است و اگر جمال حق سبحانه و تعالی معلوم شود درست شود که ویرا درست باید داشت و معنی جمال پس ازین گفته آید که چیست سبب چهارم دوستی به سبب مناسبت بود میان دو کس چه کس بود که طبع وی با دیگری موافق بود او را دوست دارد نه برای نیکی وی و این مناسبت گاه بود که ظاهر بود چنانکه کودک را با کودک و عالم را با عالم و جاهل را با جاهل و هر کسی را با جنس خویش و گاه بود که پوشیده بود در اصل فطرت و در اسباب سمادی که در وقت ولادت مستولی باشد میان ایشان مناسبتی افتاده باشد که کس را بدان راه نبود چنانکه رسول صلی اللہ علیہ وسلم از آن خبر داد که الا رواج جنود مجتدة فما تعارف منها ائتلف و ما تناكر منها اختلف - گفت

ارواح در روز میثاق چون لشکر با یو روی بر روی دلشست بر پشت و بعضی را که پشت بر پشت
بودند میان ایشان بیگانگی شده چون در آن روز کسی را با کسی آشنائی افتاده باشد اینجا با یکدیگر
الفت گیرند و اگر آشنائی نیفتاده باشد میان ایشان هیچ الفت نباشد و این آشنائی عبارت
از آن مناسبت است که راه به تفصیل آن نتوان برود پیدا کردن حقیقت نیکوئی بدانکه کسی که
نزدیک به بهایم بود و راه به فرعا سسه نداند باشد که گوید نیکوئی هیچ معنی ندارد جز آنکه از وی سر
و سفید متناسب اعضا بود و حاصل آن بشکل ولون گردد و هر چه شکل ولون ندارد ممکن نبود که
نیکو بود و این خطا است چه عقلا گویند که این خطی نیکوست و آواز نیکوست و جامه
نیکوست پس معنی نیکوئی آن بود در چیزی که هر کمالی که بوی لایق باشد در آن چیز جمع بود و
هیچ چیز در دنیا بد او را در آن کمال و کمال در هر چیزی نوع دیگر بود کمال خط متناسب هر
وی بود و دیگر معانی و شک نیست که در خط نیکو و سرای نیکو لذتی است پس نیکوئی بصورت
روی مخصوص نباشد که این همه محسوس است چشم ظاهر و باشد که کسی بدین اقرار کند و لکن گویند
که چیزی چشم نتوان دید چون نیکو بود و این نیز جهلست که مانی گوئیم که فلان خطی نیکو دارد
مروئی نیکو دارد و گویند عالم باورع سخت نیکو بود و شجاعت با سخاوت سخت نیکو بود و
پرهنز گاری و کم طمعی از همه چیزها نیکوتر و امثال این معروف است و این همه چشم ظاهر نتوان
بلکه به بصیرت و عقل در توان یافت و در کتاب ریاضت نفس گفته ایم که صورت دو است
ظاهر و باطن و خلق نیکو صورت باطن است و محبوب است بطبع دلیل بر آنکه کسی امانی را چون
ابو حنیفه و یا شافعی را در جمیع الله دوست دارد بلکه ابو بکر و عمر و عثمان و علی رضی الله عنهم را دوست
دارد و محال نبود و چگونه محال بود که کس بود که ورین دوستی جان دمال بدل کند و این دوستی بر آن
صورت و شکل نبوده باشد که ایشان را ندیده باشد و صورت ایشان خاک شده بلکه این دوستی
برای جمال صورت باطن ایشان است و همچنین پیغمبران را صلی الله علیه و آله و سلم دوست برای این
جمال و کمال دارند و هر کرا عقل بود جمال باطن را انکار نکنند پس پدید آمد که جمال دو است ظاهر و باطن
و جمال صورت ظاهر باطن محبوب است همچو ظاهر بلکه آن جمال محبوب تر بود کسی که او را عقل
بود پیدا کردن آن مستحق دوستی به حقیقت خدا نیست سبحانه و بس بدانکه مستحق دوستی بجز خدا

نیست و هر که دیگری را بجز او سبحانه دوست دارد از جهل بود مگر بدان وجه که بوی تعلق داشته باشد چنانکه رسول را صلی اللہ علیہ وسلم کسی را دوست دارد رسول ویرا و محب و محبوب و یرا دوست دارد پس همچنین دوستی علما و متقیان هم از دوستی حق تعالی باشد و این بدانند که در سبب دوستی نگاه کند سبب اول آن است که کسی خود را و کمال خود را دوست دارد و چون کسی خود را دوست دارد بضرورت خدای خود را دوست دارد چه هستی و هستی صفات کمال وی از خود وی است که اگر نه فضل وی بودی با فریش وی هرگز هست نبودی و اگر نه فضل وی بودی به نگاه داشت وی نماندی و اگر نه فضل وی بودی به نگاه داشت اعضا و اوصاف کمال وی از وی نماند چیزی نبودی چه هستی و لوازم هستی از حق سبحانه در وی سرایت کرده عجب از کسی که از گریه بگریزد و سایه درخت را دوست دارد و درخت را که توام سایه بولیت دوست ندارد و بدانکه همچنانکه توام سایه بدرخت است توام هستی ذات و صفات وی بحق تعالی است و درین سخن باید که نیک تامل کنی که این سخن جواب اشکالات سخنان گذشته می شود و چون این حال مقام تو شود بضرورت او را دوست داری و اگر خود را دوست داری او را دوست داشته باشی پی دوستی وی ثمره معرفت و لیت و همه کس بدین مقررند اگر چه ستر و حقیقت آن نشاسد مثلاً نور وجود او سبحانه پر توانداخته و همه کائنات را فرارسیده و هستی بخشیده و او سبحانه به مخلوقات خود کجمله اسما و صفات خود محیطست فعل او در کمال کل افعال و نور او در کل ارواح و علم و در کل علوم و بصیرت او در کل ابصار و سمع او در کل اسما و کلام او در کل کلام و دید او در کل ایدی و ارادت او در کل ارادت و قدرت او در کل قدرت با همچنین جمله موجودات از ظاہر و باطن او اویل و اواخر و صور معانی همه نصیب از وی دارند و با و قائم اند و یک طرفت العین از قدرت او محاسب نیستند در صورت و نه در معنی آنچه واقف اند و آنچه واقف نیستند و به فیض ذات و صفات و افعال همه عالمها فرارسیده و عبارت از همه عالمها و خلایق حقیقت انسانیت است و هر چه از عجایب و غرایب در همه عالمها بیا فرید از انوار و ظلمات در صورت و معنی انسان جمله داخلست و حقیقت انسانی فوق این جمله است و عین حیوانست و این ستر نیست مبهم اگر فهم آن توانی کرد مبدء مخلوقات و موجودات ارواح انسانیت و مبدء ارواح انسانی روح پاک محمد لیدت

صلی اللہ علیہ وسلم کہ پر تو نور احد واحد لیسیت و آنچه تو او را عالم گوئی از ملک و ملکوت و جبروت و عرض
و کرسی و لوح و قلم و باقی موجودات از علویات و سفلیات و مفردات و مرکبات و حیوان و معاد
و نبات و غیر آن از مخلوقات پر تو این نور یگانه است و صورت قوتها و مظاہر آن یک نور است
و در آن حقیقت ہر قوتی کہ بہت اثر لیسیت از آثار پر تو فاعل و احادی و احدی کہ آن حقیقت
محل و مجلای ظہور آن نور یگانه است درین مقام زبانہا بریدہ و عقلہا مدہوش و متحیر و در دست
چیزی جز حیرت نہ پس سیر و سلوک عارفان عبارت از طیران ارواح بودہ در صورت و معنی خود
نہایہ خود چون کسی آنرا دیدہ کشادہ شود بداند کہ آنچه می پویندہ و مقصودی پنداشتنہ ہمہ او بودہ و
آینہ این جملہ خود او بودہ بعد از آن چون این بنیانی او را بہ کمال رسید دیدہ از خود بر فارود بخود
بہ مقصود خود بنیاشود و بداند کہ ہمہ اوست و خود در میان نہ -

مثنوی

گوید این جان چو نتو بودی ہر چہ بہت : خود بی گفتی و خود گفتی اوست
چو نتو بودی ہر دو کون معتبر : از چہ گردانیدیم چندین بس
گفت تا قدم بدانی اندکی : زانکہ چون گنجی بدست آرد یکی
قدر آن داند اگر گنجی برو : در بدست آوردنش رنجی برو
رو درین دریا بہ صبر و انتظار : کایدت این گوہر آخر در کنار
چان چو در خود دید چندین کار و بار : در خروش آمد چو ابر نو بہار
گفت اگر من نیکاور بد بودہ ام : در حقیقت طالب خود بودہ ام
ہر کجا رفتم ببالا و نشیب : جملہ را از نور من بود است زیب
در حقیقت چون ہمہ من بودہ ام : نور بخش ہفت گلشن بودہ ام
پس چرا بیرون سفر می کردہ ام : سوی این دان نظر می کردہ ام
گر ہمہ در جان خود من گشتمی : من بہر یکا ذرہ صد من گشتمی

لہ مطلب :- بیان سیر در نفس و این سخن در توحید معرفت -

در جهان آثار جان بنیم هم ۰ پر تو جان جهان بنیم هم
 پر تو از قدس ظاهر شد بروز ۰ در زمان افکند در جان تو سوز
 پر توی بس بی نهایت اوستا ۰ تا ابد سجد و غایت اوستا و
 قدس ظاهر شد بیک چیز قوی ۰ وی عجب آن چیز جان معنوی
 لیک چون جانرا نبود آن روزگار ۰ در هزاران صورت آمد آشکار
 بود جانرا هم صفت هم ذات نیز ۰ هر دو چون جان گواهی و عزیز
 اصل جان نور محمد بود و بس ۰ یعنی آن نور محمد بود و بس
 ذات جان در یافت شد عرش مجید ۰ عرش چون در یافت کرسی شد پدید
 باز چون کرسی بتافت از سر کار ۰ آسمان گشت و کواکب آشکار
 باز چون اختر بتافت از آسمان ۰ چار ارکان نقد شد در یک زمان
 بعد از آن چون قوت تابش نماند ۰ چار ارکان را در آمیزش نماند
 تا وحش و طیر و حیوان نبات ۰ تا مر که بهاء دیگر یافت ذات
 ذات جانرا چون صفات بود نیز ۰ لاجرم از علم و قدرت شد عزیز
 شد علمش لوح محفوظ آشکار ۰ شد قلم از قدرتش مشغول کار
 چون ارادت را بسی سر جمله بود ۰ هم ملایک بیعد و زین حمله بود
 از رضاء جان بهشت عدن خواست ۰ از غضب کوه داشت دوزخ گشت
 روح چون در اصل امر محض بود ۰ جبریل از امر ظاهر گشت زود
 باز روح از جود و از بخشش که داشت ۰ زود میکائیل را سر بر فراشت
 باز قهرش اصل عزرائیل گشت ۰ در صفت ماندش که اسرافیل گشت
 یک صفت ایجاد و اعدام آن دیگر ۰ و زود وجود و زود عدم جان با خبر
 چون صفات جان که بی اندازه خواست ۰ هر یکی یک را ملک گیری رواست
 تا که میدیدی تو خود را در میان ۰ بر کناری بودی از سر عیان
 چون طلب از دوست دیدی سوگوست ۰ این نظر زان گزنگه داری نکوست

تا ابد اکنون سفر در خویش کن † ہر زمانی رونق خود پیش کن
لیک اگر از خوشیتن خواہی خلاص † تا شوی در پردہ توحید خاص
از وجود جان بیرون باید شدن † محرم جانان کنون باید شدن
حوصلہ پیداگر آن باید تا † کی بود جاتان اگر جان باید تا
کفر دین و عقل و جان و خاک و آب † جملہ بگزنگت شود چون آفتاب
چون ہمہ یک رنگ آمد در احد † از ہمہ درویش مانی تا ابد
ور بود در قہر جان یک ذرہ چیز † حال کا دال فقر باشد کفر نیز
فقر چہ بود سایہ جاوید آمدہ † در میان قرص خورشید آمدہ
جز خدا اگر آنجا چہیزی بود † ہم احد باشد چہ تمیزی بود
زانکہ اینجا اینہمہ اولیست و بس † بد میں کین جملہ نیکولیت و بس
آن و این و این آن این جا بود † لیک اینجا این ہمہ سودا بود
ہر چہ از قرب احد آید پدید † چون شود نازل عدو آید پدید
ہست قرآن در حقیقت یک کلام † با عدد آمد چہ منزل شد تمام
صد ہزاران قطرہ یک عمان بود † چون ز عمان بگذرد باران بود
ہر چہ اسمی یافت آمد در وجود † آنہمہ یک شہنمت از بحر جود
حق عرفان این زمان حاصل شود † آنچہ عقلش خواندہ باطل شود
عقل با جان کی تواند ساختن † با براتی لاشہ نتوان تاختن
ہر کہ ذرہ ازین رہ پی برو † ہیچ کرد ہیچ ہرگز پی برو
عاریت باشد ہمہ کردار او † آن او نبود ہمہ گفتار او
گر بیان نیکو بود در شرع و راہ † آن بیان در حق بود برق سیاہ
محو گردد صورت آفاق گل † عز ہا کلی بدل گردد بدل
بعد ازین در حق سفر پیش آید تا † ہر چہ گویم بشن ازین پیش آید تا
اکنون کمال عرفان حاصل شود و مناسبت خود با حضرت بشناسی و مناسبت و خصوصیت

قُلِ السُّوْحُ مِنْ أَهْرِ رَبِّي حَتَّىٰ تَعْلَمَ مَا مَعْلُومٌ كَرُوْا أَسْمَاءَ اللَّهِ تَحِيَةً وَبَارِكُوا فِيهَا كَمَا بَارَكُوا فِي آيَاتِهِ يَوْمَ الْوَعْدِ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ
 باید که این ستر را عزیزداری و با تا اهل در میان ننهی که هر کس طاقت آن نیارد و بسیاری درین
 راه بسرد آید تا بعضی در ورطه تشبیه افتاده اند و بعضی به حلول و اتحاد افتاده اند اعوذنا الله
 منها سبب دوم کسی را دوست دارد که با وی نیکی کند و هر که کسی را دوست دارد بدین
 سبب جز از حق سبحانه آن دوستی از جهل بود که کسی با وی آن نیکیونی نکرد که خدای سبحان کرد.
 و احسان او را بایندگان وی کس در شمار نتواند آورد و آن احسان که از دیگری بیند از
 جهلست که هیچکس چیزی نتواند بد تا آنکه او را حق تعالی موکلی نفرستد که خلافت آن نتواند کرد
 و آنکه در دل او افکند که خیر و منفعت تو در دین و دنیا در نسبت که چیزی فراوی و ہی تا بمراد خویش رسی
 پس آنکس آن چیز را فرا خویش داده و از تو سببی ساخته تا به ثواب آخرت بواسطه تو برسد یا به ثنا و
 نام نیگوید سبب سیم که کسی نیکو کار را دوست دارد اگر چه با وی هیچ نیکی نکرده باشد چنانکه کسی
 شنود که در مغرب مثلا پادشاهی است عادل بر خلق مشفق و خزانة خویش برای درویشان دارد
 و رضاند که هیچکس در مملکت وی ظلم کند بضرورت طبع دیر دوست دارد که اگر چه هرگز ویرا
 نخواهد دید و هرگز هیچ نیکی بوی نخواهد رسید و بدین سبب کسی که غیر حق را سبحان دوست دارد
 از جهل بود که احسان جز از وی نیست و هر که در عالم احسانی کند همه بالزام و فرمان او کند و
 آنکه از نعمت بدست خلق چیست و چندانست خود احسانی آن است که همه خلق را بیا فرید
 و همه را آنچه در بانیست بود بداد و آنچه نیز بوی حاجت نبود لیکن زیبا و آراستگی در آن بود
 بداد و این بدانند که در ملکوت آسمان و زمین و در نبات و حیوان تامل کنند تا عجائب
 بیند و احسان و انعام بی نهایت مشاهده کند سبب چهارم آنست که کسی را برای جمال دوست
 دارند یعنی برای جمال معنوی چنانکه پیغمبران را صلی الله علیه و سلم و اما ما نرا و سبب این دوستی
 معانی و صفات ذاتیه ایشان بود و حاصل آن جمال معانی چون نگاه کن پس چیز با باز گردد
 یکی حال علم که علم و عالم محبوب بود برای آنکه نیکو و شریفست و هر چند علم بشیر معلوم شریف تو
 و شریف ترین و بزرگ ترین علمها معرفت خدا نیست سبحان و معرفت حضرت الهیت که
 مشتملست بر ملائکه و بر کتب و بر رسل و فرایع انبیا و تدبیر ملک و ملکوة در دنیا و آخرت و

انبیاء و صدیقان محبوب از آنند که ایشان را درین علوم کمالی است دوم با قدرت آید چون قدرت انبیا و صدیقان برای اصلاح نفس خود و اصلاح بندگان خدای تعالی و سیاست ایشان بنگاه داشتن دین و نظام دین و دنیا بود و حقیقت اظهار دین سیم با تنزه و پاکی اند از عیب و نقصان و از خباثت اخلاق باطن و محبوب از ایشان این صفات است نه افعال که به فعل که نه سبب این صفات بود آن محمود نبود چون فعلی که با اتفاق یا غفلت افتد پس هر کس درین صفات به کمال تر بود دوستی وی زیاد باید چنانکه صدیق را از شافعی دوست دارد و پیغمبران را از صدیق دوست دارد اکنون درین سه صفت ... نگاه کن که خدای سبحان مستحق دوستی هست و ویر این صفات هست که هیچ سلیم دل را نباشد که نه این مقدار داند که علم اولین و آخرین از آدمیان و فرشتگان در جنب علم خدای سبحان ناچیز است بلکه اگر همه عالم فراهم آیند تا عجایب حکمت و علم وی بتمامی در آفرینش مورچه یا پیشه بدانند نتوانند و آن قدر که دانند از وی دانند که در ایشان بیا فرید چنانکه گفت خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ و دیگر آنکه علوم مخلوقان منتهی شود و علم وی سبحان بی نهایت است و علم خلق نیز از وی است و علم وی از خلق نیست اما اگر در قدرت نگری قدرت نیز محبوب است و بدین سبب شجاعت علی محبوب بود و او را بدان دوست دارند و سیاست عمر که نوعی از قدرت بود نیز محبوب بود پس قدرت همه خلق در جنب قدرت او سبحان چه باشد بلکه همه عاجز اند الا آن قدر که ایشان را قدرت و او پس قدرت بی نهایت او است و چگونه نباشد که آسمان و زمین و هر چه در میان آن است همه از تاثیر قدرت او است و پامثال آن الی مالا نهایتی که قادر است پس چگونه بود که به سبب قدرت غیر او دوست دارند اما صفت تنزه و پاکی از عیوب آدمی را به کمال این کی تواند بود و اول نقصان وی آن است که بنده است و دوستی وی بوی نیست بلکه آفرید است و چه نقص بود پیش ازین و آنکه جا به است باطن خویش تا بجزی و بگر چه رسد که اگر یک رگ در دماغ وی کج شود دیوانه شود و نداند که سبب آن چیست و باشد که علاج وی پیش وی بود و وی نداند و مجرب و جهل وی چون حساب کنی که چند است علم و قدرت وی در آن مختصر شود اگر چه پیغمبر بود صدیق بود پس پاک از عیوب آن بود که علم وی بی نهایت بود و کدورت جهل را بوی راه

نبود و قدرت وی به کمالیست که هفت آسمان و زمین و همه کاینات در قبضه قدرت او لیست که اگر
 از روی بی نیازی همه را هلاک کند و پادشاهی وی هیچ نقصان نیاید و اگر خواهد در یک لحظه
 صد هزار این چنین عالم آفریند تواند و یک ذره در عظمت وی زیاده نشود که زیاده و نقصان را
 به حضرت وی راه نیست و هر که او را دوست ندارد و غیر او را دوست دارد از جهل بود و این دوستی
 به کمال تر بود از دوستی که به سبب احسان بود که آن دوستی به سبب زیاده و نقصان نعمت زیاده
 و کم شود و چون سبب این بود در همه احوال عشق وی به کمال بود و برای این بود که بگوید و علیه السلام
 وحی آمد که یاد او دوستترین بندگانش نزد من بنده ایست که مرا نه از بیم و نه از طمع پرستد بلکه
 برای این پرستد که حق خدای او بود بیت را بجا آورده باشد سبب نحم در دوستی مناسبت باید
 و آدمی را با حق تعالی مناسبت خاص هست که قل الروح من امر ربی اشاره بدانست و ان
 الله خلق آدم علی صورته اشارت نیر بدان است و آنکه گفت که بنده من بمن تقرب کند تا
 ویرا دوست گیرم و سمع وی باشم و بصرو وی باشم و زبان و گوش وی باشم و آنکه گفت مرصفت
 فلم تعدنی یا موسی - بیمار شدم به پرستش نیامدی گفت تو خداوند عالمی و از همه آفت ها منزه ای
 چگونه بیمار شوی گفت یا موسی فلان بنده من بیمار بود اگر و پر اعیادت کردی مرا کردی و شرح
 این معانی و اشاره بدین معانی کرده شد و افهام خلق طاقت شنودن این معانی ندارند و
 بسیار که درین معانی بسر آورده اند بعضی تشبیه افتادند و پیدا شدند که صورت جز صورت
 ظاهر نباشد بعضی بجلول و اتحاد قایل شدند مقصود آنست که چون اسباب دوستی بدانست معلوم
 تو گشت که هر دوستی که غیر دوستی او باشد سجانه از جهل باشد و بدین سبب سلیم دلی متکلم را بدانی
 که گفت کسی جز جنس خود را دوست نتواند داشت و چون او از جنس ما نیست دوستی وی
 ممکن نباشد و این دوستی که بیان کردیم جمال و کمال معانی خواهد بود مجالست در صورتش چه آنکه
 پنجم را دوست دارند از آن دارند که ایشان چون وی سروریش روی دوست و پای دارند
 بلکه از آن روی دارند که ایشان را نیز علم حیوة و سمع و بصر و کلام باشد چون وی و این صفات
 را حق سبحانه و تعالی در ایشان زیاده نهاد تا آنچه از حق سبحانه و تعالی خواهند بگیرند حاصل این
 مناسبت اینجا نیز هست و لیکن تفاوت در صفات کمال بی نهایت است و هر تباعد و

دوری که از جاوه کمال خیزد و دوستی زیاده کند پیدا کردن آنکه هیچ لذت چون لذت ویدار حق سبحانه
و تعالی نیست بدانکه این مذہب بہرہ مسلمانانست بزبان لیکن اگر از خوشترین تحقیق جویند کہ دیدار
چیزی کہ بچہ نہ بود و شکل ولون نہ بود چہ لذت دارو این ندانند و لیکن بزبان اقرار می دهند از بیم آنکہ
در شرع آمدہ است و لیکن در باطن بہیچ شوق نہ بود بدانکہ آنچہ ندانند بدان مشتاق نہ بود این
چون باشد بہر چند تحقیق آن دشوار بود و لیکن باشارہ مابدان تعریف کنیم بدانکہ این نوع علم را
چهار اصلست از مناسبت کہ باید دانست اول آنکہ بدانند کہ دیدار خدای سبحانہ از معرفت
خوشر دوم آنکہ بدانی کہ معرفت خدای سبحانہ از معرفت ہر چہ جزوی است خوشتر است - سیم
آنکہ بدانی کہ دل را در معرفت راحت و خوشی است بی آنکہ چشم و تن را در آن نصیب بود چہ آرام آنکہ
بدانی کہ آن خوشی کہ از خاصیت دل بود از ہمہ خوشی ہا از چشم و گوش و باقی حواس آید غالب تر بود
و قوی تر چون این ہمہ بدانی بضرورت معلوم تو شود کہ ممکن نیست کہ چیزی خوشتر از دیدار خدای بود
سبحانہ اصل وی آنکہ راحت دل در معرفت بشناسی کہ دیدار آن لذت نیست بی تن چہ در آدمی لذتہا
آفریدہ اند و ہر یکی را برای کاری آفریدہ اند و لذت وی مقتضای طبع و لیبست چنانکہ قوت لذت
خشم را برای غلبہ و انتقام آفریدہ اند و لذت وی در انست و قوت شہوت را برای حاصل کردن
غذا آفریدہ اند و لذت وی در ان است و قوت سمع و بصر و غیر آنرا بران قباس کن کہ ہر یکی از
ایشان لذتی دارد و این لذات مختلف افتادہ کہ لذت مباشرت مخالف لذت خشم را نہ نسن
و نیز متفاوت است کہ قوت بعضی قوی تر است و لذت چشم در صورتہا نیکو غالب تر است از
لذت بینی در بویہا خوش و در دل آدمی نیز قوتہا آفریدہ اند کہ آنرا عقل گویند و نور گویند کہ آنرا
برای علم و معرفت چیزہا آفریدہ اند کہ در خیال و حس در نیاید طبع وی نیز آن است و لذت وی
در ان است تا بدان بدانکہ این عالم کہ آفریدہ اند ویرا بہدبری حکیم و قادر در ہمہ وقت حاجت
سدت و بختین صفات صانع سبحانہ و آفرینش وضع وی بدانند و این ہمہ در حس و خیال در نیاید
بلکہ صفتہا بار یک را بدین بدانند و استنباط کنند چون تہادون اصل سخن و تہادون کتابت و تہادون
ہندسہ و علم ہای بار یک و ویرا درین ہمہ لذت بود تا اگر بروی شنا گویند بدان علم اگر چہ اندک بود
شاد شود اگر گویند تندر بخور شود چہ علم را کمال خود شناسد و چگونه کسی بحکم خوش نباشد

و بدان تفاهت نکند که علم صنعت خدا نیست سبحانه و چه چیز باشد نزد آدمی خوشتر از کمال آدمی و چه کمال بود عظیم تر از کمالی که به صفات حق سبحانه و تعالی حاصل آید پس بدین اصل بدانستی که دل را از معرفت لذت نیست بی آنکه چشم و تن را در آن نصیب بود اصل دوم آنکه بدانی که لذت علم و معرفت که بدل بود از لذت محسوسات و لذت شهوات تو نبزر بود که اگر کسی شطرنج نیکومی باز و چون بدان مشغول شود گاه بود که اگر نزد او طعامی بیارد نخورد و بوی تنگد و اگر گویند نان خور نخورد و معلوم شد که لذت وی در شطرنج و بردن قوت آمدن وی قوی تر است از لذت نان خوردن که بدین لذت او را تقدیم کرده پس قوت لذت وقتی معوم می شود که هر دو فراهم آمدند اختیار آن دیگری کرد چون این بدانستی بدانکه هر که عاقل تر بود قوتها باطن بروی مستولی تر بود چه اگر عاقل را خیر کنند میان آنکه لوزینه و مرغ بریان خورد و کاری که در آن دشمن وی مغلوب و مقهور گردد و ریاست بروی مسلم شود البته ریاست و غلبه اختیار کند مگر که آن قوت در وی ناتمام بود چون کودک و مرد محتوه عقل شوریده پس آنکس که در وی شهوت طعام و جاه و ریاست آفریده باشند شهوت جاه بر باقی فرایش دارد بدانیم که قوه جاه در وی قوی تر است از آن باقی پس بدین معلوم شود که لذت علم و معرفت از همه لذتها و دیگر غالب تر است و آن به مقابله توان دانست اصل سیم آنکه معرفت حق سبحانه و تعالی از همه معرفتها و دیگر خوشتر است که چون بدانستی که علم معرفت از همه علم هائیکو تر است به شک نشوی که بعضی علوم از بعضی نیکو تر است که هر چند معلوم شریف تر و بزرگ تر علم وی نیکو تر و شریف تر و چون هیچ چیز شریف تر و با کمال تر و با جلال تر و عظیم تر از خداوند عالم که آفریدگار همه جماله با و کمالها و لیست و تدبیر ملکوت آسمان و زمین و این جهان و آن جهان او کند و هیچ حضرت نیکو تر و با کمال تر از آن حضرت نیست چگونه ممکن بود که نظاره حضرتی خوشتر از نظاره این حضرت باشد اگر کسی را چشم آن باشد که در اسرار ملکوت الهیت نظر کند چیزی دیگر غیر آن مشغول نشود پس معلوم شد که معرفت حق تعالی و معرفت صفات وی و معرفت ملکوت و مملکت وی و معرفت الهیت وی از همه معرفتها خوشتر که معلوم این معرفت از همه خوشتر بلکه شریف تر گفتن سخن و خطا است چه هر چیزی را که با وی اضافت کنی استخفاف باشد و خطا پس عارف درین جهان همیشه در بهشتی

است که عرضها اوسع السموات و الارض است یعنی عرض وی از آسمان و زمین بیش بود که آسمان
 زمین را فتهما است و میدان معرفت حق تعالی را فتهما نیست و بویستنی که تماشاگاه عارف است
 کناره ندارد و آسمان و زمین کناره دارد و میوه ها که درین بوستان بودند ممنوع بود و نه
 مقطوع بلکه بر دوام بود قطوفها دانیته ثمره وی که هم در ذات وی بود از وی نزدیکتر بود
 باشد که مزاحمت و غل و حسد را بوی راه نبود و این بهشت به بسیاری اهل وی بر عارف
 تنگ نشود بلکه فراخ تر شود اصل چهارم آنکه لذت نظر از لذت معرفت خوشتر بود
 چه دانستن چیزها در قسم است یکی آنکه در خیال آید چون الوان و اشکال و قسم دوم آنکه عقل
 او را در یابد و در خیال نیاید چون حق سبحانه و تعالی و صفات او که بچون و بیچگونه بود و چونی و
 چگونه را بوی راه نبود و در خیال و عقل آنرا در یابد مثلاً در آدمی چندین چیز است که آنرا چون و
 چگونه نتوان گفت و چونی را بوی راه نیست چون قدرت و علم و ارادت و عشق و حیوة و خشم و شهوت
 و درد و راحت که این همه را چونی و چگونه نباشد و در خیال نیاید عقل آنرا در یابد و هر چه
 در خیال و ادراک تو آید آن بر دو وجه است یکی آنکه در خیال حاضر بود چنانکه گوید روی می نگری
 و این ناقص است و دیگر آنکه در چشم آید و آن کامل تر است لاجرم لذت در دیدار معشوق
 بیش از آن است که لذت در خیال وی نه از آنکه در دیدار صورت دیگر است مخالف آن یا
 نیکوتر از آنکه بلکه همان است و لکن آن روشن تر است چنانکه معشوق را وقت چاشت که
 بینی لذت بیش یابی از دیدن وی بوقت دیگر نه از آنکه صورتش بگریید بلکه روشن تر و شگفته تر و
 مکشوف تر شد همچنین هر چه در خیال آید و عقل او را در یابد و در وجه ادراکی را معرفت گویند
 در وجه دیگر را رؤیت و مشاهده گویند نسبت آن با معرفت در کمال روشنی چون نسبت دیدار
 است نسبت با خیال و همچنانکه تاریکی چشم را حجاب است از دیدار نه از خیال تا از پیش بر نخیزد
 و دیدار نه باشد همچنین علاقه آدمی با این تن که مرکب است از آب و خاک و مشغولی وی بشهوات
 این عالم حجاب او است از مشاهده از معرفت تا این حجاب بر نخیزد و آن مشاهده میسر نشود
 ازین گفت موسی را که من ترانی و چون مشاهده تمام تر است و روشن تر لذت آن بیشتر است
 و دیدار و خیال و بدانکه حقیقت اینست که همین معرفت است که در آن جهان بصفتی دیگر شود

که با دل هیچ نزدیکی نداشته باشد و چون این گردش بغایت روشنی رسد آنرا مشاهده و نظر و دیدار گویند که دیدار عبارت است از کمال ادراک و این مشاهده کمال این ادراک است و برای آن است که این مشاهده جهت اقتضای آنکه چنانکه معرفت درین جهان اقتضای آنکه پس تخم دیدار معرفت است هرگز معرفت نیست از دیدار محبوب است حجاب ابدی چه هرگز تخم ندارد زرع صورت نه بندد و هرگز معرفت تمام تر دیدار وی تمام تر و هرگز حقیقت معرفت بخشد در آن چندان لذت یابد که اگر درین جهان بهشت بعوض فراوی دهند معرفت از بهشت و دستر وارد اگر چه لذت معرفت عظیم است لیکن بالذات دیدار آخرت هیچ نزدیکی ندارد و این حال را جز به مثال درنتوان یافت عاشقی تقدیر کن که در معشوق می نگرد بوقت صبح که هنوز روشن نشده باشد و وقتی که عشق وی ضعیف بود و شهوت وی ناقص بود و در جامه وی گزردم و زنبور بود و برای گزند و با این حال بکارهای دیگر نیز مشغول باشد و از هر چیزی نیز برهاس بود شک نیست که لذت این عاشق ضعیف بود پس اگر ناگاه آفتاب برآید و لغات روشن شود و شهوت و عشق وی بغایت قوت گیرد و آن مشغله و برهاس از دل وی برخیزد و از گزیدن مار و گزردم و زنبور خلاص یابد هر آینه از دیدار معشوق او را لذتی عظیم بود که با دل هیچ برابری نداشته باشد حال عارف در دنیا چنین بود و آن تاریکی مثال ضعف معرفت بود درین جهان که گویا از پس پرده بیرون می نگرد و ضعیفی عشق به سبب نقصان آدمی است تا درین جهان بود ناقص بود و آن عشق بکمال نرسد و گزردم و زنبور مثال شهوت دنیا بود و غم و رنج دنیا مشوش لذت معرفت او و مشغله و برهاس مثال اندیشه زنگانی در دنیا و معیشت بدست آوردن و امثال آن در هر کس را که این همه از پیش برخیزد و شهوت و عشق دیدار تمام شود و آن پوشیدگی بکشف بدل شود و غم و مشغله دنیا منتقطع شود و بدین سبب آن کس به کمال رسد اگر چه بقدر معرفت پیش نبود پس آینه لذت در دیدار محبوب مرما شود و از آن پس آنکس بود که وی عاشق نبود پس معرفت کفایت نیست در کمال سعادت تا با وی محبت یار نباشد و محبت براق غالب بود که محبت دنیا پاک از دل بشوید و این چیز بزرگ و تقوی حاصل نیاید پس عارف تا بهر لذت بیشتر بود و دیدار را برای آن گویند که آنجا خیال به کمال رسد نه

برای آن دیدار گویند که چشم است که اگر دیدار را در پیشانی آفریدی هم دیدار بودی پس در جوار
وی او تختن فضول بود پس چون لفظ دیدار آمده است محل آن چشم است باید که اعتقاد کنی که در
آخره چشم را هم در آن نصیب بود و بدانی که چشم آخرت نه چون چشم دنیا بود که این چشم جز
جهت نه بیند و آن چشم بی جهت به بیند و با عامی پیش ازین نتوان گفت و هر دانشمند که رنج
در فقه و حدیث و تفسیر برده است و راه مشاهده او را نکشاده هم درین معنی عامی است و
حل این معنی کاروی نیست بلکه آن رنج در کلام برده است در حقیقت آنهم عامی است چه
وقوف بدین معنی جز در تجلی ذات حاصل نیاید و کار فقیه و متکلم آن بود که ایشان سخنه پیشوا سے
اعتقاد عامی باشند تا آنچه عامی اعتقاد کرده است آنرا بروی بحدیث می شود دلیل نگاه دارد
و شر بتدع از وی دفع کند چه اسباب معرفت خلق را مختلف افتاده عامه را بخود شناسا
گردانید بخلق خویش تا از خلق بخالق و از صنع بصانع راه برند رفعت آسمان و بر فراشی
وی و بررگی و کشادگی وی و اندر هموا ایستادگی وی و وسعت زمین و گستردگی وی و بر آب
قرار گرفتن وی و باقی مخلوقات و عجایب و غرایب صنع که در مخلوقات وی است آنهمه دلیل راه
نمودن است از خلق بخود پس عارف چون صنع بیند نظروى بصانع افتد گوید ما را بیت شیئا
الا و رایت الشافیة بزرگان گفته اند که یعقوب علیه السلام در جمال یوسف لطفی از حق سبحان
و تعالی مشاهده می کرد که آن لطف در آن جمال مخفی و مکنون بود که اندر خلقت دیگر فرزندان
آن لطف نبود و در نظاره یوسف او را با دوست زیاده مشاهده لطف می افتاد و وی بسته
آن مشاهده بود و بسته یوسف و هر صانع که به صانع بیشتر راه می نماید عزیز تر باشد لا جرم یوسف
علیه السلام از همه فرزندان عزیز تر بود پس کسی که اندر چیزی دوست بافتد اولی تر که او را
عزیز تر دارد از همه چیزها چه دوست از نفس و جان و دل عزیز تر است اگر تن است برای
خدمت و بار و دوست است و اگر جان است برای شوق و آرزوی دوست است و اگر

۱۵ اللهم اجعلنا من الشاهدين لا من السامعين القائلين يا اخي

۱۶ مطلب :- بیان حجت محبت یوسف علیه السلام

هست برای محبت و اندلیخه دوست است پس آنچه وسیلت بود مرد دوست را دوست
 زوی عزیز تر بود و بزرگان گفته اند آنکس که غیر حق پرستد که چون بحق راه نیافت چنگ اندر
 صنع وی زد چه بر نقش عشق آوردن بر نقاش عشق آوردنست و صورت را ستودن مصور
 را ستودن است آنچه نقش به نقاش نقش گشته بمصور صورت گشته پس هر که گوید این صورت
 مگر چنانستی که نمی گوید این لطیفی نقاش مگر قوله تعالی هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ
 و از این نظاره رحم نیست مراد نظاره صنع است اندر رحم و مراد نمودن صورت نیست بلکه
 مراد مصور نمودن است تا از صورت مصور بیند نه صورت و آنکه گفت الا و رایت اللہ قبلہ
 بمعنی آن است که صفات همواره بر صنع سابق است نخست وجود صانع است و صنع
 تلوی باز حصول مصنوع از مصنوع به صنع مگر از صنع به صانع و چون وجود صانع پیش
 از صنع بود به نظاره جمال صانع از دید صنع فارغ آمد چه قدر در مرتبه صانع بجدیست که با وجود
 هوای آن وجود حدشان را طاق تاب وجود و نماند و دیگر آنکه وجود حق بجای وجود همه
 ثقات بنشیند و هیچ چیز بجای وجود وی ننشیند چه وجود کونین با وجود وی وجود شده
 به وجود وی عدم لوده وجود او موجود کونین وجود لوده باشد چون پیش حق سبحانه و تعالی
 کونین بدین معنی بدیدند تا طر حق سبحانه گشتند و خلق او پیدا ختند ما رایت شیئا الا رایت
 قد قبلہ این باشد و اسباب معرفت او سبحانه مر خواص را صفات و کلام او است تا از
 گفت به موصوف راه بردند و از اسم مسمی بنیاشند قوله تعالی افلا یتدبرون القرآن
 بلوید این قرآن صفت من است در وی نظر کنید و مرا بینید خلق را عبارت و بیان دائم
 مثل عبارت و بیان قرآن همه عاجز شدند پس از نفس قرآن عاجز تر باشند شفاء
 ستان از قرآن جمال دوست بود و همس قرآن بود که سبب هلاک دشمن آمد باز نمود که
 هر چه خواهم خود را بنمایم فان چیز را سبب نجات آنکس گردانم و باز هم در آن چیز جمال از
 سی باز گیرم و همان چیز را سبب هلاک وی گردانم پس عام مشغول به فعل گشتند به صفات
 و داختمند باز خواص مشغول صفات گشتند از افعال یا و نیامدند باز انبیا مشغول ذات
 گشتند از ذکر صفات بی نیاز گشتند قوله تعالی وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا

وقوله تعالی فادحی الی عبدک ما ادحی این جا عبارت از میان برخواست جبرئیل عبارت
 واسطه بود چون دوست حاضر گذشت واسطه از میان برخواست از ذکر صفات زبان عبارت
 منقطع شد حیرت بجای آن بنشست چیزی می بیند و از آن دیدار خبر نمی توان داد کسی را
 که ننماید چه بیند و آن کس را که بنماید چون او نماند چه داند و چه بیند و از چه خبر کند عین
 معرفت وی همه حیرت گرد و فضا ر قریب بعد از حضرت غیبته وجوده مدماً و بقاؤه فناء و علمه
 جهلاً و معرفت حیرت و روز بان او این باشد یاد لیل المتحیرین زدن فیک عنک تحیر ای چون خود
 را با نمائی همه ترا بنیم و چون بخود تحیر دهی متحیر تو ما نیم متحیر با تو به از متحیر بغیر تو پس درست شد
 که تفاوت دیدار بحسب تفاوت درجات عرفان بود هر کسی را بقدر مرتبه او دیدار باشد
 در آخرت او را و جامع کرده اند که مومنان حق سبحانه و تعالی را بچشم سر بیند و در آخرت بدون
 کافران کرامته من اللہ سبحانه کقولہ تعالی لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَرُوِيَتْ
 عقلاً جایز است و نقلاً واجب اما عقلاً جایز است برای آنکه او تعالی موجود است و هر
 که موجود بود رویت او جایز باشد چون حق سبحانه و تعالی استعداد رویت خود سبحانه در بیننده
 پدید کفر دیگر آنکه اگر رویت او سبحانه جایز نبودی سوال موسی صلوات اللہ علیہ جبل و کفر بودی
 قوله تعالی خبر اعنه انی النظر الیک و چون حق تعالی رویت را با استقرار جبل معلق کرده است
 لقوله تعالی قَانَ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوَّيْتُ قَرَانِي عَقْلًا اسْتَقَرَّ اَرَكُوهُ دَرْمَكَان مَمَكَن بُوَد اِکْر
 حق تعالی او را بقدرت خویش ساکن داشتی و چون استقرار جبل در مکان بود جواز و امکان
 رویتی که معلق است با استقرار جبل عقلاً واجب شود اما وجوب رویت نقلاً قوله تعالی وَجَوَّعَهُ
 يَوْمَ مَبْدِنَا نَاضِرَةً اِلَىٰ سَرَبِّهَا نَاطِرَةً و قوله تعالی كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
 مَجْهُوُونَ ط و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم انکم سترون ربکم کما ترون القمر لیلته البدر لا تضامون
 فی رویتہ و اخبار درین معنی مشهور و متواتر است اقرار بدان واجب است و ایمان و تصدیق
 لازم اما جماعتی که رویت را نفی می کنند این نقل را تا دلیل می کنند تا دلیل های مستحیل و از
 دور می گویند ازالی ربهنا ناظره مراد ثواب است یعنی الی ثواب ربهنا ناظره و مراد از ازالی
 الیک نیست یعنی النظر الی آیتک چه حق تعالی موسی را آیات نموده بود و شک نیست که

ب غیر ثواب است و مخاطب کہ موسیٰ بود غیر ایست و قوله تعالی لا تقد رکتہ الا بصار یعنی در دنیا
 نہ در آخرت ادراک او سجانہ نکند و ادراک با بصر برای او نفی کرد کہ ادراک مستلزم کیفیت و احاطت
 شد پس آنچه موجب کیفیت و احاطت بود نفی کرد و رویت را نفی نکرد چہ در رویت کیفیت
 احاطت نبود و اجتماع کرده اند کہ در دنیا حق سجانہ و تعالی را نتوان دید نہ بہ بصر نہ بہ بصیرت
 لا از چہہ ایقان برای آنکہ رویت غایت بر کرامت و افضل نعم حق است سجانہ دان جز در
 بہترین جانی روا نبود آن جنت است چہ اگر رویت کہ افضل نعم است در دنیا بہ بندہ
 ادی فرق نماندی میان دنیا فانی و جنت باقی و چون از کلیم خود در دنیا منع کرد از مادون او
 بطریق اولی کہ منع کند و دیگر آنکہ دنیا دار فنا است و دار فنا باقی را دیدن روا نبود و اگر در
 دنیا بیدیدی ایمان بدان ضروری بودی و چون حق تعالی خبر داده است کہ رویت در آخرت
 و نہ در دنیا ازان تجاوز ناکردن و بر آنچه حق سجانہ فرمودہ است ایستادن لازم شود و خلاف
 برودہ اند در دیدن مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم حق سجانہ و تعالی را در شب معراج جمہور و
 بزرگان این طایفہ چون جنید و نوری و ابوسعید خرازی برانند کہ محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم
 حق سجانہ و تعالی را بچشم سر نہ دید و نہ سنجکس در دنیا از خلائق دورین معنی تمسک بحدیث
 ایشہ رضی اللہ عنہا می کنند انہا قالت من زعم ان محمداً صلی اللہ علیہ وسلم رای ربہ فقد کذب و
 قالت ایضاً رضی اللہ عنہا رای ربہ عزوجل بقلبہ ولم یرہ بعینہ و ہذا قال النبی صلی اللہ علیہ
 وسلم رای ربی بقلبی و ما رایۃ بعینی و بہ تاخذ بعضی گفتہ اند کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم رب را در
 شب معراج برید و صلی اللہ علیہ وسلم مخصوص است بر رویت از میان خلائق چنانکہ موسیٰ
 معلوات اللہ علیہ بکلام از متاخران عبد اللہ قرشی و کہیل با ایشان اند و تمسک بہ خبر ابن عباس
 و اسما و انس رضی اللہ عنہم می کنند قال ابن عباس رضی اللہ عنہما رای ربہ بعینہ و قال کعب
 رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالی قسم کلامہ و رویتہ بین موسیٰ و محمد صلی اللہ علیہ وسلم فکلم موسیٰ علیہ
 السلام مرتین و آہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم مرتین و ما زاد علی ہذا اول در دنیا چنان بندہ کہ چشم نہ
 آخرت اما تفاوت در ترتیب عبودیت و منازل قرب است عوام حق را در آخرت چنان
 بینند کہ اولیاد در دنیا می بینند و اولیاد در آخرت چنان بینند کہ انبیاء در دنیا می بینند و

انبیاء علیہم السلام در آخرت چنان بنیند که منعمیر با صلی اللہ علیہ وسلم در دنیا میدید و دیدار در آخرت
 میان انبیا گذشته و منعمیر با صلی اللہ علیہ وسلم برابر نباشد لا یشارک فیہ غیرہ صلی اللہ علیہ وسلم
 حضرت بی نیاز قدیم است و لا امکان و اورا سجانه مثل و مانند و بنده محدث و مکانی و مقید
 به جهت و قید بندگی بنا برین معنی گویند رویت در دنیا بچشم سر ممکن نیست
 و از قبیل محالات است اما بچشم دل ممکن است فان وقتی میسر شود که دل از اوصاف ذمیمه
 به تمامی بیرون آید و اورا استعداد تجلی ذاتی میسر شود بعد از ظهور تجلی حق سجانه بر جان او در فنا
 فی اللہ سجانه که مقام بقا مع اللہ است آن دولت دست و پد اصل خواص امثال ابن اسرار در بیان
 بهیچکس از معروفان و محققان ابن طایفه بران نیستند که در دنیا حق تعالی را بچشم سر توان
 دید یا کسی از خلاق اورا بچشم سر دیده است و نه در کتب و رسائل ایشان دیده اند و نه در
 حکایات صحیح از ایشان روایت کرده اند لا طایفه که ایشان را نمی شناسند و بعضی از مردمان
 برانند که قومی از صوفیان این دعوی کرده اند و این معنی را با نفس خود نسبت کرده و اسماعیلی
 ذکر کرده اند و همه مشایخ اتفاق کرده اند بر تضلیل آنکه این سخن گوید و تکذیب آنکه این دعوی کند
 و برانند که هر کس که این دعوی کند حق سجانه و تعالی را نمی شناسد و ابوسمید خراز و جنید و دیگر
 مشایخ در تکذیب و تضلیل مدعی این معنی سخن بسیار زانده اند و کتب و رسائل بسیار ساخته اند
 و کتب و رسائل ایشان شاید است برین معنی بدانکه نهایت سیر سایرین الی اللہ محبت است
 و حال محبت محض موهبت است و بناء جمیع احوال عالیہ که مواهب محض اند بر محبت است
 چنانکه بنای جمیع مقامات سیر سایرین الی اللہ سجانه بر توبه است فان المحبته ممتة الطایفه
 و عنوان الطایفه ای علامه الطایفه سایرین الی اللہ سجانه و سیاهم بها یعرفون و الیہم
 ینسبون و المحبته الذاتیه قطب ہذا نشان ای السلوک الی اللہ سجانه و علیہا مدار بندہ
 الطریقہ ان العمدۃ فی السلوک ہی ترک الاغراض و الاعراض اتضاع لوجه اللہ سجانه
 و لا یطلب محض الحقیقۃ الا صاحب بندہ المحبۃ فمن بعثہ علی الطلب اشراقات انوار بندہ المحبۃ
 الفایز بنہایتہ ہر البعثۃ فالمحبۃ الذاتیه ہی من طور و راء العقل وہی فی الحقیقۃ من تعریفیہ
 الحق سجانه ہدایۃ الی قلوب اہل عرفانہ وہی و راء النعوت سہر انوارها العقل و یعزله عن محکم

ولا یرهان علیہا الا وجودہا فبینہا شہودہا لا ینہی معرفتہا الا بوجودہا یعنی تعریفہا و عرفانہا
 فلا فایده فی نعتہا و من لوازمہا الغیرۃ لان کل نکتہ لا یكون الا ہو غیور و الغیرۃ سقوط
 احتمال ما یشارک محبوبتہ فی تعلق المحبۃ بخلا بمحبوبہ و ہذا لہجلی ہوا لکرم و الضیق عن الصبر
 نفاستہ ای العجز عن الصبر علی مقاساۃ ما یشغلہ عن محبوبہ اذ ما یجبہ عنہ و المنافستہ الرغبتہ
 فی الشئی و منعہ عن الخیرتہ لخریتہ عنہ و المنافستہ ہی المراد بہ قال سہل بن عبد اللہ اشہد ما یرود علی
 المشائخ اشارات المریدین من الحق سبحانہ علیہم و عن یوسف ابن الحسین انہ قال اشارات الخلق
 علی قدر مواجیدہم و مواجیدہم علی قدر معارفہم و معارفہم علی قدر محبتہم و لم یس حال احب الی اللہ
 سبحانہ من حبتہ العبد لہ قال حجتہ الاسلام علاج محبت کہ بزرگترین مقامات است واجب و
 ہم است ہر کہ خواہد کہ بر نیکی عا شوق شود و تدبیر اول آن بود کہ روی از ہر چہ جزوی است
 بگرداند و بس بردوام بروی نظارہ می کند و چون روی می بتیرو دست و پای و موی پوشیدہ
 بود و آن نیز نیکی بود و جہد آن کند تا آن تدبیر نیز بہ بنید تا ہر جمالی کہ می بنید میل زیادہ
 می شود چون برین مواظبت کند لا بد روی میل پیدا آید اندک یا بسیار پس محبت خدای
 تعالی بہ چنین است شرط اول آن است کہ رو از دنیا بگرداند و دل از دوستی او پاک کند کہ
 دوستی غیر حق سبحانہ و تعالی از دوستی حق سبحانہ و تعالی شاغل آید و این معنی چون پاک کردن
 زمین باشد از خار و گیاه پس آنگاہ طلب معرفت وی کند کہ ہر کہ ویرا سبحانہ دوست ندارد
 ازان بود کہ او را نشناسد چہ در آئینہ جمال و کمال بطبع محبوب بود و معرفت حاصل کردن
 چون تخم در زمین نہادن است آنگاہ بردوام بگذر و تفکروی مشغول بود و این چون آب دادن
 کشت بود چہ ہر کہ کسی را بسیار یاد کند لا بد ویرا باوی انسی پیدا آید و بد آنکہ بیچ مومن از
 اصل محبت خالی نیست و لکن تفاوت ازین سہ سبب است یکی آنکہ در دوستی دنیا و
 مشغولی وی متفاوتند و دوستی ہر چہ کہ باشد در دوستی دیگر نقصان آند دیگر آنکہ در
 معرفت متفاوتند دیگر آنکہ در ذکر و عبادت بدان درجہ کہ انس بوی حاصل آید متفاوت
 آند دیگر آنکہ تفاوت ازین سہ سبب نیز و امثال آنکہ وی دوست ندارد و اصلاً نیست
 کہ ویراند اصلاً و چنانکہ نیکی صورت ظاہر بہ طبع محبوب است نیکی صورت باطن

همچنین است پس محبت شمره معرفت است و هر که محبت حق سبحانه و تعالی طلب کند بجز
از طریق معرفت محال بود و هر که پندارد که جز بمحبت حق تعالی بسعادت آخرت رسد اگر آن چیز
بیش از آن دوست داشته باشد و لکن به سبب عوایق از آن محجوب بوده باشد و روزگار
و مشوق آن چیز گذشته چون بدان رسد و عوایق بر خیزد و در لذت عظیم افتد و سعادت
این بود و اگر دوست نداشته باشد لذتی اندک یابد پس سعادت آخرت بر حسب
محبت باشد و اگر العیاذ بالله یا اللہ یا چیزی که ضد آن است آشنا شده باشد و الفت
و مناسبت بآن ضد گرفته باشد آنچه در آخرت پیدا آید سبب نفرت و هلاک وی شود
و در رنج و الم افتد آنچه دیگران بوی سعید شوند بعین همان چیز وی شقی شود هر که بالذات
دنیا انس گرفته و دنیا معشوق وی شده در آخرت آزار نیابد و آنچه در آخرت است همه
ضد طبع وی شده باشد پس همه بیشت سبب رنج و شقاوت وی شوند و آخرت عالم
ارواح است و عالم جمال حضرت الهیبت است که آنجا پیدا شود و نیک بخت کسی بود که
درین عالم طبع خویش را با آن مناسبت داده باشد تا آن موافق وی باشد و همه ریاضت
و عبادتها و معرفتها برای این مناسبت است و محبت خود علین این مناسبت است
قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا این بود و همه معصیتها و شهوتها و دوستی های دنیا ضد این مناسبت
است وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا این بود ایل بصیرت در مشاهده این معنی از حد تقلید
ورگذشته اند و این از صدق پیغمبر شناخته اند بلکه صدق پیغمبر بی معجزه به ضرورت بدین
شناخته اند چنانکه کسی طب و داند چون سخن طبیب بشنود به ضرورت بداند که این طبیب است
و چون سخن حکیم بازاری نشین بشنود بداند که جاہل است پس نبی را از تثنی و رونغ زن بصورت
بدین طریق بشناسد و آنگاه آنچه به تصرف خود بشناسد بشیر آن است که از نبی بشناسد
این علم ضروری بود چنانکه این علم از وی حاصل آید عصا ثعبان شود که این در خطر آن بود
گو ساله بانگ کند باطل شود که جدا کردن معجزه از سحر و شعوزه بدین آسانی نیست و محبت
گوهری عظیم است و دعوی محبت آسان نیست پس نباید که آدمی گمان برود که وی از جمله مجاہدین
است و لکن محبت را نشان دبرهان است باید که نشان از خود طلب کند و آن هفت

است اول آنکه مرگ را کاره نباشد که هیچ دوست و دیدار دوست را کاره نباشد و بمرگ بیدار
دوست توان رسد و رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که هر که دیدار خدایرا سبحانه دوست دارد
خدای تعالی دیدار او را نیز کاره نباشد و روا بود که محبت بود و تعجیل مرگ را کاره بود نه
اصل مرگ را که زاد آنرا هنوز نساخته باشد تا سائر مرگ کند و نشان آن بود که در ساختن
زاد بیقرار بود علامت دوم آنکه محبوب حق تعالی را بر محبوب خودش ایشار کند و هر چه داند که
سبب قرابت و نسبت نزدیک محبوب است فرو نگذارد و هر چه سبب بعد و لیسیت از وی
دور بود و این کسی بود که بهمی در دل خدایرا دوست دارد و آن جز اهل ایمان نباشد و اگر کسی معصیت
کند و دلیل نکند بر آن بلکه خدایرا دوست نمی دارد و با دوستی وی بهمی در دل نیست پس مومن
را باید که معامله وی با معامله دوستان مانند بود نه بمعامله دشمنان چه از دشمنی همه خلاص
آید و هیچ موافقت نه از دوست همه موافقت آید و هیچ خلاف نه علامت سیم آنکه ذکر
خدای سبحانه و تعالی بر دل وی تازه بود و بی تکلف و بران مویح باشد که هر که چیز بر او دوست
دارد و ذکر وی بسیار کند و اگر دوستی ویرا تمام بود هیچ فراموش نکند پس اگر دل را به تکلف
بزرگ چیزی باید داشت بم آن است که محبوب وی آن چیز است که ذکر آن چیز بر دل وی
غالب است پس باشد که در دل دوستی خدای غالب نباشد لکن دوستی آنکه میخواهد که خدایرا
دوست دارد غالب باشد و آن محبت نباشد چه دوستی دیگر بود و دوستی دوستی دیگر بود
علامت چهارم آنکه قرآن را که کلام وی است دوست دارد و رسولان و پیادو دوست دارد
و هر چه بدوست نسو لست دوست دارد و چون دوستی قوی شد همه خلق را دوست دارد
که همه موجودات را دوست دارد که همه صنع و کردار و لیسیت و نظری باید که همه بر صنع دوست
افتد نه بران چیز که دیرا چه گویند چون کسی که در خطی نگر و نه از ان روی نگر و که این سیاه
کاغذ است بلکه از ان روی نگر و که خط دوست است چون چنین شد و هر چه نگر و خدایرا
ببیند که هیچ چیز نیست که نه صنع وی است و همه چیز دلیل قدرت و کمال و جلال و جمال حضرت
وی اند و ازین روشن تر در جهان چیزی نیست علامت پنجم آنکه بر خلوت و مناجات حریس باشد
مطلبه ذکر آنکه هر که بازگشته از راه بازگشت و رسیده باز نگشت

و آرزو مند باشد تا شب در آید و زحمت اغیار بر خیزد و در و بخلوت نهد و با دوست مناجات کند و چون خواب لبش و سخن با خلق بروز و دستر دارد که دوستی وی ضعیف باشد و حی آمد بدو و علیه السلام که ای داؤد با یکس از خلق انس بگیر از من منقطع نشود الا دو کس یکی آنکه تعبیل کند و طلب ثواب چون بوی نرسد و عمل کامل نشود دیگر آنکه مرا فراموش کند و بحال خویش قناعت کند و نشان آن بود که او را بوی گذارم و در دنیا نیرا حیران دارم و چون دوستی تمام شد با هیچ چیز دیگر او را انس نماند و بزرگان گفته اند هر که بازگشت از راه بازگشت فاما آنکه رسید هرگز باز نگرود و از نخواستندی ماندن مرایشان را تا باز گرداند خورد راه ندادندی ایشان را و حق سبحانه و تعالی اولیا بر خویش را از آلودگی نگاه دارد و نپسندد که سر ایشان را جز آن نماید که باشد و سر ایشان آنچه گیرد از حق گیرد و زبان ایشان آنچه عبادت کند از سر کند زبان با سر راست باشد و سر با حق راست باشد هر چه پدید آید همه صواب پدید آید و علامت هاب ایشان روشن باشد اندر هفت آسمان و اهل آسمان ایشان را بشناسد بیای کی طاعت و نیاز مندی بدعت و بر روشنی هر چه اهل آسمان آن چیزها بپسندد و دانند بدین چیزها اولیای حق را بشناسند رفتن عارفان سوی حق بسر بود چنانکه ابراهیم علیه السلام گفت و حق سبحانه و تعالی ازان خبر داد اِنِّی ذَا بِسْبِ اِلٰی سَرِّی بظاہر بخدمت در ابراستم غیر او را نپرستم و بزبان و راستایم غیر او را نستايم و بدل محبت و را خواهم غیر او را نخواهم و بسر مشاهدۀ همه ویرا بلینم غیر او را نه بلینم هر چه ایشان را از حق تعالی به برد ایشان ازان برند و با آن چیز نیامیزند چنانکه حق تعالی گفت فِقِرًا وَاِلٰی اللّٰهِ نَظَرًا ایشان بیپوده نباشد و در صنع وی نگرند صفات وی بینند و باز از صفات بگذرند نظاره ذات وی کنند فعلی بینند بنیغاینه صفاتی بتندی نهایت ذاتی بینند بمثل و شبیه و این چنان است که مصطفی گفت صلی اللہ علیہ وسلم اللہم انی اعوذ بحفوک من عقابک اول نظاره فعل کرد و باز گفت و اعوذ برضاک من سخطک به نظاره صفات رفت و باز گفت و اعوذ بک منک باز بنظاره ذات رفت و باز گفت لا اخصی ثناء علیک خویش را از صفات خویش مجرد کرد و باز گفت انت کما اثنیت علی نفاک و فروانیت در ایاد کرد اول مقام استدلال بود دوم مقام افتقار سیم مقام مشاهده چهارم مقام حیرت پنجم مقام فنا

رفتن بسوی خداوند سبحانه چنین باشد و در سنت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم خراوند سبحانه چنین فرمود و ما زاناع البصر و ما طغی یعنی ما زاناع البصر فی الدنیا و ما طغی فی العقبی اگر چشم از دنیا برداشتی پیش از مرگ به عقبی نرسیدی و اگر چشم از عقبی برداشتی بقاب قوسین نرسیدی از همه اعراض کرد تا همه بیانت هر کس بغیر حق رو آورد حق از وی رو بگرداند یعنی حق را نیابد و حق او را بان غیر گذارد و هر که رو بحق آورد سبحانه حق را بیابد و همه چیزها به متابعت حق رو بوی کنند گروهی در انس بخداوند سبحانه بدان درجه رسیده اند که آتش چون در دیگر جانب سرای ایشان افتاده ندانسته اند و یکی در نماز به سبب علتی پای از وی بریده اند از آن خبر نیافته است و وحی آمد بر او و علیه السلام که دروغ گفت کسی که دعوی دوستی من کرد و چون شرب نشد همه شب نجفت نه دوست خلوت دوست خواهد هر که مرا خواند من با اویم و موسی علیه السلام گفت بار خدا یا کجائی تا ترا طلب کنم گفت چون قصد طلب من کردی مرا یافتی ششم آنکه عبادت بروی آسان بود و گرانی از وی بیفتد هفتم آنکه همه بندگان مطیع ویرا دوست دارد و بر همه رحیم و مشفق بود و همه کافران و عاصیان را دشمن دارد و جنید گفت محبت میل دست یعنی بدل مایل بود بخداوند سبحانه و هر چیز که از آن او بود بی تکلف محمد کتابی گفت محبت آنست که ایشار کنی هر چه بدست آری برای آنکس که او را دوست داری عبد اللہ بناجی گفت که محبت در مخلوق لذت بود و در خالق هلاکت یعنی محبت میان دو مخلوق لذت بود و میان خالق و مخلوق بقاء و مخلوق یعنی محب را هیچ حظ نماند و محبتش را علتی نباشد و قائم لعلتی نبود شہل گفت هر کس که خدا را سبحانه دوست دارد به حقیقت عیش او دارد و هر کس که خدا را سبحانه دوست ندارد به حقیقت هیچ عیش ندارد و معنی کلمه اول آنست که عیش او خوش گردد و برای آنکه محب بهر کرده و محبوب که از محبوب باید متلذذ و خوش دل شود و معنی کلمه دوم آنست که همیشه محب غالب و حصول بود به محبوب و از آنقطاع خالیف و ترسان بود بدین سبب از عیش و زندگانی هیچ لذت نیابد بعضی بزرگان گفته اند که محبت لذت است و از حق هیچکس لذت نیابد زیرا که عالم حقیقت همه دہشت است و حیرت

مطلب ۱۰ - بیان این دو کلمه متضاده که محب عیش دارد و ندارد -

پس محبت بنده مرحق را سبحانه تعظیم او بود که پیش بنده فرود آید و تعظیم غیر محبوب را از اول محبت بیرون برد و باطن او را از انتفات بما سوا پاک کند و محبت خدای سبحانه و تعالی مر بنده را آن بود که او را بخود جهان مبتلا گرداند چنانکه در وی صلاحیت غیر نماند چنانکه در قرآن می فرماید: **وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي** و معنی آنکه فرموده که در صلاحیت غیر نماند آن است که همگی بنده را بخود مشغول گرداند و در وی هیچ زیادتی نگذارد که بدو مراقبه اغیار و یا مراعات احوال تواند کرد و یا با و در حق سبحانه و تعالی ملتفت تواند گشت بعضی گفته اند که محبت دو نوع است محبت اقرار و آن ایمان است و دیگر محبت وجد و آن آتشی بود که در باطن بنده آویزد و همگی او را بستاند چنانکه بنده در آن حالت نه نفس را بیدرونه خلق را و نه اسباب را و نه از احوال با خبر بود بلکه مستغرق بود در مشاهده آنچه مرحق را بود اما آنچه مرحق را بود عبودیت است و بندگی اما آنچه از حق بود دیدن منت فضل و نعمت او است تعالی در حق خود و شاید که بنده از خوف حق سبحانه و تعالی یا از جلال و عظمت وی یا از بهیبت وی یا از محبت وی مغلوب گردد تا حکم وی حکم مجانبین شود و خطاب از وی بر خیزد آنکه عمل از وی بر خیزد بر خواستن عمل از بر خواستن کتاب باشد نه از بر بزرگی مقام وی و وی تبرک عمل معذور باشد نه مشکورو این را بشریعت اصل است نه بلنی که ابی طیبه رضی اللہ عنہا خون پیچیده را که در شیشه حجامت گرفته بود بخورد و بزرگین نه نخت و آن خون بروی حرام بود و لکن فرط محبت و حیرت و پیرا بران آورد متحیر گشت حرامی شرعی فراموش کرد بدین معذور گشت و نیز کرامت یافت تا مصطفی گفت صلی اللہ علیہ وسلم او را حرمت بدنک علی النار و از بزرگان آنچه شنوده که واقع شده ایشان در شرعیات بدان معذور بوده اند همه در مقام مغلوبی بوده و الا بنده به هیچ مقامی نمی رسد که عمل از وی بر خیزد و خلاف شرعیات کند و بدان مقام قرب یابد آن عقیده زندیقان است از آن بزار باید بود و بنده بمقامی نمی رسد که واسطه از میان بر خیزد چه نهایت مقام ولایت محبت است حق سبحانه و تعالی این محبت اندر متابعت

له مطلب به نفس

مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم نہا وہ ہمارہ مطبوع میان تابع و میان حق واسطہ باشد درست
 کرد بدین سخن ہر کہ دوست با میان وی و ما واسطہ نیست ویرا ازنا محبت نیست و مثال این
 معنی حدیث مجنون است کہ مغلوب گشتہ بود ہر چہ اورا گفتندی جواب لیلی راوی چون گفتندی
 لیلی آمد بعقل باز آمدی چون گفتندی لیلی رفت دیوانہ گشتی نہ بگفتار گوینہ لیلی حاضر گشتی یا غائب
 لیکن مشاہدہ لیلی اندر سر وی آنچنان گشتہ بود و صورت بستہ چون گفتندی آمد لذت سماع
 وصال شنیدی پنداشتی کہ لیلی حاضر است تا ہر کہ سخن گفتی پنداشتی کہ لیلی نیست و چون گفتندی
 رفت از خطر بول فراق آن خیال از پیش گم کردی ببا ننگ آمدی و دیوانہ گشتی چہ بزرگان
 گفتہ اند ہر دلی کہ دروی محبت قرار یافت ہمہ ہمتہا از وی ساقط شد ہمہ ہمتش بکی باز آید و
 ہمہ تفکرش بکی باز آید و ہمہ نظرش بکی باز آید و ہمہ ذکرش بکی باز آید بزرگان گفتہ اند محب را
 چون محبت ہو کہ گردد مشاہدہ دوست بر سر وی غالب گردد بجائی رسد کہ اورا از خوشترین خبر
 نباشد و ہر کہ دعوی محبت کند و از خوشترین خبر دارد و یا بخوشترین می نگرد و نظارہ خویش میکند سودا
 وارد نہ محبت پندارد کہ چیزی دارد ہا لکہ کہ ندارد ہر کہ ناظر چیزی بود جز حق در وقت نظارہ از حق
 محبوب بود و عارف را طاقت نبود چہ ہر کہ عارف تر محب تر بدان مقدار کہ محبوب خود را بشناسد بہمان
 مقدار دوست وارد واصل در محبت نا دیدن و ناشنیدن بود کہ محب غیر دوست نہ بیند و از غیر
 دوست نشنود کما قال علیہ السلام جبک الشیء لعی و نصیم پس ہر کہ دعوی محبت کرد از خود و
 مقام خود تبرا کرد و اگر در و کون خود را چیزی ببند و خود را چیزی ثابت
 کند دعوی محبت باطل کردہ باشد جان کہ از وی چیزی عزیز تر نیست اگر در کار دوست کنی
 و باز بینی کہ چہ کردم واللہ کہ بیچ نکرده باشی زیرا کہ محبت رق است ہر کہ خود را ملک دانست
 از بندگی تبرا کرد و قاعدہ محبت ویران کرد ازین چہتہ بزرگان گفتہ اند کہ ما را فعل نیست تا
 غلط شیفیتی از بندہ سائب نکنی کہ آن مذہب بدست اہل مذہب اہل معرفت بجا ہر بجزیر ماند

۱۱ مطلب :- بزرگان گفتہ اند ہر دلی کہ دروی محبت حق قرار یافت ہمہ ہمتہا از وی ساقط شود ہمہ ہمتش
 بکی باز آید و ہمہ نظرش بکی باز آید و ہمہ ذکرش بکی باز آید - ۱۲

بیگانه شود چون بیگانگان نشیند و پهلوی خویش در کشد از ما دور بجانب بیگانگان نشیند یعنی
گران شود با ما دست شود در طاعت ما بسم الله تا جهاء سورهای قرآن نیست الحمد لله ای
الرضا و الحمد لله حمدا استحقه قدره ستایش و نیکوگفتنی که قدر او و غیره ذات او مستحق آن نیکوگفتن
بود و آزاد کردنی از وی همه نیکو بیای دی و دادن عطا های وی قوله الحمد لله الذی استحق حمدا و
اظهره مجده و اظهره صنعته و الهیة فضله و بسطه ذکرة و اعلاه مجده و قدره قله حمده و له حق حمده كما
یکمده خلقه و فوق ما یکمده و نه بحج نفسه پاک از چون و چرا دوست و در قرآنی منتها دوست قوله
تعالی صبغة الله راه نمای حق را دانید و سپاس وی بینید و راه وی گزینید صبح در پاری زنگ
و شستن است ترسایان را چون فرزندی آمدی ایشان او را بر آب در آوردی و شستی و گفتی
صبغناه نصرانیا یعنی زیرا ترساشستم در برابر ایشان خدای تعالی گوید مومن را بتوحید و اسلام
بشتم و او را از همه آلودگیها پاک کردم و به توحید و اسلام او را برای خود برگزیدم قوله تعالی
اولم تؤمن قال بلی این استفهام شک را نیست یعنی و تو باین گزیده این گواهی بود از خدای تعالی
که ابراهیم بزنده کردن ماردگان را ایمان داشت پی روی دین ابراهیم کنید شما که دعوی پیروی
ابراهیم می کنید قوله اتقوا الله حق تقاته از وی بترسید و به پرهنزید چنانکه آن سزاوار است
بدان ترسیدن و پرهنزیدن از بندگان سزای خویش طلب کرد آن نگاه بشتاخت منت
خود با ایشان صلح کرد و گفت فاتقوا الله ما استطعتم قوله علیکم انفسکم یعنی بانفسکم
فمروا و انهبوا و ابوبها و انخوها و انمحوها بالامر و المعروف و انهی عن المنکر تا بلندتبار این
جهانی شمارادی هلاک نکند تا از ما بدارن آرزوهای او بازماند قوله تعالی لا تدركك الا بصاک
ای و لا یسیق الا فکارا عاطته و الالعیین فی الدنیا از را که قوله تعالی لن ترانی عرب در نفی
رویت مؤبد لا ترانی گوید لن ترانی گفت یعنی این زمان نه بینی مرا و باش تا فرواجه بینی قوله
تعالی قدم صدق عند ربهم ای ما تقیم من الله تعالی من المواعید الصادقة و سبق لهم
من حسن العنایت یعنی کارهای پیش شده ایشان را نزد خداوند ایشان تا آن پسند کارها که
از ایشان دیده ایم عنایت ما در باره ایشان سبقت گرفته تا آنچه کردند بیدار ما کردند قوله تعالی
المن هو قایم علی کل نفس بما کسبت و برابر کنید با قریکان خود آنرا که نگاهبان شما

است و کردار خلق بشمارد و مخلق را بمرگ و زندگانی بیازماید و مرانفاس و اسرار ایشان بسجد و
 مرا لحاظ و الفاظ ایشان بشمارد و قوله تعالی هُوَ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ لَعَلَّ يَشْكُرُوا
 آفرینش هر چیز را و نیکو کرد هر چه آفرید آنرا و اللہ خالق احسن و القبح لکن القبح کان فی علمه یعنی
 ان کیون قبیحاً فلما کان یعنی بقبحه کان الاحسن والا صوب من خلقته لقبحه علی ما ینبغی فی علم اللہ
 تعالی فیہ والمستحسنات وانما حسنت فی مقابله المستقبحات فلما احتیاج الحسن الی قبح
 یقابله لیظهر حسنه کان بقبحه حسنه قوله انا عرضنا الامانة الی اسرار الطاعات وحمل النجایات
 و انان همه به ترسیدن این آدمی فرا ایستاد و در گردن خود کرد و به پشت خود کشیدن
 گرفت و این آدمی ستمگار نادان است یعنی زندگی بخیر ما و مردگی بمانه کار آسانست
 قوله تعالی کتاباً تشابهاً مثانی یعنی نامه همه مانند یک دیگر در نیکوئی و راستی مثالی دو دو
 یعنی دیگر باره دیگر وجه دیگر وجه حفت حفت سخن در وی از دو گونه یعنی وعد
 و وعید و نیا و آخرت ذکر نیکان و بد نجتان و ذکر کسانی که دل بجا دادند و ذکر کسانی
 که دل از ما بردارند و روی ذکر کسانی که همه ایشان من باشم و بی من طاقت نیارند و ذکر
 کسانی که ایشان مرا نخواهند و هر چه گویم ایشان را که بمن نگرید که چون من نیابید ایشان
 گویند ما ترا نخواهیم و در تو نمی نگریم قوله تعالی یا حسرتنا علی ما فرطنا فی جنب التدرای قصرنا
 فیما یرجع الی اللہ من اقامته حق و اداء طاعة عبارت از درازی اندوه سستی نمایندگان
 بود از طاعت و موافقت خدای تعالی قوله تعالی وَبِقَبْئِیْ وَجِبْءِ رَبِّکَ اِیْ یَقْبِیْ رَبِّکَ بوجوب
 و القرب یضع الصفات موضع الذات قوله تعالی وَعَلَّمَنَا کَلِمَاتٍ لَدُنَّا عَلِمًا الْعِلْمُ بِاللَّهِ
 علی خمیة اوجه احدی علم الفطرة الذی عقده یوم الميثاق اذ قال لهم الّسْتُ بِرَبِّکُمْ فَقَالَ
 لَهُ تَبٰی وَالتَّانِیْ عِلْمُ الْخَبْرِ وَهُوَ الْعِلْمُ الْوَاقِعُ بِالْبَلَاغِ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی فَاَعْلَمَ اِنَّهٗ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَالتَّانِیْ
 علم العیان یحصل بعد المعاینة قال اللّٰهُ تَعَالٰی وَیَعْلَمُونَ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِیْنُ وَالرَّابِعُ
 علم الخصوص وهو العلم الی علمه الخضر من لدن اللّٰهُ تَعَالٰی و لم یحیط به موسیٰ خیر اذ لم یتطع علیه
 صبراً چون از روی کار با پرده برداشتند بیدار آنچه دیدنی بود و دانست آنچه دانستنی بود
 الخامس علم اللّٰهُ بنفسه علی حقیقته الکمال قال اللّٰهُ تَعَالٰی لَا تَدْرُکُ الْاَبْصَارُ عِلْمَ حَقِیْقَتِهِ بِرَخْلِ

بشیده است و از آن است که در وی اختلاف رود و عین حقیقت کلمه وی است و سردی
 در گردوی و حق حقیقت و نیست عین ذکره علم حقیقت حستن اوست عین حقیقت یافتن اوست
 حق حقیقت نیست شدن در دست و حقیقت اوست و فی الحیات معه لک را خه الفراغته
 لذت الخدمه ثم حلاوة المحبته ثم سرور المعرفته ثم لا حار ولا رسم ولا خبر ولا استحالة و العابد
 یستتر بالخلوة و العارف لیستتر بالحق قوله تعالی و من احسن قولا ممن دعا الی الله
 الی لسان الحقیقه بالهام الحکمه بتلقین السکینه علی انشارة الفردانیه مع البقاء الشرعیة
 تصفیة المعاملة علی الابدیة و عمل صالحا علی السنة فافواه العلماء و اصداق و قلوب حکما بر
 صنایع و الرموز من الاصفیاء و سهام و مسامح الاولیاء و اهل من تفاوت در عزت خدا
 بلطروا نیست کار چنان کند که می باید حکمت او علت نگذاشت در حمت او در حیرت تو
 بهریت برداشت اهل الحقیقه ثلاث طوائف طوائف اهل العقود ببذل المجهود و اهل الشهود
 بحفظ العهود و اهل الوجود من عین الوجود فالاول العقود و ثم الشهود و ثم الوجود و المقصد
 بافرا و الهمة و الشهود و تصفیة الموانسة و الوجود باسقاط العلة بیان بنده و حق سه نور
 است اول نور علم که بآن راه بنید و دوم نور حکمت که بدان درگاه بنید سیم نور حقیقت که
 بدان دیدار بنید علم اثبات اسباب کند و حکمت دفع اسباب کند و حقیقت بهر دور از پیش
 برود و دید سبب در علم اشکال و در حکمت حجاب دور حقیقت فکر که قوله تعالی یخافون
 رقیبه الخوف سراج القلب و زمام النفس و ریاضة الروح و محنة الشیطان و سوط
 القدر و حصار الدین بذره الصبر و سماؤه الزبد و مادده الورع و ثمرته النجاة : نور دل حال
 بمن مهار تقوی بردهان : نفس نه رخ جان بکش محنت شیطان برسان : تازیانه خدای
 درن حصار دین محکم کن : تخم صبر بیاش از آسمان زهد باران ورع بهاران میوه نجات
 بخورت از خود بری و بدورسی الرجا جناح الهمة و مرکب القلب و سفینة البدن و نزهة
 الروح و داعی القدر سجانة الیه و مزرعة الدین بذره العلم و سماؤه السنة و مادده الاخلاص
 و ثمرته الجنة : مرغ همت را بفضاء عالم فردانیت بنمودن دیدار را میدوار گردان :
 در ابوی یار کن و در کشتی بدن در ای و راحت روح بده و داعی حق اجابت کن و تخم

دین پروران و بر علم بر دار و آسمان متالجت را از ابریدت پر و از آب اخلاص بده
 میوه جنت بخور و از تسنیم قرب مست شهود شو و قصد سر پرده عزت کن و بخور و اورا به بین
 الحب ثمره الروح و میراث الصدور و نبت الحکمة و قصر المعرفته و عین المنیة مزرعة الدین
 بده الافتقار سماوہ المحرمة و ماوہ الرضا و ثمره اللقار و دوستی دوست میوه جان بود
 میراث سینها بود تخم حکمت بود قصر عرفان بود چشم مراد بود تخم او افتقار آسمان او حرمت آب
 او رضا میوه او لقا قوله تعالی فی جنات و نہر تنبت فیہ بند و الازل بما و العنایتہ من نرسہ
 الحکمة برباح الرحمة فی الجبرۃ یعنی در وی تخم ازل باب عنایت می روید و با دوا حکام از
 سوی حکمت میوز و میوه کرامت بر شاخ صفوة می بند و عمروی بستان است و آب
 روان و دیوار او آبادان از آب عنایت و برداشتن حجاب و دیدار دیدن بمنبت قول
 تعالی ستر یھم ایا تتنا فی الافاق و فی انفسھم آنچه در آفاق است در ہر صنف
 از اصناف نظارہ کن آیات حق در وی مشاہدہ کن و بنیا بخود گرد و با جناس خود تا از
 ہر نوع از مظاہر آیات آفاقی و انفسی بچہ کار آیند و خاصیت آن بدان بعضی از وی درخت
 بی برگ و بی رنگ و با خار و آن دشمنان است کہ سوختن را شاید و بعضی با رنگ
 بی بود و با خار و آن منافقانند و بعضی میوه تلخ و آن مریبانند و بعضی را میوه با ترش و
 جاہلانند و بعضی را میوه با شیرین و آن وفادارانند و بعضی را میوه با ز مستانی و آن صاحب
 و بعضی را میوه با کوی و آن معتر لپانند و بعضی با پوست و خستہ سمغز و آن بد خوابانند
 بعضی با علاوت و بی خستہ و آن خوش خوابانند و بعضی مغز خستہا و تلخ بد سیرتانند و بعضی
 میوه با آن شیرین پاک و لانند و بعضی چرب و بار و عن و آن وفادارانند و بعضی بسیار مان
 و زود تنباہ نشوند آن تحمل کنندگانند و رنجہا را از یکدیگر و بعضی جو بند مرخم خدمت را چون
 مسایل حکمتہ کہ در زمین دل میوه خدمت با آرد بعضی میوه فواکہ است مر حقیقت را و بعضی کلما
 مر قصہ و عبرت را و بعضی گل است مر نظارہ و اشارات را و بعضی زہر است نگاہداشت
 فطنت را و بعضی طعام است مر زندگانی و معیشت را و بعضی دار و دست معاشرت را
 بعضی نہاد نیست مر گنج و خیرت را تا بقوت آن بمراد رسند و از وی دیدہ و رید و دست

سرودند و بدوست پیوندند اِنَّ اِلٰی رَبِّكَ الْمُنْتَهٰی این بود علم حقیقت شناخت او آمد و
 این حقیقت وجود او و حق حقیقت نیستی در سخن که از سر عمل بود جای ادگوش است و
 آن از سر حال بود جای اول است و چون از سر معرفت بود جای دی سر است و چون
 سر محبت بود جای دی جان است و چون در گوش قرار یافت جواب زبان دید و چون در دل
 ریافت جواب عمل دید و چون در سر قرار یافت جواب انقطاع دید و تَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيْلًا
 این بود نکته اهل عقل گویند عبارت اهل شریعت جویند بیان اهل حکمت کنند اشارت
 ال حقیقت شنوند رموز اهل محبت چشند در هر مزرعه چیزی روید بعضی گل پاک بعضی
 و ره خاک میوه او از ثمره او توان چشید بعضی پاک و بعضی ناپاک و البدر الطیب یخرج
 ته باذن ربّه والذی خبث لا یخرج الا تکیداً ط ذالک تقدیر العزیز العظیم این بود قوله
 الی و علامت ط و بالجمد هم یتهدون ط صفت علامت است نام علم کار از
 ل است و بهانه بر عالم کرامات علامت است کار مشاهده دارد شهادت علامت
 است کار اسلام دارد اسلام علامت است کار ایمان دارد ایمان علامت است
 ایمان دارد سجود علامت است کار شوق دارد معراج علامت است کار مناجات دارد
 و علامت است کار دیدار دارد احمد علامت است کار احسان دارد قوله تعالی فَاَمَّا الزُّبَدُ
 ثُمَّ هَبْ جُفَاءً الزُّبْدُ الدُّعَاوِیُّ وَمَا یَنْفَعُ النَّاسَ الْمَعَانِیُّ قَوْلُهُ تَعَالٰی اِنِّیْ مَهْجَرٌ
 رَبِّیْ اِلَیْهِمْ اِنِّیْ مَهْجَرٌ اِنِّیْ مَهْجَرٌ اِنِّیْ مَهْجَرٌ اِنِّیْ مَهْجَرٌ اِنِّیْ مَهْجَرٌ
 لَمْرُکِ وَالنَّفَاقِ وَالْبِدْعَةِ وَالْحَرَامِ وَالْعِزْرِ مِنَ التَّفْرِیْطِ وَالْهَجْرَةِ اِلَی اللّٰهِ مِنَ الدُّنْیَا
 اَنْفَرَةٌ وَالْخَلْقِ وَالنَّفْسِ وَالْمَصَابِرَةِ فِی الْهَجْرَةِ مِنْ مَقَامَاتِ الْمُریدِیْنَ وَالْاَسْتِجَاشِ مِنَ الْخَلْقِ
 الْهَجْرَةِ مِنْ مَقَامَاتِ الْمَكَاشِفِیْنَ وَیَسْمُ اِرْبَابَ الْوَقْتِ ثُمَّ سَقُوْطُ الْمَبَالَاتِ بِالنَّاسِ وَهِيَ
 اَمَاتِ الْمُحَقِّقِیْنَ ثُمَّ التَّعَطُّفُ عَلَی النَّاسِ وَهِيَ مِنْ مَقَامَاتِ الرَّبَّانِیِّیْنَ ثُمَّ الْاَشْرَافُ عَلَی
 النَّاسِ وَهِيَ مِنْ مَقَامَاتِ الْمُخْتَصِمِیْنَ ثُمَّ الْاَخْلَاصُ مِنْ رُوْیَةِ النَّاسِ وَالشُّوْأَبُ وَهِيَ مِنْ مَقَامَاتِ
 الدُّنْیَا قَوْلُهُ تَعَالٰی لِلْمُؤْمِنِیْنَ یُعْضُوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ اِی الْبَصَارَ الرَّکُوسَ عَنِ الْمَحَارِمِ وَالْبَصَارَ
 الْعَلَوِیَّیْنَ لِمَا سِوَى اللّٰهِ قَوْلُهُ تَعَالٰی اَلَمْ تَرَ اِلَی رَبِّکَ وَالرُّوْیَةُ عَلَی ثَلَاثَةِ اَوْجِهٍ رُوْیَةُ اللَّذَّةِ

قوله ولذالاعین ورویتہ قرۃ قولہ من قرۃ اعین ورویتہ وبتہ قولہ فلما رأینہ اکبرنہ وناسنہ
ففی اللذۃ شہوۃ قولہ تعالی السمت برکیم قالوا بلی بلی ناوی لک الکریم وبل اجاب عنک
اللطف وبل حکم علیک الابر وبل قام لک الارب۔ قال حجة الاسلام ہر کہ محبت را از
کرو شوق را نیز انکار کرد و رسول صلی اللہ علیہ وسلم در دعای خود گفتی کہ اللہم انی اسئلك
الشوق الی لقاءک ولذۃ النظر الی وجہک الکریم وگفت صلی اللہ علیہ وسلم حق سجاہ و تعالی
می گوید لا طال شوق الابر الی لقائی وانا لقا ستم لاشد شوقا ویروی وانا الی لقا ستم اشوق
یعنی وراز شد آرزوی نیکم بدان بیدار من و من بدیشان آرزو مندترم از ایشان پس باید

سے مطلب :- فاما الشوق فانه مقام رفیع من مقامات المحبۃ و لیس یبقی الشوق للعباد
ولا نعیمانی غیر شوقہ المشتاقون مقرنون بما اشہدوا من الشوق و ہم المارون بطلبہم الموعود الحبيب و عند
مشوبۃ متاہم لما شوقہم الیہ فی قولہ لموسی صلوات اللہ علیہ اطلبنی عند المنکسرۃ قلوبہم لاجلہم و المشتاقو
من المحبین و اللذۃ علم ذالک ان الحبيب قرب منہم بوصفہ کما فخر جو البقرہ و عاشوا بمشاہدہ و نعم
بخصورہم عندہ ثم احتجب عنہم غیرہ علی نفسہ نعرۃ فانکسرت قلوبہم لاجلہ فاشتا قوا الی ما عودہم منہم ففتنہ
لدیہ من حزنہم فامر اولیاءہ بطلبہم و اوجہ نفسہ عندہم لکانہم عندہ ففرح ہوا من المحبین لقربہ لایون
وانکسارہم و حزنہم لاجلہ لایعرف اللذۃ سجانہ قد یعرض من محببہ تعززا بزعمہم الشوق الیہ و یعلقہم للاسفر
یستخرج منہم لطف التعلق لہ ثم یظن الیہم فی اعراضہ عنہم من حیث لا یعلمون لینظر و الیہ حیث یعلمون فیسر
بالادب بین یدیرہ و حدوثنا عن ابراہیم بن ادہم رحمۃ اللہ و کان احد المشتاقین و ہو من ابدال ہوا عن
تکلم فی علمہم و نکشف طریقہم و کانت لہا ما کن من المحبۃ رفیعۃ و مکاشفات فی القرب عالیۃ قال
ذات یوم یارب ان کنت اعطیت احدًا من المحبین لک ما تکتن لک قلوبہم قبل لقاءک و اعطیت
فقد اخرتہ العلق قال فرایت فی النوم انه او تقنی بین یدیرہ قال یا ابراہیم اما استحیبت و منی ان
ان اعطیک ما لیکن بہ قلبک قبل لقائی و بل لیکن المشتاق قبل لقاء حبیبہ ام بل یستریح
غیر مشوقہ قال نقلت یارب بہت فی جبک فلم اور ما قول قاغفر لی و علمی و کیف اقول فقال
اللہم ارضنی بقضائک و صبرتی علی بلائک و اوز عنی شکر نعمائک من قوت القلوب۔

معنی شوق بشناسی که محبت بی شوق نبود و لیکن کسی را که او را اصلاناً نداند بیدار کسی را شوق نبود و اگر داند و حاضر بود و می بیند هم او را شوق نبود پس شوق بچیزی بود که از وجهی حاضر بود و از وجهی غایب و معنی شوق تقاضا و طلب آن بود که در چشم حاضر آید تا ادراک تمام شود پس ازین معنی بشناسی که شوق بخدای سبحانه در دنیا ممکن نبود که بیایان رسد که او سبحانه در معرفت حاضر است لیکن از مشاهده غایب و مشاهده کمال معرفت است چنانکه دیدار کمال خیال است و این شوق جز بمرگ برنخیزد و نوعی دیگر از شوق همانند که در آخرت نیز برنخیزد که نقصان ادراک درین جهان از دو جهت یکی آنکه معرفت او را کیست مانند دیدار از پس پرده باریک یا دیدار بوقت روشنی صبح پیش از آنکه آفتاب برآید و این در آخرت روشن شود و منقطع شود و دیگر آنکه کسی را معشوقی باشد که روی او دیده بود لیکن باقی اعضا، او را ندیده بود و داند که آنهمه نیکیست در شوق دیدار آن باقی باشد همچنین جمال حضرت اَهِیَّت را نهایت نیست اگر کسی بسیار بداند آنکه مانده است زیاده بود چه معلومات او را سبحانه نهایت نیست تا آن همه را تبدیلند جمال آن حضرت را در نیافته بود و این معنی آدمی را نه درین جهان ممکن است و نه در آن جهان چه هرگز علم آدمی بی نهایت نشود پس هر چند در آخرت دیدار می افزاید لذت دیدار می افزاید و این بی نهایت بود و لاجرم انس و شوق را به جمال آنحضرت در دنیا و آخرت نهایت نبوده چه هر چه از جمال آنحضرت آشکارا می شود همه آن انوار بود و ایشان را طلب تمامی آن بود و لیکن کس را طاقت آن نباشد که آن حضرت را چنانکه اوست با کمال بشناسد و چون به کمال نتوان شناخت به کمال هم نتوان دید لیکن مشتاقان راه کشاده بود تا بروام آن کشف و آن دیدار می افزاید بحقیقت لذت بی نهایت در بهشت این بود و اگر نه این بودی آن لذت نماندی چه هر چه داریم شد و دل با او خو گرفت از لذت آن چیز آگاهی نیاید تا آنگاه که چیزی تازه رسد پس تنعم اهل بهشت به لحظه تازه تری شود چنانکه در لذت حاضران گذشته را مختصر می بیند که هر ساعت زیاده می شود پس ازین جمله بدانی که انس آرام دل است با محبوب و شوق و اضطراب دل بد ریافتن جمال و کمال

محبوب اشتیاق عاجز شدن جان است از تحمل غلبه حلاوت دیدار محبوب و طلب دوام
وصال محبوب بسیار از دوندگان را شوق دهند و مقام اشتیاق ندهند کسی که در مقام شوق
بود چون دیدار یابد ساکن شود و آنکس که او را مقام اشتیاق دهند در هر دو حال بر یک قرار
باشد و شاید که اشتیاق وی در حالت رویت صعب تر بود در اخبار و ارواست که خدای
سجانه گفت ای داود اهل زمین را خبر کن که من دوست آنم که مراد دوست دارد و بمنشین
آنم که مخلوقه با من نشیند و منس آنم که بیاد من انس گیرد در نیت آنم که رفیق من است
و برگزیده آنم که مرا برگزید و فرمان بردار آنم که مرا فرمان بردار و پیچ بنده مراد دوست ندارد که
من از دل وی بدانم الا او را بدوستی گیرم و او را بر دیگران مقدم دارم هر که مرا جوید بیاید و
چون مرا جوید نیاید ای اهل زمین از کارها که بدان فریفته شده اید و از آن کسان که رو به
ایشان آورده اید و به مجالست و موانست ایشان خو گرفته اید روی بگردانید و با من انس
گیرید تا من با شما انس گیرم و من طینت و دستان خود را از طینت خلیل خود براهیم و از
طینت کلیم و همراز خود موسی و از طینت حبیب که برگزیده خود محمد آفریده ام و بعضی انبیا
و حجی آمد که مرا بندگانند که مراد دوست دارند و من ایشان را دوست دارم و ایشان
آرزو مند من اند و من آرزو مند ایشان و چون مرا یاد کنند من ایشان را یاد کنم نظر
ایشان با من است و نظر من بدیشان و اگر کسی راه ایشان گیرد من آنکس را
دوست دارم و اگر از راه ایشان بگردم من او را دشمن دارم بعد از مقام محبت هیچ مقامی
برتر از مقام فنا نیست و آن ثمره محبت است نه ثمره محبتی بل ثمره محبتی که بر کمال بود
و ازین بود که رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود الرضا بالقضا باب اللہ اعظم در آنچه هستی که بنده بدان حضور
قرب یابد رضا است با آنچه خدای سجانه کند و هر آینه دوست بد آنچه دوست کند راضی
باشد و چون رسول صلی اللہ علیہ وسلم از قومی پرسید که نشان ایمان شما چیست گفتند در بلا
صبر کنیم و بر نعمت شکر کنیم و بقضای رضا داریم گفت حکمائید و علماء نزدیک است از عظمی
فقه و دانائی که شمار است که انبیا باشید و خبر است که رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت که
گروهی از امت مراد قیامت پر و بال آفرینند تا به بهشت برند و خدگان ایشان را گویند

شما حساب دیدید و ترازو و صراط دیدید گویند ازین همه هیچ ندیدیم گویند شما چه کسانی گویند
از امت محمدیم گویند عمل شما چه بود که این همه کرامت یافتید گویند از سبب و خصالت که
داشتیم بکی آنکه در خلوت شرم داشتیم از خدای سبحانه که معصیت کنیم دیگر آنکه راضی بودیم
بر رزق اندک که خدای سبحانه ما را داد ملائکه گویند حقست شما را این درجه و قومی مروسی را
علیه السلام گفتند که از خدای سبحانه پیرس تا آن چسبست که خوشنودی وی دران است تا
آن کنیم و حی آمد که از من خوشنود باشید تا من از شما خوشنود باشم و حی آمد بدو و علیه السلام
که دوستان مرا با ندوده و بنیای چکار تا آن حلاوت مناجات مرا از دل ایشان سپرد یا
داوود من آن دوست دارم از دوستان خویش که روحانی باشند غم هیچ چیز نخورند و
دل در هیچ چیز نه بندند و رسول گفت صلی الله علیه و سلم که خدای سبحانه می گوید من آن خدایم
که جز من خدای دیگر نیست هر که بر بلا من صبر نکند و بر نعمت من شکر نکند و بقضاء من
راضی نباشد گو خدای دیگر طلب کن چون حق سبحانه و تعالی با بنده لطفی کند که بنده بر حق و بر
صواب بماند آنرا سکینه خوانند و این مختلف بود کسی باشد که سکینه وی در نعمت باشد اگر زوال
آید دین وی تباه شود و کسی باشد که سکینه وی بلا باشد چنانکه در حدیث است - انی
ادبر امر عبادی لعلمی لقلوبهم انی علیم خبیر و کسی بود که سکینه وی در سر بود و این نیز مختلف بود
هر مرتب باشد و مقام برترین انبیا را بود مرایشان را بلا و نعمت مشغول گرداند از حق که ایشان
نعمت از منعم بنید و از بلا مصلی باز مقام برترین از سکینه مصطفی را بود صلی الله علیه و سلم بلا و
نعمت هر دو کون را پیش آوردند هم بران صفت بود که پیش از ان بود ما ذان البصر و ما
طغی موسی را علیه السلام تجلی بر کوه سبب تغیر شد و نثر موسی صدقا و جمله مشایخ رحمهم الله
مجموعه برانکه چون بنده از بند مقامات رسته شود و از کدر احوال خالی شود و از محل تلویح و
تغیر آزاد گردد و بهمه احوال موصوف شود و وی از جمله اوصاف جا در بند هیچ صفت نبود
و مرآه را نه بیند و بیان محجب نشود و حالش از ادراک عقول غائب شود و روزگارش از تصرف
ظنون مبرود گردد و زرد و کلویخ نرود وی یکسان شود و آنچه بر خاق بود از حفظ احکام تکلیف
برمان آسان شود و مقام مخصوص تفویض الامر الی الله سبحانه و ترک التدریس بین یدیه سبحانه

یطالب و یعانی بحکم فی الآخرة ما یرید کما قدر فی الاولیة ما اراد نہایت ہمہ ریافت با و مقصود ہمہ مجاہدت با آن است کہ کسی بتوحید رسد کہ ویرا بیند و لبس و ویرا خواهد و لبس و ویرا طاعت دارد و لبس و در باطن وی تقاضاء هیچ چیز دیگر نماندہ بود چون چنین شود او را خلق نیکو حاصل شدہ باشد بلکہ از عالم بشریت برگزیده شدہ بود و بہ حقیقت حق رسیدہ بود اگر وہی گفتہ اند کہ رضا بسلا و ہر چه بخلاف ہوا بود ممکن نباشد بلکہ نہایت آن صبر بود و این خطا است بلکہ چون دوستی غالب شد رضا بخلاف ہوا ممکن است از وہی کہ کسی آنکہ چنان مستغرق و در ہوش شود بعشق کہ از در خود آگاہی نیاید چنانکہ کسی بود کہ در جنگ با کسی چنان کخشم شود کہ اگر عضوی از وی مجروح شود از الم جراحت بخیر بود تا آن وقت کہ آنرا بہ بیند کسی کہ بحرص میدود و اگر غاری در پای وی شود آگاہ نشود و چون دل بغمی مصیبتی مشغول بود از گرسنگی و تشنگی آگاہ نشود و چون این ہمہ بہ عشق مخلوق و حرص دنیا و اندوہ و غم و مصیبت ممکن بود چرا در عشق حق سبحانہ و تعالی و دوستی آخرت ممکن نباشد و معلوم است کہ جمال صورت معانی در باطن عظیم تر است از جمال صورت ظاہر کہ این بہ حقیقت پوستی است در مزبلہ کشیرہ و آن نورسیت بی پردہ نمودار و چشم بصیرت کہ بآن جمال باطن در توان یافت روشن تر است از چشم ظاہر کہ در وی غلط بسیار رود تا چیزی بزرگ را از زور خود بیند و وجہ دویم آنکہ الم آن در یابد و لکن چون داند کہ رضای دوست در آن است بدان راضی باشد چنانکہ اگر دوست وی راضی باشد بدانکہ داری تلخ خورد در شرہ آن البتہ رضای دوست حاصل کند پس ہر کہ فائدہ رضای حق سبحانہ و تعالی در آن است کہ بدانچہ حق کند رضا و بدد روشی و بلا راضی شود و مجبان بسیار بدین درجہ رسیدہ اند و در مصریحی عظیم افتادہ بود چون مردمان گرسنہ شدی دیدار یوسف دیدندی گرسنگی را فراموش کردند اثر جمال مخلوقی این اقتضا کند چون کسی را جمال خالق عز و علا مکشوف شود چہ عجب اگر از بلای خیر شود و حال ایوب علیہ السلام در بلا این بود و همچنین احوال انبیاء علیہم السلام چنین دان آنکس مدمن است در سیر کردن در مقامات و درجات عالی او متوحد است و بلا زیرا کہ بہ مطلوب راہ نمی برد و باودن ستمش فرو نمی آید و اما آنکس کہ از نفس در بحالت و بجد منفرو گشتہ است او بلا را احساس نکند و آنکس بہ سبب فنا از اثر نفس خلاص

یافته است او به حقیقت مجتبی و مختار و مقرب و متفرد است گروہی میگویند که شرط رضا آن است
 و عامی نکلند و از هر چه باشد بدان راضی باشند و از خدای سبحانہ هیچ نخواهند و بفسق و معصیت
 نگارنکنند که آن نیز قضاء خدا نیست سبحانہ و در شهری که در آن شهر معصیت غالب باشد نگرزند
 آن گریختن بود از قضای خدای سبحانہ و این ہمہ خطا است اما دعا کردن آمده است که رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم دعا کرده و گفته که دعای عبادت است و به حقیقت دعا است که شمر
 جزو تشنگی و تضرع و تواضع گریختن بخدای سبحانہ و این ہمہ صفات محمود است و دعا کردن
 در وقت حاجت بخدای سبحانہ خلاف رضانا باشد چنانکہ خوردن آب دفع تشنگی کند و خوردن نان
 دفع گرسنگی کند و پوشیدن جامنہ دفع سرما درین جملہ هیچ خلاف رضانا باشد و دعا را سبب دفع
 ما کرده اند و بدان امر کرده اند مخالفت آن خلاف رضا بود اما رضا دادن به معصیت روا نبود و از آن
 آمده است و خبر است کہ ہر کہ بمعصیتی رضا دهد در آن شریک است و ہر چند کہ معصیت
 قضاء خدا نیست سبحانہ لیکن دیرا دور و لیسیت یکی روی با پندہ دارد بدانکہ اختیار و کسب
 لیسیت و نشان آنست کہ وی مقہور حقست و دیگر روی با حق دارد بدانکہ قضا و تقدیر و لیسیت
 پس بدان وجہ کہ قضا کرده است کہ دنیا از معصیت خالی نبود بدین رضا باید داد اما بدان وجہ
 اختیار بندہ است و صفت وی است و نشان آن است کہ خدای سبحانہ اورا دشمن دارد
 بدین رضانا باید داد و این متناقض نبود مثلاً اگر کسی را دشمن بمیرد کہ دشمن دشمن وی بود ہم
 اندوگین شود و ہم شاد و لیکن شاد از جہتی باشد و غمگین از جہتی متناقض آنوقت بود کہ آن ہر دو
 از یکجہت بود و ہمچنین در جانی کہ در آنجا معصیت غالب شد گریختن از آنجا سنت است
 ہجرت پیغمبران ازین قبیل دان و ہمیشہ سلف از چنین شہر گریختہ اند کہ معصیت سرایت
 کند و نفوس واگر نکلند بلا و عقوبت بشومی آن سرایت کند چنانکہ خدای سبحانہ گفت وَالْقَوَا
 مِئَةُ لَا تَصِیْبُ مِنَ الذِّیْنِ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ط و ہمچنین اگر کسی جانی بود کہ چشم وی بر
 محرم افتد از آنجا بگریزد و خلاف رضا نبود و ہمچنین اگر در شہری تشنگی و عطش باشد و بود کمازان
 شہر شہر دیگر رود و خلاف رضا نبود الا طاعون کہ رفتن از آنجا نہیں آمده است کہ اگر
 تمدستان برود بیماریان ضایع مانند دیگر بلا ہا ہمچنین نیست بلکہ اسباب را چنانکہ نہادہ اند

برای هر چیزی بجای می باید آورد بر وفق فرمان و پس از آنکه فرمان بجا آوردی آنچه بر تو رود
 احکام بدان راضی باید بود جنید گفت رحمة اللہ کہ رضا آن است کہ بنده اختیار خود را از
 میان بردارد و حارث گفت کہ رضا آنست کہ بنده در زیر احکام خدای سبحانہ کہ بروی راند ساکن
 و ثابت باشد مذون گفت کہ رضا سرور دل است در شبیدن تلخیها و قضا و قدر خدای سبحانہ
 دویم گفت کہ رضا آنست کہ بنده احکام قضا و قدر را بفرح و شادی پیش رود این عطا گفت کہ
 رضا آن است کہ بنده بدل نگران بود آن چیز را کہ حق سبحانہ و تعالی در قدم برای بنده اختیار
 کرده است و بداند کہ اختیار حق سبحانہ و تعالی در تقدس مرتبه را نیکوتر و بهتر بود سہیل
 گفت کہ چون رضا برضوان متصل شود طمانیت حاصل شود کما قال اللہ تعالی طوبی لہم
 حسن ما ب و قال اللہ تعالی رضی اللہ عنہم و رضوان یعنی رضا در دنیا در زیر مجاری
 احکام قضا و قدر موجب رضوان بود در آخرت بما جرت بہ الاقلام قال اللہ سبحانہ و تعالی
 وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ این قول ہر دو طایفہ باش
 از موحدان از اہل بہشت و اناہل دوزخ کہ از دوزخ بیرون آمدہ باشند بفضل حق سبحانہ
 و تعالی نہ کافران زیرا کہ مشرکان ازین معنی مجبورند و ایشان را بحمد گفتن اذن و فرمان نبود قال
 حجۃ الاسلام حق سبحانہ در دل آدمی بستری نہادہ و گوہری در صیت کردہ کہ سماع آواز منور
 و لکش آن گوہر را بجنباند و اندر آدمی چیزی پیدا آورد کہ کسی را در آن ہیچ اختیار نباشد آدمی
 در حرکت آورد آنرا و جو گویند و سبب آن وجدنا سستی است کہ گوہر آدمی را با عالم علوی
 کہ آن عالم ارواح گویند بہست و عالم علوی حسن و جمال است و اصل حسن مناسبت است
 ہر چیز را کہ تناسبی بہست آنرا نمودگار نسبت از جمال آن عالم و ہر جمال و حسن کہ در عالم محسوس
 است ہمہ آن ثمرہ حسن و جمال آن عالم است پس آواز خوش موزوں متناسب مشابہ
 و ارواح عجائب آن عالم بدان سبب آگاہی در دل پیدا آورد و حرکتی و شوقی پیدا آید
 کہ آدمی نداند کہ آن از چیست و این معنی در وی بود کہ در وی مشاہدہ بود و در ہر وی کہ
 عشق و مشاہدہ نبود سماع او را حرام بود کسی را کہ در دل آتش دوستی حق سبحانہ و تعالی عالم
 سماع ویرا ہم تر باشد کہ آن آتش تیز تر گردد و او را بعالم ارواح عروج واقع شود

قطع عقبات جسمانی اور ادست و بد و دردی کہ دردی دوستی باطل باشد سماع اور از بہر قائل بود
و بروی حرام بود و ہر چیز کہ دوستی حق سبحانہ و تعالیٰ بدان زیادہ آید مزدا آن بیشتر بود و سماع صوفی
لاصل این بودہ است اگرچہ اکنون برسم آلودہ شدہ است بہ سبب گروہی کہ بہ صورت
ایشان شدہ است بطاہر و مفلس انداز معانی ایشان در باطن کسی باشد کہ از ایشان در میان
سماع اورا مگاشفہ پدید آید و لفظ ہار و د بر زبان ایشان کہ بیرون سماع نبود آن احوال لطیف
کہ از عالم غیب بدیشان پیوند بہ سبب سماع آنرا نقد و جد گویند و باشد کہ دل ایشان در سماع
چنان پاک و صفائی گردد کہ نقرہ در آتش و کدورت ہا تمام برود کہ بر ریاضت بسیار آن نیابد و
سماع آن ستر مناسب را کہ روح آدمی دارد با عالم ارواح مجرودہ فر اجنبانند کہ بہ کلیت ازین
عالم ایشان را بستاند تا ہر چہ درین عالم بود از ان ہمہ بخیر شود و قوت اعضا از ایشان ساقط
شود و بیفتند و بیہوش شوند کسی کہ سماع و وجد و احوال صوفیان را انکار کند از مختصری خود کند
و معذور بود چیزی کہ کسی را نباشد انکار آنکس کہ این حالت اورا داده اند انکار نتوان کرد باید کہ
بدان ایمان آری تا از برکات احوال ایشان محروم نہائی و از ان قوم نباشی کہ حق تعالیٰ در حق
ایشان می فرماید: **وَ اِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهَا فَيَقُولُونَ هَذَا اِفْكٌ قَدِ يَمُشَعْرِي** کہ در وی حدیث
زلف و خال و جمال و صورت و حدیث فراق و وصال و آنچه عادت عشاق بود گفتن و شنیدن
آن حرام نیست و حرام بدان گردد کہ کسی آنرا بر زنی کہ دوست دارد فرود آرد یا بکودکی فرود آرد
آن گاہ آن اندیشہ وی حرام باشد اما اگر بر زن و کنیزک خویش کہ حلال باشد فرود آرد و
سماع کند حرام نبود کسانی کہ بدوستی حق سبحانہ و تعالیٰ مستغرق باشند از بہر یکی معنی فہم کنند
لائق مقام خود مثلاً اگر در شعر و حدیث شراب و مستی بود چنانکہ گفته اند۔

رباعی

گرمی دو ہزار رطل پر پیامی : تامی نخوری نباشدت زیبائی
آن فہم کند کہ کار من بہ حدیث و دانش راست نیاید بذوق راست شود چہ در بعضی

۱۲ مطلب :- شرمع بہ بیان اصطلاحات صوفیہ و مراد ایشان از می و میخانہ و زلف و خال و خط و غیر ذلک ۱۲

اصطلاحات صوفیه آمده است که میخانه گویند و بتکره و شراب خانه گویند مراد ازین باطن عالم کامل باشد که دران باطن شوق و ذوق عارف کامل باشد که دران باطن شوق و ذوق و معانی الهی بسیار باشد و ترس امر و روحانی را گویند که صفات ذمیمه و نفس اماره او تبدیل شده باشد و به صفات حمیده موصوف شده باشد و ترس آنچه وارد غیبی را گویند که بر دل سالک فرود آید و نسبت تجلی شایه معنی را گویند که به صفتی مادی و رانی صفتی دیگر بر دل سالک ظاهر شود و در خرابات عالم معنی باطن عارف کامل باشد گبر و کافر یکدیگر در عالم وحدت باشد که تمامی روی دل از ماسوی بر تافته باشد و در سواد نیستی جا گرفته می ذوقی بود که از دل سالک بر آید و او را خوش وقت گرداند و ساغر و پیما به چیز بر آید که در روی مشاهده انوار غیبی کنند و ادراک معانی زنا را بیک رنگی و کجی سالک باشد در راه دین و متابعت راه یقین و یار و دلدار عالم شهو و را گویند و محبوب و صنم حقیقت روحیه را گویند و در ظهور تجلی صمدت صفاتی شمره و بوسه فیض و جذبه باطن را گویند که نسبت بسالک واقع شود و چشم و ابرو و جمال الهام غیبی باشد که بر دل سالک وارد شود و تلاش و قلندر اهل ترک و تجرید را گویند که از مقام لذت نفسانی گذشته باشند مست و شیدا اهل جذبه و شوق را گویند خمار و باوه فروش پیران مرشد را گویند ساقی و مطرب فیض رسانندگان و ترغیب کنندگان را گویند که به کشف رموز و بیان حقایق و الهام عارفان را معمور و ارشد پیرمغان و پیر خرابات کاملان کامل را گویند مثلاً اگر گویند

هر کوبه خرابات نشدنی نیست + زیرا که خرابات اصول دین است

ازین خرابات خراب شدن صفات بشریت باشد و فانی شدن وجود جسمانی و روحانی

در اشعه نور ذات که اصول دین از برای این آباد است که تا این خرابی دست ندهد حقیقت

وی ظاهر نشود و آنچه در گوهر آدمی پنهان کرده اند بدین خرابی پیدا شود آنگاه به حقیقت خود بینا

شود و شرح آن و راز است و لایق به فهم نباشد و گروهی که این معانی ندانند و حقیقت حدیث

زلف و خالی و صنم شوند بر ایشان انکار کنند و از احوال ایشان بخبر باشند و ندانند که عالم

معانی لطیف است و وجود روحانی مادام که از صورت مجرد باشد با درک بصیرتی بآن راه

نتوان بر دین بحسب اقتضای معانی هر معنی را صورت خاصی باید که بدو قایل باشد و مفهم شود

صورت مثال غیبت و در عالم کشوفی ازین قبیل دان پس ازین جهت عارفان ہر معنی را بہ صورت باز نمودند و از ہر صورتی معنی خاصی خواستند بدین طریق مثلاً محبوب گویند و مراد حضرت حق باشد وقتی کہ مستغنی دارند او را از دوستی مطلقاً بی قیدی طلب جستن حق را گویند فقط عام تر از ان کہ دوست دارند او را بیشتر از راہ عبودیت و عبدیت عاشق جمال شریفہ جلال الہی را گویند بعد از طلب وجد تمام معشوق حق را گویند بعد از طلب او سبحانہ بجد تمام از ان روی کہ مستحق دوستی وی است و پس حسن جمعیت کمالات را گویند در یک ذات و این جز حق را نباشد۔ جمال اظہار کمال معشوقست جہت ترغیب و طلب عاشق جلال استغناء معشوق است از عشق عاشق دآن دلیل نفی وجود و غور عاشق بود و اظہار بیجا رگی اولقا ظہور معشوقست چنانکہ عاشق را یقین حاصل شود کہ اوست تشکل وجود ہستی حق را گویند لطف تربیت معشوق بود مرعاشق را برفق و مواساۃ تا قوت تاب آن جمال او را بہ کمال حاصل آید ملاحظت بی نہایتی کمال الہی را گویند کہ ہیکس بدان نرسد جلالت ظہور انوار را گویند کہ از راہ مشاہدہ حاصل آید مجرد از مادہ شوخی کثرت التفات را گویند باظہار صور افعال شنگی طواع و لوامع انوار است در مادہ شمایل استزاج جمالیات و جلالیات را گویند شیوہ اندک جذبہ را گویند در بعضی احوال کہ گاہ بود و گاہ نبود مگر غرور دادن معشوق را گویند مرعاشق را بطریق لطف و گاہ بطریق قہرتابی بضاعتی عاشق مراد را ظاہر شود تا یقین گردد او را کہ حق را ہم بحق توان یافت و او را سبحانہ ہم با و توان دید فریب استذاج الہی را گویند فنا عنایت ازلی را گویند کہ بیواسطہ عمل خیزد چقا پو شانہ بدین دل سالک را گویند از معارف و مشاہدات کہ او را پدیدانہا تربیت می کرده اند جوہر بازداشتن سالک بود از سیر و عروج قوۃ غذای و شوق بود از دریافت جمال قدم کہ او را کہ ہیکس بدان محیط نشود چشم ظہور صفات قہری را گویند ہمچنین کینہ تسلیط صفات قہری را گویند تنگ امتحان الہی را گویند صلح قبول اعمال و عبادات را گویند پردہ موانعی را گویند کہ میان عاشق و معشوق بود از لوازم طریق نہ از جہت عاشق و نہ از جہت معشوق حجاب موانعی را گویند کہ عاشق را از معشوق بازدارد و بنوعی از انوار معاملہ عاشق نقاب موانعی را گویند کہ عاشق را از معشوق بازدارد

بحکم و ارادت معشوق که عاشق را هنوز استعداد تجلی و سرت نداده سلطانی جریان اعمال و احوال را گویند بر عاشق چنانکه حکم و ارادت الهی بود امیری ارادت خود را جاری کردن بود بر سالک توانائی صفت فاعل مختاری بود توانگری جمع صفات کمال بود با وجود قدرت بر اظهار صفتی متواری احاطت و استیلا الهی را گویند تا ختن اتیان و امر الهی را گویند ترک تا جذبیه الهی را گویند که سالک مجاهده و رنج بسیاری کند و گشاد نمی یابد ناگاه جذبیه الهی در رسد و او را به مقصود رساند غارت جذبیه الهی را گویند که بیدار سطره بدل رسد که بر سلوک و اعمال مقدم باشند و سالک مقهور آن بود و اگر چه او امر و اعمال برود جاری باشد تا راجح سلب اختیار سالک را گویند در جمیع احوال و اعمال ظاهری و باطنی آشنائی تعلق رقیقه ربوبیت بود که با همه مخلوقات پیوسته است چون تعلق خالقیت به مخلوقیت بیگانگی استغناء عالم الوهیت را گویند که به هیچ چیز و به هیچ وجه مفتقر نیست و به هیچ چیز مشابهت و مماثلت ندارد یا صفت نصرت الهی را گویند که ضروری کافه موجودات است و هیچ اسم موافق تر ازین نیست مر سالک را غمگسار اثر صفت رحمانی را گویند که عموم و شمول دارد نسبت به همه موجودات مهربانی صفت ربوبیت را گویند و در صفت باسطی را گویند و لکشای صفت فتاحی را گویند چنانکه صفت قیومی را گویند که قیام جمله موجودات باوست که اگر آن دقیقه پیوسته بموجودات نباشد هیچ چیز در وجود بقا نیافتی جان نیز از صفت بقا را گویند که سالک از ان صفت باقی ابدی گردد و فنا را بدان راه نبود و دوستی سبق محبت الهی را گویند بر محبت سالک قد استوا و استیلا الهی را گویند قامت سزای پرستش را گویند که هیچکس را بجز از خدای سبحان آن سزاواری نیست زلف غیب هویت را گویند که کسی را بدو راه نسبت موی ظاهر هویت را گویند یعنی وجود را چه همه کس را بمعرفت وجود علم حاصل است گیسو طریق طلب را گویند بعالم هویت که حبل المتین عبارت از دست ختم زلف اسرار الهی را گویند و هیچ زلف اشکال الهی را گویند که هر کس را بوی راه نبود چشم بصیری الهی را گویند و دیده اطلاع الهی را گویند بر جمیع احوال سالک از خیر و شر چشم مست سیر الهی را گویند بر تقصیری که از سالک در وجود آید چشم پر خمار ستر کردن سالک راست از سالک لکن کشف آن احوال نزد اهل

مال ظاهر است طرب انس بود با حق سبحانه و تعالی و سرور دل دران عیش مداوم حضور است
حق سبحانه و تعالی شراب خام عیش مخروج را گویند که مقارن عبودیت بود شراب نخبه عیش
صرف را گویند مجرد از اعتبار عبودیت شراب خانه عالم ملکوت را گویند منجانه عالم لاهوت را گویند
بیکده قدم مناجات را گویند خمتخانه عالم تجلیات را گویند که عالم قلب است ساقی صورت
مثال جمالیه را گویند که از دیدن او سالک را خار حق پیدا شود قدح وقت را گویند و جام
حوال را گویند صراحی مقام را گویند خم موقف را گویند جرعه اسرار و مقامات را گویند که در
سلوک از سالک پوشیده مانده بود مست خراب و استغراق عاشق بود در عشق محبوب
برایات خرابی عالم بشریت بود شمع نور اللہ را گویند شهاب تجلی را گویند نقل کشف معانی را
گویند کباب پرورش دل را در تجلیات صوری روز متابع انوار را گویند شرب عالم عمی را گویند
و عالم جبروت را نیز گویند و این عالم خطی است ممتد میان عالم خلق و عالم ربوبیت شرب قدر
بقا سالک را گویند در عین استهلاک بوجود حق شرب پلدا نهایت انوار را گویند که سواد اعظم
است غیر مقام جمع را گویند نوروز مقام تفرقه را گویند کفر ظلمت عالم تفرقه را گویند
سائی و قالیق حقایق را گویند دیر عالم انسانی را گویند کلیسا عالم حیوانی را گویند حلییا عالم طبیعی
گویند ناقوس یاد کرد مقام تفرقه را گویند بت مقصود و مطلوب را گویند توبه بازگشتن از
چیزی ناقص و نازل را گویند و رو آوردن به چیزی کامل و عالی ایمان مقدار دانش را گویند
بحضرت حق سبحانه اسلام اعمال متابعت را گویند بانیا علیهم السلام دین اعتقادی را گویند
که از عالم تفرقه سر بر کرده بود زکوة ترک و ایشار را گویند کعبه مقام وصلت را گویند حج سلوک
الہ اللہ را گویند بیابان و قالیق طریق را گویند طامات صارتی را گویند که در آوان سلوک بر
نہان سالک گذر کند آبر حجابی را گویند که مانع سبب وصول باشد بآران نزول رحمت را
گویند نسیم باد آورد عنایت را گویند بوی علاقه در را گویند بعالم حقیقت در مقام جمع اول و
اکتون در حالت تفرقه افتاوه مطرب آگاه کننده را گویند از عالم ربانی نامی پیغام محبوب
را گویند و دفن طلب معشوق را گویند ترانه آئین محبت را گویند سماع مجلس انس را گویند
چشم ترک بر مرتب عالیہ بود که اہل کمال آنرا پنهان دارند و جز خدای را سبحانه بران

اطلاع نباشد روی مرات تجلیات را از معانی و ثوری و صوری و تجلی بنوعی منتهی گردد و بقیه
البقا مع اللذ سبانه ماه روی تجلیات صورتی را گویند که سالک را بر کیفیت آن اطلاع
می شود و رخ تجلیات را گویند که در ماده بود و چهره گلگون تجلیاتی را گویند که در غیر ماده در خواب
یا در حالت بنج روی خال سیاه عالم نیستی را گویند خط سیاه عالم غیب را گویند خط سبز عالم
بزرخ را گویند لب کلام معشوق را گویند لب لعل بطون کلام معشوق را گویند لب شکرین کلام
منزل را گویند که انبیا را بواسطه ملک حاصلست و اولیا را به تصفیه باطن حاصلست لب
شیرین کلام بیواسطه را گویند دهان کوچک صفت متکلمی را گویند سخن اشاره و آشنای را گویند
بعالم غیب سخن شیرین اشاره الهی را گویند یا نبیا بواسطه وحی یا اولیا بواسطه الهام سبب رخ
مشاهده را گویند که از مطالعه جمال خیز و بنا گوش دقیقه محبوب را گویند دست صفت قدرت
را گویند مساعده صفت قوت را گویند انگشت صفت اعانت را گویند بازو صفت ثبوت
را گویند سلام ورود و محبت را گویند پیام او امر و نواهی را گویند وصال مقام وحدت را
گویند فراق غیبت را گویند از مقام وحدت هجران التفات بغیر را گویند کلبه احزان هجران
مطلوب را گویند غمگده مقام مستوران را گویند محنت رنج عاشق را گویند که از معشوق
راه عاشق بنید میدان مقام شهود را گویند نسبت بعاشق ناله مناجات عاشق را گویند
به معشوق زندگی قبول اقبال محبوب را گویند بهوشی مقام طمس را گویند که محو صفات است
دیوانگی مخلوبی عاشق را گویند بندگی مقام تکلیف را گویند آزادی مقام محو ذات عاشق
را گویند در تاب الوار ذات فقیری عدم اختیار را گویند سعادت خواندن ازلی را گویند
شقاوت راندن ازلی را گویند نزوی شغور بمعارف اسما و صفات و افعال را گویند
پاکبازی توجه خاص را گویند حضور مقام وحدت را گویند گرمی محبت را گویند سردی نفس
فارع را گویند خواب فناء اختیاری را گویند در افعال بشریت بیداری عالم صحر را گویند
جهت عبودیت علف شهوات و آرزوهای نفس را گویند ورزش ریاضت و مجاهده را گویند
سیم تصفیه ظاهر و باطن را گویند گوهر معانی صفات و اسماء الهی را گویند پس عارف
زیرک را این جمله کفایت باشد که در هر عبارتی از لوازم معانی را چگونه رعایت باید کرد

و همچنین از هر حرفی از حروف بیجا معنی خاص گرفته اند و به مقتضیات آن معانی اعمال و اقوال
از ایشان در وجودی آید الا لف الاعراض عن النفس و الرجوع عن العکس و اللبس و المکس
یعنی روی گردانیدن سالک از حظوظ نفسانی و روحانی در مقام جمعیت حرف ربانی و بهر
آخریرا باول او باز گردانیدن بر عایت حکم الهی در همه اشیای التباس و خیانت چنانکه
در آن بیان هیچ شبهه نماند جهت عدم کشف و ظهور معانی از پردہای غیبی الباء بوعکس
بنعمۃ اللہ سبحانہ علیک و بذلویب الحبس و المحبس و الخلس یعنی چشم کشاده داشتن بالطاف الهی
باعتراف کردن نعمت ها که از وی سبحانہ در باره خود مشاهده کن تا از آن سبب محبت منعم
وردش پیدا شود و چنان شیفته منعم شود که بخود نپردازد و او را از هوا حس نفسانی چنان
پاک گرداند که ظن و دهم را در مقام او راه نماند که این جمله ذلویب است که در اتیره گردانند و از
حضور بان جناب در برابرند التاء ترک مالا یعینک و ترک الفضول لبعمل الوصول -
یعنی ترک کردن آنچه محب را در راه محبوب بکار نیاید و از هر چه معادن و ممد او نباشد در راه
دوست تبرا کند و از دوست بد دوست اتفا کند که آنچه غیر دوست است همه فضولست که مانع
دیند از راه وصول التاء ثباتک علی دین اللہ و سنته الرسول و ثباتک علی قبول المنقول و
عقول بصدق الضمیر فی المنقول و المعقول یعنی ثبات دل در مقام معرفت اسلامی که آن
شناختن خداوند است سبحانہ بیچون و بیگونه و ثبات دل در مقام معرفت ایمانی که آن شناختن
خداوند است سبحانہ بالوہیت و الہیت و ثبات دل در مقام معرفت صفاتی و بہیبتائی او
سبحانہ در صفات فعلی و ذاتی و ثبات دل احدیت ذاتی بیکتائی که دین عبارت ازین جمله بود
و غرض از ارسال رسل بیان صراط مستقیم راست و سوط لقی التوحید و الوصول الی اللہ
سبحانہ و تربیت دلها بمعارفی که بیان کرده شد عایت مجہود خود در متابعت انبیا صرف
کنی کہ نیک بختان از لند و مخالفت ایشان ظاہر او باطن او انداری و بد آنچه تخلق رسانیدند
از اقوال و افعال به صدق آن جمله را پیش روی دہ عقل فاسد و دلیل باطل در آن تصرف

الہ مطلب - الحبس چیزی در دل افتادن - المحبس - بگمان چیزی لغتن - الخلس بہم چیزی ربودن -

ممکنی که انبیا را علیهم السلام وضع درجات حقیقت برنجی واقعست که بعقل مختصر کسی را بدان
 راه نیست و بران مزیدی متصورنی ذلک فضل اللہ یوتیه من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم
 الجسیم جمع جبلتک علی توجیہک الی جنات جانب الحق سبحانه به کمال المجانبته عن جانب
 الخلق جمعیت دل چنان باید که غیر حق را نه بنید و موجودات را بکلی در تحت اشعه حق بنید
 و چنان داند که حق است که خود بخود ناظر است در صورت ناظری و منظوری و هر چه گوید و شنود
 چنان داند که حقست گویا بخود او شنود است از خود در صورت قابل و سامع و بنده چنان
 مغلوب حقست درین جمعیت که چیزی جز وجود حقانی مشاهده نمی کند و بمرتبه ارواح مبهمه
 رسیده چه ممکن است که حق سبحانه و تعالی سلطنت محبت بر دل بنده چنان مستولی گرداند و
 غلبه و افراط آن عقل و طبایع از حمل آن عاجز گرداند و مروی از کسب وی ساقط شود
 که غیر را در مقام وی راه نبود همه جمالها و کمالها در حضور بسته است و غیبت از خود
 ر بیست به حضور با حق سبحانه و المتجلی له لا یشعر بنفسه فضلا عن غیره و اختفاء الاغیار عند
 ظهور النوار الحق سبحانه فی نظر المتجلی له کاختفاء الکواکب عند طلوع الشمس مع یقاع اعیانها
 و اهل اللہ سبحانه قد یمری علی استهم فی غلبات الاحوال انهم الحق ای انهم متحققون بالحق
 قائلون فیہ و من قال انا الحق باحد القائلین اما ان یکون جاریا ذلک علی لسانه فی معرض
 الحکایة عن اللہ تعالی فی سکر و غلبات حال و اما ان یکون مستغرقا بالحق سبحانه حتی لا ینکون
 فیہ تسع لعیبه و اذالم یکل فی القلب الاجلال اللہ و جماله حتی صار مستغرقا بصیر کانه هو لا
 انه هو تحقیقا فیعبیر عن هذه الحالة بالاتحاد علی سبیل التجوز و لغنی به الاستغراق و علیه منجی ان
 یحمل کلام ابی یزید رحمة اللہ تعالی حیث قال انسخت من نفسی کما تنسلخ الحیة من جلد
 فنظرت فاذا انا هو و یکون معناه انسخت من نفسی انه من نسلخ من شهوات نفسه و هو
 و همها فلا یبقی فیہ تسع لعیبه غیر اللہ سبحانه و لا یکون له هم سوی اللہ سبحانه و اذالم یکل فی القلب
 الاجلال اللہ سبحانه و جماله حتی صار مستغرقا بصیر کانه هو لا انه هو تحقیقا فیعبیر اذا بالنور
 المنور مجازا و فرق بین قولنا کانه هو و بین قولنا هو و لکن قد یعبیر بقولنا هو عن قولنا کانه
 هو کما ان الشاء تارة یقول کانی من اهوئی و تارة یقول انا من اهوئی و من اهوئی انا

وبزه من له الاقدام فان من ليس له قدم را سخنی المعقولات و بما لم يتميز له احد هما عن الآخر
 فينظر الى كمال ذاته وقد تزين بماتلا لأفیه من جليلة الحق سبحانه فينظر انه هو الحق سبحانه و قد
 غاط غلظا النصارى حيث رؤا في الك في ذات عيسى عليه السلام فزوا و اشراق نور الله سبحانه و
 قد تلا لأفیه لمن يرى كوكبا في مرآة او في ماء فيظن ان الكواكب في المرآة او في الماء فيمد اليه
 اليد لياخذها وهو مخرو و اصبى اذا راى انسانا في مرآة ظن ان الانسان في المرآة فكذلك
 القلب خالي عن الصور في نفسه وعن الهيات و انما هيته قبول معاني الهية و الصورة
 الحقايق فيما يحل القلب يكون كما المستحبه لانه مستحبه تحقيقا و اعلم انه لا يجوز في طور
 الولاية ان يظهر من العبد ما يقض العقول باستحالة نعم يجوز ان يظهر في طور الولاية ما
 يقصر العقل عنه بمعنى انه لا يدرك بمجرد العقل فانه امر عياني راى المتجلى له في ذاته عند
 تجليه سبحانه بذاته فيفنى تارة و يبقى اخرى - يعني چون در حق نیست شوند کمالات ذاتی که از
 حق در وی سرایت کرده بحق راجع می شود و باز چون وجود حقانی او را از زانی می کنند آن همه
 باز بوی خود می کنند این بود مقام اهل خصوص بعقل مختصر چون بوی می توان رسید و من لا یفرق
 بین ما یکبده العقل و بین ما لا یناله العقل فهو احسن من ان یخاطب بخلیة تک و جهله و کلمات الصوفیه
 بناء علی معانیها انما انفتحت لهم فی طور الولاية و مجرد العقل یقصر عن درک ذلك و قال بعض المتأخرین
 فی تعریف الاتحاد و المتعارف المتناول بین اهل التصوف الاتحاد هو شهود الوجود الحق
 الواحد المطلق سبحانه الذی الکل به موجودا الحق سبحانه یتجد به الکل من حيث کون کل شیء
 موجودا به محدودا بنفسه لا من حيث التاله وجودا خاصا اتحاد به فانه صح و قال بعضهم الاتحاد
 هو ظهور سلطان الحق سبحانه علی العبد بحيث یغیر له عن التصرف و نیوب منابه و هو اشارة
 الی معنی الحدیث الصحیح حکایة عن الله سبحانه کنت سمع و لبصره و اذا ظهر سلطان الحق
 سبحانه علی العبد بحيث یغیر له عن التصرف و نیوب منابه یرى فی الحس ظهور الصفات بالانحال
 من العبد و یرى فی الحقیقة لمولاه التصرف بصفات الذاتیه فی العبد علی ما ورد فی نفس
 کنت له سمعا و لبصرا و الوصف الذی للحق سبحانه هو احدیته و جوبه الذاتی غناه عن العالمین
 حال منصور این چنین بود که این حال نسبت بوی مقام گشته بود و آنچه از وی می شنودند

در آن معذور بود و تکلیف از وی برخواستہ بود و بالای این مقام مقام فرق بعد از جمع باشد
 کما ذکر فی طلب شمه آورده اند کہ اورسین پنجم را همه کواکب منسخر بودی و با او بسخن آمدندی
 روزی از ماه پرسید کہ چرا وقتی ترا نور کم می شود و وقتی زیادہ گفت بدانکہ جرم من سیاه است
 و مرا از خود وسیع نوری نیست و لکن وقتی در مقابلہ آفتاب باشم بقدر تقابل از نور او مثالی در
 آئینہ چہرہ من چون صورتہای دیگر از اجسام در آئینہ ظاہر شود در من ظاہر می شود چون
 بغایت تقابل رسم از حسیض ہلاکت با وجہ بدست ترقی کنم پرسید ازو کہ دوستی خورشید
 با تو تا چہ حد است گفت تا جدی کہ ہر گہ کہ در خود می نگرم در ہنگام تقابل خورشید را
 بنیم زیرا کہ مثال نور خورشید در من ظاہر است چنانکہ ہمہ سطح بہ صقالت روی من
 مستغرق است بقبول نور او پس در ہر نظری کہ در خود نگرم ہمہ خورشید را بنیم بہ نسبتی کہ اگر
 آئینہ در برابر خورشید بدارند صورت خورشید بر روی ظاہر گردد اگر تقدیر آئینہ را چشم بودی
 در آن ہنگام کہ در برابر آفتاب است در خود نگریستی ہمہ آفتاب دیدی و اگر چہ آہنست حال
 جانہا با خداوند سبحانہ چنین دان کہ آنچه دارند از صفات کمالیہ ہمہ ازوست باید کہ دائم در خود
 نگری و خداوند خود را بینی و یک چشم بر ہم زدن ازین دیدن غافل نشوی کہ سررشتہ ہمہ سعادت با
 بازبستہ بدین دیدن و توجہ است الحساء حلیتک بکلینہ الانبیاء و الاولیاء و جوزک
 خصال السعداء و الاتقیاء علیہ و زیور دوستان آراستن ظاہر است بہ آداب طاعت و
 رعایت آداب شریعت کہ عبارت از ان پائی ظاہر است و پاک داشتن نفس است از گردن
 جسمانیت کہ آہنہ اخلاق ذمیمہ است کہ عبارت از ان صاف کردن نفس است از زنگار
 غفلت بعد از ان پاک شدن سراسر است از وید غیر در مقام مشاہدہ کہ خدا بینی عبارت از ان
 آمدہ این بود خصال صدیقان از اتقیاء و اولیاء بدانکہ ولایت عبارت از نورست کہ از مشرق

ان مطلب: شیخ ابو سعید البواخیر قدس سرہ فرماید -

دل گرہ وصل را نیوید چہ کند جان وصل ترا اگر نیوید چہ کند
 آن لخطہ کہ بر آئینہ تابد خورشید آئینہ انا الشمس گر نیوید چہ کند

عنایت حق جل و علا بر دل بنده طلوع کند و انشراح صدر و انفتاح قلب او را حاصل آید و
سلام حقیقی در لباس نورلقین جمال نماید و بشرف قرب و محبت و کرامت حق عز سلطان مخصوص
گردد و آنچه از دور بهر محفل ظهور کند پر تو آن نور باشد و اثر قربت و محبت و کرامت اگر چه آن اثر
را کرامت گویند چون دل بنده مومن بنور حیوة طیبه زنده و متور گردد عکس آن نور بر سجای او
لاطع گردد و دل ولی معدن النوار جمال و هیبت و کبریا و قربت و بیاء الهی بود هر کس را که
نظر بروی افتد از خدای سبحانه یاد آید در صحبت اولیاء اللہ که اهل تمکین اند محافظت احوال
شود نمودن یغایت دشوار است از آن که سلطان ولایت ایشان بر حال ایشان مستولی
سرت کسی صفت و حال ایشان را نمی تواند شناخت کمینه عقوبتی که کسی مقامی از مقامات
اهل خصوص را منکر شود و حرمان و جرد و فقد شهود است و با خزانگی هم در راه آن دوست
لف شود۔ الخاء خوفک و خشیتک من اللہ سبحانه و خلوتک مع اللہ سبحانه فی الخلاء و الملاء
و خلوتک و بترک عما تسکن الیه نفوس الخلائق فی السراء و الضراء علامت خوف از
خدای سبحانه اعراض است از غیر خدای سبحانه و هر گرا این مشغولی دادند علامت وی آن است
که بن در مقام خدمت بود و بدل در مقام هیبت و بجان در مقام محبت و بستر در مقام
هدایت هم بظاہر و باطن با حق باشد خلوت حقیقی این باشد وصال با دوست با هم
حقیقی نفس کسی را میسر نشده قال الواسطی اذا وصلت قلبک مع اللہ سبحانه فاعذر من
نفسک فان النفس اذا اراک مع سبحانه تحرکت فی اباحتہ الشهوات و تنزہ بینہا فاذا وجد
قلبک مع نفسک فاعذر من اللہ سبحانه فانه غیور قادر و رولش را ترس از آن باید که نفس
مردود باز زنده نشود که چون زنده شود هوای مسلط شود و خوف خذلان از خدای سبحانه بود
علامت خذلان انقطاع ذکر و دوست بود از دل و از الہ جلالت ذکر و دوست از دل
هر وی را که بدین درد مبتلا گردند از دیدن النوارند که آن دلار محروم گردانیدند و دستان
را خوف قطعیت بود هر کسی که از قطعیت دوست نترسد بقیلین هنوز خدای را نشناخته
چون گفته اند علامت سعادت آنست که همه فرماها بجا آری و بترسی که مردود نشوی و علامت
شقاوت آنست که معصیت می کنی و امیدواری که مقبول شوی مرغ روحانی چون

از بیضه جسمانی خلاص یابد با حق آرام گیرد سیراً و صراً راحت و بلا نرد و یکسان باشد
 الدال و اکب فی اعمال القلبیه و میومینک باللہ وعدہ فی ہیئتک العادلیتہ و شاکلتک
 السلبیه مومن باید که بر دوام باعمال قلبی و قلبی آراسته بود که عبارت از ان رعایت
 آداب ظاہر و باطن است اول را عبادت گویند و دوم را معاملات و عبادت حق سبحانه
 تعالی بتبرک عادت میسر شود که بنده از همه محصیتها دست باز دارد و بداند که حق سبحانه
 بروی مطلع است هر چه می کند می بیند و هر چه می اندیشد میداند و هر چه میگوید می شنود
 هر دلی که این معنی اندازد معرفت غالب شد ظاہر و باطن او با او باشد و ازین معنی گفته اند که
 دایم در عالم صفات بودن بس و شوار است و هر دل طاقت آن ندارد و مقتضیات صفات
 حق عمل کردن بر دلها بس و شوار است مگر کسانی را که تمام از خود خالی شده باشند و دایم
 آنجناب باشند و دید حق سبحانه و تعالی ایشان را از دید غیر مشغول و فارغ گردانیده در تمام معانی
 بخود حق می باشند این بود ادب صدیقان گفته اند چهار چیز است که دل را بمیراند اول سخن
 بسیار بیفایده گفتن دوم نشست و خواست کردن با غافلان و جاهلان سیم خوردن
 حرامها و شبها چهارم خریدن بسیار علامت دل مرده آن باشد که چون طاعتی کند
 از چیزی در وجود آید لذت آن طاعت در خود نیابد و اگر از وی بی ادبی و گناهی صاوی
 شود در دل خود ترس خدای سبحانه نیابد و اگر چشم او بچیزی افتد از آن چیز عبرت نگیرد و قلب
 سلیم آن بود که خالی باشد از شرک و از نفاق و از عداوت و از رنجبت بدنی و حرص جمع
 و از شک در دین و از نادانی در امور دین و از باز بستگی بغير و از طمع بخلق و از ازل
 و از جزع و فزع کردن در کارها و از عجب و غلب و از مداومت کردن بگناه و از کبر و
 نومییدی رحمت خدای سبحانه و از ایمنی از عذاب خدای سبحانه و از حسد بخلق خدای سبحانه
 گمان بد بخلق خدای و از فراموشی خدای سبحانه و پیر باشد از توحید چنانکه در ان دل غیر را
 نباشد و از اخلاص و از نصیحت و از زهد و از تقاضا و از یقین و از علم و از تفویض و از
 بودن از آدمیان و کوتاهی زندگانی و صبر و یاد مرگ خود کردن و جود نمودن و توبه و تواضع
 امید بخدا و خوف از خدای سبحانه و گمان نیک بخدا و خلق خدا و یاد کردن خدا و دوستی

محبت خدای چون در دل محب به کلی نزول کند و خانه دل را تمام فرود گیرد و مالک و متصرف توای روحانی
 بهمانی گردد تا آن معنی در محب پدید بود چنانچه از ذات خود این معنی در یابد که همگی وی مشغول
 بروست است آنگاه این حالت را عشق گویند و ازین جنبه گفته اند که عشق محبت بحساب
 است و صفت حقیقت سبحانه بحقیقت و نسبت او به بنده مجاز است اسرار عشق در
 حروف وی مضمراست عین اشاره بآن است که عاشق باید که دائم چشم او در مشاهده
 معشوق بود و بغیر نگر و شنیدن شوق و آرزو مندی معشوق است که چنانکه بفرار گرداند
 او را که بغیر نبرد و از دل لکلی از خود ببرد و بدست زنده شود و قاف و بدین قیام عاشق به
 معشوق تا دائم مقهور سلطنت معشوق بود هر تصرفی که باشد همه از آن معشوق باشد و در طینت
 ال اوصاف مختلف است صفت سبجی چون غضب و عداوت و ایذا و دشنام و تهر و
 نفقت بهی چون شهوة و حرص و خوردن بسیار و خفتن و غفلت از آخر کار و صفت شیطانی
 چون بکر و جبله و تنزوی و سوسه و دروغ و صفت ربانی چون رحمت و مهربانی و شفقت و
 یکی و عدل و احسان در هر دلی که آثار این صفات غالب باشد آن دل را حکم آن صفت
 بود و در قیامت و حشر و لها هم بدان صفت بود که در وی غالب بود این بود معنی یوم تالی السیر
 لذل ذهابک الی اللہ سبحانه و فی اللہ بتذویب نفسک بالاذکار و الافکار و المعانی
 نظری الفرار من الاغیار الی اللہ الواحد القهار روی آوردن بسوی خدای سبحانه بی
 تلخ تعلقات بشری میسر نگردد و عبارت ازین مقام سیر الی اللہ آمد و این سیر وقتی
 تمی شود که سالک از خطوط بشریت بکلی بیرون آید و در راه طلب توجه راست بحق
 وارد و بادیستی را بقدم صدق بیکبارگی قطع کند تا بکعبه وصال رسد الیک یا منتهی حجی و
 عمری ان حج الی تراب و احجار بعد ازین مقام مقام بقاء مع اللہ میسر شود و عبارت
 انان سیر فی اللہ آنگاه محقق شود که بنده را بعد از فنا ی مطلق که فنا ی صفات و فنا ی
 ذات است وجود حقانی از زانی دارند تا بدان بعالم انصاف باوصاف الهی با خلاق ربانی
 می تواند نمود ذات و صفات فانیه در کسوت وجود باقی از قبر سفاد حشر ظهور انگیزند باشد
 صفات جذبات الهی بر باطن بنده مستولی شده و باطن او را از جمیع وساوس و هوا حس

فانی گردانیده و به صفات ذاتی خود در باطن بنده متصرف گشته و او را از آنکه بخودی خود تصرف کند لگلی عزل کرده درین مقام هر آینه بنده محفوظ بود و رعایت آداب شریعت و اقامت امر و نهی و دلیل بر صحت حال فنا این بود و اگر محفوظ نبود در آنچه حق سبحانه بر دل بست دلیل عدم صحت حال فنا بود و بقای و سادس و سوا حس نسبت با کسی که هنوز از مقام فنا نگذشته باشد شرک خفی بود نسبت با کسی که بفناء بعد البقا رسیده باشد شرک نبود و آنکه هنوز در بدایت حال فنا بود سکرش از احساس غائب گرواند و چون در مقام مشاهده ذات و صفات تکمیل یافته بود و از سکر حال فنا به صحو آمده غیبت انا احساس درین مقام تکمیل لازم نبود و شاید که بعضی را اتفاق افتد و بعضی را نه بلکه باطن وی غرقه تجه فنا بود و ظاهری حاضر آنچه میرود و از اقوال و افعال باشد اهل فنا و بقا بعد از طلب و مجاهدت بطمانیت و جردان و سرور مشاهده رسیده باشد و در عین مراد از مراد بگرد گشته مقامات و کرامات را حجاب دانسته و مشرب دل از کل خطوط نفسانی و روحانی ساقط کرده ذهاب بسوی خدای و در خدای چنین این چنین بود مردان نفس را چنین گذاخته اند تا از حس بشری خود خلاص نیایند و از کار و افکار مقدمات و فرار از اغیار مقدمات این راه آمد که نهایت آنهمه فرار است با حق سبحانه و تعالی که به صفت قهاری اغیار را متهور گردانیده و مقام فنا موهبت محض است و اختصاص الیهیت و سنت الهی برین رفته است که از عطای محض که به حقیقت موهبت باشد و صورت عطار عاریت نبود رجوع نفرماید و از اینجا گفته اند الفانی لایردالی اوصافه و مقام فنا مطلق اگر چه موهبتی است اما ظهور این مقام بتدریج بحصول شرائط است و شرط رسیدن بفناء مطلق توجه تام است بحق سبحانه بواسطه محبت ذاتی و اجتناب از آنکه محبت ذاتی نبود و مراد از فنا فناء جهت بشریت و خلقیت و افتقار این جهت است و ظهور سلطان جهت ربوبیت و حقیقت به سعادت آخرت کسی رسد که ازین جهان بیرون شود و انس و محبت خدای بروی مستولی بود و انس بدو جز بندگروی حاصل نشود و محبت او سبحانه جز به معرفت او سبحانه حاصل نبود و معرفت او سبحانه جز بتفکر و صنایع و بدایع او حاصل نشود پس مداومت بر ذکر و فکر تخم سعادت آمد و ترک شهوات و معاصی و ترک دنیا

و ترک جاه و مال برای آن فرموده اند تا ترا فراغت ذکر و فکر حاصل آید که مقدمات سعادت و وصول اند بحق سبحانه و تعالی و دوام ذکر را دو طریق است یکی آنکه اللہ اللہ بروا میگوید بدل نہ بزبان بلکه بدل ہم نگویید کہ گفتن دل ہم حدیث نفس بود بلکه ہمیشہ در مشاہدہ بود۔ چنانکہ ہیچ غافل نبود و لیکن این سخت دشوار بود و بہر کس طاقت آن نہ دارد کہ دل خویش را بر یک صفت و یک حالت دار و بردوام و بشیر خلق را ازین حالت ملال گیر و پس ازین سبب در اوقات مختلفہ اورا مختلف بہنہاوند و بعضی بکالبد چون نماز و بعضی بزبان چون خواندن قرآن و بعضی بدادن مال چون ادای زکوٰۃ و صدقہ کہ سبب پاکی دلہا شوند و بعضی بر پا نفس چون روزہ کہ سبب آرام دلہا باشد بحق سبحانہ و بعضی بدل چون تفکر تا ملال حاصل نیاید دلہا بہ تدریج بدین سبب ہایدولت وصول رسد نفس آدمی کہ محل اخلاق و ہمیشہ است اورا چنان آفریدہ اند کہ از خیر گریزان باشد و در شر آویزان باشد و طبع وی کاہلی و شہوت راندن است و ترا فرمودہ اند تا اورا ازین صفت بگردانی و ازین بی راہی باراہ آوری و این باوی بعضی بہ عنف توان کرد و بعضی بلطف و بعضی بکڑداری و بعضی بگفتار و در طبع وی آن نیز آفریدہ اند کہ چون خیر خویش در کاری بیند قصد آن کند ما گرچہ در ان کار رنج بیند بران صبر کند و بشیر حجاب وی جہل و غفلت است و چون ویرا از حجاب برہانی و از خواب بیدار کنی و آئینہ روشن پیش وی داری قبول کند لاجرم حق تعالی فرمود رسول را صلی اللہ علیہ وسلم و ذکر فان الذکر ی تنفع المؤمنین پس اول نفس خویش را بندہ و عتاب کن باوی بلکہ ہیچ وقت از وی عتاب و توبیخ باز نگیر و بیک ای نفس اگر کسی ترا احمق گوید خشم گیری و تو دعوی زیر کی کنی و کسی از تو احمق تر نیست نہ لشکر مردگان انتظار تو دارند تا تو زوی ایشان از گور برنخیزند نہ بہشت دوزخ برای تو آفریدہ اند چہرہ ساخته نشوی و انان یا دنیاری و دایم بلہو دنیا مشغول باشی چہ طاقت بود پیش ازین و کجای نفس ہمہ روز بہ معاصی مشغولی اگر می پذیری کہ در معصیت خدای سبحانہ ترا نمی بیند کافری و اگر می دانی کہ می بیند سخت دلیر و بی شرمی کہ از اطلاع وی باک نمیداری و نفس آدمی را از دو چیز آفریدہ اند از خاک و آب بجا و درشتی و غل و حقد و حسد از اخلاق خاک است

ورافت در حمت و حلم و وقار و الفت از اخلاق آب است آب از آسمان است و خاک از زمین
 وقتی که آدمی بر اخلاق خاکی باشد جای وی دوزخ است و دوزخ زیر زمین است بمرکز خود
 خاک عود کند و اگر اخلاق آبی باشد جای وی بهشت است و بهشت بر آسمان است بمرکز
 خود عود کند کسی را که در طبیعت وی خاک غالب بود تربیت او لجنف باید کرد و اگر آب
 غالب بود تربیت او بلطف باید کرد اگر در رعایت این حکمت نکنند مقصود فوت شود
 تفاوت زواج در امور شرعیه ازین قبیل دان: **الرأع** - رضاعک بالمقدور بترک
 الانکار و الاعتراض علی ما ان لک من الامور و رغبتک عن الاشرار فی ولی الاخیار رضاع
 دوست حاصل بدان توان کرد که آنچه دوست از برای دوست اختیار کرده باشد آن قضا
 و اختیار دوست را بشادمانی پیش رود بدان دلشاد باشد اگر همه بلای کونین باشد در دل
 انکار و اعتراض راه نهد که چرا این همه بلا نصیب من است و محبت را از آن بیلامقرون کردند
 تا هر سفله دعوی محبت نتواند کرد و در خبر است که موسی علیه السلام در مناجات خود گفت ای
 مراد لالت کن لعمری که چون آن عمل کنم رضاع تو یایم خطاب آمد که ای موسی ترا طاقت آن نباشد
 موسی علیه السلام بسجده افتاده بزاری مشغول شد و حی آمد که ای پسر عمران رضاع خوشنودی من
 در خوشنودی تست تقضای من موافقت حق سبحانه و تعالی به مخالفت دشمنان ظاهر شود
 موافقت اشرا موجب عار و نیا و نارعقبی آمد در خبر است که حی آمد بموسی که ای موسی اول
 کسی که از مخلوقات بمرگ دل هلاک شد ابلیس بود که در من عاصی شد بحکم من رضانداد و کسی که
 در من عاصی شود نزد من از مردگان است نزد من زنده آن کسانی اند که به محبت من و به
 محبت دوستان من دلها و ایشان زنده بود موت تن سبب زوال دنیا آمد و موت دل
 سبب زوال دولت بقا آمد - **الزاعزهدک عن الکونین و رغبتک الی رب المشرقین**
 و المنخرین فراغت از کونین که عبارت از آن زهد آمد و قتی بیسر شود که در دل عارف غیر را
 قدری نماند و این معنی شمره مشاهده بود که چون روح مقدس در مشاهده محبوب مست شود و از

له مطلب رشتنوی) عشق در اول چرا خونی بود تا اگر نبرد هر که بیرونی بود

ملک و ملکوت دیده پروردگار البصر و ما ظنی این بود و خبر است که رسول صلی اللہ علیہ وسلم
گفت که معرفت یعنی زندگی دل من بخدای سبحانہ سرمایہ معاملہ من است با حق سبحانہ یعنی راس المال
من است در راه وصول و عقل اصل دین من است و دوستی حق سبحانہ یعنی اساس بندگی من است
و شوق و آرزوی دوست مرکب وصول من است و ذکر دوست مونس من است و اعتماد و
اعتقاد من بخدای سبحانہ گنج من است حزن و اندوه در دنیا رفیق راه آخرت من است و علم
سلاح من است و صبر زاد من است و رضا غنیمت من است و فقر فخر من است و خوف
آزار من است و رجاء من است و زهد خرقہ من است و اسرار زهد در حر و سردی مضمحل
است از اشارت است بہ ترک زینت دنیا و با اشارت است بہ ترک ہوا و وال
اشارت است بہ ترک دنیا۔ التستین سلامتہ علامتک و سیرتک بسلوک مافیہ و فتح
بصیرتک و سکونک مع اللہ فی سیرتک سلامتہ صورت و سیرت لفتح بصیرت پیسر شود تا
ظاہر را باو اب شریعت پاک نداری و باطن را باو اب طریقت صاف نگردانی چشم دل بحق
کشادہ نشود و تا چشم دل بحق سبحانہ و تعالی کشادہ نشود آرام بحق پیدا نشود چه گفته اند۔
عافیت القلب قرار القلب مع اللہ سبحانہ یعنی عافیت دل آرام دل است بخداوند
سبحانہ و آنرا طمانین خوانند قولہ تعالی الا بذکر اللہ تطمئن القلوب یعنی بیادخدای
سبحانہ آرام یابد و ہباء فا کرین حق و آرام دل آنکاه درست شود کہ نور یقین قوت گیرد تا همچنانکہ
گردیدہ است بہ بینی چون دید آرام پیدا آید و چون آرام پیدا آید از غیر حق بی آرام گردد
چہ علامت آرام دل با حق سبحانہ و تعالی آن است کہ از غمزدی گریزان بود و علامت آرام
دل با غیر حق گریز بود از حق چہ بزرگان چنین گفته اند کہ ہر کاری کہ دیدار شمرہ آن کار نباشد
آن نہ کار است و ہر ویلاری کہ آرام بر نہد آن نہ دیدار است و ہر آرامی کہ بی آرامی ہست
آن نہ آرام است بیان این سخن آن است کہ چون طاعات بندہ درست گردد یقین
دل او قوت گیرد کہ سبب کہ در راه اوست مخلوق اند و از حال بحال گردند روی از ہمہ
بگرداند و آرام او را با حق سبحانہ آنکاه درست شود و چون آرام با حق درست شود
از صحبت ہر چہ او را از حق سبحانہ و تعالی مشغول کند روی بگرداند آنکاه بعافیت دل

رسد قوله تعالى خیراً عن الخلیل لا احب الا فلین گفت دوست ندارم از حال بجال گردندگان
 نور قومیت چون ظاهر شود آفلان را قیام نبود تو چه خاص روی نماید آورده اند که یکی در
 حق درویشی بدی کرد و آن را بیا زد و آن درویش در وقت مناجات می گفت که الہی آنکس
 را که در حق من بدی کرد عقوبت و عید کرده و مرا ثواب و عده کرده الہی من از ثواب دست
 یازد انتم او را عقوبت مکن این بود نشان رحم حقیقی سلامت ظاہر و باطن را علامت است
 آنچه در ظاہر است حلم و تواضع و نصیحت و شفقت و تحمل و موافقت و احسان و مدارا و
 ایثار و خرمیت و الفت و تازہ روی و کرم و فتوت و بذل جاہ و مال و مروت و زندگانی بی وحشت
 و وجود دوستی و عفو و صفا و سخا و وفا و جہاد و لطف و بشارت و نیکو گوئی بیکر و سکینہ و وقار و دعای
 یکدگر و حضور و غیبت و گمان نیک بیکدگر و خوار داشت نفس خود و عورت داشتن برادر مومن
 و بزرگ داشت مشایخ و ترجم بر صغیر و کبیر مومنان و ترجم بر ظالمان و کشتیم شفقت نگرستن بر
 عورات مسلمانان و خورد داشت خود در حق برادر و بزرگ داشت نیکی برادر مومن در حق خود
 چہ توفیر و فآ نچہ در باطن است اول توبہ است و زہد و ورع و صبر و رضا و توکل و محبت و
 خوف و رجاء و طمانیت و یقین و قناعت و صدق و اخلاص و شکر و ذکر و فکر و مراقبہ و عبرت و
 علی دل و دوام تعظیم حق و دیدار جلال و دوام ہیبت و دوام ندم و جہاد و جمع و تفرقہ و فنا و بقا و
 معرفت نفس و دوام جہاد نفس و پاک کردن وی از اخلاق بد و شناختن ذات و قالیق ریا و شناخت
 شہوات نفسی و شرک نفسی و کیفیت خلاص ازین جملہ و قطع علایق و عوالم و استحصال علم حقایق
 از کار و تجربہ در مقام توحید و منازل تفرید و جنایات بر او و راک تلاشی و جود فانی بید و جود ظهور
 باقی و جوارح آدمی را علاقه است بدل آدمی همچنین و لرانیز علاقه است بہ عضوی از اعضای آدمی تا
 بہ عضوی کہ آدمی عبادت کند نوری از ان عضو بسبب آن علاقه در دل زیادہ شود و اگر بہ
 معصیتی کند تاریکی در دل پیدا آید - و چون نوری در دل زیادہ شود بسبب عبادت آن
 نور در سہمہ تن سرایت کند سہمہ تن بعبادت مشغول شود و همچنین اگر تاریکی بسبب یک عضو
 با تمام تن بدل سرایت کند سہمہ تن بہ معصیت مشغول شود پس معلوم شد کہ صلاح آدمی در
 صلاح و سلامت تا دل سلامت نباشد تن سلامت نباشد و چون ولی بہ صلاح آمد تن

بر وفق دل مطیع شود و بعبادت مشغول شود آنگاه دل بعبادت خود که الشرف فی اللہ است مشغول تواند شد و همچنین که حرکات اعضا را علاقه است حرکات خاطر را نیز علاقه است بدل و چون حرکات خاطر متبایع دل شود استقامت دل حاصل شود بزرگان گفته اند که هر معرفتی که مقارن دوام مراقبه نباشد آن چیز نگه نیست و هر محبتی که مقارن دوام موافقت نباشد آن جز غرور و استدراج نیست **الثمین** شمول شهادتک لئلا یسجانه فی الوجدان نیتہ فی کل الامور و شفاءک عن مرض البهتان و الزور لولا سطرته متابعه الثور لقی وجود غیرتہ ظاہر و باطن بختی که غیر را در نظر عارف اصلاً وجودی نمانده باشد دلیل شمول شهادت و حرانیت حقست سجانه همچنانکه تصدیق ایمانی تمامی دل را فرو گرفته و جمیع اعضای ظاہر سر این کرده تا در هیچ عضوی مخالفت فرمان حق نمانده و بتامی غرق مخالفت از ظاہر و باطن بنده منقطع شده دلیل حقیقت ایمانی حقانی آمده تا بنده از خود نیست نشود بجز باقی نتواند بود : **معراج عاشقان** فتا است و تافنا مطلق کسی را دست ندرید هیچکس را بجریم کبر یا راه نباشد تا به همه عضو بنده شهادت گویند نشود شهادت از بنده بتوجه حق درست نشود و عضو پر عبادتی خاص است قیام بآن عبادت مخصوص از اعضا گواهی دادن است بمجودی حق سجانه و تعالی و اگر عضوی از اعضا به مخالفتی آلوده باشد دلیل نقصان شهادت باشد آن نقصان در او و شهادت دلیل نقصان ایمان بود کمال ایمان در ظهور حقایق توحید است و تناول بسلامت نباشد آن حقیقت ظهور نکند رسول صلی اللہ علیہ وسلم در بیان صدق دروغ و بهتان را علامت نفاق نهاده تادس از مرض اخلاق ذمیه پاک نشود صحت نیاید و آن صحت باز بسته بظهور حقیقت کلمه توحید است که در دل بنده سلطنت ظاہر کند تا بدید آن نور اکوان را در نظر عارف وجود نماند تر بیدری اللہ نوره من لیشاء

له ثنوی مقایس الاسرار

هیچکس را تا نگردد او فنا : نیست ره در بارگاه کبریا
چیت معراج فلک این نیستی : عاشقان را مذہب دین نیستی !

ظهور کند سخن خواجہ عبدالقادر انصاری است کہ در وقت مناجات خود گفته آہی ہر کہ ترا شناخت خود
 دشمن گرفت چہ ہر کہ خود را دوست گیرد از وی جدا ماند لا جرم از فرط عنایت و کمال رعایت بر
 لحظہ نگریستن و خطرہ از لخطات سر ابر و ضمائر و ستان قیبی از رقیب رسیبت بد آشتی و بر سر خود
 و سکتی از حرکات و سکنات جوارح و جوارح ایشان نقیبی از نقباً حسمت خود بگماشتی
 بطریق تزکیہ و تصفیہ نفوس و قلوب ایشان را از ملا بس صفات ایشان نسلخ گردانیدی
 و بدل او خلعت مکارم اخلاق خود پوشانیدی و از کاسات افضال خود جرعه ہا نوشیدی
 تسلیم ایمانی ایشان بر تسلیم ذات نضانی ایشان رحمان یافت تا چنان شدند کہ ہر کہ از
 کوی تو پیغمبری آورد از فرق سرتان سخن پای ہمہ تعظیم و احترام شدند چنانکہ یک موی از ایشان
 مخالفت نما ندانین بود نشان دوستی حقیقی فان الحب تیقلب الحال و یبدل العزۃ بالاتب
 و حکم علی النفس الآتیۃ بالاحتمال و علی المرئع بالانخسوع و الا بہتہال بہ الصاد صحت
 مواصلتک فی مفاصلتک و صحتہ صورتک فی صلوتک و وصلتک صحت مواصلت ستر عانت
 بحق سبحانہ و تعالی بقدر انفصال او سرت از غیر حق سبحانہ و تعالی چہ وضو عبارت از
 انفصال سرت است از غیر حق سبحانہ و تعالی و صلوۃ عبارت از اتصال سرت است بحق سبحانہ
 من لم یفصل لم یصل طہارت انبیاء و خواص اولیا نیست کہ ہر چہ جز خدای سبحانہ است
 ستر خود را از ان پاک میدارند و بخر ملتو نمی شوند و اگر ناگاہ غیری بر سر ایشان بر سبیل
 خوش آمد بگذرد طہارت بخون دیدہ کنند گر یہ انبیاء و زاری ایشان و خاصان حق ازین قبیل
 وان ہمچنانکہ صحت سرت در مواصلت است صحت صورت در صلوۃ و صلت است یعنی
 فراہیض و نوافل چہ زیور ظاہر بندہ عبودیت است خالص مر حق را سجاء مجرد از عادت
 فی الحدیث سیاتی زمان علی امتی یقولون لا الہ الا اللہ سما و یصلون عادیۃ عادت پرستی دیگر است
 و خدا پرستی دیگر فی الحدیث سیاتی زمان علی امتی یصلون فی المساجد صفوفاً لم یکن بینہم مؤمن
 نمازی کہ ترا امروز از ظلم و معاصی باز ندارد فردای قیامت از آتش دوزخ کی باز دارد
 نماز نماز حقیقی نباشد اہل غفلت چون خواہند کہ نماز کنند شیاطین نزد او گرد آیند چنانکہ مگس
 بشرینی چون بگوید اللہ اکبر فرشتہ در دل او نظر کند غیر خدای را در دل او بزرگ بیند مثلاً

کسی که حکم امیر خود را از حکم خدای بزرگ تر بنید گوید کند بت دروغ می گوئی و دولت چیز دیگر است و دوی از دل آن غافل بر خیزد تا عتقان آسمان برسد حمله عرش به بنیند و همان دو و حجاب او شود و سوسه شیطانی در دل او در آید فرشتگان آن نماز را بروی او زنند نماز گوید ضایع کند و ترا خراب چنانکه مراضایح کردی در خبر است که چند چیز در نماز از القاء شیطان است آبی که از بینی روان شود و دیگر سوسه و خامیازه و خارش در تن و التفات بچپ در است و بارش و جامه مشغول شدن و فراموشی و شک و ثواب نماز به مقدار حضور بود بحق سبحانه و تعالی در نماز نماز کامل آن است که از اول تا آخر چشم و دل و گوش و هوش با حق سبحانه و تعالی بود و غیر حق در باطن تو نگذرد و نور ظهور عظمت حق جل و علا دید غیر را از دل محو کرده باشد قوله تعالی وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ كَأَنَّهم سُورٌ مُرْتَدُونَ مراد از این دوام زوام حضور است با حق سبحانه و تعالی نماز بدین صفت وقتی توانی گذارد که دل در بیرون نماز حضور بدان حضرتت حاصل گردد و از آنس حق محبت حق حاصل کرده آن آتش و محبت باقی وجود غیر آمده چه قاطع و سوسه از دل بنده محبت حقست سبحانه که بدرجه عشق رسیده باشد

شنوی

پوز بند و سوسه عشق است و لبس و در نه از و سوسه اس کی سست است کس نماز قلبی آن است که رسول صلی الله علیه و سلم بدان اشاره کرد درین حدیث قال علیه السلام الصلوة عما دالین والدین تصفیه النفس الانسانیة عن کدورات الشیطانیة و اخس صفات البشریة الحيوانیة و الاعراض عن اغراض الدنیویة یعنی دین پاک گردن نفس انسانیت از کدورات شیطانی و خیس صفات بشری حیوانی و روی گردانیدن از غرضهای دنیائی و این تصفیه کشتن نفس است چنانکه در خبر است که الصلوة قربان کل تقی و چون نفس بدین قربان رسد دل بمناجات زنده شود مناجات با حق سبحانه از طبایع حیوانی و نفسانی و قابلی حاصل نیاید بلکه آن مناجات محمول است بر معرفت روح مجرد که فارغ است از حوادث ادغام ماسوی الله و توجه روح بمشاهده لایزال بعد ظهوره بسره و استقاطه رویه الغیر من سره و این کار ظاهر قالب نیست بلکه کار روح و دل است نه کار هر روحی و هر قلبی

چہ در تعریف نماز گفته اند الصلوة ہی المشاہدۃ الربانیۃ والتعبدا لمحض العبدانیۃ والمحبت
 الا لوسہیۃ والرویتہ الروحانیۃ یعنی ارکان نماز حقیقی چہا راست کھشم دل دایما خدا پروردین
 و از روی بندگی اورا پرستیدن و بہ محبت حق پیوستن و بہ تعظیم و توقیر حق روحانیان او ای
 آن کردن صدیقان چون بوضو بر خیزند شیاطین بگریزند کہ عارف کامل بمناجات ساختہ
 می شود تا بحضرت در آید فرشتگان میان او و ابلیس پرودہ فرو گذارند تا ابلیس اورا نہ بیند
 چون التذکرہ گوید فرشتہ در دل وی نظر کند بزرگتر از حق تعالی چیزی دیگر نہ بیند گوید صدقت
 یعنی راست گفتی لوزی ازان دل ظاہر شود آن شعاع بفرشتگان عرش رسد آن نور گوید
 ای نماز گزارندہ حق تعالی ترا نگاہ دارد چنانکہ مرا نگاہ داشتی بعدہ آن نور را حجابی نباشد از
 حق سبحانہ و تعالی در خبر است کہ رسول فرمودند کہ صَلَّ صَلوٰۃُ الْمُؤَدِّعِ یعنی عالم را بدل وداع
 کن تا نماز تو نماز بود و رسول علیہ السلام چون نماز کردی از یک میل جوش دل او صلی اللہ
 علیہ وسلم شنیدندی نماز آنحضرت چنین بودہ چہ ہر کرا قبلہ حق نباشد اورا نماز نباشد
 قولہ تعالی خبراً عن ابراہیم اِنِّیْ تَوَجَّهْتُ وَجْهَیْ لِلدِّیْنِ فَطَرَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اِنْ شَارَبِدِیْنِ
 معنی ست فی الخبر اذا قام العبد الی الصلوة المكتوبۃ مقبلاً علی اللہ سبحانہ بقلبہ وسمعہ ولبصرہ
 ثم انصرف من صلواتہ خرج من ذلویہ کیوم ولد لہ امۃ امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ فرمودند
 کہ لا اعبد رباً لہ اربہ ہر بار کہ در نماز ایستادی پرودہا از میان دور شدی نظر دل بر جمال لایزال
 افتادی چنان مستغرق شدی کہ اگر زخمی در نماز بدور رسیدی خبر نشدی و اگر در زخم وی پیکان
 بماندی بیرون نماز ممکن نبود کہ بکشند در نماز بکشیدندی اورا خبر نشدی نماز اہل
 وصول این بود انیسست دلیل صحیحہ مواصلت حق سبحانہ : الضاد اشارۃ الی ضیافت
 الضیف ای بذل روحک ولفک واملک و مالک فی ضیافۃ ضیفک و مشاہدۃ ضیفک
 جفا و اجبا و شکر و اجباتن آدمی بہمان خانہ ماند و اندیشہا بمختلف مانند مہمان غم و شادی چون
 شخص مہمان دوست غریب نواز چون خلیل در با کرام ضیف پیوستہ باز کردہ بر کافر و مومن
 و خاین و امین و امیر و درویش و روی با ہمہ کشاودہ وارد ہر فکری بمثل چون مہمان عزیز بود
 و آن فکر بجای شخصی بود در خانہ دل و سبب تناسل علوم لایتناہی گردد چہ معنی تفکر طلب علم ست

و در چیزی که بدیهه آن علم حاصل نشود و تا دو معرفت جمع نشود ثالثی تولد نکند چنانکه در مواد جمع
 شود فرزندی تولد کند پس آن دو معرفت اصل باشند این معرفت سیم را اول نگاه این سیم را
 یادگیری جمع کنی از وی چهارمی تولد کند و آن ترتیب اشکال عرفانی سبب نتایج و تناسل علوم
 است اینها بی عرفانی گرد و در هر کس که بدین علم حاصل تواند کرد از آن است که راه بدان علوم که اصل
 است نبرده مثلاً کسی که خواهد که بداند که آخرت بهتر است از دنیا نتواند دانست تا آن نگاه
 که دو چیز نبیند یکی آنکه بداند که باقی بهتر است از فانی و یکی آنکه بداند که آخرت باقی است
 و دنیا فانی چون این دو اصل بدانشست این علم که آخرت بهتر از دنیا است حاصل آید چه
 آدمی را در ظلمت و جهل آفریده اند او را بنوری حاجت است که از ظلمت بیرون آید و میرا
 سعادت خود فرابیند و بداند که او را چه می باید کرد از سوی دنیا باید رفت یا از سوی
 آخرت و او را بخود مشغول باید بود یا بحق ز این علم او را پیدا نشود الا بنور معرفت و آن
 نور را تفکر پیدا آید و چون آن نور پیدا آید حال دل او بگرد و در عمل آید همچنانکه دانست
 که آخرت بهتر است بضرورت روی بوی آرد و پشت بد دنیا کند و بقدر ضرورت از دنیا
 کفایت کند پس تفکر را برای سه چیزی باید کرد معرفت و حال و عمل و عمل تابع حال بود و
 حال تبع معرفت و معرفت تبع تفکر و تفکر اصل همه چیز است دین و دنیا است و آنچه تفکر
 در وی مقصود است آنست که بدین تعلق داشته باشد و مراد بدین معامله بنده است میان
 وی و میان خدای وی سبحانه و این راه وی است که بدان بحق رسد پس اگر فکر بنده در خود بود
 باید که از آن روی بود که دیرا چکاری باید کرد و او را بنزد حق قبلی پیدا شود آنچه او را از حق دور
 می کند آن معاصی و مہلکات است و آنچه بحق نزدیک کند آن طاعات و منجیات است پس
 اندیشیه بنده باید که به هیچ وجه از خدای سبحانه بیرون نبرد اگر بیرون بود ناقص بود چه عشق تمام
 آن بود که چیزی معشوق را در دل نگذاشته بود و چون در دل حق باشد خدای این مہمان بود
 مہمان دمال و فرزند و خانمان و اگر در این مرتبه نباشد نگاه گاهی این دولت بیسر شود بجان
 استقبال آن باید کرد و به هیچ چیز باز نباید ماند خود را شایسته آن باید کرد که دائم بود و
 این معنی بطریق و الزام است فرض عین عارفان را این ایشار بود: الطاء طہارت

ظاہرک و باطنک فی الطاعات و طمس رسوئک فی العادات و طماننتک باحق فی جمیع
 بندہ را در مقام بندگی ظاہر او پاک باید از آلائش معصیت و نفس او پاک باید از صفات
 ذمیرہ نفسانی شہوانی و سبعی و شیطانی اولاً خود را از سہمہ آلودگیہا پاک کند آنگاہ با دای
 طاعت مشغول شود تا نور طاعت قوت گیرد و آنچه در وی باشد از نقصان رسم و عادت
 باسانی از وی زایل گردد و آرام باطن حاصل شود و او را باحق سبحانہ و تعالیٰ در جمیع حالات
 چون خوبیہای بدی تا پسندیدہ کہ صفت درونی فرزند آدم است کہ پنجم بر علیہ السلام آن
 مہلکات نام کردہ حال باطن فرزند آدم شود اثر آن صفات چون دودی بر آید و حجاب شود
 نور دل و آدمی بدان سبب عاقبت پسندیدہ خود را نتواند دید و چون آدمی عاقبت پسند
 نہ بینی او را نطلب آن دل را قسوت گیرد و رحمت را با این دل کاری نباشد کار حیوان و دوان
 شیطان کند حلاوت در وی نبود و تلخی معصیت در وی پدید آید و اگر علاج آن دل نکند آن بہ
 بمرگ کشد و کفر مرگ دل بود و چون خوبیہا پسندیدہ صفت اندرون دل شود عاقبت
 پسندیدہ خود را بہ بند نور دل قوت یابد بکار خود کہ طلب خداوند است سبحانہ مشغول شود
 باخلاص خدای را سبحانہ پرستیدن گیرد و بہ نگاہ داشت دل مشغول شود تا ہواش
 نکند و شہواتش بلند نکند و آرزو ہایش مشغول نکند و دائم ملازم آن حضرت باشد تا بوقت
 بہ آرام بود و بوقت ادای فریاد بی آرام بود باز دوست بجان کشد از ہر چہ او را از
 مشغول کند از ان ہمہ سحرت گزیند از غیر حق و حشمت گزیند و باحق آرام گیرد گفتہ اند کہ بہ
 کہ روی خود را آب حیا پاک گرداند و زبان را آب معذرت پاک گرداند و بدن خود
 آب حرمت پاک گرداند و دل را آب ندامت پاک گرداند شایستہ انس و صحبت حضرت
 حق سبحانہ گردد دل او باحق تعالیٰ زندہ گردد و علم معرفت تفصیلی آن دل را ارزانی داند
 سفر آن دل پیوستہ در صفات و آثار صفات باشد و متخلق باشد در صفات بمقتدر
 بشریت و در سہ لحظہ و لمحہ علم او زیادہ شوند و باشد بحق سبحانہ و تعالیٰ و بہ صفات
 آثار صفات وی بطریق تفصیل در چیز ہائے کہ دیگران در ان چیز ہا بطریق اجمال
 باشند و چون حق سبحانہ و تعالیٰ بلطف شامل خود خواهد کہ بندہ را بخود واصل گردد

روی توری ظہوری کند بصورت از صور اسما و صفات خود و تجلی عبارت ازین سست تا
تا آنکہ ذرہ در تحت اشعہ نور آفتاب ناچیزی گردد بان معنی کہ یقین از ان مرتفع می شود
نیت و تقید وجود اضافی بنده نیز در تحت هویت و اطلاق حق منعدم گردد بر مثال
حرام قطره در بحر و عاقل صاحب بصیرت داند کہ قطره در بحر چون منعدم گردد العدم محض نباشد
العدم تعین او باشد تا آنچه حق در وی سرایت کرده باشد حق راجع شود بنده بی نور بماند باز او را
و توری بخشگاہ او را نیست کند و باز هست کند حیوۃ از وی بر دارد و بازش زنده گرداند پیش
ی بستاند و باز بخودش آگاہی بخشد اکنون به حقیقت معرفت رسد از خود فانی شود و بداند کہ او را
وجودی نبوده و بحق تعالی باقی شود و ہمہ ہستی او بنید در ستراد حق ماند و بس باقی باشد بر بساط حق
س و بی خلق فانی بود باقی و باقی بود فانی مرده بود زنده بود مرده محبوب بود مکشوف و مکشوف
و بزنگی دل بجزای سبحانہ عبارت ازین حال بود و باید کہ بدان کہ تجلی الہی مرئذہ را از
حفات بنده نیست وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ در خود بطلب ہر آنچه خواہی کہ تویی بزنگی
رگان دین گفته است کہ یقین آرام و لست برگردند ہا و سبب وی طہارت دل است
لاق ناپسندیدہ و نگاہ داشت گلو از حرام و شہت و محافظت شرائع بجوارح و تامل در اولہ
ن این ہمہ جمع شود آرامی در گردیدہای دل پیدا آید کہ شک و شہت دیگر در اضطراب
و چون این آرام دوام یابد سکینہ پیدا آید و بعد از سکینہ الہام و بعد از الہام
کہ آنرا فراست خوانند و بعد از فراست این بنده بفضل حق و محدث شود و محدث آن بود کہ آن بعد
دون سخنان پیدا آید ار کسی کہ آنرا ہاتف گویند در بیداری یا در میان خواب و بیداری و غنودن
خواب نباشد و گویندہ را نہ ببیند و باشد کہ بر زبان بنده سخنان رود کہ ویرا در ان قصدی
مقام اولیا تا اینجا است بعد ازین نبوت است و بعد از نبوت رسالت و غایت مقام
ات مقام پیغمبر است صلی اللہ علیہ وسلم : الظَّاءِ الظَّاظِكُ بِيَادِ ذِي الْجَلَالِ الْاَكْرَمِ
رحمتک علی الخاص و العالم الظاظ ملازم گرفتن بود چیز را و جلالت صفت ذات حق سست
تعالی و بنده حق سست سبحانہ در کون و مکان جز جلال و عظمت
جز شرف و کمال او چیزی دیگر ظاہر نیست ہمہ جلال او را باید کہ دانی و ہمہ شرف او را

باید که بینی اکرام و کرامت همه مخلوقات از ان حق است سبحانه عظمت ذات او سبحانه ظاہر نشود مگر در ان صفات او و اشراق الوار صفات او مقصور نسبت مگر به تصاریف تجلیات ذات او جمال تجلی ذات او را مشاهده نتوان کرد مگر نبورا و او سبحانه با کمال عظمت به بنده نزدیک تر است از نفس او و بدل از نزدیک تر است از خاطر او و بروج او نزدیک تر است از عیان او و بیدیه او از بینائی او و بگوش او از شنوائی او و بزبان او از گویائی او بقربی که سزاوار صفات مقدس او است سبحانه نه بتقریب که افہام مکدره و اوہام مدلتسه او را تصور توان کرد هر چه از انواع غدا ب و بلیات و رنج و محط و خوف و اندوه و مشقت و خواری و محصیت و گرفتاری که در عالم می رود همه آثار عدل آن حضرت است هر چه از اصناف راحت و آسانی و فراخی و کامرانی و شادای و راحت و امن و فراغت و سعادت و عیش که بر مخلوقات می گذرد همه تنای فضل و احسان او است سبحانه هر ذره از مخلوقات نشان هستی وی است و محدثی چیزها دلیل قدیمی و لیسیت و باچونی چیزها دلیل بچونی وی است بقاع صنع بر یک ہیئت و لیل یگانگی و بی شریکی وی است و راستی چیزها دلیل علم و حکمت و لیسیت نفاذ امر وی و لیسیت عظمت و جلال وی است عزت جلال چیزها دلیل اکرام و کرم و لیسیت تنگ کردن روزی بر بعضی و لیل قابضی وی است فراخ کردن روزی بر بعضی دلیل باسطی وی است مقهوری خلق دلیل تسلط و لیسیت و مرزوقی خلق دلیل قاہری و لیسیت و مرزوقی خلق دلیل رازقی و لیسیت امان دادن کلام و ظالمان دلیل حلمی و لیسیت آوردن قیامت دلیل رحیمی و لیسیت انصاف مظلومان از ظالمان گرفتار و لیل عادلی و مہربانی وی است و آنچه ظاہر و پیداست در ملک و ملکوت همه مقتضیات است صفات وی است و معنی اسما و صفات او سبحانه بعضی امید واجب کند و بعضی بیم و بنده فرمان برین است معاملتش میان ترس و امید بود بقاع ایمان او بدین دو صفت نہادہ اند و بنده راست از اوصاف همه آن ظل صفات اہیست ظلال کرم و انعام بنده باید که شامل و عام باشد العین عافیتک فی السمع والبصر والقواد وعدک فی طلب المقصود والمہم والمراد و عملک المقرون بالحلم و عملک المزین بالعلم و عبودتک الجامعہ بین العابد والمعبود والمسجود و اعضائی کہ آدمی بدان بحق سبحانه رسد و از حق سبحانه و تعالی بازماند ہیئت است و گوش و زبان و دست و پای و شکم و فرج باید کہ این همه در قید فرمان حق تعالی باشند و

حدودی که حق تعالی برای ایشان نهاده تجاوز نکنند و آنکه شنیده و آن تهنیم لموعدهم اجمعین لها سبعه احوال
یعنی دوزخ را بهفت دراست و آن درهای دوزخ این هفت عضو است به عضوی که برخلاف
فرمان بودوری از دوزخ بروی کشانند و اگر بدین اعضا در رضای حق سبحانه و تعالی کوشش نماید
وری از بهشت بر روی وی بکشانند و بهشت را بهشت دراست به عضوی که بنده بفرمان دارد
آن عضو ادوری از بهشت بروی بکشانند و در ششم راه دل است چون دل را راه به حضرت
کشانند همه درهای بهشت را بر روی بنده بکشانند بقاء حق از راه دل توان رسید و در
نقل صحیح آمده است که هر پنج پیر از برای مراقبه وقتی معین بوده است جز حضرت رسالت
راصلی اللہ علیہ وسلم که ایشان را مراقبه دایم بود که یک طرفه العین دلش از حق سبحانه و تعالی
خالی نبود چه مقربان از راه دل بحق رسیده اند و اصل دین راه معمور داشتن دل است بمراقبه و
حضور یا بجناب سخن منصور است چون خدای سبحانه بنده را از بندگان خود برگزیند اول در ذکر بروی
بگشاید بعد از آن در قرب را بعد از آنکه او را بر سر پر قرب جای کردند او را بعالم فراوانیت راه دهند
چون بعالم وحدت هرت در آید رواج کبریا بردارند و بحال باقی بینا گردانند و چون چشم دل وی بان جمال
افتد از خود فانی و بحق باقی شود در آن حال بنده محفوظ حق باشد و از وی نفس و دعوی او بنیز از چشم
مقصود همه عارفان از محبت و معرفت و دیدار است و دیدار بر اندازه معرفت بود و در قیامت حشر
روح بر صورت علم معرفت خواهد بود اگر علم معرفت بر کمال بود حسن صورت روح بر کمال بود و اگر
ناقص بود آن نیز ناقص و حشر جسم بر صورت اعمال بود و در حسن و قبح اگر کسی اعمال فرشتگان کند او را
صورت زیبایی فرشتگان دهند و اگر عمل بهایم و ودان کنند هم بران صورتش حشر کنند پس نعمتی بهتر
در عبادت و معرفت نیست که کار پیغمبران و فرشتگان است و بزرگان گفتانند بهر عضو سیرا عبادت خاص
است و مهم ترین عبادات دوام حضور و استقامت و مقدمه این حضور ذکر بسیار است و چون خواهد که بزرگ
مشغول شود باید که از میان دل و جان گوید چنانکه یکسر موی در وجود وی بی ذکر نماند و هر بار که از ذکر
خاموش شود بمراقبه و حضور مشغول شود چه گفته اند که فکر اولی است از ذکر و حضور اولی است از فکر

له مطلب و ایم نظر کرده شود انشاء اللہ تعالی بیان طریق مشغولی همین باشد اللهم ارزقنا دوام الحضور

و محبت اولی است از حضور و وجد اولی است از محبت و محو اولی است ازین همه چون این همه
حاصل شد راه راست که آن عبارت است از عدل به مقصود و حاجت و مراد گشاده شد و در هر
مرتبہ ازین مراتب علمی حاصل شود بنده را که طریق آداب عبودیت در آن علم مندرج باشد و بهر علمی را
ادبی خاص باشد که بآن مورد شود و بعد از حصول صفات علمی در بنده علمی لائق آن علم پیدا شود
تمام اعمال بنده مزیں بآن علم گردد بنده در مقام بندگی استقامت یابد به ظاہر بگذاردن فرمان های
حق سبحانه و تعالی مشغول باشد و اتانفرمانیها خود را نگاه دارد و باطن منتقاد و راضی با حکام ازلی
باشد بی اعتراض که عبودیت از قبول قضاها است بطریق تسلیم بنده بودن مرتحق را درین حال درست
شود چه گفته اند که بندگی بدو چیز درست شود آنچه کند همه پسندیده خدای بود سبحانه و آنچه خدای کند
سبحانه همه آن پسندیده بنده باشد اول را عبادت گویند و دوم را عبودت عبادت بندگی
کرون و عبودت بنده بودن است و بی اختیاری بد آنچه از عالم غیب نسبت به بنده ظاهر شود
هر که یک ساعت مر خدا را سبحانه البعبودت پرستد بدانکه سالی به عبادت و گفته اند هر که بقضاء
وی رضا نیست ویرا از بندگی هر کس چاره نیست و هر کس مر خداوند خویش را بسزا بنده
نیست از بندگی غیر آزاد نیست و بندگی به حقیقت درو چیز است امر است و حکم امر کار
است و حکم بارکاللی از کار باز دارد و تنگ دلی از بار هر که از کار گریزد فاسق و هر که از بار
گریزد کافر امر است و تہی و حکم گذاردن امر عبادت است و باز ایستادن از نہی طاعت
رضادادن بحکم عبودت هر که عبادت لعبودت نبرد عبادت وی جز عبادت نیست عبادت
ظاہر است و عبودت باطن و علامت عبودت عبادت ظاہر است و عبودت جان
طاعت است فراسی سال عبادت کند و بگیرد بنده نیاشد و بنده که مرتبہ گیرد و عبودت گیرد
عبادت بندگی اندام است و عبودت بندگی و لست و تا بنده از بندگی غیر آزاد نشود خدای
سبحانه با خلاص نپرستند چه عبودت خالص بودن است مرتحق را سبحانه بد آنچه کند ^{مطمئن نظر}
حق او باشد و طلب رضا او سبحانه الخین غیوتک عما یلاحظہ الیہ النفوس و
غلبتک علی المروود و المنکوس و المعکوس - غین اشارتست بغایب شدن بنده از دید
خود و دید فضل خود درین نظر همه نقصان آدمی است چه تا از خلق اعراض نیفتد بحق

درست نیاید و نزدیک ترین خلق بتو لوی تست تا اعراض از خود بیماری نظر بر حق و درست نیاید چشم ظاهر
 صد هزار بیند و چشم بر تو با نباشد که دو بیند و با نظر شرکت نیست و دیدار باطن شرک است آن
 نظر که شک نیست تا و از کسی نگردانی دیگریرانه بینی فان نظر که دردی شرکست از خلق تا
 گردانیدن چگونه بینی خلق با حق جمع کن تا نظر بر دو و درست آید چه آنجا که خلق است حق نیست و
 آنجا که حق است خلق را راه نیست درست گشت آن سخن که گفته اند هر که در نظاره خلق است
 او را با حق صحبت نیست و هر که در نظاره حق است ویرا از خلق خبر نیست آن نظر نفسها نیست
 که همه خلاف بیند و همه عکس بیند آن نظر حق است ویرا که از خلق غایب بود و همه کمال حق بیند نه
 نقصان خلق در خبر است که چون ابراهیم را علیه السلام بمملکت بردند خلق نظاره کرد یکی را در محصیت
 دید و عا کرد تا موطن ویرا زمین فرو برد دیگریرا و سه دیگر را همچین امر آمد که یا ابراهیم تا کی بخلق نگری
 تا همه خلاف بینی بمانگر تا همه موافقت بینی چون بنده مخلق نگاه کند همه اجناس خویش بیند تفاضل
 و تفاوت بیند خصومت پیدا شود چون تا ظر حق شود همه را مغلوب و مقهور حق بیند و قنای حق
 آشکارا شود بسر قدر رسد عجز خود بیند با قاهر و غالب منازعت نتوان کرد موسی علیه السلام
 گفت کلا ان معی ربی چون موسی از خود نظاره کرد گفت معی خود را از هارون بهتر دید مصطفی صلی اللہ
 علیه وسلم گفت ان اللہ معنا اندر نظاره حق تعالی چنان مستغرق بود که از خود و از غیر خود خبر نداشت
 همه عالم او را در جنب نظاره حق نیست گشت تا ابا بکر را با خود یکسان دید گفت معنای ^{حقیقت}
 گویند هر که را بدستی کسی نیاز نباشد دوستی با کسی کند که خواهد او را بایرد و هر که را اندر ملک شریک
 نباشد عطا آنرا بخشد که خواهد و هر که از کسی در کاری و ستوری نباید خواست همه کار بمراد خود
 کند که او را باید قال النبی علیه السلام طلب العلم فریضه این علم بود که طلب وی فاضل ترین
 همه اعمال است علم و قنوت با آنچه بر بنده واجب آید ظاهر و باطن ظاهر شرعیت است
 و باطن حقیقت شرعیت گذاردن امر است حقیقت ترک خصومت ظاهر آن کنی که فرمانید
 حقیقت آن که چنان باشی که وارندت ظاهر آن است که پا از حد بندگی بیرون نندی باطن آن
 است که جز بحق نظاره نکنی ظاهر شفقت خلقت باطن تعظیم حق ظاهر گذاردن امر است
 باطن قبول امر ظاهر امر و دیدنست باطن آمد دیدن چون باطن آمد بیند در گذاردن امر که چنان

بند و بر میان ظاهر گذاردن شکر نعمت باطن و دیدن منعم ظاهر صبر کردن بر بلا است باطن و دیدن مبلی در بلا تا در دیدن نعمت و بلا از دید منعم و مبلی غایب و غافل نباشد **الفاء** فقر کالی الله و حده فهم منه تعالی جده و فتوتک علی فته نعمت جده و کعظیم عمده فاشارات بفقربنده بود بخدای سبحانه و فهم معانی و اشارات از خدای سبحانه و فتوة و جود آمدی کجی که در حدود حق با حق سبحانه موافقت نمایند و بزرگ داشت بندگان خاص کنند صوفی را عبور و مقام فقر از جمله شرائط و لوازم است و هر مقام که انان ترقی کند صفات و نقاوت آنرا انتزاع نماید و رنگ مقام خودش و بد پس فقیر را در مقام صوفی و صفی و بگرزاید و روان سلب نسبت جمیع احوال و اعمال و مقامات از خود بود چنانکه هیچ عمل و هیچ حال و هیچ مقام از خود نبیند پس او را نه وجود بود و نه ذات و نه فعل و نه صفات محور محور و فناء در فنا این است حقیقت فقر که مشایخ و فضیلت آن سخن گفته اند و غیر این آنچه گفته اند رسم فقر و صورت فقر است و **الفقر غیر التصوف بل نهایت و بدایت یعنی نهایت فقر بدایت تصوف است و روش صوفی را در دنیا و آخرت نهایت نیست و تاویل الفقیر لا یتحتاج الی الله چنین گفته اند که مراد به نفی احتیاج به نسبت ترک سوال است که حسی سوالی علمی اشاره بد است و همچنین در تاویل اذ اتم الفقیر لله الله چنین گفته اند که آن اشاره است بفتا و نیستی بنده و محور صفات او در صفات حق سبحانه -**

نظم

چون تو نبودی چه بود جمله خداوند و لبس : چون تو نماندی چه ماند نماید جمله خدا ای کدا
 ابویرید گفت عالم کسی است که علم از خداوند خود بگیرد و هر وقت که خواهد بی حفظ رویت
 و در کتاب و هذا هو العالم الریانی والی مثله الاشارة و آتیناه من لدنا علما مع ان کل علم من
 لدنه و لکن بعضها بواسطه تعلیم الخلاق فلا تسمی ذلک علم الدنیا علم لدنی علم بود که اهل قرب را به
 تعلیم آبی و تفهیم ربانی بی واسطه معلوم و مفهوم گردد و آن علم را به معرفت ذات و صفات حضرت
 الهیت تعلق باشد آن علم را حق سبحانه و تعالی از عالم غیب در دل ایشان اندازد و آن علم بشهادت
 وجود فوق بود و نه بدالات عقل و نقل و این در وقتی باشد که نور حقیقت ظهور کند و مباشر دل گردد

له مطلب :- ذکر حقیقت فقر

بوجوب صفات بشریت و لوح دل از نقوش علوم روحانی و عقلی و سمعی و حسی بکلی صافی شده باشد و بنده
 چون از وجود بشریت بیرون آمده و از بدن خویش بدن حضرت حق سبحانه و تعالی رسیده و از آن
 صفت در معرفت ذات و صفات او عمل و ذکره ادراک معانی و فهم کلمات توانسته و سئل بعضی علماء
 عن علم الباطن ما هو فقال يقال سر من اسرار الله سبحانه بقدره في قلوب اجناسه لم يطلع عليه ملكاً ولا بشراً و
 الملام هو الذي انكشف له في باطن قلبه من بهمة المداخل لا من جهة المحسوسات الخارجة وقد
 قال بعض المكاشفين طهرى الملك فسألني ان اطلب عليه شيئا من ذكر الخفي عن مشاهدتي من التوحيد
 وقال ما كتبت لك عملاً ونحن نحب ان نضد لك بعمل يتقرب به الى الله سبحانه فقلت اسمح
 يكتبان الفرائض قال بلى فقلت فكيفيهما ذلك و هذا اشارة ان كرام الكاتبين لا يطلعون الى
 اسرار القلوب انما يطلعون على اعمال الظاهرة فكل حكمة تظهر من القلب بالمواظبة على العبادة
 من غير تعلم فهو بطريق الكشف والالهام و گفته اند فهم معنی از حق آن بود که حق تعالی هر چیزی را که
 آفریده است اندر وی حکمتی نهاده چون در آن چیز بصفاء سر بنگردند مراد حق را اندران چیز بینند
 و بدین مراد حق تعالی در چیزی با فهم کردن بود از خدای سبحانه و بگر گفته اند هر حالی که حق تعالی در ایشان
 پدید آید بدانند که مراد حق تعالی از آن چیست اگر لطف باشد نظاره منت کنند شکر مشغول
 گردند و اگر عقوبت بود نظاره زلت کنند بعد مشغول گردند و اگر محنت بود نظاره محبت کنند
 بخدمت مشغول شوند سر فهم کردن از حق این باشد مشایخ طریقت قدس اللہ ارواحهم گفته اند
 نهایت مقامات سیرالی التفتوت است و الفتوت اسم لمقام القلب الصافي عن صفات
 النفس وذلك الصفات و بوزیاده الهدى بعد الايمان قوله تعالى انهم فتية آمنوا
 بربهم و زودناهم هدى ط و اشرف خصال الفتوة و خاصيتها التي بها يمتاز عن غيرها هو
 ان لا تشبه لنفسك فضلاً عن احد ولا ترى لك حقاً تطالب به احد بل ترى الحقوق و اجتهت عليك
 لكل لا لك فان من خصوصية الصفا شهو و فضل الناس و نحو اثار تيمية الشيطنة و رعونته النفس
 و حقيقة الفتوت لقيتضى الحرية عن ريق الكون و قالوا من اخرج عدوة الى شفاعته و لم يخجل من
 المعذرة اليه ثم رايته الفتوة هذا حسن عشرة من العذر فكيف بالتصديق و الفتوة تقضى
 السامح بالنفس و استهلاك الكل في طلب رضاء الحق سبحانه بصدق المحبته و لما سئل موسى

علیه السلام ربه سبحانه عن الفتوة قال عز من قائل ان ترد نفسك الى طاهرة كما قبلتها مني
 طاهرة اين طایفه جماعتی اند که شفقت عام دارند بر مطیع شفقت کنند رحم را تا برکت
 شفقت ایشان بصلاح باز آید شفقت با عاصی بهتر از خصومت چون خصومت کنی
 با او هلاک شود نوح علیه السلام فرمود رَبِّ لَا تَذُرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا
 رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم اللَّهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ طهر که اندر
 صنع صانع به بین شفقت بر دارد باز هر که اندر صنع صانع بنید اورا شفقت باشد یکی از
 بزرگان گفت که روزی حمدی بر زبان راندم همه عمر در استغفار آن حمدم تا مگر حق تعالی
 از من تجاوز کند گفتند چگونه گفتار روزی یکی را در بلای دیدیم گفتیم الحمد لله که من نیستیم
 آنکس در جواب گفت آن هنر تو نیست و این عیب بر من نیست آنچه خواهد کند و
 آفریند باز این طایفه هر چه دارند بدهند و از هیچکس باز نگیرند زیرا که اعتماد بر یافته
 ندارند زود برود و اعتماد بر غیر شرک است و دهنده را متهم داشتن که نیز ندهد آن کفر
 است قال اللہ تعالی وما انفقتم من شیء فهو يخلفه و آنچه در دست خلق بران
 بی رغبت باشند و از آن معرض زیرا که چون کسی نه بنید که بغیر مشغول بود بروی رحم آرند
 محال بود که خود را بصفتی دارند که دارند که دیگر بروی رحم آرد دیگر رغبت کردن با نخبه
 در دست خلق است با خلق منازعت کردن بود و اصل مذهب این طایفه ترک نزاع
 است دیگر رغبت کردن آنکه بود که آن چیز خداوند را سبحانه نبود یا در خزینہ نمانده بود
 و این همه بر خداوند سبانه کفر است و محالست که خدا را سبحانه برین متهم دارند یا کسی را
 از وی غنی تر و کریم تر و اند محال است که بدینا که مبعضه حق است سبحانه مشغول شوند
 و بدشمن از دوست باز مانند نیارا با کفران دهند و آخرت را بمومنان با فراغت
 تمام از غیر بخود با دوست نفسی برارند مال خود را بکسی مده که خدمت شیطان کند نه
 آن مال در راه خدای است سبحانه چه در همه قرآن هر کجا که مدح فرموده است
 بنفقہ فرموده است فی سبیل اللہ ذکر کرده است تا ملک حق را که بدست تو عاریت
 است یا کسی که بدشمن او موافقت کنند بد تا آن مال سبب عصیان بد کردار نشود

تا بقوت آن معصیت نکند القاف قبولک ما یرد علیک من مولاک بطریقک و
 طریق ماسواک و قرارک معنی سیرک و طیرک بفرارک عن عینک و غیرک قاف اشارت
 بدانچه از حق سبحانه و تعالی بر بنده آید بنده این چیز را از روی بندگی قبول کند نه بر طمع
 و عده و نه بر خوف و عید خواه آن چیز در بنده پیدا کند یا از غیر در بنده پیدا کند و هر که خدایا
 سبحانه بر طمع و عده یا بر خوف و عید پرستد بحقیقت نفس پرستد حقیقت توحید از حق هم
 حق خواستن است هر که از حق غیر حق خواهد کمال توحید ندارد لایحقیقت توحید ندارد
 ولیکن دعوی توحید دارد و گروهی قدم بیشتر نهاده اند و گفته اند از حق حق جستن هم حقیقت توحید
 نیست حکم توحید آنست که بنده خداوند را با شنیدن خداوند بنده را چون بنده طالبست که حق
 را باشد بنده نصیب خویش می جوید حقیقت توحید آنست که بنده حق را باشد بدانچه حق خواهد
 سخن ابوسعید خراسانی است که گفته بنده به مقامی رسد که لذت فعل حق بدانجا رساند او را که هر چه حق
 بادی کند ویرا رضا باشد خواه قطعیت خواه وصال باشد بخواستن باز گردد و خوشترین را گم کند اندرین
 موافقت گوید مرا چون بدین رضا افتد بران چیز که خلق را از وی خوفست و آن خوف شرط اسلام
 است مگر من مسلمان نیستم چون اندرین مقام متحیر گردم آن گاه به حقیقت موحد گردم و سرا و با حق
 قرار گیرم تا از خود و نصیب خود و نگریزی حق را نیابی و هر گرا در خاطر بگذرد که از حق سبحانه و تعالی چیزی
 بهتر باید وی بت پرستست و خبر ندارد و هر گرا از حق ملال پیدا آید وی در دعوی محبت کذاب است
 شراب محبت نه آن شراب است که از وی سیری و ملالی پیدا آید آن شرابی است که هر چند پیش خوری
 جوش بیش کند و شور بیش کند محبت هر چند بنده هنوز هیچ ندیده است نا دیده ملال محال است گفته اند
 لذت معرفت کسی یابد که بحق معرفت قیام نماید و چون جفا در میان آید لذت آشنائی از میان بر خیزد
 از آشنائی مراد لذت معرفت است چون از معرفت لذت نیابد چنان است که گوی معرفت نیست
 و باید دانستن که تعظیم هر چیزی بمقدار معرفت وی باشد به همان مقدار که اندر وی بنده حق را
 معرفت باشد به همان مقدار تعظیم و حرمت باشد و اندر خود و حرمت موافقت باشد و از خلاف کردن
 با حق توفی باشد و بمقدار موافقت محبت باشد و بمقدار محبت حیرت باشد انکاف کفایتک
 و قناعتک بالله القریب و کلیته کلمتک فی المحب و المحبیب و کونک بتدنی الاکوان و کرمک

مانی الامکان کاف اشارت است بآنکه ای بنده من ترا از همه کفایتیم چه حق را سبحانه از همه کس بدل
توان آورد کسی را بر حق بدل نتوان آورد و هر که خدا را دارد و همه چیز دارد و هر که خدای ندارد هیچ چیز
ندارد و اگر همه روی زمین ملک وی بود بنده باید که بخدمت خداوند راه یابد بخدمت غیر وی
مشغول نگردد تا روزگار و کروی یا بد غیر ویرایا و نکند و تا از وی تواند اندیشید از غیر وی نه اندیشید زیرا
که با وی غیری را یاد آوردن محال است و غیر را بروی بدل آوردن محال تر است چه علامت صحت
معرفت آنست که عزیز را بر ذلیل بدل آرند و غنی را بر فقیر بدل آرند پس هر گاه که ذلیل بر عزیز بدل آرند
و فقیر را بر غنی بدل آرند دلیل آن است که آنجا معرفت نیست پس بدان مقدار که حق دوستان را
بخود نزدیک گرداند از غیر خود دور گرداند و بدان مقدار که از خلق ببرد بخود پیوندد و بدان مقدار که
از خلق بیگانه گرداند بخود آشنا گرداند چون از خلق ببرد بظاہر بکس اند و به حقیقت با کس ایشانند
چون از همه کس و همه چیز دور گرداند بظاہر دور و بچشم تو انگر ایشانند زیرا که توانگر آنکس بود
که خدای دارد نه مال و عزیز آن کس است که با حق بود و با خلق پس فقیر با خدای غنی است غنی
بی خدای فقیر و ذلیل با خدای عزیز است و عزیز بی خدای ذلیل و بنده باید که تمام دل در وی بکجبت حق
آرد و از وی گوید و از وی اندیشد و ویرا دوست دارد و روی دوستان دایم بوی بود و اگر دوست
با غیر وی بسازد آن چیز را بروی بلا گرداند تا دوست از آن چیز بگریزد و باز بد آید آدم علیه السلام
با بهشت آرام گرفت بروی محبت گشت تا آن نعمت بهشت بروی زوال آمد تا آدم علیه السلام
بر یاد مولی بماند و چون یعقوب علیه السلام با یوسف علیه السلام آرام گرفت بروی فراق آمد تا
یعقوب علیه السلام بر یاد مولی بماند و چون مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم طمع بگیمان کرد تا همه بوی
ایمان آرند و نصرت وی کنند ایشان را بیرون آورد تا طمع از ایشان ببرد و دل با خدای بست
آیه آمد الیس اللہ بکافی عبدا یعنی ای محمد من ترا بنده نیستم نخواهم که با غیر من باشی
و سنت آبی بران رفته که بنده هر چه بیارند عین آن چیز را بروی بلا گرداند تا جز با وی نیارند
این معنی دلیل است که هر که بر در حق است نه با اختیار خویش است بلکه بسته بند حق است

له مطلب :- پس از سی سال شد معلوم این معنی بخاقانی بکه سلطانیت درویشی و درویشیت سلطانی -

در دین و در خیر است که روز قیامت کسی با بنهند گرداگرد عرش گرویی را که روی های
 ایشان چون ماه شب چهارده باشد همه خلق در سراسر باشند و ایشان امین و همه خلق در غم باشند
 و ایشان شادمان و ایشان را نه ترس بود و نه اندوه گفتند یا رسول الله این قوم کیانند گفته
 صلی الله علیه و سلم المتحابون فی الله ایشان کسانی باشند که بیکدیگر را برای خدای سبحانه دوست
 داشته باشند و هر کس را که دوستی حق سبحانه و تعالی بر وی غالب شد تا بحد عشق رسید همه بندگان
 ویرا دوست دارد و خاصه دوستان و طالبان ویرا همه آفریدند و ویرا دوست دارد و چه هر چه در
 وجود است همه اثر صنع و قدرت و محبوب و لیسیت و عاشق همه کار و همه صفات محبوب خود را
 دوست دارد و قوت محبت غالب تر باشد نگاه این دوستی بدوستان خدای سبحانه و بندگان
 وی سرایت کند خاصه بحق انبیا و علما و علویان و صوفیان و پارسایان و خدمتگاران و دوستان
 ایشان که برای حق تعالی این همه را دوست داشته بود و لیکن مقدار دوستی بقدر مال و جاه
 پیدا آید کسی بود که ایمان وی و دوستی وی چنان قوی بود که همه مال بیکبار بدهد چون ابا بکر رضی الله
 عنه و کسی بود که نیمه مال بدهد چون عمر رضی الله عنه و کسی باشد که اندکی بیش نتواند داد و هیچ مومن
 از اصل ایمان خالی نه باشد اگر چه در وادون ضعیف بود و هر که در حق مطیعان لطف کند و ایشان
 را دوست دارد و به ضرورت افکار و فاسقان و ظالمان را دشمن دارد هم از برای خدای سبحانه چه هر
 کسی را دوست دارد و دوست ویرا دوست دارد دشمن ویرا دشمن دارد و حق تعالی این قوم را دشمن
 دارد پس اگر مسلمان فاسق باشد باید که برای مسلمانی او ویرا دوست دارد و برای فسق ویرا دشمن
 دارد و میان دوستی و دشمنی جمع کند و اثر این در معامله و مخالفت پیدا شود تا با عاصی گرفته باشی و
 سخن و رشت گویی و کسی که فسق وی بیشتر بود گرفته تر باشی و چون از حد و رگزد زبان بازگیری و
 اعراض کنی و در حق ظلم مبالغه بیشتر کنی انا نکه در حق فسق مگر کسی که ظلم خاص در حق تو کن عفو و
 احتمال نیکوتر بود و سیرت سلف درین مختلف بوده است گرویی بوده اند که در همه بخشیم شفقت
 نگریده اند و اندیشه بگرد کسی نظری از توحید بود همه را در قبضه قهر ربوبیت مضطر دیده اند و
 رحمت نگرند و این نیز بزرگ است و لیکن جای غره شدن احمقان باشد که کس باشد که مدانت
 کند نپارد که توحید است و نشان توحید آن بود که اگر ویرا بزند مال ویرا بر زبان بوی

در از نکند و خشم نگیرد و چشم شفقّت نگر و چون از توحید و ضرورت خلق نگر و چنانکه رسول علیه السلام
 و ندان بشکستند و خون بروی فرودی و دیدی گفت اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون و چون کسی در حق خود
 خاموش نباشد و در حق خدای سبحانه خاموش باشد این بدانیت و تعلق و حماقت باشد پس هر که
 توحید بروی غالب نبود و فسق فاسق ویرا در دل دشمن نگر و اند دلیل ضعف ایمان بود و دوستی وی
 چنان باشد که اگر کسی دوست ترا بد گوید تو خشم نگیری دلیل آن بود که دوستی تو با وی اصلی ندارد
 درجه مخالفان حق متفاوت است خشم و تشدید نیز با ایشان متفاوت بود درجه اول کفار اند
 اگر اهل حرب باشند خود دشمنی ایشان فریضه است و معامله با ایشان کشتن و براه گرفتن است
 درجه دوم اهل ذمه اند و دشمنی با ایشان فریضه است و معامله با ایشان آن است که ایشان را
 حقیر دارند و اکرام نکنند و راه دل بر ایشان تنگ دارند و در رفتن و دوستی با ایشان سخت مکرده است
 و بدجه تحريم رسد چه در خبر است که رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که هر که با خدای سبحانه ایمان
 دارد و با دشمنان خدای سبحانه دوست نباشد اما ایشان را ولایت دادن و عمل فرستادن و بر
 مسلمانان مسلط کردن استخفاف بود مسلمانان را و از جمله کبایر باشد درجه سیم مبتدع بود که خلق
 را به بدعت و عوت کند اظهار دشمنی مهم باشد تا خلق را از وی نفرت افتد و اگر آن بود که ویرا اسلام
 نکنند و با وی سخن نگویند و سلام ویرا جواب ندهند و اگر عامی باشد و دعوت نکند کار وی
 سهل باشد درجه چهارم معصیتی بود که در وی رنج خلق باشد چون ظلم و گواهی دروغ
 و در حکم میل کردن و خلق را بجز کردن در شعر و غیبت و تخلیط کردن میان مسلمانان
 ازین قوم اعراض کردن و با ایشان دشمنی کردن سخت نیکو بود و دوستی با این ها سخت
 مکرده بود و اما بدرجه تحريم نرسد و در ظاهر فتوی بنا بر عذر اسلام و این در ضبط تکلیف نیاید
 درجه پنجم کسی بود که لشراب خوردن و فسق کردن مشغول بود و کسی را از وی رنجی نباشد
 با وی تلافی و نصیحت اولی ترا اگر امید قبول بود و اگر نه اعراض باید کرد اما جواب
 سلام باز باید داد و لعنت نباید کرد و حسن معامله و معاشرت با جمیع خلق رعایت
 باید کرد تا آنچه وظیفه دین و دیانت و شعار شرع و امانت بود هیچ و قبیه را مهمل و معطل
 نگذارد المیم میلک عن الاشياء ممیباک الیه و مقامک بمنتهی معرفتک بمن یدیه و مردک

مراده و معاوک هو ثم تنبه ثم عبادة میل ایشان بحق سبحانه و تعالی چنان است که
 بغیر از حق ننگرند یعنی سرخوشی را هیچ چیز مشغول نکند از جمله مخلوقات از بهر آنکه
 ایشان را شغل حق سبحانه و تعالی چنان گردانیده است که به هیچ چیز نپردازند و از بزرگی
 حق سبحانه و تعالی اندر سر ایشان افتاده غیر حق را نرود ایشان مقداری نمانده به حقیقت
 دیده اند که از عرش تا شری همه شتی عاجز اند و در دست ایشان هیچ نیست همه مسخرند
 و اسیرند از ایشان منفعتی و خسروانی فی الا بحق سبحانه و تعالی ازین معنی با ایشان مشغول
 نشوند حق سبحانه در صفت بمصطفی اصلی اللہ علیہ وسلم گفت ما زارع البصر و ما لطنی
 میل نکرد چشم او بدنی و میل نکرد دل از عقبی و اگر از دنیا پیش از مرگ چشم خود نخواهید
 به عقبی نرسیدی و اگر چشم نخواهید از عقبی به قاب قوسین نرسیدی از همه اعراض کرد تا
 همه را بیافت زیرا که هر که حق را یافت همه را یافت و معامله ایشان آن است که هر چه
 ایشان را از حق محبوب کند آنرا از سر خود دور کنند تا نور سر ایشان جز بحق ننگر و حجاب
 چهار اند دنیا و نفس و خلق و شیطان دنیا حجاب عقبی هست هر که بدنی آرام گرفت آخرت
 بگذاشت و نفس حجاب حق است سبحانه هر که با نفس بساخت خدای نیافت و خلق حجاب
 طاعت است هر که با خلق مشغول گشت خلاص طاعت نیافت و شیطان حجاب دین
 است هر که موافقت شیطان کرد دین نیافت تا این حجابها از پیش دل برنخیزد نور معرفت
 اندر دل راه نیابد و قدر بنده بنزد حق بخورد و رفت بنده بود مر حق را سبحانه سر عارف از
 حجابها عرش در گذشته امروز بسر سمان بنیند که فردا بمعبینه خواهند دید اگر عارفان را
 در قیامت بنظر حجب مشغول کنند طاقت نیارند فریاد برارند نه بینی که اگر دلها را ایشانرا
 بجز حق مشغول کنند طاقت نیارند و همه هلاک شوند و از کونین هر چیز که بنده را از حق باز
 دارد آن حجاب است دفع آن باید کرد تا غایتی که بنده را هیچ مراد نماند مراد او حق بود و
 کسی که او را مراد غیر از دیدار حق نباشد باز گشت او سمنه بحق باشد آنجا همه آگاهی بود
 غفلت نه آنجا همه رویت بود حجاب نه آنجا همه بندگی بود فتور نه و اگر چه بصورت
 بشر اند به صفت فرشتگان ند در موافقت حق ثابت قدم بودند از مخالفت او دور در

خدمت حق از راه بندگی صرف کنند و عوض در میان نه لطافت روحانی است از ایشان بر طاهر
ایشان غالب آمد کثافت کون ایشان را و دریافت از حق به هیچ چیز با نماندند اگر چه بتن و میان
خلق اند اما بدل در آسمانند و ملکوت طواف می کنند خلق پیدا رند که در خلق می نگرند و بسرا خلق
غایب اند اهل زمین و در پاکی خدمت ایشان متحیرند و اهل آسمان اندر عکس و عکس ایشان متحیر
النون نزلتک من نفسك بالتدو من التدو فی التدو سحانه لجر و حیه نظرک فی التدو الی التدو
سجانه نزول و نفس و عبور از نفس بود یعنی نظر از خود و و ختن و نفس خود و از حق سجانه محبوب
ناشدن و از حق نخلق تا بدینا شدن و در خدای سجانه گم شدن و این گم شدن عروج بحق بود در حق
و سوی حق رفتن سوی حق بسرا بود و بطاهر بخدمت او را پرستند و غیر او را نپرستند و بزبان او
ستایند و جز او را ستایند و بدل به محبت او را خواهند و غیر او را نخواهند و بسرا و مشا هده همه
او را بینند غیر او را نه بینند و آنچه بنیند با وی آرام نیابند و از آن چیز بگریزند و نظاره صانع
کنند و از آن چیز بگریزند و در خدای گریزند تا آن چیز ایشان را از خدای سجانه بسرا و باز از صنع به
صفات وی نظر کنند و پا از صفات وی بگذرند نظاره ذات کنند فعلی بنیند بنیایه صفاتی
بنیند بی نهایت ذاتی بنیند بی مثل و بی شبه در خدای گم شدن این بود هر چند ایشان بحق نزدیک تر
شوند خود را دورتر بنیند زیرا که جمال قدیم را طاقت و قوت بشری و فانی کنند و هیچ مقامی آرام نیابند تا
بحق نرسند بنده را جز حق جستن کار نه و چون بحق سجانه و تعالی نگرند جز بحق روی نه آرامیدن بحق حکم
بندگی است و بنده را جز تسلیم کار نه و اضطراب حکم محبت است و محب را جز تنگ و پوی کار نه حکم بندگی
حاضرند و حکم محب روان ایشان پادشاهانند و زیر جامه کهنه و نشان ملکی بی تبار نیست تا همه را
ملک نیاز بود و ایشان را بکس نیاز نباشد همه خلق بدعای ایشان نیاز مند بودند تا بلا بدعای ایشان
از خلق بگرد و خیر و برکات از دعای ایشان باشد و اسباب دینی و دنیوی از برکات ایشان
نظام گیرد زیرا که بدعای ایشان از آسمان برکت نزول کند و عذاب باز گردد کسی که صحبت حق
خواهد تا از خود نگذرد بحق نرسد از بیم زوال صحبت حق سجانه و تعالی اگر در کون را پیش ایشان
بنهند در آن نظر نکنند چه هر کس که بچیزی غیر از دوست سرفرو دارد صحبت دوست بروی
و ال آید پادشاه آن نیست که دنیا و عقبی دارد بلکه آن بود که قرب مولی دارد و صحبت او

و

با حق تعالی بود: **الواد** و قایتہ وقتک مع اللہ سبحانہ بتوجہ و جہک للذی فطر السموات
 و وجدان نفسه بالتعرض لنفحته فی الارض وقت خود را با خدای سبحانہ نگاه دارند و متفرق نشوند
 چه کسی کہ با حق تعالی صحبت دارد بہ صفات وی خوی گیرد و غفلت و نسیان از وی زایل شود
 در رعایت آداب بندگی تقصیر نکند چون ہمہ کمال و قدرت وی دیدند و عجز خلق از وی نرسد
 و از نیروی نترسیدن و چون کمال علم وی دیدند و تصور علم خلق ہیبت از وی داشتند نہ از غیر
 وی و چون کمال غنای وی دیدند و فقر خلق طمع بوی داشتند و از نیروی طمع بریدند و چون
 بسیاری فضل وی دیدند شرم از وی داشتند نہ از نیروی و چون دانستند کہ از وی هیچ روی بی
 نیازی نیست و از غیر بی نیازی است بر روی ملازم بودند نہ بر دروغی و لذی فطر السموات
 و الارض این بود و واجد نفحات الطاف الہی اند و اوقات شریفہ آنچه پیش آید ایشان را آثار و
 النوار و فرائض و نوافل نسیم لطف و جذب الہی را در یابند حق سبحانہ و تعالی ایشان را از رای حجاب
 عورت در غیب و شہادت بخود بینا گرداند ہمہ خلق او را می جویند و لیکن آن یابدا و را کہ وی او را بخود راه
 دہد ہمہ مجبان آرزو مند بودند تا سببی یابند کہ بدوست رسند چون امر و نہی دیدند آن سبب طاہر
 شد خود را بر دوست افکندند و بدو مشغول شدند قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ تعالی خلق
 الجنة قاعاً صفاً لیس فیہا عمارۃ ولا نعیم و خلق الہیم و لیس فیہا عذاب الیم حق سبحانہ و تعالی چون آدم
 و فرزندان آدم بیافرید و دنیا میان بہشت و دوزخ بداشت تا ہر کہ در عالم پیدمی آید اگر اعمال نیک
 می کند حق تعالی جزای عمل او را در بہشت خورد و تصور پیدمی کند و اشجار و انہار خلق می کند کما قال
 لکل درجات مما عملوا و اگر نبدہ تسبیح و تہلیل می گوید فرشتگان برای بندہ درختان میوه دارد در بہشت
 نہال می نشانند کما قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاکثروا من اغراس الجنة قیل و ما اغراس الجنة قال
 التسبیح و التہلیل و تمجین اگر کسی نماز نفل می گذارد حق تعالی در بہشت حور از برای بندہ می
 آفریند و آنرا تجسس اعمال و تشخص اخلاق و اقوال می خوانند تا می توانی حیوۃ خود را عنایت دار
 و متعرض نفحات الطاف الہی شود در عبادت کاہلی مکن و بدست و زبان و قدم و قلم و ببال و
 جاہ راحتی بمسکینان رسان و زاد آخرت ازین حیوۃ بردار کہ طلب بہشت بی عمل صراح
 گناہ است اگر اعمال تو موافق شریعت محمد سبت بدانکہ تو در بہشتی و در قیامت نیز در

بہشت خواہی بود تمام اعمال ترا یک یک پیش تو آرند و گویند ہذہ اعمالکم تروا لیکم فمن بحمل
 مثقال ذرۃ خیرا یرہ آن عمل خیر را مجستد گردانند تا در نظر صاحب خیر آید قال النبی علیہ
 سلام ما من یوم الا والرب سبحانہ یعرض جنتہ علی عبادہ ویقول من لیشتری وارثیہا
 کو اب موضوعتہ و ثمارق مصفوفتہ و زرابی مہوشتہ و ازواج مطہرہ و اگر از اہل شقاوت
 بود چون کافران فاسقان و ظلمہ و توانگران نجیل کہ حُب جاہ و مال ایشان را از دین و روش
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم مشغول کردہ افعال و اقوال ایشان بعینہا تجسد و تشخص شود
 بمار و نار و کژدم و خوک و پلنگ و سگ و شیاطین اگر طبع حیوانی برزی غالب باشد و
 ہمہ وقت کار بہایم کردہ باشد یعنی خوردن و خفتن و شہوت راندن آن افعال را صورت
 کنند بصورت خوک و خرگاہ و اگر صفت سبھی غالب باشد یعنی غلبہ قہر و خشم و غضب و
 استیلا چون زون و کشتن و فرہ آمدن و خشم راندن و قہر گرفتن آن افعال او را تشخص کنند
 بہ صورت گرگ و پلنگ و سگ و یوز و شیر تا اگر مردی این دو اثر در خواب بیند مرد مستمک و ظالم
 را در خواب دیدہ باشد اگر مرد صالح این ہا را در خواب بیند بدانکہ صفات سبھی بر طبع وی
 غالب ست ترک ایذای خلق کند و بہ تبدیل آن مشغول شود و در خبر است کہ چون صبح بد مرد سگ
 در مناجات می آید و میگوید کہ حمد و ثنا خدایا سبحانہ کہ مرا سگ آفریدہ و عوان و ظالم نیا فرید۔
 قال النبی علیہ السلام اذا کان یوم القیمۃ نادى مناد ابن الظلمۃ و اعوان الظلمۃ و اشباہ الظلمۃ
 حتی من ہیباً رہم ذواتہ و قائماً یجتمعون فی تابوت ثم سیق علی رؤس الخلائق الی نار جہنم و در خبر است
 کہ ہر روز ابلیس این ندا کند کہ کہ میخرد سرائی را کہ پرمار و کژدم و حمیم و زقوم است و صدید بعضی
 از جنود وی گویند بچہ میفروشی چنین جائی را کہ صفت وی این است گوید این جائی را بظلم و عدوان
 و دشمن ہا و شراب و خون ناحق و مال مردم بظلم و سرقت و غارت گرفتن و ترک نماز و روزہ و زکوٰۃ
 حج کردن و ترک فرمانہاء خدای سبحانہ کردن و نہیاء حق را بجا آوردن و از دی پرہیز ناکردن۔
 بدین ہا می فروشم بر سبھ عاقل پوشیدہ نیست کہ کار شیاطین کردن یعنی بکر و حیلہ و غدر و کینہ
 و بدخواہی مسلمانان و کاروان کردن و افعال حیوانات بجا آوردن موجب بعد است از ان
 حضرت و سبب عذاب الیم است بضرورت عاقل را ازین ہا اجتناب باید کرد بدان کہ بر بہر صنفی

از اصناف موجودات صفتی از صفات حمیده یا ذمیه غالبست و بهتر نوع از انواع حیوانات بصفتی
 صفات مخصوصند و هر فردی از افراد وجود سبب کمال نقصان این صفت و خصوصیت آن
 دنیا مستحق مدح یا ذم می گردد و در آخرت مستوجب نوال و نکال می شود و آن صفت غالبه را در عبارتی
 صورت آدمی گروانند و چون بشیر خلق از صفت غالبه خود بخیرند تنزیل ربانی به حیثه بخیران میفرماید
 وَ نُنشِئُكُمْ فِتْمَانًا لَّتَحْكُمُونَ یعنی شما نمیدانید که در آخرت شما را بچه صورت حشر خواهم کرد زیرا که
 در دنیا از خود و صفات خود بخیر بوده اید اکنون بدانکه چنانکه بر ملائکه صفت طهارت و تراست
 غالب است و بر اینها صفت اتمثال و رسانیدن فرمانها و نهیها، حق غالب است و بر اولیا
 صفت محبت و شوق و رضا و توحید غالب است همچنین هر حیوانی از انواع حیوانات بصفتی
 مخصوص است چون پلنگ که بروی صفت فتک و تهنک غالب است و پر شیر استیلا و
 پیابکی و بر روباه حیل و مکر و بر سگ آزار و ترش روی و بر خوک شره و بر موش حرص و بر مار حقد و
 برگردم اینها و بر گا و خور و خواب و بر خر بلاهت و جمق و بر گوسفند غفلت و مجموع این صفات در
 طینت آدمی مجنون است و در حلیت انسانیت او مرکوز و جمله این صفات را در شهر وجود او
 تعبیه کرده اند و او را بر همه حاکم و پادشاه گردانیده و او را فرموده اند که هر یک از این صفات را در
 مرتبه خود در حد اعتدال بدار و انانیت افراط و تفریط حشر از کنده انانیت و شمار آن صفات
 زاد آخرت خود بردارد و نتایج حاصله آنرا وسیله تحصیل سعادت ابدی خود سازد و آثار حقایق از
 آلات و ادوات راه مقصود خود گرداند و بنور رعایت اعتدال آن راه سوی گنج حقیقی برود اگر برین
 شرایط قیام نماید آثار حقایق آن جمله در آخرت وسیله کمال و استکمال او گردد و در دیوان جزا
 سبب فوز و فلاح او شود و اگر ازین جمله یک صفت بروی غالب گشته است در موقف آخرت
 تصاریف احکام آن صفت در شهر وجود او جاری شود و آثار حسن و قبح بر صحیفه صورت او به ظهور
 پیوندد تا اگر صفت اینها و استیلا بروی غالب بود در نشاءت حشر بصورت گرگ یا سگی حشر
 شود و اگر صفت بهیمی غالب بود در صورت گاوی یا خری برانگخته شود و اگر صورت شره و حرص
 غالب بود در صورت خوک یا موری حشر شود و اگر صفت طهارت و محبت و شوق غالب بود در رضا
 و تسلیم و توحید بروی مستولی بود و آثار کمال این صفات کامله زیب حال و نور جمال او گردد نور

روی مبتدیان این طایفه در عرصه نشور چون نور ستاره در افشان بود و نور روی متوسط طان چون
 نور راه تابان و نور روی کاملان چون نور آفتاب تابد و نور روی کاملان مکمل از صد لقیان و مقربان نور آفتاب
 آتیه گرداند چون این معانی مقرر شد بد آنکه بعضی از مردم اگر چه بصورت آدمی نمایند اما به حقیقت سنگ یا خاک یا شی
 یا موریا گاو یا خریا پلنگ یا شیر یا گرگ یا رود یا هویا شکال اند باقی حیوانات و دوان هم برین
 نیاس و حقیقت **يَوْمَ تَبْيَأُ السَّمَاوَاتُ بِرَعَامٍ خَلْقَ ظَاهِرٍ شَوْدِ اَمَّا اِرْبَابُ قُلُوبِ اَنْ مَعَالَى رَا**
 در دنیا و شخص موصوف بنور فراست مشاهده می کنند چه معرفت و شهرو این طایفه از قید ماضی
 استقبال رسته است و در فضای احدیت بمعاینه سردی پیوسته این طایفه را در استکشاف
 سر ااحتیاج به قیام قیامت نیست لکشف الخطاء ما از دوت یقیناً عبارت از ان دوان
 پس هر آدمی کمال این صفات حاصل کرد آنکس منظور نظر الهی و برگزیده حضرت نامتناهی
 ست و مجموع آسمانیان و زمینیان محکوم احکام سلطنت و مقهور قضا ریف جلالت اویند
 سخن لکم مانی السموات والارض جميعاً منه این بود و هر که کسوة وجود خود را بجا داشت نقاب
 این صفات ملوث گردانید از سنگ و خاک کمتر است بیان حال ایشان است لیس
 نلوب لا یفقهون بها - **اَلِهَاءِ هَمَّتْكَ الْعَالِيَةِ عَنِ الْاَشْيَاءِ الْمَا كَلْتَهُ الزَّالِمِيَّةُ بَانَ لَا**
 عبد الا اياه وان لا یهک ما سواه و یادیک الیه سواه بنده باید که همت خویش را
 بشناسد که همه و نسبت یاد دنیا چه هر کرا همت دی دین بود همه کاره اء و نیایی ز ایاوی
 دینی گردد و هر کرا همت وی دنیا بود همه کاره اء دینی وی دنیا گردد و همت آن بود که
 اندیشه یافت چیزی همگی و لرا بگیرد چون آن چیز همه گی و لرا گرفت اندیشه ضد آن چیز
 در دل در نیاید و اگر در وقتی در آید باز برود همت عارف جز حق نباشد بجز حق روی
 تیار و از ترس اعراض حق تا ناگاه اندران اعراض نمائند و دیگر بان حضرت راه نیابد کی
 از بندگان چنین گفته است که من غمض عن اللذی سجانة طرفه عین لم یبتد الیه ابد کسی
 که یک چشم زدن چشم از حق دیدن بخواباند دیگر حق را نه بنید کسی که همه عمر خویش رد حق نکند
 حق را چگونه یا بدو هر که حق را یافت بر حق چیز را نتواند گزیدن بر درگاه او ملازم بود دل او را
 اندیشه غیر نبرد از وی گوید و از وی اندیشه و بدل ویرا خواهد چه هر که چیز را دوست دارد

از غیر آن رو بگرداند حق سبحانه و تعالی خبر داد و قسم یاد کرد بحق کافران که شما این کافران این
جهان را دوست میدارید و آن جهان را نمی خواهید قوله تعالی کلا بل تحبون العاجل
و تذرّون الآخرة - یعنی حقا که شما این جهان را دوست میدارید و آن جهان را
میسازید پس بایستد دانستن که چون کافران این جهان را دوست داشتند آن جهان را بمانند
مؤمن باید که برخلاف کفار همه آن جهان خواهد و کار از برای آن جهان کند و آن جهان
بطاعت توان یافت و اگر مؤمن این جهان را دوست دارد و همت وی یافت این جهان
بود و دیگر آن جهان را دوست نتوان داشت و همیش بیافت آن جهان درست نبود مؤمن
خردمند را همت وی همه یافت آن جهان بود و کار از برای آن جهان کند این جهان چون
بقسمت است اگر خواهد و اگر نخواهد بوی رسد چه در خیر است که هر که با داد بر خیزد و
همگی اندیشه وی یافت آن جهان بود مولی تعالی همه کار پراکنده و پراجمع گرداند و توانگر بر
در دل وی نهد و دنیا را بخدمت وی فرستد بی آنکه وی دنیا را بگوید و هر که با داد و ان
بر خیزد و همگی اندیشه وی یافت این جهان بود مولی تعالی کارها را و پراپراکنده گرداند و
دروشی را میان دو چشم وی برآورد و از دنیا جز آن بوی نرسد که قسمت وی بود چه در حص
بجز ص حال و جاه نرسد چون قسمت نرفته باشد آورده اند که ابلیس چنین گوید که ای فرزند
آدم با حرص بدینا شما را به نماز و روزه زیادتی نتوانید فریقتن چه تا من روی از خود خنود
خدای سبحانه و از بهشت بگردانیده ام مراد دنیا داده اند و شما برگماشته اند تا شما از دنیا
به تمامی رو نگردانید از من سلامت نمائید و در خیر است که هر که اندیشه خود را یک اندیشه
گرداند یعنی آن جهانی مولی تعالی همه غمها و اندیشهها را و پراکفایت کند و هر که دل خوش
باندیشهها و غمها را پراکنده مشغول گرداند یعنی اندیشهها را دنیا مولی تعالی پاک ندارد که
مرا و در یکی از اندیشهها بپاک گرداند بسیار مجاهده باید تا آدمی یک اندیشه شود چه
مولی تعالی طبع آدمی را چنان آزریده است که هر چه خوشیها است در دنیا همه او را دوست
دارد چنانکه می فرماید قوله تعالی زین للناس حب الشهوات من النساء والبنی
والقنایط المقنطرات من الذبیب والفضة والخیل المسومة والاعمال

وَالْحَرْثُ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا یعنی آراسته کرده شده است مراد میان رادوستی خوشیها
 و آرزوها از زنان و پسران و زر و سیم برسم نهاده و اسپان تمام آفرینش و چهارپایان و کشفایها
 و این بود همه بر خورداری دنیا پس معلوم شد که طبع آدمی بر آنست که همه این چیزها را دوست
 دارد و طبع را غلاف نکند و دوستی این جهان از دل بیرون نکند اندیشها را این چیزها از دل بیرون
 نرود چه اندیشه چیزی بخورد و مهر آن چیز بود هر چند مهر چیزی بیشتر بود اندیشه آن چیز بیشتر بود
 و تا آدمی آفت های دنیا را بیند مهر دنیاش در دل کم نشود و تا مهر دنیا کم نشود مهر آخرت بدل در
 نیاید و تا مهر آخرت بدل اندر نیاید اندیشه آن جهان درست نشود چون اندیشه آن جهان درست
 شد اندیشه و غمهای این جهانی را حق تعالی کفایت کند همچنین تا آدمی مهر دنیا و آخرت را به تمامی از
 دل بیرون نکند مهر حق تعالی دل او را بگیرد و بزرگتر گفت رحمة اللہ کہ چهل سال رو مخلق آورد و خلق
 را بحق تعالی خواندم کسی مرا اجابت نکرد روی از ایشان بگردانیدم قصد حضرت کردم همه را پیش از
 خویشین آنجا یافتم سخن مشایخ است قدس اللہ ارحم الراحمین بدان را افضل بعلم است و عمل و
 متوسطان را افضل با و با است و عارفان را بهمت و الهیته ما ینبعث من نفاک علی طلب
 المعالی و قیمته کل امرء سمته و گفته اند اول محبت موافقت است پس میل است پس
 موافقت است پس مودت است پس هوس است پس خلقت است پس محبت است پس
 شغف است پس ازان بندگی و اسیر لیت با تجربه ظاهر و تفرید باطن پس ازان عشق است
 اما میل آن است که قول و فعل و قلب و قالب و اعضا و جوارح تو همه سوی حق شود و خاص
 از برای حق باشد و موافقت آنست که بدل از همه گریزان باشی و خدای را سبحانه و رضای
 او را جویان باشی و با او خوبی کنی و بی او نتوانی بودن مودت آن است که عجز و زاری دل در
 خلوت پیش حق بود و گریه از غایت آرزو مندی بیدار پیش او کنی و هوس آن است که خون در
 خدمت دوست آب شود و کثافت دل در آرزوی او در خدمت او تمام زایل شود و رسول سلی اللہ
 علیه و سلم در خدمت حق سبحانه بارها بسر انگشت نماز کردی و پای مبارکش آما س کردی و خلعت
 آنست که جمله تن و اعضا و جوارح از محبت دوست پر شود و از محبت غیر خالی نشود و محبت
 آنست که بنده خود را در بعضی اوصاف که مشترک است میان بنده و حق موصوفت گرداند تا

امر تخلقوا را بجا آورده باشد و کمال تزکیہ برای محبت فرمودہ اند ہر چند نفس پاک تر گردد و محبت
 راہ بیشتر یابد و با خلاق حمیدہ موصوف تر شود و از افعال قبیحہ دور تر شود و ضعف آنست
 کہ دل از حجاب غفلت بیرون آید و از غایت آرز مندی بہ جمال دوست آب ویدہ را پنهان
 دارد تا محبت او را کسی نداند و ذلکہ آن است کہ شقیقتہ جمال دوست باشی چون بیمار آن کہ
 کس مداوای درو تو نداند و عشق و بیقراری دل بود بیدار دوست در خبر است کہ چون دل
 رسول علیہ السلام در عشق بیقرار شدی با ام المؤمنین عائشہ رضی اللہ عنہا گفتی کلّمینی یا حمیرا
 عارف را یافت این درجات بہ متابعت رسول علی اللہ علیہ وسلم حاصل شود ہر دلی کہ در آن
 نور عشق در آید آن دل وجود حق را سبحانہ بی ترکیب مقدمات عقلی در یابد و سیر قرب او را باہر
 وجودی فہم کند و ہو معکم ایما کنتم . و نحن اقرب الیہ من حیث الوریٰ این بود لا اشارة الی نفی
 الوجود عن الخیر و اثبات الوجود اللہ سبحانہ کی میگوید کہ معبودی نیست جز خدای سبحانہ دیگر
 میگوید معبودی نیست جز خدای سبحانہ کمال توحید آن است کہ موجود جز خدای را نہ بینی
 سبحانہ عارف ہر چہ بنید از مخلوقات و از منیع و عطا و نفع و ضرر و حیوۃ و موت و غیر این ہا ہر چہ
 بروی نام موجودی برود خداوند است سبحانہ کہ متفرد است بہ پیدا کردن ادبی شریک پس خوف
 ہمہ از وی باشد سبحانہ و امید وی ہم بوی باشد و آنچه می رساند از سبب اینہا آن حقیقت
 سبحانہ کہ نمی رساند از نفع و ضرر و این ہا مظاہرند و مستحق اند و قوت و حرکت ذرہ از
 ذرات کون بخود کسی را نیست بی قوت خدای او چون این مقدمہ ظاہر شد موجود جز او نباشد
 سبحانہ سخن حسین منصور است کہ ہر کس کہ یہ حقیقت توحید رسید چون و چرا از میان برخواست
 از در چہا و شیشہا یک نور آفتاب است کہ می تابد اگر چہ آن نور بحسب محلہا بسیار می نماید
 آن بسیاری مانع وحدت او نیاید پس تفاوت در نظر ہا است و ہذہ الحالۃ اذا غلبت سمیت
 بالاضافۃ الی صاحب الحالۃ فناء بل فناء الفناء لانه فنی عن نفسه و فنی عن فناء فناء لیس شعیر
 بنفسہ و سبی ہذہ الحالۃ بالاضافۃ الی المستغرق بلسان المجاز اتحاداً و بلسان الحقیقتہ توحیداً
 الباء یک المبسوطہ بالانفراق و بسر یقینک الی یوم التلاق - بزرگان گفتہ اند کہ ہر
 کہ مال از خدای تعالی نگیرد بخدای سبحانہ نتواند داد و درجہ کمترین از خدای سبحانہ و تعالی آن بود

که بدستوری شریعت حاصل کنی تا بدستوری خدای سبحانه گرفته باشی و درجه برتر آن بود که هر چه
از مال بوجه حلال بتورسد و بپندد او خدایرادانی سبحانه و دل بر اسباب تنهی که اسباب روپوشی
بیش نیست از همه اسباب باید منقطع باشی اگر میدید او میدید و اگر نمیدید او دست که نمیدید و هر
کس که چیزی میدید آن چیز بدرویش نمی دهد به حقیقت بخود میدید چه نفع آن انفاق در دنیا و
آخرت راجع بوی است و بزرگان گفته اند هر کرامال کم آید از بخیلی کم آید و هر کرامال کم آید از
بدخونی کم آید و هر کرامال کم آید از ناکسی کم آید بزرگان گفته اند مرد که بزرگ شود به تعظیم حق تعالی
و دیدن کسی خود بزرگ شود نشان تعظیم دی تعظیم امر وی است سبحانه و تعظیم حکم وی و تعظیم خلق
وی تعظیم حق سبحانه و تعالی به معرفت وی حاصل شود و تعظیم امر وی عبادت اوست و تعظیم حکم
وی عبادت اوست و تعظیم خلق وی مروت اوست در حق خلق وی چه نعمت باید که وسیله
عبادت با عبادت شود و آن وقتی بود که آن چیز سرمایه خیری شود و اگر سرمایه شری شود آن نوع
فدلان بود معنی تجرید آن بود که ظاهر مجرد بود از اعراض و باطن از اعراض یعنی از عرض دنیا هیچ نشاند
بر ترک آن طمع عوضی ندارد و در دنیا و نه در آخرت بلکه بر خود واجب داند تجرید ظاهر و باطن برای
عبودت عبادت خداوند سبحانه و آنرا خاص برای خدای سبحانه نه برای سببی و علنی غیر حق تعالی و
تقدس و کمال تجرید آن است که بنده بسیر خویش مجرد شود از ملاحظه مقاماتی و احوالی که بدان رسد
یعنی بدان مقامات عالی فرو نیاید و بدان احوال باز نماند و بدان سبب از مقامات عالی تر و
کبریا تر باز نماند و بی نصیب نشود و تفرید آن است که از اشکال بیکتا شود و باحوال از
اقوال متفرد گردد و در افعال متوحد شود معنی تفرد از اشکال آنست که با هیچ شکلی از اشکال
نفس نگیرد و متوحش نیز نشود بلکه وجود و عدمش باید که نزد او یکسان شود و معنی تفرد در احوال
تفرد آن است که نفس را هیچ حال نه پسندد از رویت حال برویت محول حال غایب
نشود و معنی توحید در افعال آن است که به فعل که کند خاص برای حق تعالی کند و دران عمل
نظرش بر نفس یا بر مراعات خلق یا بر مطالبست عوضی از اعراض در دنیا یا در آخرت نباشد
گفته اند تجرید آنست که بنده مالک هیچ چیز نباشد و تفرید آن است که بنده هیچ چیز نباشد
چیزی بود که بر دل آید از ترسی یا غمی یا دیدن معنی حال از احوال آخرت یا کشفی یا حاجتی که

میان بنده و حق بود و گفته اند وجود سمع و بصر است. قال اللہ تعالیٰ فانها لا تعی الا بصاسر و لكن تعی القلوب التي فی الصدور قال اللہ سبحانہ او اتقی السمع وهو شهید و بہر کس در وجه ضعیف بود تو اجد کند و تو اجد آن بود کہ آنچه در باطن باید بر ظاہر پدید آید اما آنکس کہ در ال قوی بود ممکن و ثابت و ساکن باشد قال اللہ تعالیٰ تقشعر منہ جلود النین یخشون سرہم ثم تلین جلودہم و قلوبہم الی ذکر اللہ - نوری گفت رحمتہ اللہ کہ وجود شعاع بود کہ از مقام شوق چون برق بچمد و در اسرار بندگان منتشر و منتهی شود و در حالت ورود و رسیدن جوارج را در طرب یا در اضطراب و حرکت آرد و گفته اند کہ وجود مقرون بود بزوال یعنی پدید آید و زایل گردد و معرفت ثابت بود و او را زوال نبود بعضی گفته اند کہ وجود بشارت حق سرت سبحانہ بترقی در مقامات مشاہدات خداوند سبحانہ و وجود ثمرہ او را داد است در طاعت و بہر کہ در طاعت بیشتر و جدا و کامل تر فاما وجود عبارت است از ثبوت سلطان حقیقت و در دل و این معنی دست نندہد مگر بعد از زوال بشریت از دلی کہ صفات بشریت است کہ آن غفلت و شہوت و محبت غیر حضرت است کہ منافی حقیقت است و در آوان ظہور سلطان حقیقت بقایای بشریت محالست درین معنی قول ابوالحسن نورسیت کہ میگوید بسبت سال است کہ سن در میان وجودم و فقر و بہر گاہ کہ پروردگار خود را یافتم دل خود را گم کردم و چون دل خود را یافتم پروردگار خود را گم کردم تو اجرائل بدایت را باشد و وجود اہل نہایت را و وجد اہل و راکہ وجود در میان بدایت و نہایت می باشد دیگر از الفاظ مصطلحہ ایشان لفظ غلبہ است کما قیل الغلبۃ حال تبدل للعبد لا یکن معہا ملاحظۃ السبب و لامراعات الادب یعنی غلبہ حالی بود کہ بر بنده ظاہر شود کہ او را با وجود آن حال امکان ملاحظہ اسباب و مجال مراعات آداب مانند گاہ بود کہ حال او بجائی رسید کہ کسی احوال او را نداند بردانکار کند و از وی غایب و مشغول بود چون غلبہ آنچه بدور رسیده بود کم گردد و ساکن شود و بخود باز آید و آنچه بر غلبہ کند خوف بود یا ہیبت یا اجلال یا حیاء یا بعضی ازین احوال چنانکہ در حدیث آمده است از ابی امامہ بن عبد المنذر کہ آن روز کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم بنی قریظہ را فرمود تا بحکم سعد بن معاذ فرود آیند و او را در قضیہ کہ افتادہ بود ایشان را حکم سازند بنی قریظہ با ابی امامہ مشورہ کردند ابو امامہ با ایشان خوشی داشت

از روی شفقت بدست اشاره بخلق کرد یعنی که سعد حکم لقتل خواهد کرد و بعد از آن که آن فعل کرد پشیمان شد و بدانست که با خداوند و رسول نیانت کرده روی خود را بر زمین نهاد و بروی میرفت تا خود را بر عمودی از عمودهای مسجدی بست و گفت که ازین جانم تاحق تعالی مرایدان فعل که کرده ام توبه نپذیرستن او نفیس خود را برستون مسجد بسبب غلبه خوف حق بود سجانه و آن غلبه خوف آن را از آن مشغول کرد و غافل گردانید که خدمت رسول صلی اللہ علیہ وسلم آید تا برای او استغفار کند زیرا که برو آن واجب بود که به خدمت رسول صلی اللہ علیہ وسلم آید تا برای او استغفار کند لقوله تعالی لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَخْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَخْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا شَرِيحًا نه آنکه خود را برستون بندد که برستون بستن بروی نه فرض بود و نه سنت بلکه خلاف شریعت بود زیرا که چون رسول را صلی اللہ علیہ وسلم حال او معلوم شد فرمود که اگر پیش من آمدی تا من برای او استغفار کردم خود را برستون او بستن او را حاجت نبود اما چون خود را برستون بست من نتوانم که او را اطلاق کنم الا ذقی که حق سجانه و تعالی توبه او را قبول کند و تاحق سجانه و تعالی آیه قبول توبه او نفرستاد رسول علیه السلام او را از ستون باز نکند و چون خوف حق سجانه و تعالی بر او امانه غالب شد او را امکان ملاحظه استغفار رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که سبب مغفرت اوست نبود و مجال مراعات آداب طلب اعتذار آن از رسول صلی اللہ علیہ وسلم بنامند و همچنین در سال حریبیه چون رسول صلی اللہ علیہ وسلم خواست که با مشرکان صلح کند عمر رضی اللہ عنہ حمیت دین غلبه کرد و با اعتراض دو پیش آمد و پیش ابوبکر رضی اللہ عنہ رفت و گفت یا ابابکر محمد صلی اللہ علیہ وسلم رسول خداست گفت بلی گفت ما مسلمان هستیم گفت بلی گفت ایشان مشرکان هستند ابوبکر گفت بلی گفت در دین چرادیت باید داد ابوبکر گفت علامت نگاه دارد اعتراض مکن که من که ابوبکرم گوای میدهم که محمد رسول خدای است عمر گفت که من نیز گوای میدهم که محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رسول خداست سجانه دوران غلبه به خدمت رسول صلی اللہ علیہ وسلم آمد و همچنانکه با ابابکر رضی اللہ عنہ گفته بود با رسول صلی اللہ علیہ وسلم بگفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم چنانکه ابابکر در جواب گفته بود بگفت و بعد از آن گفت صلی اللہ علیہ وسلم که یا عمر من بنده خدایم و رسول

او مخالفت نکنم و او مرا هرگز ضایع نگذارد عمر گفت رضی اللہ عنہ ہمیشہ از خوف آن اعتراض که بر رسول صلی اللہ علیہ وسلم کرده بودم و آن سخن را که گفته بودم نماز گذارم و روزه داشتم و صدقه دادم و بند آنرا کردم تا آن خوف برجا مبدل گشت و همچنین اعتراض کرد و رسول صلی اللہ علیہ وسلم آن روزی که رسول صلی اللہ علیہ وسلم خواست که بر عبد اللہ ابن ابی سلول که سر منافقان بود نماز گذارد عمر گفت رضی اللہ عنہ که بیایم تا در برابر رسول صلی اللہ علیہ وسلم بایستادم و گفتم که یا رسول نماز خواهی گذارد بر این سلول که فلان روز چنین و چنان فعلها و منافقیها یا رسول صلی اللہ علیہ وسلم کرده بود یا می کردم تا رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که دور شو از من یا عمر مرا بر نماز گذاردن بر ابن ابی سلول مخیر کرده اند نماز گذاردن اختیار کرده ام پس جبرئیل علیہ السلام آیه آورد و اختیار برداشت قوله تعالی وَا تَصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ أَبَدًا اَلَيْسَ مِصْطَفَىٰ صلی اللہ علیہ وسلم بر نماز نکرد عمر فرمود رضی اللہ عنہ از جزایات و دلیری که آن روز بر رسول صلی اللہ علیہ وسلم بر نماز نکردم متعجب گشتم و همچنین حکایت کرده اند از ابی طیبه رسول را صلی اللہ علیہ وسلم حجامت کرد و خون رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را بپاشید و آن در شرع منطور و حرام بود اما چون آن فعل از غلبه حال کرد رسول صلی اللہ علیہ وسلم عذر داد و خواست امثال این معنی از صحابه و اولیاء اللہ بسیار واقع شده است و این همه دال است بر آنکه غلبه حالی درست است و آنچه در حال سکوت جایز نباشد در غلبه حال جایز باشد و آنکس که در حال غلبه ساکن و ثابت بود چیزی که بالاتر و شریف تر از آن بود حال او تمام تر و کامل تر بود چنانکه ابوبکر بود رضی اللہ عنہ و وقت باشد که از تجلی عظمت حق سبحانه و تعالی در بنده سستی پدید آید و وزخ که سبب بلا است در آن ساعت از سروی ساقط گردد و ذات مغلوب برجا باشد و لیکن صفات وی از تاثیر آن فروماند چنانکه نورستارگان هر شب تاریک را غلبه کند باز چون آفتاب براید نورستارگان را غلبه کند و هر چند نور ایشان برجا باشد و لیکن کس نه بنید منتظم گردد و برین صفت ابو حامد بویه است قدس اللہ سره که تعظیم حق سبحانه بر وی چنان غلبه گشته بود که چون بنماز ایستادی گفتی اللہ پیش از آن که اگر گفتی بیپوش شدی و سفتاوی سالیها عمر برین گذاشت و هم برین حال وفات کرد باز مقام انبیا علیهم السلام برترین همه مقامات است چنانکه هر

حالتی که بعضی از اولیایان مغلوب گردند قوت و حق انبیا علیہم السلام آترا مغلوب گرداند -
ایشان مشکور یا شکرند معذور و غیر ایشان مشکور شاید و معذور شاید معذور اعتقاد را شاید نه
اقتدار او و باز استغراق اسرار را علی الاطلاق یک درجه نیست در مقام فتا عماما سوی اللہ و
سایر مقامات اختصاص بلکه تفاوت درجات آن بحسب تفاوت استعدادات است پس بسیار
و پیشتر است چنانکه گفته اند الفناء و غیره من مقامات الاختصاص صورها مختلفه و حقایقها واحده
لانها لیست من جهة الاکتساب و لکن من جهة الفضل معنی این سخن آنست که مقصد مقصود و ہر یک
از باب احوال و مقامات حق است سبحانہ و تعالیٰ و حق سبحانہ یکی است و وجود با قرب حاصل
آید و علت قرب بقرب حق است سبحانہ نہ تقرب بندہ و لکن بر بندہ بندگی کردن است
چون دہندہ ہر مقام یک است و آن حق است سبحانہ حقیقت یکی آمد اما باہر یکی بہ صفتی
تجلی فرماید باضعیفان بہ مقدار ضعف ایشان و با قویان بہ مقدار قوت ایشان اہل معرفت گفتہ اند
نہ ہر کہ طاقت در بانی دارد و طاقت و زیری دارد آنکس کہ اہل مقام برتر است اورا فروتر آری
از یاس ہلاک شود و ہر کسی بہ مقام فروتر است ویرا برتری در غرور ہلاک شود و در حدیث
اہی فرمودہ انا ادرہم عبادی لعلمی بقلوبہم انی علیم خیر کی را غذا بلا باشد و کی را غذا نعمت
تا سبب کمال دین ہر دو گردد و در صبر و شکر و کشف المحجوب آورده است کہ دروشی بکہ اند
آمد و در مشاہدہ خانہ یکسال بنشست کہ نہ طعام خورد و نہ آب و نخفت و بی طہارت نشد از
اجتماع ہمتش بر ویت خانہ کہ آنرا حق سبحانہ و تعالیٰ بخود اضافت کردہ است غذای تن و
مشراب جاننش گشتہ بود پس اولیٰ تر کہ مشاہدہ حق سبحانہ و تعالیٰ در سربندہ این استغراق
و کمال آن این حالت واجب کند شکر آن بود کہ سالک کہ از تمیز کردن میان اشیا غایب
و مشغول شووہ و تراشیا و آنچه ان بود کہ در موافقت حق سبحانہ و تعالیٰ چنان مستغرق بود
کہ میان خوشی و ناخوشی و سختی و آسانی فرق و تمیز نتواند کرد زیرا کہ غلبات و وجود حق سبحانہ
و تعالیٰ اورا از مقام تمیز کردن میان لذت و الم مجذبہ موافقت اسقاط کردہ شود چنانکہ شاعر گوید

لفظ

از تو آید خوش بود : خواهی شفا خواهی الم

و چنانکه در بعضی روایات می آید که عارثه گفت رضی اللہ عنہ کہ سنگ و کلونخ و زر و نقره نزد من
 یکسان است و چنانکه عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ گفت بیخ پاک ندارم کہ در حالت فقر باشم
 یا در حالت غنا زیرا کہ در فقر صبر است و در غنا شکر غلبہ رویت حق سبحانہ و تعالیٰ از تمیز کردن میان
 آسانی و دشواری و فقر و غنا و صبر و شکر بیرون برده اما ہشیاری بعد از سکر چنان بود کہ بندہ تمیز
 کند میان لذت و الم و در موافقت حق سبحانہ و تعالیٰ مؤلم را بر ملتذ اختیار کند و از مؤلم لذت یابد
 نہ الم چنانکہ بعضی بزرگان گفتہ اند کہ اگر مرا بلا پارہ پارہ کنی و مہدم محبت تو زیادہ گردد و بود و دار
 گفت کہ مردن را دوست میدارم اشتیاق الی لقاء ربی و بیمار پیدا دوست میدارم تکفیر بخطیئتی و
 فقر را دوست میدارم تو اضعا ربی روایت کرده اند کہ یکی از صحابہ گفت ای خوشا آن دو مکروہ فقر
 و مرگ و این حال تمام تر بود از صاحب شکر زیرا کہ صاحب سکر در مکروہ افتد لیکن ازان الم
 نیابد و از وجود کرامت زایل و غایب بود و این صاحبی آلام را بر ملا اختیار کند تا از غلبہ شہود
 فاعل بوی از مؤلم لذت یابد و سخن بہ سبب مشاہدہ فاعل بر سہل و آسان گردد اما ہشیاری
 کہ پیش از سکر بود گاہ بود کہ ناخوشی بر خوشی گزیند و از ناخوشی الم یابد و از خوشی لذت اما
 آن برای ثواب و عوض کند پس او درین مقام موصوف بود بہ صفات صبر و شکر نہ بہ صفات
 صحو و سکر و این دو مقام بہ معنی صحو و سکر مقام بی صفتی است یعنی ازان خداوند است
 سبحانہ نہ ازان بندہ و بندہ میان این دو حال است گاہ در صحو و گاہ در سکر و آنچه گفتہ اند
 کہ سکر عبارت است از رفع تمیز میان احکام ظاہر و باطن بہ سبب اختطافات نور عقل در
 اشعہ نور ذات بیان این سخن آن است کہ اہل وجد و طائفہ اند مجبان ذات و مجبان صفات
 نشاء و جدا لیان نور ذات است و نشاء وجد آخریان عالم صفات دور وجد مجبان صفات
 فترات و وقفات بسیار اتفاق افتد بخلاف وجد مجبان ذات بسبب عموم ذات و خصوص صفات
 وجدی کہ از عالم صفات بود آن قوت ندارد کہ وجدی کہ آثار انوار ذات باشد و اجد ذات
 در بدایت وجد بچہ قوت و غلبہ کردار و مغلوب سلطنت حال گردد و بافتشاء اسرار الی بدیہ
 میالات نماید و یقال التکر اسم یشار بہ الی سقوط التماک فی الطرب و ہذا من
 مقامات المحبتین خاصۃ فان عیون الفناء لا یقبلہ و منازل العلم لا یبلخہ

وسقوط التماک عدم الصبر فالسکر یثا سرب الی زوال الصبر لاستیلاء
سلطان الطرب وقوة والسکر مخصوص بمقام المحبتین لان مقام المحبة ملتقى مقام
العامة وساقه الخاصة والعامة هه المقیدون باحكام العلم والخاصة هم
الماخوذون بنور التجلی عن ید العلم والمحبة يتولد بین المنة والانس والانس
لا يكون الا بشهو والمحبوب والممة لا تقوى الا بالعلم والمحبة اول اودية الفناء
والعلم حکم بالوجود فيقع المحب فی الحیوة ومن علامات السکر ان يكون المحب
غریقاً فی بحر السهر ولا یفارقه كذلك المحب الی یفارق السرور من ذاق ثبیاء
من المحبة علم صحة هذا القول فنعم المحبة وایم وصدرا المحب عن المحبوب هائم
والمحبة وان امتزجت لذتها بالمشوق الا انه المریطیب لصاحبة بحيث
لا یختار مفارقتها ویلتذ المحب بالمشوق لذته یغلب لذلك الالم یعنی یلتذ
بذلك الالم ایضاً فیضاعف اللذة بامتزاج الالم و احكام المحبة والسکر هو
غیر مضبوطة لا یعرفها الا من وقع فیها و ذاق نعيمها فحی صدق ما قلنا عن علم
وقال القشیری الخیبة نمیت القلب عن علم ما یجرى من احوال الخلق
لا شغال الحسن بما ورد علیه ثم قد یغیب عن احساسه بنفسه وغیره
لوا سرد من تذکر ثواب او تفکر عقاب وربما يكون الغیبة عن احساسه بمعنی
یکاشف به من الحق سبحانه ثم انهم مختلفون فی ذلك حسب احوالهم فمنهم
من لا یجد غیبة ومنهم من ید ومن غیبة والسکر غیبة لواء قوی والغیبة
قد يكون للعباد بما یغلب علی قلبه یجهد من مقتضیات الخوف او السر جاء والسکر لا يكون
الا لصحاب المواجید - ورجال سکر منفعت ومفرت ندانه واز لذت والم غایب بود باوجود لذت
والم از نفس اشیا غائب نگرود که این صفوت میت است بلکه از تمیز میان نفع و ضرر غائب گردد
فان غلبات وجود الحق سبحانه لیسقط عن عبد التمییز بین ما یؤلم ویلذ غلبات یافتن حق سبحانه ساقط
گروانده بنده را از تمیز کردن میان آنچه دیر از الم باشد یا لذت پس هر که میان عز و ذل
بجاه و سقوطش تمیز کند علی الحقیقة محب نیست والشکر من مقامات المحبتین خاصة و

قال ايضا فاذا كشف العبد نبت الجمال حصل الشكر والطرب الروح وهام القلب انما اذ
 معاصي دور عشوي وبمبه طاعتها وامروني كه آموخته كارگني از عامه بهشتيان باشي خصوصاً
 خاصگان خيرا از دور بپني كه سبق از همه بصفا اول برودند و صعب دن ستمتي باشد كه كسي
 تمام عالميش بود و از همه بهشتيان باز پس بود اللهم لا تكلنا الى انفسنا وعلمانا معاملتنا ولا
 لاحد غيرك طرفه عين ولا اقل من ذلك واجعلنا ممن يتسك بحبل فضلك وعتيدني جميع ما
 على جودك وكرامتي ودينه وديناه على طولك ولطفك يا ارحم الراحمين ونيز گفته اند السكر
 و شيرت بلحق سر المحدثه في مشاهده جمال المحبوب فجاودة لان روحانيته الانسان التي هي جوهر
 العقل لما انجذب الى جمال المحبوب بعد شغل العقل عن النفس وذبل الحس عن المحسوس
 والم با الباطن فرح ونشاط وبترة وانسياط يستاعده عن عالم التفرد والتميز واصاب
 السرور وشهوان وسهوان ووليه لتغير نظره في شهود الجمال وهذه الحالة تسمى سكرًا بمشاركتها السكر
 الظاهر في الاوصاف المذكورة الا ان السبب لاستتار نور العقل في السكر المعنوي غلبته
 نور الشهود وفي سكر الظاهر غشيان ظلمة الطبيعية لان النور كما يستتر بالظلمة يستتر
 بالنور الغالبيته كاستتار نور الكواكب نعلبته نور الشمس والسكر حال شريف يعتبر عليه
 صحوان في الصحو الاول حضيض النقصان لا فادة اثبات المحدث والسكر معراج السالكين
 لا فادة نحو المحدث والصحو الثاني ادراج الكمال لا فادة اثبات القدم كما قيل وفي الصحو بعد المحدث
 اك غير ما والصحو الثاني حال بصير مقامًا ويكون اعز من السكر والسكر الزايل في صحوا الثاني
 هو الذي يظهر في مشاهده جمال الصفات ولا يستقر من حال الشهود والانه والسكر الواقع
 في الصحو الثاني هو الذي يظهر من مشاهده جمال الذات فلا يزول لعدم استقرار حال شهود
 الذات في الدنيا وموطن استقرارها الآخرة ولا يحصل لاحد في الدنيا الا للحالات لسيره في مع
 التدوت عبارة عنها والرؤية الموعودة لاهلها في الآخرة هي هذه ويترد والساير بين الصحو
 الاول المثبت للمحدث والسكر الماحي له ويسمى هذه الحالة تلويها ومناط تلويها الجود الذي
 هو منازل الصحو الاول والسالك لا يستغنى عن السكر المخلص عن الصحو الاول وحال الشهود
 لا يدوم في البدايه بل يلوح ونحفي سريعًا فلا يزول نوره وظلمته وجود للسيار بالكلية فاذا
 استقر

حال المشابهة و ام محو الحدیث و اثبات القدم و سمي هذه الحالة تمکینا لدوام الوجدان و صاحب
 السكر لا یوم و جداته و یکون مامورا تحت تصرف التلویین : اهل تمکین کسانی اند که از رقی
 تصرف کون آزاد شده اند و حجاب از پیش بصیرت ایشان برداشته شده و در حال ایشان
 راه نیابد و هیچ چیز از کمالات سر ایشان را از مشاهده محبوب و اشتغال با و مشغول نتواند کردن
 و دایما در عین شهود احدیت اند احتلاط با خلق و مشاهده احوال ایشان در ایشان اثر نکند و صفت
 ایشان را تغیر نتواند کرد چنانکه اهل تلویین را و اهل تمکین را نیز تلویات احوال هست اما فرق
 آنست که ایشان بر احوال باطنی خویش غالب اند و تصرف وی توانند پوشید و قالوا فی الفرق
 بین المقام و التمکین مقام عبارت است از اقامت طالب بر ادای حقوق مطلوب بشدت
 اجتهاد و صحت نیت و تمکین رفع تلویین است و حال و مقام به معنی نزدیک است و مراد
 از تلویین گشتن است از حال بحال و مراد از تمکین آنست که متمکن باشد متردد نباشد رخت
 خود بیکسر بجزرت برده و اندیشه غیر از اول سترده و مقامات منازل را هست و تمکین قرار
 اندر پیشگاه است تمکین عبارت است از اقامت محققان در محل کمال و درجه اعلا رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم متمکن بود از مکة تا قاب قوسین و در عین تجلی بود از حال گشت و تغیر نیابد و
 آب در جوی روان باشد چون بدریا رسد قرار گیرد چون قرار گرفت طبع نگراند هر گرا آب
 باید بوی میل نکند صحت وی آنکس طلبد که جوهر یا بد یا ترک مهر و جان بگوید و سرنگون سار
 خود را در اندازد و اگر چنان نکند جوهر عزیز کمون بدست نیاید و چون قطع منازل و گذشتن
 مقامات به محل تمکین رسد اثبات تلویین از وی ساقط شود و اخراج نعلیک و الق عصاک
 نعلین بیرون کند عصا بیفکنند که آن آلت قطع مسافت بود در حضرت و حد مسافت آنجا
 بحال باشد موسی صلوات علیہ و سلمه من تلویین بود حق تعالی بیک نظر که بر کوه تجلی کرده و شش
 از وی بشد و خرم موسی صفا و رسول صلی اللہ علیہ وسلم متمکن بود و این درجه اعلا بود و تمکین
 در دو گونه بود یکی آن است که نسبت تمکین وی بمشاهده خود بود باقی الصفة بود و آنرا که حواله تمکین
 نماید حق بود فانی الصفة بود و مردنانی صفت را فنا و بقا و وجود و عدم درست نیاید این
 صفات را موصوف باید و چون موصوف مستغرق بود حکم و صف از وی ساقط شود و اندرین

معنی سخن بسیار است و مادام که سالک از حق صفات نفس عبور نکرده باشد و بعالم صفات حق نرسیده باشد آنرا صاحب تلون نگونند چه تلون به جهت تعاقب احوال مختلفه باشد و مقید صفات نفس را صاحب حال نخوانند پس تلون ارباب قلوب را تواند بود که هنوز از عالم صفات تجاوز نکرده اند و بذات نرسیده زیرا که صفات متعدد است و تلون جای بود که تعدوی باشد و ارباب کشف ذات از حد تلون گذشته اند و به مقام تمکین رسیده چه در ذات بجهت وحدت بغير صورت نه نمود و خلاص از تلون کسی را بود که دل او از مقام قلبی به مقام روحی عروج کرده باشد و از تحت تصرفات بیرون آمده و در فضا بقریب ذات متمکن گشته و اینجا لطیفه السیت و همانا که چون قلب از مقام قلبی به مقام روحی رسد نفس نیز از مقام نفسی به مقام قلبی پیوندد و تلونی که پیش از آن قلب را بود از قبض و بسط و حزن و سرور و خوف و رجاء درین مقام عارض نفس نشود و نفس به نهایت قلب صاحب تلون گردد و این تلون به حقیقت تمکین را قیاس نباشد به سبب عدم احتجاب نور کشف و تغیر بود و این تلون ممکن نیست که تا رسم بشریت باقی بود تغیر از طبیعت کلی مرتفع شود و لیکن آن تغیر صاحب تمکین را از مقام تمکین خارج نگرداند و فی العوارف لیس المعنی بالتمکین ان لا یكون للعبد تغیر فانه بشر و انما لغنی به اتمام ما کوشف به من الحقیقة لای توارى عنه ابداً ولا یتناقص بل یرید و صاحب التلون قد یتناقص الشیء فی حقه عند ظهور صفات نفسه و یغیب عند الحقیقة فی بعض الاحوال و یكون شہوداً علی مستقر الايمان و تلونیه فی زوایة الاحوال و قال بعض کبراء العارفين فی شرح الالفاظ التي تداولها الصوفیة المحققون من اهل اللہ سبحانه و تعالی التلون هو بثقل العبد فی احواله و هو عند الاکثرین مقام التناقص و عندنا هو اكمل المقامات و حال العبد فی حال قول کل یوم ہونی شان و التملین عندنا هو التملین فی التلون و قيل ہو حالة اهل الوصول و انما قال ہو عندنا اكمل المقامات لانه رحمة اللہ اراد بالتلون الفرق بعد الجمع اذ لم یکن کثرة الفرق حاجتہ عن وحدة الجمع و مقام احدیة الفرق فی الجمع و انکشاف حقیقة قوله تعالی کل یوم ہونی شان و لا شک انه اعلى المقامات و عند الاکثرین ذلک نہایتہ التملین و قال فی شرح المنازل السائرین آخر مقامات الولاية و نہایتہ مراتب

التدنی و بديته مقامات التدلی لانه اذا روالی البقاء و خلع علیہ خلعة الوجود للاصطفاء
 و انشرح صدره بالتدسجانه و شاهد رسوم الخلقية فی عین الحقیقه فادتی حقایق المعارف
 و الحکم التي هی من اسرار الاسم الہادی لتملیک الناس بالاصالته ان کان نبیاً و لا نبیا
 الخلفه ان کان ولیاً معنی غیبت آن باشد کہ بندہ بکلی از حظوظ نفس غایب بود و اصلاً بدان
 نظر و التفات نکند و آن حظوظ قائم باشد و موجود در آن ولیکن او بمشاهدہ حقوق حق از
 ملاحظہ آن غایب باشد و فانی چنانکہ ابوسلیمان دارانی گفت در حق آن راعی چنانکہ
 او را گفتند کہ کنیزک در قاہتر در بازار دیدند او گفت کہ آن زرقاست و تا آن زمان او
 از کبودی رنگ چشم و از لون آن کنیزک غایب بود ابوسلیمان گفت کہ حق سبحانہ و تعالیٰ دیدہ
 دل او راعی را کشادہ و دیدہ سرش را پوشیدہ چہ او از ثرقت و کبودی آن کنیزک غایب بود
 فاما لذت آن در و باقی بود بقولہ ازرقانی و معنی شہود آن بود کہ در ہر چہ نظر کنی بحق کنی نہ
 بنفس یعنی در ہر چہ تصرف کنی باید کہ از سر عبودیت و فروتنی کنی نہ از سر شہوت و لذت نفسانی
 و غیبت دیگر بہت بالاتر ازین و آن غیبت بود از فنا و فانی بشہود بقا و باقی بموجب
 چنانکہ حارثہ از ان خبر دادہ است و این شہود و شہود غلبہ بود نہ شہود عیان و غیبت شہود
 نفع و ضرر بود نہ غیبت احتجاب و استتار بعضی مشائخ گفتہ اند کہ شہود آن است کہ
 مشاہدہ حق بر تو چنان غالب بود کہ ہر چیز را کہ مشاہدہ کنی از مادون حق او را صغیر و حقیر و
 معدوم الصفتہ یا بی مرتق را سبحانہ چنانکہ گفتہ اند لاکل شیء ما خلی اللہ باطل و سمچنانکہ موسیٰ
 علیہ السلام گفت ان ہی اللافتنک و شہود حق سامریا اسبح و جودی نیافت و او را
 کا المعدوم داشت و این کمال صحت حال بود با حق قال الجنید الصمو عبارة عن صحت الحال
 مع اللہ سبحانہ و لا یدخل فی تحت صفت العبد و کتابہ و بعضی گفتہ اند کہ صمو عبارت بود از
 معاودت قوہ تمیز در نشأت ثانیہ او را و جود باقی بخشد کہ از لمعان التوارزات متلاشی
 نگردد پس عقل کہ رابطہ تمیز است معاودت نماید مظهر از لوث و حدود و باقی ببقا و حق
 و برزخی گردد میان روح و نفس تا بریکد بگیرد لغبی نکنند و حکم جمع را با مستقر خود کہ عالم روحست
 و جمع گرداند و حکم تفرقہ را با محل خود کہ عالم نفس است رد کند و تہذیب اقوال و ترتیب افعال

و حفظ آداب و کتم اسرار هر یک دیگر باره بار آید برو چیزی که از آفت زوال امین بود بیاید تا
 که صحو را مرتبت و محو را نیز مرتب است و محو را چون سکر و اول و در آخر حالتی دان
 اشدا از سکر چه میان سکر و سکران هیچ فرقی نیست و اول مرتب صحو صحوست که پیش از
 سلوک می باشد و اوسط مرتب آن صحوست که بعد از سکر اول می باشد و آخر مرتب
 صحو صحوست که بعد از سکر دوم می باشد و در صحو اول سالک شاید کثرات است و بخلق
 محو نسبت از حق و در صحو میان گاه حق بنید و گاه خلق و در صحو آخر به حق محو باشد از خلق
 و در محو بعد از صحو که نهایت سیر سالک است نه حق حجاب خلق گردد و نه خلق حجاب حق و چون
 این بدانتی که آخر محو بعد از صحو است مقابل اول صحو است حالت اولی سالک است که
 هنوز سالک قدم در سلوک نهاده است آنچه کثرات بود و هیچ وحدت نه و اینجا همه آن
 کثرات است در عین وحدت و آن را گم کرده است در حالت صحو اول آنرا بیاید و همچنین در
 حالت محو ثانی آنرا نیز بیاید و نسبت زیرا که او در صحنی ماند بلکه در تلونیات احوال است
 از حال بحال و از مقام به مقام میگردد تا از اهل تکمیلین گردد و به مقام قربت رسد و آنجا بار
 یابد آنچه داشت یعنی بعد از محو و بعد از صحو ثانی سالک صاحب مقام تکمیلین گردد و در عین
 جمع تا تواند کثرات گم کرده را در وحدت باز یابد و هیچ کرام حاجب و مانع آن دیگر نشود و
 این مقام را فرق بعد الجمع و جمع الجمع گویند که این حال او را میسر نشد هنوز ناقص است که
 کثرات خلقی است بنید نفی نتواند کرد و وحدت حقیقتا بنید اثبات نتواند کرد و اگر کسی را ازین هر
 دو نفی کند در مشاهد خلل دارد و دیده وحدت بین او معلول سبیل نقصان است پس کمال
 دران است که در سالک بقایا و صفات بشریت نمانده باشد که مفضی بلبس و حجاب گردد
 که افعال و صفات و ذات او در افعال و صفات و ذات حق با الکلیه فانی گشته باشد و چون
 دوگانگی عارضی برخواست یگانگی اصلی برخواست و وجودات و همی چنانی چون نهان شد و تحت
 نور عظمت ذات جز ذات نتوان گفت که برخواست روا بود که دوستی حق سبحانه و تعالی بر وی
 بنده سلطنت ظاهر کند و به غلبه و افراط آن عقل و طبایع از حمل آن عاجز گرداند و امر وی
 از کسب وی ساقط شود و نگاه این درجه را جمع گویند و جمہور محققان تصوف نصره

اللہ تعالیٰ و جو ہم در مجاری عبادات و رموز ایشان مراد بہ لفظ تفرقه مکاسب باشد و بلفظ جمع مواہب بعضی مجاہدت و مشاہدت و عز بندہ اندران بود کہ افعال خود را در افضال حق مستغرق یا بدو مجاہدت را در حق بدایت منفی قیام بحق باشد و حق سبحانہ و تعالیٰ نایب اوصاف او فحش را چلہ اضافت بحق سبحانہ و تعالیٰ بود تا از نسبت کسب خود رستہ باشد فی لیسع و بی بیصر الحدیث چون بندہ مجاہدت بہ اتقرب کند تا ویرا بدوستی خود رسانیم و ہستی ویرا در وی فانی گردانیم و نسبت وی از افعال وی نیز دایم کسب وی از ذکر وی فشا شود ذکر ہا سلطان ذکر وی گردد و نسبت آدمیت از ذکر وی منقطع شود ذکر وی ذکر ہا باشد تا در غلبہ حال بدان صفت گردد کہ ابو یزید گفت رحمۃ اللہ کہ سبحانی ما اعظم شائی ۔

نقطہ

خواہی کہ بیابی دوست خود را گم کن ؛ کین گم شدن از برای آن یافتن است
اول جمع حدیث من جعل الہموم ہما واحداً جمع ہمت بود و آنچنان بود کہ ہموم او ہی
حد گرد چنانکہ در حدیث آمدہ است من جعل الہموم ہما واحداً ہم المعاد کفاه اللہ سایر
ہموم و من تشبت بہ الہموم لم یبال اللہ فی ای او دیتہا بہلک و این حال بیاضت و مجاہدہ
بود و مراد این طایفہ از جمع آنست کہ جمع ہم او را حال گرد یعنی کہ ہموم او متفرق نشود تا
آن بہ تکلف آنہا را جمع کند بلکہ خود مجتمع شوند و در جمع ہم بہ سبب شہود جامع این ہموم کہ حق
حانہ ہمہ این ہموم ہی واحد گردند جمع آن است کہ بندہ ہنگی وجود حق را باشد چنانکہ ذرہ از
و او را بغیر مشغول نبود اما تفرقہ کہ عقیب جمع بود جدا کنندہ بود میان بندہ و ہموم او در حظوظ
شتمہیات نفس و آن ہموم و طلب آسانی و لذات و شتمہیات نفسانی یابد کہ برای
بخطوط گردد و ملاذ نفس از وسیع فعل و حرکت صادر نشود و گاہ بود کہ بندہ ہنگی خود ناظر
آن آن خطوط گردد و لکن میان ایشان حایل و مانعی گردد او از حاصل کردن آن خطوط
مروع و باز داشتہ بود چنانکہ از آن معنی او را ہیج دست نہد و میسر نشود و او در آن منع
نمود بلکہ راضی بود و آن معنی را مرید و خواہان باشد زیرا کہ دانند کہ آن خواست خداوند
ت سبحانہ کہ او را از برای بندہ کی خود از ہر چیز کہ او را حضرت او تعالیٰ دور می کنند

منع کرده است و محفوظ داشته و لطف و کرم و فضل خداوند سبحانه بیند در حق خویش که از میان چندین خلق او را برای خود برگزیده است و از مادون حق بخود کشیده از بعضی بزرگان پسندید که جمع جمعیت گفت جمع آنست که اسرار الهی را جمع کنی برای آنکه ترا از حق سبحانه و تعالی چسار نیست و همگی خود را در عبودیت و عبادت او تعالی تهر کنی چون او را شهید و ضد نیست از دیگری پسندید گفت که بنده را بخود جمع کنی چون بعجز و تصور خود شنا سائل شدت و بیچارگی و ضعف اعتراف آورد و پراکنده و متفرق گردانید از خود وقتی که او را با افعال و اقوال و اعمال خود و غیر آن از مخلوقات جست و طلبید حق را با سباب حستن موجب پراکندگی بود و مشاهده کردن حضرت در هر ذره چنانکه گفته اند ما نظرت فی الشیء الا وراست التذفیه موجب حصول جمع و جمعیت باشد تفرقه که این بزرگ بیان می کند تفرقه ایست که پیش از جمع بود و معنی تفرقه آن است که با اعمال و افعال به حضرت پروردگار سبحانه تقرب حستن عین پراکندگی است و جمع آن است که مقرب و نزدیک کننده بندگان به حضرت حق سبحانه جز حق را نه بیند و نداند بزرگی درین معنی می فرماید :

الجمع انقدم من حیث هم قدماً و الفرق او جدم حيناً بلا اثر
 فأتت نفوسهم والفقء فو لهم فی شابه جمعوا نبيه عن البشر
 و جمعهم عن نعوت الرسم محوهم ما یوتره التلوین بالغیر
 والعین حال تلاشت قدیمهم عن شابه الجمع اضمار بلا صور
 حتی توفی لهم فی الفرق ما عطفیت علیهم منه حین الوقت فی الخضر
 فوالجمع غلبتیم والفرق حضرتهم والوحد والفقء فی بدین بالنظر

معنی بیت اول که گفت الجمع انقدم آنست که ایشان را به وجود خود عالم گردانید تا بدانستند که ایشان را در قدم جز علم حق سبحانه و تعالی وجودی نبود و هم بدین علم بدانستند که اکنون که درین عالم موجودند هم بدو موجود گشتند بخود پس وجود از آن حق بود سبحانه ایشان را معلوم شد که اکنون معدوم و مفقود مانند چنانکه در قدم و ازل بودند پس جمع خدای تعالی قابل این ابیات حاله قدم است که خلق را جز در علم حق تعالی وجودی نبود و تفرقه حال خلق

ایشان از عدم بوجود آمده معنی بیت دوم که گفت فاتت نفوسهم یعنی نفوس خود را درین عالم چنان
 معدوم و مفقود یافتند که پیش از وجود در قدم در علم حق تعالی بودند و خود را در محل بیخ تصرف
 ندیدند چنانکه می فرماید لایکون لانیفسهم نفعاً ولا ضرراً و معنی بیت سیم که گفتند و اجمعهم آنست
 که جمع شدن ایشان از نعوت رسم و نشان محو شدن ایشان ست از هر دو کون در وی اثر کنند
 و او را متغیر گردانند از حالی بجالی معنی بیت چهارم که گفت العین حال تماثلت آنست که چون
 به مقام جمیع که عالم قدس است مطلع شود و خود را در آن مقام ببیند و اشکال مشاهده کند
 آنچه هم نعوت و صفات و رسوم و احوال و زمان و مکان که او بعد از سقوط از آن مقام بدان
 تعلق گرفته است از آن مضمحل و متلاشی گرداند و او را جز وجود علمی که در قدم داشت نماند معنی
 بیت پنجم که گفت حتی توفی آنست که ایشان را از عالم غیب بعالم شهادت آورد تا هر چیز که
 در عالم قدم برای ایشان مقدر کرده بود و بنیاده پریشان براند از لطف و قهر و عز و قیل و سعادت
 و شقاوت و غیره معنی بیت ششم آنست که گفت فاجمع غیبهم که جمیع ایشان بحضرت حق سبحانه
 و تعالی غیبت ایشانست از وجود خودشان با خود آمدن ایشان و نظاره کردن افعال و احوال
 خود و تفرقه و پراکندگی و دوری است از حضرت پروردگار تعالی و تقدس و وجود نفوذ و حالت
 متغایر اند از احوال بنده نه از آن حق سبحانه و تعالی و الله اعلم اهل معرفت گفته اند که جمیع پرورد
 گونه است بکی جمع سلامت آن بود که حق سبحانه و تعالی در غلبه حال و قوت و جهد و قلق شوق
 که در بنده پدید آرد و عاقبت بنده باشد امر خود بر ظاهر وی میراند ویرا بگذارد و فرمان و به محبانه
 می آراید و نگاه میدارد چنانکه سهیل بن عبداللہ ترمذی و ابوالفضل عدا و نیشاپوری و ابوالعباس
 سیاری مروزی و ابوزید بسطامی و ابوبکر شبلی و ابوالحسن حسری و جماعتی از کبار مشایخ قدس اللہ
 ارواہم پیوسته مغلوب بودند تا وقت نماز اندر آمدی آن نگاه بجال خود باز آمدندی و چون نماز
 گزاردندی باز مغلوب گشتندی و جمع تکسیر آن بود که بنده اندر حکم و له مغلوب شود و حکمش چون
 مجانب بود پس یکی ازین دو معذور بود و یکی مشکور و آنکه مشکور بود روزگارش قومی تر از آن بود
 که معذور باشد و امام عالم عارف ربانی ابوعقوب یوسف ابن ایوب ہمدانی رحمۃ اللہ فرموده اند

له مطلب ذکر امام عارف ربانی امام ابویوسف ہمدانی قدس سرہ

اول درجه در بیان جمع و تفرقه آنست که جمله حواس و اندامها و ولایت دین و خانه مسلمانی و حج و تقوی مقیم و مستقر بود تا در وظایف و حقوق دین جمع باشد و اگر یکی ازین حواس بر خلاف دین از بند و تاق امر و نهی و طاعت کتاب و سنت بیرون شود در عالم دین تفرقه لازم آید باشد درجه دوم در بیان جمع و تفرقه آن است که این حواس و اعضا اگر چه از محرمات و حرامات و اجتناب از محرمات در مقام جمع بود لکن در شهوات حلالی در دین تفرقه بود زیرا که شهوات حلالی چون به مقدار ضرورت و حاجت تن بود نفس پرستی بود و نفس پرستی مایه همه کدورتها و وحشتها و ظلمتها عالم دل بود گرفتاری شهوات حلال و نهیات جایز شرع تفرقه عالم دلست چون دل یکی است خلقان را و این بیچاره در هر شروه هزار عالم بنام وی جز این دل نبود دنیا بدو همان دل که یک است و روایهها و شهوات متفرق شد در طاعت بار خدای سبحانه از کجا جمع گردد و چون روی جمعیت نهد تا بجدی رسد که خوردن و پوشیدن و انواع تمتعات کیتی محنت و مصیبت روزگارش نشود و عبادت و طاعت پروردگار جل و ذکره صلوٰة و قرآءة العینش گردد گرفتار طاعت و خدمت شود درین محل تفرقه گرفتاری شهوات حلالی رفت و دور گرفتاری خدمت و طاعت جمع گشت درجه سوم در بیان جمع و تفرقه آن است که چون طاعت بار خدای سبحانه مشرب و نذیب وی گشت همچنان که در ابتدا دکان مکاسب پیوسته معمور و اشتی بمعاملت تجارت اکنون دکان سوز و نیاز و غیب و نهادن خویش بقدر وسع و طاقت آبادان دارد درین معنی جمع باشد اما تفرقه وی درین درجه آن بود که تن خدمت می کند و لیکن بدل غائب میماند بچشم می گیرد و لیکن باندیشه هر جا میرود بزیان عذر میخواهد و بطبع هر جای آویزد و این تفرقه بود درین درجه آنگاه ازین تفرقه لعل عالم جمع رسد که دل در ارادت پادشاه سبحانه قرار گیرد و ایم مبری از جمله خواستهها چنانکه تن ایستاد بود در قدمگاه طاعت معرض از همه شهوتها چون دل جمع گشت و در یک ارادت آنگاه هر چند گرمتر و خسته تر در مقام طلب تیر تر و برگزاردن و اجبات حریف تر و در خصوصت اضداد راه تمام تر صفت جمعیت درست تر و از قید تفرقه آزاد تر شود درجه چهارم در بیان جمع و تفرقه

له مطلب - آنکه شهوات حلالی که متجاوز از قدر ضرورت باشد نفس پرستی و سبب تفرقه دلست

آن است که دل اگر چه همه طاعت گردد و تن همه خدمت گردد چنانکه در خدمت و طاعت هیچ شریکی
از هو او نفس نماند و این هر چند جمعیت طاعت است لیکن تفرقه از آنجا که نظر صادقان و مخلصان
بر طاعت نیست از بهر آنکه ناظر طاعت بودن در حال طاعت و نگرستین بحال خدمت در حال
خدمت متفرق شدن است از دید توفیق جمال طاعت و نگرستین بغیر است خدمت و طاعت
اگر چه محمود است لکن بوی مشغول شدن از دید توفیق بار خدای سبحانه نامبارک است همه
عجب متعبدان ازین نظر خواست مومنان را بجبری که بر ظاهر و پدید آمده تحقیر نگرستین خود را
بدان چند رکعت نماز بزرگ دانستند و این جرمی بزرگ است عارفان آنچه بظاهر بیند چشم شفقت و
رحمت نگرند و رواندارند که در سر ایشان را کاری بود که بدان کار از متعبدان سبق برند عارف پدید
قضا و قدر خلق نگرند تا ویرا بخلق آویزی نبوده بصلح و نه بجنگ که دل یک است چون نمی صلح نمارت
هد و نمی بجنگ نفقه شد عارف بچه سرمایه با پادشاه خود جل ذکره تجارت کند و مقصود ازین سخن
سقوط امر معروف و نهی منکر نیست عارف به منکرات انکار کند با مرتحق سبحانه و تعالی
برای حق در هر چه نامشروع باشد لطف و جمال بیند آموزد برضاک من خضک مطیع که دیده بر
طاعتها و خود دارد غافل از دید توفیق و تفرقه است تا دیده سر و دل و جان از طاعت
بر نکند و بتوفیق حق جل و علا مستغرق و مستهلک نشود از دست تفرقه نجات نیابد و هر چند
دید توفیق بیش بود جمعیت بیش بود و هر چند جمعیت بیش بود آنکسار و افتقار بیش بود
ارتفاع و اعتلا بحضرت جبار جل ذکره بیش بود هر چند ارتفاع و اعتلا بحضرت حق سبحانه
بیش بود مشاهده بیش بود و رجه پنجم در نشان جمع و تفرقه آنست که هر چند بنده در نظاره
توفیق جمع بودند بینی که اگر بنده از بندگان خلق با مجازیت خداوند ایشان و مجازیت بندگی
ایشان عوض طلب کند در کار خویش ویرا بنادانی و بدون سمی نسبت کنند و چون با وی نگرند
کنند و زور همت او کنند پس بندگان خداوند سبحانه که بنده بر حقیقت اند و وی جل ذکره
خداوند مالک و پادشاه بر حقیقت است اولی تر که کار او بعوض نکنند تا ایشان را به
عقلی نسبت نکنند و از خلعتها و کرامتها محروم نگردانند دولت جمعیت آن گاه رود نماید که
خواست عوض از دل پاک شود و طلب مرد از فکر و خاطرش سترده شود بدان مقدار

که ازین معانی آرزوی شوی و از تفرقه خلاص می یابی و به جمعیت متزین میگردی و در پیشگاه لامرئین قبل
 یمن کعبه و یگیر از الفاظ مصطلحه ایشان تجلی ست قال بعض الکهار رحمة الله علامته تجلی الحق سبحانه
 علی الاسرار ان لا شهید التبر ما يتسلط علیه التعبير او بحوبه الفهم فمن عبره فهم فهو خاطر
 استدلال لاناظر اجمال بعضی گفته اند تجلی چهار نوع باشد صوری و نوری و معنوی و ذوقی .
 صوری تجلی آثار لیسیت و بکون فی صور جمیع امکانات مفروقاتها و موافقاتها و مرکباتها و تختم
 علی صورة صاحب التجلی و بخشی علیه من قوله سبحانه ما اعظم شأنی و انا الحق و لیس فی حقیقی سوی التبر
 و بخشی علیه فی غمرات التشبیه فی الاول و الآخرة فی الاتحاد و دم تجلی نوری که انعالی ست و
 بخشی علی صاحب التجلی و وقوعه فیما فی الحول و الاحاد سیم تجلی معنویست که صفات است و بخشی
 علی صاحب التجلی و وقوعه فی در طات الاثکار الکتاب و السننه چهارم ذوقی ست که
 ذاتیست و هو منزله عن المعنی و النور و الصورة عما فیه من الفاظه و شمره الحیوة المحمودة کما
 اشار الیه خاتم النبیین صلی الله علیه و سلم فی دعائه اللهم زدنی فیک تجرؤ یجری علی لسان
 صاحب تلك الحالة کثیراً فی البدايته یا دلیل المتجربین و لا یوجد الصوریة و النوریة و المعنویة
 عن غیر ان یصحها الذوق فلا یظن ظمان انبساطی الذوقیة لکلا یحرم عن الکمال فعن هذا اذا
 انکشف علی اهل الحقایق اسرار الامور علی ما هی علیه نظره الی الفاظ الوارده فی الشرع فمست
 واقف ما شاهدوه الفاظ فروه و ما خالف الو و لتیقن الذوقیة المخصوصة بالتجلی التزاتی منزله
 عن جمعها فمن لم یکن له شیخ یتبعی ان یقول بعد الافاقة عن تلك الحالة متصور الصور و یا
 منور النور و یا تلقی المعنی و یا خلیق الذوق انت منزله عن جمیع ما لا یلیق بکمال و حدتک و
 قدسک و انت موقن بان مرادک من الاراءات و التجلیات تربیتک ایا نادنی ترجمه العوارف
 اول تجلی که بر سالک آید در مقامات سلوک که تجلی افعال بود و نگاه تجلی صفات و بعد از ان تجلی
 ذات زیرا که افعال نخلق نزدیک تر از صفات بود و صفات نزدیک تر از ذات و شهود تجلی
 ذات را مشاهده حال ارواحست و مکاشفه حال اسرار و حاضر حال قلوب و مشاهده ان

له مطلب - فیہ ذکر محاضره و مکاشفه و مشاهده

کسی درست بود که بوجود مشهور و قائم بود و آنچه حدیثان بلاطقت نور قدیم تواند بود و ما شاید در مشهور و قافی و بدو باقی نگر و مشاهده نتواند بود به تحقیق بیاید و انست که آنچه از حق بوی قالیض می شود محض لطف و عنایت اوست سجانہ نہ تابع کسب و استعداد او را قبول می کند علی استعداد و رانیز موهبت و عطاء حق و اند زیرا که میان بنده از جهت حدود نشاءت و ضعف ترکیب و عجز بشریت و جناب حق سجانہ که مطلوب همه طالبان و قبله جان همه محبان است با قدم ذات و قوت وحدت و قدرت الہیت بُعد مناسبتی تمام است چنانکه میان بصر کور مادر زاد و دیدن مہمی و گفته اند دل در دنیا خدایرا سجانہ چنان بیند که چشم در آخره کما قال عمر رضی اللہ عنہ رایت ربی بعین قلبی اما تفاوت در ترتیب عبودیت و منازل قرب است عوام در آخرت خدایرا سجانہ چنان بینند که اولیا در دنیا می بینند و اولیا در آخرت چنان بینند که انبیا و در دنیا می بینند و انبیا در آخرت چنان بینند که پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم در دنیا می دید و ویدار خدای سجانہ در آخرت میان انبیا گذرشته و پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم برابر نباشد لایشار کہ فیہ غیرہ عبارت انان است اختلافی کہ در طبقہ اولی ابتدا کہ رسول خدایرا سجانہ در شرب معراج ویدیا ندید عائشہ رضی اللہ عنہا می گوید کہ چشم سر ندید و عبد اللہ ابن عباس و بعضی از صحابہ می گویند کہ دید قالت عائشہ رضی اللہ عنہا رای ربہ عزوجل بقلبہ ولم یرہ بعینہ و کذا قال النبی علیہ السلام رایت ربی بقلبی و ما رایہ بعینی و بہ ناخذ و قال ابن عباس رضی اللہ عنہ رای ربہ بعینہ و قال کعب رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالی قسم کلامہ و رویتہ بین محمد و موسی علیہم السلام و کلمہ مع موسی مترین و آہ محمد علیہ السلام مترین و ما زاد علی ہذا میان این دو روایت هیچ تناقضی نیست انانکہ مصطفی را چندین نوبت معراج افتاده بود عائشہ رضی اللہ عنہا حکایتہ از معراج می کند کہ دیدیدہ مصطفی را در فراش او افتاده بود و این معراج در وسط حال خوابہ را علیہ السلام افتاده بود و دیگر آنکہ بعضی یقین مشاہدہ افتادہ بود و بحق یقین رسید و عبد اللہ ابن عباس حکایت از معراج می کند کہ در مکہ افتادہ بود و بہ تجلیات صوری مشرف شدہ و آن معراج در بدایتہ مثنیہ تجلیات صوری

کہ مطلب بیان اختلافی کہ در طبقہ اولی افتادہ رویت حق سجانہ در لیلة المعراج - ۱۲

بوده و آن معراج که در نهایت هدایت افتاده بود و شمر تجلیات نوری بوده که صورت و نور و نور بود و
 و بعد از آن تجلیات معنوی و ذوقیش بود و در بدایه نهایت و نهایت به نهایت از نور هم منزه
 بود و هر یک از آن اختلاف در مقام خود موافق نص است قوله تعالی لا تدركه الابصار في
 التجليات المعنوية والتدوقية وقوله وجوه يومئذ ناضرة الى ربها ناظرة في التجليات الصورية
 وفي التجليات النورية كما قال محبياً لعاليه رضي الله عنها حين سألته عن مشاهدة الحق
 سبحانه في الصورة قال لا بل أرى نوراً و حديثه که اتفاقاً شیخین است بر صحت آن می فرماید
 که روز قیامت حق سبحانه بر اهل عصمت تجلی کند فرماید که من خدای شما ایم همه گویند ما انت
 بر بنا و است ربنا و نحن منتظرون فحول الله الى صورة ليعرفونها فيها فقال المؤمنون
 انت ربنا و سجدوا له و الكافر اذا اراد ان يسجد له جعل ظهره طبقاً اين تجلی هم در صورتی باشد و
 الا حق تعالی منزه است از آن که ممکن را ممکن باشد در دیت ذات او سبحانه و واجب است
 که واجب الوجود را سبحانه مقدر پس دانی از هر چه در وهم و در فهم و در عقل و هر چه در گمان آید
 از آنکه همه مخلوقات او باشند و قوله علیه السلام فی احسن صورة و المذهب فیها ان یؤمن بظاهرها
 و یفسر بها لیسر به صفات الخلق بل ینبغی الکلیفیه و یوکل علم باطنه الى الله سبحانه فانه تعالی
 یری رسول صلی الله علیه و سلم ما یشاء من استار الغیب مما لا سبیل لاحد الى ادراکه بالحد
 و الاجتهاد و در تجلیات صورتی عجایب بسیار واقع است و در طه عظیم است بیشتر سالکان که
 محفوظ و ولایت شیخ کامل نبوده اند و در طه حلول و در غمزه اتحاد افتاده اند و هلاک شده اند
 و ندانسته اند ترسایان درین مقام بیشتر اند و این تجلی در صورت خاک و آب و هوای آتش
 و افلاک و انجم واقع شود و باز در صورت معدن و نبات و ثعبان و انسان بر آید و در ذیح کلام
 ازین صورت این آنست که در صورت انسانی در مرد و سالک صاحب مشاهده پدید آید
 نیاید شیطان علیه لعنة بدین حدیث که از مصطفی صلی الله علیه و سلم منقولست که ان الله
 تعالی الخلق آدم علی صورته او علی صورة الرحمن عقل سالک صاحب مشاهده را بذر و اگر رابطه

نه مطلب و بیان اختلافی که در حلقه اولی افتاد در ردیت حق سبحانه و تعالی در لیلته المعراج ۱۸ -

دل بولایت شیخ کامل محکم باشد ہم در حال او را ازین مقام بگذارند و بروی روشن شود کہ مراد حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم درین مثال آن بودہ کہ تا خلق را نموداری باشد نفاذ سلطنت الہی در مملکت خود چون نفاذ امر روح انسانی در عالم خاص کہ بدن اوست .
واللہ اعلم کہ افق صوفی احسن تقویم عبارت از آنست انسان را ثابت است و ازین جهت است کہ آدمی مظہر جمیع صفات حق است سبحانہ و غیر او را از مخلوقات این درجہ نیست چہ انصاف بہ صفات ذات غیر انسان کامل را و از سایر مخلوقات میسر نشود .
شطاح فارس عارف عاشق شیخ روز بہان نقلی شیرازی رضی اللہ عنہ در کتاب کشف الاسرار خود چنین آورد کہ در علوای سکر حق تعالی بر من تجلی کرد و در صورت ترکی قبالبستہ و کلمہ بافتہ کلاہ کج ہنارہ دست و دزدیل جلالش زدم گفتم حق وعدہ ذاتیہ تو کہ ترا چنان شناختہ ام کہ ہزار صورت بر آئی و در ہزار لباس عزت و کسوت جلوه فرمائی یکسر سوار معرفت تو تغیر نیابد باز گفتم کہ بجلال احدیت ذاتش کہ دست از دانش ندا شستم تا بہ تجلی اجل و کشف اعظم بر من متجلی و منکشف نگشت اندران حالت روز بہان نماند و نیست شد چہاں حق سبحانہ و تعالیٰ بہ بی نیازی موصوف است و قدیم و لامکان است و او را مثل و مانند نہ پناہ ہمہ نیاز مندان است بکفایت صمدیت حاجات بندگان بید و بندہ محدث و مکانی مقید بحبیبہ و قید بندگی بنا برین معنی گویند کہ رویت در دنیا بچشم سر ممکن نیست و از قبیل محالات است اما بچشم دل ممکن است و آن وقتی میسر شود کہ دل از اوصاف ذمیمہ بیرون آید و بہ مقام مولودا قبل ان تموتوا برسد و حیوۃ قریب او را زندہ گرداند ہر گاہ کہ آئینہ دل را در برابر آفتاب آن جمال بدارد عکس جمال در آئینہ دل بتابد بخود بان جمال بنیاد و قال بعضهم قدس اللہ ارواحہم نوع عالی از توجہ آنست کہ طالب متوجہ ملاحظہ حضرت عزت را عز شانہ مجرود از لباس حرف و صوت و عینی و فارسی صمدت توجہ خود سازد و نگذارد کہ ملائسات حوادث از جسم و نفس و جوہر زحمت آورد و اگر بہ سبب قصور نتواند بنا بر حدیث را بہت نورانیاً حضرت عزت را

ملہ ذکر حضرت شیخ روز بہان شیرازی نقلی ۱۲

بر صفت نور تا مثالی برابر بصیرت بدار و وقال بعض الکبیر و اتم توجهات بحضرت حق سبحانه و تعالی
 و اکمل المراتب المحضو مع المطلوب المطلق آن است که بعد از تعطیل قوای جزیه ظاهره و باطنه از
 تصرفات مختلفه و قانع گردانیدن از هر علمی و اعتقادی بل من کل ماسوی المطلوب حق سبحانه و تعالی
 توجه بحضرت حق کنی بر وجهی که معلوم حق است سبحانه یعنی چنانکه او هست در واقع نه مقید به تشبیه و
 تشبیه سموع یا مغنون بل توجهی بمحل مطلق هیولانی صفت که قابل جمیع صور و امور است که از
 حضرت حق بروی قایض گرو و پاک از نقش اعتقادات مستحسن و مستنکر مع توجه العزیمه و الجیمه
 و الاخلاص التام و المواظبه علی هذه الحال علی الدوام اوفی اکثر الاوقات و من فتره و لا توزع
 خاطر و لا تشتت عزیمت با جزم بآنکه کمال حق تعالی ذاتیست مستوعب جمیع اوصاف خواه
 حسن اوصاف پیدا باشد و خواه پنهان و یا جزم آنکه هیچ عقلی و فکری و دهری بسیر حق تعالی محیط
 نتواند شد بلکه او چنان است که از خود خبر داد و گفت کل یوم هو فی شان اگر خواهد در هر
 صورتی از صور عالم ظاهر گرو و اگر خواهد از همه منزله باشد و هیچ صورت اسمی و رسمی با وی اصفا
 نتوان کرده و اگر خواهد تمام احکام اسما و صفات بروی صادق و محمول باشد و با این همه
 ذات پاک او منزله است از هر چه لایق عظمت و جلالت او نیست نه از صفاتی که برهان
 و عیان اضافت آن با ذات پاک او کند و اگر کسی وجود را از مبدا تا منتهی مراتب تجلیات
 حضرت حق سبحانه و تعالی ملاحظه نماید و این معنی را علی الدوام برابر بصیرت بدارد پس نه بیند
 در واقع بگر وجود مطلق و وجود مقید و حقیقت وجود را در هر دو یکی شناسد و اطلاق و مقید را
 از نسب و اعتبارات او فاند شک نیست که این ملاحظه او را علل او فی عظیم بخشد و ذوقی تمام
 دهد و ازین قبیل است ملاحظه معنی اتحاد و اتصال بر عرف این طایفه فالالاتحاد و هو شهود الحق
 الواحد المطلق الذی الکل به موجود فیتحد به الکل من حیث کون کل شیء موجوداً به معدوماً بنفسه
 لا من حیث ان له وجوداً خاصاً المتحد به فانه محال و الاتصال هو ملاحظه العبد عینه متصللاً
 بالوجود الاحدی لقطع النظر عن تقید وجوده بعینه و اسقاطا اضافه الیه فی اتصال مدد الوجود
 نفس الرحمن الیه علی الدوام بالانقطاع حتی یبقی موجوداً به شیخ ابوالجناب نجم الدین الکبری
 رضی الله عنه در رساله فوایح المجال می فرماید ذکر می که جار نسبت بر نفوس حیوانات انفا س

ضروریه ایشان است زیرا که ویر آمدن و فرود رفتن نفس حرف ها که اشارت است بقیب هویت
 حق سبحانه گفته می شود اگر نخواهد و اگر نخواهد و عین حرف ها است که در اسم مبارک اللہ است و
 لف لام از برای تعریف است و تشدید لام از برای مباله و ان تعریف پس می باید که طالب
 هویت در آگاهی حق سبحانه و تعالی برین وجه بود که در وقت تلفظ بدین حرف شریف هویت
 ذات حق سبحانه و تعالی الموقوفی باشد و در خروج و دخول نفس واقف باشد که در نسبت
 حضور مع اللہ سبحانه فتوری واقع نشود تا برسد بدانجا که بی تکلف نگاه داشت او این
 نسبت حاضر دل او بود و به تکلف نتواند که این صفت از دل دور کند و دوام لها و افتقار
 به صفت انکار بجناب حق سبحانه و تعالی قوی ترین سببی است و دوام این نسبت
 باید که همیشه از حق سبحانه بوصفانیا بقاء این صفت طلبد اگر بجزی ابدی در نگاه داشت
 این نسبت سعی کند هنوز حق او گذارده نشود فریم لایقظی دینه گویند و در شان این نسبت
 است بعضی از بزرگان گفته اند انسان موجود و شاید است یکی کبیر با الجبته صغیر بالمعنی
 و آن عبارت از عالم است و دم انسان صغیر با الجبته کبیر بالمعنی و آن عبارت است
 از آدمیت که خام التراکیب است چون جمعی طبیعت را متصرف دیدند در همه اشیا و را
 بخدای گرفتند طبیعی ایشانند و جمعی بجهت دوام و ثبات آباء علوی و امهات سفلی که آنچه در
 وجودی آید بتقدیر عزیز علیم آنهمه متاع فعل و انفعال عالم است آنرا بخدای گرفتند چون
 صریح که زعم ایشان آنست که انسان کبیر با الجبته یعنی عالم که ناقص است و انسان کبیر
 المعنی که آدمی است که کاملست و یکی از تلقین ایشان نومردان خود را آنست که میگویند
 که انسان ناقص است و انسان ناقص آنکه کامل تعالی اللہ عما یقول الملحدون عنوا کبیراً
 این جماعت را دهریه گویند حکماء یونان در جواب این جماعت گفته اند که تمام این عالم اجسام
 اند و اجسام را بخود حرکتی نیست محرک ایشان بخدای سزا است و آن محرک به نزد انسان
 نفوس فلکیه است و بزرگان ایشان گویند که آن محرک نفوس فلکیست و نفوس فلکی معلول

مطلب - نفیس

علت اولیست علت الععل را بخدای گرفتار اولیست بزرگی دیگر که بزرگ این جماعت است
نه بزرگ در دین محمدی است که وجود علت اولی از غیر اوست موجد آن را خدا باید دانست
سلمانیه که حکماء و همدانندی گویند که خدایا و انسان کبیر بالمعنی یعنی آدمی می باید حسبت که
به معنی وی محیط است بر انسان کبیر بالجمله یعنی عالم و روح اعظم را که صوفیه او را لطیف
روحیه می گویند بخدای گرفتار و موسویه و عیسویه لطیفه خفیه را یعنی لطافتی در ذات روح است
و روح بآن حرارت و قوت قایم است بخدای گرفتار و ابوت و نبوت اثبات کردند و گفتند غیر
ابن اللہ و عیسیٰ ابن اللہ تعالیٰ عن ذلک و حق سبحانه و تعالیٰ در کتاب کریم و نامه حکیم بر زبان
محققان این بی وینا ترا باطل گردانید جماعه صوفیه رضوان اللہ علیهم که خواص این دین
مبیین اند و از راه مجاهده بر قانون شریعت در موت اختیاری بشرف مشاهده و عالم غیب
بر وفق بیانی که کتاب و سنت بران ناطق است مشرف شدند و در انسان کبیر بالمعنی
بهفت لطیفه دیدند اول لطیفه قلبی که ذات الصدور و ضمیر عبارت از آن است و دم -
نفسی که ضمیر قایم بآن است سیم لطیفه قلبی و آن حقیقی است جامع میان صفات و
شئون ربانی و خصایص و احوال کونی روحانی و طبیعی و ظهور آن حقیقت از سمیت اجتماعی
باشد میان صفات و حقایق الهی و کونی و آنچه این دو اصل شملت بران از اخلاق و
صفات و آنچه متولد شود ازین دو اصل پس از ریاضات و مجاہدات و زوال احکام انحرافی
بواسطه غلبه ربانی که حاکم است بر اعتدال روحانی و طبیعی چون این امور موجود گردد و حقیقت
قلب حقیقی ظاهر گردد و چنانچه سیاهی از اجتماعی زان و غفص ظاهر شود و آن مضمغه مشهوره متعلق
تصرفات و مرآت شهوات است و این حقیقت جامع انسانی که قلب عبارت از آن است
مجموع کائنات علوی و سفلی مفصل آنست اگر چه از حلول در اجسام فتره است اما چون
نسبتی میان او و میان این قطعه لحم صنوبری هست پس توجه بدین لحم صنوبری باید نمود و چشم
فکر و همه قوارا بر روی گذاشت و حاضر آن باید بود تا کیفیت غیبت و بخودی رونماید و آن را

راہی فرض باید نمود و خود را بآن بخوی و ادک تا مشاہدہ عالم غیب بی تو در تو ظاہر شدن گیرد
چہارم سری یعنی آن قوتی کہ مشاہدہ عالم غیب بآن توان کرد و آن قوت قائم بلطیفہ قلبی است
پنجم لطیفہ روحی ششم لطیفہ حقیقی ہفتم لطیفہ حقیقی یعنی فیضی کہ از صفت موجودیت حق سبحانہ فالغیض و
ہمہ اشیاء ممکنہ از وی موجودند و بہ صفت قیومیت او قائم و او سبحانہ و تعالیٰ مفیض در ذات
یکتا و صفات بی ہمتا کہ جمیع ممکنات اوست کہ بہ سبب افعال او بہ ظہور آید و افعال او از صفات
فعلیہ او صادر شدہ و صفات او ذات مقدس او را من الازل الی الابد ثابت است و خص
صوفیہ آدمی را با عالم موازنہ کردہ اند ہر چیزی کہ در عالم بود آنہمہ را و آدم جمع یافتند و در سبت
اجتماعی لطیفہ کہ بر آدم بود در عالم ندیدند کہ اثر لطیفہ اثابت گویند کہ آن لطیفہ آئینہ تجلیات
جمال و جلالی حقست سبحانہ ادراک تجلی حق سبحانہ و تعالیٰ تواند کرد و عند تجلی الحق سبحانہ علیہ و بحق راجع
شود و بندہ نیست شود و باز چون او را بہ بندہ دید باز بندہ بہمان ہستی ہست شود درین
حال صرف توحید از بندہ درست آید کمال توحید درین حال بندہ را علم شود بیرون از خیال و
ظن و بیرون از شمرہ علم مسموعی او درین مقام خلق را بحق ہست تواند دید و حق را بحق یگانہ
تواند شناخت خلق حجاب حق نتواند شد و حق مشاہدہ مشہود در عالم غیر آدمی را این قوت
و حالت ندادہ اند پس منظر مقام جمع وجود آدمی می آید و منظر مقام فرق وجود عالم صوفیہ کہ شرف
تجلیات صور صفات حق شرف شدند آن تجلی کہ صاحب آن شدہ اند اثر بخدای گرفتند و
ہو سلطان لطیفہ انانیت را کہ مد کہ عکس جمال متجلی ست بخدای گرفتند و شبہ ایشان را از ان
پیدا شد کہ چون آن ہستی عند تجلی الحق سبحانہ علیہ بحق راجع شد و باز از حق سبحانہ لوی راجع
شد گویند آن حق ست سبحانہ در کسوتہ او ظاہر شد و در ہمہ اشیا قیاس از حال خود
مشاہدہ گیرند و اثبات توحید بدان وجہ کنند کہ ہر چہ بی از حقست سبحانہ تا مادام کہ غیب ذات
ایشان را متحیر بخود نگردانند این شبہ از ایشان بر نخیزد و چون بمقام حیرت در غیب ذات کہ
ہیچکس را تصرف ادراک ذات بنا شدہ مستحبت ذات ایشان را ازین شان بر باید
چشم از خود و خلق ایشان را در ان حال برداشتمہ بحق از ہمہ فارغ شوند کمال حال این کس
را بی عقلی در نیاید مگر ہم صاحب واقعہ او ازین کسان در قرن اندک ہاشند و بعضی

از ایشان عکس جمال را بخدای گرفتند کمالان گویند این تجلی تجلی حق است سبحانه فاما حق سبحانه
 تعالی از صورت منزه است و آن صورت پر بان عیان حق است سبحانه و تعالی که ایمان
 بنده بآن دلیل بحق درست شود چنانکه ندانی ای انا الله ان جانبنا و شجره نداء حق بود
 سبحانه و حق ازان که نار و شجره باشد پاک و منزه بود چون تعریفی ذات در حوصله آدمی نمی گنجد
 عبارت ازان لیس کشفی " آمد و هو الواحد لا احد لقمم الذی لا یدرک کنه ذاته الا هو
 لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوا احد اهل الهدایة و الوسط منهم غلطوا فی التعلیمات و الارهاقات
 و التمثلات و ما نثر هو الله الذی تجلی علیهم فی صورة صفاته لیکونوا من المؤمنین باثبات صفات الحق
 ہی مصداق و افعال التي تظهر بها الآثار ليس بداني که هر صورتی که در غیب و شهادت بر تو ظاهر شود و
 شده از صور مکنه محسوسه درین عالم دلیل توحید است که این صورت صفات اوست و نمودار است
 ترا تا اثبات صفات او کنی و بدانی که افعال او سبحانه از صفات او صادر است و آثار او که مخلوقات است
 از افعال او ظاهر و ایمان و توحید بیگانهگی ذات او سبحانه درست کنی فمن یرعم منهم ان الوجود المطلق
 الذی تحقیق به الممكن و یظهر به كالصورة فی المرآت و صور الالوان المختلفة فی الزجاج عند شعاع
 الشمس و ان كان فی ذاته مجرداً عن الصور هو الموجود الحق الواجب وجوده فهو غافل من الوجود
 الحق الواجب وجوده فیظن بالتثان علة ظهور المعلولات الممكنة التي هی اصلها الذی لم یکن
 فكان هو ذاهل عن قوله و اعتقاده و بیانه انه لیس بوجود المطلق فی الخارج بلا مقیداته و وجود
 ان لا یجوز لتدسیحانه ان یكون اصل الشیء و ان لا یكون قبله فکیف یجوز اطلاقه علی موجد کل
 الواجب وجوده قبل وجود مقیداته و بعداً فیذنی ان یقول له النظر الی شخصک الموصوف
 بالصفة الکاتبیة و کیفیت صدق فعل الکتابه عنها و ظهور المكتوب عن فعل کتابتک و تتقن
 بان المكتوب اثر و الکتابه فعل و الکاتبیة صفة و شخصک کاتب الحق وجود کاتب لیتقوم
 به الصفة التي یصدر عنها الفعل الذی تحقیق به المكتوب و یظهر به فكان وجوده مطلقاً قبل
 ظهور اثر المقید و هو المكتوب و عالم یظهر المكتوب ما كان فی الخارج الفعل وجوده و تقارنت
 المحلول للعادة فلا یوجد الفعل الا وان یكون المحلول مقارناً له مقاماً فلا یكون الفعل فی
 الخارج الا وان یكون معه المكتوب فاعلم ان الله اذا اراد وجود الممكن تجلی علی ما هو من الماهیات

والمكشفة المهيبة في العلم الاذلي بالصفة الموجدية التي يصدر عنها الفعل لتحقيقه ويظهر فاقا لتحقيقه
 به يظهر جنونه يكون موجودا ظاهرا بالماسية والتحقق وما به التحقيق وهو فيقول لايجاد الذي يكون مع
 الماسية للممكن كالمادة مع الصورة لا بسم شيون اصله كما ان المماثلة اصل الجسم يقال له قبل تقيده
 وتعيينه بذات الممكن هو الموجد والمطلق العام الغيبي ويعبر عنها اي عن المطلق والخاص وذات الممكن
 بالالف والباء والنقطة فالالف عبارة عن المطلق والباء عبارة عن الخاص والنقطة عن
 ذات الممكن ولذا قال بعض العارفين بارايت شيئا ورايت الباء مكتوب عليه يعني حقيقت
 اشيا اقتضا غير عديت نهي كندعان حقيقت رادر ضمن با تبيح ظهوري ووجودي نبيست وقال
 اشيلي ايضا ان النقطة تحت الباء كما ان الباء تعين بالنقطة وتميز عن الف كذلك
 وجود الخاص تعين بذات الممكن وتميز عن الوجود والمطلق وقال الشيخ ابن العربي ايضا بالباء ظهر
 الوجود بالنقطة تميز العابد عن العبود اي تميز العابد بالوجود الخاص التمييز بذات عن المطلق
 الذي ظهر عن المعبود الذي هو الموجد والمطلق عنده ونيز گفته انه مبتعني كعباد عديت است
 مطلق كالف احديت است ظاهر گشت وبه نقظه باء عديت كما ان حقيقت عبوديت
 است ما بيت عديت حقيقت معبود جدا گشت فكل ما هو المذكور في بيان وجود المطلق
 والخاص و دليل الامكان والحدوث وبذا ظاهر فكيف نطق ونيز عم ان الوجود المطلق بمعنى المذكور
 هو اللد الحق الواجب الوجود تعالى الله عن ذلك علوا كبيرا انعم يمكن ان نطق ونيز عم ذلك بان
 يكشف ويظهر فعل الحق بلا واسطته في الالاء والتجليات الاثارية فاستبلى وغلط وطم ان الحق
 ولم يعلم ان الوجود المطلق حق الفيض الفايض من الوجود الفياض الواجب وجوده الانتهاء
 سلسلة احتياج في الوجود اليه والوجود الحق الواجب وجوده والوجود المقيد حق آثاره
 الظاهرة بسبب الفيض الفايض من الوجود الفياض فلا يكون له توحيد الموجد مع صفاته
 القائمة به وافعال الصادرة عنها و آثاره الظاهرة بهاني اثبات الوحدة في الكثرة على

له مطلب - ذكر امام المحققين شيخ محي الدين ابن العربي -

طريق الصحة والسلامة والوحدة في الذات والكثرة في الآثار ولكن يمكن ان يكون المراد
 بالوجود المطلق عنده هو الوجود الحقيقي الواجب بذاته الذي ياخذ منه كل الممكن وجوده وهو
 نور الفايض منه على الممكنات الموجودات كلها اذا تجلى على ما هو من الماهيات المهيبة في
 العلم الاولي بالصفة الموجدية التي يصدر عنها الفعل لتحقيق به ويظهر بنوره فهو نور الوجود
 في الموجودات التي هي الارض والسموات وما بينهما وكما انه لا ذرة من نور الشمس الا وهي
 قالة على وجود الشمس المنور فلا ذرة من موجودات السموات والارض وما بينهما الا وهي بجواز
 وجودها قالة على وجود موجودها فانظر الى انعكاسه وآثاره ودفع المنظر في بحر النوار مع قطع النظر
 عن آثاره من حيث انها سماء وارض وشجر وغيره الا من حيث ظهورها من موجودها وكان
 مقصورا عليها الغلبة حاله فلم يجاوز معرفته حضرت ربوبيت فيمكنه ان يقول ما عرف الا الله
 وما ارى الا الله فكل ما في الوجود هو النور الوجود الفايض من الموجد الفايض عند تجليه على
 ما هو من الماهيات الممكنة المهيبة في العلم الاولي بالصفة الموجدية التي يصدر عنها
 الفعل لتحقيق به ويظهر بنوره فهي تنوع نور الوجود الفايض من الموجد الفايض على كل موجود
 لكن استعادة الوجود متوهم عند البعض مع قطع النظر عنه اذ ليس له من ذاته الا العدم ولذا
 يقال في قوله انا النقطة تحت الباء هو اشارة الى انه نظر الى نفسه لعين العدم لان النقطة
 لا وجود لها الا في ضمن الباء فاذا نظر الى النور وجود الموجودات والمصنوعات عند ظهورها
 بها من موجودها كالمرآة الظاهرة في مرآة يقابلها مع عدمها بذاتها حقيقة فصحة منه ان
 يقول ليس في الوجود الا الله اي ليس في الوجود الا ذات الله سبحانه وصفاته القائمة به و
 افعاله القادرة عنها وآثاره الظاهرة بها من حيث ظهورها لا من حيث انها سماء و
 ارض وشجر وغيره فلذا يقال لا اعرف الا الله ولا يعرف الله الا الله ولا تناقص فيهما
 كما في قوله تعالى وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى هذا التوحيد في اثبات الوحدة في الكثرة
 على طريق الصحة والسلامة واما العلو في التوحيد فقول من قال في اثبات الوحدة في الكثرة
 انه عين ما انظره ويقول سبحان من اظهر الاشياء وهو عينها اذ يلزم الاتحاد بينهما في الوجود
 وبذا في الواجب من حيث انه واجب الوجود لذاته محال ولكن يمكن ان يقول من حيث

تجلیه علیه بالقصبة الموحیدیه للتحقق و لظهور نور ایجاده فیہ لا اتحاد نوراً لایجاد و الوجود فیما
اوجده فلذا یقال علی وجه التوسعة لیس فی الوجود الا التدرای لیس فی الوجود الا ذاته و
صفاتہ القايمہ بہ و افعالہ الصاورة عنہا و آثارہ الظاہرة بہا ہذا توحید فی اثبات الوحده
فی الکثرة فانما تجلی علیہ نوراً یجاده بعد کشف الغطاء عن وجه حقیقت ارادان لیسج لظہورہ
عنه فقال سبحان من اظہر الاشیاء و ہو عنہا ای با لظہور لا بالذات الا انہ یغلوا فی قوله
فی التوحید فی اثبات الوحده فی الکثرة لما ذکرنا قال اللہ تعالی لا تغلوا فی و نیکم ولا تقولوا علی
اللہ الا الحق فعلیک ان تثبت اولاً وجوب وجود موجودک لانہما سلسلہ الاحتیاج
فی الوجود الیہ ثم تثبت وحدانیۃ اذ حصل المقصود من واحد استغنا بہ عن الآخر و
الوحده فی القرات مطلوبہ فقط لیقوم بہ الصفات ثم تثبت نزاہتہ عما لا یلیق بوحده
و کمال قدسہ و ما علیک اثبات المصنوعات و الآثار انہا عین الصانع لاثبات الوحده
فی الکثرة فالارض و السماء و الشجر آثار ظاہرہ من فعل الصانع فكیف یصح ان یقال
ان الآثار عین الصانع و الصانع عین الآثار سبحان من احتجب عن الخلق بنوره و خفی
علیہم بشده ظہورہ فہو الظاہر الذی لا اظہر منه و ہو الباطن الذی لا ابطن منه اہل شہود چون بہ
غیب ہوت نگرند ہمہ بطون و جلال بینند سبحان الملک القدوس سبحان من لا علیم
ما ہو الا ہو سبحانک ما عرفناک حق معرفتک و چون بمظاہر موجودات نگرند ہمہ ظہور و اکرام
بینند سبحان من ظہر فی بطونہ و لطن فی ظہورہ چون ویدہ دل بنور معرفت شہودی بنیا گردد
این معانی و حقایق اہل شہود را ظاہر تراز ادراک اولیات گرد و ہمہ عالم آثار صنع دی است
فانہ لیس فی الوجود الا اللہ سبحانہ و افعالہ فانما نظر الی افعالہ من حیث انہا سما افعالہ و کان
مقصوراً نظر علیہا و لم یرہا من حیث انہا سماء و ارض و شجر و غیر ہا بل من حیث انہا
صفۃ لہ یکن ان یقال لا اعرف الا اللہ و ما ارى الا اللہ فکل ما فی الوجود توہن الزوار
القدرۃ و اثر من آثارہا فانما المعنی الذی قصرہ العبارة فیعبر عنہ بالقدرۃ لازلیۃ للضرورۃ
و ہونیبوع الوجود الفالیض علی کل موجود بعضی از کبرایہ دین در عبارت ایشان از وجود
و عبارت اطلاق وجود وارد است بانکہ ہم در عبارت و اشارت ایشان است لایقال

ہوا لوجود و سمانہ ظہر الوجود و لوجود ما نحن فیہ و ہم ایشان گفته اند کیفیت حقیقت سجدہ
 معلومہ لما سوا و لیست حقیقتہ عبارة عن الکلون و لا عن الحصول و التحقن و الثبوت و لا
 بہا المصدر لان کل واحد منها عرض و ہولیس بوجہ و لا عرض بدانکہ وجود شیئی و نفس اینہمہ عبارت
 از ہستی ہولیس ہستی کس همانند زیرا کہ ہستی ہا یا جسم اند یا جو ہر ہستی خدای سبحان
 جسم و جوہر نسبت و ہمہ ذاتہا یا اندر مکانند یا اندر زمان و فوات او را ابتدا و انتہا نسبت
 از امیر المؤمنین علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ پرسیدند از توحید فرمود کہ ہر چہ ہر سرتو میگذرد
 خدای تعالی خبر آن است و او سبحان منزہ است از ان و منزہ و متفعل بود از ان نراہت
 یعنی مجوز پاکست بہ صفات خود از صفات محدثات شیعری دیگر اما قولہ فی الکلمات
 الرئیثیۃ الدہر اقلب اللیل و النهار کما قال و ارمیت اوزیت و لکن اللہ رمی اضاف
 حقیقتہ الرمی الیہ کما ان واسطتہ الرمی ید النبی علیہ السلام فواسطتہ التقلب الکرسی المعبر
 بالفلک الاطلس الساج عن نقوش الکواکب و جسمہ بدن الانسان الکبیر یا الجبۃ المبراعن
 المتغیر تحرک الافلاک الثمانیۃ ثیر امن المشرق الی المغرب علی و کاوتہا الطبیحہ و لہ نفس
 عقل بہا یقال علما انہی عاقل قافا علمت ہذا خزۃ اللہ تعالی عن ان یکون انسانا کبیر
 بالجبۃ یا راوتہا لذاتیۃ علی وفق قانون حکمہ الازلیۃ لیتحصل منہ الانسان الکبیر بالمعنی
 اللطیفۃ الانانیۃ الی حقالی قامت بہ الموجدات باشرہا جذبہا القیض الفایض
 من الموجد القیاض لیحصل مرآۃ جمالہ و جلالہ و کمالہ المطلوب لنفسہا و تکمیل بحیث نطبع فیہ
 عکس جمال اللہ تعالی و جلالہ و کمالہ مدبرکہ ذوقہ و ہو متہج باوراکہا ذوقا مشاہدہ حسن عکس جمالہ
 فکیف ان لا یکون اجل بہتہج المبداء الاول اذ ہو محبوبہ یتیقن بان لانہایۃ حسن جمالہ و عظمتہ
 جلالہ و قدس کمالہ لان تجلیات غیر متساویۃ و یشیر فی کل تجلی السعۃ المرآۃ و صفاء با و بقہ
 السعۃ و الصفاء ینزد و احسن عکس الجمال المنطبع فی المرآۃ و عظمتہ و قدسہ و قوۃ ادراکہ
 و الواجد المدبرک فی تلك الحالتہ ہی المرآۃ المعبر عنہا باللطیفۃ الانانیۃ کما ذکرنا و المتجب

لک مطلب یکون من الموحدين الموقنين المحققين بانہ تعالی انہرا لانسان الکبیر یا الجبۃ ۱۲

بحسب اوراک المرآة ووجدانه ذوق مشاہدہ حسن عکس جمالہ وقلما یکون ان لا یخلط فی ہذہ
الحالۃ لاسیما فی التجلیات القنوریۃ والنوریۃ کما ذکرنا پوسہل گفت رحمۃ اللہ تجلی برسہ
نوع است تجلی ذات فان مکاشفہ بود و تجلی صفات ذات وآن موضع نور بود تجلی حکم نور
ذات وآن در آخرت بود و در آنچه در آخرت بود اما تجلی اول کہ گفت مکاشفہ است مرادش
کشف علیہ است و در دنیا نہ کشف عیان چنانکہ عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ چون در طواف
بود شخصی برو سلام کرد او جواب نداد آن شخص بعد ازان از سبب جواب سلام ناو ادن پرسید
عبداللہ در جواب گفت کنائتری یا باللہ سجانہ فی ذلک المكان واین معنی قول رسولست
صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود اعبدا للہ کانتک تراه بندگی خدای سجانہ چنان کن کہ گویا اورا می بینی
واین کشف علیہ بود فاما کشف عیان در آخرت باشد لقولہ تعالی و جودہ یومئذ ناظرۃ الی ربہا ناظرۃ
وقولہ صلی اللہ علیہ وسلم سترون ربکم یوم القیمۃ کما ترون القمر لیلۃ البدر و امثال این اما تجلی
ووم کہ تجلی صفات ذاتست وآن موضع نور بود یعنی کہ حق عز و علا بہ صفت قدرت تجلی کند بر بندہ
تا بندہ از غیر او نترسد و همچنین در صفت کفایت بر و تجلی کند تا رجا و امید از غیر او منقطع کند و
همچنین ہمہ صفات چنانکہ عارثہ گفت کانت النظر الی عرش ربی بارزا او کافی و کافی چون حق تعالی
بصفت متکلمی در کلام خویش بر و تجلی کرد و خیرش چون عیان شد و ایمانش ایقان گشت و اما
تجلی سیم کہ حکم ذات است وآن در آخرت بود چنانکہ حکم رانده است بعضی را بعباب الیم
و بعضی را بنعیم مقیم چنانکہ می فرماید فریق فی الجنة و فریق فی السعیر بعضی از بزرگان گفته اند
کہ علامت تجلی حق بر اسرار آنست کہ سر مشاہدہ چیزی نماند کہ تعبیر و عبارت را بران دستی
بود یا فهم را بران احاطتی باشد و ہر چیز کہ در عبارت آید یاد رہم گنجد خاطر با استدلال بود ناظر
جلال یعنی بفکر و عقل آن را یافتہ بودند بکشف و مشاہدہ و ہر چیز کہ بکشف و مشاہدہ حاصل
شود عبارت ازان ممکن نبود زیرا کہ بندہ را در مقام مشاہدہ نظر جز بر تعظیم و اجلال است
حضرت حق جل و علا نیاید و مشاہدہ آن ہمیت و عظمت او را از قبیلہ مشاہدہ و کشف و
عبارت ازان فانی و خود را ندانند بلکہ از وجود خویش لکلی مشغول کند و اورا نہ رسم گذارد و نہ اشارت
و نہ فہم و نہ عبارت چنانکہ گفته اند اذ اما بدالی تعظیمہا فاصدر فی حال من لم یرد اجده اذا

عنه به و شهید و جدی به قد فقد فلا الوصل لشهدنی غیره ولا انا شهیده منفرد جمعوت و فرقت منی
به نفر و التواصل شنی العدم معینش آنست که چون حقیقت ظاهر شود تعظیم بر من غلبه کند تا من
بکلی در نظاره تعظیم از شهودت محصل غایب گردم و چنان شوم که گو یا بر من هیچ چیز ظاهر نشود هر گاه
که از خود غایب گردم وجود من اورا شود و چون من از خود غایب گشتم و وجود من اورا شد من
وروی و شهوددی گم شوم پس حالت وصل آنکس که مرافاتی گردانیده است و از خود غایب کرده
مرا با غیر خود نگذارد و با سوارانه رسم گذارد و نه اسم چنانکه گفته اند۔

لفظ

تو در کنار من آئی من از میان بروم ؛ که هر کجا که در آمد لقیین گمان برخاست

با خودم دل خسته و دور از برش ؛ بخودم پیوسته همزانی او

اما جدائی من انا شهود و دوری من ازان حضرت و رجوع باوصاف بشری خویش مرا از ان
جمع و شهود غایب و محروم میگرداند پس اجتماع من بد و فرقت من است از من و بعکس بدانکه
حالت وصل آن است که حق جل جلاله متصرف افعال من بود نه من چنانکه می فرماید و ما
ریمیت اذ ریمیت و لکن التدری اما در مقام علم که حق سبحانه و تعالی متصرف بنده بود و بنده
بد و متصرف باشد عابدی و معبودی و خداوندی و بندگی ثابت بود و بعضی گفته اند که تجلی برداشتن
حجب بشریت است نه بروحی که تلون در ذات حق جل و علا پیدا آید معنی رفع بشریت آنست
که قیم و ننگا هزارنده تو در زیر مواردی که از غیب بر تو ظاهر شوند جزا و تعالی نبود زیرا که بشریت
را قوت و تحمل احوال غیب نباشد و اما استتار آن بود که بشریت میان تو و میان شهود
غیب حایل گردد و استتار بعد از تجلی چندان بود که مادون حق از تو پوشیده شود یعنی که ترا
بدان هیچ نظر نیفتد چنانکه عبداللہ ابن عمر رضی اللہ عنہ بود در وقت طواف که آن شخص برو سلام
کرد و او جواب نداد بعد از ان آن شخص باو شکایت کرد که چرا جواب سلام مرا ندادی عبداللہ
خبر داد از تجلی حق مرا و را بقوله کن انترا باللہ سبحانه و همچنین خبر داد از استتار و غیبت از مادون

له مطلب شیخ آذری رحمۃ اللہ اکر یہ پیش جان و دل فکار آئی من از میان بروم تا تو در کنار آئی ۔

حق تعالی بغایب شدن و عدم شعور بسلام کردن بروی بزرگی درین معنی گوید

شعر

سرای الحق لا تبدوا لمحتجب ۛ اخفاه برّاً فلا تعرض لمخضبه
لا تعن نفاک فیما لست تدرك ۛ عاشا الحقیقه ان تبدوا فتوفیه
چون سالک بجز به ارادت از اسفل السافلین طبیعت روی باعلا علیین شریعت
بهد و بقدم صدق و جاده طریقت بر قانون مجاهده و ریاضت در پناه بدرقه متابعت صاحب
شریعت صلی الله علیه و سلم سپردن گیر و از بهر حجابی که گذر کند او را دیده مناسب آن مقام
گشاده گردد و احوال غیب مکاشف نظر او گردد اول دیده عقل او گشاده شود و بقدر رفح
حجاب و صفاء عقل معانی معقول رونماید و باسرار معقولات مکاشف شود و این را کشف
ظری گویند بدین کشف اعتمادی نباشد و چون از کشف معقولات عبور افتد مکاشفات اول
پدید آید آن را کشف شهودی گویند از آن مختلف کشف افتد بعد ازین مکاشفات سری پدید آید
از کشف الهامی گویند اسرار آفرینش و حکمت وجود هر چیزی مکشوف شود ۛ بعد ازین
مکاشفات روحانی پدید آید و آنرا کشف روحانی گویند و در مبادی این مقام کشف معارف
رض جنات و حجم و رؤیت ملائکه و مکالمات ایشان پدید آید و چون روح بکلی صفا گرفت
و کدورت جسمانیت پاک گشت عالم ناطق و مکشوف شود و دایره ازل و ابد نصیب دیده
رفت گردد و حجاب زمان و مکان از میان برخیزد تا آنچه در زمان ماضی رفته است در
ال ادراک کند تا کس باشد که ابتداء آفرینش موجودات و مراتب آن کشف نظردی گردد
چنین آنچه در زمان مستقبل خواهد بود ادراک کند و چون حجاب زمان و مکان دنیائی
راسته بود زمان و مکان آخرتی کشف افتد و در مقام حجاب جهات از پیش برخیزد تا از
پس همچنان بیند که از پیش و بیشتر خرق عادت کسان را کرامات گویند درین مقام پدید آید
معارف بر خواطر و اطلاع بر مغیبات و عبور بر آب ناکش و هوا طی زمین و غیر اینها و ازین
کرامات را چندان اعتباری نباشد زیرا که اهل دین و غیر اهل دین را این نوع بود
که در مجال را خواهد بود که کسی را بکشد و زنده کند و گفته اند که یکبار پیش آن تواند کرد

اما آنچه آن را بحقیقت کرامت گویند جز اهل دین را نباشد که بعد از کشف روحی و مکاشفات
 پدید آید زیرا که روح کافر و مسلمان را هست اما خفی روح حضرت تمیست خاص که بجز حاصل
 حضرت راند پسند تا بواسطه آن ایشان را راه باشد بعالم صفات خداوندی چنانکه دل بواسطه عالم
 جسمانی و ملکوتی آمد که گیروی در ملکوت دارد و یکی در جسم تابان روی که در ملکوت دارد قابل فیضان
 عقل و روح گردد و بدین روی که در جسم دارد آثار و آثار روحانیات و معقولات به نفس و تن رساند
 مگر بواسطه دو عالم دل و روح آمد تابان روی که در دل دارد حقایق فیض روح بدل می رساند
 همچنین خفی و واسطه عالم صفات خداوندی و عالم روحانیت آمد تا قابل مکاشفات حضرت
 گردد و عکس آن اخلاق بعالم روحانیت رساند و این را کشف صفاتی گویند درین حال
 اگر بصفت عالمی مکاشف گردد علم لدنی پدید آید اگر به صفت سمعی مکاشف شود آسمان
 کلام و خطا پدید آید اگر بصفت بصیری مکاشف شود رویت و مشاهده پدید آید و اگر
 به صفت جلال مکاشف شود فنا و بقا حقیقی پدید آید و اگر به صفت وحدانیت مکاشف
 شود وحدت پدید آید و قس علیه باقی الصفات اما کشف ذاتی مرتبه بس بلند است
 عبارت و اشارت از وی عاجز آید و تجلی عبارت از ظهور ذات و صفات الوهیت با
 جل ذکره و روح را نیز تجلی باشد درین معنی سالکان را غلط بسیار افتد که ذات روح با صفت
 روح تجلی کند سالک را فوق تجلی حق نماید که دل از صفات بشریت و رنگار طبیعت صافی
 شود و بعضی صفات روحانی بر دل تجلی کند و آن از غلبات انوار روحانیت بود و باشد
 ذکر و نور طاعت بر انوار روح غلبه کند و دریا روحانیت در تموج آید و فوج فوج بسا
 دل تا خشن آرد بر صفاء آئینه دل تجلی پدید آید و گاه بود که کجلی صفات خود در تجلی آید و آن
 از محو کل آثار صفات بشری باشد و گاه بود که تجلی روح با نور ذکر نکور آمیخته بود و ذوق
 مذکور بچشیدن آن بود و گاه بود که ذات روح که خلیفه حق است در تجلی آید و بخلاف حق
 دعوی انا الحق گفتن گیر و گاه بود که جمیع موجودات را پیش تخت خلافت روح در سجود آید و
 غلطا فتد مگر حق است و فرق آن است که تجلی روح و صمدت حدوث دارد آنرا قوت نیاید
 اگر چه در وقت ظهور از آن صفات بشری کند اما افتا نتواند کرد چون تجلی در حجاب شود و صفات

بشری معاودت کند باشد که نفس را آلتی دیگر حاصل شود از علم و معرفت در مکر و حیل و تحصیل مقاصد
 سواهای نفس که پیش ازین نبوده باشد و در تجلی حق جل و علا این آفت نتواند بود زیرا که از لوازم
 تجلی حق سبحانه تذکره کوی طوری نفس است و ذوق صفات باطل او دیگر با تجلی روحانی طمانیت
 دل پدید نیاید و از شوایب شک و ریب خلاص نیابد و ذوق معرفت تمام ندید و تجلی حق بخلاف و
 ضد آن بود و دیگر از تجلی روح غرور و پندار حاصل آید و عجب و هستی بیفزاید و در طلب نقصان پذیرد
 و خوف و نیاز کم شود و بسط و استیلا آید و از تجلی حق این جمله بر خیزد و هستی به نیستی تبدیل شود و در
 طلب بیفزاید تشنگی زیاده گردد و تجلی حق سبحانه و تعالی و نوع بود تجلی ذات و تجلی صفات و تجلی ذات
 نیز و نوع بود تجلی ربوبیت و تجلی الوهیت و تجلی صفات نیز و نوع است تجلی صفات جمال و تجلی صفات
 جلال و تجلی صفات جمال نیز بر و نوع است صفات ذاتی و صفات فعلی و تجلی صفات فعلی هم بر و
 نوع است صفات نفسی و صفات معنوی صفات نفسی آن بود که خبر مخبر الان خبر کند بر ذات باری
 عز و علان بر معنی زیادت بر ذات چنانکه موجودی و واحدی و قائم بنفسی و اگر به صفت موجودی متجلی شود
 آن اقتضا کند که جنید گفت مافی الوجود سوی الله و اگر به صفت واحدی متجلی شود آن اقتضا کند که
 شیخ ابوسعید گفت مافی الجبته سوی الله و اگر به صفت قائم بنفسی متجلی شود آن اقتضا کند که ابونزید
 گفت سبحانی ما اعظم شانی و صفات معنوی آنست که خبر مخبر از ان دلالت کند بر معنی زیاده
 بر ذات باری عز و علا چنانکه علم و قدرت و ارادت و سماع و بصیرت و حیوة و کلام و بقا پس اگر به صفت
 عالمی متجلی شود مقتضی آن صفت علوم بیواسطه پدید آید چنانکه آدم را علم اسما پدید آمد و اگر
 به صفت قدرت متجلی شود آن اقتضا کند که رسول صلی الله علیه و سلم ماه را با انگشت مبارک
 بدو نیم کرد و اگر به صفت سبوحی متجلی شود آن اقتضا کند که سلیمان علیه السلام آواز مورچه را از
 مسافت اجرد شنود و اگر به صفت کلام متجلی شود استماع کلام بیواسطه پدید آید چنانکه در حق موسی علیه
 السلام واقع شد و همچنین ناله جان در مفارقت رسول علیه السلام و کلام شجر در حق زکریا علیه السلام
 زهر آلود با رسول علیه السلام از برین قبیل دان و اگر به صفت بقا متجلی شود رفع انانیت انسانی
 و قبوت صفات ربانی کند اما صفات فعلی چون خالق و رازقی و اجیا و امانت فافهم ستر ما
 صدر من العیسی و من المریم علیهما السلام و بهر صفت که مکاشفه شود آن نوع فتوح

بر روح غلبه کند و اثر آن صفت در غایت ظاهر گردد و صفات جلال هم بر دو نوع است
 صفات ذات و صفات فعل صفات فعل در صورت امانت معلوم شود و صفات ذات
 هم دو نوع است صفات بیروت و صفات عظمت چون به صفات بیروت متجلی شود نور
 بی نهایت در غایت لیسیت ظاهر گردد بی لون و بی صورت و بی کیف ابتلا از آن نور
 تلالوئی مشاهده افتد در آن حال ثناء صفات انسانیست آشکارا کند و محو آثار هستی آن
 و گاه بود که شعوری بر فنا نماید و بس و اگر در جام تجلی یک قطره شراب جلال از قوت ولایت
 سالک زیاده کند سطوت آن شراب حملگی ولایت سالک را چنان فرا گیرد که شعوری بر وی
 و فنا نماید و رخت هستی از میان بر خیزد و صفة عبارت ازین حال باشد و تجلی صفات
 عظمت هم بر دو نوع است صفات حی و قیومی و صفت کبریا و عظمت و قهاری چون
 به صفت حی و قیومی ظاهر شود ثناء الفناء پیدا یابد و بقاء البقاء و نماید و حقیقت آن
 نوری که میهدی الله لنوره من یشاء عبارت از آن است ظاهر گردد و ظهوری که هرگز
 فنا نپذیرد طلوعی که از غروب امین گرداند و در تجلی صفات کمالی گاه برتر بود و گاه تجلی زیر آن
 مقام تلویح است فاما آنجا که تجلی صفات جلال است مقام تکمیل است و درنگی
 برخواستند اگر چه نادیده باشند درین مقام آنچه ایمان بود عیان گردد و عیان در عین نهان شود
 اعتبار از کفر و ایمان بر خیزد و درنگی وصال و هجران نماید حقیقت **فَاعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ**
 متجلی گردد چون سلطنت الوهیت و ولایت سالک قرار گیرد بت وجود یکی از پیش بر خیزد و
 دیگر چون صفات کبریا و عظمت قهاری بر ولایت سالک متجلی شود و خام آنچه با زیافته بود
 گم کند و وحشت و حیرت قایم مقام او بنشیند علم و معرفت بجهل و نکره مبدل شود این آن
 جهل سنت که بالا علم است سالک درین مقام دریا صفت گردد همه وجود او مستغرق
 حدیث یا وسیل المتجربین زردنی نیک تیرا گردد و اگر به صفت کبریا و عظمت و قهاری تجلی عام
 کند به موجودات عبارت از آن روز قیامت بود که در ظهور آثار تجلی قهاری رقم کل شیء **هَالِكٌ**
الْأَوْجُهَ بِرِئَاصِيهِ موجودات کشد و نداء **يَسْمَعُ الْمَلِكُ الْيَوْمَ** در دهند بلا داع **وَلَا مَجِيبَ** تا هم
 صفات الوهیت مجیب عزت خطاب گردد بقوله **يَتَدَاوَعِدُ الْقَهَّارُ** و چون حقیقت انبیا

آئینہ ذات و صفات حقست سبحانہ و مرتبہ مرآتی ویرا بہ کمال ثابت ست و ارواح ملائک
 اگر چہ پس شریف اند فاما از غایت لطافت متحملی عکسی تجلی صفات الہی نمی توانند شد و آن معنی
 را آئینہ حقیقت چون آئینہ صافی گردد و بہر صفت کہ حضرت بروی تجلی کند حضرت بدان دروی
 متجلی شدہ باشد تا بہر صفت کہ از آئینہ ظاہر گردد و بہر تصرف کہ پدید آید از ان صاحب تجلی بود
 نہ از آئینہ و آئینہ چون صافی بود پذیرائی عکس پیش نباشد پس خلاف این ست کہ آئینہ منظر منظر
 فات و صفات خداوندی است و کمال این معنی روح را بعد از ارواح اوقالب حاصل آید۔
 پیش از ارواح بقالب ملک صفتہ بود قوتہ رفع حجاب نورانی نداشت درین عالم از برای حصول
 این کمال آمد و بدانکہ علوم مراتب سالکان بکثرت سیر و تجلی نیست اگر سالکی را در سہمہ عمر یک تجلی دست
 دید و دوران تجلی فانی شود و بقایا بدان فنا و بقا اورا سردی باشد این مقام اعلی بود زیرا کہ
 مقام سہمہ سالکان و احوال ایشان داخل این مقام و حال باشد یکروزہ سیر در عالم ربوبیت
 ہزار سال این جهانی بود و سنین این سیر را سنین ملکوتی گویند و یکروزہ سیر در عالم الوہیت
 پنجاہ ہزار سال این جهانی باشد این نوع سنین را سنین جبروتی گویند و سنین لاموتی را
 کہ ذات بحث است سنین سردی گویند آنجا مقدار وعدہ تکمیل سنین و کمیت مناسبت
 سنین سردیت بود و آن بقا بود در علم و وحدت و اللہ اعلم اما اہل عیان در شب اگر نخواہند
 کہ بینند نتوانند پس رویت عیان را حجاب نبود و اللہ اعلم و بدانکہ فرقی بس دقیق است
 میان مشاہدہ و مکاشفہ و تجلی بہر سالک کمال را بدان و توفیق باشد از انجا این قدر نموده می آید
 کہ مشاہدہ با تجلی و بی تجلی باشد و تجلی بی مشاہدہ و با مشاہدہ باشد تجلی چون از صفات جمال
 باشد با مشاہدہ بود و چون از صفات جلال باشد بی مشاہدہ باشد زیرا کہ صفات جلال

مطلب ۔۔ باید دانست کہ تجلی تا آنجا کہ حق باشد حکم اقبال بر دل بند و مومن قابل تا آنجا کہ سبب
 آن نور شائستہ آن شود کہ حق را سبحانہ چشم دل بہ بیند در ان و فرق میان تجلی در رویت عیان آنست
 کہ تجلی کہ اگر خواہد بہ بیند و خواہد نہ در وقتی بنید و در وقتی نہ بیند پس تجلی ستر جائز بود۔ ۲

+

+

+

+

+

..... رفع اثبیت می کند و اثبات وحدت اما مشاهده تجلی بی
مکاشفه نبود و مکاشفه بود که بی مشاهده و تجلی بود و گویند سالک را ستر و تجلی ست و تجلی نور مکاشفه
است که از حق سبحانه و تعالی بر دل عارف ظاهر می گردد و در راهی سوز و درد و پشیمانی می گرداند و
ستر از آنکه این تجلی ست از دل تا سوزد و از نور تجلی ناچیز نگردد پس ستر از الله تعالی رحمت
باشد م عارف را چنانکه تجلی فضل باشد اگر ستر نبودی در او ان ظهور سلطان حقیقت وجود سالک
متلاشی شدی قال النبی علیه السلام ان الله تعالی خلق آدم فتجلی فیہ گفته اند آن تجلی در آدم معنی
اظهار اسرار ذات و صفات بوزن اظهار صفات جمال و جلال ذات خود را بوجود آدم ظاهر گردانید
لاجرم مشاهده و شعور بر تجلی نبود نه آنکه در ذات آدم حق تعالی پیدا شد که از وی حلول و اتحاد فهم شود
قال حجة الاسلام نبوت و ولایت یکی از درجات دل آدمی ست و حاصل آن ستر خاصیت است
یکی آنکه عموم خلق را چیزها بخواب کشف افتد یعنی ظاهر نموده شود و پیرا و بیداری کشف افتد دوم
آنکه نفس عموم خلق جز در تن ایشان اثر نکند نفس وی در اجسامی که خارج تن وی است اثر کند
بر طریقی که صلاح در آن باشد و فساد را نبرد سیم آنچه عموم خلق را از علوم به تعلیم حاصل شود و او را بی
تعلیم از باطن خویش حاصل شود در هر کس که این سه خاصیت جمع باشد دی از پیغمبران بزرگ
باشد و اگر یکی از این سه درجه او را از آن درجه از نبوت با ولایت حاصل بود در غیر آن هر کس
لاکه آن سه درجه حاصل بود از اولیا بزرگ بود در هر یکی از این درجات تفاوت بسیار است
کسی باشد که ویرا از هر یکی اندکی بود کسی بود که بسیار بود و کمال این درجه بتامی رسول ما را
بوده است صلی الله علیه و سلم و در ایشان این سه درجه بکمال بوده و طایفه از اولیا چنان اند که ذات
و هستی خود را از آن خود را ظاهر نیست همیشه بلکه خودی خود را از آن خود می بینند این طایفه را نه
ذات بود و نه صفات و نه فعل و نه حال و نه مقام و نه اثر در هر دو عالم هیچ ندارند و این وصفی که
بیچ ندارند هم ندانند محو و محو ایشان راست یعنی افعال ایشان در افعال حق نیست شده
حق فی حق یعنی صفات ایشان در صفات حق نیست شده و طمس فی طمس یعنی هستی ایشان
در هستی حق نیست شده و همانا که الفقر فخری که خواجہ علیہ السلام فرموده اشاره بدین فقر است

له بیان الفقر فخری

و این فقر است که صوفیه و راء آن هیچ مقام اثبات نگروه اند و صاحب این فقر را در دو کون سچکس نشنا^{سد}
 جز حق تعالی چه خداوند سبحانه غیر است او لیا خود را از نظر انبیا رستور و ارد تا غایتی که از نظر خود و شان
 نیز مستور دارد اولیای تحت قبای لایحرفهم غیری بیان حال ایشان است و لایحی لشخص الیهی^{ال}
 ان یکون ما اخذ العلوم عن اللد سبحانه من فتوح المکاشفه بالحق گفته اند بنیاء این کار بر نفس
 می باید نهاد و نفس عبارت است از دوام حال مشاهده و تواتر و تعاقب ادا و آنکه حیوة
 قلوب اهل محبت بدان مربوط است بر مثال تواتر و تعاقب انفاس است که بقاء حیوة
 غالب بدان مشروط است چنانکه اگر ساعتی مدد انفاس جدیده و اثر ترویج آن از صور
 قلب منقطع شود از شدت حرارت غریزی دل سوخته گردد و مرد و هلاک شود اگر لحظه و لمحہ مدد
 شهو و از حقیقت قلب مشتاق منقطع گردد از شدت تعطش و حدت شوق بسوزد و قالوا
 افضل الاعمال عدو انفاس مع اللد سبحانه حجا بها همه از بندہ است و گرنه حق تعالی منزه است
 از حجاب و هیچ چیز حجاب حق تعالی نتواند شدک آنچه لورانی بود بر دعانیت تعلق دارد و آنچه ظلمانی
 بود بر نفس تعلق دارد و اکابر پرده حقیقت انسانیت را هفت طبقه اثبات کرده اند اول را غیب
 شیطان گویند دوم را غیب نفس سیم را غیب دل چهارم را غیب سر پنجم را غیب روح ششم را
 غیب خفی که آنرا غیب روح نیز گویند هفتم را غیب حق گویند غیب اول نسبت به آدم دارد و
 سلطنت آدم بر شیطان درین غیب بود دوم بنوح سیم به ابراهیم چهارم به موسی پنجم به داود
 ششم به عیسی هفتم بحمده علیه السلام با ناول را نسبت به روز شنبه است دوم را بیک شنبه
 سیم را بدو شنبه چهارم را بسه شنبه پنجم را به چهار شنبه ششم را به پنجشنبه هفتم را بجمعه و سیر کدام را ازین
 غیب لطیفه باشد اول لطیفه قلبی دوم لطیفه نفسی سیم لطیفه قلبی چهارم لطیفه ستری پنجم لطیفه
 روحی ششم لطیفه خفی هفتم لطیفه حقی و آن غیب را نیز پرده ها باشد اول پرده غیب شیطان است
 و آن پرده مکرر باشد و نیز حجاب آنجا رفع باید کرد و در بابت حال چون تعالی کند و ظاهر آنست که چون
 لعبتی باشد از آتش بد رنگ و آن پرده در روی زمین دیده شود و آبی بساط بد رنگ سرخ تیره
 نماید و نقطه چون خون سیاه بر روی آن سرخی ظاهر باشد و دل از بدن او منقبض و تیره شود و
 ذکر و شویاری توان گفت و تمام اعضا رسالک متاکم گردد و درین وقت پناه بولایت شیخ باید برد

تا بمرد و ولایت شیخ آن پرده بدرنگ ناچیز شود و صفاء ذکر در تمام وجود سالک سرایت کردن گیرد
 و ذکر صافی شود و علایق ذکر وقت سالک را خوش گردانند و چند آن ذکر گفته شود که آن پرده
 بدرنگ مکرر یکپودی مبدول شود و هر چند آتش و حرارت ذکر قوت گیرد و نم تعلقات بشری
 خشک تری شود و الوان صافی تری گردد و هر چند نم تعلقات جسمانی کمتری شود و الوان بنور این
 مبدل می شود و اختلاط الوان سفید و سرخ و کبود و سبز درین مقام از قوت ذکر یا شد و گاه بود
 که ذات ذکر از پرده بیرون آید و نعره بر دارد که لا غیر نفی آن باید کرد و بدان مغرور نباید شد
 که آن مقام بتدیان ذکر باشد و در صفاء این طبقه از باطن سالک بر وقت چنان و شعور با
 ایشان دیده شود نفی آن نیز باید کرد که اگر چه ظهور آن از عجب اسرار باشد زیرا که قدرت سنت
 ایشان را که خود را به صورتها و خوش بنمایند گاه چیران در دست گرفته ظاهر شوند و وقت بود که
 در اندرون آدمی در آید از غایت لطافت و چون مصروع انواع حکایات و کلمات غریبه گویند
 و آدمی را گمراه کنند و از سلوک باز دارند و در صورت حسینه خود را بنمایند و ویران ترغیب
 کننده گویند و رای این مقام کمال مقام اکمل نیست لاجرم اگر سالک ابله باشد مایل با طوار
 و انواع ایشان می شود و اطوار ایشان اختیار کند و صاحب تصرف می گردد و در نمودن
 شعور با ایشان مشغول می گردد و چنانکه اسمعیل تا و شیخ کمال سرامی که در ترکستان بوده اند و
 سلطان الدین مقتول که در دست قیاقی بود و شهاب الدین مقتول که در عراق بوده که ایشان به
 تصرفات جنیان معروف و محبوب بوده اند از ترقی با کمال مقامات ازین جا گفته اند که اگر صادقی
 ساده دلی با کسی بیعت کرده باشد اگر در آن کس بدعتی مکر و سهه بنید بر وی واجبست
 که ازان بیعت برگردد و با کسی کامل که بر چاره سنت مصطفوی بود بیعت کند نقل است
 که بدعت به نزدیک شیطان دوست تر از معصیت است از بهر آنکه معصیت را
 جمله بدانند اما بدعت را نظری وقتی باید لاجرم شیطان از در بدعت در آید قادی را
 در معصیت اندازد و از در معصیت در آید و مرد را در کفر اندازد و عجب نباشد که حدیثی
 که مصطفی فرموده اشارت بدین معنی بود سیاتی علی الناس زمان یصلی فی المسجد الف رجل
 فلا یكون فیهم مؤمن و علی رضی رضی الله عنه نیز بدین معنی اشاره کرده است لا تعرف

الحق الآبا الرجال اعرف الحق الآبا الرجال

اعرف الحق تعرف اہلہ و چون بصدق و استقامت و طلب ہمت از باطن ولی مرشد قدم صدق بر سلوک در یافت ثابت دارد و درین طبقہ نفسی کند ہر آئینہ عجایب اسرار و فریب انوار مشاہدہ کند کہ ندیدہ باشد و درین طبقہ اطلاع بر احوال اہل قبور میسر شود و پردہ زاید می نماید و طبقہ دویم عیب نفس است و پردہ آن کبود باشد و ہزار حجاب درین مقام رفع باید کرد و آفتابی بود کہ وجود آلودہ بلبقہا و خطوطی بکلی پاک شود و نفس بلبقہا و حقی اکتفا کند و در آتش ذکر نفس از تصرفات خود باز ایستد و نوعی از فنا او حاصل آید آن نور نفس بظہور آید بر سالک صفات حمیدہ و ذمیمہ نیک روشن شود سالک را بر احوال اجیا و اموات اطلاعی پیدا آید خطر سالک درین مقام آن بود کہ خود را بینا تصور کند و خلق را نا بینا قوت عجب و روی پیدا آید و این معنی از روی تزکیہ نفس بود و در شریعت آن نتمی است قولہ تعالی **فَلَا تَزُكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى** و چون نفس صافی گردد صفات قلبی ظاہر شود نفس صفات قلبی گیرد و باطن کشادہ تر گردد و انواری کہ مناسب این طبقہ بود بزرگ تر دیدہ شود و اسراری کہ مناسب این مقام است رونماید بعد از ان پردہ غیب دست و آن سرخ عقیق رنگ است و ہزار حجاب در ان مقام از پیش بر باید داشت سالک را از مقام آن نور ذوق عظیم پیدا شود و استقامت ساوک و روی پیدا آید و چون طبقہ نیک صافی گردد و اسرار غریبہ روی نماید و انوار عجیبہ در صورت انسانی و حیوانی و نباتی و ارضی و سمائی و تجلیات سوری دست زہر و قلب سفت میر گردد و وقت بود کہ قلب لوسب شیطان قبول کند و از سلوک باز ایستد زیرا کہ دل طفل طریقہ است و شیطان استاد اہل میل چون دل نغمی لوسب باب شیطان کند بصفا و سرستصف گردد و بعد از ان پردہ غیب سر است و رنگ او سفید باشد و قتی و دہ ہزار حجاب درین مقام رفع باید کرد و درین مقام بود کہ علم لدنی مر سالک را کشف گردد و سر از صفات روح باشد کہ در باطن سالک ظاہر گردد و تجلیات صفاتیہ دست دیدہ استقامت سلوک و در سالک پیدا آید زیرا کہ سر نور روح است و نور راہ بر بود نہ راہ زن و گاہ بود

که بروی انوار باطنیه حرارت باطن را گرم گرداند و باطن فسرده شود و در باطن سالک بجهت کم یافت آن آتش طلب قوه بالا گیرد و با استمداد از ولایت شیخ و هدایت نبی بقبض عنایت حق سبحانه و تعالی نارفایده نور را نور تجلی گرداند چنانکه در حق موسی خبر کرد و قوله تعالی اَنْسُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا موسی گفت علیه السلام که من آتش دیدم چون با آتش رسید آن نارا نور تجلی دید و آن کلام حق بود که موسی علیه السلام بواسطه شجره شنید بعد از آن پرده غیب روح است رنگ او بغایت دلفریب بود و بزودی زنده هزار حجاب در آن مقام رفع باید کرد و از دیدن او نور نفس ضعیف شود حیوة او به حیوة حقیقت متصل بود درین طبقه تجلیات بسیار افتد و امور غیبیه مشهود و نظری گردد و چون این طبقه صاف شود غیب خفی ظاهر گردد و گاه بود که انانیت و عجب در سالک پیدا آید زیرا که روح خلیفه حق باشد چون متجلی شود دعوی خدائی کند بنیابت و خلافت حق سالک در غلط افتد پندارد که تجلی حقست خود را خدا بین تصور کند آن تصور موجب هستی وی شود و راه سالک همه در نیستی بود و نیستی سالک که راه اوست از غیر پیدا آید و آن غیر وجود مرشد کامل بود قوله تعالی کونوا مع الصادقین یعنی با صادقان باشید تا نور صدق ایشان هستی شما را محو کند بعد از آن پرده غیب خفی ست و رنگ آن پرده بغایت سیاه بود و سیاه صافی براق مهیب ده هزار حجاب درین مقام رفع باید کرد و از وی بروح القدس نیز تعبیر کنند که از دیدن وی ریشه بر وجود سالک افتد و نوع فنا او را حاصل آید آب حیوة جاودان درین ظلمت تعبیر است که بعد ازین رونماید و طور صفات جلالی گاه بود که ظلماتی حروف بود عقل فهم آن نتواند کرد سالک باید که بجو اهری که درین ظلمت تعبیه است التفات نماید تا از حیات چشمه حیوان محروم نماند و از بیچ صور هایل و آواز سهمناک نترسد تا آن نور بتامی ظاهر شود و ترس بانس مبدل گردد در آن مقام بجایست سید المرسلین باید گرخت و به متابعت او صلی الله علیه و سلم قدم استوار باید داشت تا بسلامت برسد از مغالطه این درطامات نیفتد و گفته اند که غیب خفی خلاصه روح است ظاهر نشود الا بتجلیات جلالیت که بقوت جذب اخراج غیب کند بر سالک درین مقام صفات ذاتیه تجلی کند و غیب خفی را به صفات حق متصف گرداند خوف درین مقام از

زندگه و الحاد بود از بهر آنکه چون خود را متصف گرداند به صفات حق بنید و ظمیر جمیع حرکات و سکانات
خلاتی از وجود حق بنید فرق نتواند کرد میان حلال و حرام با استعمال محرمات مشغول گردد زیرا که وجود
خود را وجود حق بنید فعل خود را چه بر آید فعل حق بنید و مقام فوق را از میان بردارد و جمیع حرف
متصف شود و نحو ذلک عن ذلک فرق میان محقق صدیق و محمد زندق آن است که محقق صدیق
به کمال بصیرت جمع کند میان مقام جمع و مقام فرق و گوید امر و نهی از مقام جمع
ست و تمثال آن مقام فرق ملازم امر با و نهی با بجا آرد و محمد زندق فرق نتواند کرد میان این
و مقام بعقل تیره خود باز ماند و مجرب گردد و بعد از آن پرده غیب الغیوب ظاهر شود و رنگ آن پرده
سبز باشد نه زرد و آن مقام فرج باید کرد و آن نور مطلق بود که صفت خاص حق است و
آن سبزی علامت حیوة شجره وجود که از آثار تجلی نور مطلق زنده جاوید شده که این زندگی باشد
که در بهشت خواهد بود گفته اند نور حقیقی را تجلی از بلاء سر باشد در عالم شهادت هیچ توری بد و نماند
و نور روح از نور آفتاب عظیم تر باشد و اجیانا از چوب و راست نمودن گیرد و نور سر بنور زهره مانند
باشد فاما از وی لطیف تر و نورانی تر باشد و در مواجبه پیدا شود و در وجود سالک ناپیدا گردد
نور دل بنور ماه مانند بود و نقطه حقیقی که در ماه تعبیه است و برابر دل سالک پیدا آید و در وقت تجلی
خود را بر جانب دل سالک تند و در دل کوستین کم شود و نور نفس گردد بر گرد سالک و آید و آن بانی ماند
که آفتاب بروی تافته باشد فاما انوار دیگر چون شمع و مشعله ارواح طیبه باشد از جن و انس علی
اختلاف مراتبهم قال الشبلی دع الانوار فی حجاب علی و اس مقام عباده الخیال و لکن الذی یفنی
یفنی ینال خصوص احوال الرجال و تحقیق السالک ان نور الانوار منزه عن جمیع الالوان الی
یظهر علی الوارنی استار اللطایف السبعه من لون الکندره و الزرقه و الحمره العقیقیه و
البیاض الخالص و الصفرة و السواد و البراق التازل من القوق و الحضره و منزه الینا عن
اشکال القمریه و الشمسیه و سایر ما یصل الی الافهام البشریه و مقدر من النظر فی السور
النوریه او خیالیته او مثالیته فکل ما یشاهد الانسان ببصیرته او شعاعیه بصریه فالحق
سجانه علی من ذلک -

شعاع

هر چه نشان بر توئی را نشان نمی برد ... آنچه بیان کنی توئی راه بیان نمی بری

فهو تعالى منزّه عن كيف وكم واين ومتى ازليته فوق ما يدرك من معنى الازل وابد يستمر
اقصى لما يفهم الاقهار من معنى الابد هو الاول بلا ابتداء وهو الآخر بلا انتهاء وهو الظاهر
بلا تشبيه ومثال وهو الباطن من غير مكان ادراكه بالخيال منزّه عن المحلول في الاشباح
ومقدس عن التريان في الارواح من قال انه اتحد بالكون فعلا محذوف من قال انه ليس له
تعين في ذاته الا في الكون فقد فسد العقائد وهو كان في ذاته متعينا في ذاته قبل كائنا ما
بذاته وما يظهر من مخلوقاته على مقتضيات صفاته تجلي بذاته على ذاته قبل ظهور مظاهر صفاته
فانوارها كمالاته على صفاته الارواح والاجسام من مكوناته فاعلم اولاً من مظاهر المظاهر نور الانوار
روح جيبه المصطفى المختار صلى الله عليه وسلم من فيض انوار صفاته الذاتية ثم اظهر من
فيض نوره ما اظهر من عوالم الارواح والانوار ثم اقتصدت حكيمته لاكمال معرفته تعليق
مظاهر صفاته الذات بمظاهر صفاته الافعال فخلق الاكوان من عوالم الاجسام وانخرق جسد
آدم لتكمل تربيتة الارواح في عوالمها على ما يشير اليها جابر رضي الله عنه ثم خلق الارواح
بالانفس تعلق التعاشق بعد تلطيف العناصر وكسر سواراتها با لقدرة الكاملة والحكمة
الشاملة وجعلها على سبيل وحدانية انزله وبعد تلطيف تلك الهبة الوجدانية باخرى
اقدم بالهبة الوجدانية الاولى التي حصل للعناصر على اللطيف القالبية ويقال لها المخرج
على لسان الحكماء والثانية يقال لها اللطيف النفية بلسان العرفاء ثم جعل القلب الصنوبري
الشكل الذي هو اللطف من جميع اعضاء البدن مجمع باثنين اللطيفتين الارواح مختلف
فيها عند اهل التحقيق من اهل السنة فمنهم من يقول انها الحيوة فقط ومنهم من قال انها
ايمان مودعة في هذه القوالب لطيفة اخرى الله تعالى العادة بتخلق الحيوة في القالب مادام
الارواح في الابدان والانسان حي بالحيوة ولكن الارواح مودعة في القوالب ولها ترق في
حال النوم ومفارقة للبدن ثم رجح اليها وان الانسان هو الروح والجسدان الله تعالى
سخره الجملة بعضها لبعض والحشر يكون الجملة والمثاب والمعاقب الجملة والارواح مخلوقة

له مطلب وبيان الاختلافات في الارواح -

و من قال یقدمها فهو مخطئ خطأ عظیماً والآنخبار تدل انها اعیان لطیفه والستر کتمیل انها لطیفه
 مودعه فی القلب کالارواح واصولهم یقتضی انها محل المشاهده وکما ان الارواح محل المحبه
 والقلوب محل المعارف وقالوا السرا ملک علیه اشرف و سر السرا مالا اطلاق علیه بغير الحق وعند
 القوم علی موجب مواضعهم مقتضی اصولهم السر لطف من الروح والروح اشرف من القلب
 و یطلق لفظ السر علی ما یكون مصنوعاً مکتوماً بین العبد والحق سبحانه فی الاحوال والنفس لطیفه
 مودعه فی هذا القلب ہی محل الاخلاق المعلوله المذمومه کما ان الروح لطیفه فی هذا القلب
 ہی محل الاخلاق الحموده وکون الروح والنفس من الاجسام اللطیفه فی الصوره ویکون الجملة
 مستخر لبعثها لبعض والجمع انسان واحد لکون الملائکه والشیاطین بصفته اللطیفه فمحل
 الاوصاف الحموده القلب والروح محل الاوصاف المذمومه النفس والنفس جزء من هذه
 الجملة والقلب جزء من هذه الجملة والحکم والاسم راجع الی الجملة - روح السانی لطیفه الیست
 ربانی وجوبه لیسیت سماوی روحانی نورانی حی ناطق متحرک که فانی نشود و دریا بنده صورت همه
 چیز با این جسد بمنزله سرای است و ویرا و شناخت وی کلید شناخت خدای آند سمانه شناخت
 حقیقت جوهری و کیتیت تصرف وی درین بدن از علمها نیست که هر کس بداند و ویرا اشرف یا
 اضافت ارزانی دانستند و آنچه صفات ذاتی اوست هفت است از نورانیت و محبت و علم
 و حلم و انس و بقاء و حیوة و صفات دیگر ازین صفات تولد کند چنانکه از نورانیت سمعی و بصیری
 و متکلمی و از محبت شوق و طلب و صدق و از علم ارادت و معرفت و از حلم حیا و وقار و
 تحمل و سکون و از انس شفقت و رحمت و از بقاء ثبات و دوام و از حیوة عقل و فهم و ادراکات
 و دیگر از وجدانیات و غیره از تولدات این صفات است چه پیش از تعلق روح بقلب و چه
 بعد از تعلق اما اصل آن همه هفت صفت است و او از عالم امر است که شد عالم اجسام
 است که قابل مساحت و قسمت و تجزی نیست و تمثیل ارواح مجرده در حالت انسانی از
 بدن یا در حالت تعلق بقلب به صورت بشری صورت عارضی اوست و ظهور صورت ذاتی
 او جز در عالم خیب محال بود و این صورت و تمثیل نوعی از قوت تصرف روحانیات است
 در عالم صور که به صورتی خواهند از صور بشری تمثیل کنند هر وقت که آدمی دل خود را پاک کند

و اینکه در اصفافی گرداند بملائیکه سموی نزدیک گرداند از جهت آنکه ملائیکه سماوی پاک و صافند و علم و
 طهارت دارند و روح آدمی از جنس ملائیکه است و جوهر صاف و پاک است اما بواسطه بدن
 و صفات و افعال بدن و خواستهها بدن از لذت و شهوة و آنچه مقتضای آنها بدن است
 آلوده و تیره شده چون ترک لذات و شهوات بدنی کند و آئینه دل را از اینها پاک و صاف
 گرداند باز پاک و صافی شود و سیرت و بهیگی این معنی بود و چون پاک و صافی گشت روح آدمی
 را با ملائیکه سماوی مناسبت پیدا آید و چون مناسبت پیدا آید چون دو آئینه صافی باشند که
 در مقابله و رآیند هر چه درین آئینه باشد در آن پیدا آید و این ملاقات در بیداری باشد و در
 خواب هم باشد و در خواب بسیار کس را در بیداری اندک را بود و این ملاقات در بیداری
 سبب و جبر را وارد خاطر ملکی و القاء ملکی بود و در خوابها سبب راست خواب باشد و
 چون علم و طهارت و صفا و بی کدورتی ملک دانستی جهاد آن کن تا بعالم آن رسی و از عالم
 شیاطین که بعضی صفات ملک موصوفند خود را بیرون بری و از صفات شیاطین پاک
 شوی و اگر از عالم شیاطین بیرون نروی در تو همه صفات شیاطین در حالت تقابل پیدا
 آید ملائیکه هر آسمانی که بالاترند پاک و صافی ترند و علم و طهارت ایشان بیشتر است - پس
 آدمی هر چند از مجاهده و ریاضات پاک تر و صافی تر می شود و علم و طهارت حاصل بیشتری
 کند مناسبت او با ملائیکه بالاتر حاصل می شود تا بجایی رسد که در علم و طهارت از ملائیکه بگذرد
 و بعضی گویند که بعقل اول رسد و از عقل اول در نتواند گذشت و از عقل اول فیض قبول کند
 و عقل اول واسطه باشد میان او و خدای سبحان و از عقل مقرب تر و داناتر و بزرگوارتر
 چیزی دیگر نیست و بعضی گفته اند از عقل اول هم بگذرد و با خدای سبحان هم واسطه ملک
 بگوید و هم بشنود و ملائیکه سموی وقت باشد که مصور شوند و با بعضی از آدمیان سخن گویند و گویند
 که ملک و رسول خدائیم و بکاری آمده ایم چنانکه در قرآن قصه مریم خبر داد و وقت باشد
 که بر آدمی ظاهر نشود و بآدمی سخن گوید و کاری فرماید و از حالی خبر دهد و آن آواز را با نفس
 گویند هر وقت که ملائیکه آسمان سموی سختی بدل آدمی القا کنند اگر آن القاد در بیداری باشد
 نامش الهام بود و اگر در خواب باشد نامش خواب راست بود و چون ملک مصور شود

و سخن خدای بادی رساند آن شخص را نبی گویند و آن پیغام را وحی گویند معیت روح با جسد مثال
 معیت حق است سجائہ با کل کائنات من عرف نفسه فقد عرف ربه بر روح انا عراض اجسام
 چون دخول و خروج و اتصال و انفصال و غیر آن جائز نیست فکیف بر حق سجائہ گفته اند
 قالب آدمی مرکب از چهار عنصر متضاد است خاک و باد و آب و آتش و این ہر چہاں بہ
 حقیقت در قالب جمعند مکان خاک در قالب ظاہر است و عیان و در خاک آب را
 مکانی و گیر است لطیف و لایق لطافت آب و در آب باد را مکانی و گیر است لطیف تر
 از مکان آب و در باد آتش را مکانی و گیر است لطیف تر از مکان آب و روح با ہمہ ذرہا
 بحقیقت موجود است بچلول و در مکان حلول و انتقال از عوارض اجسام است و بیچ چیز
 از عوارض بر روح جائز نیست پس ہمچنین ذات مقدس رب العالمین جل و کبرہ دلالہ غیرہ
 با ہمہ ذرہا آفرینش بہ حقیقت موجود است با حلول و اتصال و انفصال و بی ماسہ و بی
 محاذات با ہمہ ہمہ از ہمہ و در ہمہ نزدیک نہ نزدیک متصل دور نہ منفصل زہی نزدیک و
 دوری بندہ زہی حاضری و غایبی بندہ زہی جمال با کمال و تا بینائی بندہ زہی ناگذران در میان
 دل و جان زہی حال و دل از وی حاصل اہل تناسخ چہاں فرقہ اند کی فرقہ نسجیان اند سخن ایشان
 آنست کہ می گویند کہ روح انسانی ہمیشہ مستعدی تعلق است بدن انسانی ہر گاہ کہ تعلق
 از بدنی منقطع گردد در حال تعلق گرفت بدن دیگر و جسم دیگر و او بنفس خود قائم نیست و
 زوال پذیر نیست و لایزال منظر جسمانی خواهد کہ بوی متعلق گردد و قیام آن باد بود ازین سخن
 لازم آید کہ روح آدمی قائم با الخیر بود و بہر چیز کہ قائم با الخیر بود آن چیز عرض بود و عرض بقاء
 معروض فانی گردد و نزدیک کاملان ایشان آنست کہ روح از بدن منتقل می گردد علی سبیل تعلق
 نہ بان معنی کہ قائم بنفس خود نباشد و فرقہ نسجیانند سخن ایشان آنست کہ می گویند کہ روح انسانی
 در وقت مفارقت از بدن منتقل گردد و بدن حیوانی از حیوانات بہ سبب آنکہ صفات آن حیوان
 در حالت مفارقت از بدن بدان روح قائم شدہ و صفات آن حیوان دردی رسوخ یافته و ملک
 وی شدہ فرقہ دیگر نسجیانند سخن ایشان آنست کہ می گویند روح انسانی چون قطع تعلق کرد
 از بدنی در حال منتقل شد جسم نباتی چہ او را در جہ حیوانی نماید بہ سبب سوتہ از درجہ حیوان

فرو آید باز بدجہ نبائی رسید کہ از انجا عروج کرده بود فرقہ دیگر نسیانند سخن ایشان آنست کہ می گویند
 کہ روح انسانی چون از بدن انسانی قطع تعلق کرد و در حال جسم حیوانی نقل کرد و از جسم حیوانی نقل کرد
 بجسم نباتی و از جسم نباتی بمعدنی و از معدنی بہ جمادی و این غایت انحطاط وی بود و باز آنجا نقل کند
 از جماد بمعدن و از معدن بہ نباتات و از نباتات بحیوان و از حیوان بانسان و این حالت غایت
 و عروج وی بود و ہر بار کہ دورہ تمام کند و دوبارہ از سر گیرد سخن این طایفہ از قبیل واسہیات است
 مذہب ایشان تمام باطلست و سخیان و زخمیان چنان از عالم روحانی مجوبند کہ جز بعالم جسمانی
 فرو نیامدہ اند و سخی خورا از مرتبہ حیوانی و رخی گذرانند و سخی بمرتبہ جمادی قانع شدہ - بآید
 و آنست کہ چون از نفس انسانی افعال مختلفہ طاہری شویں ہمچنین بکالیس مختلفہ خورا نیز
 می نماید و ایم او در مقام اصلی خود است مثلاً چنانکہ تو در خوابی و با تو کسی سخن می گوید و انواع
 علوم جلیلہ یا تو بیان می کند آن روح تست کہ با تو سخن می گوید و این حالت مشغولی اوست
 از عالم بشریت خود کہ آن بدست بعالم اول خود و وطن اصلی خود کہ از انجا فرو آید کہ در
 خواب تجلی می کند و بر خود پیدا می شود بشکل عالمی کہ راہ نماید بہ علومی کہ در وی پنهان است و ذاتی
 اوست از قوہ بفعل می آرد تا ملکہ جسم وی شود و سبب قوہ و قوہ دنیای و آخری وی گردد پس در
 خواب معلم و متعلم یکی باشد آئینہ کہ در وی کسی دیگر جز نوعیت دیگر از الفاظ مصطلحہ ایشان است
 قیس التدار و اہم فنا و بقا فنا عبارتست از نہایت سیرالی اللہ سبحانہ و بقا عبارت است
 از بدایت سیر فی اللہ سبحانہ سیرالی اللہ قوی منتهی شود کہ سالک از وطن ما لوفاء و حظوظ بشریت
 بکلی بیرون آید و در راہ طلب توجہ راست بحق سبحانہ و تعالی بیاید و باد یہ سہی را یکبارگی
 بقدم صدق قطع کند تا بکعبہ وصال رسد و سیر فی اللہ از گاہ محقق شود کہ بندہ را بعد از فناء
 مطلق کہ فناء ذات و فناء صفات و افعال است وجود حقانی ارزانی دارند تا آن وجود
 بعالم اتصاف باوصاف الہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی تواند نمود و این مرتبہ را مرتبہ بی مبصر
 و بی سماع و بی منطق و بی کمشی و بی تعقل گویند کہ ذات و صفات فانیہ درین مقام کسوت بقا
 پوشیدہ و از قبر خفا در محشر ظہور برانگیختہ شدہ باشد و تصرفات جذبات بر باطن بندہ متولی
 شود و او را از جمیع وساوس و ہوا جس فانی گرداند و بہ صفات ذاتی خود بر باطن بندہ

متصرف گشته و او را از آنکه بخودی خود تصرفی عزل کرده و بقاء و سادس و هوای حس به نسبت با کسی که هنوز از مقام فنا نگذشته بشرک خفی بود و به نسبت با کسی که بقاء بعد از فنا رسیده باشد شرک نبود و آنکه هنوز در بدایت حال فنا بود و سرکش از احساس غایب گرداند و چون در مقام مشاهده ذات و صفات ممکن یافته بود از سر حال فنا بصحرا آمده نسبت از احساس درین مقام ممکن لازم نبود و شاید که بعضی را اتفاق افتد و بعضی را نیفتد بلکه باطن وی غرقه لجه فنا بود و ظاهری حاضر بود و آنچه می رود از احوال و افعال باشد و فنا و بقاء هر دو صفت مدح اند هر چند بنده از خلق قانی تر به حق سبحانه بانی تر و این حال بر مقدار قوه مشاهده بود هر چند مشاهده سر وی مرحق را قوی تر همی گردد از خلق قانی تری شود و بقاء او بیشتری گردد و اهل فنا و بقاء بعد از طلب و مجاهده به طمانیت و حیدان و سرور مشاهده رسیده باشند و در عین مراد از مراد پیرا گذشته مقامات و کرامات را حجاب دانسته و مسرت دل از حظوظ روحانی و جسمانی ساقط کرده و رسیدن بمرتبه فنا نشان رسیدن به حقیقت محبت ذاتی بود و نشان فنا موسبت محض بود و اختصاص الهیت است و آن عطاء حقیقت باشد و عاریت نبود بهر آینه رجوع نفرماید کما قیل القانی لایروالی او صافه و مراد ازین وجود بشری و وجود طبیعی اصلی است از وجود طبیعی عارضی و عود وجود طبیعی عارضی وجود فنا را زیان ندادند آن صورت طبیعت بود نه حقیقت طبیعت چنانکه گفته اند -

شعر

موسمی اندر درخت ستمش دید : سبز تری شد آن درخت از نار
 شهوة و حرص مرد صاحب دل : همچین دان و این چنین پندار
 و قوله علیه السلام انما انابشر غضب کما یغضب البشر و ارضی کما یرضی البشر ناطق
 بصحة این معنی است و فنا و فنا که در میان اهل الله متعارف است آن بود که چون از وجود

له مطلب قال العارف الشطاح الرومی فی المثنوی - ه

گم شدن در گم شدن دین من است : نیستی در نیستی آئین من است
 گم شدم چون ذره اندر آفتاب : یا چوبوی گل در اجزای گلاب

جسائیت قانی گفته از وجود روحانیت نیز قانی گفته تا در رویت جلال و کشف عظمت الهییت و غلبات این حال دنیا و عجبی فراموش گردد و احوال و مقامات در نظر سمیت وی متغیر نماید از عقل و نفس قانی گردد و از فنا نیز قانی گردد یعنی آن تعیینی که ادراک حاصل آمده که خود را در حق محو یافته بود آن نیز بکلی از میان بر خواسته و دل بحق سجانه و تعالی قرار یافته که این فنا را نیز نمی داند و اندر عین این فنا زبانش بحق ناطق گردد و متن خاضع و خاشع گردد در عین این فنا همه حیرت و بی نشانی بود و گفته اند اذ اننی العبد عن اوصافه اورک البقا بتمامه و اختلاف اقوال مشایخ در تعریف فنا و بقا مستند است باختلاف احوال سایلان بهری را در خود فهم و صلاح وی جوابی گفته اند بعضی گفته اند مراد الاقنا فنا و مخالفان است و از بقا بقاء موافقات و این معنی از لوازم توبه نصوح است و بعضی گفته اند فنا زوال خطوط دنیوی است و بقاء بقاء رغبت و آخرت و این معنی لازم مقام زهد است و بعضی گفته اند فنا زوال خطوط دنیوی و اخروی است و بقاء بقاء طلب حق سجانه و تعالی و این معنی لازم صدق محبت ذاتیست و بعضی گفته اند فنا غیبت است از اشیا و بقاء حضور است از حق سجانه و تعالی و این معنی نتیجه سکر است کل بده

الاشارة فیها معنی الفناء من وجه ولكن الفناء المطلق هو ما يستولى من امر الحق سجانه علی العبد فیغلب کون الحق علی کون العبد و اهل معرفت چون بعد از فنا فی الله بمرتب بقاء بالله می رسند آنچه می بینند در خود می بینند و آنچه می شناسند در خود می شناسند و حیرت ایشان در وجود خود است و مقام فنا اگر چه موافقی است اما ظهور آن بتدریج بحصول شرایط باشد و شرط رسیدن بدین مقام توجه تام بجناب حق است سجانه بواسطه محبت ذاتی و اجتناب از آنچه محبت ذاتی نبود و مراد از فنا فنا در جهت بشریت است و غلظت و انقباض این جهت در ظهور سلطان ربوبیت و حقیقت این معنی را تمثیل بان کرده اند که هر که در سلطان آتش افتد بقیه وی به صفت وی گردد همچنانکه آتش در آهن تصرف کند فاما عین آهن دیگر نشود و آهن همانست و آتش همان الا آنکه آهن صفت سوزانیدن پیدا کرده باشد چنانکه گفته اند.

شعرا

تو او نشوی و لیکن از جهد کنی ؛ جانی برسی کز تو توئی بر خیزد

و چون سلطان آتش وصف شیئی را در شیئی مبدل کند سلطان ارادت حق سبحانه و تعالی از سلطان آتش اولی تر نشان گفتار وی بود و گویند حق سبحانه و تعالی قال حجة الاسلام المتجلی بلیتین بالتجلی فیہ کما بلیتین لون من بترانی المرأة فیظن انه لون المرأة و کما بلیتین مانی الرجیح با الرجیح بان لم یتضح له ما وراء ذلك اعتریه و وقف علیه و ہلک رآه علم و عقل تا بساعل و رباع فنا پیش نبود بعد ازان ہمہ حیرت و بی نشانی بود و عجایب این طور را نہایت نبود و این احوال جز بسلوک رسیدن معلوم نگردد و اینجا مبدء شہود عالم و وحدانیت بود و الحق سبحانه تجردہ الکل من حیث کون کل شیئی موجودا بہ محدودا بنفسہ لا من حیث انه له وجودا خاصا تختص بہ فانه محال و بعد از رسیدن سالک بقناع فی اللہ و سبغاء باللہ حکم تعیین و تقید مطلقا از بندہ مرتفع نشود و در مرتبہ بقاع باللہ در انصاف بہ صفات ربانی اورا تعینات حقانی باشد و کسی را پیش از فنا وصول بحق سبحانه و تعالی بیسر نگردد و همچنین در حال فنا نیز وصول بیسر نگردد و اما بعد از بقا وجود مجرا بہ محبوب وصول تواند بود و وجود محب کہ بقا یافته است بہ محبوب از سطوات نور تجلی مضمحل و ناچیز نگردد و بلکہ قوت گیرد و همچنین از تغیر بہ سبب مخالفت با خلق محفوظ باشند و هیچ چیز از ممکنات سرواصل را از مشاہدہ محبوب و اشتغال او مشغول نتواند کرد چہ رجوع واصل در ہمہ احوال بہ محبوب خود بود نہ شہود حق سبحانه و تعالی اورا حجاب خلق گردد چنانکہ صاحب فنا را مخالفت با خلق اورا حجاب حق سبحانه و تعالی نگردد و بلکہ ہر یک را در مقام خود بی آنکہ حجاب دیگری گردد و مشاہدہ کند و فنا و بقا در وی مجموع بود و در فنا باقی و در بقا وفانی الا آنکہ در حال ظہور بقا فنا در وی لعلم مندرج بود و مراتب وصول کہ مراتب سیر فی اللہ است سبحانہ ہرگز منتہی نشود زیرا کہ کمال اوصاف محبوب را غایت نیست و ہر چہ در دنیا ازان پرسند از مراتب وصول ہنوز اول مرتبہ باشد از مراتب وصول بہ نسبت آنچه مانده اگر عمر ابدی در نہایت

شہ مطلب - قال العارف الرومی -

ہیچکس را تا نگردد او فنا نیست رہ در بارگاہ کبریا

و ایضاً منہ قدس قدس اللہ سرہ السامی

ای برادر بی نہایت در گہبیت نیست بر سر ہر چہ آمدی آنجا با کسرت

آن در آخرت نیز نتواند رسید که قیل منازل الوصول لا تقطع ابداً باونی العمر الاخری الا ان
 فكيف في العمر القصير الذنوی چون عاشق جمگی شجره انسانی باشا خبای بشری و خبای ملکوتی
 نخورد آتش حقیقی دهد و شجره اخضر نفسانی فدای آتش حقیقی گردد و آتش در جمگی اجزا رود و چون شجره
 تصرف کند وصال حقیقی آنجا میسر گردد قوله تعالی قودی من شاطی الواد الا ان یمن فی البقعة
 المبتا سركة من الشجره حی ان یاموسی ابی انا الله بعضی گفته اند فنا آن است که بنده
 همگی خطوط خود فانی گردد چنانکه او را در هیچ چیز خطی نبود از اشیا بکلی چنان فانی شود که تمیز
 اشیا از وسائط شود به سبب اشتغال او بدان که در وی قانی شده است چنانکه عامر بن عبداللہ
 گفت باک ندارم که زنی را بینم یا دیوار را و حق تعالی درین مقام متولی تصرف او گردد در وظائف
 عبودیت و موافقات بندگی و محفوظ بود در آنچه از ان حق بود و برای حق بود از ادای فرایض و
 نوافل و غیر آن و ما خود و ممنوع باشد از آنچه او را در ان خطی بود و همچنین از جمیع مخالفتات و اسباب
 آن و محصوم عصمت خداوندی جل جلاله از همگی حرکات نفسانی و تصرفات شیطانی و این معنی حدیث
 رسول است صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت حق سبحانه و تعالی حکایت می کند لا یزال العبد یتقرب الی
 بالنوافل حتی اُحیبه فاذا اُحیبه کنت له سمعاً و بصراً الحدیث و بقانند این طایفه آنست که بنده
 از خطوط و مرادات خود بکلی فانی گردد و در آنچه حق را در ان ارادت و رضا بود باقی شود بزرگان
 گفته اند که بقا مقام انبیا است علیهم السلام برای آنکه ایشان را خلوت سکینه پوشانیده
 و به مقامی رسانیده که هیچ چیزی که بدیشان رسد ایشان را از قیام با دای فرایض و نوافل
 و انواع عبودیت و بندگی باز ندارد و منع نکند ذلک فضل الله یوتیه من یشاء و باقی
 آن بود که همه اشیا در نظر او شیء واحد بود و همه حرکات و سکنات او در موافقت حق تعالی
 باشد و در از مخالفتات و او فانی بود از مخالفتات و باقی در موافقات و مراد ازین که گفت
 همه اشیا و به نسبت با او شیء واحد ششوندند آنست که مخالفتات و موافقات یکی گردند و
 آنچه او را از ان نمی فرموده اند و آنچه او را بدان امر کرده اند یکی ششوند بلکه ازین معنی آنست
 است که بر جزوی آنچه بنده بدان نامور بود و حق بدان راضی شود و در هر فعل و عمل که کند خاص
 بشود کننده برای حفظ نفسانی نه در دنیا و نه در آخرت و این معنی قول آن بزرگ سرت که

فرموده که بقافناست از اوصاف خود و بقا باوصاف حق تعالی و تقدس زیرا که حق تعالی اشیاء را برای غیر آفریده است نه برای نفس خود تا خود بدان منفعتی حاصل کند یا بدان مضرتی از خود دفع کند تعالی عن ذلک بل برای نفع و ضرر خلق آفریده است پس باقی بحق سبحانه قافی از نفس متصور بود بصفات حق و متخلق به اخلاق او تعالی و بیچ فعلی و عملی برای بی منفعتی یا دفع مضرتی که نفس او عاید بود نکند یعنی بنده را بدان فعل اصلاً قصد بی منفعتی یا دفع مضرتی نفسانی نبود بلکه همه خطوط و مطالبات نفسانی بکلی از وی منقطع و ساقط باشد معنی او را در حرکات و سکونات قصد نیست خطوط نفسانی نباشد و ازین سخن مراد آنست که نفس او از آن فعل بیچ خط نیاید زیرا که فرق است میان قصد و نیت خطوط کردن و میان خط یافتن بی نیتی و قصدی در آنچه خاص از برای رضای خدا کند و همچنین او را درین افعال و اعمال طمع ثواب یا خوف عقاب نباشد و اگر چه طمع و خوف باقی باشند در وقایع بد لکن رغبت او در ثواب و خوف او از عقاب برای موافقت حق عز و علا بودن بر کمال ولذت نفس زیرا که حق سبحانه و تعالی را غیبت در آنکه در ثواب او رغبت کنند و از وی تعالی ثواب را به عا و حاجت و خواهند و دوست میدارند که از عقاب او ترسند و از عقاب او پناه بجسرت او برند و همچنین حرکات و سکونات او برای خط غیر لودنه برای خط نفس خود چنانکه گفته اند **الْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ لِشَهْوَةِ عِيَالِهِ** یعنی مؤمن طعام و شراب بخواست فرزندان خود بزرگی درین معنی گفته است - ه

افنامن خط فیماللم به ۛ و ل یبقیه فی رسم لیبیدیه

فیاخذ الرسم عن رسم یکاشف ۛ والسر یطرح عن حق یراعیه

همگی قناد بقافناست از خطوط خود و بقا بخطوط غیر دفناست از شهود و مخالقات

و جنبیدن بران قصد او عز و ابقاء شهود در موافقات و جنبیدن بران قصد او فعلا و دفنا

است از تعظیم ماسوی اللہ و بقا در تعظیم و جلال او جل جلاله و حدیث ابی حازم خبر میدهد

از فناء تعظیم ماسوی حق چنانکه گفت که آنچه از دنیا گذشته است خواب است و آنچه مانده

است از وی غرور و شیطان کیست تا از وی ترسند در طاعت او منفعت و نه در محصیت

او مضرت گویند و از دنیا را وجود نیست و نه شیطان را اما فناء خطوط چنانکه عبداللہ بن مسعود

گفت کہ مانند استیم کہ در صحابہ رسول کسی بہست کہ راہ دنیا را دوست دارد تا این آیت فرمود
 قوله تعالیٰ ومنکم من یرید الدنیا از دنیا و ارات او بکلی فانی گشتہ بود و همچنین حارثہ گفت عرض
 نفسی عن الدنیا از دنیا با آخرت فانی گشتت و از خلق بہ حق و حدیث عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما
 کہ آن دو شخص در طواف گاہ بروسلام کردند و جواب نداد تیمای ذکر آن رفتہ است ہم ازین
 قسم است و عامر بن القیس ہم ازین مقام گفت کہ اگر بنا تھا، نیزہ مرا بزنند و دستہ دارم کہ در نماز
 مرا خاطری در آید کہ نہ از نماز بود چنانکہ دیگران را در آید و همچنین حسن ازین مقام گفت کہ حق سبحانہ
 تعالیٰ مثل آن معنی خاطری غیر حق کہ در نماز در آید و ما دنیا فریدہ است یعنی ما را در نماز خاطر
 غیر حق در نیاید و فنا غیبت است از اشیا بکلی چنانکہ فنا موسی علیہ السلام وقتی کہ رب بر کوه
 بجلی کرد فخر موسی صدقاً یعنی موسی علیہ السلام بیفتاد و بہیوش گشت و نہ او علیہ السلام از حال
 غیبت خود چون باز آمد خبر داد کہ چہ دید یا کجا بود و نہ غایب کنندہ تعالیٰ و تقدس از حال او
 خبر داد و نہ کس دانست الا سعید خراز گفت کہ علامت فانی آن است کہ بیرون آید از حظ دنیا
 و آخرت و در وی پیدا آمدن گیر و نوری از انوار قدرت قادر تا او بدان نور از رویت خروج
 از حظ دنیا و آخرت ہم بیرون آید و در وی جز رویت چیزی کہ از حق بود یا برای حق بود باقی نماند
 و حق تعالیٰ و تقدس در ابدیت و احد صمد فرد گرد چنانکہ در ازل بود و با وجود عز و علا غیر را نہ فنا
 ماند و نہ بقا و معنی بیرون آمدن از حظ دنیا و آخرت آنست کہ طالب اغراض دنیوی و اعراض
 آخرتی نہ بود و حظ او جز حق سبحانہ و تعالیٰ نہ بود و آن قرب خداوند بود جل و علا و رضاء او از وی پس از
 حضرت اسم جلال و عظمت حق عالی بدو فرود آید تا او بدان حال عظمت و بزرگی حق و صفہ و حقارت
 نفس خود شاہدہ کند تا گوید چون منی چہ لائق قرب و رضای حق سبحانہ بود حالی دیگر بدو فرود آید۔
 و بکلی حق خداوند را سبحانہ از وی استیفا کند و او را فانی و غایب گرداند از رویت صفت خود آن رویت
 خروج است از حظ نفس و ہر چیز کہ بندہ آنرا بخود اضافت کند و صدور آن از خود و اندوختن آن را
 وسیلت قرب حضرت بنید ہمہ از وی پاک بیرون برود و باطن او را بجاوب لافرو و بدو جز آنچہ خاص
 از حضرت خداوند سبحانہ بود در وی چیزی باقی نگذارد تا او چنان شود کہ در ازل بود و در علم حق بود پیش
 از ایجاد درین عالم این جا او را معلوم و محقق گردد کہ حق را جز حق نتوان شناخت و بدو عز و علا

جز بد و نتوان رسید آنچه در صفت برای او نهاده اند به عمل و فعل او نهاده اند عبارت دیگر در نشان
غیبت است اوصاف بشری و اوصاف به صفات و نعوت الہی یعنی اوصاف بشری که ظلم و
جہل است چنانکہ می فرماید آن کان ظلوماً جهولاً فانی و غایب شونند و همچنین از جهود و انکار و کفر و ہمہ
صفات ذمیمہ و اخلاق ناپسندیدہ پاک شو و چنانکہ علم بر جہلش غلبہ کند و عدل بر ظلم و شکر بر کفر
و همچنین ہمہ صفات حمیدہ بر ہمہ صفات ذمیمہ غلبہ کند ابو القاسم فارس گفت کہ فنا حال کس
بود کہ بیچ صفت از صفات بشری را مشاهده نکند الا کہ ہمہ را معمور و غایب بیند و در غیب
آن صفات کہ خداوند است سبحانہ و ہم او گفت کہ فناء بشریت نہ بدان معنی است کہ بشریت
بکلی معدوم گردد بلکہ مراد از فناء بشریت آن است کہ بندہ در لذتی افتد کہ زیادہ تر و
غالب تر بود بر آن لذتی و المی کہ بندہ داشت و حال او را آن بود چون آن زنان کہ در مشاہدہ
جمال یوسف علیہ السلام از اوصاف خود فانی گشتند و دستہا و خوراپارہ کردند و پارہ
کردن دست از آن بود کہ از مشاہدہ جمال یوسف علیہ السلام لذتی باطن و اسرار ایشان
رسید و ایشان را از یافتن الم بر بریدن دست ہا غایب گردانید و بزرگی درین معنی گوید
غایت صفات الفاطمات الکفہا ۴ فی شہادہ ہونی البریتہ ابدع
نفتن عن اوصافہن فلم یکن ۴ من نعتہن تلذذ و توخ
و قیام المرءۃ الحزینہ یوسف ۴ یدنفسہ ما کان یوسف یقطع
ہم درین معنی گفته اند -

و گرنہ ما کتا فتنی فتذکر ۴ و لکن نسیم القرب یید و فیقہر
فاغنی بہ عنی و البقی بہ لہ ۴ از الحق عتہ نجر و معبر

و بعضی ہمہ احوال را حالی واحد نہادہ اند و گفته اند کہ فنا بقیاس است و جمیع تفرقہ و اختلاف در
عبارت است نہ در حقیقت حال ہمچنین غیبت و شہود و صحوزیرا کہ ہر کس کہ فانی بود از آنچه
اورا بود باقی بود بحق فانی بود از خود و اوصاف خود و فانی مجموع بود زیرا کہ جز مشاہدہ حق نکند
و مجموع مفارق باشند زیرا کہ خود را و غیر خود را نہ بیند و باقی بود زیرا کہ ہمیشہ با حق بود و حق تعالی
بخود جامع او بود و از مسموی فانی و مفارق و همچنین سکران غایب بود از تمیز و فرق کردن و

و معنی زوال تمیز آنست که فرق نمکند میان الم و لذت ناخوش و خوشی و معنی دیگر آنست که
اشیا نسبت با او شیئی واحد گردند و مخالفت بر خیزد زیرا که مخالفت لازمه کثرت بود
اینجا کثرت را وجود نماید پس تمیز نماید زیرا که تمیز میان دو چیز تو انگرود و چون اشیا این
شیئی واحد گشته تمیز بر خیزد و معنی آنکه اشیا شیئی واحد شوند آنست که حق تعالی بنده
جز در موافقات تصرف نماید یعنی چون بنده حق را یگانه گشت از وی جز موافقت نیاید
جماعتی گفته اند که فنا آن است که بنده را از هر سمی و رسی که آن را بود بازستاند
پس او بماند در وقت خویش و او را نه بقاء بود که علم او بدان رسد و نه فنا که او را بدان شعوری بود
و نه وقتی که او را بدان وقوف و اطلاعی افتد که حق سبحانه و تعالی عالم بود ببقاء و فنا و وقت او و
حافظ او از همه آفات و ناشایستها و ناپایستها و اختلاف کرده اند در آنکه قافی را در کثرت
بالبقاء اوصاف او بیاکنند بعضی گفته اند قافی را در کثرت ببقاء اوصاف او و حاله فنا پر دوام
نبود زیرا که از دوام آن تعطیل و جوارح از او و مفترضات و حرکات در امور معاش و
معاد جلالاً لازم آید و ابوالعباس ابن عطاء درین باب کتابی ساخته است و او را کتاب
عود الصفات و بدیهات نام نهاده اما بزرگان و محققان ازین طایفه چون جنید و خراز و
نوری و غیر هم رحمهم اللہ قایل نیستند بر وفائی ببقاء اوصاف زیرا که فنا فضل و عطاء است
حقست سبحانه مرنبده را و خلعتی و تشریفی که حق سبحانه بر سر و بر خاصگان خود اندازد و
کسب بنده را در حصول آن خلعت و تشریف هیچ مدخلی نیست بلکه نعمتی است که
حق تعالی خاصان خود را بخشیده است و کرمی که در حق کسانی که از بهر خودشان برگزیده
است فرموده و سلب آن عطا و دران نعمتی که بنده را بخشیده است بحضرة حق تعالی
و تقدس لایق نبود زیرا که سلب و رد آن سبب جفا و پشیمانی بود و جفا و پشیمانی صفت
کسی بود که او را علم تو پدید آید و این معنی از حضرت عزت تبارک و تعالی منفی است یا آن
باشد که عذر و خداع و مکر بود از حق عز و علا و او تعالی با مومن خداع و مکر نکند خدا
و مکر با کافران کند و منافقان و مقام فنا را با کتاب حاصل نتوان کرد اما ضد مقام فنا
بکسب حاصل کردن رد بود و حال آنکه بزرگترین مرتبه است و در یافتن جمیع مقامات

بود چو داد مو تو فسست پس رجوع از فنا ہم روا بود جواب گوئیم ایمانی که از رجوع ممکن بود
 ایمان کسی بود که وی آنرا از اقرار زبان و عمل ارکان کسب کرده باشد لیکن در حقیقت سر و
 باطن او پیش از فہم بود بخاطر آن ایمان نگشته بود و بعقدی درست آن را نگرفته باشد
 بلکہ اقرار کرده بود بزبان بہ چیزی و از حقیقت آن جاہل باشد چنانکہ در حدیث آردہ است
 قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الملك یقول للعبدا اذا وضع فی محبہ ما توکک فی
 ہذا الرجل فیقول سمعت الناس یقولون نقلتہ لیس این چنین کسی در ایمان خود شاک بود
 نہ متیقن تا بزبان اقرار کرده باشد باطن تکذیب کرده باشد چون منافق کہ در ازل بہ شقاوۃ
 او قلم رفتہ بود این جا از سر ضرورت بلسان اقرار کند و بدل انکار و برصحت و درستی آن
 اقرار بیچ دلیل ندارد نہ کسی و نہ غیر کسی و نہ از جہت علم و کتاب و سنت حقیقی کسب کرده بود کہ
 دلیل و راہ سہرا و گرد و برصحت ایمان و اقرار او نہ از جہت حال دل او مشاہدہ حالی از احوال
 غیبی کردہ باشد کہ مزہل شکوک و رافع آن ظنون گردد و او درین مقام علی شفا جرب ہایہ
 باندہ بود چون شبہہ از خاطری یا مناظری او راہ در پیش آید در حال متزلزل شود و از حیرت
 ایمان و ہدایت دور کہ کفر و معصیت و ضلالت افتد نعوذ باللہ من ذلک اما آنکہ در سبق علم از
 محنت و سہرا باشد از شبہات و عوارض محفوظ و مصون بود و این شخص یا از کسانی بود کہ علم
 کتاب و سنت کسب کردہ باشد و دلائل عقلی و انستہ تا بدان ہر خاطری شیطانی کہ ایمان
 او را ضعیف کند از خود زایل کند شبہات خصم کہ در دین با او مناظرہ و مجادلہ کند از خود دفع
 کند و بر خصم رو کند بدانکہ مخالف حق را دلیل حق نباشد و این چنین کس را شکوک و خاطر بد
 در پیش نیاید یا کسی بود کہ ایمان او در اصل فطرت صحیح و سلیم افتادہ باشد و حق سبحانہ و تعالیٰ
 او را در پناہ عصمت خود در آورد و خاطر بد شیطانی از او دفع کردہ و از صحبت مناظران و
 مجادلان در دین نگاہ داشتہ تا او را در دین بیچ خاطری و شبہتی عارض نشود و اگر چہ ما یہ
 علمی کہ بدان با خصم مناظرہ و مجادلہ کند و دفع خواطر و غیرہ از مواضع و عوارض بدان بکنند ندارد
 حق تعالیٰ بلطف و عنایت خویش او را ازین معنی مستغنی گردانندہ بود و از ہر چیز کہ در دین در
 تقابلہ او در آید از شیاطین و جن و انس محفوظ داشتہ یا کسی بود کہ ایمان او درست شد بود

کشفاً و شهوؤاً چنانکه حارثه رضی اللہ عنہ خبر داد از نفس خود بمشاهده آنچه بدان اقرار داشت
از بهشت و دوزخ و عرش و گفت کاتی انظر الی عرش ربی یا رزأوالی اهل الجنة و الثناء الحدیث
تا آنچه از وی غایب بود بمنزله حاضر گشت و زیاده زیرا که او خبر میدهد که از عالم شہاوت خروج کرد
و از آن برگردید تا غیب او را شہاوت گشت و شاهد از وی غایب شد چنانکه دارانی گفت که این
طایفه دیده دل باز کرده اند و دیده باء سرفراز کرده پس هر کس که ایمان وی ازین جهت
درست گردد و تصدیق دل او باقرار زبان او موافق شود از ظلمت شک و شبهات بعالم
نور علم الیقین و عین الیقین آید چنانکه می فرماید قوله عز طوله ان الذین آمنوا و اتوا بحکم
من الظلمت الی النور هرگز از آخرت بدنیار جوع نکند و برای خسیس ترک شریف نکند
و این همه اسباب عصمت حقد سجانہ مرنبده را و علامت تصدیق آنچه وعده کرده است
بقوله تعالی یثبت اللہ الذین آمنوا بالقول الثابت فی الحیوة الدنیا و فی الآخرة
پس درست شد که مومن حقیقی انا ایمان بیرون نیاید زیرا که آن موهبت و عطا و فضل
خداوند است سجانہ و تعالی که بنده را بدان مخصوص فرموده است و حق سجانہ و تعالی از آن
بزرگ تر و کریم تر است که موهبت و عطا را بازستاند بدانکه صورت ایمان حقیقی و رسمی در
ظاہر کیست اما حقایق آن مختلف اما فنا و مقامات دیگر از مقامات اختصاص در صورت
مختلفند و در حقایق متحد زیرا که از جهت فضل و عنایت بیعت حقدنہ از جهت
اکتساب بنده و قول آنکس که گفت که روا بود که فانی را باوصاف خود رد کند محال است
زیرا که هر کس که اقرار کند که حق سجانہ و تعالی بنده را برگزیند و بکرامتی مخصوص گرداند و
بعد از آن آنکرامت را از آن بنده سلب کند و او را از آن مرتبه بمرتبه فرود آن رد کند
مقرر بود بدانکه حق سجانہ و تعالی برای خود کسی را برگزیند که لایق آن نباشد و کسی را مقرب
گرداند که لایق قربت نبود و این محال است و اگر گوید که روی بنده بمقام ادنی برای
تربیت و محافظت از فتنه روا بود گویم که آن درست نیاید زیرا که حق سجانہ و تعالی
محافظت بنده در نعمت و کرامت و قرب و اختصاص خود به سلب آن نعمت با از و نکند
و برد کردن او از مقام رافع با مقام ادنی چه اگر این معنی روا بود باید که روانبیا با مقام

اولیا یادون او برای محافظت ایشان از فتن رو بود و این در حق حق سبحانہ و تعالیٰ محال بود و الطاف و انعام حق جل و علا در عصمت انبیا و حفظ اولیا از فتن از حصرو عد بیرون است و قدرت او سبحانہ تمامتر و کامل تر از ان است کہ بفعلی دون فعلی محصور باشد اگر معارض گوید کہ چہ گوئی در حق بلعام کہ حق تعالیٰ در حق اومی فرماید **الَّذِينَ اتَّيْنَاهُمْ** آیاتنا فانساخ منها یعنی آیات خود بدو دادیم پس باز ستانیم از وی و او را از ان بیرون آوردیم و در جواب گویم کہ اینجا اعتراض واقع نیست زیرا کہ آنکس کہ آیات از وی سلب کردند ہرگز حالی از احوال غیب مشاہدہ نکرده بود و مقامی از مقامات قرب نیافتہ بود و ہرگز از خاصان و گزیدگان حضرت نبود بلکہ آن آیات در حق او مکر و استدراج و خدایہ بود بر ظاہر او علامات اہل اختصاص ظاہر بود و مزین بو ظالیف حسنہ و ارادت زکیہ و لکن در حقیقت از مردودان بود و کموران و بدل انجی بود و بسر محبوب از حقیقت کار ہرگز طعم خصوصیت نیافتہ بود و لذت ایمان نچشیدہ و خداوند را سبحانہ و تعالیٰ من حیث الشہود نشناختہ چنانکہ حق سبحانہ و تعالیٰ از حال او خبر می دہد و کان من الغاومین و یحسین از حال ابلیس خبر می دہد بقولہ و کان من الکافرین جنید گفت کہ ابلیس در طاعت خداوند سبحانہ مشاہدہ او نیافت و آدم در معصیت مشاہدہ او را سبحانہ گم نکرد و ابوسلیمان دارانی گفت کہ بخداوند سبحانہ سوگند کہ باز نگردید آنکس کہ باز گردید الا از راه و اگر بہ حق برسیدی سبحانہ ہرگز از وی باز نگردیدی و فانی در وظایف عبودیت پروردگار تبارک و تعالیٰ محفوظ بود چنانکہ جنید گفت چون آن را گفتند کہ ابوالحسن لوری چند روز است تا در مسجد شونیزی ایستادہ است و اللہ اللہ می گوید و نہ طعام می خورد و نہ شراب و صلوة خمسہ در اوقات خولش ادا می کند بعضی کہ در خدمت جنید بودند گفتند او ہشیار است جنید فرمود کہ او ہشیار نیست لکن ارباب مواجید محفوظ باشند در حضرت حق سبحانہ در مواجیدی کہ یابند اگر فانی را وصف اور و کنن یا وصف نفس خودش رو نکنند بلکہ او را قائم گردانند بہ مقامی کہ وصف حق باقی گردد و مراد از فانی نہ آنست کہ بندہ بیہوش یا دیوانہ گردد یا از اوصاف

بشریتہ بیرون آید یا ملکی شود یا روحانی گردد و لکن فانی آن باشد کہ از شہود و خطوط نفس فانی گشتہ بود چنانکہ پیش از ان ذکر رفت بدانکہ فانی دو نوع بود یکی آنکہ او را نصیب نکرده باشند تا مردم بدو اقتدا کنند و از پی او روند و او بود کہ فناء او غیبت بود از اوصاف نفس خودش و مردم و روی بہ نظر اہل بی و دیوانگی نگزند زیرا کہ میان خوشی و ناخوشی و سختی و آسانی نفس فرق و تمیز نتواند کرد و مع ہذا او در وظایف عبودیت حق عز و علا محفوظ بود و ازین طایفہ درین امت بسیار پورہ اند بلال و زمان نبی صلی اللہ علیہ وسلم ازیشان بود و او ہندہ بود از ان منیرہ بن شعبہ و اولیس قرنی در زمان عمر رضی اللہ عنہ و عمرو علی رضی اللہ عنہما از حال او خبر داده اند و بعد از او علیان و سعدون و غیر ایشان بسیار بودہ اند نوع دوم آنکہ مقتدا و امام خلق بود و دیگر را را ہر و مربی باشد او را در مقام سیاست و تادیب ہدایت و از مقام حال فناء بحال بقا نقل و ضد او را متصرف گردانند باوصاف حق نہ باوصاف نفس خودش و شرح متصرف باوصاف حق بیش ازین رفتہ است و این حال بقا از حال فناء عالی تر بود و جنید را از فرست پرسیدند گفت ہو مصاوتہ الاصابۃ یعنی یافتن اصابت و صواب یعنی خطا ناکردن و در یافتن خود چیز را باز پرسیدند کہ متفرس را این معنی در سہمہ اوقات بود یا وقتی دون وقتی بود گفت بلکہ در سہمہ اوقات بود زیرا کہ فرست مویبتی و ہدیہ الیست از حق سبحانہ و تعالی مریندہ را و مواہب حق دایم باشد قال ملائمتیہ ہم الذین زین اللہ تعالی بو اطمنہم بانواع الکرامات من القرینہ والزلفۃ و والانس والاتصال وغار الحق سبحانہ علیہم ان یحیلہم مکشوفین للخلق فاطہر للخلق منہم ظواہر ہم التي فی معنی الافتراق لیسلم لہم حالہم مع الحق سبحانہ و ہذا من اسنی الاحوال ان لا یوتر الباطن علی الظاہر و ہذا شبیہ بحال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لما رفع الی المحل الاعلی من القرب والتلو وکان قاب قوسین او ادنی رجع الی الخلق و تکلم معہم فی الاحوال الظاہرہ ولم یوتر من حال الدنو والقربۃ علی ظاہر شیء و حال الصوفیہ ہم الذین یظہر علیہم الازارہ ہم شبیہ بحال موسی علیہ السلام لم یظن احد النظر الی وجہہ بعد ما کلمہ اللہ سبحانہ وقال عبد اللہ المبارک ہم قوم لم یکن لہم فی الظاہر مرآة للخلق ولا لہم فی باطنہم دعوی مع اللہ سبحانہ و بشر ہم الذی بینہم و

بین اللذ سجانہ لا یطلع علیہم اقرارہم ولا قلوبہم وقال بعضهم طریق الملامتیه اظہار مقام التفرق
 للخلق والتحقق بعین الجمع مع اللذ سجانہ فاللامتیه لا یتیمزون عن المؤمنین بحالہ زایدہ یعرفون
 یمشون فی الاسواق و یتکلمون مع الناس لا یبصر احد من خلق اللذ واحد منهم تميز عن العامة
 بشی زاید علی عمل مفروض او سنة معتادة فی العامة قد انفردوا مع اللذ سجانہ را تخمین لا یتزلزلون
 عن عمودہم مع اللذ طرفہ عن لا یعرفون للربانیة طبع استیلاء الریویة علی قلوبہم و ذلہم
 بحبہا قد اعلمہم اللذ سجانہ بالمواطن وما یتحققہ من الاعمال والاحوال وہم یعاملون کل موطن
 بما یتحققہ وہم ارفع الرجال حاذوا جمیع المنازل و راوان اللذ سجانہ قد احتجب عن الخلق فی
 الدنیا وہم الخواص له فاحتجبوا عن الخلق بحجاب سیدہم فہم من خلق الحجاب لا یشہدون فی الخلق
 سوى سیدہم فاذا کان فی دار الاخرة و تجلی الحق سجانہ ظہر ہوا عنہناک بظہور سیدہم و
 التصوقیة تميزون عند العامة بالدعاء و حرق العواید من الکلام علی الخواطر واجابتہ الدعاء
 و کل خرق عادة لا یتجاشون من اظہار شیء مما یودی الی معرفتہ الناس بقربہم من اللذ تعالی
 فانہم لا یشاہدون فی رعبہم الا اللذ سجانہ و ہذا الحال ہم فیہ قلیل السلامة من المکر والاستدراج
 الملامتیه لا یتیمزون من احدی فالشرعیة کلہا ہی الاحوال الملامتیه وہم اصحاب العلم الصحیح فہم
 لطبقة العلیا و سادات الطريقة المثلی ولہم الید البیضا فی علم المواطن و اہلہا ولہم علی الموازین
 اداء الحقوق - گروہی از مشائخ قدس اللذ و اہم طریق ملامتہ سپردہ اند قاتا ملامتہ برسہ
 وجہ است یکی راست رفتن است دیگر قصد کردن ستم ترک کردن صورت ملامت راست
 رفتن آن بود کہ معاملات دین رعایت می کند و خلق او را بدان ملامت می کنند و این راہ
 حق باشد دوی و وی فارغ و صورت ملامت قصد کردن آن بود کہ کسی را در میان
 راہ بسیار پیدا کرد و نشاندنش بجاہ میل کند و طبع دران آدین و خواهد تادل خود را از
 حق فارغ گرداند و بحق سجانہ و تعالی مشغول شود و تکلف راہ ملامت خلق گیرد و در چیزی
 شرع را زبان تدارد و خلق از وی نفرت گیرند این راہ او بود و خاق و خلق از وی فارغ
 است ملامت ترک کردن آن بود کہ یکی را کفر و ضلالت طبعی گریبان گیرد و تا ترک شریعت
 بالجت بلوید و گوید این طریق ملامت است و این راہ آن بود اندر وی داین ضلالتی

بود واضح و آفتی ظاهراً و دیده اسلام بیرون فآنکه او راست رود و نفاق نور زود و بیرون
 ملامت خلق پاک نباشد اندر همه احوال بر سر رشته خود بود و کمال حال بنده آن است که
 نه وی چیز را حجاب گرد و نه چیزی ویرا اگر چیزی ویرا حجاب گرد وی عابد آن چیز است و اگر
 وی خود را حجابی چیزی کند معبود آن چیز است پس بزرگان همه چیز را از پیش بردارند تا عابد
 حق سبحانه و تعالی گردد و حق سبحانه و تعالی معبود ایشان بود و خوشی را از پیش دل خلق
 بردارند تا خلق عابد حق گردند و حق معبود ایشان نصیحت و شفقت و ارادت اینست قوله
 تعالی ما جعل اللہ رحیل من قلبین فی جود حضرت بچون که ترا نعمت هستی داده است در اندرون
 تو چون یکدل بنهاده است باید که تو در محبت او یکس رو باشی و یکدل و از غیر او معرض نه آنکه
 یکدل را بصد پاره کی و هر پاره در پی مقصودی آورده کنی گفته اند که تفرقه عبارت
 از آنست که در ابواسطه تعلق با مور متعدد پراکنده سازی و جمعیت آنکه از همه بشا هده
 واحد پروازی جمعی گمان بردند که جمعیت در جمع اسباب است و در تفرقه ابدمانند تفرقه چنین
 دانستند که جمع اسباب از اسباب تفرقه است از همه دست افشانند قوله تعالی
 و هو معکم الایه حق سبحانه و تعالی همه جا حاضر و در همه حال بظاهر و باطن تو ناظر این چه
 خسارت است که تو دیده از لقای او برداری و بسوی دیگری گماری و طریق رضاء او
 بگذاری و راه دیگری سپاری ما سوای حق سبحانه و تعالی در معرض زوال است و فناء
 حقیقتش معلومی است معدوم و صورتش موجودی است موهوم و بیرون بود داشت و
 نه نمود امروز نمود نیست بی بود پیدا است که از وی چه خواهد گشت و نام انقیاد بدست
 آمال و انانی چه دبی و لیشیت اعتماد برین مژخرفات قانی چه نهی دل از همه برکن و در
 خدای بند از همه گسل و بجزای پیوند جمیل علی الاطلاق حضرت ذوالجلال است هر کمال و
 جمال که در جمیع مراتب ظاهر است پر تو جمال و کمال اوست که پر تو انداخته و پرتوی تافته
 هر گرا و انانی دانی اثر دانی اوست که از اوج کلیت و اطلاق تنزل فرموده و در حقیقت
 جزویت و تقید تجلی نموده تا تو از جزو یکل راه بری و از تقید باطلاق رو آری نه آنکه جزو
 را از کل ممتاز دانی و بمقید از مطلق بازمانی آدمی اگر چه بسبب جسمانیت در غایت

کثافت است اما بحسب روحانیت در نهایت لطافت است بهر چه رو آورد حکم آن گیرد و بهر چه توجه کند رنگ آن پذیرد و عموم خلایق بواسطه شدت اتصال بدین صورت جسمانی و کمال اشتغال بدین پیکر هیولائی چنان شده اند که خود را از ان باز نمیدانند اگر اندیشه آدمی گلست آدمی گلشن است و اگر خار است بهنرم گلشن است پس بیاید که بکوشی و خود را از نظر خود بپوشی و بر ذاتی اقبال کنی و به حقیقتی اشتغال نمائی که درجات موجودات همه مجالی جمال او بیند و مراتب کاینات مرئی کمال او بیند و بدین نسبت چندان مداومت نمائی که با جان تو درآمیزد و هستی تو از نظر تو برخیزد و اگر بخورد و آوری رود با و آدرود باشی و چون از خود تعبیر کنی تعبیر از او کرده باشی مقید مطلق شود و انا الحق هو الحق گردد و در زش این نسبت شریفی می باید کرد و بروچی که در هیچ وقتی از اوقات و هیچ حالتی از حالات ازان نسبت خالی نباشی چه در آمدن و چه در رفتن چه در خفتن و چه در خوردن و چه در گفتن و شنیدن و با الجملة در جمیع حرکات و سکانات حاضر وقت خودی باید بود تا به بطالت نگذرد و بلکه واقف نفس خود که نفس میزند باید بود تا به غفلت بر نیاید همچنانکه امتداد نسبت مذکوره بحسب شمول جمیع اوقات واجب است و همچنین از زیاد و کیفیت آن نسبت معری از ملائسه اکوان و تبری از ملائمه صور امکان اسم مطالب است و آن جز بجهت بلوغ و جد تمام در نفسی خواطر و ادبام بسیار نگردد و بهر چند خواطر منفی تر در سادس نختنی تر آن نسبت قوی تر کوشش می باید کرد تا خواطر متفرقه از ساحت سینه خمیه بیرون زند و نور ظهور حق سبحانه و تعالی بر باطن پرتوانگردد و ترا از تو

له شنوی المولوی المعنوی

ای برادر تو همین اندیشه : مابقی تو استخوان و ریشه

گل بود اندیشه تو گلشنی : و بود خاری تو سیمه گشتی

المعارف الجامی

گر بردل تو گل گذرد گل باشی : و در بدیل بیقرار بدیل باشی

تو جزوی حق گلست اگر روزی چند : اندیشه گل پیشه کنی گل باشی

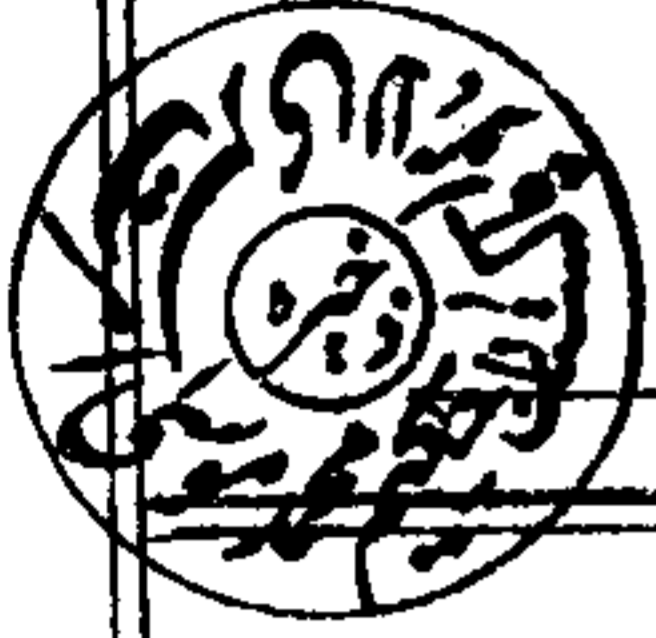
بستاند چنانکه ترا بخود بیچ شعور نماند و ازین شعور نیز بیخبر شوی بل لم یبق الا الواحد الحق
 سبحانه چه گفته اند که فنا آن بود که ظهور حق سبحانه و تعالی بر باطن بنده چنان مستولی شود که
 بنده را بما سوای او هیچ شعور نماند و فناء الفنا آن بود که بدان بی شعوری هم شعورش
 نماند و پوشیده نماند که فناء الفنا در فنا مندرحسبت زیرا که صاحب فنا را اگر بقیام خود
 شعور باشد صاحب فنا نباشد بجهت آنکه فنا و موصوف بقنا از قبیل ماسوی اند پس
 شعور بقنا منافی فنا باشد چه گفته اند تو حیدر یگانه گردانیدن دست یعنی تخلیص و
 تجرید دل از تعلق بما سوای حق سبحانه و تعالی هم از روی طلب و ارادت و هم از
 جهت علم و معرفت یعنی طلب و ارادت او از همه مطاوبات و مرادات منقطع گردد و همه
 معقولات و معلومات از نظر بصیرت او مرتفع شود و از همه روی توجه لکلی بگرداند و
 بغیر حق آگاهی و شعورش نماند مادام که آدمی بدام هوا و هوس گرفتار است و دام این نسبت
 از وی دشوار است اما چون آثار جذبات لطف بر وی ظهور کند و مشغله محسوسات و
 معقولات را از باطن بنده دور کند التذاز بان غلبه کند بر لذات جسمانی و روحانی کلفت
 مجاهده از میان بر خیزد و لذت مشاهده در جانش آویزد و خاطر نجیر از میان بر خیزد و درین حال
 مقدمه جذب را که آن لذت یافتن است از یاد و توقع سبحانه و تعالی در خود باز باید تمامی بهمت
 خود را بدان باید گذاشت و هر چه منافی آنست از خود دور باید داشت فی المثل اگر عمر
 جاودانی صرف این معنی کند هنوز از عهد او بیرون نتواند آمد حقیقت حق سبحانه و تعالی جز
 هستی نیست و هستی او را انحطاط و پستی نه مقدس است از سمت تغیر و تبدل و مبراست
 از وصمت تعدد و تکثر از همه نشانی نشان نه در علم گنجد و نه در عیان همه چندها و چونها از او پیدا
 و او بی چند و چون با همه بی همه از همه جدا و در میان جان و دل و جان و دل از همه بی حاصل
 و در میان عرفا لفظ وجودی گویند و معنی تحقق و حصول که معنی مصدریه است می خواهند یعنی بودن
 و حاصل شدن و این معنی از قبیل مفهومات اعتباریه است و محقولات ثانیه که در برابر وی امری
 نیست در خارج بلکه ماهیات را عارض می شود و گاه لفظ وجود میگویند و حقیقتی می خواهند که
 هستی وی بذات خود است و هستی باقی موجودات بوی و فی الحقیقت غیر از وی موجودی نیست

در خارج و باقی موجودات عارض و بند و قائم بوی و اطلاق این اسم بر حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بدین معنی است نہ بمعنی اول و بعد آنکہ معرفت حق سبحانہ و تعالیٰ در دنیا کمال و جمال آدمی است و در آخرت عزت و ذخیرہ او مستعد معرفتہ او در حق آدمی دل است نہ اعضا و جوارح او پس عالم بہ خدای تعالیٰ دل باشد و رونده بسوی حق سبحانہ و نزدیکی جویندہ بحضرت او سبحانہ دلست و آنچه از حق سبحانہ از معاوینی کہ مکشوف آن شود آن دل است و جوارح و اعضا اتباع آلات و ادوات اوست کہ آنها استحصال و استخدام می کند و اوست کہ مقبول حق است چون از غیر او سبحانہ خالی باشد وہم اوست کہ از حق محبوب است چون بغیر او مشغول باشد و سوال و جواب خطاب و عقاب با اوست سعادت قرب حق سبحانہ و تعالیٰ و رستگاری او راست اگرش پاک داری و شقاوت دوری از حضرت او سبحانہ صفت اوست اگرش بہ معاصی آلودہ داری و طاعتها وظیفہ اوست و غذاء او و عبادتی کہ برتن ظاہری شود اثر لیسیت از نورانیت او و معصیتی کہ برتن می رود اثر لیسیت از ظلمت او و خباثت او پس معرفت دل و حقیقت اوصاف او اصل دین و اساس طریق یقین باشد پس حقیقت دل معنی روحانی ربانی باشد کہ او را بدین قلب جسمانی تعلقی داده اند و حقیقت انسانی او باشد کہ بدان عالم رود و از جمله ایشان عالم و عارف و مدبرک و مخاطب و معاقب و مقبول و مردود است و بیشتر خلائی در روی متحیر اند کہ وجہ تعلق او بدین قلب جسمانی مشابہ تعلق اعراض با جسم است یا مانند اوصاف بموصوف یا چون تعلق متمکن بمکان و دانستن این معنی تعلق معلوم مکاشفہ دارد از ان جهت شارع افشاء او نکرده و او را روح انسانی نیز گویند چنانچہ نفس گویند و مراد از وی معنی باشد در آدمی کہ جامع قوت غضب و شہوت و باقی صفات ذمبیہ آدمی باشد و این نفس آدمی کہ حقیقت آدمی اوست با اوصاف مختلف موصوف است بر حسب اختلاف احوال آدمی چون در تحت امر ساکن شود و بی آرامی شہوت از وی زایل گردد و او را نفس مطمئنہ خوانند یا آیتہا النفس المطمئنة السراجی الی ربک ساجدۃ مرضیة این باشد و آن نفس نسیع صفات ذمبیہ خبیثہ آدمی است رجوع او بہ خدای تعالیٰ ممکن نیست زیرا کہ او از لشکر ہای شیطان باشد چنانکہ شیطان مردود است و نیز مردود است و اگر آن نفس انسانی تمام آرمیدہ است در تحت امر ساکن نبود با این نفس شہوانی حیوانی مادی دفع می کند و دایم در انکال

و تعرض اوست که از افعال چیزی بروی نرود آنرا نفس لوامی خوانند قوله تعالی وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ این بود و اگر چنانکه ترک اعتراض کند و مطیع شهوات آنرا نفس آماره گویند قوله تعالی إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ و رحمت حق سبحانه و تعالی بحکم خود و کرم ذاتی از بیچکس دریغ نیست و آنحضرت تعالی و تقدس از بخل و منع متعال است و لکن بواسطه خبیثت و کدورت و مشغولی دل بغير مجوسیت که گنجائی رحمت در وی نمانده چون کوزه که از آب پر بود و هوارا در وی راه نباشد پس دل باینکه بغير خود مشغول باشد معرفت جلال حق تعالی بدان نرسد پس هر کس که تمام اعضای خود را در علم و عمل صرف کند تشبیه به ملائکه کرده باشد و سزاوار باشد که بایشان پیوندد و او را ملک ربانی نام دهند قوله تعالی إِنَّهُوَ إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ این بود و آن کس که همگی خود را بلذات بدنیه مصروف دارد در مقام بهائم آمده یا شد یا بی خیری و پر خواری بود چون گاو و یابی حمیتی چون خوک یا در مردم افتد چون سگ یا کینه کننده چون شیر و یا شکیر چون پلنگ یا حیلده گر چون روباه یا جامع همه اوصاف چون شیطان و هر کس که این جوارح خود را در راه سیکه روی بخدای دارد و از آن چاره نیست استعمال کند سعادت یابد که هرگز بد بخت نشود و هر که ازین بگردد جز تخم بی دولتی نکارد و سیر حبه سعادت درین سفر آنست که تقای خدای سبحانه را مقصد خود و همراز و سرای آخرت را مسکن و دنیا را منزل و بدان را مرکب و اعضا را خدم و باقی قوتها را آنچه بکاری باید داشت بکار دارد تا بان سعادت ابدی کسب کند سعید و شاکر نعمتهای او بود سبحانه اگر مراعات دشمنان که شهوت و غضبند کنند شکی و کافر نعمت باشد و مستحق دوری و دشمنی گردد نحو و بالله من ذلک پس پسر را راه ذکر و ذکر را راه کشف و کشف را راه فوزا کبر و فوزا کبر را تقای حق سبحانه و تعالی باشد - اللَّهُمَّ اسْرِفْنَا فِي الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ لِقَائِكَ وَرُؤْيِكَ بِحَقِّ حَبِيبِكَ وَنَبِيِّكَ وَسِرِّ سُوْلِكَ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -

قد وقع الفراغ من کتابته هذا البياض من الكتاب المسمى به تحفة السالکین تحقیقات خواجہ محمد پارسا من مؤلفات شیخ المشائخ قطب الاقطاب العارف بالله حضرت خواجہ محمد پارسا بخاری ثم ابلغني دفنه بمدينة زادها بالقدس شرفا و قدس الله روحه العزيز في وقت الضحوة الكبرى

دیوم السبت الخامس من شهر الاول من العام الثالث من العشر الثامن من المائتة
الثالث من المائت الثاني من الهجرة النبوية على مصدرها الصلوات والسلام والتحية
والنعوت والبركات وعلى آله واصحابه والطيبات - ۱۲

کتبه - اظہر ۱۹۶۰ ع کتابت بحسنوری

فہرست مطالب تحفة السالكين

صفحہ	مطالب	صفحہ	مطالب
	در بیان کلمات مقطعات در اول سور و بیان	۲	مقدمہ کتاب
۱۰۶	آنکہ اوصاف ازل را نہایت نبیست	۲۰	در بیان شرح اسماء حسنی
۱۰۸	در بیان حقیقت کن فکان و بیان یگانگی و یگانگی	۴۱	در بیان شرح اسماء حسنی امر کبیا
۱۰۹	در بیان تقسیم ولادت مرغان و تحقیق نقطہ	۶۶	در بیان شرح اسماء صفات
	اسعاد و اشقا -	۸۵	در بیان شرح اسم اعظم
۱۱۰	در بیان آئین قرآن و بیان آنکہ قرآن ہفت سہ است	۸۶	در بیان منظر نور محمدی صلی اللہ علیہ وسلم
۱۱۱	در بیان شرح سورہ کوثر	۹۲	در بیان منظر اسم المفضل
۱۱۲	در بیان شرح سورہ اخلاص	۹۳	در بیان انقسام اسماء
۱۱۵	در بیان قرأت قرآن و فضیلت آن	۹۴	در بیان حقیقت محمدی و احمدی
۱۱۸	در بیان ذکر کلمہ طیبہ و خوبان قرآن	۹۵	در بیان حقیقت قرآن کلام خداست
۱۱۹	در بیان طریقہ خواجگان نقشبند و بیان اذکار	۹۹	در بیان نوشیدن خون حجامت مبارک
۱۲۰	و دعا و سنت بر آن و اذکار لا الہ الا اللہ	۱۰۰	در بیان حقیقت کلمہ طیبہ فاکہ و بیان امر قرآن
۱۲۱	در بیان اذکار کہ بدل گفتہ شود و بیان حقیقت آن	۱۰۱	در بیان کلمات مقطعات
۱۲۱	در بیان اذکار کلمہ مدد و انقاص و بیان اذکار	۱۰۳	در بیان مرتبہ توحید علی و حقیقت توحید بیان آن
	و درجات آن -	۱۰۴	در بیان علم الیقین و حق الیقین و یقین کا رتق الخ
۱۲۲	در بیان ذکر حالی و جمالی و جلالی	۱۰۵	در بیان مراتب ثلاثہ توحید بیان فعل عباد و ارادہ حق
۱۲۳	در بیان مراقبہ و حضور قلب		در بیان آنکہ منکران از حقیقت آگاہی ندارند
۱۲۴	در بیان مرتبہ حقیقی و بیان ذکر باخلاص و حرمت	۱۰۶	در بیان آنکہ عوام کالانعام اند -

صفحہ	مطالعہ	صفحہ	مطالعہ
۱۲۶	در بیان ازلیت و وحدیت و بیان جمع الجامع جمع الجمع	۱۲۵	در بیان ذکر کلمہ طیبہ بالتمام و حضور روح اعظم مبارک را مد نظر دارد
۱۲۷	در بیان سیر باللذ عن اللذ و بیان فرق بین الجمع -	۱۲۶	در بیان ذکر کلمہ طیبہ بحضور قلب
۱۲۸	در بیان آنکه در کثرت عین وحدت دانی و بیان آنکه علم توحید دراز است -	۱۲۷	در بیان ذکر کلمہ طیبہ بطریق اثبات و بیان آنکه مراد از ذکر در کردن غفلت است -
۱۲۹	در بیان علامت صدق در توحید -	۱۲۸	در بیان ذکر شہود و مشاہدہ
۱۵۱	در بیان اینکه موحد باید ہمہ اشیا را یکے داند -	۱۲۹	در بیان آنکه ذکر لے اثر و دلیل غفلت است
۱۵۳	در بیان فعل اختیاری واضطراری -	۱۳۰	در بیان تحصیل صفات حمیدہ و بیان آنکه ذکر کلمہ طیبہ از سہمہ از کار افضل است
۱۵۴	در بیان فعل اختیاری کہ ہم مختار است و ہم مضطر	۱۳۱	در بیان فوائد ذکر حبس نفس
۱۵۵	در بیان فعل اختیار در کسب	۱۳۲	در بیان مراتب ستر و قلب و روح
۱۵۷	در بیان تحقیق اسم زمان و مکان	۱۳۳	در بیان مناجات و آمد از خزان باری تعالی
۱۵۹	در بیان آنکه لطافت انسانی از ملائکہ برتر است و بیان لطافت و کثافت	۱۳۴	در بیان سالک باید ہمیشہ ذکر باشد و بیان خواندن قرآن در ہمیشگی ذکر -
۱۶۰	در بیان معراج نبی صلی اللہ علیہ وسلم	۱۳۵	در بیان آنکہ بہ تحصیل نفی حقیقی گوشد و بیان سالک با ادب و ابوالوقت
۱۶۳	در بیان نہایتہ در تجلی و شہود نسبت -	۱۳۸	در بیان ذکر لسانی و قلبی با دوام -
۱۶۴	در بیان نور عقل و نور قلبین بیان اینکه ارکان توحید است	۱۳۹	در بیان مناجات رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و بیان شریعت نبوت و شرع رسالت -
۱۶۵	در بیان منفرد در توحید -	۱۴۰	در بیان آنکہ امر در غایبہ صعوبت و اشکال است و بیان آنکہ بلندترین ادب ہر اہانت دل است از غیر حق
۱۶۶	در بیان فراست مومن و اسباب فراست -	۱۴۱	در بیان مراتب توحید و اقصی مراتب و توحید حقیقی کہ مؤثر آن خداوند است -
۱۶۷	در بیان بیداری ملکوت	۱۴۲	در بیان درجات توحید بہ سہ قسم و بیان آنکہ یکصد و چہارودہ کتاب قدیم است
۱۶۸	در بیان رویتہ انبیاء در بیداری و تعیین صوفیاء	۱۴۳	در بیان آنکہ روی نیاز بحضرت بے نیاز آوردن و بیان تحقیق اتحاد و رفع اتحاد -
۱۶۹	در بیان مشاہدہ بندہائی خاص در بیداری -	۱۴۴	در بیان فنار انوار و بیان نور علم توحید در نور حال
۱۷۰	در بیان مشاہدہ حق و عجز نفس	۱۴۵	در بیان آنکہ علم از سہ حال خالی نیست بیان بجا و نہایت
۱۷۱	در بیان طریقہ اہل باطن و بد تصور است -		
۱۷۲	در بیان آنکہ اولیا رو انبیاء مقتدیان از مشکوٰۃ حضرت رسالت پناہ اند -		
۱۷۳	در بیان تدبیر مریدان و مراقبہ باطن -		
۱۷۴	در بیان انیکایمان اقرار بزبان و تصدیق بقلب و عمل بارکان است -		
۱۷۵	در بیان امر بالمعروف و نہی از منکر وضعفایمان		
۱۷۶	در بیان زیادہ و نقصان ایمان بیان اشکال ارکان ایمان چہار است		

صفحہ	مطالعہ	صفحہ	مطالعہ
۲۲۱	در بیان علم ولذت آن	۱۷۷	در بیان شکر خفی و صفائی عمل و بیان تحقیق ایمان و تصدیق ایمان -
۲۲۵	در بیان یقین و توکل		
۲۲۷	در بیان اسباب توکل	۱۷۸	در بیان آنکہ بذرہ ہر چند قریب حاصل کند او امر از وساطت نمی شود -
۲۳۳	در بیان سبب و علاج از مرض و بیماری		
۲۳۴	در بیان خوف و ثمرات آن	۱۷۹	در بیان علامت افعال عباد او امر است و بیان عہد کردن در طاعت -
۲۳۷	در بیان عفت و ورع و تقوی		
۲۳۹	در بیان خوف خاتمہ و فاتحہ	۱۸۰	در بیان آنکہ تصوف و ورکن دارد -
۲۴۲	در بیان خوف و رجا	۱۸۱	در بیان عمل کردن بداعیہ حقانی و روحانی و بیان آنکہ دل با زبان موافق باشد
۲۴۴	در بیان اتصال و انس		
۲۴۹	در بیان آنکہ اتصال بخداوند	۱۸۲	در بیان حقیقت توحید و واردات
۲۵۰	در بیان حقایق اشیا و حقایق علمیہ و اعیان ثنائیہ	۱۸۴	در بیان آنکہ تصوف محافظت اوقات است
۲۵۳	در بیان حقیقت اشیا	۱۸۶	در بیان واردات و خاطرات
۲۵۶	در بیان دوستی چہار یار	۱۸۸	در بیان قدم را سخ و در علم
۲۵۹	در بیان توحید و وحدت	۱۸۹	در بیان اجتناب از حرام و شبہ
۲۶۰	در بیان معرفت و عرفان	۱۹۰	در بیان آنکہ عبادت بمشاہدہ رب کند
۲۶۲	در بیان تفاوت در صفات و کمال	۱۹۱	در بیان حذر کردن از علمای دنیا دوست
۲۶۸	در بیان حجت و محبت	۱۹۲	در بیان ثبوت در قول و عمل و اعتقاد
۲۷۰	در بیان تفاوت و دیدار بحسب درجات	۱۹۳	در بیان کشف و مشاہدات و اجتہاد و توبہ
۲۷۱	در بیان معراج نبی صلی اللہ علیہ وسلم و رؤیتہ	۱۹۵	در بیان ایمان و امانت و بیان اینکہ اول توبہ نور معرفت ایمان است
۲۷۲	در بیان معراج نبی صلی اللہ علیہ وسلم و رؤیتہ بچشم و جسم و محبت و رغبت الی اللہ -	۱۹۷	در بیان زہد و تقوی
۲۷۵	در بیان خلوت و ذکر سالک -	۱۹۸	در بیان توبہ و انابت از گناہ
۲۷۷	در بیان دو کلمہ کہ متضاد باشند	۱۹۹	در بیان فقر کہ بالاتر از ہر مقام است
۲۷۸	در بیان خوردن خون حجامت مبارک و بیان محبت حق کہ ہمہ کیے شود	۲۰۱	در بیان زہد و تقوی
۲۸۰	در بیان فعل اختیاری و جواب جبری	۲۰۸	در بیان قدرت و ارادت
۲۸۱	در بیان سوال ابراہیم علیہ السلام	۲۰۹	در بیان صبر کہ نصف ایمان است
۲۸۲	در بیان حسن و قبح و بیان اقسام علم ہر چند وجہ	۲۱۱	در بیان صبر کردن در جمیع امور
۲۸۳	در بیان بذر و ثمرہ آن -	۲۱۲	در بیان شکر کہ عظیم نعمانی الہی است
		۲۱۴	در بیان آفریدن ہستی بحکمت است

صفحہ	مطالعہ	صفحہ	مطالعہ
۳۷۵	خداوند بجا عالم کشف و اسرار	۲۸۵	در بیان شوق و رضا و محبت
۳۷۶	در بیان تجلی حق بسالک و بیان غنا سالک و فقر	۲۸۷	در بیان شوق و اشتیاق
۳۷۷	در بیان غیبیبت و تقسیم آن و بیان لطائف و بصیرت با شیخ -	۲۸۹	در بیان مقام مخصوص
۳۷۹	در بیان شناخت حق بشناخت رجال اللہ	۲۹۱	در بیان الدرارح العبادۃ و بیان آنکہ رضا بمعصیت معصیت است
۳۸۰	در بیان تجلی حق برائے سالک	۲۹۲	در بیان رضا برضا و اختیار نہ
۳۸۱	در بیان فرق محقق صدیق و ملحد زندیق و بیان روح طیبہ و لطائف آن -	۲۹۳	در بیان اصطلاحات صوفیہ
۳۸۲	در بیان تنزیہ حق از تشبیہ و بیان مظهر نور محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم و بیان اختلاف ارواح	۲۹۹	در بیان شرح الف با تا
۳۸۳	در بیان آنکہ روح لطیف است و بیان صفات ذاتی ہفت گانہ -	۳۰۱	در بیان استغفار و وسیلہ
۳۸۴	در بیان اینکہ بشر یکوشش ملکی گردد	۳۰۲	در بیان نگاہداشت ادب بحضور مبارک
۳۸۵	در بیان چہار عنصر انسانی و بیان اینکہ اہل تنازع چہار فرقہ اند -	۳۰۳	در بیان آنکہ تدبیر امر عبادت پروردگار میکند
۳۸۶	در بیان اہل تنازع و بطلان آہنہا و بیان اینکہ محقق باخلاق ربانی ترقی تو اند نمود	۳۰۴	در بیان حیرت و سکر
۳۸۷	در بیان علم شدن از طبیعت و پیوستن حق -	۳۰۸	در بیان مقام قلبی و روحی
۳۸۸	در بیان خاتمہ الکتاب -	۳۵۰	در بیان سکر و صحو و محو و جمع الجمع و تفرقہ ست
۳۹۳	در بیان احوال حالی و فنا و بقا	۳۵۲	در بیان آنکہ حلال از قہر رضوت اضافہ نفس پرتی
۳۹۵	در بیان منافع	۳۵۴	در بیان محاضرہ و مکاشفہ و مشاہدہ -
۳۹۷	در بیان آنکہ در شیخ ناقص ظہور خوارق استدراج است -	۳۵۷	در بیان مہراج شیخ صلی اللہ علیہ وسلم -
۳۹۸	در بیان ملامتہ و مقام تفرقہ	۳۵۸	در بیان دو ایر سبغہ قلبیہ و لطائف آن -
۴۰۱	در بیان آنکہ سالک باید وقت خود نگاہ دارد -	۳۶۲	در بیان وجود مطلق و دلیل الامکان
۴۰۳	در بیان سعادت و شقاوت نفس	۳۶۵	در بیان موجدین و ظہور انسان کبیرہ
۴۰۴	در بیان خاتمہ الکتاب	۳۶۸	در بیان تجلی حق با بندہ
		۳۶۹	در بیان صلی سالک بحق و مکاشفات
		۳۷۰	در بیان مکاشفات روحانی
		۳۷۱	در بیان کشف ذاتی و صفت آن
		۳۷۲	در بیان تجلی روح کہ نور و پندار از اید و تجلی ذات
		۳۷۳	در بیان صفات و بیان صفات قدرت و سمع و کلام
		۳۷۴	در بیان مجمع صفات و بیان تجلی سلطنت الہی -
			در بیان تجلی حق برائے سالکان و بیان دید